مَثَلُ کَلِمَۃٍ طَیِّبَۃٍ کَشَجَرَۃٍ طَیِّبَۃٍ اَصْلُھَا ثَابِتٌ وَّ فَرْعُھَا فِی السَّمَآءِ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ٭ آخر آمد ز پسِ پردہ تقدیر پدید

اَعنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی

دفترِ دوم

از

مکتوبات

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ

باآئینِ نوی

باہتمام

محترم لالہ اسرار محمد خاں صاحب
۲۳/۷ گارڈن ویسٹ کراچی

قیمت: دفتر اول	دفتر دوم	دفتر سوم
۳۵/-	۲۵/-	۳۰/-

سنہ طباعت ۱۳۹۶ھ / ۱۹۷۶ء

تعدادِ طبع ایک ہزار

مقامِ طباعت سول اینڈ ملٹری پریس لمیٹڈ کراچی

ناشر لالہ اسرار محمد خاں صاحب

مقام اشاعت

۳۷۰۔ گارڈن ویسٹ۔ کراچی

فہرستِ مضامین کتاب مستطاب مکتوباتِ معصومیہ دفتر دوم

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب قدس خداوندی جل شانه ازان برتر است که دست اندیشه بدامان حمد و ثنای آن تواند رسید لا احصی ثناء علیك انت كما اثنیت علی نفسك ممکن از واجب چه گوید و متناهی از غیر متناهی چه جوید فسبحان الذی لم یجعل الیه سبیلا الا بالعجز عن معرفته و ثنائه فهھنا الاعتراف بالعجز والقصور کمال المعرفة و عین الثناء بیت

هر کس بره ثنای او مرکب راند | بر عجز و قصور معترف در ره ماند
اینجاست که خاتم رسل خیر بشر | با آن شرف و کمال لا احصی خواند

و ذروهٔ کمال حضرت فخر انام علیه افضل الصلوٰة والسلام ازان بلندتر که مرغ فکر بکنگرهٔ نعت و ستایش او تواند پرواز نمود لولاك لما خلقت الافلاك از حضرت رب المتعال وصف حال

در بعضے از مخطوطات این دیباچه ها هم مندرج است۔

(۱) حمد بے منتہا حضرت خدای را جل جلاله سلطانه و عم احسانه که محامد اولین و آخرین فاتحه تحمید اوست و تماجید مقربان ملاء اعلا ابجد تمجید او دولت باریافتگان بساط قبول از تلطف اوست و معرفت کمل عارفان عجز از تعرف او سبحان من لم یجعل للخلق الی معرفته سبیلا الا بالعجز عن معرفته ؎

سبحان خالقی که صفاتش ز کبریا | بر خاک عجز می فگند عقل انبیاء
گر صد هزار سال همه خلق کائنات | فکرت کنند در صفت عزت خدا
آخر بعجز معترف آئنده کاے اله | دانسته شد که هیچ ندانسته ایم ما

(۲) حمد بے حد و سپاس بے قیاس منعمے را که سنت سنیه محمدیه را علیه و علی آله و صحبه افضل الصلوٰة و اکمل التحیات بطریقه انیقه احمدیه روح الله سبحانه روحه وافاض علی العالمین ابدا فتوحه تجدید فرمود و نسبت اولین در آخرین بهمان طراوت جلوه گر نمود و صلوات طیبات بر حضرت محمد رسول الله که عمده کائنات است و زبده موجودات ؎

خواجه لولاک و سلطان رسل | مقتدای و رهنمای جزو کل

او ایجاد کائنات برای وسیت و موجد مکنونات

اوست ولولاک لما اظهرت الربوبیة شرح کمال او وایجاد کائنات برائے ویست وموجد مکنونات طالب رضائے وے بیت

شاہی کہ نیست قوۃ بازوے مرغ فکر — شایستۂ عروج باوج کمالِ او
آنرا کہ در کتاب ثنا گفت ذوالجلال — کے آید از من وتو ثنا حسب حالِ او
ہردم صلوٰۃ بے حد وتسلیم بے عدد — ازما بروحِ حضرتِ او باد وآلِ او

امابعد می نماید اضعف عباداللہ القوی شرف الدین حسین بن میر عماد الدین محمد الحسینی الہروی احسن اللہ سبحانہ عاقبتہما کہ چون این مکتوبات قدسی سمات کہ ہریکے ازان کنزیست از کنوز معرفت و خزینہ ایست از خزاین رحمت نہایاتِ ولایت رابیانیست وکمالاتِ نبوت راترجمانی اسرارِ اصالت ازان پیداست ومقامات قیومیت ازان ہویدا بعد از اتمام دفتر اول از قلم فیض رقم حضرت قدوۃ الاولیا امام الاصفیا سند المحققین برہان المدققین المتخلع بخلعۃ القیومیۃ المشرف بشرافۃ الاصالۃ صاحب الولایۃ الاصلیۃ وارث الانبیاء بالوراثۃ المعنویۃ الہادی للخلق الی سبیل اللہ المعجزۃ الظاہرۃ لرسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم واقف اسرار المتشابہات عالم رموز المقطعات مطلع انوار الالہیۃ المتحقق بالولایۃ الاحمدیۃ مرجع الاوتاد قطب الارشاد الانسان الکامل والفرد الجامع الامام الہمام خلیفۃ خاتم الانبیا فی الانام الفاروقی نسباً والمحمدی حسباً والسرہندی مولداً شعر

آنکہ نامش بزبان بردنم از بے ادبیست — گرچہ ذراتِ تنم جملہ بنامش گویاست
لیک ازانجا کہ زبان نیز سعادت طلبست — گربایں نام شریفش نرسانم زجفاست
قطبِ حق ہادیِ دین خواجہ محمد معصوم — آنکہ پیشش بتواضع قدِ افلاک دوتاست
ظاہرش جملہ بانوارِ شریعت روشن — باطنش جملہ باسرارِ حقیقت داناست
قطع شد برقدِ او خلعتِ قیومیّت — آرے این خلعت فاخر بچنین قد زیباست

ادام اللہ تعالی ظلال ارشادہ علے مفارق العالمین ومتعنا بانوارہ بحرمۃ سید المرسلین صلوات اللہ تعالی علیہ وعلے آلہ اجمعین سمت تحریر یافت اسرار عجیبہ وعلوم غریبہ کہ حصول آن بے اقتباس

انوار نبوت از حیز امکان خارج ست از سراپردۂ غیب احدیت بمنصۂ ظہور جاوہ فرمود و قوت دل و نورت جان مخاطبان دولتمند و مستمعان بخت بلند گشت ۔ مثنوی

نامہ ہا بانجوم راہ نما ست | تافتہ از سپہر مجد و علا
ہر یکے نو گلے ز گلشن فیض | ہر یکے گوہرے ز کان عطا
ہر یکے رشحۂ ز ابر کرم | کردہ سر سبز کشت صدق و صفا
ہر یکے مثل آیت رحمت | گشتہ نازل ز آسمان وفا

الحق جواہر یست زواہر از معدن ہدایت و دُریست غرر از بحر عنایت کہ دست و دامن ارباب نہایت و کمال از مثل آن خالی ست و اصحاب کشف و شہود در رنگ ارباب نظر و استدلال در ادراک آن عاجز و قاصر اند اگرچہ من ہیچمدان را بوجہے از وجوہ لیاقت و شایستگی آن نیست کہ متصدی جمع آن نوانم شد و درین امر خطیر اقدام توانم نمود لیکن چون مخدوم و مخدوم زادۂ عالی منزلت متعالی منقبت الدری الاعظم العارف الافخم نتیجۃ الاولیا سلالۃ الاصفیا مظہر الانوار الربانی مظہر الاسرار السبحانی کشاف الحقائق حلال الدقائق الواصل بکمال النہایۃ ونہایۃ الکمال المظہر بتجلیات الجلال والجمال ۔ شعر

الافہم

مخزن نقد معرفت نقد خزینۂ شرف | معدن گوہر صفا گوہر معدن کمال
مورد لطف ایزدی ہادی راہ احمدی | مظہر سر سرمدی مظہر فضل ذوالجلال

المستغنی عن توصیف الواصفین سیف الحق والملۃ والدین متع اللہ المسلمین بطول بقائہ بنا بر نظر عنایتے کہ درباب این بے حاصل دارند و توجہ شریف ایشان باصلاح احوال این دور از کار مربوط است جمع این مکاتیب را کہ فی الحقیقہ سرمایۂ سعادت دو جہانے است تفویض فرمودند و بتکرار موکد ساختند کہ مکتوبات متفرقہ را در قید کتابت جمع آوردہ جلد ثانی ترتیب دادہ آید امتثال امر آنحضرت را بر سر و دیدہ منت نہادہ شروع درین امر جلیل نمودہ شد امیدوار است کہ برکات این امتثال عاجلاً و آجلاً قائد حال این گرفتار مضیق خود کامی گشتہ از تنگنائے خودی و خود پرستی مخلص بخشد

وجمع این کتاب مستطاب که نام وتاریخ اختتام آن "وسیلة السعادة" است وسیله وصول بسعادت حقیقی گردد ملتمس از قاریان وسامعان آنکه چون از مطالعهٔ این اسرار غیبی وقتِ شان خوش شود جامع آنرا بدعا وفاتحه دستگیری فرمایند که مقصود ازین جمع بهرهٔ آخرت ست و آنچه از دقت لفظ و علوّ معنی بفهم در نیاید علم آن را راجع بقائل دارند و بر رد وانکار پیش نیایند و وسیلة السعادت را در حق خود وسیلة الشقاوت نسازند که منکر این طائفه علیه بهلاک ابدی گرفتار است و بخسارت سرمدی مبتلا هذا هو الحق فماذا بعد الحق الا الضلال مثنوی

یارب چه کتاب مستطاب ست	که هر ورقیش فتح بابے ست
مفتاح کنوز مشکلات ست	تفسیر رموز مجملات ست
گنجے ست مصالح الحِکم را	شرحے ست جوامع الکلم را
جان بخش تر از زلالِ حیوان	روشن تر از آفتابِ تابان
گوئی که پری وشیست طنّاز	سر تا بقدم کرشمه و ناز
افگنده بُبر شعار مشکین	تا گشته نهان ز چشم بدبین چوبر
لفظش که دقیقها کند حل	چون طرّهٔ مهوشان مسلسل
معنیش که هست مایهٔ جان	شیرین چو ادائے خوب رویان
هر صفحهٔ او که کامِ جان ست	چون صفحه روے دلبران ست
هر سطر از و چو گیسوے حور	از زحمتِ دستِ ناکسان دور
هر بیتی از و که دل پسند است	چون ابروے مهوشان بلند ست
هست از پے دفعِ هر گزندی	هر نقطه چو دانهٔ سپندی
صاحب نظران فداے اویند	جان باخته در هواے اویند
دلها شده در نظاره اش مست	جان بهر نثار بر کف دست در
از نفحهٔ این گل اهلِ دولت	یابند نسیمِ باغِ جنت

وان کو نظرِ دانش کور است | از پرتوِ این جمال دور است
خفاش بود ہمیشہ نومید | از شعشعۂ جمالِ خورشید
آفاق ز مہر شد منوّر | غم نیست اگر ندید شپّر
خورشید اگرچہ بے حجابست | از غایتِ نور در نقابست
نامش بعقیدت و ارادت | گفتیم وسیلۃ السعادت
پرسند اگر ز سالِ اتمام | ہم باز تواں شناخت از نام

نااُمید

مکتوب (۱) اوّل

بمولانا محمد صدیق و مولانا حسن علی و محمد امین بدخشی در جواب سوالہ ایشان از حقیقت محمدی صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم و حقیقت کعبۂ ربانی و بیان افضلیت حقیقت اول بر ثانی مع التحقیقات اللائقہ بمراتب حقایقہما والتوضیحات المتعلقہ بمعرفۃ شانہما و ما یناسب ذلک۔

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ حامداً للہ العظیم و مصلیاً علیٰ رسولہ الکریم اللّٰھم فاطر السمٰوات والارض وعالم الغیب والشہادۃ اَنۡتَ تَحۡكُمُ بَيۡنَ عِبَادِكَ فِيۡمَا كَانُوۡا فِيۡهِ يَخۡتَلِفُوۡنَ صحایف شریفۂ اخوان کرام مولانا محمد صدیق و مولانا حسن علی و محمد امین بتعاقب یکدیگر رسیدہ مضامین آن واضح گردید یاران نصیحت کنید کہ مہما امکن نایرۂ فتنہ را فرونشانند و بر ابتداءِ مخالفان صبر نمایند و گستاخان را بباطن بزرگان حوالہ کنند ع

با دُرد کشاں ہر کہ در افتاد بر افتاد

از اہل ارادت کہ این طور طغیان ظاہر شود از مخالفان طریقہ گلہ نمودہ آید حَسۡبُنَا اللّٰهُ وَنِعۡمَ الۡوَكِيۡلُ پیش ازین بمصحوب میان اللہ داد نوشتہ فرستادہ شدہ است کہ حسمِ مادّۂ شبہہ می نماید انشاء اللہ تعالیٰ برسیدن آن تسکین فتنہ می شود و مابہ النزاع نمی ماند خوب مطالعہ خواہند نمود و یکبنہ خواہند رسید و مکتوب دویست و نہم را از مکتوبات جلد اول کہ بنام میر محمد نعمان است نیز مطالعہ کنند و

تشفی حاصل نمایند بالجملہ چوں سوال نمودہ اند از جواب چارہ ندارد واین رقیمہ ازاں خالی نبود۔

سوال: حضرت ایشان ما قدس سرہٗ برنگاشتہ اند کہ حقیقت کعبۂ ربانی فوق حقیقت محمدی است ازینجا لازم می آید کہ حقیقت کعبہ افضل باشد از حقیقتِ محمدی وحالانکہ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام افضل مخلوقات ست لولاہ لما خلق الافلاک ولما اظہر الربوبیۃ کما ورد۔

جواب: اولاً آنکہ حقیقت کعبۂ ربانی ناشے از مقام معبودیت و مسجودیت است وکمال آنسرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام در مقام عبدیت و عابدیت ازینجا بینواند کہ حقیقتِ کعبہ ذاتِ الٰہی جل سلطانہ بود کہ فی الحقیقۃ معبود و مسجود اوست یعنی حقیقتے کہ منشاء مسجودیت این صورت گشتہ است و شک نیست کہ آن حقیقت ذاتِ حق است عز برہانہ پس اگر این حقیقت را بر تفوق و تفضل بر حقیقت محمدی بود چہ محذور است و تحقیق این سخن در جواب رابع خواہد آمد انشاء اللہ تعالیٰ و حقیقت کار بظہور خواہد پیوست و آنکہ می گویند کہ حقیقت ممکن کہ صورت کعبہ است می باید کہ ممکن باشد واجب چگونہ بود۔ جواب: گوئیم کہ حقیقت شئے بطور این طائفہ علیہ نہ عبارت از ذات شئے وما بہ الشئے ہو ہو است بلکہ عبارت از مبدا فیوض وجودی و توابع وجودی اوست و آن شئے کالظل است مر اورا مقررِ قوم است کہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ تعین اول است کہ مسمی است بوحدۃ و حقائق سائر ممکنات را کہ اعیان ثابتہ اند در تعین ثانی کہ مسمی بواحدیت است اثبات می نمایند و این ہر دو تعین را وجوبے می گویند و قدیم می دانند قال فی مقدمۃ نقش الفصوص الممکن ہو الوجود المتعین فامکانہ من حیث تعینہ و وجوبہ من حیث حقیقتہ پس جائے کہ حقیقۃ کعبۂ ربانی را در مراتب وجوب اثبات کردہ اند مبنی بر اصطلاحِ قوم است و آنجا کہ نوشتہ اند حقیقت ممکن البتہ ممکن است بر اصطلاح قوم نیست تحقیق علیحدہ است و مقالہ مفردہ نوشتہ بودند کہ صورتِ کعبہ ہمین صورت ظاہر یست یا چیزے دیگر مخدوما حضرت ایشان ما قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ نوشتہ اند کہ صورتِ کعبہ عبارت از سنگ و کلوخ نیست چہ اگر فرضاً سنگ و کلوخ درمیان نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود الیہِ خلائق است بلکہ صورتِ کعبہ با آنکہ از عالمِ خلق است در رنگ حقایق اشیاء

مسمی

امر بیست مبطن از حیطۂ حس وخیال بیرون ست۔ از عالم محسوسات ست وہیچ محسوس نہ متوجہ الیہا ست مر اشیا را وہیچ در توجہ نہ ہستی است کہ لباس نیستی پوشیدہ است ونیستی است کہ بجسوت ہستی خود را وانمودہ در جہت بے جہت است ودر سمت بے سمت، بالجملہ این صورت حقیقت ن‌ش اعجوبہ ایست کہ عقل در تشخیص آن عاجز است وعُقلاء در تعیینِ آن حیران گویا نمونہ از عالم بے چونی وبے چگونی دارد ونشانہ از بے شبہی وبے نمونی در روے تعبیہ است انتہی۔

ثانیاً آنکہ تفوق یک حقیقت بر حقیقت دیگر موجب افضلیتِ صاحب حقیقت اولی بر صاحب حقیقت ثانیہ نیست چہ می تواند کہ صاحب حقیقتِ تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود ومراتب قرب رود ہد وصاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود وعروج از حقیقت خود ننماید ومراتب قرب کہ مدار فضل بر آنست حاصل نکند۔ نمی بینی کہ ولایتِ ملاءِ اعلیٰ فوقِ ولایتِ خواص بشر است وفضل مر خواص بشر است باعتبار عروج از حقائق ملک وملک را عروج از حقایق خود ہا نیست وَمَا مِنَّا اِلَّا لَہٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ در شرحِ مواقف مذکور است ان الملائکۃ وان کانوا فوق البشر فی بعض الامور لکن الافضلیۃ بمعنی کثرۃ الثواب للبشر ونیز عالم امر فوقِ عالمِ خلق است وفضل مر عالمِ خلق راست چہ قرب عالمِ خلق اصلی است وقربِ عالمِ امر ظلّی عنصرِ خاک پائین تر لطائف عالم خلق وعالم امر است وپستی او سبب رفعت او گشتہ است وقربے کہ خاکیان راست قدسیان را نہ۔ بیت

زمین زادہ بر آسمان تاختہ زمین وزمان را پس انداختہ

ثالثاً آنکہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ نوشتہ اند حقیقت محمدی نہایتِ مقامات نزول است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم از اوجِ تنزیہ وتقدیس وحقیقتِ کعبہ نہایتِ مقاماتِ عروج کعبہ است زینۂ اول مر عروج حقیقت محمدی را بر مرتبۂ تنزیہ حقیقت کعبہ است ونہایت عروجات او را علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیۃ غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد پس برین تقدیر تفوق من جمیع الوجوہ ثابت نشد افضلیت از کجا آید۔

رابعاً آنکہ پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام مسمی است بدو اسم محمد واحمد ہر کدام را

ولایت علیحدہ است باعتبار وجود عنصری او و ارشاد او مربی عالم ظلمانی را اسم مبارک او محمد است
صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم و ولایت این اسم مبارک ناشی است از اسم الٰہی کہ مناسبت بہ تربیت
این عالم سفلی دارد و مسمی است بحقیقت محمدی و باعتبار وجود روحانی او کہ مربی عالم ملکوت و روحانیان
است و پیش از وجود عنصری بآن وجود نبی بود و باندازۂ آن فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام
کنت نبیا و آدم بین الماء والطین نام پاک او احمد است و ولایت این نام پاک ناشی است
از شان جامع کہ مبداء و اصل است مر حقیقت محمدیہ را علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ و مناسب
است مر تربیت آن عالم نورانی را کہ مسمی است بحقیقت احمدیہ و نیز معبر است بحقیقت کعبہ ربانیہ
و ثبوتی کہ نشاء عنصری تعلق دارد باعتبار حقیقتین است خصوصیت بیک حقیقت ندارد و در باو
درین مرتبہ آن شان است و ہم مبدأ آن شان لہذا دعوت این مرتبہ اتم آمد از دعوت سابق چہ آن
دعوت مقصور بر عالم امر و روحانیان بود و دعوت این مرتبہ شامل خلق و امر است و ہر کدام ازین
ہر دو حقیقت بمنزلہ امکان طبیعی اوست باعتبار ہر دو اسم مبارک او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم و فوق

عالم خلق و امکان

این دو حقیقت پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم عروجات لاتعد ولاتحصی است کہ نہایت آن را
علام الغیوب داند و مدار فضل و مناط اصطفا و تفوق بر انست، ازین تحقیق لایح گشت کہ حقیقت کعبہ
جزویست از حقیقت جامعۂ او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ جامع است مر کمالات جسمانیہ و روحانیہ
و خلق و امر او را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم و نیز ظاہر شد کہ این تفوق مناقش فیہ فی الحقیقۃ تفوق
بعضے کمالات آن سرور است بر بعض دیگر او۔

باید دانست کہ حقیقت محمدی را در کلام آنحضرت دو اطلاق است یکے آنکہ مذکور شد در
تقابل حقیقت احمدی و حقیقت کعبۂ ربانی اطلاق دوم آنست کہ جامع است بین الحقیقتین و
ہر کدام ازین دو حقیقت جزو اوست و معبر است بحقیقۃ الحقایق۔

سوال: در جواب اول حقیقت کعبہ را از مقام معبودیت و مسجودیت متحقق ساختی و ذات
حق جل و علیٰ مقرر نمودی و کمال محمدی را منحصر در مقام عابدیت کردی و معبود و مسجود را بر عابد و ساجد

فضل و تفوق است و در اینجا حقیقت کعبہ را جز حقیقت محمدی گفتی الخ بظاہر این ہر دو تحقیق تدافع دارد و چہ توفیق چیست. گویم آنچہ بخاطر فاتر این مسکین راہ می یابد آنست کہ حقیقت کعبہ را ذات حق جل شانہ گفتہ اندران موطن ذات البتہ ماخوذ بشانے از شیون و اعتبارے از اعتبارات خواہد بود نہ ذات معرا از نسب کہ آن مرتبۂ علیا را با عالم غنائے ذاتی است و مرتبۂ اطلاق ذات را تعالی نہ بے ملاحظہ اعتبار مسجودیت و معبودیت و یا مانند آن بکعبہ چہ نسبت و کدام مناسبت پس حقیقت کعبہ باید کہ ذات ماخوذ باعتبارے و شانے بود و ذات کہ مقید بشان باشد شانے است از شیون و مناسب
آنست آنچہ ارباب معقول گفتہ اند کہ در علم الشئ بالوجہ علم بوجہ است نہ بشئ و مقرر است کہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوة والسلام والتحیہ جامع جمیع شیونات ست پس این شان کہ حقیقت کعبہ ربانی ہست نیز داخل دران حقیقت جامعہ بود و جزء او باشد و تدافع مندفع بود زیرا کہ در بالا مقرر شد کہ مذکور
حقیقت محمدی را دو اطلاق است۔

جواب اول کہ دران حقیقت کعبہ را مسجود حقیقت محمدی قرار دادہ اند مبتنی بر اطلاق اول است کہ مقابل حقیقت احمدی ست علی صاحبہا الصلوة والسلام والتحیہ و در اینجا کہ حقیقت کعبہ را جزء گفتہ مبتنی بر اطلاق ثانی است کہ حقیقت الحقائق است. اگر گویند مسلم داشتیم کہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوة والسلام والتحیہ جامع جمیع شیون و اعتبارات ست لیکن نہ باعتبار اطلاق آن شیون بلکہ باعتبار حصول آن در علم و تقیید آن بتعلق علم جملی چہ حقیقت محمدی عبارت از علم جملی است و حقیقت کعبہ نفس شان است نہ صورت علمیہ آن پس جزء بودن در حیز منع باشد۔ جملة

گویم کہ بطور قوم صورت علمیہ شان نفس شان است باعتبار اتحاد علم و معلوم و بطور حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ کہ بعینیت قائل نیستند گویم کہ آنحضرت نوشتہ اند کہ حقیقت احمدی کہ معبر بحقیقت کعبۂ ربانی است آن معنی است کہ مبداء وجود اعتباری شان علم است و بیتوا اند کہ این معنی کہ مبداء است ہمان ذات ماخوذ بشان بود پس حقیقت محمدی باطلاق ثانی جامع بین الحقیقتین بود و حقیقت کعبہ بعض کمالات او باشد آرے حقیقت محمدی باعتبار اطلاق اول جامع این شان نیست

بلکہ صورت علمیہ آنرا جامع است فتدبر ولا تکن من القاصرین۔ ازین تحقیق جواب خامس ظاہر معلوم
شد مراصل سوال را بر اصطلاح قوم چہ حقیقت کعبہ ہرچند تفوق دارد لیکن مندرج است در حقیقت
محمدی باعتبار احاطہ علم واتحاد علم ومعلوم۔ پس افضلیت ممنوع باشد چہ جزء را بر کل تقدم و
تفوق است کہ مستلزم افضلیت نیست وآنچہ در جواب اول مذکور شد کہ کمال آنسرور صلی اللہ تعالی
علیہ وعلی آلہ وسلم در عبدیت وعابدیت است گویم کہ عبدیت وعابدیت کمالے است کہ تعلق بتعین
امکانی آنسرور دارد علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات یا بحقیقت او باطلاق اول نہ مطلقا چہ
محقق شد کہ حقیقت حقیقی او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام کہ بمعنی ثانی است حاوی است مر حقیقت کعبہ را
پس کمالے کہ حقیقت کعبہ را ثابت ست حقیقت او را نیز ثابت بود وفضل حقیقت او را باشد علیہ وعلی
آلہ الصلوۃ والتسلیمات یا گویم کہ کمال او علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام باعتبار صورت وحقیقت
عابد است لیکن معبود ومسجود بودن حقیقت کعبہ مر حقیقت او را باطلاق ثانی ممنوع است بلکہ او را
علیہ الصلوۃ والسلام درین مقام حقیقی است کہ فوق حقیقت کعبہ است وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ
تنبیہ تحقیق سخن درین رقیمہ باندازہ مکتوب دویست ونہم است از مکتوبات جلد اول ودر مکاتیب
دیگر ہم ازین مقولہ سخن بسیار است وحقیقۃ الامر عند اللہ سبحانہ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ والسلام

مکتوب دوم (۲)

بمولانا حسن علی در جواب سوال او کہ از معنی مجدد الف ثانی نمودہ بود واز علامات وآثار آن۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ اخوی مولانا حسن علی رسیدہ
مضمون آن بوضوح پیوست نوشتہ بودند کہ بعضے سائلان سوال می کنند کہ تعریف مجدد الف ثانی
چیست وآثار وعلامات او کدام است ودر حضرت ایشان شما ازین کمالات چہ بظہور آمدہ تا در شان
ایشان آشنا وبیگانہ را باطلاق این اسم اشتباہی نماند۔ مخدوما مجدد الف بودن امریست کشفی و
الہامی کہ بوجدان صاحب این معاملہ تعلق دارد التزام امرے نیست کہ بآثار وعلامات معقول

آشنا و بیگانہ توان کرد ہر کہ آشنا ست و سعادت ازلی دارد از راہ مناسبت معنوی قبول اسرار اہل اللہ می نماید و مورد فیوض و برکات این اکابر می گردد و ہر کہ بیگانہ و بے سعادت است از جہۃ مناکرت باطنی اگر پے بایں اسرار نبرد قبول نہ نماید و از فیوض و برکات شان محروم ماند گو نماید بیگانگان از مبحث خارج اند ما را برد و قبول آنہا کارے نیست منکران مثل قرآن معجزہ باہرہ دیدند و در انکار ماندند مع ذلک کسے را کہ قوت حدسیہ عطا کردہ اند اگر در اطوار و اوضاع آنحضرت نیک تامل نماید و فیوض و برکات و کمال و اکمال و علوم و اسرار کہ آن قدوۂ ابرار بآن ممتاز است مشاہدہ کند بے تکلف حکم بمجدد بودن ایشان نماید حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ در مکتوب چہارم از مکتوبات جلد ثانی بر نگاشتہ اند کہ این معارف از حیطۂ ولایت خارج است ارباب ولایت در رنگ علمائے ظواہر در ادراک آن عاجز و در درک آں قاصر ایں علوم مقتبس از مشکوٰۃ انوار نبوت اند علی اربابہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ کہ بعد از تجدید الف ثانی بتبعیت و وراثت تازہ گشتہ اند و بطراوت ظہور یافتہ صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومہ و معارفہ اللتی یتعلق بالذات والصفات و الافعال و تتلبس بالاحوال والمواجید و التجلیات والظہورات فیعلمون ان ہؤلاء العلوم والمعارف وراء علوم العلماء و وراء معارف الاولیاء بل علوم ہؤلاء بالنسبۃ الی تلک العلوم قشر و تلک المعارف لب ذلک القشر واللہ سبحانہ الہادی۔

بداند کہ بر سر ہر مائۃ مجددے گذشتہ است مجدد مائۃ دیگر است و مجدد الف دیگر چنانچہ درمیان مائۃ و الف فرق است در مجددین اینہا نیز ہمانقدر فرق است بلکہ زیادہ از ان و مجدد آنست کہ ہرچہ دران مدت از فیوض بامتان برسد بتوسط او برسد اگرچہ اقطاب و اوتاد آن وقت بوند و بدلاء و نجباء باشند۔ ع خاص کند بندۂ مصلحتِ عام را۔

مکتوب سوم (۳)

بخواجہ محمد صدیق پشاوری در جواب عریضۂ او کہ متضمن اذواق و عروجات جدیدہ بود با بیان

علامت وصول بالکمالات نبوت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب کہ بدست یاران ملا محمد حنیف فرستادہ بودند واذواق تازہ وترقیات وعروجات جدیدہ دران مندرج نمودہ رسیدہ خوش وقت ساخت وسبب لذات معنویہ گردید اللھم زد۔ نوشتہ بودند این نسبت خاص الخاص کہ درین ایام روے می دہد بیقین می داند کہ از کمالات نبوت ست وسابق آنچہ بود داخل کمالات ولایت بود الخ بلے از کرم او تعالیٰ بعید نیست علامت حصول کمالات نبوت مضمون این حدیث ست کہ وارد گشتہ است لن یومن احدکم حتی یکون ھواہ تبعا لما جئت بہ احکام شرعیہ از اوامر ونواہی مقتضاے ہوا بود وموافق خواہش نفس باشد۔ نوشتہ بودند کہ نسبت سابق را بایں نسبت کہ بآن مباہی است نسبت عدم وملکہ است غیر از انکہ ازان نسبت ماضیہ استغفار نماید وجہے نمی بیند۔ اینجا ہمہ آنست کہ برتر زیبا نست الخ بلے کمالات ولایت را باکمالات نبوت چہ نسبت کمالات ولایت زینہاے کمالات نبوت اند وظلال وانموذجات آن در ہنگام وصول اصل از ظل انموذج استغفار است از کیفیتے کہ بخواجہ رحمت علی روے دادہ۔ نوشتہ بودند وخواجہ را محاط نور محمدی و مستہلک دران یافتن بوضوح انجامید حمد اللہ سبحانہ علی ذلک خواجہ را مناسبت خاص است باحق سبحانہ آثار آن بمنصہ ظہور آرد ومیرزا رستم بیگ را نیز ازین نسبت علیہ بہرہ ور گرداند۔ انہ قریب مجیب۔

مکتوب (۴) چہارم

بمیرزا ہادی درجواب مکتوب وے کہ مشتمل بر بعضے از احوال بود وترغیب بحصول نسبت فنا بانصائح ضروریہ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات برادر گرامی می رساند صحیفہ کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید وسبب مسرت گردید ویک کتابتے پیش ازین بمدتے ازان عزیز کہ ظاہرا از اکبرآباد نوشتہ بودند

نیز رسیدہ بود لیکن بعد مسافت و عدم علم بقاصدے کہ روانہ آنصوب باشد عذر نا نوشتن را جواب است
حمد اللہ سبحانہ کہ بصحت و عافیت اند و از یاد و محبت فقرا خالی و فارغ نیند و بطریقہ ماخوذہ تقید دارند
نوشتہ بودند کہ نفی و اثبات بست و یکبار بملاحظہ معنی ہمیشہ در یک نفس میشود و گاہے اگر قصد
زیادتی بکنند تا چہل بلکہ زیادہ بیکدم می رسد بسیار نیک و مبارک است حق سبحانہ نتائج و ثمرات برین امر
جلیل القدر مترتب گرداند و از جمیع مقاصد و مرادات تہی سازد چنانچہ در باطن غیر از حق جل و علا
مطلبی و وابستگی نماند بلکہ صفت ارادت نیز نماند چہ طور ولایت مقام بندگی کہ ذل و نیستی و تسلیم
و انقیاد است صفت ارادت را کہ مشعر از انانیت و ہستی است بر نتابد و زوال آن شرط ولایت
آمد حصول این نسبت بے سابقہ کرم امکان پذیر نیست مجرد اعمال صوریہ بے جذبات قویہ معنویہ
ازین گرداب بلا نمی بر آرد و آنچہ نوشتہ اند کہ صحبت مردم کم خوش می آید از ثمرات این ذکر است و کمال آن
آنست کہ از ہمہ بیگانہ سازد و از آفاق و انفس وارہاند و بفنائے حقیقی رساند۔ نوشتہ بودند کہ در
وقت مشغولی خطرات و کشایشی کہ الحال می شود در ابتدا نبود جمعیت اول بہتر از حالا بود و حظ
تنہائی۔ حالا بہ از اول است ہیچ نمی داند کہ آن بہتر است یا این۔ مخدوما ہر کدام را وجہے از
حسن است لیکن مطلب ورائے آنست طالب آن باشند چندان مداومت بذکر نمایند کہ ماسوائے
مذکور از سینہ رخت بر بندد و تعلق علمی و حبی از ماسوائے آن گسستہ گردد چہ توان کرد صحبت شما
قلیل بود اگر چند گاہ صحبت میسر آید محتمل کہ جمال این معانی بر باطن پرتو اندازد و دریچہ از مطلوب
در دل پدید آید بہر حال تا حصول ملاقات بر وظائف اذکار و طاعات سرگرم باشند و از صحبت
مخالف دور بوند و از ممنوعات شرعیہ پرہیز نمایند و از فکر خداوندی جل شانہ ترسان و لرزان باشند
و از عمل خود مایوس بوند و عمل را از دست ندہند اعمال و استغفر و اعتماد بر فضل داشتہ باشند اعمال
و بر سنت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ و سلم مستقیم بوند و بر محبت شیوخ راسخ باشند
تا ہموارہ از باطن شان مستفیض و مستنیر بوند و احبہ دور افتادہ را از دعائے خیر فراموش نکنند
والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۵) پنجم

بہ سلطان وقت در بیان فنائے قلب و فنائے نفس و حدیث مواعظ و نصائح۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام وعلی آلہ الکرام وصحبہ العظام اما بعد احقر فقرا العرض والامی رساند کہ این دعا گو ہرچند بحسب صورت از دریافت دولت ملازمت دور و مہجور است و درین قسم امر خطیر و جہاد کبیر کہ دریں ایام عنان توجہ و اقبال بآن مصروف است داخل نہ لیکن از روئے معنی و باطن در ملازمت و حضور است و بدعائے فتح و نصرت کہ وظیفہ فقرا است مشغول و مشغوف ع

دیدۂ سعدی و جان ہمراہِ تست

در حدیث آمدہ است المرء مع من احب چون محبت درست دارد از راہ درونی در ہیچ موطن و معرکہ از خدمت عالی جدا نیست و ہمہ جامعیت معنوی دارد خوش گفت بیت

از درون شو آشنا و از برون بیگانہ وش — این چنین زیبا صفت کم می بود اندر جہان

روش

بلی الصوفی کاین باین ای کاین مع الخلق صورۃ و باین عنہم حقیقۃ و معنی چہ باطن و حقیقت او از ظاہر او بلکہ از جمیع ماسوی اللہ تعالیٰ گسستہ و بمراحل دور تر رفتہ و بغیب الغیب پیوستہ غفلت ظاہر در باطن او سرایت ندارد عوام را باطن با ظاہر آمیختہ است و غفلت ظاہر در باطن سرایت میکند و خواص را کہ باطن شان بمراحل از ظاہر منقطع گشتہ است نہ چنین است و غفلت ظاہر در باطن راہ ندارد و در حضور و آگاہی او نقصانے نمی آرد چہ حضور و آگاہی ملکۂ او گشتہ است و صفت لازم او شدہ چنانچہ سمع صفت سامعہ و بصر صفت باصرہ کہ بہیچ وجہ از وے منفک نیست بعضے از سالکان این راہ را بنوع این انقطاع دست می دہد و نسیان از ماسوی حاصل می شود کہ اگر بتکلف یاد ماسوی کند ہرگز بیاد او نیاید و اگر بالفرض عمر حضرت نوح علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام باو بدہند ہرگز خیال ماسوی در باطن او راہ نیابد بواسطہ نسیانے کہ دل را

خطرہ

ازماسوی بحصول پیوستہ است این کمال نخستین کمالات ولایت است ومعبر است بفنائے قلبی و مربوط است بزوال علم حصولی اشیا ازین مقام اگر ترقی واقع شود وعلم حضوری کہ دران موطن اتحاد علم وعالم است نیز در رنگ علم حصولی رو بزوال آرد ورخت بصحرائے عدم کشد فنائے نفس بود لبعد ازان نفس در مقام اطمینان آید ومنقاد احکام الہٰی تعالیٰ گردد وباسلام حقیقی مشرف شود وراضی ومرضی گردد ومورد کریمہ یَآ اَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِیْ اِلٰی رَبِّكِ رَاضِیَةً مَّرْضِیَّةً بود وفوق این دو کمال کمالات دیگر ہم ہست کہ مشروط باین دو کمال است ازان کمالات چہ بیان نماید۔

ع قیاس کن زگلستان من بہار مرا

ومن بعد ہذا مایدق صفاتہ وما کتمہ احظی لدیہ واجمل

ولنختم المکتوب بالحدیث النبوی علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ عن معاذ ابن جبل قال احتبس عنا رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم ذات غداۃ عن صلوۃ الصبح حتی کدنا نترائی عین الشمس فخرج سریعا فثوب بالصلوۃ فصلی رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم وتجوز فی صلوتہ فلما سلم ودعا بصوتہ فقال لنا علی مصافکم کما انتم ثم انفتل الینا ثم قال اما انی ساحدثکم ماحبسنی عنکم الغداۃ انی قمت من اللیل فتوضأت وصلیت ماقدرلی فنعست فی صلوتی حتی استثقلت فاذا انا بربی تبارک وتعالیٰ فی احسن صورۃ فقال یا محمد قلت لبیک رب قال فیم یختصم الملاء الاعلیٰ قلت لا ادری قالہا ثلاثا قال فرأیتہ وضع کفیہ بین کتفی حتی وجدت بردا نا ملہ بین ثدیی فتجلی لی کل شیٔ وعرفت فقال یا محمد قلت لبیک رب قال فیم یختصم الملاء الاعلی قلت فی الکفارات قال ماہن قلت مشی الاقدام الی الجماعات والجلوس فی المساجد بعد الصلوۃ واسباغ الوضوء حین الکریہات قال ثم فیم قلت فی الدرجات قال وماہن قلت اطعام الطعام ولین الکلام والصلوۃ باللیل والناس نیام قال سل قلت اللہم انی اسئلک فعل الخیرات وترک المنکرات وحب المساکین وان تغفرلی وترحمنی واذا اردت فتنۃ فی قوم فتوفنی غیر مفتون واسألک حبک وحب من یحبک وحب عمل یقربنی الی حبک فقال رسول اللہ

انفتل

صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم انہا حق فادرسوہا ثم تعلموہا وسالت محمد بن اسماعیل عن ہذا الحدیث فقال ہذا احدیث صحیح رواہ احمد والترمذی وقال ہذا حدیث حسن صحیح۔

مکتوب (۶) ششم

بخواجہ محمد حنیف در نصائح نافعہ وترغیب بعزلت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بجناب اخوی می رساند احوال واوضاع فقرائے ایں حدود مستوجب حمد است امید کہ آں برادر نیز بعافیت واستقامت باشد وروز آئندہ او بہ از روز گذشتہ بود من استوی یوماہ فھو مغبون شنیدہ باشند مدتے است کہ ازاں عزیز کتابتے وخبرے نرسیدہ خاطر مشوش است ع ہر کجا ہست خدایا بسلامت دارش

بُعد مسافت عذر گونہ می نماید الحمد للہ بالجملہ جمعیت است بجمعیت باشند ویک لحظہ از تفقد ونگرانی مطلوب فارغ نباشند وہموارہ از درد نایافت متفکر ومحزون بوند وبعزلت راغب باشند واز اختلاط خلق مہما امکن گریزان الاستیناس بالناس من علامات الافلاس واین فقرارا از دعائے خیر منسی نسازند وکیفیات ظاہر وباطن رانویسیاں باشند کہ خاطر نگراں می باشد دل را با شما تعلق خاص است دخواہاں کمال شما است انہ قریب مجیب والسلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب (۷) ہفتم

بخواجہ محمد صدیق پشاوری در جواب مکتوب وے کہ متضمن واردات قویہ بود بابشارت خاصہ وتحقیق معنی اصالت

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحائف شریفہ پے در پے رسیدہ خوش وقت ساخت ومضامین خون آمیز جنون انگیز آں وتصور اجتماع امور متضادہ تمنا خہ ازان بوضوح پیوست بلعرفت ربی بجمیع الاضداد از روئے نسبت خاص لخاص نمودہ اند محبت ودیوانگیہائے شما امید است کہ دقیقہ را فرو نگذارد آئینہ باطن شمارا کہ ملاحظہ می نماید در رنگ ماہ کہ در تقابل مہر بدر کامل گشتہ باشد

می باید والغیب عند اللہ سبحانہ و آنچہ نوشتہ اند کہ یک نسبت خاص الخاص جلوہ گرمی شود و یک نوع نوازش مخصوص بنظر می در آید تا آنکہ نوشتہ اند کہ این نسبت از عالم وَخَرَّ مُوْسٰی صَعِقًا است نیک و مبارک ست امید کہ این صعقہ لطائف خلق وامر را فرو گیرد و عین و اثر را از ہیچ کدام نگذارد بہرۂ از اصالت دریوزہ نمودہ بودند مخدوما اگر از اصالت نسبتے کہ ماورائے ظلال است خواستہ اند و معاملہ کہ بیرون ولایت صغری کہ ولایت اولیا است ارادہ داشتہ چنانچہ خواجۂ بزرگ ایمائے بآن فرمودہ اند آنجا کہ گفتہ اند ہفت سال ہمراہ مولانا عارف در رنگ و پوئے آں بودم کہ از اصل آگاہی یابم سہ بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا شبیہ مولانا آنجا می یافتم ہرگز از انجا بر نمی گشتم پس معقول است و دریوزہ حصول آں بر محل ہر چند حاصل داشتہ باشند و اگر بہرہ اصالت بآن معنی می خواہند کہ انبیائے کرام علی نبینا علیہ وعلیہم الصلوات والسلام بآن ممتازند و بہرۂ اصالت نصیب وقت این بزرگواران است و دیگران ہمہ تابع و طفیلی والوش خورند ہر چند بہ تبعیت این برگزیدگان مراتب ظلال را پس پشت دادہ و اصل اصل الاصل کردند چہ بہرۂ اصالت امر دیگر است کما لا یخفی علے ارباب پس این امر موہبت صرف ست دریوزۂ حصول آں ازین بے پر و بال محض خیال است کسب و عمل و دعا و توجہ و کشش را درین جا دخلے نیست سابقہ عنایت می باید و بس ۔ باید دانست کہ جائز بلکہ واقع است کہ خال خالے از افراد امت را بطفیل پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بہرۂ اصالت حاصل بود ہر چند قلیل بوند بل اقل زیادہ از دو سہ کس معلوم نیست کہ باین کرامت ممتاز باشند ۔

مکتوب (۸) ہشتم

بحقایق و معارف آگاہ مولانا محمد حنیف در بیان بعضے از لوازم طریق ارشاد با مواعظ و نصائح ۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفے صحیفہ شریفہ اخوی اعزی مولانا محمد حنیف رسیدہ بہتہج و خوش وقت ساخت و از مطالعۂ احوال پسندیدہ بعضے از اہل طریقہ کہ نوشتہ بودند فرحت بر فرحت افزود اللہم اکثر اخواننا فی الدین و ثبتنا وایاہم علی الصراط المستقیم

باید کہ توجہات را از آنہا دریغ ندارند و بحفظ نسبت و دوام ذکر و مراقبہ و آداب طریق دلالت شان نمایند
و از صحبت مخالفان باز دارند و باتباع سنت امر کنند تا راہ ترقی مفتوح باشد و ہر کہ بشوق و آرزو
طلب اخذ طریق نماید طریقہ را باو بگویند و برودت را درین امر راہ ندہند و در کار طلبہ سرگرم باشند و اگر طالبی
را ذکر در نگیرد او را از ذکر باز داشتہ بمجرد وقوف قلبی امر نمایند و توجہات کنند امید است ذکر در گیرد دیگر
باید کہ راہ ملاقات اہل دنیا مہما امکن بربندند و بہ زاویۂ نامرادی خو کنند و حیات چند روزہ را در تحصیل
زاد آخرت مصروف دارند و سائر امور را بحضرت حق جل و علا بسپارند رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا اِلٰہَ
اِلَّا ھُوَ فَاتَّخِذْہُ وَکِیْلًا و اگر طبیعت شوق صحرا کند بسیر صحرا اید بائیمل رحع

ہر کجا خود نباشی آنجا باش

والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوات والبرکات العلیٰ۔

مکتوب (۹) نہم

بغلام محمد فاروق در بیان واقعۂ روشن کہ دیدہ بود و جواب استفسارے کہ از حدیث لا صلوٰۃ الا
بحضور القلب نمودہ۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب برادر اعز ارشد میاں
غلام محمد فاروق رسیدہ مسرت بے اندازہ بخشید اللہ تعالیٰ بدرجات کمال ترقی بخشاد۔ نوشتہ بودند
کہ از غیب آوازے بگوش رسید کہ "تو از اولیائے خدائی" و سہ چہار بار این آواز مسموع شد مطالعۂ
آن خوش وقت ساخت بشارت بزرگ است امید است کہ شیطان لعین را دراں مدخل نبود و رحمانی
باشد و آنچہ در مراقبہ پیش رو صورت آفتابے ظاہر شد بس منور و گرد آن اقسام رنگ شعلہ می زد و
در آب بے شمار بالوان مختلف پرتو می انداخت آن آفتاب نزدیک شدن گرفت تا در وجود شما در رفت
و غائب گشت بسیار روشن و اصیل است۔ این واقعہ با واقعۂ سابق مناسبت تام دارد چہ مینوانند
کہ این نور پرتو عین ثابتہ شما باشد کہ شما را باخود بقا بخشیدہ و تحقق بعین ثابتہ از کمالات ولایت است

در حدیث در بیان کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا الآیہ وارد گشتہ است النور اذا دخل الصدر انفتح فقیل ھل لذلک علم یا رسول اللہ قال علیہ و علی الہ الصلوٰۃ والسلام نعم التجافی عن دار الغرور والتاھب لدار القرار سعی نمایند کہ بکمال این نور متحقق گردند وفی ذلک فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ این ہر دو واقعہ مبشر اند وامیدوار می سازند و آنچہ در باب حدیث لاصلوٰۃ الا بحضور القلب و جماعہ کہ بدوام حضور قلب و انتفاء خطرہ مشرف اند۔ نوشتہ بودند مخدوما اگر از قلب در حدیث لطیفہ معین مراد است کما ہو الظاہر پس جماعہ کہ بملکہ حضور مشرف اند ظاہر است کہ ازین نماز بہرہ دارند و اگر از قلب لطیفہ معین مراد نبود و حضور بالکلیہ مراد باشد کہ از ہیچ رہگذر غفلت و خطرہ نبود پس این جماعہ نیز ازین نماز حظ وافر دارند چہ عمدہ درین معاملہ قلب است و منظور نظر اوست چون او بحضور موصوف است اگر غیر او در غفلت و خطرہ بود آنقدر مضرت ندارد کہ غفلت او دارد گویا غفلت و خطرۂ قلب مرض ذاتی ست و درونی و غفلت و خطرہ خیال باوجود حضور قلب مرض عارضی و بیرونی چہ بعد از رفع خطرۂ از قلب مورد خطرہ دماغ و خیال است شتان ما بین المرضین رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ۔

مکتوب دہم (۱۰)

بخواجہ محمد حنیف در بیان آنکہ سیر آفاقی کہ عبارت از طے مقامات عشرہ است در طریقۂ بزرگان ما در سیر انفسی بطریق اجمال قطع می شود و معاملہ صحب از آفاق و انفس بیرون می رود و بیرون انفس و آفاق معیت بے چون با محبوب بدست می آرد۔

حضرت حق سبحانہ از خود رہائی بخشیدہ بجناب قدس خویش بینائی دہاد احوال درویشان این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن برادر گرامی نیز بجمعیت صوری و معنوی متحلی باشند۔ مخدوما حقیقت وصل و شہود موعود بفردا است امروز ما و شما وظائف بندگی می خواہند و وظائف بندگی دو قسم است قسمے است کہ عمدہ در تحصیل آن جوارح ظاہر یست از نماز و روزہ و صدقہ و حج و جہاد و غیر آن

وقسمے است کہ مربوط بہ باطن است از توبہ وزہد وتوکل وتفکر واخلاص ورضا وامثال آن وسلوک این مقامات جدا جدا عسر تام دارد بلکہ گاہ بود کہ از وصول بمطلوب کہ مناسب این نشأہ است باز دارد وجذب الٰہی جل شانہ دستگیری نفرماید پس طریقے باید گزید کہ محاذی مطلوب بود واز ایصال بمقصود تخلف نورزد وخلاصۂ این مقامات بطریق اجمال در ضمن آن بسہولت حاصل آید وسیر تام در اعمال جوارح پیدا آرد وآن طریقے است کہ بزرگان ما آنرا اختیار کردہ اند وابتداء آن از انفس قرار دادہ کہ متضمن جذب ومحبت است سیر آفاق وسلوک مقامات طفیلی این معاملہ است زیرا کہ محبت چون ساعت فساعت استیلا می یابد از ماسوی محبوب آناً فاناً انقطاع حاصل می آید وبجدے می رسد کہ در دیدۂ باطن جز محبوب نمی ماند وتعلق علمی وحبی از غیر گسستہ می شود ودر ضمن آن حقیقت مقامات مذکورہ متحقق می شود وچون محب را اطاعتِ محبوب لازم است در وظائف اعمال جوارح نیز سرگرم خواہد بود بموجب المرء مع من احب چون محبوب ورائے آفاق وانفس است عارف نیز از انفس ودر رنگ آفاق می گذرد وبیخود معیت بیچون با محبوب بدست می آرد وچون درین نشأۃ مدرکہ را آن قدر قوت نیست کہ کنہِ آن معیت را دریابد کہ آن موعود بنشأۃ اخروی است لاجرم امروز بوظائف طاعات صوری ولطائف مراقبات معنوی بسر می برد تا فردا باندازۂ آن قوت باصرہ حاصل آید وحقیقت این معیت را دریابد پس باید کہ آن برادر کمر ہمت راچست در ادائے وظائف اعمال بربندد ودر ازدیاد کیفیت وکمیت اعمال سعی بلیغ نماید وباطن بدوام توجہ واقبال معمور داشتہ از التفات بماسوای مطلوب مہما امکن باز دارد وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ نص قاطع است وبجدے مداومت این معنی نماید کہ این حالت ملکہ شود واز تکلف وارہد واز طریقت بحقیقت آید واز یاد کرد بیاد داشت گراید چہ نعمتے است کہ ظاہر بوظائف اعمال کہ بآن مربوط است مشتغل باشد وباطن از دید ماسوا گسستہ بود ودر مطلوب مستغرق ومستہلک باشد والسلام علیکم وعلے سایر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفٰے علیہ وعلے الہ الصلوات والتحیات والبرکات العلی۔

نامم آنجنا بخود فقیر حرچند در دعوت فقاہیت آنکه مصدع اوقات عزیزان گردد مفید نیست یکن امم

مکتوب (۱۱) یازدہم

بشمشیر خان در تحریض بر مخالفت نفس اماره و تصحیح عقائد بر وفق آرای صائبہ اہل سنت و جماعت وا تیان ارکان خمسہ اسلام و ترغیب بر سلوک طریقۂ صوفیہ و مداحی طریقۂ علیہ نقشبندیہ۔

الحمد للہ رب العالمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین

اللہ تعالیٰ ذات بابرکات را مشمول لطائف و عنایات خویش داشتہ بحلیۂ اتباع نبوی و سنن مصطفوی علی مصدرہا صنوف الصلوات النامیات قرین و محلی داراد بحرمۃ النبی الامی وآلہ الامجاد

اما بعد حقائق آگاہ مولانا محمد حنیف اظہار مہربانی ہائے شما نسبت بفقیر بسیار کرد و استدعاے کتابتے کہ متضمن نصائح باشد نمود اجابتاً للملتمس بہ کلمۂ چند نامربوط جرأت کرد۔ مخدوما حق سبحانہ آدمی را مہمل نیافریدہ است و بطور او نگذاشتہ تا ہر چہ داند بکند و موافق ہوائے نفس و خواہش طبیعت زندگانی نماید باوامر و نواہی او را مکلف ساختہ است و بتکالیف گوناگوں مخاطب گردانیدہ اینکس

این را

چارہ ندارد بغیر از آنکہ بمقتضائے آن زندگانی نماید و ہوائے نفس و طبیعت را کہ برخلاف آن باشد

نیست

بگذارد و اگر چنین نکند مورد سخط و غضب مولائے حقیقی شود و مستحق عذاب و انواع عقوبات گردد خوشا وقت و حال آنانیکہ کمر ہمت را در خدمت مولیٰ چست بربستہ اند و بجمیع ہمت در کسب مراضی او کشیدہ

کسانیکہ

فطوبی لمن وفق لمرضات اللہ ویاحسرتا علی من فرط فی جنب اللہ فبشری للصالحین والابرار و ویل للکافرین من النار سبق المفردون وھلک المسوفون دنیا محل زراعت است در وقت زراعت بعیش پرداختن و بلذات فانیہ غیر مرضیہ ساختن خود را از عیش ابد مرضی باز داشتن است عقل دور اندیش آنرا باور ندارد و لذات باقیہ مرضیہ را گذاشتہ فریفتۂ لذات فانیہ مبغوضہ نگردد پس از تصحیح عقائد دینیہ بر وفق آرائے صائبۂ علمائے اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ ماخوذ از کتاب و سنت است چارہ نیست و از اداے فرائض و واجبات و از اجتناب از محرمات گذر نہ و بہترین عبادات و معتبر ترین طاعات نماز است کہ ستون دین و فارق مبین در میان مسلم و کافر است و قربے کہ در حین اداے آن

حاصل است بیرون آن نادر است پس نماز را پنج وقت بجماعت و جمعیت و تعدیل ارکان و اسباغ
وضوء و اوقات مستحبہ ادا باید کرد ورد فی الحدیث ان العبد اذا قام الی الصلوٰۃ فتحت لہ ابواب
الجنان وکشفت لہ الحجب بینہ وبین ربہ واستقبلہ الحور العین مالم یتمخط و ہم در حدیث است
المصلی یقرع باب الملک وانہ من یدم قرع الباب یوشک ان یفتح لہ و ہم در حدیث است مثل
الصلوات الخمس کمثل نہر جار عذب علی باب احدکم یغتسل فیہ کل یوم خمس مرات فما
یبقی من ذلک من الدنس و ہم در حدیث است ان من حافظ علی ہولاء الصلوات الخمس
المکتوبات فی جماعۃ کان اول من یجوز علی الصراط کالبرق اللامع وحشرہ اللہ فی اول زمرۃ
من السابقین وکان لہ فی کل یوم ولیلۃ حافظ علیہن کاجر الف شہید قتلوا فی سبیل اللہ
و از اموال نامیہ و انعام سایمہ زکوٰۃ بمصارف آن بمنّت و رغبت باید داد ما نقصت صدقۃ من
مال وما زاد اللہ عبدا بعفو الا عزا وما تواضع احد للہ الا رفعہ اللہ و ہم در حدیث است ما من
صاحب ذہب ولا فضۃ لا یودی منہا حقہا الا اذا کان یوم القیمۃ صفحت لہ صفایح
من نار فاحمی علیہا فی نار جہنم فتکوی بہا جنبہ وظہرہ کلما ردت وبردت اعیدت لہ فی
یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ حتی یقضی بین العباد فیری سبیلہ اما الی الجنۃ و
اما الی النار۔ از کمال کرم بعد حولان حول وصرف ما یحتاج الیہ آنچہ باقی ماند حلیم حصہ از ان
فرض کردہ است عجب بے انصافی باشد کہ در ادائے آنہم تساہل نماید و بخیل بگذراند جان و مال
ہمہ از دوست تعالی اگر ایثار تمام مال بفقیر میفرمود و طلب جان مینمود متولہان بارگاہ صمدیتش
بے چین ابرو بشوق از ہر چہ تمامتر ایثار جان و مال می کردند و سعادت خود درال می دانستند شعر

ان قال لی مت مت سمعا وطاعۃ　　وقلت لداعی الموت اہلا ومرحبا

خوش گفت بیت

گر بنقد جان توانستی خریدن وصل دوست　　طالب وصل تو بودے ہر کہ جانے داشتے

و روزہ ماہ مبارک رمضان بذوق باید داشت و سعادت خود دران گرسنگی و تشنگی باید دید

درحدیث است کل عمل ابن آدم یضاعف الحسنۃ بعشر امثالہا الی سبع مائۃ ضعف قال اللہ تعالیٰ الا الصوم فانہ لی وانا اجزی بہ یدع شہوتہ وطعامہ من اجلی للصائم فرحتان فرحۃ عند فطرہ وفرحۃ عند لقاء ربہ ولخلوف فم الصائم اطیب عند اللہ من ریح المسک والصیام جنۃ فاذا کان یوم صوم احدکم فلا یرفث ولا یصخب فان سابہ احد اوقاتلہ فلیقل انی امرء صائم متفق علیہ وحج خانہ کعبہ بر تقدیر وجود شرائط آن باید کرد واز خانہ بصاحب خانہ تقرب باید جست وپے باید برد وفی الحدیث تابعوا بین الحج والعمرۃ فانہما ینفیان الفقر والذنوب کما ینفی الکیر خبث الحدید والذہب والفضۃ ولیس للحجۃ المبرورۃ ثواب الا الجنۃ وچون بنائے مسلمانی بر پنج چیز است یکے شہادت ان لا الٰہ الا اللہ محمدا رسول اللہ وچہار دیگر آنست مذکور شد پس اگر در یکے ازین پنج چیز خلل رود در مسلمانی خلل رود چنانچہ خانہ کہ بنائے آن بر چہار دیوار وسقف است اگر یکے ازین پنج چیز نباشد خانہ ناتمام و ویران ست بعد از تصحیح عقائد دینیہ واعمال صوریہ سلوک طریقہ صوفیہ علیہ قدس اللہ تعالیٰ ارواحہم ناگزیر است تا معرفت حق جل وعلا بحصول پیوندد ونجات از ہوائے نفسانی صورت بندد بندہ کہ معرفت صاحب خود ندارد ونمی شناسد عجب ست کہ چہ نوع زندگانی می نماید وبچہ مانوس ومالوف ست خوش گفت بیت

بچہ مشغول کنم دیدہ ودل راکہ مدام | دل ترا می طلبد دیدہ ترا می جوید

درعالم مجاز نوکرے کہ بصاحب خود معرفت وراہ سخن ندارد از اعتداد خارج است واز اعتبار ساقط ومعرفت بطور این طائفہ علیہ بے فنائے فی المعروف صورت نہ بندد وتا وجود عارف درمیان ست ازین معرفت بے نصیب است بیت

از تست حجابِ تو یقین است | شرط ہمہ رہ روان ہمیں است

فنا وبقا امریست کہ بوجدان صاحب آن تعلق دارد بہ بیان راست نیاید ع

لذتِ می نشناسی بخدا تا نہ چشی

پس برعقلا وہوشمندان لازم است کہ در حاصل کار ونقد روزگار خود تامل نمایند ہر کہ را این معرفت

حاصل است فطوبی له وبشریٰ آنچه مقصود از آفرینش او بود بجا آورد و بکمال انسانی رسید للمولوی قدس سرہ شعر

وآنکه دانستی که ظل کیستی فارغی گر مُردی و گر زیستی

چون بدانستی تو خود را از نخست سوے آنحضرت نسب کردی درست

وہر کہ را این دولت مطلوبہ حاصل نیست باید کہ از طلب آن فارغ نباشد و از ہر جا بوے ازین مطلب بمشام جان او برسد در پے آن شود و بتعمیر چیزے کہ تخریب آن خواستہ اندیشہ پرداز دو گریہ نایافت و ماتم فراق خود ہموارہ داشتہ باشد و ترسان و لرزان بود مبادا مطلوب را در آغوش ناکشیدہ ندائے الرحیل بگوش رسد و آنچہ درین نشأة از وے خواستہ اند حاصل نانمودہ ازین سرائے فانی رخت بربندد فردا بکدام رو در حضرت صمد تیش در آید و بکدام حیلہ عذر بخشاید دوبارہ در دنیا آمدنی نیست بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بما بماند

باید دانست کہ بہترین طریق از برائے سلوک و تسلیک راہ حق جل و علا طریقہ علیہ نقشبندیہ است قدس اللہ تعالیٰ اسرارہا الیہا چہ اکابر این طریقہ عمل بسنت اختیار کردہ اند و اجتناب از بدعت گزیدہ و طریقے خواستہ اند کہ اقرب طرق بود و البتہ موصل باشد و نہایت در بدایت آن مندرج بود و بعد از وصول بدرجۂ کمال آگاہی شان فوق آگاہی دیگران گشتہ بیت

نقشبندیہ عجب قافلہ سالار اند کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را

پس طالب حق جل سلطانہ را اختیار این طریق عالی انسب و اولی باشد کہ راہ نزدیک تر است و البتہ موصل است اللہ تعالیٰ ما فقرا را از برکات این اکابر بہرہ ور کناد و از سرچشمۂ فیض شان سیراب گرداناد و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ و التزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوات و التسلیمات و البرکات العلیٰ۔

مکتوب دوازدہم (۱۲)

بہ محمد صلاح کابلی در اشتغال باستغفار و توبہ و ترغیب بوظائف طاعات۔

چونکہ

اخوی محمد صلاح بتقوی وصلاح آراستہ باشند کتابتے کہ نوشتہ بودند رسیدہ خوش وقت گردانید از شرمندگی وخجالت خود نوشتہ بودند درہاے توبہ مفتوح است و او تعالیٰ رؤف ورحیم از تقصیرات کہ ہیچ کس ازان خالی نیست عفو ومغفرت خواہند وبزاری مستغفر بوند وبذکر وفکر سرگرم باشند واوقات بوظائف طاعات ومقربات اعمال معمور دارند وازین جانب بکمال صفا تصور کنند وہیچ کدورت بخود ازین ممر راہ ندہند، نوشتہ بودند نمیدانم کہ داخل مقبولانم یا داخل مردودان ہیر انند یا میخوانند الخ مخدوما این غم جانکاہ بہر دل راہ دارد وکیست کہ ازین اندیشہ فارغ است مگر مردودے باشد از درگاہ کریم امیدوار باشند۔

مکتوب (۱۳) سیزدہم

بخواجہ محمد حنیف در جواب مکتوب او کہ در تحسین احوال بعضے یاران خود نگاشتہ بود با بعضے آداب ضروریہ مشیخت وترغیب بر ضبط اوقات۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ اخوی اعزی مولانا محمد حنیف کہ درینولا ارسال داشتہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت وکتابتے پیش ازین ازان عزیز نیز رسیدہ بود از احوال مسترشدان خود نوشتہ بودند احوال محمد ہاشم وفاضل سنجیدہ واصیل است در بدت قلیلہ اندکے از طالبان باین قسم احوال مہتدی می شوند این قسم طلاب را معطل نباید گذاشت وبرکار مقید ساخت و در تربیت آنہا جد تمام مرعی باید نمود جوہر نفیس کم یاب ست عزیز باید داشت وہر کہ طلب شغل نماید مشغول سازند وحلقہ را سرگرم دارند وکسے را کہ ذکر در نگیرد از ذکر گفتنش باز دارند وبمجرد وقوف قلبی امر نمایند چون یکچندی برین طریقہ مداومت کند امید است کہ ذکر بسہولت در گیرد لیکن توجہات را از وے دریغ نباید داشت ویاران طریق را بہ بعضے از آداب ضروریہ دلالت می نمودہ باشند وصول فیوض وبرکات طریق بے رعایت آداب میسر نیست شنیدہ باشند کہ ہیچ بے ادبی بخدا نرسیدہ است جل وعلا در عدم رعایت آداب پلہ ضرر غالب است نفع موقوف دیگر باید کہ در ضبط اوقات کوشند ودر اہم امور صرف نمایند مبادا بہ بطالت کشد واز کثرت اختلاط با مردم محترز باشند کہ رونق نسبت باطن را می برد بے نسبت صالحہ با خلق صحبت

داشتن سبب انقطاع است از خالق تعالیٰ عزیزے گفتہ لا تصحب الاشرار ولا تقطع عن اللہ بصحبۃ الاخیار یعنی با بدان صحبت مدار و با نیکاں نوع صحبت دار کہ از حق جل وعلا منقطع نشوی الاغیار و با مریدان و مسترشدان چنان سلوک نمایند کہ در نظر شان مہیب و باوقار درآیند آنقدر انبساط نکنند کہ سبب جرأت و گستاخی گردد و خلل در کارخانہ آنہا افتد و دیگر چوں حواس متشتت است بچیزے دیگر نمی تواند پرداخت۔ شب دوشنبہ ہفتم ماہ حال کہ ماہ ذی الحجہ سنہ یکہزار و پنجاہ ہجری است حضرت قبلہ گاہی والدہ ماجدہ جیو سفر آخرت گزیدند و پسماندگان را جگر کباب و دیدہ پر آب گذاشتند وجود شریف شان وسیلۂ سعادات کونین و دریچۂ رضامندی رب المشرقین بودہ کہ الحال از کسب آں ازاں راہ حرمان دست دادہ است انا للہ وانا الیہ راجعون با یاران و دوستان ہفتاد ہزار بار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ خواندہ ثواب آنرا بروحانیت ایشاں بگذرانند۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۴) چہاردہم

بشیخ عبد الکریم کابلی در جواب کتابتے کہ نوشتہ بود باترغیب بر علو ہمت و انزوا۔

سعادت آثار مولانا عبد الکریم ہموارہ در ترقی باشند استقامت اوضاع شما کہ گوش زد میشود سبب مسرت می گردد زادک اللہ تعالیٰ وایانا استقامۃً کتابتے کہ متضمن احوال و ترقیات خود نوشتہ بودید رسید مضامین آن بوضوح انجامید حمد اللہ علی ذلک بکار خود سرگرم باشند و حالے کہ رو بدہد شکر آن بجا آرند وھل من مزید گویاں بآن خورسند نباشند و ترقی ازاں بخواہند ان اللہ یحب معالی الہمم حق تعالیٰ عالی ہمتان را دوست می دارد و بعزلت و انزوا بیشتر راغب باشند و کسانیکہ آنہا را طریقہ گفتہ اند با حوال آنہا پردازند وعدے کہ تعلیم طریقہ آنہا مجاز بودہ اند اگر آں عدد تمام شدہ باشد مثل آں عدد دیگر را طریقہ بگویند والسلام

مکتوب ۱۵ پانزدہم

بمولانا محمد حنیف در نصیحت و تحریص بر استعداد آخرت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند احوال واوضاع فقرائے ایں حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ و السنۃ السنیۃ وترقی درجاتکم المعنویۃ۔ مخدوما مرگ پرتو انداخت واجل مسمی رسیدہ آمد وہیچ سر انجام نشد وتہیہ اسباب ایں قسم سفر دور و دراز از دست نیامد جاء الموت بحق اقیرہ جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ افسوس اشرف عمر در ہوا وہوس رفت معلوم است کہ در اراذل عمر چہ خواہد کرد وکردہ ایں وقت چہ خواہد اعتبار داشت از راہ خجالت آب شدہ می رود وزبان عذر نماندہ خوش گفت۔ شعر

کنوں چہ عذر گناہاں خویشتن خواہم ‌ ‌ ‌ ‌ ز شرم خوں چکدم از بدن بجائے عرق

سعادت آثار فضائل بیگ از دوستان صمیمی است متوجہ کابل است توقع کہ لوازم دوستی را بظہور آرند خواجہ محمد رضا نیز از یاران طریقت است توجہے بباطن او ہم مرعی دارند والسلام اولا وآخرا۔

مکتوب (۱۶) شانزدہم

بخواجہ عبد الرحمٰن نقشبندی در شکر گذاری آبار کرام ایشان وبیان آنکہ باوجود کمال استغنا اشد شوق باصل منسوب است وبیان فنا وبقائے عارف۔

اللہ تعالیٰ ذات بابرکات مخدومی ومخدوم زادگی را مشمول الطاف وعنایات خویش داشتہ بترقیات صوریہ ومعنویہ ممتاز دارادو حقوق بزرگان ایشان بر ذمہ ما فقرا نہ آنقدر ہست کہ در حیز تحریر و تقریر آید سلوک طریق اہل اللہ را ازیں بزرگواران اخذ نمودہ ایم واقسام جذبہ را از برکات شان استفادہ کردہ ایم فنا وبقا در صحبت شان موجود است وسیر الی اللہ وسیر فی اللہ از مجلس شان ماخوذ اتباع سنت واجتناب از بدعت کہ مدار کار وبنیاد ایں معاملہ است ومثمر فیوض واسرار بے اندازہ از نور ہدایت ایں سرچشمہائے ولایت اقتباس نمودہ ایم چہ طرق دیگر از امور مبتدعہ خالی نیست وطریقہ ایں اکابر بعینہ طریقہ اصحاب کرام است علیہم الرضوان لہذا ایں طریق اقرب طرق آمد والبتہ موصل گشت ونہایت دیگراں در بدایت شان مندرج شد۔ شعر

نقشبندیہ عجب قافلہ سالار انند کہ برند از رہ پنہاں بحرم قافلہ را

بالجملہ اگر ظاہر است از اطوار این بزرگواران آراستہ است واگر باطن است ہم از انوار شان پیراستہ خوش گفت بیت

شکر فیضِ تو چمن چون کند اے ابر بہار کہ اگر خار و اگر گل ہمہ پروردۂ تست

این درویش دل ریش از جہت عدم لیاقت خویش قابلیت مجلس بزرگان ندارد واگر تقصیرے از وے در ادائے حقوق رفتہ باشد عفو خواہد نمود حقوق سزا پاست واداے آن در حوصلہ این مسکین نیست مگر کریمان از روے کرم عفو فرمایند و نا قابلی را با این ہمہ ناقابلی قبول نمایند ع

با کریمان کارہا دشوار نیست

بلے از پیشگاہ چنین آمدہ است کہ ممکن معیوب را بشرف قبول واجب الوجود تعالے رسانیدہ چنانچہ عزیزے گفتہ است

رباعی تو بعلم ازل مرا دیدی دیدی آنگہ بعیب بخریدی

تو بعلم آن و من بعیب ہمان رد مکن آنچہ خود پسندیدی

و عجب تر آنکہ اشد شوق با وجود کمال عز و استغنا با آنحضرت منسوب گشتہ کما ورد فی الحدیث چرا منسوب نگردد کہ ہرچہ با صل راجع است و بمرتبۂ وجوب منسوب اشد ارجح است مصرع

در خانہ بکد خدائی ماند ہمہ چیز

شوق ممکن در جنب شوق واجب تعالی حکم محو و متلاشی دارد چہ ممکن ہرچہ دارد از قسم خیر و کمال از وجود و توابع وجود ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبۂ وجوب ست و ظل و پر تو ظل را با صل چہ مساوات ظل در امرے بخود استقلال ندارد اگر خیر و کمال عاریتے را بخود نسبت نماید خاین در امانت بود و دعوی ہمسری و شرکت با صل پیدا کند کمال در حق او نفی کمال است و خیریت در سلب خیریت کمالات عاریتے از خود دانستہ خود را باین گمان فاسد خیر و کمال تصور نمودہ است و بنیاد دراز برین بے بنیاد نہادہ۔ رباعی

مداحیِ خود بزعمِ حاسد تا کے ترویجِ چنین متاعِ کاسد تا کے

تو معدومی خیال ہستی از تو فاسد باشد خیال فاسد تا کے

وچون بسابقہ کرم صاحب دولتے را بایں دید بنوازند واز روے ذوق وحال دریابد کہ کمالاتے کہ منسوب باوست ہمہ مستعار و مستفاد از مرتبہ وجود نسبت وظلال کمالات اوست تعالیٰ بیت

بیاوردم از خانہ چیزے نخست — تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

این زمان سر رشتۂ سعادت بدست آید وامید نجات از گرداب جہل مرکب حاصل شود للمولوی قدس سرہ شعر

چوں بدانستی تو خود را از نخست — سوے الحضرت نسب کردی درست

وانکہ دانستی کہ ظل کیستی — فارغی گر مردی وگر زیستی

ازین مقام چوں ترقی نماید مینواند کہ کمالات منعکسہ را درست باصل سپارد وخود را کہ مرآت این کمالات بود بعدم صرف ملحق یابد این زمان از عارف نہ نامی ماندو نہ نشانی فعومل معہ ما عومل قلم این جا رسید وسر بشکست والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۱۷) ہفدہم

بخواجہ محمد حنیف در ترغیب بر دوام اضطراب وتواصل حزن۔

بسم اللہ حامدا للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم مکتوب مرغوب اخوی اعزی رسیدہ خوش وقت ساخت آنچہ از واردات نوشتہ بودند نیک وعالی است قُلْ رَّبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا در کار مستر شدان سرگرم باشند وبے آرام بوند خنکی وبے دماغی نصیب اعدا باد بزرگے گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند طالب بے اضطراب التہاب نیست وعارف بے درد وحزن نہ ہر گاہ مفخر موجودات علیہ افضل الصلوات واکمل التحیات بدوام فکر وتواصل حزن موصوف باشند کما ورد فی الحدیث بدیگران چہ رسد والسلام علیکم وعلی اہل بیتکم۔

مکتوب (۱۸) ہژدہم

بمولانا غازی سرہندی در جواب استفسارے کہ از سلب نسبت وجز آن نوشتہ بودند۔

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ حامداً و مصلیاً صحیفہ برادر گرامی مولانا غازی رسیدہ خوش وقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یاد فقرا فارغ نہ. نوشتہ بودند کہ عزیزے است از فرزندان گنج شکر در برہان پور آسودہ است سہ روز بر سر قبر او رفتہ نشست بعد از سہ روز ظاہر نمودند کہ اگر از ہر طرف ترک کنی از ما ترا نصیبے است فقیر بعد ازان ترک رفتن آن روضہ نمود اما مدعاے این گفت و گو نفہمیدم کہ چہ بود. مخدوما می تواند کہ امتحان شما درین گفت و گو خواستہ باشد و آزمایش می نمودہ باشد و نیز نوشتہ بودند کہ نسبت عزیزی سلب کردم اما ہیچ زیادتی ازان سلب در خود نفہمیدم و دران عزیز ہیچ کمی مفہوم نشد موجب این چہ باشد. مخدوما مقدمہ اولی کہ در خود یافتند معقول است چہ سلب کہ نفی نسبت است از شخصے مستلزم ثبوت نسبت مسلوبہ در سالب نیست اما مقدمہ ثانیہ محل تامل است چہ سلب مستلزم کمی است در مسلوب عنہ پس آنچہ نوشتہ اند کہ ہیچ کمی مفہوم نشد می تواند کہ محمول بران باشد کہ عین نسبت مسلوب شود و اثر آن ہنوز باقی باشد و آنرا عین نسبت فہمیدہ باشند بے کم و کاست چنانچہ اخگری را سرد سازند و اثر حرارت در وے باقی باشد و احتمال دارد کہ مقدمات سلب را سلب فہمیدہ باشند و فی الحقیقت سلب متحقق نباشد۔

نوشتہ بودند کہ بعد از نماز تہجد کہ می نشینند در خود نہ توجہے و نہ شغلے غیر از افلاس، ہیچ نمی یابند مخدوما آنچہ ذاتی ممکن است فقر و افلاس است ہر کمالے کہ در وے نمودار است عاریتے و انعکاسی است کہ ممکن باین دید بے بنیاد و این بود بے بود خود را کامل و حرز و خیال کردہ است و بنیاد دراز برین بے بنیاد نہادہ و دعوی شرکت بصاحب خود در کمالات پیدا کردہ و چون بسابقہ عنایت بداند کہ ذات او عدم است و این کمالات ہمہ عاریتی و امانتی است ناچار کمالات را باصل ملحق خواہد یافت و امانت را باہل امانت خواہد سپرد و بفقر ذاتی و افلاس جبلی خود متحقق خواہد شد۔

نوشتہ بودند کہ در نماز حضور خاص دارد کہ دران فتورے نیست. مخدوما این حالت اصیل است و کیفیت صلوتیہ بر غیر صلوتیہ تفوق دارد۔ والسلام

ملاقات شما موقوف بوقت است حق سبحانہ مسبب الاسباب قادر است کہ سببے انگیزد کہ تحصیل ملاقات بود، نوشتہ بودند

ایشان

نیافتند

یکے

کردہ باشند

زیادتی

مکتوب (۱۹) نوزدہم

بمولانا محمد حنیف در تعمیر اوقات۔

برادر گرامی مولانا محمد حنیف ازین درویش دل ریش سلام عافیت انجام خوانند مدتے است کہ ازان برادر خبرے نرسیدہ خاطر نگرانست مخدوما وقت کار است نہ ہنگام گفتار، شب ہائے تار را بگریہ واستغفار روشن دارند وبتکرار کلمہ طیبہ وتوحید ہموارہ رطب اللسان باشند وازتلاوت کلام مجید موافق وقت وحال حظے فراگیرند وازنماز باطول قنوت خالی نباشند وبر تعلیم و تعلم حریص بوند جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ۔

مکتوب (۲۰) بستم

نیز بمولانا محمد حنیف در جواب عریضہ وے کہ متضمن شوق عزلت واحوال یاران او بود۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفٰے صحیفہ شریفہ رسید مسرور وخوش وقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند ورشتہ محبت ورابطہ معنوی ہموارہ در قوت است التماس حصول بعضے آرزوہا نمودہ بودند از علم بتفصیل احوال ومعارف وحقایق وکشف تفصیل احوال طلبہ وجز آن امیدوار باشند وبا آنچہ نصیب وقت است شاکر بوند لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ بندہ را بآرزو چہ کار بسا است کہ تمنائے امرے نماید کہ در حق او مقدر نیست حضرت کلیم علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام طلب رویت نمود بالفعل بوقوع نیامد وحکم شد يَا مُوسَىٰ إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُن مِّنَ الشَّاكِرِينَ۔

نوشتہ بودند قریب یک سال است کہ خطرہ آنکہ راہ آمد ورفت مردم را مسدود سازد بلکہ از خان ومان گذشتہ بکنجے قرار گیرد وماتم عصیان خود دارد بسیار است اما از تو ہراسان است مخدوما ہراسان برائے چہ باشند کیست کہ این آرزو در دل ندارد عزلت ہمیون ومبارک است اگر حقوق خلق

ضائع نشود و صحبت للہ و فی اللہ اگر احیاناً واقع شود منافی غرض عزلت نیست العزلۃ منیۃ الصدیقین شنودہ باشند خوش گفت بیت

بکنج غارے خلوت گزینم از ہمہ خلق گر آن لطیف جہاں یار غار ما باشد

احوال ملا علی محمد و ملا عبد السلام کہ نوشتہ بودند و نیز نوشتہ بودند نسبتے کہ بمن روے می دہد باینہا میدہم کذا و کذا مطالعہ آن مسرت فراواں بخشید احوال بلند و پسندیدہ است و مشعر بانجام کار کتابتے کہ ملا پایندہ محمد در تبیین احوال خود بشما نوشتہ نیز رسید آنچہ نوشتہ است از حصول نسبت بے کیفی و بے رنگی و ترتب لذات بر آن و تمثل نفس امارہ و شمول و احاطہ آن نسبت تمام وجود را و محویت و تلاشی اولاً در پوست و از گذشت آن بگوشت بعد ازان باستخوان بعد ازان سرایت محویت از ظاہر بباطن و بیتاب گشتن و نعرہ بر آوردن کہ الٰہی چہ کردہ ام کہ مرا نیست و نابود ساختی و شنیدن الہام کہ ھذا جذبۃ من جذبات الحق شاد باش اگرچہ ترا نیست ساختم اما کارت نیک ساختم بعد ازان باز ملہم گشتن ھذا لطف من الطاف الحق و ھذا مقام جمع الجمع لا وصف لہ و لا بیان لہ و احاطہ عدم و محویت تمام موجودات را از عرش تا فرش و نفوذ نظر در لاتعین، بعد ازان باز بشعور آمدن و شنودن ندا کہ نہایت معاملہ تو تا اینجا بود ترا متحیر ساختم میان نسبت بندگی و آزادی و بشارت یافتن از سرور دین و دنیا علیہ الصلوۃ والسلام باختیار بندگی بعد ازین عروجات بنزول آمدن و دیدن واقعہ ہمہ بوضوح انجامید چیزہاے عالی و دلپذیر است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۲۱) بست و یکم

بمیرزا غضنفر در تذکیر و تنبیہ و حفظ اوقات۔

نحمدہ و نصلی علی نبیہ الکریم احوال و اوضاع فقراے این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن عزیز بعافیت و جمعیت باشند و بر جادۂ شریعت علیہ و سنت مصطفویہ علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والتحیہ مستقیم و مستدیم بوند از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنی گرایند در دوام مراقبہ و نفی خطرات کوشش

نوشتہ بودند کہ کتابت ملا علی محمد کہ بفقیر نوشتہ بودند یکی فرستادہ است آن عم کتابت اینجا نرسیدہ است تا واضح باشد

بلیغ نمایند تا حضور مع اللہ ملکۂ دل شود و صفت لازم او گردد و حضوری کہ غیبت در قفائے آن بود در طریقہ ما چندان اعتبار ندارد بالجملہ عمر چند روزہ بسے مغتنم است آنچہ مطلوب از خلقت است درین فرصت یسیرہ بدست باید آورد والا غیر از حسرت و ندامت ہیچ نیست وقت کار گذشتہ میرود خبر شرط است توقع کہ این دور افتادہ را بدعائے سلامتی خاتمہ یاد میکردہ باشند والسلام۔

مکتوب بست و دوم (۲۲)

بمولانا محمد حنیف در دلالت بقناعت و تعمیر وقت

اخوی گرامی مولانا محمد حنیف ازین دور افتادہ دعا خوانند مجاری امور مشکور است امید کہ آن برادر نیز بعافیت و جمعیت باشند و چیزے کہ منافی جمعیت باطن بود ازان یکسو بوند و در سعی قوت روزمرہ خود را پریشان نسازند حق سبحانہ و تعالیٰ متکفل ارزاق عباد است اگر باندک سعی چیزے بدست می آید فبہا والا از پے آن نروند و بصحبت اہل غفلت در کارخانہ باطن خلل نیندازند و دوام توجہ و اقبال را بجناب قدس رایگان از دست ندہند و ہر چند باطن را اقبال دائمی بود ظاہر را ازان جدا نسازند۔ والسلام

مکتوب بست و سوم (۲۳)

بمولانا ابوالفضل کشمیری در تحقیق مقام اخلاص و تحریص بدوام حضور۔

صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یاد فقرا نیز فارغ نیستند و از شوق مطلوب بے ہمتا خالی نہ حق سبحانہ نائرہ این شوق را اشتعال دہاد و نار محبت را در باطن بفروزاد تا از ماسوی بتمام برہاند و بمراتب قرب و معرفت بسیط رساند از اشتغال مطالعہ کتب و درس علوم نوشتہ بودند نیک و مبارک است اللہم زد لیکن این قسم اعمال خیر را وسیلہ پیش نداند و مطلب اعلیٰ را ورائے این تصور فرمایند شریعت را سہ جزو است علم و عمل و اخلاص، علم و عمل را علمائے ظاہر متکفل اند

و حقیقت اخلاص کہ جزو ثالث است مربوط بمعرفت ست و وابستہ بخدمت صوفیہ کرام کہ علمای باطن اند و آنکہ گفتیم کہ حقیقت اخلاص الخ زیرا کہ صورت اخلاص عوام را نیز حاصل است صورت اخلاص آنست کہ محتاج تعمل و تکلف بود و موقوف بہ احضار نیت باشد این اخلاص را دوام نیست صاحب آن کہ گاہے باخلاص است و گاہے بے اخلاص مخلص است و المخلصون علی خطر عظیم شنودہ باشند حقیقت اخلاص آنست کہ از کسب و تعمل وارستہ است و از تکلف گستہ دوام پذیرفتہ است صاحب این اخلاص کہ مخلَص است بفتح لام محتاج بتصحیح نیت نیست و نیت او بفنا و بقا تصحیح یافتہ است امارۂ او کہ محل صفات ذمیمہ است فدای مولای خود گشتہ و باطمینان پیوستہ۔ ندو ما از سبق باطن خود ہیچ ننوشتہ اید و از شکر و شکایت آن حرفے نہ نگاشتہ این نعمتِ عظمیٰ را از دست ندہند چندان مداومت بذکر قلبی نمایند کہ ذکر صفت و ملکۂ دل شود و از تکلف یاد کرد وارہد و غفلت ظاہر درو بے سرایت نکند و نوم و یقظہ در حصول آن یکسان بود۔ ع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

ہمت ہا بلند دارند و ہیچ چیز غیر از مطلب اعلی خورسند نباشند ان اللہ یحب معالی الھمم والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۲۴) بست و چہارم

بمولانا محمد حنیف در تفویض و تسلیم۔

حامداً للہ و مصلیاً علی رسولہ الکریم اما بعد فمجاری الامور مشکورۃ المسئول من اللہ تعالیٰ سلامتکم و ثباتکم و استقامتکم مکاتیب شریفہ بتعاقب یکدیگر رسیدند اللہ تعالیٰ بمنتہای مقاصد رساند و از کمالات صباحت و ملاحت نصیبے ارزانی دارد و صباحت را بچاشنی ملاحت مزج فرماید انقریب مجیب۔ آرزوی ترویج این طریقہ و طراوت سنت سنیہ و تلاشی بدعت نامرضیہ نمودہ بودند بحضرت عالم الغیب و حکیم مطلق آنرا مفوض دارند آنچہ مقتضای حکمت و ارادت اوست بظہور خواہد پیوست ہنگام قرب قیامت است ایمان سلامت بردن درین طور وقت پُر فتن بسے

مغتنم است غایۃ الامر دعا و توجہ درین امر منافی تفویض نیست منافی تفویض التجا در کون بما سوا است توہم آزار کہ ازین جانب تخیل نمودہ اند توہم محض است اینجا کمالِ صفا است نقل نوشتۂ ملا عوض و اُلغ بیگ کہ فرستادہ بودند از مطالعۂ آن ذوقین گشت احوال صحیحہ است بعد استخارہ اگر الغ بیگ را اجازت تعلیم اشخاص معدودہ بدہند گنجایش دارد بعد از ظہور تاثیر صحبت و استقامت و ترقی بران عدد بیفزایند و احوال صوفی نظر ہم بسیار اصیل است و از بار دیگر کہ نفی خطرات از وو تاثیر توجہ او نوشتہ بودید و استفسار اجازت تعلیم طریقت بوے نمودہ واضح گردید اگر استخارہ راہ بدہد استقامت اوضاع او ہویدا شود اجازت بشرط استقامت بدہند والسلام علیکم و علی سائر من لدیکم من اھل طریقتکم۔

مکتوب بست و پنجم (۲۵)

نیز بمولانا محمد حنیف در احیاے سنت و دلالت بفقر و ورع و تقوی۔

بعد الحمد و الصلوۃ و ارسال التحیات می رساند احوال و اوضاع فقراے این حدود مستوجب حمد است مدتے است کہ کتابتے از شما نرسیدہ خاطر نگر است اللہ تعالی بعافیت صوری و جمعیت معنوی دارا دو از تفرقہ عساکر تفرقہ مامون و محفوظ کناد کمر ہمت را در احیاے سنت پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیہ بر بندید در ظلمات بدعت کہ عالم را فرو گرفتہ است درین طور وقت علی الخصوص احیاے سنت کار بیست بزرگ من احیا سنتی بعد ما امیتت فلہ اجر مائۃ شہید شنیدہ باشند و بصحبت اغنیا راغب نبوند و فقر و نامرادی را عزیز دانند و ورع و تقوی را بجان خواہند و گناہ را اندک ندانند و این دور افتادہ را بدعاے خیر نسی نکنند۔ مصرع این کار دولت است کنون تا کرا دہند۔ والسلام علیکم۔

مکتوب بست و ششم (۲۶)

بملا احامد در بیان تخلص از دقائق شرک خفی و حقیقت و تحقیق کلمۂ متعارفہ لا الہ الا اللہ۔

قال اللہ تبارک وتعالی وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ، ظہور وجود وتوابع آن از اوصاف کمال در مرآت ممکن ممکن را از ظاہر بینی او در توہم خیر و کمال انداختہ است وبا این توہم عدمیت ذاتی ونقص وشرارت جبلی خود را فراموش ساختہ وبرین نمود بے بود بنیادِ دراز نہادہ است وبالیخولیائے شرکت ودعوے ہمسری بصاحب خود در کمالات وباخص اوصاف او پیدا کردہ حدید البصر ہموارہ عدمیت وشرارت ذاتی خود را مشاہد ست وکمال وجمال را آن اصل می بیند وعاریت وامانت بیش تصور نمی نماید ومدبر ومتصرف در امور حق را تعالی می یابد حصول حقیقتِ بندگی درین موطن است وتخلص از انانیت امارہ کہ ناشی از جزء ابلیسی است درین مقام است سالک این راہ را ضرور وناگزیر است کہ اول اثبات بندگی خود نماید واز بندگی نفس وپرستش ہوا بر آید واز مالیخولیائے شرکت مولائی وادعائے ہمسری خلاصی یابد تا مورد الطاف الٰہی جل شانہ وعنایاتِ نامتناہی گردد ہر چند آن بیش این بیش ہر عارف کہ با این نفی وتخلص متحقق است خیال نکند کہ معاملہ نفی را بانجام رسانیدہ است وبحقیقت تخلص رسیدہ چندین عقبات وسدود درمیان ست کہ از عد بیرون ست سالک بیچارہ از اول قدم بعدمیت خود لب می کشاید وترانہ این تخلص می سراید ونفی وجود بشریت می نماید وتا می رود وعروج می نماید مراتب این نفی وعدمیت قطع می کند تا کدام صاحب دولت بود کہ بانجام این معاملہ رسد وبحقیقت این تخلص واصل گردد. شعر

کیف الوصول الی سعاد ودونہا　　قلل الجبال ودونہن حیوف

بے اجتبا واصطفا باین درجہ قصوی رسیدن بسے دشوار است اہل انابت را حصول این معنی مستصعب ہر قدر این تخلص وعدمیت دست دہد مغتنم است وبہمان قدر مدارج قرب ومراتب انبساط حاصل است تفاضل اقدام اہل اللہ وتفاوت این نسبت علیہ است سالک این راہ پیش از رسیدن بحقیقت این تخلص واین نسبت علیہ بتکرار کلمہ نفی واثبات گویا اثبات الوہیت خود می نماید وچون مراتب نفی ہنوز در پیش دارد وبانجام نرسانیدہ اثبات او ہم در راہ ست وسخن کوتاہ شایان وصول بمثبت حقیقی ندارد ودر متکلم آن آویختہ است خلاصی ازین ورطہ بے حقیقت لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہ صورت ندارد

صوری

وآنچہ گفتیم کہ بے حقیقت لا یذکر اللہ چہ صورت آن سالک را در ابتدا نیز دست می دہد و تا میر و دباین کلمہ گویا می رود اگر پیش از فنا باین کلمہ متکلم است چنانچہ ارباب تجلی صورتی پس اللہ او بر تعین امکانی واقع است کہ آنرا بعنوان حقیقت دانستہ است و این تعین قابل نفی است و اگر بعد از فنا در مراتب اسما و صفات و شیونات باین سخن گویا است پس اللہ او برین مراتب واقع است و این مراتب اصول سالک اند کہ برزخ اند بین الوجوب والامکان نظر بہر دو طرف من وجہ داخل نفی اند و من وجہ داخل اثبات من وجہ مقاصد اند و من وجہ غیر مقاصد مثبت و مقصد اقصی ورای این مراتب است و حقیقت لا یذکر اللہ الا اللہ منوط بوصول بآن درجہ قصوی است بلکہ گوئیم کہ تا نشاۃ دنیوی برپا ست سالک در مقام نفی است و از نفی چارہ ندارد نصیب از مرتبہ اثبات بروجہ کمال در نشاۃ اخروی ہست الا لمن جعل دنیاہ اخرۃ فجاز ان یکون لہ حظا وافرا من مرتبۃ الاثبات فی ھذہ النشأۃ بیت

اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست ز بخت مقبلان این ہم عجب نیست

تنبیہ سادہ لوحے از انجام معاملہ نفی خیال نکند کہ ممکن از امکان منخلع شود و بوجوب بپیوندد و قلب حقیقت شود کلا بلکہ مراد آنست کہ از ہوا و تعلق بگذرد و از دقائق شرک خفی و آلہۃ النفس وا رہد و نفس از رذائل پاک و مصفا گردد و گفتہ اند ہر چہ مقصود تست معبود تست پس تا دقیقہ ازین دقائق باقی ست از گرداب الوہیت خود بتمام نمی برآید از صعوبت این تخلص است کہ گفتہ اند۔ بیت

ہرچند کہ مطمئنہ گردد ہرگز ز صفات خود نگردد

وہم از نازکی این موطن است آنچہ منقول است کہ چون محمد معشوق طوسی را بقسر بنماز ایستادہ کردند چون بکریمہ ایاک نعبد رسیدہ از ہرین موے کہ باندام او بود خون فوارہ شد بعد ازان گفت کہ حکم من حکم زن حائضہ است یعنی زن حائضہ بنجاست ظاہر آلودہ است وبدین سبب نماز از وے ساقط است من نیز بنجاست باطن آلودہ ام و عبادت من خالص نیست و چون بر خلاف حال و وجدان خود باین کلام تکلم نمود از ہیبت آن خون از ہرین مو جریان گرفت و ظاہر نیز بہ نجاست آلودہ گشت و در رنگ زن حائض مانع نماز آمد۔ والسلام

مکتوب بست و ہفتم (۲۷)

بمولانا محمد حنیف در اقبال تمام بہ جناب قدس الٰہی جل شانہ و اعراض از ما دون او تعالیٰ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول منہ تعالی سلامتکم و استقامتکم نمیدانند چہ وضع زندگانی می نمایید و بکدام مردم نشست و برخاست دارید و وقت عزیز در چہ چیز مصروف است تمادی ایام مفارقت مبادا تاثیرے نمودہ باشد و فتورے آوردہ بود این فقیر را این اندیشہ دامنگیر است۔ بیت

خوابم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز
کاغوش کہ شد منزل و آسایش خوابت

بتقریب پس ماندگان پدر خود را در بلا نیفگنند و از منعم حقیقی جل سلطانہ دوری نجویند و شرم بزرگان طریقت را نگاہدارند الحیاء شعبۃ من الایمان آخر از ہمہ رو باو سبحانہ می آرید و ہمہ را باو می سپارید تعالی و حسرت بے سود با خود می برید آنچہ آخر بے اختیار شدنی ست چرا امروز با خود قرار ندہید و از ہمہ دست افشاندہ بدامن عز و استغنا محکم نکنید کدام گنج برابر کنج نامرادی تواند شد خوش گفت بیت

اگر ہزار غم است از جہانیان بردل
ہمیں بس است کہ او غمگسار ما باشد

بکنج غارے خلوت گزینم از ہمہ خلق
گر آن لطیف جہان یار غار ما باشد

بعضے امور ضروریہ بود کہ درین کتابت بایستے درج نمود چون وقت تنگ بود نتوانست تحریر نمود بالجملہ از دعا فارغ نبوند و احوال را توسیان باشند و از ہدایت ملّا آفتاب کہ از خدمتگاران مخصوص حضرت مخدومی ملاذی میان جیو است خاطر داشت او در امور معروفہ ناگزیر است والسلام

(حاشیہ: مجویند)

مکتوب بست و ہشتم (۲۸)

بسیادت پناہ میر محمد امین بخاری در دلالت بر حصول تمکین و ترغیب بر کمال فنا۔

اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارامد صحیفہ گرامی مشرف ساخت شکایت از

قلت جمعیت وفقد واردات نموده بودند مگر ماہر چند در جمعیت ظاہر فتور است اما امید است کہ معاملہ باطن در ترقی و تزاید باشد کثرت واردات و تلون احوال از مقام تلوین مخبر است و نسیان ماسوا و رفع خطرات قلب کہ در حضور نشان می دادند از مقام تمکین است قلت واردات و احوال درین مقام قصورے ندارد چہ این مقام دریچہ وصول است بمطلوب امورے کہ در راہ روے می دہد کہ درین جا نباشد ہیچ فکر نکنند امرے کہ در پیش دارند بآن سرگرم بوند و بوظائف طاعات و اذکار و مراقبات مشتغل باشند و بکلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ نفی مرادات و مقاصد نمایند و نفی وجود و کمالات تابعہ آن از خود کنند تا عدمیت ذاتی جلوه گر گردد و انانیت امارہ رو بزوال آرد و از دعوی ہمسری و شرک خفی وارہد ممکن فی نفسہ عدم و لاشئے است از راه جہل مرکب خود را خیر و کامل تصور نموده است و بنیاد دراز برین بے بنیاد نہاده خوش گفت شعر

وصافی خود برغم حاسد نا کے	ترویج چنین متاع کاسد نا کے

واے اگر رحمت دستگیری نفرماید و این بیچاره را ازین ورطہ مہلکہ بر آرد و السلام اولاً و آخراً۔

اگر

مکتوب بست و نہم (٢٩)

بشیخ عرب بخاری در دلالت بر عزلت و انزوا از اغیار۔

جناب اخوی اعزی شیخ عرب ازین درویش دلریش سلام عاقبت انجام خوانند احوال مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ استقامتکم ظاہرا و باطنا مخدوما ماندن و آمدن شما مفوض برائے شماست بعد از استخاره ہر طور کہ اقبال قلب بے تکلف باشد بموجب آن عمل کنند بعزلت بیشتر راغب باشند و از خلق حتی الامکن یکسو بوند مگر با طالب حق کہ از برائے خدا جل و علا آید باوے صحبت دارند و از ورود طالبان ترسان و لرزان بوند کہ مبادا حب جاه و ریاست پیدا آید و طمع مبطن بہم رسد و خلل در کارخانہ بزرگ انداز دو ازین رہگذر پر حذر باشند و ملتجی و مستغفر بوند مع ذلک با حوال آنہا پردازند و صحبت دارند کہ عمل خیر را از ترس خطره شور نمیتوان گذاشت اعمل واستغفر۔

ماسوا

مکتوب سیم (۳۰)

بمولانا محمد حنیف در تحریص بر محافظت وقت۔

بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات می رساند احوال واوضاع فقرای این حدود مستوجب حمد است المسئول من الله سبحانه عافیتکم واستقامتکم امید که مراعی وقت باشند وازوقت وحال بگذرند وبمحول حال پویند ومستعد لقاے مطلوب بے همتا بوند وهرچه آفل وناپاینده است خواه از امتعه صوریه باشد وخواه از معاملات معنویه ازان معرض باشند قائلاً إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ
والسلام علیکم وعلی من لدیکم من اخوان الدین۔

مکتوب سی ویکم (۳۱)

بمیرزا محمد شاه در دلالت بر علو همت۔

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی الله تعالی از رقیت ماسوی خویش محرر کناد۔ مخدوما گرفتاری مادون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیه است فکر ازاله آن از اهم مهام است۔ ع

درخانه اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب مرغوب آن برادر گرامی رسیده خوش وقت ساخت بیاد حق جل وعلا سرگرم باشند وبدوام حضور مع الله بوصف نیستی که دران موطن حضور خود نخود است بوند نوشته بودند تا نتیجهٔ اذکرکم که عبارت از تجلی حق سبحانه است باسم المتکلم شاید بران مترتب شود۔ مخدوما همت رابلند دارند واز اسم وصفت بجز ذات تعالی نخواهند واز ذروه بحضیض نفرایند واذکرکم را باوجود تقدم خاص تجلی یک اسم نکنند ان الله یحب معالی الهمم والسلام اولاً واخراً۔

مع علی جادة الشریعة المرضیة والسنة السنیة المصطفویة علی مصدرها الصلوة والسلام والتحیة ... احوال ... آزاد ... نا عموم

(۳۲)

مکتوب سی و دوم

بخواجہ احمد بخاری در جواب وقائع او۔

الحمد للہ وسلام علے عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالیٰ از رقیت ماسوائے خویش محرر کناد بالنون والصاد صحیفہ گرامی مسرور و خوش وقت ساخت واقعہ روشن کہ دیدہ بودند و دران واقعہ بشارت یافتہ کہ از مراتب کبریٰ اولیا گذرانیدہ بمراتب علیائے انبیا آوردیم باز در واقعہ دیگر حضرت ایشان را قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز دیدہ اند و واقعہ سابقہ را بعرض آنحضرت رسانیدہ بسیار خوب عالی ست مطالعۂ آن خیلے محظوظ ساخت۔ بیت

آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را ۔۔۔ می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول

لیکن بدانند کہ امثال این بشرات اند امیدوار باشند کہ حق سبحانہ این معنی را از قوت بفعل آرد و از گوش باغوش رساند و واقعہ دیگر کہ دیدہ اید کہ گوئیا بدبوے جنگ می کنید آخر بوے غالب آمدہ اید نیز نیک است اللہ تعالیٰ بر دشمن لعین غالب سازد و باسلام حقیقی رساند۔ نوشتہ بودند ذکر نفی و اثبات را تا بصد و یک رسانیدہ ام اگر حکم شود بران اضافہ نمایم۔ مخدوما محنت بسیار کردہ اند حق تعالیٰ اثر بران مترتب سازد اگر بے تکلف اضافہ می توانید کرد اضافہ بکنید بعضے یاران زیادہ ازین می گویند نوشتہ بودید شخصے می گوید کہ کشایش تو از ولایت دل است بجانب دل مقید شو بدانند کہ دل انسان حقیقت جامع است و برزخ است میان لطائف عالم خلق و لطائف عالم امر جامع است کمالات عالم خلق و عالم امر را فیوضے از مبدا فیاض وارد می شود اول بدل می آید و بتوسط آن بعالم خلق می رسد و زبان ترجمانی آن می نماید مع ذلک ہر کدام را از پنجگانہ لطائف عالم امر کمالات مخصوصہ است و معاملات جدا و ولایت ہر یکے از دیگرے ممتاز است ظاہراً شما را بحقیقت جامعہ قلبیہ بیشتر مناسبت باشد مطلب وصول بحق است تعالیٰ از ہر راہ کہ باشد تا ہنگام ملاقات بوظائف طاعات و اذکار و مراقبات مشتغل باشند و احبۂ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد کنند والسلام

(۳۳) مکتوب سی و سوم

بسیدہ بی بی در ترغیب بر وظائف طاعات با بعضے اوراد و ادعیۂ ماثورہ۔

عصمت پناہ عفت دستگاہ ہمشیرہ دینی سیدہ بی بی از ین جانب سلام عافیت انجام خوانند معلوم آن ہمشیرہ باشد کہ دنیا جاے عیش و آسایش نیست محل کشت و کار است و موطن طاعت و عبادت، عیش و آسایش معد بآخرت است محنت این جا نتیج راحت آنجا است پس باید کہ بوظائف طاعات و عبادات سرگرم باشند و اوقات را بذکر و فکر معمور دارند چندان مداومت بذکر قلبی نمایند کہ دل را انقطاع تمام از ماسوای حق سبحانہ پیدا آید و ذکر و حضور صفت لازمہ دل شود کہ ہرگز از و منفک نشود کلمہ لا الہ الا اللہ را بزبان بحضور دل بسیار گویند با تسبیح اگر با تسبیح و شمار بگویند از یکہزار تا پنج ہزار ہر قدر کہ توانند گفت بگویند و اگر زیادہ کنند بہتر و نماز تہجد و اشراق و فی زوال و نماز اوابین و قیام لیل می کردہ باشند و بعد ہر نماز فرض و وقت خواب نیز آیۃ الکرسی بخوانند و نیز سی و سہ بار سبحان اللہ و سی و سہ بار الحمد للہ و سی و چہار بار اللہ اکبر بخوانند و سہ بار استغفر اللہ الذی لا الہ الا ھو الحی القیوم و اتوب الیہ بخوانند و سورہ اخلاص و معوذتین نیز بخوانند و ہر صبح و شام صد صد بار سبحان اللہ و بحمدہ بخوانند و نیز صد صد بار سبحان اللہ و صد صد بار الحمد للہ و صد صد بار لا الہ الا اللہ و صد صد بار اللہ اکبر بخوانند و نیز دہ دہ بار درود، و دہ دہ بار لا حول و لا قوۃ الا باللہ و وقت خواب نیز دہ بار لا حول و لا قوۃ الا باللہ بگویند و ہنگام غروب آفتاب ہفتاد بار سبحان اللہ بگویند و نیز ہر صباح اللھم ما اصبح بی من نعمۃ او باحد من خلقک فمنک وحدک لا شریک لک فلک الحمد و لک الشکر بگویند و وقت شام بجاے ما اصبح ما امسی بگویند و ہر روز این کلمات یکبار بخوانند سبحان القائم الدائم سبحان الحی القیوم سبحان الحی الذی لا یموت سبحان اللہ العظیم و بحمدہ سبوح قدوس رب الملائکۃ و الروح سبحان العلی الاعلی سبحانہ و تعالی

ونیز ہر روزے صد بار لا الٰہ الا اللہ الملک الحق المبین بگویند و ہر روز بیست و پنج بار یا بست و
ہفت بار اللّٰہم اغفر للمومنین والمؤمنات بگویند و این استغفار نیز بست و پنج بار ہر روز
بگویند استغفر اللہ الذی لا الٰہ الا ہو الرحمن الرحیم الحی القیوم الذی لا یموت واتوب
الیہ رب اغفر لی این استغفار جلیل القدر را بزرگان روز و شب مداومت کردہ اند و منافع
و فوائد آنرا بیش از بیش مشاہدہ نمودہ در حدیث آمدہ است ہر کہ این استغفار بگوید در روزے
بست و پنج بار ہیچ مکروہے در خانۂ خود و از خود و شہر خود نہ بیند و برائے برآمدن حاجات و کشایش مشکلات دار
کلمۂ لا حول ولا قوۃ الا باللہ پانصد بار بگویند و اول و آخر درود بخوانند لا اقل صد بار۔

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بسیادت پناہ جامع جلد ثالث حاجی محمد عاشور بخاری در بعضے اسرار غامضہ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سرور کائنات مفخر موجودات علیہ افضل
الصلوات واکمل التحیات وصحابہ کبار ببرکت صحبت بکمال زہد و تبتل و توکل و انقطاع و ترک و صبر و
قناعت و مانند آن از اوصاف کمال موصوف بودہ اند و در صورت و حقیقت قلب و قالب ایشان
این نسبت و این کمال بروجہ اتم ساری بودہ سائر امتان ہر چند کوشش و سعی بکار برند باین درجۂ
علیا نتوانند رسید و بصحابہ کرام درین امور عظام برابری نتوانند جست غایۃ ما فی الباب۔ طبقۂ علیا
از مشائخ متکلمین را از راہ اتباع صورت قلب و قالب شان برین نسبت علیہ است و بکمال جد و جہد مکملین
مشارکت صوری باکابر اصحاب رضی اللہ تعالیٰ عنہم بہم رسانده اند و حضرت ایشان ما را قدسنا اللہ
سبحانہ بسرہ الاقدس این کمال بصورت و حقیقت قلب و قالب ثابت است و مشارکت صوری و معنوی قلب ایشان را
بقلب طبقۂ علیا و خیر القرون از راہ کمال متابعت بلکہ از راہ فضل صرف و عنایت کاین و بعضے از صرف فضل و عنایت
اصحاب آنحضرت نیز امیدوار این نسبت علیہ اند و صورت و حقیقت قلب شان باین کمال بشر مصرع
باکریمان کارہا دشوار نیست۔ وَذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ۔

(۳۵)
مکتوب سی و پنجم

بمولانا محمد صدیق پشاوری در بعضے امور کہ بر بقاے اتم مترتب است و در آنکہ بر عارف وقتے می آید کہ ازل و ابد را آن واحد مے یابد۔

اللہ تعالیٰ با علیٰ مرتبہ کمال ترقی دہاد۔ نوشتہ بودند کہ قبل از نماز دیگر نشستہ بودم کہ این کس را ازین کس ربودند در انوقت نہ خود را جوہر می یافت و نہ عرض نہ جسم می یافت و نہ جسمانی و نہ متحیز می یافت و نہ غیر متحیز، نہ خود را داخل عالم می یافت و نہ خارج، گوش چشم گشتہ بود و چشم گوش بلکہ تمام اعضا چشم گشتہ بود، از ہستی مطلقاً اثرے مفہوم نمی شد و از وجود و لوازم وجود چیزے ظاہر نمی گشت و عالم را ظل خود می دید۔ مخدوما این نوع معاملات منبئی از بقاے اتم است کہ مترتب است بفناے اتم و معبر است بہ بقاے ذات و چون آن مرتبہ مقدسہ منزہ است از اوصاف امکان عارف نیز درین مقام خود را از اوصاف امکان مثل جوہریہ و عرضیہ و جسم و جسمانیہ بری می یابد و در رنگ ذات تعالیٰ نہ داخلِ عالم خود را می بیند و نہ خارجِ عالم، و مرتبہ ذات تعالیٰ ہر چند ورائے مراتب صفات ست لیکن اصول صفات کہ آنرا شیون ذاتیہ گویند آن حضرت کاین اند و چون تمیز دران مرتبۂ علیا مفقود است این شیون از ذات اقدس متمیز نیستند و عین ذات اند و ہمچنین با یکدیگر ہم تمیز ندارند و عین یک دیگر اند و نیز در مرتبۂ ذات تعالیٰ تبعض و تجزی نیست لاجرم ذات عز برہانہ بتمامی خود برنگ ہر یک ازین شیونات می برآید۔ گفتہ اند ذات اللہ کلہ علم کلہ قدرت کلہ ارادت، عارف متخلق درین جا نیز ذات خود را عین ہر یک از صفات می بیند مثلاً خود را بتمامہ علم می یابد و بتمامہ ارادت، علیٰ ہذا القیاس سائر الصفات و تمیز میان صفات ہم مفقود می یابد، علم را عین سمع می بیند و سمع را عین بصر مثلا و نیز درین مقام عارف عالم را ظہور و تفصیل خود می یابد و خود را کل و اجمال آن می فہمد۔ نوشتہ بودند کہ درمیان ابتدا و انتہا و ازل و ابد تناقض و منافات مطلقاً مفہوم نمی شد۔ مخدوما مطلوب حقیقی چون کہ برتر از

قید زمان و مکان ست اگر طالب صادق او بحکم تخلق خود را از قید زمان خارج یابد و ماضی و مستقبل در نظر او یکسان نماید چہ عجب حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ برنگاشتہ اند کہ ممکن کہ در مقامات قرب الٰہی جل سلطانہ پا از دائرۂ زمان بیرون می نہد ازل و ابد را متحد می یابد۔ الیٰ آخرہ

مکتوب سی و ششم (۳۶)

بملا عبد الرزاق در جواب اسولۂ وے۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ صلاح آثار اخوی ملا عبد الرزاق اسولۂ چند نمودہ بود باندازہ وقت در جواب آنہا چیزے نوشتہ می آید وباللہ العصمۃ والتوفیق

حاصل سوالِ اول وسوال ششم آنست کہ بعضے اوراد و سور قرآنی کہ پیش از دخول درین طریقہ معتاد داشت الحال آن اوراد را در عمل آرد یا نہ ونماز تہجد و ضحی و امثال آن بخواند یا نہ و بمطالعۂ کتب فقہ وکلام وحفظ بعضے از سور قرآن در اوقات قبض پردازد یا نہ۔ جواب اہل این طریق بمتدی را تجویز نمی نمایند کہ وراے ذکر ماخوذ بامرے مشتغل باشد غیر از فرض و سنت مؤکدہ و این درویش باہلِ ابتدا پارہ توسع می کند و شمارا کہ از معاملۂ ابتدا بمراحل ترقی کردہ اید بطریق اولیٰ اذن ست کہ بعضے از اوراد مستونہ میخواندہ باشند ونماز تہجد وضحی و اوابین و جز آن از سنن زوائد نیز ادا نمایند تہجد و قیام لیل توان گفت کہ از ضروریات طریقۂ صوفیہ علیہ است قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم و تعلیم و تعلم منافی طریقہ ما نیست بلکہ بہ نیت صالحہ موید نسبت باطنہ است بمطالعہ کتب دینیہ پردازند و بتعلیم و تعلم آن راغب باشند، یک وقت را براے این امر خطیر معین سازند و باقی اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بعضے از سور قرآنی اگر یاد گیرند گنجایش دارد۔

سوال دوم: آنکہ در عوام مقرر است کہ در یا وراے فرائض و سنن بے اذن بزرگے

دست نباید انداخت فی الواقع این چنین است یا نہ. جواب اعمال حسنہ کہ از آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام منقول ست و عمل اوست و خصوصیت بآنحضرت ندارد و در اتیان آن بہ نیت ثواب اخروی احتیاج اذن نیست عمل پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام اذن ست و سند است ہر امت را آرے بعضے اعمال و اذکار و ادعیہ و رقعات برائے برآمدن حاجات و کشایش مشکلات است کہ تاثیر بر اذن استناد و مرشد موقوف است.

سوال سوم صحبت سرور کائنات علیہ و علی آلہ افضل الصلوات واکمل التحیات بعد از رحلت او در تیقظ واقع ہست یا نہ و بر تقدیر وقوع لازم می آید خلو مقبرہ مقدسہ از جسد مبارک آنحضرت صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم و این محال است. جواب اولاً آنکہ خلو ممنوع است چہ مشائخ امت در یک آن در امکنہ متعددہ حاضر شدہ اند چنانچہ از حضرت خواجہ بزرگ منقول است کہ وقت افطار ہفت جا حاضر شدند و ہمہ جا افطار نمودند و از شاہ کمال نیز نقل می کنند کہ وقت نماز جائے کہ نشستہ بودند ہمانجا نشستہ ماندند تا آنکہ وقت نماز گذشت، مردم خیال کردند کہ نماز نخواندند و ہمان وقت جائے دیگر مردم دیدند کہ نماز خواندند. ثانیاً آنکہ استحالت مذکور ممنوع است چہ بر تقدیر خلو از جسد مبارک حضور روحی در روضہ منورہ کافی است و تحقیق مقام آنست کہ خلو مذکور وقتی لازم آید کہ جسد مبارک را انتقال واقع شود آنچہ واقع است واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال ملاقات روحانی است ہر چند بصورت جسد نماید و روح متجسد گردد.

سوال چہارم انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات در قبور حیات دارند یا نہ، و اگر دارند مثل حیوۃ کہ در دنیا داشتند دارند یا بطور دیگر. جواب حیوۃ دارند الا ان اولیاء اللہ لا یموتون ولکن ینتقلون من دار الی دار. لیکن نہ مثل حیوۃ دنیوی کہ از دنیا انتقال کردہ باخرت پیوستہ اند و در درجات قرب ملتذ و خرسند الانبیاء یصلون فی قبورھم شنودہ باشند و ہر جا کہ اطلاق موت برین بزرگواران آمدہ است باعتبار انتقال شان ازین دار فانی و شہداء درین باب پیش قدم اند و حیات شان قوی تر ست اطلاق اموات بر انبیا علیہم الصلوات و البرکات

آمده و بر شهدا فی سبیل الله نیامده وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَٰكِنْ لَّا تَشْعُرُونَ ۝

سوال پنجم ثواب ختم اگر بخواهند که بروح یکے بخشند اول باید که بروح مطهر سرور کائنات علیه افضل الصلوات والتحیات بگذرانند بعد ازان بروح میت ببخشند و اگر چنین نکنند ثواب بمن قرء بنیته نمی رسد و نیز می باید که بروح جمیع اهل ایمان به بخشند و الا ثواب من قرء بنیته را قسمت می کنند آیا فی الواقع همچنین است یا نه، و اگر فی الواقع چنین است در ختم حضرات خواجها چرا چنین نکنند. جواب صدقه را اول بروحانیت پیغمبر صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم گذرانیدن و میت را طفیلی آنسرور ساختن از مستحسنات است و امید قبول بیشتر می شود و باجابت اقرب می افتد نه از ارکان و واجبات صدقه است که صدقه بے آن هرگز مقبول نشود و اگر درین باب نقل معتمد علیه داشته باشند باید که ظاهر سازند و گذرانیدن ثواب عمل بارواح جمیع مؤمنین و مؤمنات نیز مستحسن است که بهر کدام ثواب کامل برسد و از اجر من قرء بنیته هیچ کم نشود و آنکه نوشته اند الا ثواب من قرء بنیته را قسمت می کنند درین باب نقلے ظاهر نیست، و آنکه نوشته اند که در خزانة الروایة چنین است، مخدوما در خزانة الروایة که دیده شد مقدمه ثانیه بنظر نیامد عجب است از کجا نوشته اند و در ختم حضرات خواجها اول نام آنسرور علیه و علی آله الصلوة والسلام بگیرند نیک و مستحسن می نماید لیکن از بزرگان باین طریق شنوده شده است همان طور کرده می شود و شریک ناساختن پیغمبر را صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم درین ختم وجه دیگر است وجیه و آن وجه از مکتوب بست و هفتم از مکتوب جلد ثالث حضرت ایشان ما واضح و لائح است اگر آن مکتوب را مطالعه کنند حل اکثر شبهات شود و این ختم برائے برآمدن حاجات و کشایش مشکلات و دفع بلیات در اهل این طریق معمول و ماثور است۔

سوال هفتم معراج جسدی بعد پیغمبر صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم دیگرے را واقع هست یا نه و عروج روحی در مراقبه است یا چشم کشاده. جواب معراج جسدی دیگرے را نیست و عروج روحی

واقع است در بیداری و چشم کشاده و آنچه در خوابست از حیز اعتبار ساقط است بیت

چو غلام آفتابم ہم از آفتاب گویم نه شبم نه شب پرستم که حدیث خواب گویم ن همه ز

سوال هشتم آنکه در شرح دیوان و کتب تواریخ مذکور است که چون حضرت امیر کرم الله
تعالی وجهه عداوت بعضے را معاینه کرد بعد پنج نماز بر پنج کس که معاویه رض وغیره باشند لعنت میکرد
وایشان ہم بعد سماع این خبر بر پنج کس که حضرت امیر و حضرات حسنین و عبدالله بن عباس و
مالک از در رضی الله تعالی عنهم باشند بعد از پنج نماز لعنت کردن گرفتند حتی که در خلفاے بنی امیه ن اشتر
این امر شنیع دایم بود و در خطبه لعنت بر اہل بیت می کردند تا آنکه عمر عبدالعزیز رح آنرا رفع کرد و کریمه
إِنَّ اللهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ الآیه بجاے آن مقرر ساخت۔ آیا این قضیه نامرضیه فی
الواقع بود یا نه۔ جواب حضرت امیر کرم الله وجهه که سراپا رحمت بودند حاشا و کلا که ادنی مسلمانی
را لعنت کنند چه جاے معاویه رض را که از اصحاب پیغمبر بود و پیغمبر صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم دعاے
خیر در حق او کرده اند و حضرت امیر در شان او و جماعه او فرموده اند اخواننا بغوا علینا لیسوا کفرة
ولا فسقة لما لهم من التاویل۔ ہرگاه کفر و فسق را این جماعه نفی نمایند چرا مسلمانی را لعنت
کنند در دین اسلام لعنت ہیچ کس حتی که کافر فرنگ از عبادت نیست پس چرا حضرت امیر رض این
لعنت را بعد صلوة خمس که محل ذکر و دعاست بواسطهٔ عداوت خود ورد خود سازند نفس حضرت
امیر رض را که به کمال فنا و اطمینان موصوف بوده و از انانیت و خودی رسته مثل نفوس اماره خودہا که
بکینه و بغض و عداوت موصوف است خیال کرده اند که این قسم بهتان و افترا بآنحضرت منسوب
می سازند، حضرت امیر رض بدرجه اعلی فنا فی الله و فنا فی محبة رسول الله صلی الله تعالی علیه و آله
وسلم رسیده بودند و جان و مال خود را فداے آنسرور ساخته چرا لعنت دشمنان خدا را جل وعلا
و دشمنان او را صلی الله تعالی علیه و علی آله الصلوة والسلام که انواع جفا و ایذا بآنسرور در دین و
دنیا رسانیده اند ورد خود نسازند و اعداے خود را لعنت کنند با آنکه لفظ لما لهم من التاویل
نفی عداوت می نماید و دلیل بر آنست که این محاربات و منازعات نه از راه عداوت و بغض بود

بلکہ از روے تاویل واجتہاد بود کہ جاے ملامت نیست چہ جاے لعنت اگر در سب و لعنت احدے معنی حسن وعبادت بودے سب و لعنت ابلیس لعین و ابوجہل وابولہب وکفار قریش کہ اقسام جفا وایذا بر رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم رسانیدہ اند وانواع اہانت بہ دین متین کردہ از واجبات اسلام گشتے ولیس فلیس قال رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم اذا لعنت الشیطان قال لعنت ملعونا واذا استعذت اللہ منہ قال کسرت ظہری وفی الحدیث الاٰخر لا تسبوا الشیطان وتعوذوا باللہ من شرہ۔ پس معلوم ومبرہن شد کہ این معنی بر حضرت امیر رض بہتان و افترا است، پس ناقل کہ لعنت معاویہ رض را بر حضرت امیر و حضرات حسنین رض وغیرہم متفرع برین لعنت ساختہ بر معاویہ رض نیز افترا باشد، پس آنچہ نوشتہ اند کہ آیا فی الواقع این قضیہ بود یا نہ اگر باشد چرا لعنت بر معاویہ رض وغیرہ روا نباشد واگر نباشد پس محمل عبارت کشاف چہ خواہد بود۔ گویم نبود چرا کہ مذہب اہل سنت وجماعت آنست کہ طعن در معاویہ رض روا نیست واین افترا طعن است در روے نقل صحیح ہم درین باب نیست سخن اہل تواریخ بر تقدیر ثبوت درین باب چہ سند است مدار دین را بر قول اہل تاریخ نمیتوان نہاد اینجا قول ابی حنیفہ واصحاب او معتبر است نہ قول اہل تاریخ وعبارت کشاف کہ نقل کردہ اند نام حضرت امیر یا معاویہ رض دران عبارت مسطور نیست وہرگز دلالت بران ندارد کہ یکے ازین دو عزیز دیگرے را لعنت کردہ باشد عبارت راست براست است ہیچ مخالفتے بمطلب ما ندارد تا محمل جستہ شود آرے خلفاے بنی امیہ سالہا بر سر منبر سب و لعن اہل بیت کردند وعمر عبد العزیز رض استیصال آنہا نمود جزاہ اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء لیکن معاویہ رض کہ داخل آنہا باشد ممنوع است چہ بلا شد اگر معاویہ رض ملعون و مطعون بود جم غفیر از صحابہ کرام رض کہ باوے درین مخالفات و محاربات شریک بودند و بعضے از آنہا از عشرہ مبشرہ اند ملعون و مطعون باشند و طعن این اکابر موجب طعن است در شطر دین کہ از راہ آنہا بما رسیدہ است و ہیچ مسلمانی آنرا تجویز نکند۔ مخدوما در ما نحن فیہ دو مذہب است مذہب اہل سنت و جماعت و مذہب شیعہ۔ مذہب شیعہ سب خلفاے ثلثہ است و معاویہ رض وغیرہم، ومیگویند جمیع اصحاب پیغمبر

بعد پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم مرتد شدند مگر چند تن، ومذہب اہل سنت وجماعت (ن: چندے)
آنست کہ جمیع اصحاب پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم جز بہ نیکی یاد نباید کرد وہیچ کس
بد نباید بود من احبہم فبحبی احبہم ومن ابغضہم فببغضی ابغضہم منازعات ومحاربات
ایشان را بر محامل نیک باید حمل کرد واز ہوا وتعصب دور باید داشت۔ امام نووی شارح مسلم
گفتہ کہ اصحاب کرامؓ درین محاربات سہ فرقہ بودند جمعے باجتہاد حقیت جانب حضرت امیرؓ دریافتہ
بودند آنہا را واجب بود عمل باجتہاد خود ونصرت حضرت امیرؓ وجمعے دیگر باجتہاد حقیت جانب
مخالف معلوم کردہ بودند این جماعہ را موافق اجتہاد نصرت جانب دیگر لازم بود وجمعے
باجتہاد متوقف بودند آنہا را توقف واجب بود پس ہر یکے موافق اجتہاد خود عمل کردند وطعن وملامت
از ہمہ مرفوع است ہذا۔ لیکن حضرت امیرؓ وموافقان او در اجتہاد مصیب بودند وجانب دیگر مخطی،
اما چون این خطا خطاے اجتہادی ست از ملامت وطعن دور است ویک درجہ ثواب دارد و
مصیب دہ درجہ۔ امام شافعیؒ گفتہ تلك دماء طهر الله عنها ايدينا فليطهر عنها السنتنا (ن: دو)
این عبارت شریفہ دلالت دارد کہ بخطا ہم تکلم نباید کرد وجز بہ نیکی نباید یاد نمود، چون ہر دو مذہب (ن: اشتئلے این)
معلوم شد پس جمعے کہ با معاویہؓ بد بودند وطعن می نمایند ہر چند با اصحاب دیگر نیک باشند از اہل
سنت وجماعت خارج اند واگر در مذہب درین مسئلہ شبہہ باشد بہ کتب عقائد شان کہ معتبر و
مقر اند رجوع نمایند وبہ اقوال شاذہ وضعیفہ التفات نکنند، وشیعہ ہم باین جماعہ خوشنود نیند تا
سبّ خلفاے ثلثہ ننمایند پس اینہا نہ سنّی اند نہ شیعہ، مذہب ثالث بہم رسانیدہ اند۔

سوال نہم۔ عقیدہ آنست کہ خاتمہ مبہم است اگر کسے پیر ومرشد خود را کہ از وے
استفادہ علم نمودہ است از روے خلوص اعتقاد حکم بہ سلامتی خاتمہ او نماید صحیح است یا نہ۔

جواب حکم قطعی نباید کرد کہ منوط بوحی است ظن غالب وعلم طمانینت بہ سلامتی خاتمہ اکابر
دین اگر نماید گنجایش دارد وہمچنین بالہام قطع حسن وقبح خاتمہ نمی توان کرد کہ الہام ظنی است (ن: دلیل ظنی)
لیکن از ظن تا ظن فرق آسمان وزمین است۔

سوال دهم: استفسار از سیر آفاقی و سیر انفسی بود- جواب: سلوک سیر آفاقی ست و جذبه سیر انفسی، حضرت خواجه احرار قدس سره فرموده اند که سیر آفاقی بُعد در بُعد است و سیر انفسی قرب در قرب، سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن است و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل خود گردیدن، گفته اند یافت مقصود بر انفس است بیرون از خود هرگز یافت نیست- بیت

چون جلوهٔ آن جمال بیرون ز تو نیست　　پا در دامان و سر بجیب اندر کش

بیت

همچو نابینا مبر هر سوے دست　　با تو در زیر گلیم است هر چه هست

و حضرت ایشان ما را درین مقام مقالهٔ مقرره است می فرمایند که یافت مطلوب ورای آفاق و انفس است در رنگ آفاق در راه ست معامله ایست بیرون سیر آفاقی و سیر انفسی وورای جذبه و سلوک- ع　　لذتِ مَی نشناسی بخدا تا نه چشی

سوال یازدهم: تقریر و جوابِ آن بحضور تعلق دارد-

سوال دوازدهم: چوب و طبانچه و پا یزار بر سر خود زدن موجب حصول مقصود هست یا نه- جواب رکنِ عمده در وصول بمطلب ذکر است و رابطه محبت بشیخ مقتدا این نوع امور که نوشته اند در کار نیست و بی نفع هم نه-

سوال سیزدهم: حبس دم در ذکر بدعت است یا نه، و اگر بدعت حسنه گویند پس بطور حضرت ایشان قدسنا الله سبحانه بسره در هیچ بدعت حُسن نیست پس از بدعت این عمل چگونه برآید- جواب، ذکر فی حد ذاته مسنون و حسن است مانند حبس دران بدعت وقتی باشد که ثابت شود این عمل در صدر اول نبود و آن ممنوع است و نیز این طریقه حبس را حضرت خضر علیه السلام بحضرت خواجه عبد الخالق که سر سلسلهٔ خواجها بوده اند تعلیم کرده اند و عمل ایشان را حکم به بدعت نمیتوان کرد، در ملفوظاتِ حضرت خواجهٔ ما قدس سره منقول ست فرمودند که در سلسله چشتیه و سهروردیه خرقه را معنعن از حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم اسناد می کنند و ذکر را معنعن بیان نه کرده اند اما در سلسله نقشبندیه و کبرویه ذکر معنعن از حضرت رسالت صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم رسیده است

از حضرت صدیق اکبر و حضرت امیر المومنین علی رضی اللہ عنہما الی یومنا ہذا در وسایط فتورے نرفتہ
ہم درین محل یکے از حاضران سوال کرد کہ آنکہ می گویند کہ در سلسلہ علیہ نقشبندیہ طریقہ رابطہ از
حضرت صدیق اکبرؓ و طریقہ ذکر از حضرت امیر المؤمنین علی رضی اللہ تعالیٰ عنہما رسیدہ چون نسبت فرمودند چون رسیدہ است
ذکرے کہ درین سلسلہ است کہ آنرا وقوف عددی خوانند بطریقہ معہود مثل حبس دم و ضم محمد
رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم باوے از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعنعن
رسیدہ است و طریق صحبت نیز از ایشان رسیدہ چرا کہ ایشان در سفر و حضر با آنسرور صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ وسلم ہمراہ می بودند و از راہ صحبت فیض می گرفتند۔

سوال چھاردھم: کعبہ بزیارت اولیا می آید یانہ واگر می آید اشکال لازم می آید کہ آن
زمین از دیوارہاے کعبہ دران مدت خالی خواہد ماند الخ۔ جواب می آید و ہیچ اشکال نیست،
حضرت ایشان ما قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ برنگاشتہ اند کہ کعبہ عبارت از سنگ و کلوخ نیست
سقف و جدران نیست چہ اگر سقف و جدران درمیان نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود الیہ خلایق پس برین
تقدیر کعبہ بزیارت اولیا بیاید و دیوارہا بجائے خود باشند۔

سوال پانزدھم: این روش ذکر و افاضہ و توجہ کہ درین طریقہ معہود است اولاً از
کدام مشائخ پیدا شدہ است در وقت صدیق اکبرؓ ہم بود یانہ، واگر نبود پس این طریقہ چرا منسوب
با و رضی اللہ تعالیٰ عنہ گشت۔ جواب سر سلسلہ حضرات خواجہا قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم حضرت
خواجہ عبد الخالق غجدوانیؒ است و جذبۂ این بزرگواران کہ از راہ استہلاک در صفت قیومیت
می خیزد و آنرا درین طریق جذبۂ قیومیت می گویند از حضرت صدیق اکبرؓ بحضرت خواجہ رسیدہ و از
ایشان طریقے براے حصول این جذبہ منقول است و آن طریق وقوف عددی ست پس اصل
نسبت از حضرت صدیقؓ است و طریق وصول آن از حضرت خواجہ و باندازہ، نقلے کہ از ملفوظات
حضرت خواجہ ما قدس سرہ گذشت ذکر نیز از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ رسیدہ و می تواند
کہ بحضرت خضرؑ از حضرت صدیق اکبرؓ رسیدہ باشد و از ایشان بحضرت خواجہ عبد الخالقؒ چنانچہ

گذشت - وجذبۂ دیگر کہ از راہ معیت ذاتیہ می خیزد وآنرا درین طریق جذبۂ معیت گویند مبدأ ظہور آن حضرت خواجۂ نقشبند است قدس سرہ وحضرت خواجہ علاء الدین عطار کہ خلیفۂ نخستین حضرت خواجہ نقشبند بودہ وقطب وقت خود نیز بودہ طریقے برائے حصول این جذبہ وضع کردہ اند وآنرا طریقہ علیہ علائیہ گویند در عبارات ایشان واقع می شود کہ اقرب طرق طریقہ علیہ علائیہ است اصل این جذبہ از حضرت خواجہ بزرگ است وطریق حصول آن از حضرت خواجہ علاء الدین -

سوال شانزدھم: نبی ہر چند افضل است از ولی امّا لازم ہست کہ ہر چہ ولی می داند از معارف نبی را نیز معلوم باشد یا نہ، وایضاً ہر معارفے کہ نبی را باشد لازم ہست کہ مرسل را باشد یا نہ الخ - جواب فضل کلّی مر انبیا راست علیہم الصلوات والتسلیمات بر اولیا وہیچ ولی بمرتبہ ہیچ نبی نرسد لیکن در فضل جزئی مناقشہ نیست اگر بعضے از مزایا ومعارف خاص بہ ولی باشد موجب فضل کلّی نبود محذور است بلکہ واقع است ہر گاہ در ولی ونبی فضل جزوی واقع باشد اگر نبی نسبت بر سول بہ بعضے از مزایا ومعارف مخصوص بود بطریق اولی جائز باشد ہر چند فضل کلّی مر سل را بود چنانچہ قصہ حضرت موسیٰ وحضرت خضر را علیٰ نبینا وعلیہم الصلوٰۃ والسلام خود نوشتہ اند -

سوال ھفدھم: حضرت خضر نبی است یا نہ - جواب درین باب اختلاف علماء است لیکن راجح آن است کہ نبی است -

سوال ھژدھم: تعین عدد انبیا ورسل درست ہست یا نہ، درین باب صوفیہ چہ می گویند - جواب از صوفیہ نقلے درین باب بنظر نہ در آمدہ لیکن علما تعین عدد انبیا را منع کردہ اند زیرا کہ بدلیل قطعی این تعین معلوم نشدہ است اگر وارد شدہ است دلائل ظنی است پس اگر بے دلیل حکم بتعین عدد نمائیم ظاہرا غیر نبی را نبی ساختہ باشیم یا نبی را غیر نبی وعدد رسل از میان انبیا علیہم الصلوات والبرکات سی صد وسیزدہ مشہور ومعروف است ومحذور سابق این جا لازم نمی آید چہ رسل از انبیا خارج نیستند - نوشتہ بودند کہ اگر این فقیر را پیدا نمی کردند بہتر بود این عبارت نباید گفت ہر چہ حق تعالیٰ میکند خوب است وصلاح و دعائے جنون کہ مسقط تکالیف ست نباید کرد واز حق تعالیٰ عافیت باید طلبید وتوفیق اتیان تکالیف باید خواست -

مکتوب (۳۷) سی و ہفتم

نیز بملا عبد الرزاق در حرمت سوال و اباحت آن عند الضرورۃ و احادیثے کہ درین باب وارد شدہ۔

صلاح آثار ملا عبد الرزاق پرسیدہ بود کہ مقرر است کسے کہ قوت شب ندارد او را سوال کردن حلال است، آیا این حکم از روے رخصت است و عزیمت ورائے آنست یا نہ۔ مخدوما این حکم از راہ رخصت است و عزیمت در ترک سوال است، مہما امکن بسوال اقدام نہ نمایند غایت امر در سوال ہنگام شدت احتیاج اباحت است در رنگ اکل میتہ و اکل لحم خنزیر کہ در حالت مخمصہ مباح است فی احیاء العلوم اما المضطر الیہ فھو سوال الجائع عند خوفہ علی نفسہ موتا او مرضا و سوال العاری و بدنہ مکشوف لیس معہ ما یواریہ فھو مباح مھما وجد بقیۃ الشروط فی المسئول بکونہ مباحا و فی المسئول منہ بکونہ راضیا فی الباطن و فی السائل بکونہ عاجزا عن الکسب فان القادر علی الکسب و ھو بطال لیس لہ السوال الا اذا استغرق طلب العلم اوقاتہ و کل من لحظ فھو قادر علی الکسب بالورافۃ فی شرح المشکوۃ، و اما سوال صدقۃ التطوع فمن لا یقدر علی کسب لکونہ زمنا او ذا علۃ اخری جاز لہ السوال بقدر قوت یومہ و لا یدخر و ان کان قادرا فترکہ لاشتغال العلم جازت لہ الزکوۃ ای سوال مال الزکوۃ و صدقۃ التطوع فان ترکہ لاشتغال صلوۃ التطوع و صیامہ لا یجوز لہ الزکوۃ و یکرہ لہ صدقۃ التطوع فان جلس واحد او جماعۃ فی بقعۃ و اشتغلوا بالطاعۃ و ریاضۃ الانفس و تصفیۃ القلوب یستحب لواحد ان یسال صدقۃ التطوع و کسرات الخبز و اللباس لاجلھم۔

سوال متضمن سہ چیز است کہ ہر کدام قبیح است: اول اظہار شکایت است از حق تعالیٰ و بیان قصور نعمت اوست سبحانہ از روے و این محرم است الا بضرورۃ کاکل المیتۃ، دوم اذلال نفس است لغیر اللہ تعالیٰ و مومن را نمی رسد کہ خود را ذلیل سازد بغیر از مولاے خود الا بضرورۃ، سوم ایذاے مسئول عنہ است غالبا و ایذا حرام است الا بضرورۃ لہذا اہل تقوی ترک سوال کردہ اند

ایرادے ندا شتہ باشد

وجدت

مطلقا وکان بشر قدس سرہ لا یاخذ من احد شیئا الا من السری قدس سرہ وقال لانی علمت انہ یفرح بخروج المال من یدہ فانا اعینہ علی ما یحبہ وکان بشر یقول الفقراء ثلثۃ فقیر لا یسأل وان اعطی لم یاخذ فھذا مع الروحانیین فی علیین وفقیر لا یسأل وان اعطی اخذ فھذا مع المقربین فی جنات النعیم وفقیر یسأل عند الحاجۃ والفاقۃ فھذا مع الصادقین من اصحاب الیمین۔

بالجملہ سوال بے ضرورت محرم و مذموم است با ضرورت وحاجت وفاقہ مباح است لیکن موجب انحطاط مرتبہ و درجہ است آنچہ مذکور شد در وقتی است کہ معاملہ بموت نرسیدہ است چون معاملہ بموت رسد سوال حلال بلکہ عزیمت بلکہ واجب باشد فی شرح المشکوۃ فی بیان قول النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم من تکفل لی ان لا یسأل الناس شیئا فاتکفل لہ بالجنۃ فقال ثوبان انا فکان لا یسأل احد شیئا ای لو کان بہ خصاصۃ واستثنی منہ اذا خاف علی نفسہ الموت فان الضرورات تبیح المحظورات بل انہ لو لم یسأل حتی یموت یموت عاصیا۔ اکنون۔ احادیث چند در ذم سوال ایراد نمودہ می آید: عن ابی ھریرۃ قال قال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم قال داؤد علیہ السلام ادخالک الید فی فم التنین الی ان یبلغ المرفق فیقضمھا خیر لک من ان تسأل رواہ فی الحلیہ۔ وہم در حدیث آمدہ است ان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم ارسل الی عمر بن الخطاب بعطائۃ فردہ عمر فقال لہ رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم لم رددتہ فقال یا رسول اللہ لیس اخبرتنا ان خیرا لاحدنا ان لا ناخذ من احد شیئا فقال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم انما ذلک عن المسئلۃ فاما ما کان من غیر مسئلۃ فانما ھو رزق یرزقک اللہ فقال عمر اما والذی نفسی بیدہ لا اسأل احدا شیئا ولا یاتینی شئی من غیر مسئلۃ الا اخذتہ رواہ مالک۔ وہم در حدیث آمدہ است من سال الناس اموالھم تکثرا فانما یسأل جمرا فلیستقل او لیستکثر۔ ای من غیر استحقاق بلسان القال او بلسان الحال ای اکثر

من قدر قوتہ - وہم درحدیث آمدہ است مایزال الرجل یسأل الناس حتی یاتی یوم القیمۃ لیس
فی وجھہ مزعۃ لحم متفق علیہ - وہم درحدیث آمدہ ست المسائل کدوح یکدح بہا الرجل مضغۃ
وجھہ فمن شاء ابقی لہ علی وجھہ ومن شاء ترکہ الا ان یسال الرجل ذا سلطان اوفی امر
لا یجد منہ بدا رواہ ابوداؤد والترمذی والنسائی - وہم درحدیث آمدہ است من اصابتہ
فاقۃ فانزلہا بالناس لم تسد فاقتہ ومن انزلہا باللہ اوشک اللہ لہ بالغنی اما بموت
عاجل او غنی اجل رواہ ابوداؤد والترمذی وعن عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال تعلمن ایہا
الناس ان الطمع فقر وان الیاس غنی وان المرأ اذا ایئس عن شئ استغنی عنہ رواہ رزین
ودرحدیث آمدہ عن ابی ذر قال دعانی رسول اللہ صلے اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم وھو یشترط
علی ان لا تسأل الناس شیئا قلت نعم قال ولا سوطک ان سقط منک حتی تنزل الیہ
فتاخذہ رواہ احمد - وہم درحدیث آمدہ است ان الفراسی قال لرسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ
علیہ وسلم اسائل یارسول اللہ فقال النبی صلے اللہ تعالیٰ علیہ وسلم لا وان کنت لا بد فسل
الصالحین رواہ ابوداؤد والنسائی - وہم درحدیث آمدہ است من جاع او احتاج فکتمہ الناس
وافضی بہ الی اللہ کان حقا علی اللہ ان یفتح لہ قوت سنۃ من حلال رواہ الطبرانی فی
الاوسط والصغیر عن ابی ہریرۃ - وہم درحدیث آمدہ است من سال شیئا وعندہ ما یغنیہ
فانما یستکثر من جمر جہنم قالوا وما یغنیہ قال قدر ما یغدیہ او یعشیہ - وہم درحدیث آمدہ است
لو تعلمون ما فی المسئلۃ ما مشی احد الی احد یسألہ شیئا - وہم درحدیث آمدہ است ملعون
من سال بوجہ اللہ وملعون من سئل بوجہ اللہ ثم منع سائلہ ما لم یسئلہ ہجرا - وہم درحدیث
آمدہ است ولیاتین یوم القیمۃ قوم لیس علی وجوھہم لحم اخلقوہا فی الدنیا بالمسئلۃ
فمن فتح علی نفسہ باب المسئلۃ وھو عنہا غنی فتح اللہ علیہ باب الفقر عن ابی ہریرۃ -
وہم درحدیث آمدہ است ایہا الناس قد ان لکم ان تستعفوا عن المسئلۃ فانہ من یستعفف
یعفہ اللہ ومن یستغن یغنہ اللہ والذی نفس محمد بیدہ ما رزق عبد من رزق اوسع

من الصبر و لئین اتیتم الا تسالونی لاعطیتکم ما وجدت حل عن ابی سعید - وہم در حدیث آمدہ است ان الرجل لیاتینی فیسالنی فاعطیہ ویجعل فی ثوبہ نارا ینقلب الی اھلہ بنار جھنم عن ابی سعید -

مکتوب (۳۸) سی و ہشتم

بملا ابو الفیض کابلی دربیان آنکہ بزرگترین حجاب نفس طالب است -

اللہ تعالیٰ ابواب فیوض و ترقیات را مفتوح داراد بزرگترین حجاب میان طالب و مطلوب نفس طالب است دع نفسک وتعال انت الغمامة علی شمسک فاعرف حقیقتک رفتن نفس سالک از میان امریست ذوقی ووجدانی بگفتن ونوشتن راست نمی آید وبخواندن و مطالعۂ کتب بحصول نمی پیوندد وسابقہ عنایت وجذب الٰہی جل شانہ می باید ودر عالم اسباب صحبت کامل مکمل بشرط فنا در وے صحبت شما قلیل بود آنقدر فرصت نشد کہ بعضے امور ضروریہ درمیان آوردہ شود واگر رابطہ معنوی قوی است ومحبت درست است امید است کہ باندازۂ آن اخذ فیوض وبرکات از باطن مفیض حاصل آید وکمالات متوقعہ پرتو اندازد المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام شعر

چشم دارم کہ دہد اشک مرا حسن قبول … آنکہ دُرساختہ است قطرۂ بارانی را

مکتوب (۳۹) سی و نہم

بشیخ ابو المظفر و محمد شاہ در عزا و محافظت طریق شیخ خود -

اللہ تعالیٰ برادران طریقت را ازین واقعۂ ہائلہ صبر جمیل واجر جزیل کرامت کناد وجود اہل اللہ رحمت است ہم در حالت حیوۃ وہم بعد ممات فیوض وبرکات کہ در حیوۃ شان مفاد و مستفاد است بعد ممات شان نیز امیدوار آن باید بود و باید دانست کہ این فیوض وبرکات تا زمانے فائض است

که در طریقه شیخ احداثی واقع نشده است و چون امور محدثه در طریقه پیدا شد که در حیوة شیخ نبود راه فیض مسدود گشت در رنگ بدعتی که در دین پیدا شود و انوار سنت بسبب آن قلت پذیرد پس بر یاران آنجائی ناگزیر است که محافظت طریقه شیخ خود نیک نمایند و احداثی دران نکنند و نوع زندگانی نمایند که در یک دیگر فانی باشند و حلقهٔ ذکر را بر سنن سابق برپا دارند و اوقات را معمور دارند و در کسب خیرات مبادرت نمایند و در اتیان طاعات مسابقت کنند وَسَابِقُوْٓا اِلٰی مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ الآیہ و خدمت فرزندان ایشان را سعادت خود شناسند و ارضاے ایشان را بر وجه مشروع امر عظیم دانند و این فقیر را بدعاے ایمان یاد نمایند انشاء الله تعالیٰ در ماه ذی الحجه از اینجا بسفر حجاز انتقال واقع می شود و الباقی عند التلاقی انشاء الله الباقی والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۴۰) چہلم

ارسل الی الشیخ الحسین الخلوتی الرومی المدنی فی التحریض علی دوام الاقبال الی الله تعالیٰ۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفیٰ اما بعد فقد وصل کتابکم الکریم الی هذا المسکین لازلتم فی حفظ الٰهی ودوام اقبال وابتهال الیه تعالی وانقطاع عما سواه واحتراق قلوب العارفین بنار هواه وتعطش اکباد المحبین فی تمناه فطوبی لمن لم یکن لهم سواه وبشری لمن لم یکن له شعور بما عداه فیا ویلتا علی من اعرض عن الله ویا حسرتا علی من فرط فی جنب الله کن وحدانیا فی فی طلبه اوحدیا فی طاعته وابتغاء مرضاته وداوم علی ذکره ومراقبته فی الجلوات والخلوات لکے تصل الی اقصی الغایات والصلوة والسلام علی افضل المکونات۔

مکتوب (۴۱) چہل و یکم

ارسل الی اسوة العلماء المحدثین السید زین العابدین المکی فی بیان فناء العارف۔

بسم الله الرحمٰن الرحیم حامداً لله العظیم ومصلیاً علی رسوله الکریم السلام الکامل

التام والتحیات الوافرة بکمال العز والاحترام أخص به الجناب العالی والکوکب المتلألی بهجة
الایام واللیالی السید الفاضل الکامل المحدث العالم العامل لازال شموس هدایة
طالعة وما انفك انوار افادته ساطعة اما بعد فان سألتهم تلطفا عن حالنا وتفضلتم
تتفقد اما لنا فنحن فی خیر وعافیة ونشوق الی لقاء الاحبة ونغوص فی نار المحبة ونسأل
الله الکریم ان یمتع المسلمین بطول بقائکم ویبشر فنا مرةً اخری بشرف لقائکم المرجو من
فضلکم العمیم ان لا تخرجونا من خاطرکم ولا تنسونا من دعائکم نحن فقراء محتاجون
کیف لا والامکان کله فقر وحاجة فقر الممکن ذاتی وفاقته سرمدیة نصیبه من المطلوب
الحقیقی الاستهلاك وحظه من تلك الذروة العلیا الفناء والاضمحلال فکیف یدرك
کماله وانی له الطریق الی کنه جلاله وانه عدم وحقیقته نفی الخیر والکمال فی حقه عاریة
والحسن والجمال فیه ظلی وانعکاسی وهو لهذا الکمال المستعار والجمال المستفاد یخیل نفسه
کاملة تخیلا فاسدا وادعی لها الخیر والجمال دعوی باطلة وبنی علی هذا الاصل الفاسد
بناء عالیا والشجرة تنبئ عن الثمرة فالویل له ان لم یتدارکه الرحمة ولم یشتمله
سابقة الکرم والرأفة فالکمال فی حقه انتفاء الکمال والخیریة فی سلب الخیریة ان
نسب الخیر والکمال الی نفسه کان خائنا ومدعیا للشرکة باصله الا ان یوجد بعد العدم
بالوجود الموهوب ویولد بالولادة الثانیة فحی لا یحمل عطایا الملك الا مطایاه رزقنا الله
سبحانه بدعائکم الصالح ایمانا بهذه المعانی وشربا من هذا المشرب بحرمة النبی
الامی والال الامجاد علیه وعلیهم الصلوات والتحیات والبرکات۔

ق: فقدان الکمال

جانیا

مکتوب چہل ودوم (۴۲)

بشیخ بایزید ولد شیخ بدیع الدین سهارنپوری در تفوق و علو حالت صلوتیہ و صبر برایذای خلق۔

بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات می رساند مکاتیب گرامی رسید چون متضمن احوالِ

پسندیده و مشعر از جمعیت باطن بود بسبب بهجت و مسرت گردید حالتے که در نماز دست می دهد و حضور و لذت آن از اصالت نسبت خبر می دهد و از انجام کار مشعر است شکر این نعمت بجا آرند و دراز دیاد کیفیت و کمیت آن کوشند و نماز را بطول قنوت و آداب و شرائط آن بجا آرند و شاکر باشند و عوض جمیع مافات آنرا دانند و معالجهٔ تلخیهاے زمانه را باین شیرینی نمایند. بیت

بحصول این نعمت عظمی

برشکر غلطیده اند صفراویان ازبراے کوری سودائیان

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوٰى ٭ نوشته بودند که بیرون نماز بآن خوبی نسبتے ظاهر نمی شود سبب آن چه باشد. مخدوما مکتوبے که حضرت ایشان مادران نوشته اند بیرون نماز گویا معطل و بیکار است اگر مطالعه نمایند ظاهر اتشفی تمام حاصل شود و در حلقهٔ ذکر گاه متوجه بیاران باشند و گاهے باحوال خود پردازند تا از خودی بتمام برآیند بالجمله بمقتضاے وقت عمل کنند از ایذاے اقارب و جفاے اهل شهر نوشته بودند و از انقلاب املاک و انتقاص ارزاق نگاشته اند سبب کلفت و نشان گردید حق سبحانه از شر ظلمه محفوظ داراد و از نزد خود کشایش دهاد قال الله تعالی لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ٭ بلیه از وست و دفع بلیه هم از و، هر کدام وقت معین است که تقدیم و تاخیر را گنجایش نیست لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ ٭ اضطراب سود ندارد. وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللّٰهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ اگر غمگسار اوست همه غمها هیچ ست و اگر نیست فکر این غم باید کرد که فوق همه غمهاست خوش گفت بیت

اگر هزار غم است از جهانیان بردل همین بس است که او غمگسار ما باشد

کاش او شیرین بود و عالم همه تلخ باشد او برمراد بود و از تمام عالم نامراد باشد. شعر

لیتك تحلو والحیات مریرة ولیتك ترضی والانام غضاب

ولیت الذی بینی وبینك عامر وبینی وبین العالمین خراب

اذا صح الود منك یا غایۃ المنی فکل الذی فوق التراب تراب

وآنچہ نوشتہ اند کہ باوجود این ہمہ اسباب پریشانی در جمعیت باطن خللے نیست بل چون ہمہ را از خدا می بینند تعالی و فعل او را درمیان این جلوہ گر می یابد شوق بر شوق زیادہ می گردد و جمعیت بر جمعیت رو می نماید واین شوق و جمعیت را ہم ازو می داند و خود را خالی محض می بیند مطالعۂ آن بسیار خوش وقت ساخت ومزیل ہمہ کلفتہا گردید حق سبحانہ بکمال این دید برساند و بحقیقت نیستی متحقق سازد و از سفر شاہجہان آباد نوشتہ بودند استخارہا مکرر درین باب بکنند و التجا و تضرع بجا آرند بعد از انشراح سینہ اگر متوجہ شوند گنجایش دارد۔

مکتوب (۴۳) چہل و سوم

بمیرزا محمد صادق در تعبیر واقعۂ وے۔

اللہ تعالی از رفیت ماسوی محررساز د و راہے بکرم قدس خویش بکشایدہ مراسلۂ گرامی کہ بنام این مسکین ساختہ بودند بورود آن بہتہج گردید اندراج یافتہ بود کہ روزے در فکر آن بودم کہ روح چگونہ خواہد بود در خواب دیدم کہ شخصے نزد بندہ نشستہ است و در دست او چیزے سرخ رنگ درخشان بعینہ لعل بدخشان کہ پادشاہان بر سر خود می نہند بمن می گوید کہ روح این ست نزدیک بدہن فقیر آوردہ است و می گوید کہ این در وجود بمثل ابر پہن شدہ می در آید و وقت کشیدن باز ہمین طور یکجا می شود۔ مخدوما این خواب شما درست است نور روح را رنگ سرخ قرار دادہ اند سرخی او ازین رو است و درخشندگی او از راہ نورانیت اوست روح نصیبے از بیچونی دارد پہن وانقباض او از راہ تمثل اوست، گفتہ اند روح نہ داخل بدن ست و نہ خارج ازو نہ متصل نہ منفصل، او را تعلق است بہ بدن تعلق تدبیر و تصرف عالم بحقیقت روح علام الغیوب ست وَمَا أُوتِيتُم مِّنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا و ذکر نفی اثبات را عدد و وقت معین نیست ہر وقت کہ خواہد بکنند و تا دام مساعدت بکنند بگوید بہر عدد کہ برسد لیکن طاق بگوید جفت نگوید و ہمین سبب

این ذکر را وقوف عددی گویند و اگر گاہے حبس دم نتواند بے حبس دم بگوید کہ حبس شرط لازم نیست چندان مداومت باین ذکر نماید کہ ہیچ مرادے و مقصودے در ساحت سینہ غیر از حق سبحانہ نماند و غیر از مراد او تعالیٰ مرادے نبود تا حقیقت بندگی بظہور آید و بدون خرط القتاد و السلام اولاً و آخراً۔

مکتوب چہل و چہارم (۴۴)

بمیر باقی بخاری در بیان طریقہ صوفیہ علیہ و مداحی این بزرگواران قدس اسرارہم۔

اللہ تعالیٰ بعافیت و جمعیت داراد و بر جادۂ شرع محمدی و سنت احمدی علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام مستقیم و مستدیم گرداناد و از تعلقات دنیا و گرفتاری ماسوا محرر ساختہ در سرا اوقات معرفت و سراپردۂ قرب خویش انس و الفت دہاد این معنی در عالم اسباب وابستہ بسلوک طریقہ صوفیہ علیہ است این بزرگواران در محبت حق جل و علا از خود و غیر خود گسستہ اند و از عشق او از آفاق و انفس گذشتہ ماسوا را در راہ او درباختہ باو ساختہ اند اگر حاصل دارند او را دارند و اگر واصل اند باو واصل اند باطن شان را ہیچ انقطاع از یاد دون او تعالیٰ روے دادہ است کہ اگر سالہا یاد ماسوی نمایند بیاد شان نیاید و از انانیت نفس بنوعے گذشتہ اند کہ عود کلمہ انا را بر خود شرک می دانند رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ و رِجَالٌ لَّا تُلْهِيْهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ۔ خداوندا مرا ازین قوم گردان یا از نظارگیان این قوم گردان کہ طاقت قوم دیگر ندارم ہر کس کہ ہوس این راہ دارد و تخم این اندیشہ در دل می کارد باید کہ ہمہ چیز را گذاشتہ صحبت این اکابر اختیار نماید و جان نثار لوازم طلبگاری کند و از ہر جا بوے ازین دولت مشام جان برسد از پے آن شود خوش گفت۔ بیت

بعد ازین مصلحتِ کار در آن می بینم کہ روم بر در میخانہ و خوش بنشینم

مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات العلیٰ۔

مکتوب (۴۵) چہل وپنجم

بمیرزا محمد شاہ در مذمت دنیاے دنیہ و تحریص بر تحصیل معرفت۔

الحمد للہ العلی الاعلی والصلوۃ والسلام علی رسولہ المصطفی ونبیہ المجتبی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ التقی صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید۔ مخدوما دنیا بظاہر شیرین است و بصورت طراوت دارد، فی الحقیقت سمی ست قاتل ومتاعی ست باطل وگرفتاری ست لاطائل، مقتول او مخذول است، مفتون آن مجنون علی ست است زراندود وزہریست شکر آلود، عاقل آنست کہ باین چنین متاع کاسد فریفتہ نشود وبچنین کالاے فاسد گرفتار نگردد ودرین فرصت قلیل رضامندی مولاے حقیقی جل شانہ حاصل نماید وتوشہ آخرت آمادہ سازد مطلوب درین نشاۃ فانیہ اداے وظائف بندگی ست وتحصیل معرفت خداوندی، افسوس است آنچہ درین نشاۃ ازین کس طلب داشتہ اند بجا نیارد وبامور دیگر پردازد۔ بیت

نرسم کہ یار با ما نا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بما بماند والسلام

مکتوب (۴۶) چہل وششم

بہ محمد معین در انکہ طالب را ہمیشہ در طلب بے آرام باید بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی آنچہ مرقوم نمودہ بودند روشن گردید کثرت اشتغال بذکر قلبی از اجل نعم است شکر آن بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم امید است کہ این ذکر وسیلہ مذکور گردد ودریچہ از معرفت بکشاید وذکر وذاکر را از میان بردارد وحضور خود بخود روے نماید ولاینکر اللہ الا اللہ پردہ بکشاید طالب را باید کہ در طلب خود را آرام ندہد وہموارہ مضطرب ومتعطش باشد بزرگے گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند، گفتہ اند مرید را بدین صفت باید شد کہ درین کریمہ مسطور است حتی اذا

ضاقت علیهم الارض بما رحبت وضاقت علیهم انفسهم وظنوا ان لا ملجا من الله الا الیه چون محب صادق بدین صفت شود امید است که دریاے رحمت بجوش آید و بنوید ثم تاب علیهم لیتوبوا ابتواز دو کار بانصرام رسد والسلام علیکم وعلی سایر من اتبع الهدی۔

مکتوب چهل و هفتم (۴۷)

به محمد باقر لاهوری در تعبیر واقعه هاے وے که نوشته بود۔

الحمد لله العلی الاعلی والصلوة والسلام علی رسوله کما یحری وعلی آله وصحبه البررة التقی۔

بیت ‌ هرچه جز عشق خداے احسن است ‌ گر شکر خوردن بود جان کندن است

مخدوما گرفتاری ما دون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیه است فکر ازاله آن از اهم مهام است

مصرع ‌ درخانه اگر کس است یک حرف بس است

دو واقعه که دیده و تعبیر آن پرسیده بودند اول آنکه گوئیا طفلی است سرنگون برچهار پاے افتاده که هنوز دندانش هم نه برآمده سرور کائنات علیه وعلی آله افضل الصلوات واشمل البرکات بر سر او ایستاده اند می فرمایند که این طفل دوزخی ست، لمحه نگذشته بود که طفل در التذاذ آمد و هر دو پهلوے او در جنبش شد رخ بجانب آنحضرت علیه الصلوة والسلام کرد و نظر بر روے مبارک دوخت و می نگریست تبسمی از وے ظاهر شد و بضحک منجر گشت مانا که از شهود جمال و کمال ذوقین شد، بعد از لمحه آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام باز فرمودند که این بهشتی است، مردم همه متحیر ماندند الخ. بدانند که می تواند که طفل عبارت از نفس انسانی بود النفس کالطفل شنوده باشند و چون نفس بالذات منکر احکام سماوی ست و بعداوت حق جل شانه برپا ست کما ورد عاد نفسک فانها انتصبت بمعاداتی وباین اعتبار مستحق نار است او را دوزخی فرمودند، چون آن طفل چشم بکشود و از غشاوه غفلت وضلالت برآمد و نظر بر جمال و کمال سروری انداخت و از بین مشاهده ذوقین گشته بخندید و بشگفت یعنی رضامند شد و بانقیاد ظاهر و باطن پیش آمد

(حاشیه: اهتزاز — باکمال)

بشر بہ بہشت شد بلے نفس تا امارہ است خائب و خاسر است قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا و چون مطمئنہ گشت و راضی و مرضی شد مبشر بجنت و قرب و وصال گردید يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي ما نا که این طفل که معبر بنفس است لطیفۂ شما باشد و امارۂ شما نوید اطمینان یافتہ و از دوزخ بعد مبشر بجنت و وصال شده لیکن باید دانست که خواب مخبر استعداد ست و مبشر قوت است که قریب بفعل است جانی باید کند که استعداد او بمنصۂ ظهور آید و معاملہ از قوت بفعل و از گوش بآغوش رسد

بیت
آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را
می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول

و تعبیر واقعۂ دوم که در آن مندرج است فقیر بشما گوید که فلانی دل و جان ما متوجہ تست ظاہر است کہ مشعر از مناسبت تامہ است فیما بین، حق سبحانہ آثار آنرا بظہور آرد، انہ قریب مجیب۔

مکتوب (۴۸) چہل و ہشتم

بمولانا محسن سیالکوٹی در ذکر کمالے کہ مناسب مقام جمع است و آنچہ مناسبت بجمع بعد الفرق دارد و بیان عین الیقین و حق الیقین۔

بحمد اللہ علی نعمائہ والصلوۃ والسلام علی افضل رسلہ و انبیائہ و علی آلہ و صحبہ و سائر اولیائہ صحیفۂ شریفہ رسیدہ خوش وقت و ذوقین ساخت از نفی وجود و وجدان عدمیت ذاتیہ اندراج یافتہ بود نیک و مبارک ست حق تعالیٰ از دیاد این بد فرماید و عین و اثر از وے بر باید۔ نوشتہ بودند احوال خود نوشتن اثبات وجود می بخشد و نیز نوشتہ کہ خود را ہیچ نمی یابد از دوست نشان چگونہ یابد اگر ہست خود را نشان ہستی حق مے یابد و اگر نیست و عدم محض بقدرت کاملہ صورت بستہ است پس چہ دریابد او منزہ و من محدث حیران کار و بار خویشم میخواہم یک چیزے بفہم ہر چہ می فہمم، حق تعالیٰ از آن منزہ و بیرون است پس چہ کنم من ہیچ، مخدوما آنچہ نوشتہ اید ہمہ درست و سنجیدہ است، سالک ہنگام ظہور و استیلاء ہستی حق ہستی موہوم خود را متلاشی و ناچیز می یابد بیچارہ

که خود را گم کرده از هستی خود خبر ندارد و از هستی مطلق چه خبر خواهد داشت و از جمال و کمال او چگونه بهره خواهد گرفت کمال در حق او انتفای کمال است و خیریت در سلب خیریت نصیب او از آن ذروهٔ علیا استهلاک و بی نصیبی است، حضرت خواجه ما قدس سرهٔ فرموده اند۔ بیت

از حضرت ذات بهره استهلاک است　　استهلاکی که از تصور پاک است

بیچاره سالک درین هنگام چه کند و علم مطلوب از کجا آرد که علم منافی عین است، باید دانست که این کمال مناسب مقام جمع است و چون عارف ازین مقام ترقی نماید و بفرق بعد الجمع رسد و به بقا و شعور مشرف گردد آن زمان علم و عین هر دو جمع شوند و یکی منافی دیگری نبود آن زمان بعلم باقی خواهد دریافت نه بعلم فانی من قتلته فانا دیته۔ بیت

گر بر سر کوی عشق ما کشته شوی　　شکرانه بده که خون بهای تو منم

در عین فنا باقی ست و در عین بقا فانی۔ نوشته بودند که حق الیقین کرامی گویند و عین الیقین چیست و من بنده کیستم و چیستم، مخدوما شما عدمید و بنده ابد که از پرتو کمالات وی از سائر اعدام جدا شده اید و از عدم مطلق متمیز گشته وجود نما گردیده اید و چون هستی مطلق برین عدم وجود نما استیلا یابد (نماید) و این هستی موهوم در پرتو آن مستور و ناچیز نماید و در شهود شعشان آن مدهوش و متحیر شود نه علمی بخود ماند و نه علمی بمطلوب عین الیقین باشد و کفر طریقت بود۔ بیت

حسن تو چنان ساخت مرا زیر و زبر　　کز خال و خط زلف توام نیست خبر

حسن اسلام و قبح کفر درین هنگام مستور شود، درین مقام سالکی گفته۔ بیت

بکفر و باسلام یکسان نگر　　که هر یک ز دیوان او دفتریست

ازین مقام چون ترقی واقع شود و بآنچه در وی گم شده بود متحقق شود و باخلاق و اوصاف او متخلق گردد (متحلی) حق الیقین رو نماید، این زمان حسن اسلام متجلی شود و باسلام حقیقی که از زوال و قبح کفر محفوظ است برسد و از حیرت و مدهوشی برآید و علم عود کند و حجاب عین نبود چنانچه گذشت، درین وقت او را با و خواهد دریافت نه بخود و علم خود که فانی گشته است، بدانند که عین الیقین و حق الیقین نزد

قوم داخل شہود انفسی است چہ یافت نزد شان مقصور بانفس است بیرون خود شہود نیست وشہود آفاقی معتبر نہ ونزد حضرت ایشان ماقدسنا اللہ سبحانہ بسرہ شہود انفسی در رنگ شہود آفاقی از حیز اعتبار ساقط است زیراکہ حق سبحانہ چنانچہ ورای آفاق ست ورای انفس است نیز او راجل وعلا بیرون آفاق وانفس باید جست پس آنچہ در عین الیقین وحق الیقین مشہود سالک است نہ ذاتِ حق است تعالیٰ وتقدس او تعالیٰ ازین مرآت مبراست وازین شہود منزہ ومتعالی ست مصرع

درکدام آئینہ درآید او

بلکہ این شہود از آیات والہ است بر وجود او عز برہانہ وشہود آیات داخل علم الیقین است کہ استدلال از اثر بموثر است پس آنچہ نزد قوم عین الیقین وحق الیقین است نزد آنحضرت داخل قسم علم الیقین باشد وعین الیقین وحق الیقین ورای آن بودنا از قید آفاق وانفس بالکل تر ہد واز شہود بغیب نیاید جمال این کمال پر تو نیندازد وایمانی بایں معانی مشکل کہ حاصل نماید از عین الیقین وحق الیقین این چہ توسید وکہ فہم کند یَضِیْقُ صَدْرِیْ وَلَا یَنْطَلِقُ لِسَانِیْ. مصرع

سخن از لبِ تو گفتم بلبم سخن گرہ شد

این نسبت علیہ کہ از کمال غرابت حکم عنقاے مغرب دارد امروز از فراز فایض الانوار حضرت پیر دستگیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ مفاض ومستفاض است وزائران آن بقعہ مبارکہ دیدۂ بصیرت شان بخاک پاک آن سدہ سنیہ مکتحل است امثال این معانی برایشان مکشوف ومعاین است و بانوار این اسرار مستفیض ومستنیر اند رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّکَ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ

مکتوب (۴۹) چہل ونہم

بسیادت پناہ حاجی الحرمین الشریفین میر غضنفر در تہنیت حج۔

الحمد للہ ذی الشان عظیم البرہان والصلوۃ والسلام علی رسولہ المبعوث الی الانس والجان وعلی الہ وصحبہ ذوی الاکرام والاحسان صحیفہ گرامی مسرور وخوش وقت ساخت

حمد اللہ سبحانہ کہ بسعادت عظمیٰ رسیدید و فرض عمر و عمرۂ واجب ادا نمودید و بزیارت امکنہ مبارکہ و
مرقد مطہر سرور کائنات علیہ افضل الصلوات و التحیات مشرف گردیدید و از انوار و برکات آن موطن
بہرہ ور گشتید باز بعافیت با جماعت مراجعت نمودید رجوع بہ بدایت کہ مجبر نہایت است واقع شد
زود تشریف آرند کہ مشتاقان زیر بار انتظار اند و از برکات زایران کعبہ مقصود امیدوار۔ مصرع
نشان آشنا داری بیا نزدیک من بنشین
والسلام اولاً و آخراً

مکتوب پنجاہم (۵۰)

بہ محمد عارف لاہوری در جواب عریضۂ وے کہ مشتمل بر احوال و اذواق بود۔

الحمد للہ ذی الانعام و الصلوٰۃ و السلام علیٰ رسولہ سید الانام و آلہ الکرام و صحبہ
العظام۔ مکتوب شریف کہ منبی از شوق لقا و مشعر از آلام مہاجرت بود رسیدہ خوش وقت و ذوقین
ساخت زادکم اللہ سبحانہ شوقاً و ذوقاً۔ آنچہ از احوال پسندیدہ خود نوشتہ بودند کہ خود را از ذات و صفات
و افعال عاری می یابد بحدے کہ اطلاق انا درین موطن مفقود است و زوال علم حضوری کہ عبارت
از نفس حاضر است نیز اظہار نمودہ مطالعہ آن محظوظ و ملتذ ساخت و نیز شہود معیت و احاطۂ
ذاتی و یافتن آن کالآیات المتشابہات نیز واضح گردید۔ و آنچہ نوشتہ اند کہ ذات و صفات و افعال
مر غیر حق را تعالیٰ بطریق عاریت است محل تامل است چہ ممکن را ذات نیست ہمگی وجوہ و اعتبارات
است و اگر ذات ست عدم است کہ لاشئے است ممکن از مرتبۂ ذات اقدس تعالیٰ قلیل
النصیب است۔ آرے صفات و افعال کہ بمنزلۂ ذات اوست عاریتے است بلے رواست کہ
عارفے کاملے را بعد از فنائے اتم از نزد خود ذاتی عطا فرمایند کہ قیام افراد عالم بآن ذات بود و
این قسم عارف در یک عصر متعدد نمی باشد بلکہ بعد از قرون متطاولہ و ازمنۂ متباعدہ ظہور میفرمایند۔
نوشتہ بودند الحق منشا کل خیر و غیرہ منشا کل شر لان المعدوم المطلق و المعدوم المطلق
لا یصدر منہ الا شر ھذا ایضاً محل تامل لان الممکنات باسرھا اعدام مقیدۃ لا معدوم مطلق

خیر و الممکن غیرہ

بعد ز نعم العارف الکامل بقدر ومنتسبات الی اصولها ولحوق الکمالات المقیدة بالاطلاق یجد عدمه المقید الذی بمنزلة ذاته ملحقا بالعدم المطلق والنفی الصرف الذی لایقید الاعتبار فیه من وجه لان تمیز العدم عن سائر الاعدام کان لاجل ظهور المنتسبات فیه و انعکاس الکمالات فلما لحق الکمالات باصولها لم یبق للعدم المقید ما به الامتیاز عن سائر الاعدام ولحق بالعدم الصرف' وقایعے کہ دیدہ ونوشتہ بودند از اخراج صفات ذمیمہ وادخال صفات حمیدہ ودر واقعۂ دیگر کہ ندا شنیدید کہ من از تو جدا نیستم وتو از من جدا نیستی تعبیر آن ہمین احوال است کہ نوشتہ اید وواقعۂ دیگر کہ پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم دیدہ اید کہ می فرمایند کہ شیخ تو ہمراہ من طعام میخورد و مبارک است وچون این دو از کار را نیز بشارت است شکر خداوندی جل شانہ بجا آورد الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق علیھم وعلی آل کل الصلوات والتسلیمات والبرکات۔

مکتوب (۵۱) پنجاہ ویکم

بہ یکے از صالحات اہل طریق در ذکر بعضے از عادات شریفہ حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات وما یناسب ذلک۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ سوال: حفر قبر در حیوۃ خود طریقہ مسنونہ است یا نہ۔ جواب این عمل از حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات واز خلفاے راشدین وسائر کبار صحابہ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین بہ ثبوت نہ پیوستہ است آرے از بعضے سلف چون عمر بن عبد العزیزؒ وغیرہ منقول گشتہ کہ در حیوۃ خود اتخاذ قبر کردہ اند وعلما را ہم درین باب قیل وقال است بعضے بکراہت قائل اند وبعضے بجواز بے کراہت وبعضے باستحباب۔

سوال: عادت شریفہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم در طعام چہ بودہ جواب: آنحضرت طعام تناول می فرمود بر حد ضرورت وقدرے کہ بآن قوام بدن باشد

بے آنکہ سیر بخورد و بروایت عائشہ صدیقہ رضی ثابت شدہ است کہ پُر نشد شکم حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام
ہرگز و بود آن حضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیہ در اہل خود کہ سوال نمی کرد از ایشان طعامے اگر طعام
می آوردند بخورد و ہر چہ می آوردند قبول می فرمود و آنچہ از اشربہ میدادند می آشامید و دوست ترین
طعام ترد او علیہ الصلوٰۃ والسلام آن بود کہ بروے دست بسیار باشد یعنی باجماعہ بخورد نہ تنہا،
و بروایت معدی کرب ثابت شدہ است کہ حضرت فرمود علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات بسندہ
است ابن آدم را لقمہ چند کہ درست دارند پشت او را پس اگر نتواند برین صبر کرد پس سوم حصۂ از
شکم او برائے طعام او باشد و سوم برائے آب او باشد و سوم حصہ برائے نفس گرفتن باشد، در شروع
طعام بسم اللہ گفتن و این عمل سنت مؤکدہ است و فرمودہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ہر کہ طعام بخورد
بعد از ان بگوید الحمد للہ الذی اطعمنی ہذا الطعام و رزقنیہ من غیر حول منی ولا قوۃ آمرزیدہ
شو گناہان ما تقدم و در روایتے ما تقدم و ما تاخر و خواب آنحضرت بر حد اعتدال و قلت بود با آنکہ دل مبارکش نمی خوابید
بلکہ چشم آنحضرت می خوابید علیہ و علی آلہ الف الف صلوٰۃ والتحیہ خون کم کردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
ہفدہم ماہ یا نوزدہم ماہ یا بست و یکم ماہ بودہ است و لباس آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیہ بر چند نوع
بودہ است لباس نفیس ہم پوشیدہ اند یعنی رد نکردہ اند و غیر آن ہم پوشیدہ و جامہ پنبگی بیشتر پوشیدہ اند
و پشمینہ ہم در بر کردہ اند، بالجملہ عادت شریف در لباس تکلف نبودہ ہر قسم حاضر می شد قبول میفرمودند
و روز معین برائے قطع جامہ ثابت نشدہ است و روز ولادت و روز وفات خیر البریہ علیہ الصلوٰۃ و
التحیہ روز دوشنبہ است آخر این روز وفات یافتند و آن روز کہ روز سہ شنبہ ایشان را نگاہداشتند و
منتصف شب چہار شنبہ و در روایتے آخر شب ایشان را مدفون ساختند علیہ و علی آلہ
افضل الصلوٰۃ و اکمل البرکات ۔ رباعی

یا خیر من دفنت فی التراب اعظمہ	فطاب من طیبہن القاع والاکم
روحی الفداء لقبر انت ساکنہ	فیہ العفاف وفیہ الجود والکرم

از سن مبارک حضرت حبیب رب العالمین صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ وسلم پرسیدہ بودند ۔

بدانند درین جا چند قول ست بقولے بر سر شصت سال فوت کردند و بقولے شصت و سہ و این قول صحیح ترین اقوال است و بقولے شصت و پنج و علما میان این اقوال جمع کردہ اند کہ ہر کہ شصت و سہ سال گفتہ است، سال ولادت و سال وفات را حساب نکردہ است و ہر کہ شصت و پنج گفتہ است سال ولادت و سال وفات را حساب کردہ است و ہر کہ شصت سال گفتہ است عشرات را شمردہ و کسور را نشمردہ والسلام علی من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۵۲) پنجاہ و دوم

الی شیخ مصطفیٰ فی بیان کیفیۃ جامعیۃ کل اسم الاسماء والصفات وبیان کیفیۃ الوصول الی مرتبۃ الذات وتحقیق بمقالہ ہمہ اوست وہمہ ازوست وبیان ان زوال صفۃ الارادہ مشروطۃ فی اطوار الولایۃ دون النبوۃ وبیان فناء اللطائف وتعین انوارھا وبیان ان بعد فنا القلب الذی ھو محل الشعور من الذی ھو صاحب الشعور وکیفیۃ الجمع بین التشبث بالاسباب و تفویض الامور الی رب الارباب جل شانہ وما یناسب ذلک۔ مقام

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ امّا بعد فقد وصل المکتوب المرغوب من الاخ الاعز الارشد وسرنی وصولہ وکان مشتملا علی اسولۃ فلنشرع فی اجوبتھا واللہ سبحانہ الملھم للصواب۔

سالتنی ان ما وقع فی بعض المکاتیب ان کل اسم الٰھی جامع للاسماء والصفات ان کان المراد منہ ان کل اسم متصف بالاسماء والصفات فیلزم تعدد الذوات او قیام العرض بالعرض وایضا یلزم ان یکون اسم الاسم ایضا جامعا للاسماء والصفات وھکذا اسم اسم الاسم وھلم جرا الی غیر النھایۃ فیلزم التسلسل۔ والجواب انہ یجوز ان یکون الصفۃ و صفۃ الصفۃ کلیتھما قائمتین بالذات الواجبی تعالی وتقدس فلا یلزم الانقلاب ولا قیام العرض بالعرض کما قالوا فی بقاء الاعراض وان الاعراض والبقاء الذی ھو صفۃ کلاھما قائمان بالجوھر ولم لا یجوز ان یکون المراد بالاسماء الاسماء التی تمیزت فی العلم الواجبی تعالی وصارت مبادی کلتاہما

تعینات الخلائق لا الاسماء المندرجۃ فیہا علی انا نقول ان الکمالات الالھیۃ غیر متناھیۃ فلا استحالۃ فی ان یکون الاسماء المندرجۃ ایضا جامعۃ والتسلسل المحال ھو ترتب امور غیر متناھیۃ وھو مفقود ھھنا وایضا لیس المراد بجامعیۃ الاسم للاسماء والصفات کونہ موصوفا بھا بل کونھا ملحوظۃ فیہ او کونہ متعلقا بھا او کونہ مشروطا بھا کما ان العلم اجمع الاسماء باعتبار تعلقہ بجمیعھا والتکوین جامع باعتبار کونہ مشروطا بصفات الکمال من العلم والقدرۃ و الارادۃ وغیرھا لایتم بدونھا فکانھا ماخوذۃ فیہ والقدرۃ والارادۃ مشروطتان بالحیوۃ و العلم وکذا السمع والبصر مشروطتان بالحیوۃ مستتبعتان ملزومتان للعلم فجامعیۃ العلم ماخوذۃ فی ھذہ الصفات والکلام جامع باعتبار الاشتمال علیھا والصوفیۃ الموحدۃ قالوا ان الذات تعالی وتقدس بجمیع اسمائہ وصفاتہ سار متجل فی جمیع الاعیان العلمیۃ والخارجیۃ ولذا قالوا کل شیٔ فی کل شیٔ۔

سالتنی ایضا انہ وقع فیہ مکتوب ان الفنا والبقا للسالک فی الحقیقۃ انما ھو باسم ھو مبدأ لیقین السالک او باصول ذلک الاسم لا بالذات البحت فطالب لذات البحت کیف یتسلی بغیر الذات وانی لہ الصبر والثبات۔ الجواب ان کمال سعی الطالب المذکور ان یخرج عن الحجب الظلمانی والنورانی وترفع الاستار عن بصیرتہ حتی یحصل لہ الوصل العریانی الاان یصطاد العنقا ویحیط بما لایدرک نھایتہ وما احسن من قال فی حقہ بالشعر الفارسی۔ بیت التعین للسالک

عنقا شکار کس نشود دام باز چین کاین جا ہمیشہ باد بدست ست دام را

وھھنا سر یتعلق بالمشافھۃ۔

سالتنی ایضا ان المقصد الاعلی والمطلب الاقصی للسالک ان یتخلص عما سواہ ویتحرر عن رقیۃ ما عداہ ویحصل لہ استھلاک واضمحلال بالذات تعالی حتی یخرج عن ورطۃ الشرک الخفی ولھذا اکثر الصوفیۃ العلیۃ صاروا قائلین بکلمۃ ہمہ اوست وشیخنا وامامنا صار قائلا بکلمۃ ہمہ از وست والحق انہ یکفی فی حصول ھذا المقصد ان ینتفی السالک عن نفسہ وعما سواہ

ولا یبقی فی شهوده وشعوره غیر الحق تعالیٰ وتقدس ولا حاجة له الی ان یحمل المعدوم الصرف
علی الموجود الصرف ویقول همه اوست ولکن یخدش ان المناسب لهذا المقام ان یقول کلمة
همه نیست موجود اوست لان الظلال لما لحقت بالاصول فلیس له بد من ان یقول همه نیست موجود
اوست فالقول بهمه ازوست وان کان خارجا عن الشرك الخفی لکنه غیر خارج عن ورطة الشرك
الاخفی کما ان العلماء غیر خارجین عن الشرك الخفی الا ان نقول ان هذا القول بالنسبة
الی اهل الابتداء - الجواب الاستهلاك والاضمحلال المذکور معبر بالتوحید الشهودی وهو
موطن الفناء وزوال الشعور عن شهود ماسوی الحق جل وعلا وعن وجوده فصاحب هذا الحال
ماله مجال التکلم بکلمة همه اوست وهمه ازوست اذ الکثرة وافراد العالم لسبب مشاهدة الوحدة
الحقیقة مرتفعة عن نظره راسا فکیف یحکم بان هذه الافراد عین الحق تعالی او غیره سیما
هذا مقام الجهل والحیرة والتکلم بامثال هذه الکلمات یقتضی العلم والتمیز وصاحب الفناء
ماله شعور بفنائه بل لیس له ادراك بمطلوبه فکیف یکون له شعور بماسوی مطلوبه بیت

آن معرفتے ست نامش ادراک بسیط آنجا چه محل دانش وادراک ست

نعم همه نیست موجود اوست وان کان قریبا من حاله لکن ماله مجال التکلم بامثال هذه
الکلمات لما مر وان تکلم کان نقصا فی حاله وشرکا فی اطواره لان هذا المقام عین الیقین
وکل من العلم والعین فی هذا المقام حجاب الاخر علی ما هو المقرر عند القوم ومن ههنا علمت
ان صاحب همه اوست ما خرج عن دائرة علم الیقین وما تخلص عن شهود الکثرة وما
تحقق بالفناء وعین الیقین وان تصور الکثرة بعنوان الحقانیة لکن مشهودة الکثرة دون
الوحدة والذی حکمت علیه بانه مقصد اعلی ومطلب اقصی من الفنا وزوال الشعور
عما عداه انما هو شرط للوصول الی المقصد الاقصی والمقصد الاقصی وراءه - بیت

هیچ کس را تا نگردد او فنا نیست ره در بارگاه کبریا

قالوا تا نه ری نیابی وَفِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ۔

تنبیہ: اذا عرج السالک عن هذه الفنا والعین الیقین تحقق بالبقاء وحق الیقین وارتقی من السکر وعدم الشعور الی الصحو والشعور لم یکن کل من العلم والعین حجابا للآخر وصار مولودا بالولادة الثانیة وموجودا بالوجود الموهوب الفانی الحقانی وهنا شهود العالم متمیزا عن الحق جل وعلا فحکم بہمہ از واست ویکون فی هذه الحکم بریئا عن اقسام الشرک لانہ تخلص بالفناء عن محبۃ ما سواه وتحرر عن رقیۃ ما عداه وخرج عن مکاید الامارة بل صارت امارتہ مطمئنۃ وتخلق باخلاق اللہ عز وجل ورجع الی العالم للتکمیل والارشاد ویری العالم مصنوعا لہ تعالی مظهرا لکمالاتہ سبحانہ ولما کانت المظاهر صادرة عنہ سبحانہ لاجرم حکم بہمہ از وست وما قلنا ان هذا القول بالنسبۃ الی اهل البدایۃ نعم کذلک لکن ما سمعت ان النهایۃ هی الرجوع الی البدایۃ فهذا القول بالنسبۃ الی اهل البدایۃ والنهایۃ وشهود العالم نصیبهما والمتوسطون الذین هم فی سکر الحال یستنکفون عن شهود العالم باستغراقهم واستهلاکهم لیس لهم علم بما سواه ولا شعور بما عداه اولم یعلموا ان العالم معلوم للحق عز وجل ومشهود لہ تعالی فعلمہ وشهوده من صفات الکمال نعم محبتہ والتعلق بہ نقص وشرک خفی وبهذا ظهر الفرق بین شهود العوام وشهود اخص الخواص للعالم فشهود العوام وعلیهم مقترن بالتعلق والحب لہ فلاجرم صاروا محجوبین محرومین وشهود اخص الخواص خال عن هذا التعلق والمحبۃ بریٔ عنہ فهم نجوا عن مرض المحبۃ و تحققوا بصفۃ الکمال الذی هو العلم والشعور والخواص وان تخلصوا عن مرض التعلق لکن خلوا عن صفۃ الکمال علی ان شیخنا وقدوتنا ایضا قایل بکلمہ ہمہ نیست موجود اوست کما لا یخفی علی المتتبع فی کلامہ وما قال کما ان علماء الظواهر ما خرجوا من الشرک الخفی العجب منہ ان العلماء ایضا قائلون بقول ہمہ از وست فالحکم علیهم بانهم فی الشرک الخفی وعلی القائل بہمہ از وست بالشرک الاخفی تحکم صرف والاعتراض ناش عن عدم العلم بحقیقۃ الحال وعدم الوصول الی کنہ المقال واللہ المستعان المتعال ومنہ الفیض والنوال

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۔

سالتنى ايضا ان زوال صفة الارادة محمود بالنسبة الى النبى والولى ام بالنسبة الى الولى خاصة الخ. الجواب ان المطلوب من زوال صفة الارادة رفع متعلقاتها السوء ولما كان رفع متعلقاتها فى طريق الولاية متعسرا بل متعذرا مع بقاء صفة الارادة لاجرم اهل الولاية يجتهدون فى زوال نفس الارادة بل كان زوالها شرطا فى اطوار الولاية وذلك لان قرب الولاية ظلى والقرب الظلى لا يقوى ان يرفع متعلقاتها السوء مع بقاء نفس الارادة وفى طور النبوة يشهدون فى رفع متعلقاتها لا فى رفع نفسها لانها فى نفسها صفة كمال والقبح الذى جاء فيه من متعلقاتها السوء فلما ارتفع متعلقها السوء لم يبق حاجة الى رفع نفسها لان قرب النبوة قرب اصلى وهذا القرب يقوى ان يرفع متعلقاتها مع بقاء نفسها ففى طريق الولاية زوال الارادة مطلوبة محمودة دون طريق النبوة وما قال السائل ان بقاء الارادة مناف لمقام الرضاء والعبودية فممنوع لان المنافات لمتعلقاتها السوء بان يريد خلاف رضاء الله تعالى لا لنفس الارادة فان كان مراداته على وفق مراضى الحق مع بقاء الارادة لا تنافى ۔

يجتهدون

السوء لا فى

طريق

سالتنى ايضا عن فناء الجواهر الخمسة التى هى لطائف عالم الامر وسالتنى عن تعين انوارها ايضا فاعلم ان لكل لطيفة من هذه اللطائف الخمس اصلا فى مراتب الوجوب و فناء كل لطيفة منها منوط بوصول تلك اللطيفة الى اصلها واستهلاكها فيه فالقلب اصله عن صفات الافعال ففناءه مربوط بتجلى الافعال واصل الروح من الصفات الحقيقية ففناءه متعلق بتجلى الصفات واصل السر من الشيون التى هى اصول الصفات ففناءه موقوف على تجلى الشيونات واصل الخفى من الصفات التنزيهية ففناءه بالوصول الى هذه الدرجة القصوى واصل الاخفى من مقام الجهل والحيرة التى نشأ من التجلى الذاتى ففنائه مربوط بهذا التجلى، واما انوار اللطائف فنور القلب نحو اصفر على ما قالوا ونور الروح احمر و نور السر ابيض ونور الخفى اسود ونور الاخفى اخضر ۔

السلبية

سالتنی ایضا ان طالب الوصال هو قلب السالك فبعد فنائه الاتم ای شئ
واصل بالمطلوب وبعد عدم شعوره من الذی هو صاحب الشعور فان قلنا ان بعد فناء (قلت ن)
الاتم یعطی للطالب قلب ودرك وشعور وراء ذالك القلب والدرك والشعور ویکون
هذا القلب الاخیر واصلا وواقفا فحم لم یصل الطالب الی المطلوب - الجواب الواصل
هو القلب مثلا الذی کان طالبا وحصل له الفناء وصاحب الشعور ایضا هو المعدوم فعدم شعوره
بالنسبة الی ما سوی المطلوب وشعوره بالمطلوب ای ادراك بسیط به وبعد البقاء حصل له
ادراك مرکب وهذا السوال قریب عن اعتراض صاحب النزهة اعترض علی القوم فی
القول بالفناء حیث قال بالشعر الفارسی - شعر

گویند عنان خود چه تابی گم شو که چو گم شوی بیابی
این نکته نمود ناصوابم چون گم شوم آگهی چه یابم
یا بنده اگر کسے دگر خواست ازگم شدنم پس او چه میخواست

ولقد کتبت فی حل هذه الشبهة شیئا فی بعض مکاتیبی فلیطلب من ثم -

سالتنی ایضا ان النظر علی المؤثر الحقیقی تعالی والنظر الی الاسباب الظاهریة و
المکاسب الصوریة یکونان فی ان واحد فکیف یجتمع الوجدان الاتم مع الفقدان
الاکمل - الجواب انه ان رای المؤثر الحقیقی فی الاشیاء کلها هو الحق عز وجل ورای الاسباب
عللا عادیة یخلق الله تعالی الاثر بعد مباشرتها فلم یکن منافیا للوجدان ولم یحصل الفقدان
کیف وبعض الاسباب مما یجب اتیانها بحیث لو ترکها کان عاصیا -

سالتنی ان فواید ذکر النفی والاثبات صارت برهة من الزمان منوطا باسم (برهة ن)
الذات وزوال احتیاج عن النفی والاثبات والآن زال الاحتیاج عن اسم الذات ایضا
والتوجه الصرف والمراقبة یقوم مقامها - الجواب ان هذه الطرق انشرح الصدر
یحصل الترقی اشتغل به لکن لا تترك تکرار النفی والاثبات لان منافعه متوقعة لم یتم بعد -

(الطرق کلها موصلة فی ای طریق ن)

اسمائہ

سالتنی ان النصیب من الذات الواجبی تعالی وصفاتہ وافعالہ سبحانہ لیس الا التحیر والتحسر والالم والحرقۃ۔ الجواب الامر ھکذا الممکن کیف یدرک کنہ الواجب و الحادث یستحیل احاطتہ بالقدیم فلاجرم یکون الحرمان دائما للتراب ورب الارباب نصیبہ من تلک المرتبۃ المقدسۃ یکون مقدار بقدر استعدادہ وحصولہ ووصولہ مقیدا بقید تعینہ والمطلق منزہ عن ھذا التقدیر المتحال عن ھذا التقیید ولنعم ما قال بالشعر الفارسی

بیت تو از خوبی نمی گنجی بعالم مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش

ولیکن ھذا آخر المکتوب والحمد للہ اولا وآخرا والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائما وسرمدا وعلی الہ الکرام وصحبہ العظام وعلی سائر الانبیاء والملائکۃ والصالحین۔

مکتوب (۵۳) پنجاہ و سوم

بحاجی شریف خادم در جواب اسولہ وے۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی، اخوی حاجی محمد شریف سوالے چند نمودہ بودند جواب ہر کدام را بگوش ہوش استماع کنند، دوام آگاہی را بیداری وخواب وتلاوت و نماز وجز آن یکسان ست، درین وقت حضور وآگاہی ملکۂ دل می شود وصفت لازمہ او کہ ہرگز انفکاک پذیر نیست، حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام کہ فَاَخَافُ اَنْ یَّقْتُلُوْنِ فرمودند عذر واباء از تبلیغ رسالت نبود بلکہ بیان حال بود ونیز اشارت باآنست کہ بعد از آنکہ من کشتہ شوم تبلیغ رسالت کما ہو حق از من نیاید از ین می ترسم واگر عذر واباء بودے چرا فرمودے: وَاحْلُلْ عُقْدَۃً مِّنْ لِّسَانِیْ یَفْقَھُوْا قَوْلِیْ وَاجْعَلْ لِّیْ وَزِیْرًا مِّنْ اَھْلِیْ ھٰرُوْنَ اَخِی اشْدُدْ بِہٖٓ اَزْرِیْ وَاَشْرِکْہُ فِیْٓ اَمْرِیْ وثمرۂ دعا اللھم اغفر لمحمد واللھم اجعل عن اکرم عبادک حصول ثواب ودرجات ست مر دعا کنندہ را نمی بینی کہ حق تعالی می فرماید اِنَّ اللّٰہَ وَمَلٰٓئِکَتَہٗ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ باز مومنان را حکم ست کہ بگویند اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ ونیز بعد از ان ماثور است کہ

بگویند وابعثہ مقاما محمودا ن الذی وعدتہ انک لاتخلف المیعاد۔ وحال آنکہ موعود حق تعالیٰ البتہ واقع است والدلیل علیہ ما ورد فی الحدیث فی غایۃ العمال یا ایہا الناس ان انجاکم یوم القیمۃ من احوالہا ومواطنہا اکثرکم علی صلوۃ فی دار الدنیا ان قد کان فی اللہ و الملائکۃ لکفایۃ اذ یقول اِنَّ اللّٰہَ وَمَلٰٓئِکَتَہٗ یُصَلُّوْنَ عَلَی النَّبِیِّ الآیہ فامر بذلک المؤمنین لیثیبہم علیہ الدیلمی عن انس ممکن ہر چند وجود ہستی مستقل ندارد وہر چہ دارد عاریت دارد لیکن حق تعالیٰ این ہستی عاریت را از کمال قدرت خویش ثبات واستقرار دادہ است و احکام صادقہ بران مترتب ساختہ وتکالیف شرعیہ دریں مرتبہ فرمودہ وعذاب وثواب دایم بآن مربوط کردہ کہ ہر کہ انکار آن نماید ملحد وزندیق است و مالک حقیقی ہمہ اشیا اوست تعالیٰ لیکن بظاہر ہر کہ را از بندگان خود مالک ساختہ است دیگرے را تصرف دران بے اذن او حرام ساختہ است و مواخذہ بران مترتب کردہ فلا تکن من القاصرین تخصیص حضرت ابراہیم درمیان سائر انبیا علی نبینا وسائر الانبیاء الصلوات والتسلیمات بہ کما صلیت علیٰ ابراہیم جہت بزرگی ایشان ست ہر نبی کہ بعد ایشان آمدہ مامور بمتابعت آنحضرت گشتہ است اِتَّبِعْ مِلَّۃَ اِبْرٰھِیْمَ حَنِیْفًا شاہد است برین معنی و تفصیل درین باب از مکتوبات حضرت ایشان ما باید جست، ایمان و اسلام فی الحقیقت یکے است لیکن ہر جا عطف اسلام بر ایمان آمدہ است مراد از ایمان تصدیق قلبی باید داشت و از اسلام انقیاد صوری کہ باعمال جوارح دارد کہ در اطلاقات شرع ایمان و اسلام باین معنی ہم آمدہ است مقصود از کریمہ لَقَدْ نَصَرَکُمُ اللّٰہُ بِبَدْرٍ وَّاَنْتُمْ اَذِلَّۃٌ تعداد نعمت خود است بر بندگان خود و منت نہادن ست برانہا وطلب شکر است از ایشان چنانچہ فَاتَّقُوا اللّٰہَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُوْنَ دلالت دارد بران خبر یا فایدہ خبر در ہنگام دوام حضور اگر از ظاہر غفلت واقع شود یا گناہ سرزند ممکن بلکہ واقع ست بحضوری باطن قصورے نیست۔

مکتوب (۵۴) پنجاہ وچہارم

بشیخ محمد علیم جلال آبادی فی الترغیب علی دوام الاقبال الی اللہ سبحانہ والانقطاع عما سواہ۔

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی خصوصا علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آله وصحبه البررة التقی اما بعد فقد وصل الینا منکم کتاب کریم کتاب داع الی لذات النعیم لا زالت مشمولا بعنایات الله ودوام اقبال الله و انقطاع عما سواه احترق قلوب العاشقین بنار هواه وتعطش اکباد المحبین فی تمناه فطوبی لمن لم یکن له هم سواه وبشری لمن لم یبق له شعور بما عداه فیا جدا لمن وفق لمرضات الله و یا حسرتا علی من فرط فی جنب الله المسئول من الله تعالی وصولکم علی الدرجات وشهودکم اقصی الغایات بحرمة افضل الرسل واکمل المکونات علیه وعلی آله اشمل الصلوات واکمل المکونات علیه وعلی آله اشمل الصلوات واعلی البرکات۔ مخدوما برادر دینی ملا شاه حسین چند روز اینجا بود از صحبت او خیلی محظوظ وذوقین شدیم وبرفق اجازت شما ما هم اجازت نمودیم وفقه الله سبحانه لمرضیاته چون محب وفدوی شما است طریقه شفقت ومهربانی بیش از بیش باوی مرعی دارند۔

مکتوب پنجاه و پنجم (۵۵)

بحاجی سلیم بلخی در تذکیر والتزام طریق خود۔

الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام الاتمان الاکملان علی سید المرسلین محمد وآله وصحبه اجمعین. سلام وتحیة از این مسکین دور افتاده اخوی اعزی حاجی الحرمین الشریفین مطالعه نمایند وبوظائف اذکار وطاعات سرگرم بوند واز استعداد موت فارغ نباشند و توشهٔ آخرت را آماده سازند بالجمله از دنیا معرض وبآخرت مقبل بوند وراه مراسلت مفتوح دارند که سبب توجه غائبانه است ویاران طریق را عزیز دارند وفانی در یکدیگر باشند رحماء بینهم خوانده باشند وطریق خود را ملتزم بوند واحداث امرے در طریق ننمایند فیوض و برکات طریق تا زمانے فائض است که احداث امرے در طریق نشده است والا راه فیوض مسدود است واجازت تعلیم طریقت هم مشروط است بعدم این احداث واتباع سنت

ورسوخ بر محبت شیوخ ہر چند این محبت بیش از اخذ فیوض از باطن شیخ بیش چون جہر در طریقہٴ ما نیست یاران را بجہر نباید دلالت کرد و حلقۂ جہر نباید منعقد ساخت والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفےٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۵۶) پنجاہ و ششم

بجناب ارشاد پناہ حقائق و معارف آگاہ خواجہ عبدالغفار بلخی در جواب رقیمہ ایشان کہ متضمن بشارت بود و بیان سبقت و استقلال اصل و تبعیت و محویت ظل۔

الحمد للہ العلی الاعلی والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ محمد خیر الوری صاحب قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ صحبہ البررۃ التقی۔ اما بعد ذرہ احقر بحضرت ولایت پناہ ارشاد و افادت دستگاہ میرساند، عنایت نامۂ نامی و صحیفہ گرامی کہ از روے شفقت و مہربانی نامزد این بے حاصل فرمودہ بودند بورود آن مستسعد و سربلند گردید۔ مصرع

بوسیدم و بر مردمک دیدہ نہادم

امیدوار است کہ ہم برین منوال این دور از کار راگاہ گاہ بحاشیۂ ضمیر مہر تنویر راہ می دادہ باشند و باذواق خاصہ می نواختہ باشند۔ ورود این عنایت نامہ کہ از عین کرم بود بے سابقۂ مراسلت نعمتے بود غیر مترقبہ امیدوار کشایشہا و ترقیہا از وصول آن گردید بلے سبقت از بزرگان می باید وکرم از کریمان می شاید۔ مصرع در خانہ بکد خدائی ماند ہمہ چیز

از پیشگاہ چنین آمدہ است واشد شوق باصل منسوب گشتہ بدانیکہ از مبدأیت و آغاز از اصل یحبہم و یحبونہ خیر و کمال کہ ظل دارد ہمہ مستعار و مستفاد از اصل است و ظل در ہیچ چیز بخود استقلال ندارد و اگر نسبت خیر و کمال بخود نماید خائن بود و دعویٰ ہمسری با اصل پیدا کند کمال در حق او انتفاے کمال است و خیریت در سلب خیریت ظل نصیبے کہ از اصل دارد بعد رد

منتسبات بآن محویت و متلاشی است هر چند ظهور اصل بیش محویت و تلاشی ظل بیش. بیت

معشوق اگرچہ ہست ہمخانۂ ما		ویران تر از اول ست ویرانۂ ما

بیچارہ کہ جز انتفا از اصل بہرہ ندارد از کمال او چہ خبر داشتہ باشد و بجمال او چگونہ پے برد. بیت

گیرم کہ بغمخانۂ ما یار خرامد		کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد

تسبیح و عصائے تبرکی زبدۃ العارفین قدوۃ المحققین حضرت مخدومی اعظم قدس سرہ کہ از تلطف ارسال داشتہ بودند و این مسکین را بآن نواختہ رسید و بر سر و چشم نہادہ از برکات آن بہرہ مند و مستفیض گردید الہی سلامت باشد بشارت قطبیت کہ در بارۂ این مسکین دیدہ مرقوم قلم مشکین رقم فرمودہ بودند از مطالعۂ آن مفتخر و مباہی گردید این دور از کار را ہمیں قدر بسیار است کہ بخاطر دریا مقاطر راہ یافتہ است و در حضور پر نور مذکور گردیدہ این معنی را برابر چندین بشارات تصور می نماید و آنقدر شادی و مسرت کہ ازین دست دادہ زیادہ از آنست کہ بشارت دہد۔

ماسرنی تبشیرکم لی مثلہا		قدسرنی انی خطرت ببالکم

ظلال اشفاق و ارشاد بر مفارق محبان و ہواخواہان ممدود و مبسوط باد بالنبی الامی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب (۵۷) پنجاہ و ہفتم

بمیرزا شاہ در بیان آنکہ حقیقت ممکنات کہ عدم است و ممکن را از دریافت حقیقت واجب تعالی عجز و یاس ناگزیر مگر آنکہ بوجود موہوب متحقق گشتہ پے بمطلب برد۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوۃ والسلام علی رسولہ سید الانام و علی آلہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام. مخدوما حقیقت انسان و سائر ممکنات عدم است کہ لاشی محض است و وجود و کمالات تابعۂ او خاصہ رب معبود است وجود ممکن در جنب وجود واجب حکم موہومات و متخیلات دارد معدوم از حقیقت موجود چہ دریابد و موہوم از کنہ ثابت متحقق

چہ قدر اگیر دیس ناچار عجز از معرفت معرفت باشد و یاس ہموارہ دامنگیر بود۔ خوش گفت بیت

کو غبارِ ناقۂ لیلی کہ مجنون سالہا   چشم بر رہ داشت و گردے از بیابان برنخاست   سالہاست

نہایت سعی این بیچارہ آنست کہ بر حقیقت عدمیت خود آگاہ شود و از ہستی موہوم منخلع گردد ولیکن بادراک حقیقت واجبی تعالی و تقدس چگونہ پے برد و غیر از یاس و عجز چہ نصیب یابد بیت

عاشقان را نصیب از معشوق   جز خرابی و جان گدازی نیست

آرے بعد از عدمیت عارف و انخلاع او ازین ہستی موہوم بمقتضاے کریمہ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ الآیہ می تواند کہ بآن وجود موہوب و نور مسطور پے بمطلب اعلی برد و بسرا وقات عزو آید لا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی۔

مکتوب (۵۸) پنجاہ و ہشتم

بہ محمد مومن گیلانی برہانپوری در جواب عریضۂ وے با بیان آنکہ حصول مقام او ادنی اثر تجلی ذاتی ست و قاب قوسین تعلق بتجلی صفاتی دارد، و ما یناسب ذلک من التحقیق اللائقۃ۔   التحقیقات

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب اخوی اعزی رسیدہ خوشوقت ساخت، حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت و استقامت اندو ازیاد فقرا فارغ نہ از ظہور عدمیت ذاتیہ و نیستی جبلی معرا از صفات بعد از تحقق بوجود موہوب کہ قیام صفات بآن ست، نوشتہ بودند بوضوح انجامید، بلے ذات ممکن عدم است کہ با نعکاس صفات کمال در مراتب او وجود نما شدہ است   جبلی تحقیق

چون سالک مستعد را نظر بر عدمیت ذاتیہ افتد و کمالات منعکسہ را دسترس بصاحب آن کمالات بدیہد بفنا و نیستی موصوف گردد و بموتی کہ پیش از موت ست مشرف شود بعد ازان بموجب اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا الآیہ اگر خواہند کہ آن میت شدہ را حیات بخشند و آن مدہوشِ بادۂ محبت را بہوش آرند صفات کمال از حیات و علم و غیر آن او را از نزد خود عطا فرمایند فیصیر حیا بحیاتہ عالما بعلمہ قادرا مریدا بقدرتہ و ارادتہ

اینجا دقیقہ ایست، باید دانست کہ حقایق ممکنات اعدام مقیدانذکہ بانعکاس کمالات وجودیہ متمیز گشتہ اند وہر عدمے از عدم دیگر جدا شدہ وچون کمالات وجودیہ باصول خود رجوع نمایند ومرآت عدم راخالی گذارند مابہ الامتیاز آن عدم از سائر اعدام نماند عدم نیز باصل خود کہ عدم مطلق باشد ملحق گردد این زمان تمام وکمال از عارف نہ عین ماند ونہ اثر لاتبقی ولاتذر کمالات وجودیہ چنانچہ از وے وداع شدہ بودند واو را بعدم حوالہ نمودہ عدم نیز از وے جدا شد وبعدم مطلق پیوست ما نا کہ این کمال باو ادنی است واثر تجلی ذات ست چنانچہ کمال سابق کہ عارف بعد لحوق کمالات باصل خود را جماد وعدم می یافت از قاب قوسین بود وتعلق بتجلی صفات داشت - اگر گویند ہر گاہ تمیز عدم بظہور صفات ست پس چون صفات باصول خود راجع کردند باید کہ عدم نیز بعدم مطلق رجوع نماید چہ مابہ الامتیاز عدم نماند پس ہر دو کمال با یک دیگر متلازم باشند وانفکاک مفقود بود پس جزیک کمال داخل تجلی صفات بود کمال دیگر ناشے از تجلی ذات گوییم کہ صفات وکمالات خود را ظلال صفات وکمالات حق دیدن تعالی وتقدس از تجلی صفات ست وکمال این تجلی آنست کہ این ظلال راجع باصول خود گرد وعارف خود را خالی از صفات کمال یابد ورخت بصحرائی عدم کشد لیکن تا زمانے کہ سیر سالک در دائرہ صفات ست ہر چند ظلال ملحق باصل شوند ومرآت عدم خالی از کمالات می نماید کہ مانع از لحوق آں عدم بعدم مطلق می شود چون دائرۂ صفات را بنقطۂ آخر رساند تجلی ذات پرتو اندازد چہ علامت وصول نہایت ہر مقام ظہور مقام فوق اوست این زمان علاقہ مذکورہ کہ مانع لحوق مسطور بود نیز نماند وعدم مقید بعدم مطلق ملحق شود پس تلازم وعدم انفکاک بین الکمالین مطلقا ممنوع است بلکہ مقید بودن بنقطہ آخر از دائرہ صفات، باید دانست کہ این معاملہ از پرتو تجلی ذات ست واثر اوست ومعاملہ تجلی ذات امر سیت ذوقی کہ بگفتن ونوشتن راست نیاید من لم یذق لم یدر - مصرع

قلم اینجا رسید وسر بشکست

واصل

نوشتہ بودند کہ در نماز گاہے چنان حضور روی می نماید کہ در خارج آن رو نمی نماید۔ مخدوما حالتے کہ در نماز پیدا شود آن را مرتبہ ست برغیر آن واین حضور از اصالت مخبر است والسلام

مکتوب پنجاہ و نہم (۵۹)

بشیخ آدم تتمھی فی بیان ان نسبۃ المشائخ لیست فی مخترعاتھم بل ماخوذۃ من انوار النبوۃ وبیان ان النسبۃ النقشبندیۃ کیف یصل الی الصدیق الاکبر ونسبۃ سائر السلاسل الی علی رضی اللہ تعالیٰ عنھما۔

سبحانک اللھم وبحمدک اشھد ان لا الہ الا انت وان محمدا عبدک ورسولک اللھم صل علیہ افضل صلوتک عدد معلوماتک وعلی الہ واصحابہ وازواجہ واھل بیتہ وبارک وسلم تسلیما کثیرا کثیرا وصل الینا مکاتیبکم الشریفۃ المنبئۃ عن سلامۃ الاحبۃ واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ ومحبۃ الشیوخ والفناء فیھم الحمد للہ سبحانہ علی ذلک اکمل الحمد وعلی کل حال۔

سالت عنا ان ما فی ھذہ الطریقۃ النقشبندیۃ من التوجہ الی الاحدیۃ الصرفۃ ثم النفی والاثبات والمراقبۃ فی جمیع الاوقات لو کان فی زمنہ علیہ وعلی الہ من الصلوۃ افضلھا ومن التسلیمات اکملھا وفی زمن اصحابہ الکرام علیھم الرضوان لنقلوھا فی الکتب المداولۃ (المدونۃ) بعدھم المشتملۃ علی سنتہ وسنن الخلفاء الراشدین المھدیین من بعدہ لتوفر الدواعی الیھا فلیس ھذہ الا من مخترعات الاولیاء العظام فالادعاء عن اجتناب البدعۃ ای بدعۃ کانت والقول بعدم حسنھا ولا نور فیھا ولا ضیاء ولا للعلیل فیھا شفاء ولا لداء منھا دواء فی ھذہ الطریقۃ العلیۃ کیف یصح وبای معنی انتسبت السلاسل سوی النقشبندیۃ الی علی کرم اللہ وجھہ وھذہ السلسلۃ العلیۃ الی الصدیق الاکبر رضی اللہ تعالی عنہ۔ فنقول فی الجواب عن السوال الاول ان الکمالات الصوریۃ والمقامات

المعنویۃ کلہا مستفادۃ بہ من الجناب النبوی علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام فالاحکام و الاعمال البدنیۃ وصل الینا بروایۃ العلماء الکرام والاسرار والمعاملات الباطنیۃ وصل بروایۃ الصوفیۃ العظام۔ شعر

فکلہم من رسول اللہ ملتمس غرفا من البحر او رشفا من الدیم

عن ابی ہریرۃ رضی اللہ تعالی عنہ انہ قال حفظت من رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ و الہ وسلم وعائین فاما احدہما فبثثتہ فیکم والاخر لو بثثتہ لقطع ہذا البلعوم رواہ البخاری و روی انہ لما مات عمر رضی اللہ تعالی عنہ قال ابنہ عبداللہ فی ایام عزائہ فی محضر الصحابۃ مات تسعۃ اعشاء العلم فلما رای توقف عن البعض فیہ قال مرادی العلم باللہ دون العلم بالحیض والنفاس فالسلاسل کلہا منسوبۃ الیہ منتہیۃ لدیہ فالمشائخ واہل السلاسل اخذوا بتوسط شیوخہم النسبۃ المعنویۃ منہ صلی اللہ تعالی علیہ و علی الہ وسلم فلیس نسبتہم من مخترعاتہم نعم وضع الاسامی تلک النسبۃ من الفناء والبقاء والجذبۃ والسلوک والسیر الی اللہ وامثال ذلک من مخترعات الصوفیۃ فی النفحات اول من تکلم بالفناء والبقاء ابو سعید الخراز قدس سرہ فاصل النسبۃ مقتبسۃ من مشکوۃ النبوۃ ووضع الاسم لہا محدث والذکر القلبی ایضا مروی کما روی انہ علیہ الصلوۃ کان قبل البعثۃ مشتغلا بالذکر القلبی ولا نسلم ان التوجہ الی الاحدیۃ الصرفۃ والنفی والاثبات والمراقبۃ لم تکن فی زمانہ صلی اللہ تعالی علیہ والہ وسلم ولا فی زمان اصحابہ بل الظاہر ان سکوتہ علیہ الصلوۃ والسلام لم یکن خالیا عن ہذہ الامور وان لم تکن مسماۃ بہذہ الاسامی کلامہ علیہ و علی الہ الصلوۃ والسلام ذکر و سکوتہ فکر والتوجہ والمراقبۃ وامثالہا داخلۃ فی الفکر تفکر رفتن از باطل سوئے حق تفکر ساعۃ خیر من عبادۃ الف سنۃ فالعجب کیف نفی کون ہذہ الامور فی الصدر الاول وما الدلیل علیہ فقولہ فلیس ہذہ الامور مخترعات اولیاء فی حیز المنع ونقل ان ذکر النفی والاثبات بحبس النفس المعہود

منتسبۃ

لتلک

الابتداء

فی طریقتنا علمہ الخضر علیہ السلام بخواجہ عبد الخالق الغجدوانی قدس سرہ ومن البین انہ علیہ السلام لا یعلم شیئاً مبتدعاً لیس فیہ نور ولا ضیاء ولا للعلیل منہ شفاء فان قیل لما کانت النسبۃ کلہا ماخوذۃ من انوارہ ورشحۃ من اسرارہ علیہ وعلی آلہ افضل الصلوۃ واکمل التحیات فما وجہ اختلاف النسبۃ وتباین الطرق بالصحو والسکر والتلوین و التمکین والتکلم بالشطح وعدمہ وامثالہا فی الاولیاء قلنا وجہہا اختلاف الاستعدادات وتغایر المحال وتباین الاوعیۃ والمظاہر فالنسبۃ الماخوذۃ تختلف آثارہا کمیۃ وکیفیۃ باختلاف ہذہ الامور الا تری ان الغذاء الواحد والدواء الواحد تختلف آثارہما باختلاف الاشخاص والامزجۃ والشخص الواحد یختلف اطوارہ باختلاف المظاہر والمرایا۔ ع

بقدر آئینہ حسن تو می نماید روی

فکل یاخذ الکمال من مشکوۃ النبوۃ لکن علی وفق استعدادہ ویظہر اثرہ مطابقا للمظہر والمحل والنبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم یفید ویلقی المعانی والاسرار علی طبق الاستعداد ووفق الاوعیۃ کلموا الناس علی قدر عقولہم روی عنہ علیہ الصلوۃ والسلام والتسلیمات انہ تکلم مع ابی بکر بکلام اسرار فاذا جاء عمر غیر اسلوب الکلام وبدل تبیان الاسرار واذا جاء عثمان غیر تلک الاسلوب ایضا واذا جاء علی رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین کلمہ بطریق آخر وما ذلک الا لاختلاف الاستعداد وتغایر الفطرۃ والجواب عن السوال الثانی ان سلاسل المشائخ منسوبۃ الی الامام جعفر الصادق رضی اللہ تعالی عنہ وللامام نسبتان نسبۃ من ابائہ الکرام منتہیۃ الی علی کرم اللہ وجہہ الکریم ونسبۃ من اجدادہ من جانب الام ماخوذۃ من الصدیق الاکبر رضی اللہ عنہ وباعتبارہا تین الولادتین الصوریۃ والمعنویۃ قال الامام ولدنی ابوبکر مرتین وکلتا النسبتین فی الامام متمیزتان ووصل الی المشائخ النقشبندیۃ من الامام نسبۃ الصدیق الاکبر وللمشائخ سائر السلاسل منہ النسبۃ الماخوذۃ من علی کرم اللہ وجہہ صلی اللہ تعالی علی سیدنا محمد وعلی آلہ واصحابہ وسلم

مکتوب شصتم (۶۰)

بحاجی سلیم بلخی در شرح واردے کہ نوشتہ بود و سیر و عروج لطائف خمسہ عالم امر و در آنکہ از اجتماع طالبان ترسان و لرزان باید بود۔

بعد الحمد والصلوٰة و ارسال التحیات می رساند کہ احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم و استقامتکم[م]۔ مکتوب مرغوب کہ متضمن احوال پسندیدہ بود مطالعۂ آن فرحت و بہجت بخشید۔ نوشتہ بودند کہ بتقریب جوانی کہ در حلقۂ ذکر بر در خانقاہ دیدہ بودم بجانب تو متوجہ شدم بناگاہ در محراب مسجد ظاہر شدی بمن متوجہ گردیدی نسبت عالی بمن پرتو انداخت، درین اثنا دائرہ بنظر در آمد مثل ماہ چہاردہم بلکہ زیادہ ازان روشن و درخشان بود خود را دران دائرہ مستہلک یافتم بر نہجے کہ ہیچ اثرے از وجود خود نیافتم۔ مخدوما می تواند کہ این دائرہ نورانی عبارت از اسم الٰہی باشد کہ مبدأ تعین شما است و آنکہ اثرے از وجود نیافتند نشان فنا است دران اسم، باید دانست کہ وصول باین اسم و فنا در آن کمال مرتبۂ انسانی است و ولایت مربوط است بآن لیکن درین وصول مراتب بسیار است و آن اسم را چندین ظلال است ہر ظل ہنگام وصول بآن عنوان اصل ظاہر می گردد و سالک را در مظنۂ اصالت می اندازد تا کدام صاحب دولت باشد کہ واصل اصل گردد و از ظلال تمام وارہد این از مزال اقدام و اغلاط سالکان است۔ حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہفت سال ہمراہ مولانا عارفؒ دزنگ ویوی آن بودم کہ از اصل آگاہی یابم سہ بار بسفر حجاز رفتم اگر مثل مولانا یا جبۂ مولانا آنجا می یافتم ہرگز از انجا بر نمی گشتم۔

نوشتہ بودند بعدہ حاضر شدم دیدم کہ لطیفہائے فقیر ہم در مقام اخفی جمع شدند و سینہ را شگافتہ بعالم علوی پرواز نمودند و جسد فقیر در مسجد خالی ماند از طبقات ہفت آسمان بہ ترتیب گذشتند و بکنگرۂ عرش رسیدہ نشستند اما التفات بعرش نداشتند و باز از انجا پرواز کردند

م علیٰ جادة الشریعة العلیة والسنة السنیة المصطفویة علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة۔

شبیہ ن

ہمہ ن

ہمان مقدار راہ فوق عرش طیران کردند فہمیدم کہ عالم لامکانی خواہد بود و در آنجا مستہلک گشتند بحدی کہ ہیچ اثرے ازان معلوم نشد کذا وکذا۔ بعد ازان باز رجعت بعالم سفلی کردند و متوجہ بدن گشتند و در مقام اخفی یکجا شدند بعد ازان ہر لطیفہ در مقام خود قرار گرفت۔ مخدوما عروج لطائف وطیران آن از بدن وخالی گذاشتن بدن را از اشرف احوال ست ومعبر است بفنائے جسدی چنانچہ تفصیل آن در رسائل حضرت ایشان مذکور است۔ مخدوما لطائف خمسۂ عالم امر کہ اجزااند عالم صغیر را کہ انسان ست اصول آن در عالم کبیر است کہ سوائے انسان است از علویات وسفلیات وظہور آن اصول فوق العرش است کہ نصیبے از لامکانیت دارد وشائبہ بیچونی یافتہ آن لطائف پاک را باین بدن حادث نسبت تعشق وگرفتاری دادہ اند وباین سبب آن لطائف نورانی را باین پیکر ظلمانی تعلق خاص بہم رسیدہ است چنانچہ ہر کدام را ازان لطائف مکان معین وآشنا جدا در جسد آدمی مقرر گشتہ است واز اعلی علیین باسفل سافلین نزول نمودہ وای اگر محبوس این قفس ماند واز بند گرفتاری عالم سفلی وا نرہد واز ین سفر پر خطر مراجعت ننماید اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ۔ وہر کرا سعادت ازلی دستگیری فرماید از بند این ظلمت کدہ وارہاند وشوق اصل دامن گیر او شود وکشان کشان بخود برد۔ بیت

ہر کسے کو دور ماند از اصل خویش ۔ باز جوید روزگار وصل خویش

این عروج لطائف کہ نوشتہ اند اثر آن کشش است وناشی از جذب اصل وچون امکنۂ طبیعی این لطائف وظہور آنہا فوق العرش است ناچار عروج آنہا فوق العرش کہ محل ظہور شان ست باشد دائرہ امکانی بنہایت اصول این لطائف منتہی می شود وسالک بوصول منتہائے آن فنا حاصل می نماید کہ منوط بطی دائرہ امکانی ست وسیر الی اللہ بانجام میرساند وسلوک تمام می کند بعد ازان معاملہ بجذبہ است کہ معبر بسیر فی اللہ است وبعد تعین سالک درین سیر مندرج است بیت

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم ۔ کہ نو پروازم وشاخ بلندی آشیان دارم

از گرمی ہنگامہ طالبان نوشتہ بودند و ظہور احوال عجیبہ از آنہا اظہار نمودہ شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و نیک باحوال شان پردازند و توجہات در حق آنہا بکار برند و حلقہ ذکر را معمور دارند لیکن ازین جمعیت و اجتماع ترسان و لرزان باشند و ہموارہ ملتجی و متضرع بوند کہ خرابی این کس درین اجتماع نخواستہ باشد و این کثرت ظاہر خلل در وحدت باطن نیفگند و از بعضے وساوس نفسانی کہ درین اجتماع روے دہد توبہ و استغفار از آن لازم گیرند بالجملہ ہم درین کار سرگرم باشند و ہم ترسان و مستغفر بوند. بزرگان گفتہ اند اعمل و استغفر. اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بخلوت راغب بوند چندان تکرار نفی و اثبات نمایند کہ از وجود و توابع وجود اثرے نماند و حضور خود بخود روے نماید و لا ینکر اللہ الا اللہ پرتو اندازد نہ بآن معنی کہ درین وقت بندہ حق گردد جل و علا بلکہ بآن معنی کہ بندہ از ہستی موہوم منخلع گردد و انانیت امارہ از بیخ برکندہ شود و معشوق خود بخود بر خود جلوہ گر باشد مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی

الہ الصلوۃ والتسلیمات و البرکات العلی۔	## مکتوب (۶۱) شصت و یکم	

بفضائل مآب حاجی ابو القاسم بن محمد مراد لاہوری در وجوہ فارقہ میان معرفتے کہ علما بیان فرمودہ اند و معرفتے کہ صوفیہ کرام بآن ممتاز اند و در ترغیب بر تحصیل این معرفت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی. صحیفہ گرامی مشرف ساخت و مسرت بخشید چون منبی از دید قصور و تاسف بر احوال و اطوار ماضی و حال بود و ایماے از آرزوے وصول مطلوب داشت مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ این دید قصور را زیادہ گرداناد و از عجب و پندار رہائی دہاد و آتش شوق در دل مشتعل کناد تا از موانع وصول یکسو سازد و در طلب و محبت او یکجہت و یک رو گرداند انہ قریب مجیب. مخدوما شفقت آثارا مطلب اعلی درین نشاۃ فانیہ تحصیل معرفت حق است جل و علا و معرفت بر دو نوع است، نوع اول معرفتیست کہ علماے عظام بیان فرمودہ اند و نوع ثانی آنست کہ صوفیہ کرام بآن ممتاز اند. نوع اول مربوط بنظر و استدلال است

ونوعِ ثانی منوط بکشف وشہود، نوعِ اول داخل دائرۂ علم است کہ از قبیل تصور وتعقل است
ونوعِ ثانی داخل دورہ حال ست واز جنس تحقق نوعِ اول مفنی وجود عارف نیست ونوعِ ثانی مفنی
وجود سالک است چہ معرفت دریں طور عبارت از فناء فی المعروف ست. بیت

قرب نے بالا و پستی رفتن ست — قرب حق از قید ہستی رستن ست

نوعِ اول از قسم علم حصولی ست وادراک مرکب است ونوعِ ثانی از قبیل علم حضوری ست و
ادراک بسیط چہ حاضر دریں موطن حق است سبحانہ بجاے نفس سالک کہ فنا یافتہ است نوعِ اول
حصول معرفت ست باوجود منازعت وانکار نفس چہ نفس دریں موطن بر صفات رذیلہ خود است
از امارگی وتمرد کہ در نہاد اوست نہ برآمدہ است واز طغیان وسرکشی کہ جبلی اوست باز نگشتہ
دریں موطن اگر ایمان ست صورت ایمان ست واگر اعمال صالحہ است صورت اعمال است زیرا کہ
نفس ہنوز بر کفر خود است وبمعادات مولاے خود برپا است در حدیث قدسی است عاد نفسك
فانها انتصبت بمعاداتی، لہذا این ایمان را ایمان مجازی گویند این ایمان از زوال وخلل
محفوظ نیست المجاز ینفی، ونوعِ ثانی از معرفت چونکہ مفنی وجود سالک است ومنتج اسلام نفس
است لاجرم ایمان این موطن از زوال محفوظ است واز خلل مامون، حقیقت ایمان درانیجاست
وحقیقت اعمال صالحہ دریں محل متحقق حقیقت منتفی نمی شود وبقا آنرا لازم گویا در حدیث نفیس لازم است
اللهم انی اسئلك ایمانا لیس بعده کفرا ودر کریمہ یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ
اشارت باین ایمان ست امام احمد حنبلؒ طالب این معرفت بودہ است کہ باین علم واجتہاد در
رکاب بشر حافیؒ می رفت از وے پرسیدند گفت او از من خداے را بہتر می شناسد تا آنکہ امام اعظم
کوفی قدس سرہ در دو سال اخیر عمر کہ ترک اجتہاد واستنباط نمودہ عزلت گزیدند چنانچہ در خواب
فرمودند لولا النسیان لهلك النعمان در تحصیل وتتمیم این معرفت بودند ودر پے تکمیل این ایمان
کہ ثمرۂ این معرفت ست والا در اعمال درجہ علیا داشتند کدام عمل است کہ بدرجہ اجتہاد واستنباط
می رسد وکدام طاعت است کہ بپایہ درس وتعلیم می رود وباید دانست کہ قبول اعمال بروجہ

کمال باندازۂ کمال ایمان ست و نورانیت اعمال بکمال اخلاص ست ہر چند ایمان کامل تر و
اخلاص تمام تر اعمال را نور و قبول و کمال دیگر و کمال این ایمان و تمام اخلاص وابستہ بمعرفت ست
و چون این معرفت و ایمان حقیقی وابستہ بفنا است و موت قبل الموت پس ہر کہ را در قدم راسخ تر بود
در ایمان کامل تر باشد لاجرم ایمان صدیق اکبرؓ بر ایمان امت راجح آمد لو اتزن ایمان ابی بکر مع
ایمان امتی لرجح ایمان ابی بکر چہ او در فنا فرد کامل بود من اراد ان ینظر الی میت یمشی
علی وجہ الارض فلینظر الی ابن ابی قحافہ مؤید این معنی است زیرا کہ تخصیص ابو بکرؓ بحصول
فنا باوجود حصول آن در سائر صحابہ نیز دلیل بر کمال این معنی ست در وے رضی اللہ تعالیٰ عنہ
مقصود ازین املال و مطلوب ازین اطناب آنست کہ بر ہوشمندان و اہل فطانت لابد و ناگزیر
است کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تامل صادق نمایند ہر کرا معرفت مسطور حاصل است
فطوبی لہ و بشری آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد و بمقتضاے وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ
اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ اے لیعرفونِ چہ کمال عبادت منوط بمعرفت ست زندگانی نمود و ہر کہ را این
معرفت حاصل نیست باید کہ در طلب آن بجان کوشد و از ہر کجا بوے از مطلوب یابد از پے آن
شود افسوس است کہ آنچہ درین نشاۃ فانیہ ازین کس طلب داشتہ اند بجا نیاوردہ باشد و بامور
دیگر پرداز د و تعمیر چیزے کہ بتخریب آن مامور است نماید فردا بکدام رو و بکدام حیلت زبان عذر بکشاید بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند ٭ تا دامن قیامت این غم بجا بماند

مکتوب (۶۲) شصت و دوم

بحاجی مصطفیٰ در بیان آنکہ حصول ولایات و علم آن موہبی است و مقدمات آن کسبی و ما یناسب ذلک

حامداً للہ العظیم و مصلیاً علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ
مفتوح داراد مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید و مطالعہ بعضے اذواق آن ذوق بخش
از عدم حصول بعضے مطالب صوریہ نوشتہ بودند الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ ہمہ امور را بحق

جل وعلا تفویض نمایند ودر حصول آن تعب نکشند الیس اللہ بکافٍ عبدہ عزت مامردم بایمان و معرفت ست نہ بمال وجاہ در تکمیل ایمان کوشند ودر حصول مراتب معرفت جد تام مرعی دارند ہر قدر تعب کہ در تحصیل این مطلب اعلیٰ کشند زیبا و مستحسن است فی الحدیث من جعل الھموم ھمّا واحدا ھم المعاد کفاہ اللہ سائر ھمہ ومن تشعبت بہ الھموم من احوال الدنیا لم یبال اللہ فی ای اودیتھا ھلک در تحصیل معاش اگر کسے نتواند صبر کرد یک جملہ سعی بکار برد اگر بجاے رسید فبہا والا در پے آن نشود کہ بدور و تسلسل می کشد و پریشانی نقد وقت می آید۔ نوشتہ بودند علم آنکہ مرید در کدام ولایت است صغریٰ یا کبریٰ یا علیا یا غیرہا الخ۔ مخدوما علم این اشیا در رنگ نفس این اشیا موہبی است ہر چند مقدمات آن کسبی است صاحب معاملہ بوجدان خویش تشخیص این ولایات می کند و انتقال خود از یکے بدیگرے درمی یابد اگر صاحب تفصیل علم است وہمچنین پیر صاحب علم ولایت مرید را و انتقال او از ولایتے بولایت دیگر مشاہدہ می نماید و اگر مرید صاحب علم نیست بعلم پیر کفایت دارد بالجملہ حصول ولایت می باید علم آن اگر بہ بہند نعمتے است والا در نفس ولایت ہیچ نقصانے ندارد فمنا من علم ومنا من جھل۔

نوشتہ بودند کہ اگر این علم موہبی است توجہ کنند تا شمہ ازان نصیب شود توجہ کردہ خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ این علم شرط ارشاد و تکمیل نیست ہر چند مستحسن است لیکن صاحب کمال کہ باین ولایات سیر کردہ رو بنزول آوردہ است وبتکمیل و ارشاد نصب گشتہ اگر بجمیع ہمت متوجہ این امر خطیر گردد و توجہات نماید ہر چند صاحب تفصیل علم نبود اغلب آنست کہ از احوال طلاب بے خبر نبود از نقص و کمال و از ترقی و انتقال شان از ولایتے بولایت دیگر ولو فی الجملہ ولو ببعض الامارات واقف باشد و باعلام خداوندی جل شانہ از بعضے امور کہ درین امر خطیر ناگزیر است مطلع گردد۔ بیت

تو کار بگفتِ کاردان کن | خود کار بگویدت کہ آن کن

والسلام علیکم وعلے سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب شصت و سوم (۶۳)

بشیخ آدم تنتہی فی ان قضاء الفوایت احتیاطا فی اوقات النوافل الموقتہ یقع عن تلک النوافل۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سألت عنا ان المریض الذی فاتت عنہ الصلوات المفروضۃ فی بعض ایام مرضہ فیقضیہا بعد ولا یعرف عددما فاتت عنہ علی تقدیر ان یقضیہا ایضا وقت التہجد والاشراق بدل صلواتہما وبدل النوافل المرویۃ فی بعض الاوقات سوی السنن الموکدۃ ویفعل کذلک الی انقضاء عمرہ مع انہ یعرف ان ایام مرضہ ما بلغت سنۃ واحدۃ یحصل لہ ما ورد فی ہذہ الصلوات من الثواب الجزیل اولا فقول الظاہر یحصل بعد اتمام قضاء الفوایت لان تلک الصلوات ینقلب نفلا وتعیین النیۃ فی النوافل الموقتۃ لیس شرطا فیقع عن النوافل الموقتہ۔

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

بشرف الدین حسین لاہوری درجواب مکتوب وے نوشتہ بود کہ مقدمہ ہمہ اوست بر دل مستولی شود۔

ابواب فیوض ہموارہ مفتوح باد مطالعہ مکتوب شریف مبتہج ومسرور ساخت، نوشتہ بودند مقدمہ ہمہ اوست بردل مستولی می شود وغالب می آید واین شکستہ ملاحظہ شریعت نمودہ التماس کردہ است کہ ہرچہ فرمایند بوسع طاقت بران مستقیم باشد۔ مصرع

بہ مے سجادہ رنگین کن گرت پیر مغان گوید

مخدوما این مقدمہ وامثال آن ناشی از غلبۂ محبت ست از سکر محبت درنظر محب غیر از محبوب ہیچ نمی درآید واز فرط شوق کثرت را مرآت جمال وحدت درمی یابد۔ بیت

در و دیوار چو آئینہ شد از کثرت شوق　　ہر کجا می نگرم روے ترا می بینم

ومقرر است کہ مرآۃ از شہود مختفی است ظاہر ہمان صورت است لاجرم حکم بوحدت وجود درین

وقت می نماید و کثرت مختفی و مستور میگردد این زمان سالک را باید که شریعت را از دست ندہد و بتکلف خود را بر احکام بندگی دارد بباطن مستہلک وحدت بود و بظاہر باحکام شرعیہ منجلی باشد۔ مصرع

این کار دولت است کنون تا کرا دہند

چون از سکر بصحو آید و از جمع بفرق گراید آن زمان باسلام حقیقی مشرف شود و دعوت و ارشاد را شاید

مکتوب (۶۵) شصت و پنجم

نیز بشرف الدین حسین لاہوری در بلند ہمتی و عدم التفات بہرچہ مشہود شود و مایناسب ذلک۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب کہ بمصحوب حافظ محمد ضیا ارسال داشتہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردیدہ نوشتہ بودند آنچہ دیدہ و دانستہ بود ہمہ را پندار یافت و آنچہ یافت و بینش داشت ہمہ را قصور دید الخ حمداللہ سبحانہ کہ بصراط مستقیم مہتد شدید و بشاہ راہ انبیا علیہم السلام درآمدید عزیزی پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم بخواب دید پرسید یا رسول اللہ ما التوحید فرمود کلما ھجس ببالک او خطر فی خیالک فاللہ سبحانہ وراء ذلک ہمت را بلند دارند و ہرچہ درین راہ بدست آید قناعت ننمایند ہر خس و خاشاک این راہ بندائے انی انا اللہ می سراید و سالک بیچارہ را بہ پرستش خود میخواند شاہبازی بلند پروازی باید کہ بزریغ بصر مبتلا نشود و بترانہ لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ مترنم بود و کریمہ اِنِّیْ وَجَّھْتُ وَجْھِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِیْفًا الآیہ را پیشوائے خود سازد مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغٰی صفت حبیب است و لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ مقولہ خلیل علیہما الصلوٰۃ والسلام نوشتہ بودکہ در محبت تو و محبت او تعالیٰ تفرقہ نمی بیند

بیت
بنشینم و با غم تو سازم پنہان ز تو با تو عشق بازم الخ

بلے محبت حق است جل و علا کہ براہ پیر و مرشد متعلق است حدیث نفیس من احبھم فبحبی احبھم شاہد این معنی است خوش گفت۔ بیت

یک نغمہ نشستہ در دو پردہ یک نشأۃ دو جا ظہور کردہ

پیغامبر خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ بخواب دیدہ اند و نوشتہ بمطالعۂ آن بسیار خوش وقت ساخت حق سبحانہ از کمالات خاصہ ایشان را بہرور سازاد۔

مکتوب (۶۶) شصت و ششم

بشیخ عرب بخاری در نصیحت و در جواب وقائع۔

اخوی اعزی شیخ عرب ازین درویش دلریش سلام عافیت انجام خوانند صحیفۂ مرسولہ رسیدہ خوش وقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت صوری و بطراوت وجمعیت معنوی اند اللہ تعالیٰ ترقیات دہاد و مزید بر مزید عطا کناد من استوی یوماہ فہو مغبون خلاصہ اوقات را بوظائف طاعات مصروف دارند درین فرصت یسیرہ بتعمیر باطن وتنویر آن پردازند ہیہات ہیہات تعمیر ظاہر سبب تخریب باطن است و بالعکس و ما بوالہوسان درپے تعمیر ظاہریم پس از باطن چہ خبر داشتہ باشیم در حدیث آمدہ است فانی بعثت لخراب الدنیا ولم ابعث لعمارتھا۔ نوشتہ بودند در اثنای صلوٰۃ خمسہ کیفیت نادرہ روے می دہد و دید نیستی بطریق دوام است علی الخصوص در حین ذکر و مراقبہ نہ از وجود اثری در نظر می آید و نہ از عدم ارادہ ہیچ امرے در دل نمی آید۔ مخدوما احوال سنجیدہ و پسندیدہ اند خصوص حالتے کہ در حین اداے نماز رو دہد بسے اصیل است ولذات آن منبی از انتہا والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۶۷) شصت و ہفتم

بصلاح آثار حافظ محمد محسن در شرح حال او با ذکر احادیثے کہ در آن فضائل نماز و وضو و تلاوت قرآن مجید وارد شدہ اند۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و مسرور گردید چون متضمن احوال علیہ واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت

بخشید۔ نوشتہ بودند قبل ازینکہ معاملہ بفنا وبقا مربوط بود عجائب احوال واذواق روی می نمود وغرائب حالات وکیفیات ظاہر می گشت الحال کہ معاملہ بجہل کشیدہ غیر از عجز وانکسار نماندہ ہر عملے کہ واقع می شود لائق رد وطرد می داند وخود را بہیچ وجہ شایان آنجناب مقدس نمی یابد وغیر از نسبت خالقیت ومخلوقیت نمی دانند، بدانند تا معاملہ سالک در اصول واصول اصول است الی ماشاء اللہ تعالیٰ نسبت فنا وبقا واصالت وظلیت ومرآتیت وامثال آن متصور است و اشواق واذواق ولذات وکیفیات ووصل واتصال کاین وثابت وچون معاملہ از اصول بالا رود وصل در رنگ ظل در راہ ماند وکمالات نبوت پرتو انداز دو تمیز مفقود شود جہل ونادانی پدید آید وحیرت وعجز افزاید شوق وذوق در راہ ماند وخیال وصل واتصال از سر فرود آید ونسبت اتحاد و ظلیت ومرآتیت رو باستتار آرد ونسبت خالقیت ومخلوقیت صرف جلوہ فرماید۔

نوشتہ بودند گاہ گاہ نسبتے وارد می شود ونور صرف ظاہر می گردد وخود را دراں نور مضمحل ومتلاشی می یابد واز خود نامے ونشانے دراں وقت نمی فہمد واطلاق نور بران مرتبہ از نایافت حقیقت اوست والا آن امریست کہ از حیز تحریر وتقریر بیرون است وبہیچ چیز تعبیر ازان نمی توان نمود وچز عجز وحیرت ازان مرتبہ مقدسہ نقد وقت نیست۔ مخدوما حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ فوق مراتب تعینات مرتبہ برنگاشتہ اند وتعبیر ازان بنور صرف نمودہ وآنرا حقیقت کعبہ فرمودہ اند اگر آنچہ شما نوشتہ ودریافتہ اید ہمان حقیقت است کہ آنحضرت بیان کردہ اند پس زہے سعادت کبری فطوبیٰ لك وبشریٰ واگر ظلی از ظلال این حقیقت بود ہم مغتنم است بالجملہ ہر چہ ہست کبریت احمر است از اصالت وعلو این نسبت، آنچہ نوشتہ اند کہ اکثر اوقات این نسبت در نماز وارد می شود خصوص در نماز فرض کہ بجماعت ادا می نماید وبعد از فراغ تا در محل نماز مقید نشستہ است آن حالت ہم باقی است بعد ازان رو باستتار می آرد۔ مخدوما نماز کہ معراج مومن است موطن ظہور اصل است ونمونہ حالت معراجیہ، حدیث الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسأل ولیرغب شنودہ باشند، ونیز در حدیث آمدہ ما من حالۃ یکون علیہا العبد احب الی اللہ من ان یراہ ساجدا

یعفر وجهه فی التراب، وہم در حدیث است اذا دخل العبد فی صلوته اقبل الله علیه بوجهه فلا ینصرف حتی ینقلب او یحدث حدیث سوء باز فرائض صلوات را خصوصیت علیحدہ است وجماعت نور علی نور است رسول خدا صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فرموده است ان الله لیضیٔ للذین یتخللون الی المساجد فی الظلم بنور ساطع یوم القیمة ونیز در حدیث است المشاؤن الی المساجد فی الظلم اولئك الخواض فی رحمة الله، وہم در حدیث است ان الله یستحیی من عبده اذا صلی فی جماعة ثم یسال حاجته ان ینصرف حتی یقضیها، وہم در حدیث است الصلوة فی بیته بصلوة وصلوته فی مسجد القبائل بخمس وعشرین صلوة وصلوة فی المسجد الذی یجمع فیه بخمس مائة صلوة وصلوة فی المسجد الاقصی بخمسة الاف صلوة وصلوة فی مسجدی هذا بخمسین الف صلوة وصلوته فی المسجد الحرام بمائة الف صلوة، وہم در حدیث است ان من حافظ علی هٰؤلاء الصلوات الخمس المکتوبات فی جماعة کان اول من یجوز علی الصراط کالبرق اللامع وحشره الله فی اول زمرة من السابقین وکان له فی کل یوم ولیلة حافظ علیهن کاجر الف شهید قتلوا فی سبیل الله، وہم در حدیث آمده است لا یتوضا احدکم فیحسن وضوء ویسبغ فیاتی المسجد لا یرید الا الصلوة الا استبشر الله به کما یستبشر اهل الغایب بطلیعة غائبهم۔

نوشته بودند که ترقی در تلاوت قرآن مجید مفهوم می گردد در چیزہائے دیگر کم است خصوصا تلاوتے که در نماز بطول قنوت کرده می شود بلے چون معامله از اصول بالا رود وتمیز مفقود شود ترقی دران موطن بتلاوت قرآن است وبنماز کلام صفت حقیقت است واز موصوف خود ہیچ گونه انفکاک وجدائی ندارد وتلبس ونشبث بآن موجب کمال تقرب است بموصوف آن، در حدیث آمده است اهل القرآن اهل الله وخاصته می تواند که مراد از اہل قرآن ہمیں جماعه باشند که بایں درجه رسیده اند واز اصول گذشته وبحقیقت فنا وبقا مطہر گشته باشند وتا چنین از ماسوا پاک ومطہر نشود اہل قرآن وسزاوار تلاوت آن نبود تلاوتے که پیش ازیں حالت بوقوع می آید

داخل اعمال ابرار است نہ اعمال مقربین، دران موطن تکرار کلمہ طیبہ سود مند و ترقی بخش است
و چون برکت این کلمۂ مبارک طہارت باطن بحصول پیوندد قابل تلاوت گردد کریمہ لا یمسہ الا
المطہرون ایماے باین معنی دارد یعنی نخوانند قرآن را مگر کسانیکہ پاک شدہ اند از دنس تعلقات
تعبیر از قراءت قرآن مساس کرد از جہتہ مبالغہ در حدیث آمدہ است الا من اشتاق الی اللہ
فلیستمع کلام اللہ، وہم در حدیث است من اراد ان یحدث ربہ فلیقرء القرآن، وہم در
حدیث است حملۃ القرآن اولیاء اللہ فمن عاداہم فقد عادی اللہ ومن والاہم فقد
والی اللہ وہم در حدیث است ما انزل اللہ عز وجل اٰیۃ الا ولہا ظہر وبطن ولکل
حرف حد ولکل حد مطلع والسلام۔

مکتوب (۶۸) شصت و ہشتم

بشیخ غازی در بیان آنکہ رویت قلبی در دنیا واقع ہست یا نہ وحقیقت سخن سلطان العارفین کہ فرمودہ
جاے کہ سالک بسالہا رسد سلطان خیال بیک لمحہ می رساند۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ برادر عزیز شیخ غازی اسولہ چند نمودہ بود
در جواب آن سطرے چند نوشتہ می شود واللہ الہادی الی سبیل الرشاد۔ بدانند کہ متاخران
صوفیہ علیہ بوقوع مشاہدہ کہ عبارت از رویت قلبی است در دنیا قائل اند واثبات آن دریں
نشاۃ فانیہ می نمایند وواقع می دانند وصاحب تعرف می گوید واجمعوا علی انہ تعالی لا یری
فی الدنیا لا بالبصر ولا بالقلب مانا کہ مراد ازین اجماع اجماع قدماے صوفیہ است، پس
قدماے صوفیہ برویت قلبی در دنیا قائل نیستند ومذہب حضرت ایشان یا قدسنا اللہ بسرہ نیز موافق این اجماع
است بآن معنی کہ مشاہدہ نہ ذات حق است جل وعلا کہ متعلق برویت اخرویست بلکہ
متعلق مشاہدہ ظلے است از ظلال کہ گرفتاری بآن گرفتاری ست بغیر طالب ذات عز برہانہ
بآن در نماند واز ذروہ بحضیض نفر اید وانچہ از حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ منقول است کہ

گفتہ اند ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آن ہمہ غیر است بحقیقت کلمہ لا نفی آن باید کرد نیز مطابق این اجماع است و مؤید آنست آنچہ در نفحات می آرد کہ عزیزے پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم در خواب دید پرسید یا رسول اللہ ما التوحید؟ فرمود کلما ھجس ببالك او خطر فی خیالك فا للہ تعالیٰ وراء ذلك و آنچہ از بعضے اکابر در اثبات مشاہدہ نقل کردہ اند از کجا کہ آن اکابر را از آن مقام ترقی واقع نشدہ است و تا آخر درین مشاہدہ بند ماندہ اند۔

نوشتہ بودند کہ روزے این فقیر ملہم شد اگر جنید صفت میخواہی در خود مشغول باش، در خود مشغول شدن چیست و جنید صفت بچہ معنی است۔ مخدوما می تواند کہ در خود مشغول شدن عبارت از سیر انفسی باشد کہ بجذبہ معبر است و سلوک سیر آفاقی است یعنی از سلوک بجذبہ آئی و از آفاق بانفس در آئی کہ یافت در بیرون خود نیست۔ بیت

ہمچو نابینا مبر ہر سوے دست ‏ ‏ ‏ ‏ ‏ ‏ با تو در زیر گلیم است ہر چہ ہست

و این سیر انفسی نہایۃ است در اطوار ولایت و جنید صفت متحقق شدن است بکمال او قدس سرہ کہ سیر انفسی باشد۔ نوشتہ بودند کہ سلطان العارفین شیخ بایزید بسطامی قدس سرہ گفتہ است جائے کہ سالک بسالہا نرسد سلطان خیال بیک لمحہ می رساند و ازین قول تعجب داشتید کہ خیال چہ چیز است کہ کسے را بجائے برساند و اگر بالفرض چیزے پیش سالک آرد چگونہ بر آن اعتماد نماید بر خواب و خیال چہ اعتبار است۔ مخدوما آنچہ سلطان العارفین فرمودہ است حق است بآن معنی کہ بمدد سلطان خیال راہ سنین بیک لمحہ قطع می یابد، راہ غیب الغیب بمدد وہم قطع می شود و معاملات بیچونی بیاری خیال صورت پذیر دو مدرک میگردد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ نوشتہ اند مدار سلوک این راہ بوہم و تخیل است، احوال و مواجید کہ معانی جزئیہ این راہ است بوہم مدرک می گردد و تجلیات و تلوینات سالکان در مرآت خیال مشہود می شود فلولا الوھم یقصر الفھم و لولا الخیال یستر الحال درین راہ ہیچ چیز نافع تر از وہم و خیال یافتہ نشد و اکثر ادراک و انکشاف شان مطابق واقع بر آمد وہم است کہ پنجاہ ہزار سالہ راہ را کہ

در میان عبد و رب است بکرم خداوندی در اندک مدت قطع می نماید و بدرجات وصول می رساند و خیال است که دقائق اسرار غیب الغیب را در مرآت خود منکشف می سازد و سالک مستعد را مطلع می گرداند، ہذا کلامہ قدس سرہ والسلام۔

مکتوب (۶۹) شصت و نہم

بہ محمد باقر فتح آبادی در بیان آنکہ عشق حقیقی موہبی است و نصیب باطن است۔

نوشتہ بودند کہ عشق حضرت حق سبحانہ از راہ دیدن است یا از راہ دانستن۔ از راہ دیدن نیست کہ دیدار موعود بآخرت است بلکہ از راہ شنیدن و دانستن۔ بیت

نہ تنہا عشق از دیدار خیزد بسا کین دولت از گفتار خیزد

نوشتہ بودند اگر از راہ دانستن است پس ایمان آوردہ ایم بخدائے تعالی و شناختہ ایم اورا چنانچہ باسما و صفات خود ہست پس چیست وجہ بلا است کہ باوجود این ہمہ دانستن و شناختن برابر عشق مجازی ہمہ بیقراری و بے آرامی در نہاد ما پیدا نیست و آتش شوق در دلہاے ما در اشتعال نمی آید، جواب از دو وجہ است۔ وجہ اول آنکہ مجرد دانستن موجب عشق و گرفتاری نیست، اگر مجرد دانستن در عشق کفایت کند باید کہ ہمہ مومنان والہ و عاشق باشند و از خود و غیر خود آزاد بودند کہ لازمہ عشق است بلکہ عشق و گرفتاری موہبت حق است جل و علا کہ مترتب بر دانستن است و در عالم اسباب منوط بسلوک و ریاضت است و صحبت شیخ مقتدا کہ مقامات سلوک و جذبہ راطے کردہ است و دانستن و معرفت کہ صوفیہ کرام بآن ممتاز ند نتیجہ این عشق و ولولہ است و منتج حق الیقین است کہ مقام بقا است من قتلہ فانا دیتہ آنرا گواہ است۔ وجہ دوم آنکہ عشق و محبت کہ بمراتب بیچونی متعلق است نصیبے از بے کیفی دارد و نصیب باطن ست کہ سرایت آن بظاہر کہ سراسر چون است کمتر است و عشق مجازی کہ بچون و چند متعلق است نصیب ظاہر است لہذا آثار آن در ظاہر بیشتر است از بیقراری و بے آرامی و آہ و نعرہ و

لاغری وزردی بخلاف عشق حقیقی کہ بے کیف است واین آثار درو بے کمتر اثر آن فنا
فی المعشوق است وآزادی از ماسوی این حقیقت عشق است وآن صورت عشق شبلی را گفتند
کہ دعوی محبت میکنی وفربہی منافی آن است شبلی گفت۔

احب قلبی وما ادری بدنی　　　ولو دری ما اقام فی السمن

بالجملہ در عشق مجازی میان عاشق ومعشوق چونکہ مناسبت صوری کائن است آثار آن در صورت
بیشتر ظاہر است ودر عشق حقیقی چوں این مناسبت مفقود است اثر آن بظاہر کمتر می آید وفنا و
بقاکہ از صفات باطن ست میسر ساند آرے در مقامات ظلال مناسبت اصالت وظلیت میان
محب ومحبوب درمیان ست اگر آثار آن ولو فی الجملہ بظاہر آید گنجایش دارد وصیحہ ونعرہ وامثال آن
درمیان آید چون معاملہ از ظلال برتر رود بلکہ اصل در رنگ ظل نیز درراہ ماند وکار بغیب الغیب
افتد تپش وبے آرامی محبت کمتر باشد لہذا درکمالات نبوت محبت بمعنی ارادہ طاعت است زاید
برآنکہ منشا بے آرامی باشد این محبت در رنگ محبتے است کہ ہرکس را بذات خود است بلکہ ازان
ہم نازک تر کہ او تعالی از بندہ بہ بندہ اقرب است وشک نیست کہ محبوب تری از خود نیست
الا ماشاء اللہ تعالی وہیچ بے آرامی درین محبت ثابت نیست۔ نوشتہ بودند کہ در توفیق عبادت حق
جل وعلا خود را بسیار قاصر وعاجز می یابد وقدرت سرانجام امور اخروی در خود کمتر می بیند ناچار
استعلاج بیماری خود می نماید، مخدوما آنچہ نوشتہ اند از زبان فقیر نوشتہ اند بے توفیقی ہائے خود چہ اظہار
نماید استعلاج ازین دور از کار جستن در رنگ استعارت از مستعیر است وسوال از محتاج فقیر مرض
الاطبا اینجا صادق است حق سبحانہ وتعالی مارا وشمارا بکسب مرضیات خویش موفق گرداند و
بمراتب کمال مهتد سازد۔

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بمیر عبدالرحمن دربیان حقیقت جامعہ ومضغہ قلبیہ ووجوہ اشتراک۔

حامداً للہ العظیم ومصلیاً علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد۔ صحیفۂ گرامی کہ نامزد این دور از کار نمودہ بودند بورود آن مشرف ومبتہج گردیدا از درد طلب وشوق مطلب اظہار نمودہ بودند حق سبحانہ این درد از زیادہ تر بکند ونائرہ شوق مشتعل تر سازد تا از ما سوی بالکل برہاند وتعلقات علمی وحبی را بآن پاک بسوزد وبفنا وبیستی رساند۔ بیت

ہیچ کس را تا نہ گردد او فنا　　　نیست رہ در بارگاہ کبریا

مخدوما قلب را گاہے اطلاق کنند ومراد حقیقت جامعۂ قلبیہ دارند کہ از عالم امر است ذکر وتاثر والتذاذ وسکر وفنا واستہلاک کہ متعاقب یکدیگر می آیند کار اوست وگاہے اطلاق کنند ومراد مضغہ دارند کہ در جانب دست چپ واقع است کہ از عالم خلق است وحقیقت جامعہ قلبیہ را باین مضغہ تعلق خاص است کہ گویا آشیانۂ اوست ومسکن و ماوائے او ونوعی اتحاد درمیان شان کاین گشتہ است کہ امتیاز گویا مفقود شدہ ودر بعضے احکام شرکت بہم رسیدہ واز ذکر حقیقت جامعہ تحرک در مضغہ ہم پیدا گشتہ در رنگ روح کہ از عالم امر است ونصیبے از بیچونی دارد بواسطہ تعشق ببدن فانی در بدن شدہ است وباحکام بدن منصبغ ومتحقق گشتہ و بتوسط بدن سمیع وبصیر ومتکلم گردیدہ وبلذت بدن ملتذ وبالم او متالم واز تحرک وسکون او متحرک وساکن شدہ پس ذکر قلبی کہ اہل ابتدا را حاصل میشود آن ذکر حقیقت جامعہ راست اولاً بتوسط ومجاورت او مضغہ نیز ذاکر ومتحرک می گردد بالجملہ یک ذکر است کہ منسوب بہر دوست وبجہت اتصال واتحاد وعدم امتیاز شان ذکر یکے بدیگرے منسوب شدہ وبحرکت یکے دیگرے متحرک گشتہ للمولوی المعنوی قدس سرہ بیت

چونکہ او شد گوش وچشم ودست وپاے　　　خیرہ ام در چشم بندی خداے

ہرگاہ بندہ را با حق جل وعلا این دید حاصل می شود اگر روح وقلب را کہ نصیبے از بیچونی دارند این معاملہ درمیان آید گنجایش دارد۔ نوشتہ بودند کہ ذکر معدہ کہ در عبارت بعضے اکابر واقع شدہ بچہ معنی است وذکر دل کدام وامتیاز میان این دو ذکر چیست۔ مخدوما معدہ را محلی است ودل را

محل دیگر ذکرے وتحرکے کہ از محل معدہ برآید آن ذکر منسوب بمعدہ است وذکرے کہ از محل دل ظاہر گردد وذکر دل فالامتیاز بینھما بامتیاز المحال۔

مکتوب ہفتاد و یکم (۷۱)

بشیخ مظفر برہانپوری کہ فرع ہرچہ دارد از اصل است حتی کہ شوق ومحبت ہم بانصائح ومواعظ۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض راہموارہ مفتوح دارد، صحیفہ گرامی رسیدہ سبب مسرت گردید اظہار اشتیاق ملاقات نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند واما الیھم لاشد شوقا شنودہ باشند، اشد شوق باوجود کبریا و استغناء ذاتی باں طرف منسوب گشت چہ ہرچہ منسوب باصل است اصالت وغلبہ دارد فرع طفیلی است ہرچہ دارد از اصل دارد در ہیچ امر بخود استقلال ندارد، شوق ومحبت او پرتو شوق و محبت آنجانب است وقطرہ ایست از دریاے بیکران شوق اوعز برہانہ۔ بیت

اداے حقِ محبت عنایتے ست زدوست　　　وگرنہ عاشقِ مسکین بہیچ خرسند است

شوق فرع را باشوق ومحبت اصل چہ نسبت وکدام مساوات، اثر محبت اوست کہ عرصہ کائنات را از کتم عدم برآوردہ وسلسلہ وجود وایجاد را جنبش دادہ وپردگیان غیب ہویت را در عرصہ ظہور آوردہ مرایاے کمال وجمال خود گردانیدہ جاذبہ حب اوست کہ محب بے پروبال را از گرداب علایق کشیدہ بسرادقات عظمت وکبریائی می رساند وپنجاہ ہزار سالہ راہ را در اندک مدت قطع می کناند والا سعی وکوشش محب بیچارہ چہ می آید واز محبت او چہ می کشاید۔ بیت

مرا گر توسنِ دل نیست در راہ　　　کمندِ زلفِ او ہم نیست کوتاہ

سخن بجاے دیگر رفت، طلب نصائح رفتہ بود۔ مخدوما در اتباع سنت بجان کوشند تشبہ را بسرور دین ودنیا علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام در جزوی وکلی وعادات وعبادات سعادت عظمی دانند و مثمر برکات ومنتج درجات عالی تصور نمایند متشبہانِ محبوب محبوب باشند وپس روانِ وے بسے مرغوب

کریمہ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ شاہد این معنی است اوقات را معمور دارند و بخلوت راغب بوند و نماز را بطول قنوت ادا نمایند و شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند چندان تکرار کلمہ طیبہ نمایند کہ از جمیع مرادات تہی گردند و بمراد حق جل وعلا قائم شوند و نفی وجود و کمالات تابعہ وجود از خود نمایند تا ہمہ منتفی گردند و عدمیت ذاتیہ روے نماید و انانیت امارہ از بیخ برکندہ شود و کمالات ہمہ باصل عاید شوند حتی ذکر و حضور ہم نماند و لا یذکر اللہ الا اللہ درمیان آید وقایعے کہ دیدہ اند و نوشتہ نیک و روشن اند و مبشرات اند والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بہ محمد سعید سہارنپوری در بلند ہمتی و عدم التفات مشاہدات و مکاشفات۔

حامداً للہ العظیم و مصلیاً علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد مکاتیب شریفہ بتعاقب رسیدہ مسرت بخش گردید از شوق ملاقات و درد فراق اظہار نمودہ بودند امید کہ آتش این شوق سر بلند گردد و شعلۂ عشق مشتعل تر شود تا از ما سوا بالکل برہاند و تعلقات علمی و حبی را از ما دون او تعالیٰ پاک بسوزد و این ہستی موہوم کہ حجاب نیستی حقیقی است مرتفع شود و فناے حقیقی و نیستی تحقیقی روے نماید و بدام این نیستی صید ہستی فنا کند مخدوما افادہ و استفادہ در طریقہ بزرگان ما انعکاسی و انصباغی است مرید صادق کہ برابطہ محبت بشیخ مقتدا دارد ساعۃً فساعۃً برنگ او می برآید و در حضور و غیبت بجاذبہ این عشق معانی خفیہ او را می رباید این معنی را داند یا نداند لیکن حضور و صحبت را تاثیر قوی تر است۔

نوشتہ بودند کہ از نفی و اثبات گذشتہ معلوم می شود کہ بمعائنہ مذکور می کشد۔ مخدوما این نوع مکاشفات و تجلیات سالکان راہ را روے می دہد در آخر کار از ین ہمہ باید گذشت و بجہل و حیرت باید آمد عالی ہمت باین ظہورات فریفتہ نشود و از مطلب اعلیٰ باین قسم مشاہدات باز نماند حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر است

بحقیقت کلمۂ لا نفی آن باید کرد تا بتوان تکرار نفی و اثبات نمایند و ہمہ مشہودات و متخیلات را در تحت لا آرند و چون مغلوب شوند و دید غالب آید و شمار از شما بر باید امر دیگر است. نوشتہ بودند کہ این را غیبت گویم یا حضور یا صورت شوقی و لذت ذوقی است چون درین ہنگام غیبت از ماسوی ست و حضور حق است جل و علا و صورت شوق و لذت ذوقی باین غیبت و حضور آورده ہر چہ می گویند گنجایش دارد. نوشتہ بودند کہ اکثر ہا سکر دامنگیر است ہم شکر این عطیہ بجا آرند و ھل من مزید گویان بوراے آن پویند و مقام صحو و بندگی جویند۔

مکتوب ہفتاد و سوم (۷۳)

بشیخ بایزید در بیان آنکہ علم باحوال باطن از محسنات زایده است، در نفس وصول ارباب علم و ارباب جہل برابر اند۔

اللہ تعالی ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد مکتوب شریف رسیده خوش وقت ساخت مفہومات فقد و یاس آمیز. نوشتہ بودند چہ توان کرد شما از علم قلیل النصیب ہستید باطن شما نسبت ماخوذه معمور است و در مراتب قرب متنحز حضرت ایشان ما قدس اللہ تعالی بسره نوشتہ اند کہ نسبت باطن ہر چند بلند تر رود بجہالت نزدیک تر باشد اندوہ نخورند و بذکر و فکر ہموارہ مشتغل باشند و تقویہ نسبت باطن نمایند کہ ترقی باطن باعمال ظاہر وابستہ است ارباب علم و ارباب جہل در نفس وصول و قرب برابر اند فرق بعلم وصول و قرب است و عدم علم آن کہ از محسنات زائده است اگر شما را علم کم است بعلم دیگرے کفایت کنید و از عدم خواب خیال و از فقد ظہور امرے در استخاره در بار نباشند کہ ولایت و قرب بآن مربوط نیست و فقد آن ہیچ کمی در کمال نقصان ندارد و ہمت بلند دارند و بمقصد اقصی درآویزند محسنات زائده گو نباشند۔ بیت

تو مباش اصلا کمال اینست و بس ۔ رو در و گم شو وصال اینست و بس

و اگر از حقیقت کار می پرسید ہمہ کس از مرتبۂ ذات اقدس بفقد و جہل موصوف اند و ارباب علم

وجہل را ازان ذروۂ علیا یاس دامن گیر علم وشہود وگفت وگوے ہمہ در مراتب ظلال است ودر مراتب اوصاف وافعال ودر مرتبہ ذات مقدس جز حیرت وجہل چیزے نیست اعرفہم باللہ اشدہم تحیرا فیہ بیت

ازین خانہ آوازپائے نخاست ... ہمیں دست من حلقہ بر در شکست

والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۷۴) ہفتاد وچہارم

نیز بشیخ بایزید در اختیار نمودن سفر حج وبیان آنکہ حقیقت تصوف اضطراب وبیقراری است۔

اللہ تعالی از قیت ماسوی محرر کناد وبجذبات معنویہ ملتذ وخوشوقت داراد صحیفہ گرامی رسیدہ سبب مسرت گردید مخدوما امیدواریم کہ او اخراین ماہ کہ ماہ ذی الحجہ باشد از سبت ودوم تابست ونہم انتقال از سرہند واقع شود واز راہ بندر سورت بکعبۂ مقصود ووصول میسر آید۔ مصرع

تا درمیانہ خواستہ کردگار چیست

ہرچند عقل عقیل نظر بعالم اسباب پابند می شود لیکن درراہ عشق پارہ از بند عقل باید بر آمد ونظر بمسبب باید دوخت، خوش گفت بیت

دل اندر زلف لیلی بند وکار از عقل مجنون کن ... کہ عاشق را زیان دارد مقالات خردمندی

واقعہ کہ دیدہ ونوشتہ بودند نیک وروشن است حق سبحانہ امور منتظرہ را از قوت بفعل آرد وگرمی در طلب عطا فرماید تا از ماسوی برہاند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔ عزیزی گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند گفتہ اند مرید را بدین صفت باید بود کہ درین کریمہ مذکور است حَتّٰی اِذَا ضَاقَتْ عَلَیْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَیْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوْا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَیْهِ الآیہ۔ دیگر شما را بخدا سپردیم کجا تصدیع می کشید ما را نیز بخدا سپارید جل وعلا وبدعاے سلامتی خاتمہ یاد آور باشید۔ رباعی

گر بماندیم زندہ بردوزیم ... دامنے کز فراق چاک شدہ

ور بمردیم عذر ما بپذیر اے بسا آرزو کہ خاک شدہ والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۷۵) ہفتاد و پنجم

بیکے از نساء اہل طریق در عزا و نصیحت۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات ہمشیرہ عفیفہ محترمہ می رساند کہ از شنودن خبر وحشت اثر چہ نویسید کہ چہ قدر غم و غصہ روے داد لیکن چون بتقدیر و ارادۂ مولاے حقیقی است جل شانہ غیر از صبر و شکیبائی چارہ نیست و جز از تسلیم و رضا گذر نہ اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ دنیاے شما رفت حق سبحانہ شما را آخرت بدہد و محبت خود عطا فرماید و با خود آشنائی و از ماسوا رہائی دہد اوقات را بیاد او تعالی معمور دارند و گذشتہا را بدعا و فاتحہ یاد آرند امروز و فردا ما نیز بآن جماعۃ ملحق می شویم و از خان و مان جدا می گردیم و فرزندان و خویشان را وداع می کنیم توشہ آخرت را آمادہ سازند و گور و قیامت را نصب عین گردانند حق سبحانہ شما را اجر عظیم کرامت کند و جمعیت ظاہر و باطن عطا فرماید اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ۔

مکتوب (۷۶) ہفتاد و ششم

بفضیلت مآب شیخ آدم تتہی در بیان آنکہ در نماز جز بتکمیل نماز نباید کوشید و در زمان خاتم انبیا علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات منصب قطبیت و قیومیت بآنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم بود

حامدا للہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد صحائف گرامی بتعاقب یکدیگر رسیدہ سبب مسرت گردید۔ نوشتہ بودند کہ مقتدی عقب امام بذکر نفی و اثبات مشتغل شود یا نہ۔ مخدوما مقتدی و غیر مقتدی را باید کہ در نماز بارکان نماز مقید باشد و در رعایت آداب و سنن آن کوشد اوقات از براے ذکر نفی و اثبات بسیار است در نماز بتکمیل نماز پردازد کہ افضل اعمال و اکمل مقربات ست آرے اگر در حضور دل و وقوف قلبی

کوشد مستحسن می نماید لاصلوٰۃ الا بحضور القلب وارد شدہ است ونیز نوشتہ بودند کہ در بعضے عبارت وارد شدہ است کہ پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم قطب ارشاد وقت خود بودہ اند آیا دران وقت نسبت قیومیت کہ داشت اگر آنسرور داشت علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام پس چرا ایشان را با وجود قیوم قطب ارشاد گویند وکدام فائدہ درانست با وجود کہ نسبت قطبیت دون نسبت قیومیت است، بدانند کہ لفظ قطب ارشاد وبدار وخرآن در لسان اہل شرع وارد نیست واز مصطلحات ومکشوفات صوفیہ کرام است ونسبت قیومیت مکشوف حضرت ایشان است معلوم نیست کہ پیش از آنحضرت از اولیا کسے بآن تکلم نمودہ باشد باسرار آن متحقق گشتہ کمال الکمال بطور صوفیہ در اطوار ولایت قطبیت ارشاد است کہ بآنسرور نسبت کردہ اند نسبت قیومیت کہ دران وقت جلوہ نفرمودہ بود از کجا اطلاق کنند اکنون کہ جلوہ گر گشتہ است گوئیم کہ این نسبت علیہ در زمان آنسرور بآنسرور مفوض بودہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام ونشاید کہ دران وقت غیر او را بود ونسبت قیومیت بدیگرے منسوب گردد ونیز نوشتہ بودند کہ مراقب نشستہ بودم این عبارت ظاہر شد کہ تجلی ذاتی عبارت ازانست کہ متجلی لہ را از بیچونی یک نصیبی بدہند مخدوما آنچہ ظاہر شدہ است بس عالی ست از نقد وقت شما آن بلند مینماید بشارت ست امیدوار باشند۔ بیت

اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست ز بخت مقبلان این ہم عجب نیست والسلام

مکتوب (۷۷) ہفتاد و ہفتم

نیز بفضائل مآب مخدوم آدم نیز فی جواب اسولتہ۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات فقد وصل مکتوبکم الشریف المنبی عن سلامۃ الاحبۃ وجمعیتہم وحصل بہ الفرح والسرور رسالت عنی انہ ہل یجوز لمن تقرء لارواح الموتی سبعین الف مرۃ کلمۃ التوحید ان ینفی بذلک التکرار مقاصدہ ویلاحظ المعنی

المراد للصوفیه اولا وعلی تقدیران یلاحظ المعنی المقرر عند العلماء یجوز الجمع بینهما اولا
اقول لا کلام فی الجواز بل ینبغی المقاصد یکون اقرب الی القبول وابعد عن آفات النفس
وادخل فی فنائها قال بعض العرفاء یک ساعت در نفی وجود بشریت کوشیدن به از عبادت
متعبدان ست چندین سال والعلماء لا ینفون هذا المعنی بل کادوا یجبون وکیف ینفونه
وهو خلص العبادة والمطلوب من الطاعة والمستعمل للجهاد الاکبر والمحصل للاخلاص الذی
هو الجزء الثالث للشریعة والمعنی المراد للعلماء مراد للصوفیه ایضا وهم یبقون المقصود والمعبود
لکن باختلاف المقامات سالت ایضا از المقلدین العلمین المریدین باداب آبائهم المرشدین المتنعمین
باعمامهم من غیر ان یسلکوا مسالکهم هل یجوز لهم اخذ المریدین فی خلوتهم بالمصافحة (المتعلمین باعمالهم)
وتلقین التوبة کما اخذ آباؤهم الکرام فنقول الارادة فی طریقتنا بالتعلیم والتعلم والتکمیل
فمن لم یکن کاملا کیف یکمل غیره اذ التکمیل فرع الکمال وکیف یجوز له اخذ المریدین بالتقلید۔

مکتوب (۷۸) ہفتاد و ہشتم

الی الشیخ بدرالدین فی کیفیة التوجه الی الطلاب والتوجه لدفع الامراض والشدائد و
التوجه لترقی درجات الاموات وبیان الرتبة بین انواع الاشتغال وما یناسب ذلک۔

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی اما بعد فان الاخ الاعز الاکرم
صاحب الکمالات الواصل الی اعلی الدرجات لا زال شموس الهدایة علیه طالعة وانوار
افادته ساطعة علی الطلاب سال عن عدة امور فها انا اشرع فی اجوبتها علی قدر فهمی
ودرکی والله المستعان وعلیه التکلان فانواع الذکر والشغل مذکور فی مکتوب ماهو
بالتفصیل فلیطلب منه واما کیفیة التوجه فی ذکر اسم الذات تعالی وغیره من انواع
الشغل فواحد والعمدة فیه ان یصیر المتوجه وحدانی التوجه ویجعل الامر الذی یتوجه
الیه مطمح نظره وهکذا الحال فی التوجه لدفع الامراض والشدائد اولنیل مراد وحصول

مقصد واما التوجہ الی ترقی السالک من مقام الی مقام فمع ما ذکران یجرہ الی مقام
یریدہ السالک وان اراد ترقیہ ولم یکن مقام معین ملحوظا یجرہ الی الفوق وھکذا یتوجہ
الی الاموات وان اراد ترقیھم یجرھم کذلک واما معرفۃ الاستعدادات ومناسبۃ کل مستعد
بای نوع من الذکر والشغل وامثالھا فالعلم بتفاصیلھا والتمیز بینھا انما ھو شان صاحب العلم
الذی لہ علم بتفصیل احوالہ واحوال طلابہ واما صاحب اجمال العلم والذی لا علم لہ
فالمناسب بحالہ تعلیم الذکر علی الوجہ الذی سمع من شیخہ وفھم من اطوار شیخہ و
طریقتنا فی الاکثر تقدیم اسم الذات فان لم یتاثر الطالب منہ فنامرہ بمجرد الوقوف القلبی و
نتوجہ الیہ حتی یتأثر باذن اللہ تعالی ثم النفی والاثبات وسایر الاشتغال وبعد ما نعلم السالک
طریق الاشتغال یقال لہ انت مخیر فیھا فکل شغل یکون ابعد من التفرقۃ فی حقک واقرب الی
الجمعیۃ اشتغل بہ لکن الاشتغال بالنفی والاثبات ادخل فی الترقی واقرب الی تنویر الباطن
والتخلص عن العلایق وحدیث النفس واذا غلب علی السالک الحضور والاستغراق یؤمر لہ
بحفظہ وترک الذکر مادام فی ھذہ الحالۃ ومما ینبغی ان یعلم ان شیخنا وامامنا قدس اللہ
سرہ الاقدس وان کتب فی بعض رسایلہ انہ ینبغی للشیخ ان یعلم الطالب من طرق الذکر
والشغل ما ھو مناسب بحال الطالب وملایم لاستعدادہ وقابلیتہ لکن کان طریقہ فی
الاخرۃ تقدیم تعلیم اسم الذات لجمیع الطلاب الا ما شاء اللہ تعالی لا یفرق بینھم
باختلاف استعداداتھم وکان السر فیہ ما کتب سابقا فی بعض الرسایل کان فی اوایل
حالہ حین کان سیرہ فی اطوار الولایات لان کمال الولایۃ منوط بالجذبۃ والسلوک وھما
رکنا الولایۃ لا یتحقق الولایۃ الا بھما ففی کمالات الولایۃ لابد للشیخ ان یراعی حال المرید رکنان
ویعلم طریقۃ یتناسب استعدادہ ولا یعلم ما ھی خلاف استعدادہ یسھل علیہ السلوک
اذ لا یحصل امرہ مثلا اذا کان استعدادہ ملایما للجذبۃ یعلم طریقا ملایما للجذبۃ وان لا یتمشی امرہ
علم طریقا ملایما للسلوک انما یدخل اختلال فی امرہ وبطوء او تعسر فی سلوکہ ویتعب

الشیخ والسالک فی اصلاح امرہ ولما عرج قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ عن اطوار الولایۃ ووصل
الی کمالات النبوۃ بالتبعیۃ والوراثۃ اخرج عن دایرۃ الجذبۃ والسلوک لان کمالات النبوۃ غیر منوطۃ بهما بل
تو فقهما والترقی للسالک فی هذہ الطریق بمجرد صحبۃ الشیخ ومحبتہ ورعایۃ آدابہ مع اتباع اطوار الشریعۃ العلیۃ
والسنۃ النبویۃ المصطفویۃ علی صاحبها الصلوۃ والسلام والتحیۃ فالطالب فی صحبۃ
هذا الشیخ یصل بالتدریج الی کمال استعدادہ بل الی کمالات شیخہ ایضا ولا یحتاج
الشیخ الی ان یرشدہ الی طریق یناسب استعدادہ وتعلیم ذکرہ ح للطالب لتسلیتہ وان
کان الذکر فی نفسہ مفیدا ایضاً لکن لیس مدار اللوصول انما المدار الصحبۃ مع الفناء
فیمن یصحبہ کما کان فی الصدر الاول اذ الصحابۃ والتابعون بمجرد الصحبۃ یصلون الی
کمالات لا تحصی هذا وبعد تسوید هذہ الرقیمۃ خطر بالبال ان اعرب مکتوب ما مجوو
اضیف الیہ فوایدا اخری واجعلہ متمما لها لان المکتوب باللسان الفارسی والعرب
بمعزل عن فهمہ قلما ینتفعون لغیر العربی ولما طلبت المکتوب وجدتہ عربیا عربہ
بعض الاصحاب فکفونا مؤنۃ تعریبہ فارسلنا فی وقتہ اخری یدخل فی مطالعتکم ان شاء اللہ تعالیٰ

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

الی محمد بن محمد طیب المجاهد العامری التهامی فی فضائل حب فی اللہ وبیان تجوهر
القلب بالذکر وانتفاء حدیث النفس عنہ وبیان فناء النفس وبقائها۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اما بعد فقد وصل کتابکم الکریم المنبی
عن الشوق والمحبۃ وکذا نحن شایقون راغبون الی لقاء الاحبۃ الا طال شوق الابرار الی
لقائی وانا الیهم لاشد شوقا کتاب مهیج للحب فی اللہ بذکر عن المتحابین فی جلال اللہ
الذین فی وجوههم الفوز ویوضع لهم یوم القیمۃ منابر من نور علی ما ورد لا تعدل بهذا الحب
شیٔ کائنا ما کان فبالحب ینال القرب والمعیۃ وبالحب ینکشف اسرار الصمدیۃ و

بالحب یحصل الفناء وبالحب یشاهد البقاء وبالحب یجذب المرید الصادق من کمالات شیخه ومعاینة الخفیة وبالحب یتحقق بانواره الجلیة واسراره العلیة لازالت فی بحر هذه المحبة غواصا ومن جذبات الشوق والوجد رقاصا فعلیك یااخی بدوام الذکر والمراقبة حتی یتجوهر القلب بالذکر ویکون الحضور وصفا لازما لایزال عنه ابدا کالسمع للسامعة والبصر للباصرة وعلیك بنفی الخواطر وحدیث النفس عن الباطن باستعانة الاذکار والمراقبات حتی یمحو عن صحیفة الباطن غیر الرحمٰن ویکون ماسواه بحیث نسجت علیه عناکب النسیان و علیك بنفی المقاصد والمرادات بکلمة النفی والاثبات حتی لایبقی لك مقصد غیر الحق ولامراد غیر مرادہ وابتغاء مرضاته تعالیٰ واجتهد باستعانة تلك الکلمة الطیبة فی نفی ما انتسبت الیك من الوجوه والکمالات التابعة للوجود حتی ینتفی نسبتها الیك وتری الکمال والحسن والجمال کلها راجعة الی الملك الجبار صاحب الحسن والکمال وتری نفسك خالیة عن کلها متخلعة عن حللها فح تنکشف حقیقتها وتجلی ماهیتها لان حقیقة الممکن العدم والوجود والحیوة وسایر الکمالات فیه مستفادة مستعارة من مرتبة الوجوب تعالت فادّعاء الکمالات العاریة لنفسه دعوی باطلا وتخیلها کاملة بالکمال المستعار عن الغیر تخیلا فاسدا وما احسن ما قیل بالشعر الفارسی

رباعی وصافیِ خود برغمِ حاسدناکے ترویجِ چنین متاع کاسدتاکے
توعدومی خیال ہستی ازتو فاسدباشد خیال فاسدتاکے

وبهذه الدعوی والتخیل والانانیة صار معادیا للربّ مشرکا فی کمالاته ورد فی الحدیث عاد نفسك فانها انتصبت لمعاداتی فاذارات الکمالات راجعة الی صاحبها ورأت ذاتها خالیة عنها لاحقة بالعدم فح یحصل لها الفناء وتخلصت عن ورطة الشرك الخفی و المرض المعنوی ثم اذا تحقق بالبقاء لعدم الفناء والوجود بعد العدم بالوجود الموهوب الحقانی وولد بالولادة الثانیة بمقتضا من قتلته فانا دیته تشرف بالاسلام الحقیقی و صار نفسه مطمئنة مقولا فی حقها راضیة مرضیة والسلام اولا واخرا۔

مکتوب ہشتادم (۸۰)

بشیخ بایزید در تعبیر وقائع وے و بیان آنکه لوازم بشریت از ظاہر نمیرود و فضائل استغفار۔

بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیده سبب مسرت گردید چند واقعه که دیده اند و مندرج ساخته مطالعه نمود واقعهٔ اولی بسیار روشن است و مبشر است امامت این قسم عزیزان مرتبهٔ عالی است وَجَعَلْنَا لِلْمُتَّقِیْنَ اِمَامًا و ہمچنین آنچه فقیر بشما خطاب کرده میگویم کسانے را طریقه می گویم مقصود این ہمه توئی و ازین ترا می خواہم بشارتے است بزرگ و از کمال اتحاد باین جانب و جامعیت استعداد مخبر است، واقعهٔ ثانیه که متضمن اجازت طریقهٔ غوث الاعظم است قدس الله سره تعلق بحضور دارد و آنچه مناسب وقت و استعداد بود بعد استخاره بعمل آید و واقعهٔ ثالثه مجمل است تفصیل آنرا نوشته اند بالجمله ہر سه واقعه روشن است رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ

نوشته بودند که ظلم و شدت از حکام و غیرہم می رسد ہمه را از حق می دانند بلکه فعل او تعالیٰ یقین می کنند مع ذلک طبع از آن رنجه می شود و غم حادث می شود حیرت روی میدہد مگر این دید وہمی است چه اگر حقیقی می داشت سبب غم و غصه چرا می شد۔ مخدوما این دید حقیقی است وہمی نیست لیکن لوازم بشریت از بنده نمی رود القلب یحزن والعین تدمع وانا بفراقك یا ابراهیم لمحزونون گوش زد شده باشد اجر اخروی و نورانیت باطن مربوط ہمین حزن و اندوه است این دید و فرح و سرور از فعل حق جل و علا کار باطن است و حزن و اندوه بظاہر وابسته است که از باطن بمراحل دور است لِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيْهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرٰتِ۔ دیگر برائے دفع بلیات و شدائد استغفار نافع و مجرب است لازم باید گرفت پیغمبر خدا صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم فرموده است من لزم الاستغفار وفی روایة من اکثر من الاستغفار جعل الله له من کل ضیق مخرجا ومن کل ہم فرجا ویرزقه من حیث لا یحتسب۔ این فقیر بعد از نمازہای فرض

هفتاد بار استغفار می خواندو موافق حدیث سه بار استغفر الله الذی لا اله الا هو الحی القیوم واتوب الیه باقی استغفر الله استغفر الله قال الشیخ علی بن ابی بکر قدس سره فی معارج الهدایه و من انواع الاستغفار الماثور المشهور ما روی عن النبی صلی الله تعالیٰ علیه واٰله وسلم انه قال من قال استغفر الله الذی لا اله الا هو الرحمن الرحیم الحی القیوم الذی لا یموت واتوب الیه رب اغفر لی خمسا وعشرین مرة لم یر فی بیته ولا فی اهله ولا فی داره ولا فی مدینته ولا فی البلد الذی هو فیه ما یکره فینبغی المواظبة علی هذا الاستغفار صباحا ومساء فقد کان جماعة من مشائخنا وعلمائنا یتواصون به فیما بینهم ویوصون به تلامذتهم واولادهم واخدامهم واصحابهم ویحرصونهم علی مواظبه وملازمته لما رأوفیه من اعظم النفع وجزیل البرکة وکریم العائدة۔

مکتوب ہشتاد و یکم (۸۱)

بمولانا محمد حنیف در تبیین مراقبات بطرز خاص۔

الحمد لله العلی الاعلیٰ والصلوٰة والسلام علیٰ رسوله المصطفیٰ وعلیٰ آله وصحبه البررة التقی مرتبیست که از احوال ظاهر واذواق باطن خود چیزی ننوشته اند موانع بخیر باد۔ مخدوما

مصرع از هر چه میرود سخن دوست خوشتر است

گفته اند مراقبه علم بنده است بدوام اطلاع حق سبحانه بروی و علم وحضور او تعالیٰ مراورا باید دانست که این مرتبه مستتبع مراقبات ست۔ مراقبه اولی آنکه چون سالک مستعد ورزش این نسبت شریفه نماید واین مراقبه را نصب عین خود سازد تا آنکه سالک در تصرف این مراقبه آید و این مراقبه در رنگ ملکه شود این زمان این تعلق علم را شامل خود یابد و بهر ذره از ذرات وجود محیط بیند وسریان آن در ظاهر وباطن فهمد و بحکم الا ان حزب الله هم الغالبون قهرمان آن صفت بر وجود او غالب آید و در جنب آن وجود سالک ضعیف وناچیز نماید۔

مراقبہ ثانیہ آنکہ ازین تعلق ازراہ غایۂ محبت وکمال کشش بصفت علم آید واز علم جزئی بعلم کلی گراید واز انموذج بحقیقت شتابد وآن صفت رانیز در رنگ آن تعلق بذرات وجود محیط بیند ودر ظاہر وباطن ساری مراقبہ ثالثہ آنست کہ بعنایت بے غایت ازین صفت ارتقا نمودہ بحضور ذاتی کہ دران موطن ذات عزبرہانہ خود بخود حاضر است عروج کند واز راہ صفت بموصوف رود وبر ودران حضور محو وفانی گردد واز حضور پر تقور خود برآمدہ بآن حضور کہ سراسر نور است متحقق گردد مامول از دوستان دعاست والسلام

مکتوب (۸۲) ہشتاد ودوم

بحاجی نظام کولابی دربیان طریق بزبان ایجاز۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ خصوصاً علی سید الوری صاحب قاب قوسین اوادنیٰ وعلی آلہ واصحابہ البررۃ التقی۔ اخوی اعزی حاجی ابوتراب محبت و اخلاص آن عزیز نسبت باین فقرا اظہار نمود وروابط معنویہ را شرح ساخت۔ مخدوما محب این طائفہ بااین طائفہ است واز فیوض وبرکات شان بہرہ ور المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی مصدرہا الصلوۃ والسلام والنتیجہ طریقہ کہ اخذ کردہ اند آن را عزیز دارند چندان مداومت بران نمایند کہ این نسبت شریفہ ملکۂ دل شود وحضور مع اللہ وصف لازم او گردد کہ بنفی منفی نشود چنانکہ سمع صفت سامعہ وبصر صفت باصرہ بعد ازان بعنایت بیغایت دل را آن قدر انقطاع از ماسوی مطلوب حقیقی پیدا می شود کہ ہرگز بیاد او نمی آید بحدے کہ اگر بتکلف خواہد کہ یاد ماسوی نماید بیادش نیاید بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است نہ از شادی شاد گردد ونہ از غمی غمگین این حالت معبر بفناے قلبی است۔ باید دانست کہ درین فنا ہرچند علوم اشیا از ساحت سینہ رخت بربستہ است وتعلق علمی وحبی او از ماسوی رفتہ لیکن نفس حاضر وعلم حضوری او ہنوز برجاست دعوی ہمسری وانانیت او برپا چون

بسابقۂ عنایت عارف بر عدمیت ذاتی خود عالم و بینا شود و داند کہ وجود و توابع وجود از اوصاف کمال خاصہ رب معبود است اگر در ممکن ہست مستعار و مستفاد از آنحضرت است ہر آئینہ دریچہ از سعادت بروے کشادہ شود و رائحہ مطلوب بمشام جان او برسد۔ بیت

چون بدانستی کہ ظلِّ کیستی   فارغی گر مُردی و ور زیستی

این دید از تجلی صفات ست چون این دید غالب آید می تواند کہ باشارت کریمہ اِنَّ اللّٰہَ یَأْمُرُکُمْ اَنْ تُؤَدُّوا الْاَمَانَاتِ اِلٰی اَھْلِھَا۔ این کمالات عاریتے را از توابع وجود و سائر اوصاف کمال درست باہل آن سپارد و ظلال را باصول ملحق یابد و خود را کہ مرآت آن کمالات بود خالی بیند و بعدم صرف ملحق این زمان آنچہ مقصود از آفرینش او بود بحصول پیوند و باسلام حقیقی راہ یابد۔ این کمال وابستہ بفنائے نفس است؛ این است حاصل سیر و سلوک و نتیجۂ حال اہل کمال سلوک این طریق وابستہ باتباع سنتِ سنیہ است و اجتناب از بدعت نامرضیہ و رسوخ تام است بر محبت بر شیخ مقتدا مرید برابطۂ محبت کہ بشیخ مقتدا دارد ساعت فساعت برنگ او می برآید و بکمالات او منصبغ می گردد۔

مکتوب (۸۳) ہشتاد و سوم

بمیرزا محمد صادق در بیان آنکہ کار بر دو چیز است اتباع صاحب شریعت است علیہ الصلوٰۃ والسلام و محبت شیخ مقتدا و شرح مسئلہ قضا و قدر۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ بمصحوب قاصد ارسال داشتہ بودند رسید چون متضمن عافیت و سلامتی دوستان بود سبب مسرت و بہجت گردید اللہ تعالیٰ برجادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ مستقیم و مستدیم داراد فانہما ملاک الامر و مدار النجاۃ و بدونہما خرط القتاد۔ مخدوما اگر در دو چیز استقامت و رسوخ است و از احوال و مواجید ہیچ نیست غم نیست اتباع صاحب شریعت و محبت شیخ مقتدا آخر او را ہمہ

خواهند داد و از فیوض و مواجید اکابر بے بہرہ نخواہند گذاشت و اگر در یکے ازین دو چیز خلل است و احوال و مواجید دارد غیر از خرابی ہیچ نیست و ہر چہ دارد از قبیل استدراج است این سررشتہ را نیک رعایت باید کرد تا حصول ملاقات بذکر و فکر مشتغل باشد و از صحبت ناجنس و مخالف طریق محترز بوند فر منهم اکثر ما تفر من الاسد۔

آنچہ نوشتہ بودند کہ از آن روز از خدمت آنها پرہیز نمود و توبہ کرد از شنودن آن کلام حمد الله سبحانہ علی ذلک، حق سبحانہ بر آن استقامت دہاد اگر شوق کلام اکابر دارند مکتوبات و رسائل حضرت ایشان ما را مطالعہ کنند۔ مخدوما چہار سوال کہ ازیشان آنجاے نمودہ اند واضح گردید و سوال اول بمسئلہ قضا و قدر تعلق دارد اگر از راہ امتحان آن جماعہ نوشتہ اند و مقصود الزام آنها است پس جاے سخن نیست و اگر درین باب خدشہ بخاطر راہ یافتہ است پس میگوییم کہ مسئلہ قضا و قدر سر یست از اسرار الٰہی جل شانہ مذاکرہ کردن و کاوش نمودن درین مسئلہ ممنوع است احادیث منع درین باب بسیار است آنچہ بر ما و شما است امتثال اوامر است و انتہا از نواہی غور کردن درین مسئلہ نفرمودہ اند بلکہ منع نمودہ حقیقت این معاملہ را بعلم خود جل و علا باید حوالہ نمود بآنچہ تکلیف کردہ اند بجان و منت در اتیان آن باید کوشید اینست طریق اسلم۔ مخدوما آنچہ عقیدہ اہل سنت و جماعت درین مسئلہ است موافق آن اعتقاد درست باید نمود و بہ تشکیکات و چون و چرا نباید رفت کہ ممنوع است۔ بداند کہ مذہب اہل سنت و جماعت آنست کہ افعال بندہ از خیر و شر ہمہ بتقدیر و ارادہ حق سبحانہ است والقدر خیرہ وشرہ من اللہ تعالیٰ۔ و تقدیر عبارت از خلق و ایجاد است و معلوم است کہ خالق و موجد غیر او تعالیٰ کسے نیست لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وقال اللہ تعالیٰ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ۔ معتزلہ و قدریہ از کمال جہالت و سفاہت انکار قضا و قدر نمودہ افعال بندہ را بقدرت و اختیار بندہ منسوب داشتہ و بندہ را خالق افعال خود گفتہ ضلوا و اضلوا علما گفتہ اند کہ مجوس ازینها احسن حال اند کہ آنها یک شریک می گویند و اینها شرکاے لا یعد و لا یحصی اثبات می نمایند۔

۲- غالباً ازین بعض حروف تحریف است

برسر اصل سخن رویم و گوئیم که با وجود تقدیر خیر و شر نسبت خلق بحق تعالی و اراده و اختیار بنده را در وجود فعل او نیز دخل داده اند اول صرف اراده از جانب بنده می شود بعد از آن موافق آن حق تعالی خلق می فرماید و همین صرف اراده را کسب میگویند پس خلق فعل از حق است جل و علا و کسب آن از بنده آنچه نوشته بودند لا یتحرک ذرۃ الا باذنه و امثال آن باعتبار خلق حق است و کشتن قاتل را در عوض مقتول و ملامت نمودن گناهگار را و عذاب عقوبت او باعتبار کسب است و جبریه ارادت و اختیار را از و نفی می کنند و بنده را در صدور افعال مجبور می دانند در رنگ آنکه شاخهای درخت را کسے بجنباند بلکه نسبت فعل را به بنده نمی کنند و فاعل این افعال حق را می دانند و این کفر است و معتقد آن کافر گویند بفعل نیک ثواب خواهد شد و بفعل بد عذاب نیست و کافران و عاصیان معذور اند اینها را سوالے و عتابے نیست چه افعال همه از حق است و اینها مجبور اند و این کفر است حق تعالی می فرماید وَقِفُوْهُمْ اِنَّهُمْ مَّسْئُوْلُوْنَ فَوَرَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ عَمَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ - مرجیه همینها اند که ملعون اند بزبان هفتاد پیغمبر چنانچه در حدیث آمده است مذهب این بدکیشان بداهت عقل باطل چه فرق در حرکت مرتعش که بے اختیار دست او می جنبد و کسے که دست می جنباند بدیهی است که اول باختیار نیست و ثانی باختیار است و نصوص قطعیه نفی این مذهب می نماید قال الله تعالی جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ وقال سبحانه فَمَنْ شَآءَ فَلْيُؤْمِنْ وَّمَنْ شَآءَ فَلْيَكْفُرْ اِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلظّٰلِمِيْنَ نَارًا اَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا اگر بنده مطلقا مسلوب الاختیار باشد حق تعالی چرا نسبت ظلم باینها فرماید وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ بسیارے از ملاحده میخواهند که به بهانه سلب اختیار خود ها از ربقه تکالیف شرعیه بر آرند و از سوال و عقاب آخرت که بارتکاب محرمات موعود است خلاص سازند و خود ها را معذور و مجبور دانند بدیهی است که بنده را این قدر اختیار و توانائی است که از عهده اوامر و نواهی تواند بر آید للفرق الظاهر بین حرکة البطش و حرکة الارتعاش کما هو حق تعالی کریم است بنده ها را تکلیف مالا یطاق نکرده است آنقدر تکلیف نموده است

که از عهدهٔ او تواند برآید لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا عجب معامله است این جماعت
از کسانیکه اطاعت آنها نکنند و ایشان را ایذا رسانند بدے برند و درصدد انتقام می شوند و فرزندان
و داه و غلام خود را می زنند و تادیب می کنند و اگر مرد بیگانه را با زن خود بینند بد بلشوند و ایذا
می رسانند و معذور و مجبور گفته چشم پوشی نمی کنند و با این ہمہ از عذاب اخروی که بنصوص قطعیه
ثابت شده است می خواهند که خلاصی جویند و ہرچه خواهند بکنند حق تعالی می فرماید اِنَّ عَذَابَ
رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَا لَهٗ مِنْ دَافِعٍ دیوانه را اگر در خانه بینند معذور می دارند و ہمچنین ہر گناہے که
دیوانه می کند کسے او را مواخذه نمی کند می گویند دیوانه است و از عقل و اختیار بیرون ست.

مصرع — عیب نبود گر گناہے می کند دیوانهٔ

و غیر دیوانه را مواخذه می کنند و بسزا می رسانند و معذور نمی دارند و این نیست مگر بجہت آنکه این
صاحب اختیار است و او از اختیار بیرون ست پس محقق شد که قدریه که منکر قضا و قدر اند و جبریه که
نفی اختیار از بنده می نمایند ہر دو از حق دور افتاده اند و اہل بدعت و ضال و مضل اند و حق متوسط
آنست که اہل سنت و جماعت بآن مہتدی گشته اند مرویست که امام ابوحنیفه از امام جعفر صادق
رضی اللّٰه تعالی عنہما پرسید یا ابن رسول اللّٰه ہل فوض اللّٰه الامر الی العباد فقال اللّٰه اجل من
ان یفوض الربوبیة الی العباد فقال ہل یجبرہم علی ذالک قال اللّٰه اعدل من ان یجبرہم
ثم یعذبہم فقال ماذا قال بین البین لا جبر و لا تفویض و لا کره و لا تسلیط کافران و مشرکان
حجت آورده بودند که کفر و شرک ما بمشیت و ارادت حق تعالی است چنانچه فرمود سَيَقُوْلُ
الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ حق سبحانه این عذر را
از ایشان قبول نکرد و قول ایشان را بر جہل آن حمل کرد و داخل تکذیب ایشان ساخت چنانچه
فرمود كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوْا بَاْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوْهُ
لَنَا الآیه. اگر گویند که خیر و شر ہمه بتقدیر حق است جل و علا بارادت و مشیت او سبحانه پس شرک
کافران نیز بمشیت و ارادت اوست تعالی و ایشان درین قول محق اند پس چرا قول شان مقبول

نشد۔ جواب گوئیم کہ این قول متمردان نہ از راہ معذرت ست کہ ما درین عمل شنیع محکوم مشیتیم
چہ ایشان کردار خود را بد نمیدانند بلکہ مقصود شان نفی قبح این فعل است چہ ہر چہ مراد حق است
جل شانہ و متعلق مشیت او تعالی مرضی اوست سبحانہ چہ اگر مرضی نمی بود نمی خواست پس این شرک ما
مرضی است و استحقاق عذاب از فاعل این فعل مدفوع حق تعالی این قول و اعتقاد را تکذیب
یاد کرد کذلک کذب الذین من قبلہم چہ حق تعالی در کلام خویش و بر زبان انبیاء خود علیہم السلام
کفر را نا مرضی و قبیح فرمود و کافران را ملعون و مایوس از رحمت خود ساخت و عذاب مخلد کہ
انقطاع پذیر نیست جزای شان گردانید و نیز این اعتقاد را جہل ساخت کہ ارادت مستلزم رضا نیست
چہ کفر و معاصی مراد حق اند جل وعلا و مرضی او نہ چنانچہ از قرآن مجید واضح و لائح است و بعید
نیست آنکہ گفتہ شود کہ این قول مشرکان موافق مذہب جبریہ بود و غرض شان نفی اختیار باشد
از خود ہا درین فعل حق تعالی رد اینہا کرد چہ این اعتقاد باطل است کما مر و نیز می تواند کہ این قول
ازین مردودان از روی استہزا بود نہ از راہ اعتقاد چنانچہ مفسران گفتہ اند و باین بیان کہ آیہ
کریمہ را نمودیم استدلال اہل اعتزال کہ باین آیہ بر مذہب خود کردہ اند ساقط گردید چہ استدلال
آنست کہ حق تعالی اعتذار کافران را کہ نمودہ شرک ما بارادت و مشیت اللہ تعالی قبول نہ کرد و اینہا
را باین قول مستحق عقوبت ساخت فرمود حتی ذاقوا بأسنا پس معلوم شد کہ تقدیر خیر و شر از حق سبحانہ
نیست بلکہ بندہ در ایجاد فعل خود مستقل است و وجہ سقوط آنست کہ غرض شان ازین کلام نہ اعتذار
از کردار خویش است چہ آنرا بد نمی دانستند بلکہ مقصود شان تحسین فعل خود ہا است کہ فعل ما مراد
و مرضی حق است تعالی و این اعتقاد باطل است کہ مراد بود و مرضی نبود کما مر۔ اگر گویند کہ چون
افعال عباد بارادہ حق است تعالی و در ازل تقدیر خیر و شر رفتہ پس اختیار بندہ را نماند و صدور
افعال خیر و شر از اینہا واجب شد۔ گوئیم کہ در ازل خواستہ است و تقدیر نمودہ بندہ باختیار خود
این فعل خواہد کرد این تقدیر موجب اختیار است و این معنی مثبت اختیار است نہ نافی اختیار
و نیز گوئیم اگر قضای ازلی منافی اختیار باشد باید کہ حق تعالی در افعال خود در ایجاد حوادث یومیہ

مختار نبود چه این افعال باید که البته موافق تقدیر وارادت بوقوع آمد لیس فلیس و السلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بعد الحمد والصلوات وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب که درین ولا فرستاده بودند رسیده سبب مسرت گردید نسبت زوال اثر و شروع در زوال عین۔ نوشته بودند که تو در حق من همچنین بشارت داده بودی۔ مخدوما زوال عین اسهل است نسبت بزوال اثر پس تقدیم زوال عین را باشد لهذا بعضے را بعد از زوال عین زوال اثر هم شود و بعضے را نشود لهذا مشائخ را در زوال اثر اختلاف ست بعد از فنائے سالک بعضے بزوال عین و اثر قائل گشته اند و بعضے زوال اثر را جائز نداشته و حق درین باب آنست که اگر مبدأ تعین سالک از مرتبه شیون ست پس زوال عین و اثر در حق او بعد از وصول او بعین ثابته و فنائے در و واقع است چه شیون را با عالم هیچ مناسبتے نیست چه عالم ظل صفاتست نه ظل شیون۔ پس فنا در شانے مستلزم فنائے مطلق او باشد و مزیل عین و اثر بود و اگر عین ثابته سالک از مقام صفاتست پس وصول و فنائے او در صفت ماحی وجود سالک بالکل نبود و اثرش زائل نگردد چه وجود سالک اثر همان صفت است و ظل او و آنچه از فقیر بشارت نقل کرده اند از خاطر شما ذهول شده است فقیر باین روش هرگز نگفته باشد و شیخ ابوسعید ابوالخیر بزوال عین و اثر قایل است چنانچه در جواب سوال از زوال اثر فرموده ولا تبقی ولا تذر عین نمی ماند اثر از کجا ماند۔ رباعی

جسمم همه اشک گشت چشمم بگریست ۔۔۔ در عشق تو بے جسم همی باید زیست
از من اثرے نماند این عشق از چیست ۔۔۔ چون من همه معشوق شدم عاشق کیست

لیکن مصرع اخیر این رباعی محل سخن است چه عاشق درین هنگام رخت بصحرائے عدم کشیده است و نشانے از وے نمانده وانانیت رو بزوال آورده و انا الحق که گوید و من همه معشوق شدم

چه گنجایش دارد نصیب عارف ازین مقام فنا و نیستی است و ردِّ امانات ست باہل امانات و زوال مورد کلمه انا است. بیت

تا او نشوی ولیک گر جهد کنی — جاے برسی کز تو توئی برخیزد

نوشته بودند که در مکتوبات حضرت ایشان واقع است که همگی این راه پنج گام است سه از عالم امر و دو از عالم خلق، سه که از عالم امر اند کدام اند و دو از عالم خلق چه چیز. مخدوما در نقل عبارت تفاوت رفته است در مکتوبات بایں روش است این راه که ما درصدد قطع آئیم همگی هفت گام است دو از عالم خلق و پنج از عالم امر. بدانند که پنجگانه عالم امر قلب و روح و سر و خفی و اخفی است و دو از عالم خلق، قالب و نفس است. پرسیده بودند که فناے روح عبارت از چه چیز است و علامتش چیست و بر فناے نفس مقدم است یا نه. بدانند که فناے هر لطیفه منوط است بوصول آن لطیفه باصل خود و چون اصل روح از مقام صفات ست بلکه ظلال صفات چه اصول پنجگانه امر داخل دائره ظلال اسما و صفات ست که سیر دران ولایت صغری است که ولایت اولیا است پس فناے روح عبارت از وصول بظلال صفات ست چنانچه اصل قلب از مقام افعال واجبی است تعالی و فناے او مربوط بوصول اوست باین مقام از گذشت این دائره ظلال دائره اسما و صفات و شیون و تنزیهات ست که سیر دران ولایت کبری است که ولایت انبیاست علیهم الصلوة والتسلیمات، نهایت عروج جواهر خمسه عالم امر تا نهایت این دائره است و بعد از گذشت این دائره دائرهٔ اصول اینها است و از گذشت آن دائره اصول آن اصول است و از گذشت آن قوسے است از دائره که اصل این همه دوائر است حضرت ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره نوشته اند که حصول کمالات این سه گانه مخصوص بنفس مطمئنه است و حصول اطمینان مراد را درین موطن میسر می گردد الخ و ازین بیان معلوم می گردد که کمال نفس فوق کمالات عالم امر است و بفناے او بروجه کمال منوط است بوصول باین اصول سه گانه پس فناے نفس بعد از فناے روح بود بلکه بعد فناے لطایف امر و آنچه گفتیم که فناے او

بروجہ کمال زیراکہ شروع فنائے نفس واطمینان او از دائرہ ظلال اسما وصفات ست کہ دائرہ
ولایت صغری است لیکن درین موطن صورت فنا است حقیقت فنا وابستہ باین اصول سہ گانہ
است اہل ولایت صغری نیز از فنائے نفس واطمینان خبر می دہند لیکن چون درین موطن حقیقت
فنا نیست لاجرم می گویند۔ بیت

ہر چند کہ مطمئنہ گردد ہرگز ز صفات خود نگردد

وآنکہ بحقیقت فنا رسیدہ است می گوید کہ بعد فنا واطمینان سر موے درو مخالفت نمی ماند و
جز انقیاد واستسلام کار او نیست والسلام۔

مکتوب (۸۵) ہشتاد و پنجم

بشیخ بایزید سہارنپوری در تحقیق اطمینان نفس وتعبیر وقائع او۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید۔
نوشتہ بودند کہ زوال عین واثر کمال ولایت کبری است وفنائے نفس کہ در ولایت صغری روے
میدہد درمیان ہر دو فرق ظاہر نمی شود امیدوار است کہ باین فرق جہت سازند۔ مخدوما فنائے
نفس منوط بزوال عین واثر است امایکے را بولایت کبری خاص کردن ودیگرے را بولایت صغری
کجا دیدہ اید واز کہ شنودہ اید فقیر خود نگفتہ است ودر مکتوبات حضرت ایشان نیست از ہر کہ
شنودہ اید از وحل آن بخواہید آرے اگر باین معنی بگویند کہ شروع فنائے نفس در ولایت صغری
است وکمال آن مربوط است بوصول بولایت کبری بلکہ باعتدال عناصر اربعہ کہ وابستہ بکمالات
نبوت است درست است چہ در ولایت صغری ہر چند نوعے از فنا واطمینان دست می دہد
لیکن نہ بآں سرحد کہ نفس بالکل از اوصاف سیئہ خود بر آید وتمام از اخلاق ردیہ منخلع گردد
لہذا اہل این ولایت گویند۔ بیت

ہر چند کہ مطمئنہ گردد ہرگز ز صفات خود نگردد

حضرت ایشان کہ بولایت کبری رسیدہ اند بلکہ بکمالات نبوت مشرف گشتہ می فرمایند کہ نفس را بعد از فنا و اطمینان مجالِ مخالفت نماند و سرموے خلاف مرضی از وے متصور نیست و مستہلک و مستغرق است کہ از خود و غیر خود شعوری ندارد۔ واقعہ کہ دران رسول خدا را صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم دیدہ اند و حضرت امیر را کرم اللہ تعالی وجہہ نیز دیدہ نیک و مبارک است ظاہرا شمارا از حضرت امیر المومنین نصیب است و مرۂ ثانیا کہ آنحضرت را صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ الصلوات والسلام با زواج مطہرات دیدہ و ازین امہات مومنین مہربانیہا مشاہدہ نمودہ اید گویا از فیوض و برکات اینہا نیز بہرہ مند شدہ اید و کمالات ولایت را با کمالے کہ مناسب کمال نبوت است جمع نمودہ و در وقائع دیگر کہ فقیر بشما اسپ خاصہ دادہ و سوار کردہ و ہمراہ خود بردہ است و مشاہدہ مہربانی و عنایت از حضرت میکائیل و گفتن ایشان کہ اخی جبرئیل بسیار بتو ملاقات می کند و این از نشأۂ محبوبیت است یا در تو فرشتہا بصور حسینہ ولباس فاخرہ و از آسمان چیزے مثل ماہتاب روشن فرود آمدہ پیش شما افتادہ و روے زمین از درخشندگی آن روشن شدہ بسیار وقائع روشن و عالی ست و بعضے ازان بطاہر برتر است از آنچہ نقد وقت شما است بالجملہ وقائع مبشرات اند امیدوار باشند۔ بیت

چشم دارم کہ دہی اشک مرا حسن قبول ... اے کہ در ساختۂ قطرۂ بارانی را

از نشأۂ محبوبیت است و در بان

مکتوب (۸۶) ہشتاد و ششم

سیادت پناہ میر مظفر حسین در وقائع عشق و شوق و درد نایافت و در تحریص بر اکمال محبت کہ مشعر معیت است۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ سیادت پناہا آنچہ از شوق عشق و ولولۂ شوق مرقوم نمودہ اند و اظہار درد نایافت فرمودہ روشن شد و لذت بخش و مسرت افزا گردید۔ بیت

خوش آنکہ براہ عشق جان داد ... عشق است کہ جان باو توان داد

الله تعالی نائرهٔ شوق را سر بلند سازد و نار عشق را مشتعل گرداند تا از قید آفاق و انفس بتمام برهاند و معیت خاص با مطلوب پیدا آرد محبت هیچ دقیقه را نمی گذارد که نصیب محب صادق نگردد المرء مع من احب. هر چند محبت قوی تر معیت کامل تر ازدیاد محبت باندازه ازدیاد دریافت حسن و جمال است هر قدر دریافت دقایق حسن و نازکیهای جمال و کمال بیش آتش شوق و شعلهٔ محبت بیش و تیز. بیت

آنرا که بحسن دیده تیز است　　این عشق بلای خانه خیز است

عشق را حسن باساز داریست از پیشگاه عهد مصاحبت کاین است حدیث کنت کنزاً مخفیاً دال بر انست

بیت

هر کجا حسن می نماید روے　　می نهد سر بسجده عشق آن سوے

آوازهٔ حسن او جهان مالامال است لاجرم در دروازهٔ عشق او همواره باز است. بیت

افسانهٔ عشقِ او بهر سوے　　دیوانهٔ عشقِ او بهر کوے

از درد نایافت در باره نبوند. مصرع　　بتاریکی درون آب حیات ست

یافت آن موطن عین نایافت ست و جهل نفس معرفت اعرفهم بالله اشدهم تحیرا فیه آرے حقیقت یافت و احاطهٔ کنهِ معروف از طوق بشر خارج است و همه کس بدرد این نایافت مبتلا اند انخلاع از بشریت و تحقیق باطلاق ممکن نیست تا از کمال اطلاق بهره مند گردد شیخ عطار گوید بیت

نمی بینی که شاهی چون پیمبر　　نیافت او فقر کل تو رنج کم بر

ممکن از واجب و مقید از مطلق چه دریابد و چه فراگیرد هر چه ازو فراگیرد و دریابد از ذروهٔ اطلاق متنزل است و بخصیص قید داخل طالب او بغیر ازانکه خود را بیاس قرار دهد چاره ندارد نهایت این بیچاره آنست که خود را گم و محو سازد و از خود نامے و نشانے نگذارد پس آنکه عنقا را شکار نماید و سیمرغ را در دام کند. بیت

عنقا شکار کس نشود دام باز چین　　کانجا همیشه باد بدست است دام را

این شام فراق را صبح وصال متوقع نیست ہیہات ہیہات این غم را پایانی نیست واین درد را درمانی نہ۔ بیت

ہمہ صبح وصل جویان من و شام نا امیدی　　کہ سیاہ بخت ہجرم شب من سحر ندارد

از آرزومندی عاشق واستغنائے معشوق نوشتہ بودند بلے این ہر دو صفت از لوازم عاشقی و معشوقی است انفکاک ندارد عاشق دردمند تا رمق دارد از آرزو نمی ماند کہ بجان او آویختہ است و برگ و پوست او دوختہ و معشوق ہمہ وقت بوصف استغنا است زوال پذیر نیست۔ بیت

بنازم این چہ استغنا و ناز است　　گدازم این چہ امید دراز است

ہر چند استغنا و بے پروائی از معشوق بیش جوش عشق و گدازش آرزومندی از عاشق افزون تر خوش گفت بیت

نہ تنہا آفتم زیبائی اوست　　بلائے من ز بے پروائی اوست

دریوزہ کمال ازین بے پر و بال نمودہ بودند این آوارہ خود چہ باشد ہر چہ ہست از باطن بزرگان است بالجملہ بعضے از مراتب کمال کہ آن بیشتر اند شکر آن بجا آرند و مراتب دیگر کہ متوقع است امیدوار باشند فان المرء مع من احب در ازدیاد محبت کوشند تا معیت بروجہ کمال حاصل نمایند۔ و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی و التزم متابعۃ المصطفٰی علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات و البرکات العلی۔

مکتوب (۸۷) ہشتاد و ہفتم

بفقیر حقیر شرف الدین حسین در بیان از حقیقت مطلوب و تفصیل غیب و شہود و برخی از کمالات صلوٰۃ و اشارات بحقیقت آن۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفٰی۔ مخدوما آنچہ در شرح احوال و تبیین اذواق مرقوم نمودہ بودند بوضوح پیوست و سبب لذات معنویہ گردید۔ اللہ تعالی ابواب ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد ہمت را بلند دارند و بہر وجہ دست دہد سر فرو دنیارند۔ مصرع

آن لقمہ کہ در دہان نگنجد بطلب

ممکن از واجب تعالی چہ دریابد و مقید از مطلق چہ فراگیرد مقید ہرچہ از مطلق حاصل می نماید و باشہود و درک می کند از درجہ اطلاق متنزل است و مقید باستعداد و دریافت اوست مطلق ازین قیود معراست و ازین ادراک و شہود مبرا پس غیر از یاس ازان مرتبہ مقدسہ نصیب نبود. بیت

عاشقان را نصیب از معشوق | جز خرابی و جان گدازی نیست

شہود و مشاہدہ بظلال وابستہ است و درک وصل تا جائے است کہ اطلاق اصل است و چون معاملہ از ظلال بگذرد و اصل ہم در رنگ ظل در راہ ماند کار و بار بغیب الغیب افتد معاملات سابق ہباء منثورا گردد و ایمان شہودی بایمان غیب مبدل شود و بجاے لذت و حلاوت و اذواق و اشواق بے مزگی و درد و حزن آمد. کان رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم دائم الحزن متواصل الفکر. لذت این بزرگواران در طاعت محبوب است و بس و انس ایشان منحصر در بندگی او ارحنی یا بلال ایماے است بآن و قرۃ عینی فی الصلوۃ رمزیست ازان دیگران بلذت شہود ملتذ اند و بخیال وصال مغرور و اینان ازین شہود چشم فروبستہ و این وصال را خیال تصور نمودہ بغیب کہ ہزاران مزیت بر شہود دارد آرمیدہ اند و کمر ہمت را بر بندگی او چست بربستہ اند تحریمہ اولیٰ را کہ باما م یابند بہ از تجلیات و ظہورات می دانند و خشوع و دوختن نظر را بسجدہ گاہ کہ حدیث نفس منع بصرك بموضع سجودك بدان ناطق است و کریمہ قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ صَلَاتِهِمْ خَاشِعُوْنَ ازان مشعر زیادہ از شہود و مشاہدہ تصور می فرمایند نماز مقصور برین صورت نیست در عالم غیب الغیب حقیقتے دارد کہ فوق ہمہ حقیقتہاست و برتر است از مشاہدات و تجلیات مانا کہ در حدیث قف یا محمد فان اللہ یصلی ایمائی است بآن حقیقت ہرچند در تکمیل صورت آن کوشیدہ شود و در تتمیم خشوع و آداب جہد نمودہ آید بآن حقیقت مناسبت پیدا شود و از برکات آن بیشتر بہرہ ور گردد و ہر کہ در بند شہود است و در قید ظہورات ازان حقیقت مہجور و محجوب است بنابران تکمیل صورت آنرا کہ راہے بحقیقت دارد بہ از مشاہدات و تجلیات می فہمد و از علو ہمت

سری بآن فرو نمی آرد سخن بجاے دیگر رفت بر سر مطلب آئیم احوالے کہ نوشتہ اند ہمہ سنجیدہ و عالی است
واین فقد لذات ہباء منثور یافتن احوال و مواجید سابق وعدم اثبات نسبت میان عالم و
صانع عالم غیر از نسبت خالقیت و مخلوقیت و صانعیت و مصنوعیت ہمہ ناشی از کمالات مرتبۂ
نبوت است و مناسبت تام بآن مقام دارد حق سبحانہ امثال ما مہجوران را بہرۂ تام ازین کمالات
عطا فرماید اِنَّہٗ قَرِیبٌ مُّجِیبٌ والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ
علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلیٰ۔

مکتوب (۸۸) ہشتاد و ہشتم

بسیادت پناہ سید علی بارہہ بر تعمیر اوقات۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ۔ جناب سیادت و نقابت پناہ از دور
افتادہ سلام عافیت انجام خوانند احوال فقراے این حدود مستوجب حمد است المسئول من
اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ
علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسب مرضیات مولاے
حقیقی جل شانہ بجان کوشند شبہاے تار را بگریہ واستغفار روشن دارند و توشۂ آخرت را درین
مہلت قلیل آمادہ سازند و احبۂ دور افتادہ را بدعاے سلامتی خاتمہ یاد آرند والسلام علیکم
و علی سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۸۹) ہشتاد و نہم

بمیرک معین الدین در بیان آنکہ طالب را اظہار طلب بشیخ ناگزیر است و تعین طریق و قبول
از روے فضولی است و اجتناب از صحبت اہل بدعت۔

الحمد للہ ذی الجلال والاکرام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام و

علی آله الکرام وصحبه العظام. صحیفهٔ گرامی رسیده مسرت بخش گردید چون منبی از شوق و مشتمل بر درد طلب بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانه آتش این شوق را مشتعل گرداند و شعلهٔ طلب را سر بلند سازد تا از ما سوی بالکل برهاند و رائحهٔ مطلوب بمشام جان برساند. بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت　　هر چه جز معشوق باشد جمله سوخت

با این همه اشتغال هر قدرے از طلب و شوق که دست دهد مغتنم است و امید بخش، عزیزی گفته است اگر نخواستی دادن ندادی خواست آرزوے حصول نسبت مفقوده نموده بودند مخدوما آنچه طالب را لابد است آنست که اظهار طلب و آنچه لوازم طلب است بشیخ نماید و تعین طریق وصول را بشیخ حوالت کند مریض را بیان مرض بحکیم حاذق ناگزیر است طلب تعین طریق ازالهٔ مرض از وی فضولی ست فیضے که از شیخ مرحوم رسیده بود موافق سیر و سلوک و مبدأ تعین شیخ بود از جاے دیگر اگر خواهد رسید بر طبق سیر و سلوک او خواهد شد و از سرچشمهٔ حقیقت ولایت او جوش خواهد زد هر چشمه را مزهٔ دیگر است و هر حقیقت را آثار جدا. مصرع

هر خوش پسرے را حرکاتی دگر است

هر چند اصل سرچشمه متحد بود لیکن از اختلاف محال آثار مختلف می شود از همه وجوه اتحاد محال مگر یا مدار افاده و استفاده در طریقهٔ ما بر صحبت است طالب مستعد برکت صحبت موافق استعداد و محبت خود از باطن شیخ مستفید فیض مند می شود بهر زمان از رذائل اوصاف منخلع گشته برنگ شیخ می بر آید گفته اند فنا فی الشیخ مقدمهٔ فنا فی الله است. بیت

زان روے که چشم تست احول　　معبود تو پیر تست اول

اگر صحبت پیر میسر نه شود بمجرد محبت هم باندازهٔ توجه شیخ فیض مند میگردد لیکن تفاوت بسیار است نشتان ما بینهما. اویس قرنی هر چند از باطن آنسرور علیه و علی آله الصلوة والسلام فیض مند گردید و باعلی درجهٔ ولایت مشرف شد اما بمرتبهٔ صحابهٔ کرام نرسید و خیر التابعین گشت محبتے که با فقرا دارند آن را نعمت عظمی تصور فرمایند و ازدیاد این دولت خواهند المرء مع من احب

شنیدہ باشند امید است کہ از باطن شان بہرہ کامل گیرند وفیض مند شوند این حقیر در خود قابلیت آن نمی بیند کہ از وی دریوزہ امر خطیر نمایند لیکن چون از راہ حسن ظن نوشتہ اند امید است کہ بمقتضاے این ظن بشما معاملہ فرمایند واز ویرانہ گنجی برآرند حدیث قدسی است انا عند ظن عبدی بی بہر حال از توجہ غائبانہ خود را دریغ نمیدارد ان شاء اللہ تعالیٰ اوقات را بوظائف طاعات مضبوط دارند واز لہو ولعب معرض بوند وبیوفائی دنیا واحوال گور واحوال قیامت را درنظر دارند ونجات را در اتباع سنت واجتناب از بدعت یقین کنند وباہل بدعت وملاحدہ صحبت ندارند کہ لصوص دینند اہل البدع کلاب اہل النار حدیث نبوی است علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیہ فقیری را کہ نہ باوضاع شرعی ست وبحلیہ سنت متحلی نیست در مجلس خود راہ ندہند بالجملہ وَمَآ اٰتٰكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا وَاتَّقُوا اللّٰهَ والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب (۹۰) نودم

حافظ پیر محمد

بصلاح آثار پیر محمد دربیان آنکہ طالب وحدت را وحدانی باید بود۔

الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ المصطفیٰ وعلیٰ آلہ وصحبہ البررۃ التقی مکتوب شریف رسید چون متضمن اشواق واذواق بود سبب مسرت وبہجت گردید حق سبحانہ نایرۂ این شوق را اشتعال دہاد ونار محبت را سر بلند کناد تا رہائی تام از تعلقات کثیرۂ کثرت میسر آید وجمال وحدت حقیقی پردہ نکشاید وحدت وکثرت ضد یکدیگرند سالک ہر چند جہات کثرت باخود دارد وباحکام کثرت درآویختہ است از وحدت دور ومہجور است وحدانی باید بود ہم از راہ طلب ومحبت وہم از روے دید ودانش تا بوحدت ذاتی اقرب باشد وبتوحید حقیقی برسد۔ التوحید اسقاط الاضافات۔ والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۹۱) نود ویکم

بسیادت مآب سید محمد اسرائیل دربیان آنکہ شرارت نفس از شرارت عدم واز شرارت ابلیس زیادہ است

وتحقیق فنا واطمینان نفس وتبیین زوال عین واثر۔

الحمد للہ ذی الانعام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الانام وعلی آلہ الکرام و صحبہ العظام اما بعد صحیفہ گرامی مشرف ساخت حمداللہ سبحانہ کہ بعافیت اند ومحبت فقرا روز افزون ست ومطمح ہمت مطلب اعلی است حدیث شوق برنگاشتہ بودند فقرا را نیز مشتاق دانند بلکہ حدیث وانا الیہم لاشد شوقا برخوانند چہ ہرچہ منسوب باصل است اشد واقوی است فرع ہرچہ دارد از قسم کمال مستفاد از اصل است بخود ہیچ چیز استقلال ندارد و ہیچ گونہ با اصل برابری نمی تواند کرد آرے عدم است کہ بے توسط اصل نصیب فرع است وآن شر ونقص است وبوے از خیریت فی نفسہ ندارد واگر خیریت است انعکاسی وعاریتی است کہ خود را باین کمال عاریتی خیر وکامل تصور نمودہ است وخیانت در امانت نمودہ وشرارت بر شرارت افزودہ پس شرارت نفس از شرارت عدم ہم افزون تر است چہ عدم شرارت ذاتی دارد وبانیستی ونامرادی خود ساختہ است ونفس باوجود این شرارت ذاتی کہ از راہ عدم بمنزلہ ذات اوست آمدہ است بعلت خیانت مسطورہ انانیت ومالیخولیائی سری ودعوی شرکت باصل پیدا کردہ است وازین رہگذر بمعادات مولاے حقیقی تعالی برپا شدہ حقیقت نفس امارہ ہم ہرچند عدم است وشرارت را از وکسب کردہ فرزند خلف او شدہ لیکن از راہ جہل مرکب ومالیخولیاے سری کہ بسبب تنیا از وست از عدم مطلق از پدر و مبدأ خود در شرارت سبقت نمودہ وداد شریت دادہ عدم بیچارہ اگر سالہا شاگردی او کند باین سرحد نمی تواند رسید ونیز استاد او درین شرارت وسرکشی ابلیس لعین است لیکن او در شرارت پیش قدم شدہ بمراحل از ابلیس در سرکشی وانانیت گذرانیدہ ابلیس عصیان امر الٰہی کرد وندای انا خیر منہ از نہاد او برآمد وبعد از اغواے بنی آدم تبری از آنہا نمود وگفت اِنِّیْ بَرِیْٓءٌ مِّنْکَ اِنِّیْٓ اَخَافُ اللّٰہَ رَبَّ الْعٰلَمِیْنَ واو دعوی خدائی کرد اَنَا رَبُّکُمُ الْاَعْلٰی گفت شتان ما بینہما۔ ابلیس باوجود استادیش تلمیذی او را می شاید وباوجود پیشوائیش پس روے او را شایان سبحان اللہ ہمین امارہ بااین شرارت وذمایم بعد اطمینان وشرح صدر رئیس لطائف عالم امر کہ بپاکی وعلو

موصوف اند می گردد و در مدارج قرب و معرفت تفوق بر آنہا پیدا می کند حضرت ایشان ما
قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس بر نگاشتہ اند کہ مطمئنہ بعد حصول شرح صدر کہ از لوازم کمالات
ولایت کبری است از مقام خود عروج فرمودہ بر تخت صدر ارتقامی نماید و آنجا تمکن سلطنت
پیدا می کند و استیلا بر ممالک قرب می فرماید این تخت صدر فی الحقیقت فوق جمیع مقامات
عروج مرتبۂ ولایت کبری است بر آیندہ این تخت را نظر باطن بطون نفوذ می کند این مطمئنہ
را گنجایش مخالفت نماندہ است و مجال سرکشی نہ بکلیت خود متوجہ مطلوب است و بتمامی
گرفتار مقصود ہمتش جز رضاے پرودگار نیست جل سلطانہ و مطلبش جز طاعت و عبادت او
تعالی نہ، ہذا کلامہ۔

نوشتہ بودند کہ بعضے وقت خود را چنان گم می یابد کہ گوئیا ھباء منثور موہوم است باطن
کہ بلباس ظاہر ملبوس است جز توہم محض مدرک نمی شود بعضے احیان ہر چند چشم را مالش نماید کہ
شاید اثر خیر گی باشد وہم برین منوال تکلم و استماع الخ۔ مخدوما این عدمیت کہ بعلاقہ اصالت
و ظلیت است مبارک و میمون است و مقدمہ وصول است بلکہ نفس وصول کہ تا نیابی نرسی
بزرگے گفتہ اشتھی ان لا اشتھی عدم لا اعود ابدا نتیجہ ذکر و فکر و ثمرۂ سیر و سلوک آنست کہ سالک بر عدمیت
ذاتیہ خود بینا شود و ہستی و کمالات تابعہ او را درست از اصل داند و باصل سپارد للمولوی قدس سرہ

بیت چوں بدانستی کہ ظل کیستی فارغی گر مُردی و ر زیستی

آنچہ درباب زوال عین و اثر نوشتہ بودند کہ این معاملہ زوال و فنا بصفات نفس تعلق دارد
نہ بذات او کہ ذات او باقی است و زوال و تبدل در صفات است و بس و باین تبدل اوصاف
ذات او مزکی و مطہر می گردد و باطمینان می رسد بلے تحقیق آنست کہ فنا و بقا تبدل اوصاف
و اخلاق سیئہ است باخلاق حسنہ لیکن بر تقدیر تحقیق آنکہ افراد عالم ہمگی ظہور اسماء و صفات است
ذاتی درمیان اینہا کائن نیست پس وجود اینہا بتمام وجوہ و اعتبارات باشد بے ذات باید کہ
بر تقدیر فنا صفات زوال عین و اثر بطریق حقیقت بود نہ بطریق مجاز چنانچہ نوشتہ اید و

بشیخ محی الدین بن العربی نیز عالم را اعراض مجتمعه گفته است پس بر مذهب او هم افراد عالم را ذات نبود و اگر باشد بر قضیهٔ اطلاق و تقیید وجودِ همان ذات حق باشد جل وعلا پس افرادِ ممکنات یا محض اعراض اند یا ذات ماخوذ باین اعراض ۔ اگر گویند نفس چنانچه صفات رذیله دارد صفات حمیده نیز دارد از علم و قدرت و ارادت و مانند آن پس بر تقدیر فنا و زوال صفات ردیه صفات حمیده باقی ست که منافی زوال عین و اثر است. گوئیم آنچه ذاتی نفس است شرارت و نقص است صفات کمال در وی نه از وی ست بل مستعار از مرتبهٔ وجوب ست که آن کمالات را از راه جهل از خود تصور نموده است و خود را ازین ره گذر خیر و کامل و مبدأ خیرات دانسته و دعوی شرکت بصاحب خود پیدا کرده و خیانت در امانت نموده پس حقیقت او همان جهل مرکب و علم کاذب ست که منشاء شرارت و انانیت او گشته است للمولوی مصرع

اے برادر تو همیں اندیشهٔ الخ

بوے از خیریت در ذات او نیست پس بعد از فنا و زوال جهل مرکب و استیلاے دید عاریت اثرے از وے نمی ماند و حقیقت گویا انقلاب می یابد و از امارگی باطمینان می رسد و متبادر از کلام کبرا که در فنا و زوال عین و اثر آمده است همیں معنی است و نصوص هم ازین اشعار خالی نیست من قتله فانا دیته اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ والسلام

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بشیخ حسین منصور در شرح احوال و اذواق سنیهٔ او و بشارت ولایتِ علیا ۔

الله تعالی در مدارج قرب ترقیات بے اندازه کرامت فرماید مکتوب مرغوب که نامزد این مسکین نموده بودند رسیده سبب مسرت گردید از تاثیر توجهات که نسبت بطلبه واقع میشود نوشته بودند و از قدرت و قوت برین امر خطیر بوضوح پیوست شکر خداوندی جل شانه بجا آرند آنرا نعمت شگرف دانند و کریمه مَاشَاءَ اللّٰهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ بر خوانند اندراج یافته بود

اولاکہ تفحص احوال خود می کردم خود را در ولایت کبری می یافتم وہر چند متوجہ فوق می شدم نمی توانستم مدتے مدید دران بودم الحال کہ متوجہ می شوم خود را در ولایت علیا می یابم بکرات ملاحظہ نمودہ وتاکید کردہ درین امر شکے وریبی عارض نمی گردد۔ مخدوما این حال واین دید اصیل است گفتہ اند علامت صحت حال حصول یقین است بروجہ کمال فقیر ہم کہ متوجہ شدم موافق دید شما یافتم وشمارا دران ولایت ملاحظہ نمودم حمد اللہ سبحانہ علی ذلک وعلی جمیع نعمائہ۔ ونیز نوشتہ بودند کہ اولا عروج لطائف عالم امر بوقوع می آید اکنون لطائف عالم خلق کہ نفس وعناصر اربعہ است نیز معلوم می گردد۔ مخدوما این عروج کہ لطائف عالم خلق راست مؤید دید اوست چہ عروج لطائف عالم خلق ملایم ولایت علیاست غیر از لطیفہ خاک کہ کمال آن منوط بکمالات نبوت است ولطیفہ نفس در رنگ لطائف عالم امر در ولایت کبریٰ بفنا وبقا مشرف می گردد وبکمال اطمینان می رسد بالجملہ ترقی در کمالات ولایت علیا اصالۃً نصیب سہ عنصر است از لطائف عالم خلق عنصر آبی عنصر ہوائی وعنصر ناری مامول از دوستان دعاست والسلام اولا وآخرا۔

مکتوب (۹۳) نود وسوم

بہ بدر بیگ سمرقندی در تحریص مداومت ذکر وما یترتب علیہ۔

حامدا اللہ العظیم ومصلیا علی رسولہ الکریم۔ اللہ تعالیٰ ہموارہ با خود دارد ویک لحظہ بغیر خود نگذارد کتابتے کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت باید کہ ہم برین منوال از احوال خیر مآل نویسان باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است آنچہ در باب بیوہ ہا سعی جمیل می نمایند محل ثواب است حق سبحانہ جزائے خیر دہاد۔ واقعاتے کہ دیدہ ونوشتہ بودند ہمہ روشن وخوبست بمبشرات اند بکار خود سرگرم باشند از احوال باطن واز ذکر وفکر وما یترتب علیہ ہیچ نوشتہ بودند بایستی اول آنرا می نوشتند وچیزہائے دیگر را تابع می ساختند۔

مصرع طفیلِ دوست باشد ہر چہ باشد

بالجملہ چندان مداومت بذکر نمایند کہ ذکر و حضور بلکہ دل شود و صفت لازمہ او گردد کہ بنفی منتفی نشود و ماسوی مذکور از ساحت سینہ رخت بر بندد و ہیچ مرادی و مقصدی غیر از حق سبحانہ نماند

مصرع این کار دولت است کنون تا کرا دہند

مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

بخواجہ امان اللہ و خواجہ محمد مومن برہانپوری در تحقیق فناے قلب و فناے نفس و حقیقت لاینکر اللہ الا اللہ و تفوق حالت صلوٰتیہ بر غیر آن۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ کاغذے کہ سعادت آثار خواجہ امان اللہ وفقہ اللہ سبحانہ لمرضاتہ دران احوال و اذواق و وقائع و مقامات خود مرقوم نمودہ باین مسکین فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت و ہمچنین کاغذے کہ متضمن احوال و وقائع محبت اطوار خواجہ محمد مومن حصل اللہ تعالیٰ آمالہ بود نیز بہجت افزا گردید احوال ہر دو عزیز سنجیدہ و اذواق پسندیدہ است و وقایع و منامات روشن و مبشر آنچہ از فناے قلب و فناے نفس نوشتہ بودند و رفع خطرہ از قلب و دماغ و وہم و خیال و دید نیستی و عدمیت و زوال مورد کلمہ انا و انتفاے ذکر و اثر آن و نایافت مذکور و حصول مقام لاینکر اللہ الا اللہ ہمہ واضح گردید بدانند کہ لاینکر اللہ الا اللہ را اہل وحدتِ وجود ہم می گویند و بعد از فناے اتم ہم این حالت روے می دہد لیکن فرق میان این دو مقام فرق زمین و آسمان ست اہل وحدتِ وجود تعین امکانی را حق می گویند و اللہ ایشان بر ہمان تعین اطلاق مے یابد آن تعین را پیش از تحقق این حالت بعنوان غیر می دانستند و بعد از تحقق این حالت ہمان را بعنوان حقانیت مشاہدہ می نماید خوش گفت مصرع بخواب اندر مگر موشے شتر شد

و در ما نحن فیہ بعد از فنائے اتم ازین تعین اثرے نماندہ است و ذکر و توجہ و حضور ہمہ منسوب بآنجناب قدس گشتہ و ذاکر نیز رخت بصحرائے عدم کشیدہ شتان ما بینھما حقیقت لا یذکر اللہ الا اللہ درین موطن صورت می بندد نہ دران موطن کہ وجود ذاکر درمیان ست و اطلاق الا اللہ بزبانی و نفی راجع بعنوان و آنچہ از رفع خطرہ از دماغ و وہم و خیال کہ نوشتہ اند محل تامل است این ہمہ وقائع و احوال کہ نوشتہ اید خطرات است کہ از راہ وہم و خیال شدہ بر روئے کاغذ آمدہ است یا چیز دیگر تا این نشاۃ برپا است خلاصی از چنگل وہم و خیال اشکال دارد آرے چون این نشاۃ خلل پذیرد و مقدمہ موت درمیان آید محتمل کہ نجات از چنگل وہم و خیال بیسر آید چنانکہ مولوی روم قدس سرہ می فرماید۔ بیت

من شدم عریان زتن او از خیال می خرامم در نہایات الوصال

آری بعضے از کمل باشند کہ درین نشاۃ فانیہ ہای از قید خیال و خلاصی از وہم یابند و مطلوب را بے تحت خیال در آغوش کشند آنچہ دیگران را بالفرد اموعود است این بزرگواران را امروز حاصل و قلیل ما ہم بیت

اگر این لحظہ ممکن کار شب نیست ز بخت مقبلان این ہم عجب نیست

آرے رفع خطرہ از قلب ممکن است بلکہ واقع درین موطن خطرہ از قلب بنوعے منتفی می شود کہ اگر ہزار سال عمر بصاحب این قلب بدہند ہرگز خطرہ بر دل نیاید و شادی و غمی جہان در وے نگنجد بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است۔ باید دانست کہ فنائے قلب نتیجہ تجلی افعال است و فنائے نفس منوط بتجلی صفات و کمال این فنا وابستہ بتجلی ذات ست چہ کمال ہر مقام مربوط ست بگذشتن از آن مقام و وصول بمقام فوق ہر کدام ازین تجلیات ثلثہ را آثار و علامات جدا است و ہر فنا را احکام علیحدہ و معتبر در ہر فنا و قدر مشترک آنست کہ دائمی بود، فنائے کہ در دوام نپذیرد از حیز اعتبار ساقط است و آنچہ نوشتہ اند کہ از ہمان روز ہر نمازی کہ این فقیر می کند حلاوت و محبت و خشوع و خضوع پیدا می شود خصوصاً در نماز فرض و گاہ گاہے چنان وقت روے می دہد کہ در بیان نمی آید بسیار اصیل است و عالی

وحالت صلوٰتیہ را بر غیر آن تفوق است نماز معراج مومن است وحالت آن مناسبت بحالت معراجیہ دارد در حدیث آمدہ است اذا قام العبد فی الصلوٰۃ فتحت لہ ابواب الجنان وکشفت الحجب بینہ وبین ربہ الحدیث وآنچہ بعد از فنا خود را نوری یابند و نورانی می بینند از آثار بقا است کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ الآیہ ایمائی است بآن والسلام علیکم وعلی سایر من اتبع الھدی و التزم متابعۃ المصطفٰی علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب (۹۵) نود و پنجم

بسید علی بارہہ در آنکہ اخلاص در عمل و اطمینان نفس وابستہ بصحبت صوفیۂ کرام است۔

بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات بجناب نجابت آیات میرساند احوال فقرای این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ و السنۃ السنیۃ صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید از شوق لقا اظہار نمودہ بودند موقوف بروقت است لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ دنیا محل فراق است دعا کنند کہ حق سبحانہ در آخرت جمع سازد و لقای او تعالی ہم موعود بآخرت ست مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ موت از مقدمات آخرت ست چیزی کہ موعود بآخرت است موت دریچہ آنست دنیا از مزرعہ بیش نیست محل عمل است ہر چند در عمل باخلاص کوشید و آید ثمرات و نتائج اخروی بیشتر متوقع است و درجات قرب بیشتر مامول عمل از کتب شریعہ باخود است و حقیقت اخلاص عمل کہ منوط باسلام حقیقی و اطمینان نفس است وابستہ بصحبت صوفیۂ کرام است عمل بی اخلاص مانند قالب بی روح است. والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب (۹۶) نود و ششم

بسید نور بجر[1] در تحریص بر معرفت۔

---

[1] نور بجر بارہہ "سیف خان" (م ۱۱۰۸ھ)

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ. جناب سیادت پناہ ازین مسکین سلام عافیت انجام خوانند کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت باید کہ ہم برین منوال احوال ظاہر و باطن خود نویسان باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است. مخدوما اشرف عمر کہ موسم جوانی است گذشتہ می رود و ارذل عمر رسیدہ می آید افسوس است کہ اشرف اشیا کہ معرفۃ اللہ است بارذل عمر حوالہ نمودہ آید و اشرف عمر در پے ارذل اشیا کہ ہوا و ہوس و زینت دنیاست صرف یابد باید کہ اوقات بذکر و فکر معمور باشد و توشہ آخرت آمادہ سازند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب (۹۷) نود و ہفتم

بمولانا محمد جان ورسکی در تحقیق ولایات سہ گانہ و حقیقت اطمینان نفس و شرح صدر و کمالات لطائف عالم امر و عالم خلق و تعین نصیب ہر کدام و تحقیق کمالات نبوت و تفضیل آن بر ولایت و بیان نتیجہ اذکار و تلاوت قرآن و نماز و بیان مقامے کہ افاضۂ کمالات در آنجا بمحض فضل است نہ بعمل و بیان مقامے کہ فوق آنست۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ. فضائل مآب اخوی مولانا محمد جان ورسکی بدانند کہ فنائے نفس و اطمینان او کہ اسلام حقیقی بآن منوط ست ہر چند شروع آن از ولایت صغریٰ ست لیکن کمال آن وابستہ بحصول کمالات ولایت کبریٰ ست بلکہ اصول سہ گانہ کہ فوق دائرہ اسماء و صفات و شیون و اعتبارات ست کہ ولایت کبریٰ عبارت از مجموع این اصول سہ گانہ و این دائرہ است و این دائرہ منتہاے عروج پنجگانہ عالم امر است فوق آن عالم امر را بالاصالہ گذر نیست نفس از کمالات آن سہ گانہ امیدوار است حقیقت اطمینان و شرح صدر درین موطن حاصل می شود حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ نوشتہ اند کہ مطمئنہ بعد از حصول شرح صدر کہ از لوازم ولایت کبریٰ ست از مقام خود

عروج فرمودہ بر تخت صدر ارتقامی نماید و آنجا تمکن سلطنت پیدا می کند و استیلا بر ممالک قرب می فرماید و این تخت فی الحقیقت فوق جمیع مقامات عروج مرتبہ ولایت کبری است - اگر گویند مقام نفس در دماغ است و آنرا بر صدر تفوق است فرود آمدن او بر صدر بظاہر تنزل است آنرا ارتقا چگونہ توان گفت جواب گوئیم کہ دماغ را ہر چند بر صدر بصورت وظاہر تفوق است اما فی الحقیقت معاملہ بعکس است وبمعنی صدر را بر دماغ تفوق است چہ سر محل غرور وخودی و انانیت است وموضع ترفع وتکبر وخیالات فاسد وصدر محلِ ایمان والہام وواردات وموطن انوار واسرار است کریمہ اَفَمَنْ شَرَحَ اللّٰہُ صَدْرَہٗ لِلْاِسْلَامِ فَھُوَ عَلٰی نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّہٖ وحدیث النور اذا دخل الصدر انفتح الحدیث دلیل بر آنست ونفس چون از رذائل اوصاف پاک گردد از دعوی ہمسری وانانیت بری وتایب شود ومطمئنہ ومرضی گردد وبمقتضاے کریمہ رَبَّنَآ اَخْرِجْنَا مِنْ ھٰذِہِ الْقَرْیَۃِ الظَّالِمِ اَھْلُھَا الآیہ جاے خود بگذارد واز زمین معصیت ہجرت نماید وجوار صلحا کہ لطائف عالم امر است اختیار نماید بمصداق خیارکم فی الجاھلیۃ خیارکم فی الاسلام اذا فقھوا رئیس لطائف عالم امر می گردد وبر تخت صدر استقرار گرفتہ تمکن سلطنت پیدا می کند چون از ہستی وانانیت خود بغربت ونیستی آمد واز مانوسات ومنتسبات تہی ویکسو شد وآن را باہل آن سپرد وبموت فی عدمیت ساخت حق تعالی اورا باین کرامت بنواخت وبخلعت سلطنت مشرف ساخت فَانْظُرْ اِلٰٓی اٰثٰرِ رَحْمَتِ اللّٰہِ کَیْفَ یُحْیِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِھَا این ہنگام بجاے اوصاف ذمیمہ واخلاق سیئہ اوصاف حمیدہ واخلاق حسنہ وراعطا می شود کہ غیر از نیکوئی ازوی چیزے دیگر نیاید ودعوت بحق فرماید اُولٰٓئِکَ یُبَدِّلُ اللّٰہُ سَیِّاٰتِھِمْ حَسَنٰتٍ وَکَانَ اللّٰہُ غَفُوْرًا رَّحِیْمًا ؀

مخدوما آنچہ مذکور شد از کمالات ولایت انبیا است علیہم الصلوات والبرکات ومعاملہ کہ بہ نبوت این بزرگواران تعلق دارد وراے آنست ونسبت میان این دو کمال نسبت قطرہ است بدریاے محیط چہ کمالات ولایت را ہر چند ولایت انبیا بود علیہم الصلوات نسبت

بکمالات نبوت ہیچ اعتدادی نیست مدعوا ولی انبیا اند و مقصود و خلص آفرینش ہم ایشان ہر دولتے کہ آمدہ است از برای ایشان آمدہ است علیہم التسلیمات، اولیا طفیلی و اولش خورشانند کمال در حق اولیا آنست کہ ایمان خود را با نبیا درست کنند تا فردا نجات یابند و در سایہ رایت شان جا گیرند قال اللہ تعالی وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ه پس باید کہ افضلیت شان از راہ نبوت بود و نبوت افضل از ولایت باشد ہر چند ولایت این بزرگواران بود نبوت را عروجی ست کہ رو بحق تعالی دارد و نزولی است کہ رویش بخلق است چنانچہ ولایت را عروجی ست و نزولی نہ آنکہ ولایت رو بحق است و نبوت رو بخلق چنانچہ اکثر گمان بردہ اند۔ اے برادر حظ وافر از کمالات نبوت عالم خلق راست عالم امر نصیب خود را از کمالات ولایت مستوفی گرفتہ است و بفنا و بقا رسیدہ اکنون نوبت بعالم خلق رسیدہ و بینی آن سبب رفعتش گشتہ بیت

خاک شو خاک تا بروید گل　　　کہ بجز خاک نیست مظہر گل

باید دانست کہ طہارت عالم خلق بتمامہ و اعتدال آن منوط باین کمال است ہر چند بعضے ازین لطائف را در ولایت کبری و ولایت علیا نیز طہارت بحصول پیوستہ است لیکن ہمہ لطائف را باجمعہم درین مقام شگرف اعتدال حاصل می شود و حرونازی کہ ندای أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ از نہاد آن سر می زند و حجر و ارضی کہ بدنائت و خست موصوف است ازین رذایل پاک می شوند و باعتدال می آیند۔ مخدوما تلاوت قرآن مجید و ادای صلوات درین مقام ترقی بخش و سود مند است چنانچہ اذکار دیگر از تکرار کلمہ طیبہ و ذکر قلبی و مراقبہ در مقامہای سابقہ کہ بولایت ثلاثہ تعلق دارد نافع و نتیجہ بخش است چون ازین مقام عالی ترقی واقع شود افاضہ کمالات در آن موطن بمحض فضل و احسان بود در آنجا نہ عمل را اثر است و نہ اعتقاد را عارف درین مقام خود را از دائرہ شریعت غرا بیرون می بیند لیکن چون شریعت اصل و بنیاد است استغنای ازان متصور نیست کہ اگر در بنیاد خلل رود در درخت و در عمارات آن خلل تاثیر کند و چون معاملہ ازین مقام بالا رود

معاملہ از تفضل بمحبت گراید افاضۂ کمالات بمحبت بود تفضل و احسان دیگر است عشق و محبت دیگر۔
مصرع قلم اینجا رسید و سر بشکست
سعی نمایند کہ ایمانی باین معانی حاصل نمایند و ہمت بر آن گمارند کہ از اولش مخدومان بقدر استعداد بہرہ گیرند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ۔

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بحافظ محمد شریف لاہوری در وعظ و نصیحت۔

اللہ تعالی در مدارج قرب ترقیات بے اندازہ نصیب کناد صحیفۂ گرامی رسیدہ خوشوقت ساخت حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از ضعف فرصت است امید کہ فرصت کلی شود خاطر اکثر اوقات نگران ست۔ مخدوما بندگی استسلام و گردن نہادن است و از ارادات خود تمام برآمدن و بمراد او تعالی قائم شدن ست ہر چہ از محبوب می رسد محبوب و مرغوب محب است انعام باشد یا ایلام محب فدائے محبوب ست ہمہ افعال و کردار در نظر محب رعنا و زیبا ست وفا و جفائے او لذت بخش ہر تلخی کہ از اں طرف میرسد در رنگ شکر آنرا میخاید و شیرین کام می گردد۔ بیت
مئی تلخست جور گلعذاران کہ ہر چندش خوری باشد گواران
در حدیث است عجبت من قضاء اللہ للمومن ان اصابۃ خیر احمد ربہ و شکر و ان اصابتہ مصیبۃ حمد ربہ و صبرہ یوجر المومن فی کل شیء حتی فی اللقمۃ یرفعہا الی فی امرأتہ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بسید نور محمد در نصائح و تحقیق معنی یادداشت۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ مکتوب مرغوب سیادت پناہ رسیدہ بہجت افزا گردید حمد اللہ سبحانہ کہ اوقات بذکر معمور است و ذکر نفی و اثبات بہ پنجاہ و پنج می رسد

شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و طالب مزید بوند و چنداں مداومت بذکر و مراقبہ نمایند کہ ذکر ملکۂ دل شود و حضور صفت لازم او گردد بحدے کہ بنفی منتفی نشود و از تکلف یاد کرد رہائی یافتہ صورت یادداشت درمیان آید و آنچہ گفتہ کہ صورت یادداشت درمیان آید زیرا کہ حقیقت یادداشت منوط بتمامی مقامات سلوک است و بنہایت کار مربوط و برین صورت کہ ہم موطن اندراج النہایت فی البدایت است اطلاق یادداشت آمدہ است کہ مقابل یادکرد است بیت

دارم ہمہ جا با ہمہ کس در ہمہ حال　　در دل ز تو آرزو و در دیدہ خیال

در اتباع سنت کوشند و از بدعت و اہل بدعت دور باشند و بصحبت صلحا و فقرا و متشرع راغب بوند و ہر جا خلاف شرع بینند ازان گریزان و یکسو شوند۔ بیت

با عاشقان نشین و ہمہ عاشقی گزین　　باہر کہ نیست عاشق ہرگز مشو قرین

و عاشق صادق کسے است کہ بر متابعت پیغمبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم راسخ است کریمہ قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحْبِبْکُمُ اللّٰهُ مؤید این معنی است و السلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدے

مکتوب (۱۰۰) صدم

بسیادت پناہ امیر خان در تحریص بر تحصیل معرفت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی رفع اللہ قدرکم و شرح صدرکم و یسر امرکم بحرمۃ سید البشر المطہر عن زیغ البصر علیہ و علی آلہ من الصلوۃ افضلھا و من التسلیمات اکملھا مصرع

از ہر چہ می رود سخن دوست خوشتر است

مخدوما مکرما! آنچہ از ما و شما درین نشاۃ فانیہ طلب داشتہ اند اداے وظائف بندگی است و تحصیل عبادات و طاعات و سر افگندگی و مقرر اہل اللہ است کہ ہر طاعت و عبادت کہ وجود عابد دران درمیان ست معلول است و شایان قبول خاص نہ شایان قبول آن عبادت است

که وجود عابد دران میان نباشد و این معنی مؤدای معرفت ست چه معرفت عبارت ست از فنا فی المعروف پس حقیقت عبادت بے تحقق معرفت صورت نه بندد و کمال طاعت بے حصول فنا متحقق نشود پس بر عقلا و هوشمندان ناگزیر است که در حصول معرفت بجان کوشند و از هر جا بوئے ازین دولت بمشام جان شان برسد از پے آن شوند. بیت

از تست حجاب تو یقین ست شرط همه رهروان همین ست

افسوس است که آنچه ازین کس درین مهلت قلیله خواسته اند بجا نیارد و باموردیگر پردازد و تعمیر چیزے که تخریب آن مطلوب ست نماید فردا بکدام رو در حضرت صمدیتش در آید و بکدام حیله زبان عذر بکشاید دوباره در دنیا آمدنی نیست. بیت

ترسم که یار با ما نا آشنا بماند تا دامن قیامت این غم بما بماند

دولت صوری و معنوی در ترقی باد بحرمة النبی و آله الامجاد علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات۔

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

بسیادت و نقابت پناه بمیرزا خان در تحریص بر مطالعه رسالهٔ مرسوله که متضمن فضائل اذکار وادعیه است و فرق در طریق انابت و طریق اجتباء

بعد الحمد والصلوٰة و ارسال التحیات بجناب سیادت و نقابت پناه نجابت و معالی دستگاه میرساند احوال و اوضاع فقراے این حدود مستوجب حمد است المسئول من الله تعالی سلامتکم و استقامتکم علی جادة الشریعة العلیة والسنة السنیه المصطفویة علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیه و ترقی درجاتکم الصوریه والمعنویه بورود نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی مشرف گردید سلامت باشند۔ مکرر با ادعیه و اذکار که فقیر بآن دلالت نموده بود نه بآن عنوان بود که از شرائط این طریقه است و سلوک طریق منوط بآنست بلکه باین اندازه بود

که خالی نباشد و تا حصول صحبت اوقات معمور بود بغفلت نرود این فقیر رساله اذکار و ادعیه ماثوره موقته و غیر موقته با ذکر فضائل بعضے ازان کتب احادیث معتبر نوشته است نقل آنرا فرستاده مطالعه خواهند فرمود و هر قدر که ازان توانند بعمل خواهند در آورد و رساله کلانی است بزبان فارسی متضمن فوائد کثیر است اگر تمام رساله را مطالعه فرمایند بهتر باشد گنجی است از اسرار سرادقات قرب بحریست موصل بمنازل قدس غواصی باید که از قعر آن نفائس جواهر بر آرد و سباحی را شاید که شناوری آن نموده بشهر مطلوب واصل گردد و مرقوم فرموده بودند که هر چند صحبت مدار علیه این کار است لیکن درین سلسله عالیه غائبانه هم بزم افاده و استفاده گرم می بوده است چنانچه ببیان حضرت ایشان می شد اشفاق پناها حضرت ایشان ما را آنچه در سلوک مقامات ولایت و وصول بمنازل قرب درکار بود همه در حضور خواجه جیو روے نموده بود و حصول مراتب کمال و تکمیل در صحبت پر نور او میسر گشته چنانچه این معنی از مکتوب بیان طریق قدیم آنحضرت واضح و لائح است غایة الامر بعد از تمامی سلوک چون رخصت خانه می فرمودند مراسلات و مکاتبات در میان می آمد و اجوبه اسوله می شد که درین ضمن افاده و استفاده هم روے میداده باشد خارج از مبحث است که بعد حصول کمال و مراتب سلوک ست لیکن نفس حصول کمال و کسب منازل سلوک را صحبت ناگزیر است این افاده و استفاده میان این دو بزرگوار بعد حصول مراتب کمال از طرفین بوده است چنانچه از مکتوبات این حضرات روشن است با آنکه حضرت ایشان ما نسبت محبوبیت داشتند اگر غائبانه بے صحبت نیز هم اخذ فیوض و برکات نمایند گنجایش دارد معامله محبوبان جدا است ایشان را براه اجتبا می برند و کشان کشان بمنزل می رسانند. مصرع

گر نه آید بخوشی موے کشانش آرند

اگر توسط پیر ظاهر هم نبود ایشان را می برند و در راه نمی گذارند مریدان براه انابت می روند و محتاج بصحبت پیر ظاهر اند از رفتن تا بردن فرق بسیار است و نسبت محبوبیت حضرت ایشان در حضور حضرت خواجه جیو مقرر شده بود و حضرت خواجه درباره حضرت ایشان این ابیات می خواندند.

وحضرت خواجه جیو در رسائل شریف بامر ایشان بعد از درست نمودن ارادت راه افاده و استفاده بمراسلات بود و بمیان نوشتها

شعر　عشق معشوقان نہان ست و ستیر　　عشق عاشق با دو صد طبل و نفیر
لیک عشق عاشقان تن زہ کند　　عشق معشوقان خوش و فربہ کند

و آنچہ این فقیر بر ترغیب صحبت نوشتہ است در راہ انابت است کہ راہ مرید بنسبت ہٰذا نوشتہ است کہ ترقی غالبا منوط بآنست بلا ازا مشفقا سعادت آثارا اخوی ملا عبد الخالق را درین نزدیکی رخصت وطن خواہند کرد انشاء اللہ تعالی بعد موافقت استخارہ طرفین بمشار الیہ صحبت خواہند داشت دیدانچہ دلالت نماید بعمل خواہند در آورد و اوراد و اذکار لسانی بصلاح او بکنند در طریق اوقات بذکر و شغل باطنی کہ از معلم طریقت ماخوذ است مستغرق می دارند و بغیر از فرض و سنت تجویز نمی فرمایند کہ ورای آن شغل بچیز دیگر مشتغل باشد ماٰمول از اشفاق کریمانہ آن مکرم آنست کہ این دور از کار را بدعا و سلامتی خاتمہ یاد آرند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی و التزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات و البرکات العلی۔

مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بمخدوم زادہ عالی منقبت شیخ ابو القاسم در جواب بعضے احوال و اذواق کہ تعلق بحقیقت کعبہ ربانی داشت و حل دو شبہہ کہ در کلام حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ تعالی عنہ نمودہ بود۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ فرزندی ابو القاسم نوشتہ بود کہ درین روزہا خود را نور ضوئی یابم و آن نور بمثابہ لمعانی و شعشعانی دارد کہ چشم باطن از شہود آن خیرہ است نمیتواند دید چنانچہ دیدۂ ظاہر از دیدن آفتاب خیرہ است و ہمین نور را مسجود الیہ خلایق می انگارد معلوم آن فرزند باشد کہ این دید از آثار بقا است کہ بر فنائے اتم مرتب است کریمۂ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا يَّمْشِيْ بِهٖ فِي النَّاسِ ایمائی است بآن و آنکہ آن نور را مسجود الیہ می انگارند از قبیل اشتباہ اسم است بمسمی چہ بقا باسم است و لعلاقہ اصالت و ظلیت تحقق باصول و مسجود الیہ مسمی است و مرتبہ ایست کہ اصل در رنگ ظل از انجا در راہ ست لیکن چون اسم مرآۃ

مسمی است ودر وقت شہود مرآۃ مختفی است وظاہر ہمانست کہ در مرآۃ است تحقق باسم را
تحقق بذات ومسمی می انگارد وبہمین اشتباہ واختفاے مرآۃ جم غفیر از صوفیہ صفت را عین ذات
گفتہ اند وزیادتی بعلم راجع داشتہ وحق آنست کہ صفات در خارج موجودند بوجود زاید چنانچہ مذہب
اہل حق است شکر اللہ تعالی سعیہم وآنچہ بعد ازین در کاغذ علیحدہ نوشتہ کہ در حیرت بودم
منشاء این دید چیست ندا در دادند کہ سبب این دید آنست کہ چون ترا بحقیقت کعبہ کہ نور
صرف ست ومسجود الیہ خلایق فنا وبقا حاصل گشتہ است از انست کہ خود را عین او می یابی
وبصفت او متصف می انگاری واضح گردید باید دانست کہ این معاملہ واین دید تعلق بشہود
دارد لیکن برین شہود آثار بسیار مترتب است وتحقق باین حقیقت بس عالی ست از کرم او تعالی
مستبعد نیست کہ نامرادی را باین مراد برساند وباین دید مشرف گرداند۔ بیت

می توانی کہ دہی اشک مرا حسن قبول		اے کہ دُر ساختۂ قطرۂ بارانی را

نوشتہ بودند کہ حضرت مجدد الف ثانی رح در مکتوبے از مکتوبات جلد ثالث تحقیق نمودہ اند کہ
چوں معاملہ عارف بذات بحت می افتد تخیل رویت بچشم سر یا بچشم قلب نمی شود انتہی پس
برین تقدیر می باید کہ علم بوصول ذات نیز نشود چہ طرق علم بیرون ازین دو امر نخواہد بود۔

جواب: انحصار طرق علم در رویت چشم یا رویت قلب در حیز منع است روا است کہ
حق سبحانہ وتعالی شخصے را باین وصول بے کیفی مشرف سازد وعلم ضروری باین وصول در وے
پیدا آرد وہیچ رویت درمیان نیاید بسیارے از علوم بہ بداہت در ما حاصل می شود مثل علم
بجوع وعطش وحرارت وبرودت وصحت وسقم در رویت آن قطعاً منتفی است نابینا کہ بسفر مکہ
رود وبمکہ برسد او را علم بوصول مکہ حاصل است ورویت نیست آرے رویت یکے از طرق علم است
لیکن انحصار نیست اسباب علم ورای رویت است چنانچہ در کتب کلامیہ مبین است۔

نوشتہ بودند کہ آنحضرت قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ بر نگاشتہ اند کہ فوق حقیقت صلوۃ مرتبہ
ذات بحت است قدم را آنجا گنجایش نیست لیکن حمد اللہ سبحانہ کہ نظر را منع از آنجا نفرمودند

وبقدر استعداد گنجایش داده وجه توفیق میان این نوشته وتحقیق سابق چیست - بدانند که اطلاق نظر درین مقام بر سبیل تمثیل وتشبیه وتنظیر است نه بطریق حقیقت چنانچه در مکتوب ازین جلد نوشته اند که آنچه بالا اندکورشد که وصول نظری بالاصالت نصیب حضرت خلیل ع است ووصول قدم بالاصالة نصیب حضرت حبیب علیهما الصلوة والسلام نه بآن معنی ایست که آنجا شهود ومشاهده است ویا قدم را گنجایش است آنجا مو را گنجایش نیست قدم چه باشد بلکه وصول است مجهول الکیفیة اگر در صورت مثالیه بنظر مرتسم گشت وصول نظری می گویند واگر بقدم وصول قدمی والا نظر وقدم از انحضرت هردو واله وحیرانست والسلام علی من اتبع الهدی۔

مکتوب (۱۰۳) صد وسوم

بسیادت پناه میر مفاخر حسین در بیان انفس در رنگ آفاق از یافت مطلوب خالی است از انفس نیز باید گذشت تا گلے از گلشنهاے وصل بچیند۔

بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات می رساند کتابتے که سیادت پناه میر مفاخر حسین نامزد این مسکین نموده بودند رسیده مسرت بخش گردید قصه فراق وحدیث اشتیاق که انبا نموده بودند بوضوح پیوست الله تعالی نائره این شوق را مشتعل سازد تا از قید آفاق وانفس بالکل برهاند وبمطلب اقصی برساند مطلوب چونکه وراے آفاق وانفس است طالب او نیز باید که از آفاق وانفس بگذرد واز علم حصولی وحضوری خود برآید نه بآن معنی که خود را حق یابد تعالی که این معامله بانفس وابسته است وعلم حضوری هنوز برجاست لیکن آنرا بعنوان حقانیت دانسته است انفس در راه گذاشتن واز علم حضوری برآمدن باندیشه عقل وخیال وفکر راست نیاید وعدم حضور مدرکه بر مدرکه را مستخیل نماید لهذا صوفیه کرام یافت مطلوب را منحصر در انفس دانسته اند وسیر آنرا اقرب در قرب فرموده واز وراے انفس سخن نرانده گفته اند بیت

چون جلوۀ آن جمال بیرون زتو نیست
پا در دامان وسر بجیب اندر کش

آثاره

وشہود آفاقی را اعتبار نمودہ اند و سیر آن را بُعد در بُعد گفتہ و بیرون انفس را منحصر در آفاق ست
لیکن معاملہ دیگر است بیرون انفس در جانب قرب در کریمہ ونحن اقرب الیہ ایمائے است
بآن کہ انفس نسبت بآن معاملہ حکم آفاق دارد در بعد حقیقت یافت در آنجاست در انفس
صورت یافت ست وانموذج آن لیکن در تصویر آن عقل حیران ست ووہم وخیال در تصور
آن سراسیمہ از خود نزدیک تر را نتوانند دریافت ونزدیک ست کہ حکم باستحالت آن نماید
آفاق وانفس جولانگاہ وہم است مشہود آنجائی از تحت وہم مشکل کہ خلاصی یابد ودرین
معاملہ پروبال وہم شکستہ است وخیال درراہ ماندہ بلے تا از مرکب عقل نفرایدور فاقت وہم و
خیال را نگذارد وجنگ در دامن استحالت نزند رائحہ از مطلوب نیابد وگلے از گلشنہائے وصل
نہ چیند دریوزہ توجہ نمودہ بودند چوں رابطہ معنوی ورشتہ محبت قوی است راہ افاضہ مفتوح است
بمشیتہ تعالیٰ علی الخصوص کہ توجہ بآن علاوہ شود نور بر نور افزاید والسلام اولاً وآخراً،
مامول از دوستان دعا است۔

مکتوب (۱۰۴) صد وچہارم

بسیادت پناہ میرزا خان در تحریص بر اذکار واوراد واخذ طریق وشرائط صحبت۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ. ملاذا اشفاق پناہا تا رسیدن اخوی
مولانا عبدالخالق وتوافق صحبت بیشتر اشتغال بکلمۂ طیبہ لا الہ الا اللہ نمایند وسعی فرمایند کہ
بحضور گفتہ شود لا اقل این قدر باشد کہ گویندہ براند از زبان من چہ می برآید از یک ہزار تا پنج
ہزار ہر قدر توانند بگویند ورسالہ کہ فرستادہ است از اول تا آخر اگر توانند مطالعہ فرمایند ومواعظ
ونصائح آن را نیک تامل نمایند وہر مقدار کہ شود وتوفیق رفیق گردد بعمل آرند ما لا یدرک کلہ
لا یترک کلہ بر بعضے اذکار موقتہ لفظ سرخی گذاشتہ شدہ است آنرا بعمل آرند اگر توانند واگر زیادہ
بران اختیار کنند مختارند فضائل این اذکار موقتہ بجہت اقتصار دریں رسالہ ذکر نیافتہ است رسالہ

نقطہائے

دیگر کہ بتفصیل فضائل اذکار موقتہ وغیر موقتہ در انجا مذکور است اگر میسر شد نقل آنرا نیز خواہند فرستاد فضائل اذکار غیر موقتہ درین رسالہ مذکور است بعد از مطالعہ ہر قدر کہ ازاں توانند بعمل آرند مختارند چون اخوی مشار الیہ برسد صحبت برار کنند آنچہ در شغل باطن بگویند از زبانی فقیر تصور فرمایند و صحبت و توجہ او را موثر و مغتنم دانند و شرائط صحبت را نیک مرعی دارند و بعد از اخذ طریقہ چندگاہ اوراد لسانی را موقوف کنند بعد ازان بصلاح اخوی اندک باز بعمل آرند حیوۃ چند روزہ بسیار عزیز است۔ باید کہ در اہم امور مصروف گردد و لوازم طلب گاری بجا آید تا راہے بمطلب کشاید بیت

مصلحت دید من آنست کہ یاران ہمہ کار بگذارند و سر طرۂ یاری گیرند والسلام

مکتوب صد و پنجم (۱۰۵)

بصوفی محمد زاہد جدید و امین قدیم در حل شبہہ کہ بر عینیت و غیریت صفات واجبی تعالی نمودہ و آنچہ مختار حضرت مجدد الف ثانی است رضی اللہ تعالی عنہ

بعد الحمد والصلوۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب کہ در شوّلا فرستادہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت از حلاوت و جمعیت باطن و صفائی وقت نوشتہ بودند و وقائع روشن بوضوح انجامید شکر حق جل و علا بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم ہمت را بلند دارند و بہر چہ در دست افتد قانع نبوند۔

نوشتہ بودند ہر چہ ماسوائے ذات است در تحت نفی منتفی می گردد و تصور در ذات ممنوع است پس صفات او را تعالی از علم و قدرت وغیرہما عین ذات واجب دانند یا خارج ذات، اگر عین باشد ترکیب لازم آید و اگر خارج بود احتیاج ذات لازم آید و او عز برہانہ از ہر دو مبرا است۔ مخدوما صوفیہ کرام از شیخ محی الدین عربی و تابعان او اوصاف را عین ذات می گویند نہ بآن معنی کہ دو چیز است کہ باہم ترکیب یافتہ اند تا در و ترکیب لازم آید بلکہ بآن معنی کہ موجود در خارج ذات ست

تعالیٰ و صفات را وجود زاید بر وجود ذات نیست سبحانہ و ہرچہ بر صفات مترتب است بر ذات مترتب است و ذات عز شانہ در دانائی و بینائی و شنوائی و غیرہا کافی ست یعنی بذات خود داناست و بذات خود بینا و شنوا و مرید و قادر و حی و متکلم است نہ بصفات و برین تحقیق ترکیب اصلا لازم نمی آید و مذہب علمای اہل سنت و جماعت آنست کہ صفات عین ذات نیستند بلکہ موجودند بوجود زاید بر وجود ذات تعالیٰ و برین مذہب شبہہ احتیاج می آید جوابش آنست کہ ممنوع احتیاج بغیر است و صفات غیر ذات نیستند چنانچہ عین ذات نیند تعالیٰ چہ انفکاک شان از ذات محال است و مختار حضرت ایشانِ ما آنست کہ صفات حق جل و علا زاید اند بر ذات او سبحانہ مع ذلک آنچہ بر صفات مترتب است بر ذات نیز مترتب است درین مرتبہ صفات مجرد اعتبارات اند در ذات تعالیٰ و این اعتبارات ذاتیہ را شیون ذاتیہ می فرمایند و این شیون اصول صفات اند برین تقدیر ہم اثبات صفات می شود و ہم اضمحلال شبہہ احتیاج بالکل و بر مذہب صوفیہ نفی صفات لازم می آید و بر مذہب علما شبہہ احتیاج بتمام زائل نمی شود چہ نفی غیریت از صفات بمعنی مصطلح می شود کہ جواز انفکاک باشد نہ مطلق غیریت، اگر گویند ہرگاہ آنچہ بر صفات مترتب است بر ذات نیز مترتب است و ذات کافی ست در ترتب آثار صفات پس صفات زایدہ چرا اثبات نمائیم و بے ضرورت بتعدد قدما قایل شویم و گوئیم کہ عمدہ درین معاملہ کشف و الہام است کہ وحی خفی است و اہل اللہ بآن ممتاز اند و رای وحی و اجتہاد است و در حدیث اتقوا فراسۃ المومن فانہ ینظر بنور اللہ اشارت بآنست با آنکہ گوئیم کہ از اثبات صفات چارہ نیست تا مخالفت با اہل سنت و جماعت نباشد گفتہ اند حق تعالیٰ خود را قادر و علیم فرمودہ است و حمل مشتق بر شی مقتضی ثبوت ماخذ اشتقاق است مر آن شی را پس از ثبوت علم و قدرت چارہ نبود ہرچند این دلیل مدخول فیہ است لیکن مذہب ایشان مبتنی برین دلیل نیست مقتبس از انوار مشکوٰۃ نبوت است علی اربابہا الصلوات و التسلیمات و البرکات و اثبات کمالات ذاتیہ کہ شیون ذاتیہ اند نیز ناگزیر است تا خلو مرتبۂ ذات اقدس ازین کمالات لازم نیاید و از رائحۂ احتیاج منزہ بود

صفات را مرتبہ ایست در ان مرتبہ

حضرت ایشان را بر نگاشته اند علم که صفت زائد است متعلق آن ماسوی ذات ست تعالی
پس بمرتبهٔ ذات سبحانه نمیتواند رسید چه هر چه اسم زیادتی پیدا کرده است شایان آن مرتبه
مقدس نیست و بآن ذروهٔ علیا متعلق نمی تواند شد و علم که کمال ذات ست تقدس و
تبارک بس برتر است از انکه بماسوی متعلق شود و هیچ مناسبتے با عالم ندارد هیهات هیهات
هرگاه علم واجبی که بقدم موصوف ست شایان مرتبهٔ ذات نبود و بآن جناب قدس نتواند متعلق
شد علم ممکن که بداغ حدوث متسم است چگونه بآن مرتبهٔ مقدسه متعلق شود و کدام مناسبت
داشته باشد و غیر از جهل و یاس چه نصیب بود خوش گفت بیت

کو غبارِ ناقهٔ لیلی که مجنون سالها — چشم بر ره داشت و گردی از بیابان بر نخاست

مگر آنکه از راه بنده پروری بعد فنائے اتم بقا بانکشاف ذاتی از راه تحقیق بعلم زاید و قطع مراتب
ظلال واصل بخشند و درین وقت در رنگ آن انکشاف تعلق بیچون بآن مرتبهٔ علیا پیدا کند
و جائے برسد که اصل الاصل آنجا کوتهی کند۔

ذات ست متعلق علم نیست مرتبهٔ ذات ست

مکتوب صد و ششم (۱۰۶)

بمولانا برخوردار کابلی در تحسین واقعه و نصائح ضروریه و در حل آنکه لباس فاخر پوشیدن مانع شغل
سالک هست یا نه و بآنکه از حدیث استبدال خمیصه بانبجانیه و حدیث استبدال شراک منع آن
مفهوم می گردد و در بیان آنکه طعام از خانهٔ ظلمه و مبتدع خوردن رواست یا نه و در بیان آنکه
پیری و مریدی باین طریق بدعت است یا نه۔

واقعه در التماس طلب طریقهٔ عالیه

الحمد لله العلی الاعلیٰ و سلام علیٰ عباده الذین اصطفیٰ خصوصاً علیٰ سید الوریٰ
صاحب قاب قوسین او ادنیٰ و علیٰ آله و صحبه البررة التقی نجم الهدیٰ اما بعد مکتوب مرغوب
که نامزد این مسکین نموده بودند بورود آن مشرف و مبتهج گردید اظهار طلب مطلب اعلیٰ و شوق مقصد
اقصیٰ نموده بودند نیک و مبارک ست الله تعالیٰ آتش طلب را مشتعل گرداند و شعله شوق را

سربلند کند تا از ماسوی بتمام برہانند و بسراپردهٔ قرب و معرفت رسانند انند قریب عجیب واقعہ کہ دیده و نوشتہ بودند واضح گردید روشن است و از مناسبت معنویہ مشعر و از وصول فیض مخبر است طلب ذکر نموده بودند کہ تا دریافت ملاقات بآن مشتغل باشند۔ مخدوما مدار طریقہ ما بر صحبت است بہر حال تا حصول ملاقات بتکرار کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ مشتغل باشند و این ذکر را بامواطات قلب بگویند ہر قدر کہ توانند گفت اگر در خلوت گفتہ شود بہتر بود این کلمہ مبارک در تطہیر باطن تاثیر عظیم دارد یک جزء آن نفی ماسوی حق جل و علا می نماید و جزء دیگر اثبات معبود بحق می فرماید کہ حاصل سیر و سلوک است، در حدیث آمده است افضل الذکر لا الہ الا اللہ بعزلت راغب باشند و بر طاعت حریص بوند و سنت نبی را علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بدندان بگیرند و از بدعت محترز و از منکرات یکسو باشند۔ عزیزے گفتہ است اعمال الخیر یفعلھا البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق و این مسکین را بدعاے سلامتی خاتمہ یاد آرند۔

نوشتہ بودند کہ تکلف در لباس ہر چند از وجہ حلال باشد مانع شغل سالک می شده باشد یا نہ و حدیث استبدال خمیصہ بانبجانیہ و استبدال شراک دلالت صریح دارد بر مانع بودن چہ ہرگاہ مانع توجہ حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وسلم باشد بآن ہمہ عدم تعلق فکیف فی حق غیرہ علیہ الصلوٰۃ والسلام۔ بدانند سالکے کہ بفنائے اتم مشرف گشتہ است و نسیان ماسوی بالکل نموده شغل ظاہر و لباس فاخر در حق او مانع شغل باطن نیست چہ باطن درین ہنگام از ظاہر منقطع گشتہ است و غفلت و شغل این سر در وی تاثیر نمی کند و نوم و یقظہ در حضور و آگاہی باطن یکسان شده درین ہنگام دل را نوعی نسیان از ماسوی می شود کہ اگر سالہا یاد ماسوی نماید بیادش نیاید و محظور نگردد بواسطہ استغراق و استہلاک کہ در مطلوب پیدا کرده است آرے سالکے کہ بملکہ حضور و دوام آن نرسیده است اگر در حق او مانع شغل بود گنجائش دارد چہ ظاہر او بباطن مختلط است و غفلت یکے در دیگرے سرایت می کند لباس فاخر مطلقا مانع

شغل چگونہ توان گفت وحال آنکہ اکابر دین وسلف صالحین مثل ائمہ اہل بیت و امام ابو حنیفہ
و شیخ عبد القادر جیلانی وغیر ہما لباس فاخر پوشیدہ اند و از سرور کائنات و مفخر موجودات علیہ و
علی آلہ الصلوات والتسلیمات نیز منقول است فی خزانۃ الروایۃ ومطالب المومنین من
الذخیرۃ سئل بعض المشائخ عن الزینۃ والتجمل فی الدنیا قال خرج رسول اللہ صلی اللہ
تعالی علیہ والہ وسلم ذات یوم وعلیہ رداء قیمتہ الف درہم وربما قام الی الصلوۃ علیہ رداء
قیمتہ اربعۃ الاف درہم ودخل رجل من اصحابہ علیہ یوما وعلیہ رداء فاخر فقال
علیہ الصلوۃ والسلام اذا انعم اللہ تعالی علی عبدہ احب ان یری اثار نعمتہ علیہ وابو حنیفہ
کان یرتدی برداء قیمتہ اربع مائۃ دینار وکان ابو حنیفہ یقول لتلامذتہ اذا رجعتم
الی اوطانکم فعلیکم بالثیاب النفیسۃ وایاکم والخشنۃ فان الناس ینظرون الیکم بعین خسیسۃ
الرحمۃ فہو مع زہادتہ وورعہ کان یوصیہم بذلک. ابن حجر مکی در رسالہ مناقب امام ابو حنیفہ
در فصل ملبس آوردہ قال النصر قال لی ابو حنیفہ وقد اراد الرکوب اعطنی کسائک وخذ
کسائی ففعلت فلما رجع قال لی اخجلتنی بغلظ کسائک وکان بخمسۃ دنانیر ثم رایت
علیہ کساء قومتہ بثلثین دینارا وقوم ردائہ وقمیصہ باربع مائۃ درہم فی مطالب المومنین وقیمتہ
من الشرعۃ لاباس بلبس الثیاب الفاخرۃ اذا کان لایتکبر بہا ولایتجبر لان التکبر حرام و
تفسیر ذلک ان یکون معہا کما کان قبلہا فی خزانۃ الروایۃ قال علیہ وعلی الہ الصلوۃ والسلام
مالکم تاتونی وعلیکم ثیاب الرہبان وقلوبکم قلوب الذئاب البسوا ثیاب الملوک ولینوا
قلوبکم بالخشیۃ وقد قال ابن سلمۃ لابی سعید الخدری ماتری فیما احدث الناس
من الملبس والمشرب والمرکب والمطعم قال لی یا اخی کل للہ واشرب للہ والبس للہ
وکل شئ من ذلک دخلہ مباہات اوریاء اوسمعۃ فہو معصیۃ ومحمد بن الحسن کان
یلبس الثیاب النفیسۃ فقیل لہ فی ذلک فقال لی نساء وجواری فازین نفسی کیلا ینظرن
الی غیری وحدیث ان اللہ جمیل یحب الجمال ویحب ان یری اثر نعمتہ علی عبدہ دلالت

بر استحباب دارد بر تقدیر قدرت وحدیث استدلال خمیصه بانبجانیه فرموده مبادا مانع این خشوع شود. باید دانست راویان این حدیث را بر دو وجه روایت کرده اند در طریق اول فانها الهتنی آنفا عن صلوتی آمده ودر طریق دیگر اخاف ان یفتننی وارد شده شراح حدیث گفته اند که این روایت دلالت بران دارد که چیزے واقع نشده بلکه خوف وقوع بود، پس روایت اولی را باین روایت راجع باید ساخت ولهو را بر خوف لهو حمل باید کرد تا جمع بین الروایتین حاصل آید، ابن حجر شارح بخاری گوید واما بعثه بالخمیصة الی ابی جهم فلا یلزم منه ان یستعملها فی الصلوة ویحتمل ان یکون ذلك من جنس قوله کل فانی اناجی من لا تناجی. این توجیه مبتنی برانست که این خصائص آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام باشد چنانچه توجیه اول دلالت بران دارد که پوشیدن آن اگر مکروه بود در نماز بود نه در غیر نماز، لهذا گفته اند که ازین حدیث استنباط کرده می شود کراهت هر چیزے که از نماز مشغول کند از رنگ ونقش ونگار و مانند آن قال بعض الشارحین قال ابن حجر عن بعض ائمتنا یسنّ لمن صلے فی ذلك او الیه او علیه ان یغمض بصره حتی لا یختل خشوعه وحضوره قلت سبق منه انه یکره ان یصلی فیه او الیه او علیه وتغمیض العین فی الصلوة من المکروهات فکیف یسنّ مکروه لدفع مکروه مع ان المکروه لا یندفع به، سوال از لفظ حدیث که در روایت دیگر آمده است کنت انظر الی علمها وانا فی الصلوة فاخاف ان یفتننی معلوم می شود که افتتان ورائے نظر است و این افتتان بمیلان باطن ومحبت قلبی است که از خوف وقوع آن خبر داده وچون باطن نقبا رسیده وقلب از دید ودانش ما سوی رسته باشد خوف افتتان در حق او چگونه تصور نموده آید جواب میلان ومحبت دو گونه است محبتے است که شامل ظاهر وباطن ست وآن نصیب عوام است سلوک طریقه صوفیه علیه برائے تخلص است ازین بلیه تا از شرک خفی وارهند وباسلام حقیقی که در کریمه یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا ایماء است بآن متحقق گردند وکریمه وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ اشعار است بتخلیه باطن از التفات بما دون او تعالی دلے که گرفتار

دربابِ نماز وارد شده است ودر نماز خشوع ظاهر که عبارت از دوختن نظر است بسجده گاه مثلاً نیز مطلوب است بنا بران استدلال خمیصه

غیر است از وجہ توقع خیر است روئے کہ مائل بما سوا است در حضرت صمدیت خوار و بے نوا است روئے
و محجوب است کہ مقصود بظاہر است و بباطن کہ متصف باستہلاک و استغراق است سرایت
نہ نمودہ و این میلان را میلان طبیعی گویند و این محبت محبت بیرونی ست نہ اندرونی منشاء آن
طبائع عناصر است این نوع محبت و میلان جائز است کہ اہل فنا و کمل افراد انسانی را بما سوا
پیدا شود بلکہ واقع است چنانچہ وارد شدہ کہ پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم سرد و شیرین را
دوست داشتے، و حدیث حبب الی من دنیاکم ثلث معروف است و در شمائل آوردہ کان
احب الثیاب الی رسول اللہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم یلبسہ الحبرہ ۔ شارح از ہروی یلبسہا
نقل کردہ حبرہ موشہ مخططہ است و از ابن بطال آوردہ کہ حبرہ برد یمنی است کہ ساختہ می شود
از قطن و باکتان و نزدیک عرب بہترین ثیاب بود و نیز از بعضے علما آوردہ کہ حبرہ جامہ یمنی است
کہ در تحبیر باشد یعنی تزیین یقال ثوب محبرہ اے مزینہ محسنہ و نیز گفتہ کہ در حدیث دلیل ست
بر استحباب لبس حبرہ و جواز مخطط و ہو مجمع علیہ ہذا و مراد از باطن درین جا پنجگانہ عالم امر است
کہ اجزاء انسان است ۔ و نفس چون بفنا مشرف می شود و در مقام اطمینان می آید نیز
حکم عالم امر می گردد و بجہت استہلاک در مطلوب از دید و دانش ماسوی می رہد این زمان معاملہ
جہاد با عناصر می افتد و صفات بشریت و صورت مخالفت در آنہا می گذارند بواسطہ حکم و
مصالح و من لم یطلع علی ہذا الفرق الذی اہتدیت بہ و اوضحتہ قال فی الحدیث
اید ان بان للصور والاشیاء الظاہرۃ تاثیرا فی القلوب الطاہرۃ والنفوس الزکیۃ
فضلا عمن دونہا و قال آخرا انہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم لم یتاثر بہا و انما فعل ذلک
تشریعا للامۃ و خوفا علیہم من الالتہاء بالنظر الی المخططات لکن من زعم من الامۃ
ان قلبہ لا یتاثر بذلک فقد جہل طریق السلوک لانہ لا یقاس احد ادون بالملوک و
اما جزم ابن حجر بان قلبہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم تاثر بذلک فغیر صحیح الی ہنا
قولہ و قد تبین من التحقیق السابق ان ہذا القائل غیر عالم بطریق السلوک و غیر

واصل الی ذروة التحقیق والعجب انه کیف تسب الجهل الی العارفین بالسیر والسلوک
الخارجین عن صفة الحدادیة بالوصول الی مجلس الملوک فان لکمل التابعین نصیبا
من کمالات المتبوع

وللارض من کاس الکرام نصیب

بعضے از شارحان حدیث گویند که این نظر بخمیصه در نماز نظر عبرت بود و معلوم است که
عبرت تفکر است و تفکر ساعة خیر من عبادة سنته واز التهاء خوف التهاء خواسته جمعا
بین الروایتین ویکون ملائما للعبرة. واین بیان برائے ارشاد امت بود و تاثر نبود ازین جا
معلوم شد که این لباس مانع توجه آنحضرت صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم نبود بلکه سبب عبرت
بود و از عبادت بتفکر دلالت نمود و حدیث تبدیل شراک بر تقدیر صحت حدیث می تواند که این
تبدیل جهت تواضع باشد یا برائے غرض دیگر چه در اینجا لفظ التهاء یا خوف فتنه نیامده است
وبما نحن فیه تعلق کمتر دارد و امام حجة الاسلام این حدیث را در کتاب کیمیائے سعادت
در علاج بخل ذکر کرده است و بر تقدیر تسلیم تحقیق مقام همان ست که در حدیث سابق مذکور شد
بالجمله این نوع امور اگر ثابت شود مخصوص بنماز است که موطن کمال قرب است واگر مخصوص
نبود پس این حدیث معارض است با آنچه ابن عساکر از ابن عمرؓ روایت کند ابو ریحانه گفت
یا رسول الله انی احب الجمال حتی فی نعلی وعلاقة ثوبی افمن الکبر ذلك فقال علیه وعلی آله
الصلوة والسلام ان الله جمیل یحب الجمال ویحب ان یری اثر نعمته علی عبده الکبر من
سفه الحق وغمض الناس اعمالهم، در روایتے اما الکبر من جهل الحق وغمص الناس نعینه
باید دانست بعضے احادیث وروایات بر کراهت تزین دلالت می کند واحادیث سابقه
وکریمهٔ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِینَةَ اللهِ الَّتِیْٓ اَخْرَجَ لِعِبَادِهٖ وَالطَّیِّبٰتِ مِنَ الرِّزْقِ وعمل اکابر دلیل
است بر عدم کراهت بلکه استحباب آن و بحدیث مرفوع وقول ابن عباس که درین باب
وارد شده است میتوان تطبیق داد فی المشکوة وعن ابن عباسؓ رضی الله تعالی عنهما

قال کل ما شئت والبس ما شئت ما اخطأتك اثنتان سرف او مخیلۃ رواہ البخاری فی ترجمۃ باب وعن عمرو ابن شعیب عن ابیہ عن جدہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم کلوا واشربوا وتصدقوا والبسوا ما لم یخالطہ اسراف ولا مخیلۃ رواہ احمد والنسائی وابن ماجہ۔

نوشتہ بودند یا درخانہ کسے کہ مبتدع باشد و مرتشی و مرتکب انواع فسوق و معاصی علی وجہ الاعلان بود رفتن و از لقمہ او خوردن و طعام عشا از مباح باشد یا نہ۔ مخدوما شک نیست کہ تنزہ ازین قسم لقمہ و از رفتن بخانہ او اولی و انسب است بلکہ طالبان طریق را تواں گفت کہ لازم الا ان تتقوا منہم تقاۃ مواضع ضرورت مستثنا اند یا برائے کار حاجتمندی ماند اباحت شرعی در باب لقمہ اگر معلوم شود کہ این لقمہ از وجہ حرام است تناول آن حرام است و اگر معلوم شود از وجہ حلال است حلال، و اگر ہیچ معلوم نیست پس لقمہ مشتبہ است و خوردن آن جایز و ترک آن اولی۔ الشان

نوشتہ بودند بعضے از منکران می گویند کہ مرید گرفتن باین طریق مخصوص بدعت است الخ مخدوما طلب حق کردن جل وعلا و پیر راہ بین راہ نما گزیدن و ارادت باو آوردن از مامورات شرعیہ است قال اللہ تعالی وَابْتَغُوا اِلَیْہِ الْوَسِیْلَۃَ و طریقہ افادہ و استفادہ معنوی کہ موائے پیری و مریداست از زمان پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم تا این ہنگام مسلوک است امرے نیست کہ مشائخ آنرا اختراع کردہ باشند سلسلہ آنہا بآنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام می رسد سلسلہ عالیہ نقشبندیہ از راہ صدیق اکبر رض میرسد و سائر سلاسل از راہ حضرت علی رضی اللہ تعالی عنہما می رسد بدعت چگونہ باشد آرے لفظ پیری و مریدی محدث است و بر الفاظ اعتباری نیست اگر این لفظ درمیان نباشد رابطہ معنوی و افاضہ باطنی بحال خود است و آنچہ گفتہ کہ مرید باین طریق گرفتن بدعت است معلوم نیست کہ کدام طریق خواستہ است در طریقہ ما تعلیم و تعلم ذکر است و ذکر از مامورات شرعیہ است و ذکر خفیہ از ذکر جہر افضل است

ودر حدیث است الذکر الذی لا یسمعہ الحفظۃ افضل من الذکر الذی یسمعہ الحفظۃ سبعین ضعفا۔ ومعلوم ست کہ آن ذکر ذکر باطن است من القلب وسائر اللطائف مروی است کہ پیغمبر خدا صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم پیش از بعثت بذکر قلبی اشتغال داشتند این در رنگ آنست کہ کسے گوید صحیح بخاری خواندن وہدایہ درس گفتن بدعت ست والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والتسلیمات والتحیات والبرکات العلی

مکتوب صد و ہفتم (۱۰۷)

بمیر محمد زمان در جواب احوال واذواق او۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصا علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ وصحبہ نجوم الھدی کتابتے کہ از راہ کمال شوق ومحبت ارسال داشتہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمن احوال واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود واظہار آلام فرقت نمودہ بودند دنیا محل فراق است حق سبحانہ دوستان را در دار السلام جمع سازد ولقاے کہ فراق در قفاے آن نباشد روزی گرداند انہ قریب مجیب۔

نوشتہ بودند روزے در مراقبہ متوجہ لطیفہ قلبیہ بودم چنان ظاہر گشت کہ اندرون دل صنوبری دلے است دیگر واندرون آن دل دیگر چنانچہ پنج شش دل در رنگ عکس آئینہ کہ در آئینہ دیگر مرئی می گردد نمودار شد ودر قلب ششم وسعتے یافت کہ اگر زمین وآسمان وما فیہما را دروے اندازد اصلا با آں مساسی نباشد وتجلی خاص الخاص مشہود گشت وہمچنیں فناے ہم کہ فوق آن متصور نبود نیز لاحق شد۔ بدانند کہ این دید بس عالی است اگرچہ در حضور می بودید ظاہرا بعضے خصوصیات آن بیان کردہ می شد از مطالعۂ آن بسیار ذوقین گشت الملہم زد ودر تجلی خاص الخاص چہ سخن است کہ این قلب بشرف ولکن یسعنی قلب عبدی المومن مشرف است وفنا موافق تجلی ست ہر چند تجلی خاص بود در فنا نیز خصوصیت باشد وآنچہ از

احوال والدۂ خود نوشتہ بودند از رفع خطرۂ دل و ظهور آن در دماغ واضح گردید در طائفہ نساء این قسم احوال مغتنم است بکار خود مشغول باشند و طالب زیادتی بوند والسلام اولا و اخرا۔

مکتوب (۱۰۸) صد و ہشتم

بسیادت و نقابت پناہ میر عماد در جواب سوالے کہ از حقیقت موجودیت واجب تعالیٰ و نسبت او بممکنات نمودہ بودند۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ الحمد للہ العلی العلام والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ وحبیبہ سید الانام وعلی آلہ الکرام وصحبہ العظام اما بعد سیادت و نقابت پناہ میر عماد از ین درویش دلریش از حقیقت موجودیت واجب الوجود جل شانہ و نسبت او با ممکنات استفسار نمودہ بودند درین باب آنچہ معلوم بود در قید کتابت آوردہ شد نیک تامل فرمایند موجود حقیقی از یکے بیش نیست تعالیٰ و تقدس و ماسوی کہ مسمی بعالم است معدوم است موجود نما یعنی حقائق افراد عالم اعدام اند کہ بواسطہ انعکاس کمالات وجوبی در مرایائے آن چنان می نمایند کہ موجود اند وَتَحْسَبُهُمْ اَیْقَاظًا وَّهُمْ رُقُوْدٌ مقرر است کہ وجود مبداء ہر خیر و کمال ست و عدم منشاء ہر شر و نقص پس خیر و کمال ہمہ بجناب قدس او تعالیٰ عائد باشد شر و نقص بتمام راجع بممکن کریمہ مَاۤ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَاۤ اَصَابَكَ مِنْ سَیِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ مؤید این معنی است بشنوند ہرگاہ حقیقت حقائق ممکنات عدمات باشد کہ بانعکاس کمالات وجود موجود نما شدہ اند پس وجود عالم در مرتبہ باشد کہ شبیہ بمرتبہ وہم است و وجود آن در جنب وجود واجب تعالیٰ داخل موہومات و متخیلات کریمہ كُلُّ شَیْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهٗ دلیل بر آنست و آنچہ گفتم شبیہ بمرتبہ وہم است زیرا کہ بارتفاع وہم مرتفع نمی شود و معاملہ ابدی و عذاب و ثواب سرمدی بآں مربوط پس نسبت عالم با واجب جل و علا نسبت موہوم باموجود باشد و معلوم است کہ موہوم را ہیچ تدافعی نیست بموجود و ہیچ حدے و نہایتے

موجود را از موہوم ثابت نہ چہ موجود در مرتبہ ایست کہ از موہوم نامی نشانے دراں مرتبہ ثابت نیست

بیت خوشتر آں باشد کہ سرّ دلبراں گفتہ آید در حدیثِ دیگراں

دائرہ موہومہ کہ از نقطہ جوالہ ناشی گشتہ است ہیچ حدی ونہایتی آں نقطہ را از حدوث این دائرہ پیدا نشدہ است نمیتواں گفت کہ نقطہ درہمین دائرہ است یا در یسار آں یا فوق اوست یا تحت آں یا قدام است یا خلف ونمیتواں گفت کہ نقطہ عین دائرہ است یا داخل دراں یا خارج ازاں متصل یا منفصل چہ ایں نسبت مسطورہ نقطہ را با اشیاے است کہ در مرتبہ نقطہ کاین اندو دائرہ را اصلا دراں مرتبہ کینونت نیست اگر کینونت است در وہم است وبس ونقطہ موجود است پس حدوث دائرہ موجب تجدید نقطہ نبود وتدافع فیمابین مدفوع باشد وچوں نیک بنگری دایرہ ہرچہ دارد از اضاءت واشراق وسائر صفات ہرچند در وہم بود از نقطہ دارد بیت

نیاوردم از خانہ چیزے نخست تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

بعد ومسافت میان اینہا مفقود است واز ہرچہ گوئی نقطہ دائرہ نزدیک تر است۔ بیت

اے کمان وتیرہا بر ساختہ صید نزدیک وتو دور انداختہ

پس قرب ومعیت واحاطہ ثابت باشد لیکن از قبیل معیت واحاطہ موجود با موہوم ولا محذور فی ہذہ الاحاطہ والمعیۃ انما المحذور فی اثبات ہذہ النسبۃ للموجود با الموجود وآنچہ نوشتہ اند کہ بعضے بر انند ہمہ جا اوست باعتبار اِنَّ اللّٰہَ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ۔ مخدوما اگر ازین احاطہ احاطہ جسم بجسم فہمیدہ اند چنانچہ لفظ ہمہ جا اوست مشعر بآنست پس غلط است کہ مثبت مکانیت است واگر احاطہ بمعنی کہ بالا مذکور شد مرادمی دارند واز ہمہ جا اوست ہمہ جا ظہورات اوست میخواہند مسلم است وآنچہ از بعضے نقل کردہ اند کہ او تعالی وتقدس از عالم سوا است وعالم از وے خالی است نیز محل خدشہ است زیرا کہ برین تقدیر لازم می آید کہ حق تعالی خارج از عالم باشد وحالانکہ مقرر است کہ او عز برہانہ داخل عالم است ونہ

خارج ازو نہ متصل است و نہ منفصل و آنچہ بر احاطۂ علمی ایراد کردہ اند کہ در کریمہ فَلَوْلَآ اِذَا
بَلَغَتِ الْحُلْقُوْمَ الایہ نام علم نیست محل سخن است چہ در کریمہ ہر چند تصریح بعلم نیست لیکن
بر علم بعنوان فرود آوردہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ علماً می تواں مراد داشت۔
و آنچہ نوشتہ اند کہ علم الٰہی را بہ بصارت مخلوق کاری نیست پس ولکن لا تبصرون
چہ طور راست آید گوئیم بر تقدیر احاطۂ علمی ولکن لا تبصرون درست است چہ علم الٰہی تعالیٰ
مبصر مخلوق نیست چہ سلب شے از شے تقاضاے امکان ثبوت نمی کند۔ نوشتہ بودند جمعے
برین اعتقاد اند کہ ذات او تعالیٰ و تقدس دریائی است و عالم حباب آں دریا الخ تنبا در این
عبارت اتحاد حقیقت واجب است تعالیٰ با حقیقت ممکن چہ حقیقت حباب آبست و حقیقت
دریا نیز آب و ہر دو در یک مرتبہ کاین اند وجہ وجود حباب در مرتبہ وجود دریا است و ہمچنیں آنچہ
بالا مذکور شد کہ بعضے بر آنند کہ ہمہ جا اوست ناظر بوحدت و مشعر باتحاد۔ مخدوما جمعے کہ بوحدت
وجود قائل اند حق را جل و علا مطلق می گویند خلق را تقیدات آں مطلق و شک نیست کہ
میان مقید و مطلق نسبت اتحاد کائن است بصحۃ الحمل بینہما لکن درین جا اشکال
وارد است چہ اگر مطلق را منحصر در مراتب مقیدات می دانند و وجود جدا آنرا اثبات نمیکنند
چنانچہ اکثر ملاحدہ بر آنند پس لازم می آید کہ حق سبحانہ و تعالیٰ در وجود و سایر صفات کمال محتاج
بممکن باشد کالکلی الطبیعی المنحصر فی افرادہ محتاج فی وجودہ الی الافراد بل ھذا فی
الحقیقۃ نفی للواجب تعالیٰ و ھل ھذا الا کفر صریح و اگر مرتبہ اطلاق ورائے مراتب تقیدات
اثبات می کنند و مطلق را وجود متاصل می گویند پس نسبت اثنینیت میانِ اینہا ثابت میشود
و وحدت وجود باطل می گردد۔ لان الاثنان متغایران تقصّی ازین اشکال نیست مگر باختیار
شق ثانی از اشکال و حکم بوحدت وجود برین تقدیر باعتبار تنوع ظہورات وجود است چنانچہ
شخصے صورت منعکسہ زید را در آئینہ بیند و گوید کہ من زید را در مرآت دیدم بالجملہ مظہر شے را
باوجود تغایر بعلاقہ آئینہ داری عین شے می تواں گفت پس معنی ہمہ اوست ہمہ ظہورات

اوست باشد وچون مظاہر شے من وجہ عین شے است ومن وجہ غیر شے در نظر محب
در غلبات محبت وجہ عینیت می نماید ووجہ غیریت مستور می گردد لاجرم حکم بعینیت می نماید
ونیز بر مسئلہ وحدت وجود لازم می آید کہ چون حقیقت ممکن حق بود تعالی ووجود صرف باشد
بس منشاء شر ونقص کہ دامنگیر امکان ست چہ بود کہ طغیان وسرکشی کہ در نہاد امارہ
کاین است از کجا آمد چہ وجود خیر محض است وکمال صرف مبداء شر ونقص چگونہ بود، اگر
گویند در ہیچ چیز شرارت ونقص ذاتی نیست اگر ہست نسبی واعتباری است کفر ومعاصی
نسبت با یمان وطاعات بد ند چنانچہ گفتہ اند بیت

بہ کفر و با سلام یکسان نگر کہ ہر یک ز دیوان او دفتریست

وفی انفسہا از صفات کمال اند چنانچہ گفتہ بیت

بس بدی مطلق نباشد در جہان بد بہ نسبت باشد آنرا ہم بدان

گوییم کہ این قول بظاہر مخالف نصوص است حق تعالی کفر ومعصیت را سیئہ
فرمودہ ولفظ سوء وبئس بران اطلاق کردہ ومنشاء او از سوء ذاتی ست نہ نسبتی واعتباری
وایضا اگر در کفر حسن ذاتی بود مرتکب آن مستحق عذاب چرا باشد وعدم مغفرت ویاس
از رحمت کہ در نصوص آمدہ است چگونہ در حق او بود وعداوت ذاتی حق تعالی را بکفر و
اہل کفر بچہ وجہ باشد حسن ذاتی او در آخر چرا کار نکند وبرحمت ومغفرت نہ آرد وعداوت ذاتی
را مانع نہ آید کسے کہ اندکے مذاق قرآن چشیدہ است ومناسبتے باسلوب او ہم رسانیدہ
ہرگز حکم بحسن کفر ولو بوجہ ننماید وبقبح وشرارت ذاتی حکم کند چہ طرد ولعن وسخط وغضب
ویاس از رحمت دلیل قبح است وبحسن جمع نشود ارباب سکر اگر باین چنین شطح تکلم نمایند
ظاہرا معذور بوند لیکن مقلد را محل مواخذہ است۔

والسلام اولا وآخرا

مکتوب صد و نہم (۱۰۹)

بشیخ حسین منصور در تحقیق فنائے نفس و تجلی صفات و ذات و تحقیق رجوع و عدم رجوع فانی و آنکہ فنائے قلب متضمن اصلاح امارہ است ہر چند باطمینان نرسد و برخی از کمالاتِ نماز۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند، مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید چوں مشتمل بر سلامتی احبہ و محتوی بر احوال و اذواق صحیحہ و سنجیدہ بود مسرت بر مسرت بخشید۔

اے وقتِ تو خوش کہ وقت ما خوش کردی

نوشتہ بودند کہ معاملہ فنا بجائے رسیدہ است کہ وجود و توابع وجود باصل دادہ و احکام عدم بعدم فرستادہ و عین و اثر زائل گشتہ الحال نسبتے کہ در آنست بر کان اللہ ولم یکن معہ شیٔ والآن کما کان است باوجود این حالت و مغلوبی باطن و ظاہر ہمہ بر طبق شریعت غرا است از دائرہ احکام بیرون نمی گذارند، مخدوما آنچہ نوشتہ اند احوال صحیحہ است و در غلبات این حال استقامت بر اوضاع شرعیہ از اجل نعیم خداوندی ست جل شانہ شکرِ این عطیہ بجا آرند و آنچہ گفتہ اند مصرع

می باش و مباش مشکل این ست

ہمیں معنی است یعنی ہنگام ظہور انتفا و عدمیت احکام بندگی از دست مدہ می باش از برائے ظہور لوازم عبودیت و اتیان احکام شرعیہ مباش از برائے خود و بر عدمیت ذاتی مطلع شود بانتفا۔ عزیزے گفتہ است در ہر چیز رحمت است الا در عشق رحمت نیست می کشند و از کشتہ دیت می خواہند یعنی عاشق بیچارہ را می کشند و او را از وے می ستانند و احکام بندگی را از وے فرو نمی گذارند، این حالتے کہ از آن خبر دادہ اید معبر بفنائے نفس است و نتیجہ تجلی صفات است، ہر چند تمامی آن بے پر تو تجلی ذات نیست چہ لحوقِ عدم مقید بعدم مطلق اثرِ تجلیِ ذات است چنانچہ لحوقِ کمالات و صفات منعکسہ در مرآت عدم باصول خود از کمال تجلی صفات ست

چہ اصل تجلی صفات آنست کہ صفات و کمالات خود را ظلال صفات و کمالات واجبی داند۔ باید دانست تمامیِ ہر مقام بظہورِ مقام فوق است پس تمامی تجلی صفات بے پرتوِ تجلیِ ذات صورت نہ بندد و فنائے نفس کہ نتیجہ تجلی صفات ست کمالِ آن بے تجلیِ ذات بحصول نہ پیوندد و گفتہ اند این تجلی کالبرق الخاطف است یعنی منتہیان ارباب تجلی صفات را الخ بسبب تجلی ذات بے پردہ صفات روے می دہد و سالک را از قید آفاق و انفس می رہاند باز در پردہ صفات می آید شیخ علاء الدولہ قدس سرہ اشارت باین مقام می فرماید آنجا کہ می گوید۔ رباعی

آن وہم بود کز تو دوئی برخیزد	امکان وحدت ہر دو گوئی برخیزد
گر لطف خدا در رسد از راہ وہب	شاید کہ دمے از تو دوئی برخیزد

و نزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس این تجلی برقی دائمی می شود و آنچہ دیگران را کالبرق است ایشان را دائمی است بلکہ تجلی برقی فی الحقیقت تجلی ذات نیست تعالیٰ تجلی شانیست از شیونات ذات کہ سریع الاستتار است والذات اذا تجلی لا استتار لہ اما کہ حقیقت معاملہ آنست کہ جماعت کہ در مقام صفات توطن دارند و بمنتہاے آن نرسیدہ اند این تجلی در حق شان برقی است گاہے پردۂ صفات از میان برمیخیزد و گاہے در پردہ می آید اما کسے کہ از مقام صفات بتمام برآمدہ بما فوق آن سکونت ورزیدہ است در حق او این تجلی دائمی است و آنچہ گفتہ شد کہ اثر تجلی ذات ست زیرا کہ اصل تجلی ذات ورائے آنست حق سبحانہ از ان دولت نیز بہرہ مند سازد بلکہ از تجلیات گذرانیدہ گرفتار ذات متجلی گرداند۔

نوشتہ بودند التذاذی کہ در صلوات روے می دہد چہ نویسد بعد از آن نوشتہ اند معانی کہ درین ولا در فرائض روے می دہد در نوافل نشانے ازان نمی نماید۔ مخدوما حالتے کہ در نماز روے دہد بر غیر حالت صلوتیہ تفوق دارد و التذاذی کہ در نماز دست دہد علی الخصوص نماز فرض مبشر کمال است در اکمال صلوۃ جد تمام مرعی دارند و در تحصیل سنن و آداب آن کوشش بلیغ نمایند در حدیث آمدہ است کہ ہنگام اداے نماز حجابے کہ میانِ بندہ و خدا است رفع کردہ می شود

ودر تطویل قیام ورکوع وسجود آن راغب باشند اگر امام نباشند فی الحدیث افضل الصلوٰۃ
طول القنوت ان القیام وطول القنوت یخفف سکرات الموت واگر امام بوند بر قدر مسنون
که امام را آمده است اکتفا نمایند ورعایت قوم کنند تکرار سورت را در یک رکعت در نوافل
تجویز کرده اند وعدد تسبیحات رکوع وسجود نهایت تا ہفت است ودر بعضی روایات تا نہ
ویازدہ ہم آمدہ است واگر ازین ہم تطویل خواہند ادعیہ رکوع وسجود کہ ماثورہ است بخوانند و
ہر قدر کہ تکرار نمایند گنجایش دارد عن عوف بن مالک قال قمت مع رسول اللہ صلی اللہ
تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم فلما رکع مکث قدر سورۃ البقرہ ویقول فی رکوعہ سبحان ذی
الجبروت والملکوت والکبریاء والعظمۃ وفی روایۃ ثم قال فی سجودہ مثل ذلک و
ذکر الامام النووی قد ثبت فی صحیح مسلم من حدیث حذیفہ ان رسول اللہ صلی اللہ
تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم قال فی رکوعہ الطویل الذی کان قریبا من قراءۃ البقرۃ وآل عمران
والنساء سبحان ربی العظیم ومعناہ کرر سبحان ربی العظیم فیہ کما جاء مبینا فی سنن
ابی داود وغیرہ ایضا ثبت فی صحیح مسلم اقول یالیت شعری ما وجہ التوفیق بین ہذا
الحدیث بہذا التفسیر وبین قول علمائنا الذین حکموا بان اکثر عدد التسبیحات سبع الی
احد عشر وقالوا وہو الاکمل والظاہر ان لہم فی ہذا الحکم وجہا وجیہا وسندا معتمدا۔
پرسیدہ بودند کہ از بزرگی منقول است ما رجع من رجع الا من الطریق ومن وصل
لا یرجع اما اگر سالکے بفنائے قلبی مشرف گشتہ باشد مراو را رجوع جائز نیست یا ہست و
ہمچنیں فنائے روحی وما فوق آن تا اخفی۔ مخدوما صاحب فنائے قلب سیر الی اللہ را تمام
کردہ باصل خود واصل گشتہ است واز تلوین بتمکین پیوستہ امید است کہ بمقتضائے قول این
بزرگ از رجوع ایمن بود ہکذا حال فنائے سائر اللطائف آرے صاحب عدم کہ آن فنا است
در جہت جذبہ جائز است کہ رجوع نماید چہ او ہنوز در راہ است وجذبہ او بسلوک ضم نگشتہ است
ازین جا است کہ حضرت خواجہ بزرگ فرمودہ اند کہ وجود عدم بوجود بشریت عود می کند اما وجود

فنا بوجود بشریت عود نمی کند و فنائے قلب فنائے است کہ بر جذبہ و سلوک مترتب است لہذا
حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس در جلد ثالث از مکتوبات خود برنگاشتہ اند کہ
این فنا نصیب اولیا است و معلوم است کہ ولایت بے جذبہ و سلوک صورت پذیر نیست
کہ ہر دو اجزا او یند و نیز آنحضرت در جاہائے متعددہ نوشتہ اند کہ اگر صاحب این قلب را عمر
حضرت نوح علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بدہند و بعضے جاہا نوشتہ اند کہ اگر ہزار سال
عمر او وفا کند ہرگز ماسوا در دل او خطور نکند بواسطہ نسیانی کہ دل را از ماسوی حاصل گشتہ است
ازین عبارات ہم مفہوم می شود کہ صاحب این فنا را رجوع نیست و نیز می فرمودند کہ صاحب
این فنا از تلوینات گذشتہ بتمکین پیوستہ است آرے آنحضرت بہ بعضے از اہل ارادت در مکتوبات
جلد اول نوشتہ اند کہ زنہار بآن سلامتی قلب غرہ نشوی کہ احتمال رجوع دارد از ین عبارت
ترساں باید بود ہر چند می تواند کہ آنحضرت دریافتہ باشند کہ او بحقیقت این سلامتی نرسیدہ
است و بر نقص و عدم وصول او دلالت نمودہ باشند و نیز می تواند کہ دران وقت عدم
رجوع این فانی متعین نشدہ باشد و احتمال رجوع بود بعد ازان بر خلاف آن ثابت گشتہ متیقن
باشد و می تواند کہ آنحضرت از کثرت اشتغال مکتوب الیہ با مور دنیویہ اطلاع یافتند از راہ
زجر باو نوشتند کہ احتمال بر جوع دارد و احتمال مستلزم وقوع نیست و دائرہ احتمال وسیع است
جہت از جار او احتمال را ہم راہ دادند، اگر گویند کہ فنائے قلب کہ بے فنائے نفس باشد
نفس دران موطن ہنوز بر رعونت و انانیت و امارگی و سایر رذائل خود است پس سلامتی
چگونہ بود و امن از رجوع کجا آید گوئیم امیدواریم کہ بر تقدیر فنا و سلامتی قلب امارگی نفس و
سایر ذمائم او در وے تاثیر نکند و در نسیان او خلل نیندازد یا آنکہ گوئیم بودن نفس بر امارگی و
سایر رذائل بعد فنائے قلب ممنوع است زیرا کہ محسوس می گردد کہ بعد این فنا نفس از سورت
خود می ماند و از مشاہدۂ حال قلب و استہلاک و استغراق او در مطلوب و از دولت مصاحبت
جلیس صالح از بسیارے از اوصاف رذیلہ خود نادم می شود و باصلاح می آید ہر چند بجد فنا

اطمینان نرساند چہ باصلاح نیاید کہ در ضمن فنائے قلب بکمال قلب متحقق گشتہ است و باصلاح آمدہ و آنچہ گفتیم کہ در ضمن فنائے قلب زیرا کہ قلب جامع لطائف انسانی است گفتہ اند آنچہ در عالم کبیر است در عالم صغیر کہ انسان باشد ثابت است و آنچہ در عالم صغیر است در قلب تنہا کہ آنرا عالم اصغر گویند کائن در حدیث است ان فی جسد ابن آدم لمضغۃ اذا صلحت صلح الجسد کلہ و اذا فسدت فسد الجسد کلہ الا و ھی القلب و الغیب عند اللہ سبحانہ و فوق کل ذی علم علیمہ

پرسیدہ بودند کہ فنائے قلبی و روحی و غیرہما را دوام حضور مع اللہ تعالیٰ در خواب و بیداری لازم ہست یا نے. جواب لازم است چہ فنا و بقا نزد ما دائمی است و آنکہ دوام ندارد از حیز اعتبار ساقط است معاملہ فنا و استہلاک از حضور برتر و نازک تر است آنجا کہ استہلاک و اضمحلال است اطلاق حضور آنجا عار است در فنا نسیان و عدم خطور ما سوی ناگزیر است و در دوام حضور نسیان و عدم خطور ما سوا ہیچ در کار نیست حضور دائمی با حضور ما سوی جمع می شود در رنگ آنکہ آب جاری باشد و خس و خاشاک نیز بر روئے آن برود و در جریان آن مخل نبود۔

نوشتہ بودند عورتے کذا و کذا در مادہ شما در خواب دیدہ است در وقت توجہ شما بجانب سرہند کہ شما جامہ خوب پوشیدہ اید و زنجیر طلا و مرصع بجواہر در ہر پائے شما افتادہ است و مقید نمودہ آن زن بشما گفت کہ تو در حالت بودی و بمن گفتی کہ این جامۂ پیغامبران است کہ پوشیدہ و این زنجیر کہ ترا مقید ساختہ از پیغمبران ست علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات. بدانند کہ جامۂ پیغمبران گویا نسبتِ این بزرگواران است کہ بشارت حصول آن رسیدہ است و زنجیر شریعتِ ایشان است تا شما را در قید دارد و از حدودِ آن بیرون نگذارد و می تواند کہ این زنجیر عبارت ازین سلسلۂ عالیہ نقشبندیہ باشد کہ داخلِ آن شدہ اید و در قیدِ آن آمدہ اید و این سلسلہ را سلسلۃ الذہب گویند و چون این سلسلہ بحضرت صدیق اکبر رضی می رسد و ایشان نسبت را از رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ و علی آلہ و سلم اخذ نمودہ اند راست آمد کہ این زنجیر

از پیغمبران ست علیہم الصلوات والتحیات وبرین تقدیر تعبیر جامہ بشریعت انبیا نیز می توان نمود علیہم الصلوۃ والبرکات ولیکن ہذا آخر المکتوب مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات والبرکات العلی۔

مکتوب صد و دہم (۱۱۰)

بصلاح آثار عبد الحکیم در مواعظ ونصائح وسیر صالحین۔ لاہوری

اے برادر از صحبت ناجنس ومخالف طریق احتراز نمائی واز مجالس مبتدع بگریز یحیی معاذ رازی قدس سرہ گوید اجتنب من صحبۃ ثلثۃ اصناف العلماء الغافلین والقراء المداہنین والمتصوفۃ الجاہلین وکسے کہ خود را بمسند شیخی گرفتہ است وعمل او نہ بر وفق سنت رسول اللہ است صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم وبحلیہ شریعت غرا متحلی نیست زینہار الف زینہار از و دور باش بلکہ دران شہرے کہ اوست مباش مبادا بمرور ایام دل را میلانی باو پیدا آید وخلل در کارخانۂ اعظم اندازد کہ اوقتداے رانشاید او دزد یست نہان ودامےست از براے شیطان ہر چند از وے انواع خوارق عادات بینی واز دنیا بظاہر بے تعلقش یابے فر من صحبتہ اکثر ما تفر من الاسد سید الطائفہ جنید بغدادی قدس سرہ می فرماید الطرق کلہا مسدودۃ الا علی من اقتفی اثر رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ والہ وسلم۔ نیز فرمودہ من لم یحفظ القرآن ولم یکتب الحدیث لا یقتدی بہ فی ہذا الشان لان علمنا مقید بالکتاب والسنۃ وہم او گفتہ آن طرق السادات المقربین الصادقین السابقین مقید بالکتاب والسنۃ علی الحقیقۃ والعلماء العاملون بالشریعۃ والطریقۃ الحقیقۃ فہم الص[...] وہم وراث النبی علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام المتبعون لہ فی اقوالہ واخلاقہ وافعالہ افاض اللہ سبحانہ علینا من برکاتہم۔ مکرمی نویسد کہ بہاون آداب نبوی و افعالہ واحوالہ منتہاون

تارک سنن مصطفوی را علی مصدرہا الصلوۃ والسلام زینہار عارف خیال نکند و فریفتۂ تبتل و انقطاع و خوارق عادات او نشود و شیفتۂ زہد و توکل و معارف توحیدی او نگردد کہ فرق مبطلہ مثل یہود و نصاری و جوگیہ و براہمہ درین امور با فرق محقہ شرکت دارند۔ ابو عمر بن نجید السلمی رضی اللہ تعالیٰ عنہ گفتہ است کل حال لایکون عن نتیجۃ علم وان جل فان ضررہ علی صاحبہ اکثر من نفعہ سئل عنہ ما التصوف قال الصبر تحت الامر والنھی۔ مدار کار بر اتباع شریعت است و معاملۂ نجات مربوط باقتفاء اثر رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم فارق عدل درمیان محق و مبطل ہمیں اتباع پیغمبر است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم زہد و توکل و تبتل بے تبعیت او علیہ الصلوۃ والسلام نامقبول است واذکار و افکار و اشواق و اذواق بے توسل او علیہ الصلوۃ والسلام غیر مامول مدار خوارق عادات بر جوع و ریاضت ست بمعرفت کارے ندارد عبداللہ بن مبارک رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است من تھاون بالآداب عوقب بحرمان السنن ومن تھاون بالسنن عوقب بحرمان الفرائض ومن تھاون بالفرائض عوقب بحرمان المعرفۃ ولھذا قال النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم المعاصی تزید الکفر۔ سلطان وقت شیخ ابو سعید ابو الخیر را گفتند فلان کس بر روے آب میرود گفت سہل است خسی نیز بر آب می رود و گفتند فلان کس در ہوا می پرد گفت زغنی و مگسی نیز در ہوا می پرد۔ گفت فلان کس در یک لحظہ از شہرے بشہرے می رود گفت شیطان نیز در یک نفس از مشرق تا مغرب می رود این چنیں چیزہا را بس قیمت نیست مرد آن بود کہ درمیان خلق نشیند و داد و ستد کند و زن خواہد و با خلق در آمیزد و یک لحظہ از خداے خود عزوجل غافل نباشد۔ از قدوۂ اہل اللہ ابو علی رودباری پرسیدند از کسے کہ ملاہی می شنود و می گوید کہ این مرا حلال است چہ من بدرجہ رسیدہ ام کہ اختلاف احوال در من تاثیر نمی کند در جواب گفت آرے بتحقیق رسیدہ است و لیکن بجہنم رسیدہ است۔ ابو سلیمان دارانی قدس سرہ گوید ربما وقعت فی قلبی نکتۃ من نکت القوم ایاما فلا اقبل منھا الا بشاھدین عدلین الکتاب والسنۃ۔ در حدیث

آمده است اصحاب البدع کلاب اهل النار. و نیز آمده است من عمل ببدعة خلاه الشیطان فی العبادة والقی علیه الخشوع والبکاء. و نیز در حدیث آمده است ان الله تعالی لا یقبل لصاحب بدعة صوما ولا صلوة ولا صدقة ولا حجا ولا عمرة ولا جهادا ولا صرفا ولا عدلا حتی یخرج من الاسلام کما یخرج الشعرة من العجین قال الشیخ علی بن ابی بکر قدس سره فی معارج الهدایة اعلم حقا و تحقق صدقا ان حسن کل انسان و کماله و زینته و جماله فی کمال الاتباع المصطفویة فی جمیع الامور ظاهرا و باطنا اصولا و فروعا عقلا و فعلا عادة و عبادة خلقا و تخلقا اذ السعادات کلها منوطة باتباع السنة بامتثال الاوامر علی مشاهدة الاخلاص و تعظیم المنتهی علی مشاهدة الخوف بل باقتفاء آثاره صلی الله تعالی علیه و علی آله و سلم فی جمیع موارده و مصادره و حرکاته و سکناته حتی یلجم النفس بلجام الشریعة و یتجلی فی القلب حقایق الحقیقة ولا یحصل هذا الا بتصقیل القلب علی قانون السنة من الخصال المذمومة و تنویره بالذکر والتلاوة والمعرفة والاخلاق المحمودة و تعدیله بان تجری جمیع حرکات الجوارح علی نهج العدل حتی یحدث فیه هیئة مستویة بها یستعد لقبول الحقایق و یصلح لنفحات الله المخصوصة لسلوک احسن الطریق هذا ما قال. و اگر گناهی بوقوع آید زود تدارک آن بتوبه و استغفار نمائی گناه پوشیده را توبه پوشیده و گناه آشکارا را توبه آشکارا و توبه را بوقت دیگر میندازد. و منقول است که کراما کاتبین تا سه ساعت در نوشتن گناه توقف می کنند اگر صاحب گناه درمیان توبه کرد آن گناه را نمی نویسند والا در دیوان ثبت می نمایند جعفر بن سنان قدس سره گوید غفلتک عن توبة ذنب ارتکبته شر من ارتکابه و اگر باین زودی توبه میسر نشود هرگاه توبه نماید پیش از آنکه معامله بغرغره رسد مقبول است در حدیث آمده است که ان الله یبسط یده باللیل لیتوب مسئ النهار و یبسط یده بالنهار لیتوب مسئ اللیل. باید که ورع و تقوی را شعار خود کند در منهیات قدم ننهد که درین راه

مشتبهات

انتہا از نواہی بیش از اتیان و امتثال اوامر ترقی بخش و سودمند است عزیزی گوید اعمال الخیر یعملها البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق۔ معروف کرخی قدس سرہ گفتہ غضوا ابصارکم ولو عن شاۃ انثی۔ در حدیث آمدہ است جلساء اللہ تعالی غدا اهل الورع والزهد فی الدنیا۔ وہم در حدیث آمدہ است الصلوۃ خلف رجل ورع مقبولۃ والهدیۃ الی رجل ورع مقبولۃ والجلوس مع رجل ورع من العبادۃ والمذاکرۃ معہ صدقۃ۔ وہم در حدیث آمدہ است رکعتان من رجل ورع افضل من الف رکعۃ من مخلط۔ و در ہر امر کہ دل تو بایستد آنرا بگذارد و مرتکب آن مشو و بر فتوی نفس مردود در امور متردده دل را مفتی سازد و در حدیث آمدہ است البر ما سکنت الیہ النفس واطمان الیہ القلب والاثم ما سکنت الیہ النفس ولم یطمئن الیہ القلب وان افتاک المفتون، و در حدیث آمدہ است الحلال بین والحرام بین فدع ما یریبک الی ما لا یریبک ازین حدیث نیز مفہوم می شود جایے کہ شک آمدہ و دل ایستادہ آنرا باید گذاشت واگر شک نیاید ارتکاب معفو است۔ در حدیث آمدہ است الحلال ما احل اللہ فی کتابہ والحرام ما حرم اللہ فی کتابہ وما سکت فهو مما عفی عنہ فارق دیگر برائے کسی کہ بامور مشتبہ مبتلا گردد آنست دست خود را بر سینہ یا بر دل خود بگذارد و اگر ساکن یابد دران اقدام نماید و اگر مضطرب یابد خود را ازاں یکسو کشد۔ در حدیث نبوی آمدہ است علی مصدرہا الصلوۃ والسلام یفتیک نفسک ضع یدک علی صدرک فانہ یسکن للحلال ویضطرب للحرام دع ما یریبک الی ما لا یریبک وان افتاک المفتون ان المومن یذر الصغیر مخافۃ ان یقع فی الکبیر و در روایت دیگر آمدہ است ضع یدک علی فوادک فان القلب یسکن للحلال الی آخرہ جمیع طاعات و عبادات خود را متہم دارد و خود را از ادائے حق آن مقصر داند ابو محمد بن منازل قدس سرہ گوید: ذکر اللہ تعالی انواع العبادات فقال الصابرین والصادقین والقانتین والمنفقین والمستغفرین بالاسحار ختم المقامات کلها بمقام الاستغفار لیری العبد تقصیرہ فی جمیع افعالہ واحوالہ فلیستغفر منها جعفر بن سنان قدس سرہ گوید تکبر المطیعین علی العصاۃ

ما لم تسکن
ما لم سکنت

بطاعتهم اشر من معاصيهم واضر عليهم مرتعش را قدس سره در عشرۂ اواخر بیرون مسجد جامع دیدند فقیل لہ ما الذی اخرجك من المسجد فقال مشاهدة القراء و تعظیم طاعتهم عندهم واگر از برائے قوت خود و عیال خود کسبے اختیار کند مثل تجارت و مانند آن مانعی نیست بلکہ مستحسن است کہ سلف اختیار آن نمودہ اند و در احادیث فضائل کسب بسیار است و اگر بر قدم توکل بنشینند ہم زیبا است لیکن بشرطیکہ از کسے طمع نداشتہ باشد، از محمد بن سالم شخصے پرسید انحن مستعبدون بالکسب ام بالتوکل فقال التوکل حال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم والکسب سنۃ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم وانما اسنن الکسب لمن ضعف عن حال التوکل وسقط عن درجۃ الکمال التی ھی حالہ علیہ الصلوۃ والسلام فمن اطاق التوکل فالکسب غیر مباح لہ الاکسب معاونۃ لاکسب اعتماد ومن ضعف عن حال التوکل التی ھی حال الرسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ابیح لہ طلب المعاش والکسب لئلا یسقط عن درجۃ سنتہ حیث سقط عن درجۃ حالہ علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام۔ ابو محمد بن منازل قدس سرہ گوید التفویض مع الکسب خیر من خلوہ عنہ، و در خوردن طعام رعایت اعتدال نماید نہ آنقدر خورد کہ کسل در طاعت پیدا آرد و بے مزہ سازد ونہ آنقدر قلت نماید کہ از اذکار و طاعات باز ماند، حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودند لقمہ را چرب بخور و کار را خوب بکن بالجملہ مدار بر طاعت ست ہر قدر کہ ممد آنست مبارک ست و آنچہ مخل این کارخانہ است ممنوع است و در جمیع افعال و حرکات قصد کند نیت را مرعی دارد بہیچ عمل تا نیت صالحہ دست ندہد مہما امکن اقدام ننماید و بعزلت و خاموشی راغب بود و در حدیث آمدہ است الحکمۃ عشرۃ اجزاء تسعۃ منہا فی العزلۃ وواحد منہا فی الصمت واختلاط با مردم بقدر ضرورت بکند و سائر اوقات را بمراقبہ و اذکار بسر برد وقت کار است ہنگام صحبت داشتن در پیش است مگر صحبت کہ برائے افادہ و استفادہ بود کہ محمود بلکہ لابد است و ہمچنین صحبت داشتن با اہل طریق بشرط فانی بودن در یکدیگر و سخن لایعنی درمیان نیاوردن

نیز مستحسن بلکہ در بعضے اوقات از عزلت راجح است و بمخالف طریق صحبت نباید داشت و بہر نیک و بد کشادہ پیشانی باید پیش آمد باطن خواہ منبسط بود خواہ منقبض و ہر کہ بعذر پیش آید عذر او را قبول نماید و خلق نیکو داشتہ باشد و اعتراض بر کسے کمتر کند و سخن نرم و ملائم گوید و ہیچ کس را بعنف پیش نباید مگر از برائے خدائے عزوجل شیخ عبد اللہ بلیانی قدس سرہ گفتہ است کہ درویشی نہ نماز و روزہ است و نہ احیائے شب است این جملہ اسباب بندگی است درویشی نہ رنجیدن است اگر این حاصل کنی واصل گردی، از محمد بن سالم پرسیدند بماذا یعرف الاولیاء فی الخلق قال بلطف لسانهم وحسن اخلاقهم بشاشة وجوههم وسخاوة انفسهم وقلة اعتراضهم وقبول عذر من اعتذر الیهم وتمام الشفقة علی جمیع الخلق برهم وفاجرهم ابو عبد اللہ احمد مقری قدس سرہ گوید الفتوة حسن الخلق مع من تبغضه وبذل المال لمن تکرہ وحسن الصحبة مع من یتنفر قلبك عنه و در سخن گفتن رعایۃ قلۃ باید کرد و خواب بسیار و خندہ بسیار نباید نمود کہ دل را می میراند و جمیع امور خود را بحق تعالیٰ بسپارد و خود در خدمت چست باشد تا از تدبیر امور فارغ باشی ولنعم ما قال سید الطائفۃ قدس سرہ کل حاجة من الدنیا ترکها وچون دل تو یک جانب شد جمیع امور ترا او کفایت خواہد کرد در خبر است من جعل همومه هما واحدا کفاه اللہ همومه من الدنیا والآخرة۔ و نیز بندہائے خود را بر تو مہربان سازد کہ بامور تو قیام نمایند۔ یحیی معاذ رازی قدس سرہ گوید علی قدر حبك اللہ یحبك الخلق و علی قدر خوفك من اللہ یهابك الخلق وعلی قدر شغلك باللہ عزوجل یشغل بامرك الخلق و ہم وے گفتہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ من سر بخدمة اللہ سر الاشیاء بخدمته ومن قرة عینه باللہ قرة عیون کل شئ بالنظر الیه بالجملہ او را باش والا مباش و بتدبیر نفس خود مشغول مشو و بر ہیچ کس اعتماد جز بر فضل پروردگار کار منمائے، ابو محمد راشی رحمہ اللہ گفتہ است اعظم حجاب بینك بین الحق اشتغالك بتدبیر نفسك واعتمادك علی عاجز مثلك فی اسبابك لا یکون الصوفی صوفیا حتی لا تقله ارض ولا یظله سماء ولا یکون له قبول عند الخلق

ویکون مرجعہ فی کل الاحوال الی الخالق تبارک باعیال و فرزندان سلوک نیک باید کرد
و اختلاط بقدر ضرورت باید نمود کہ حق آنہا ادا باید و موانست تام با آنہا نباید پیدا کرد تا سبب
اعراض از جناب مقدس نشود و احوال باطن را بنا اہل نباید وا نمود با اہل غنا صحبت مہما امکن
نباید داشت و در جمیع احوال سنت را باید گزید و از بدعت مہما امکن مجتنب باید بود و از جا نباید
رفت و ہنگام قبض امیدوار باید بود دل تنگ و مایوس نباید شد اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا اِنَّ
مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا و در شدۃ و رخا قصد کند کہ یکساں باشد و در وجود و عدم بر یک نمط بود بلکہ در
عدم مستریح باشد و در وجود مضطرب۔ از ابو سعید اعرابی قدس سرہ از اخلاق فقرا پرسیدند
گفت اخلاق فقرا سکون است نزد فقر و اضطراب نزد وجود و انس است بہموم و وحشت
نزد فرحہا و در حوادث متذبذب نشود و بر عیوب مردم نظر نکند و عیوب خود را ہموارہ در
نظر دارد و خود را بر ہیچ مسلمانی فضل ندہد و ہمہ را از خود افضل انگارد۔

سری سقطی قدس سرہ گفتہ ما لی علی احد افضل قیل ولا علی المخنثین
فقال ولا علی المخنثین و ہر کدام از مسلمانان چنان اعتقاد داشتہ باشد کہ کشایش کار
من از برکت نفس و دعاے او تواند کہ شود و اسیر اہل حقوق بود و در حدیث اہل اللہ
ان المومن لذی الحق اسیر الحدیث، و ہم در حدیث آمدہ است من لم یانف من
ثلاث فہو مومن حقا خدمۃ العیال والجلوس مع الفقراء والاکل مع الخادم ہذہ
الافعال من علامات المؤمنین الذین وصفہم اللہ فی کتابہ اولئک ہم المومنون حقا
و سیر سلف را در ہمہ وقت ملحوظ داشتہ باشد و بصحبت اہل غربت و فقر و مسکنت راغب بود
و غیبت ہیچکس نہ کند بلکہ غیبت کنندہ را مہما امکن مانع آید و امر معروف و نہی منکر را
شیوۂ خود گیرد و بر انفاق مال حریص بود و از اتیان حسنات خوش وقت بود و از ارتکاب
سیئات دور باشد از محمد بن علیان قدس سرہ پرسیدند کہ علامات رضاے خداے تعالیٰ از
بندہ چیست گفت نشاط فی الطاعات و تثاقل عن المعاصی۔ در حدیث

و در زمان بسط ضرورت شرعیہ را نیک رعایت باید کرد۔

آمدہ است من ساءتہ سیئتہ وسرتہ حسنتہ فھو مومن واز فقر ترسیدہ تنگدستی ننماید
اَلشَّیْطَانُ یَعِدُکُمُ الْفَقْرَ وَیَأْمُرُکُمْ بِالْفَحْشَآءِ وازقلت معیشت دربار نبود کہ ہنگام
عیش در پیش است اللھم ان العیش عیش الاخرۃ تنگی اینجا منتج سعۃ آنجا است -
پیغمبر خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم فرمودہ من قل رزقہ وکثیر عیالہ وحسنت صلوتہ
ولم یغتب المسلمین جاء یوم القیمۃ وھو معی کھاتین - ونیز فرمودہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوۃ والسلام
طوبی لمن مات حاجا واصبح غازیا رجل مستور وذوعیال متعفف قانع بالیسیر من
الدنیا یدخل علیھم ضاحکا ویخرج منھم ضاحکا فوالذی نفسی بیدہ انھم ھم الحاجون
الغازون فی سبیل اللہ عزوجل ودر خدمت فقرا واخوان دینی خود را نباید معاف داشت
جعفر خلدی رحمۃ اللہ گفتہ است سعی الاحرار لاخوانھم لا لانفسھم ابو عبد اللہ خفیف رضی اللہ
تعالیٰ عنہ گوید یارے از یاران مہمان من شد اتفاقا اورا علت شکم درگرفت ومن خدمت اورا
بخود گرفتم وخدمت اورا می کردم وتمام شب طشت از پیش او برمی داشتم یک بار مرا پینکی
بربود ومرا گفت نمت لعنک اللہ یعنی بخواب رفتی لعنت کناد ترا خدائے تعالیٰ از من
پرسیدند کہ نفس خود را چگونہ یافتی ہنگامے کہ او ترا لعنک اللہ گفت. گفتم چناں یافتم کہ او
مرا رحمک اللہ گفتہ وبحالے کہ نرسیدہ بے تقریب دران تکلم نکن ابو عمر زجاجی رضی اللہ تعالیٰ عنہ
گوید من تکلم فی حال لم یصل الیہ کان کلامہ فتنۃ فمن یسمعہ ودعوی یتولد فی قلبہ
وحرم من البلوغ الی ذلک الحال والوصول الیہ وخدمت صوفیہ را باداب کن تا از برکات
شان بہرہ ور گردی الطریق کلھا ادب، ہیچ بے ادبے بخدا نرسیدہ است شنیدہ باشند
بخاطر ہست کہ بعضے آداب این طائفہ علیہ در کاغذ علیحدہ ثبت نماید. حضرت ایشان ما
قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس درین باب رسالہ نوشتہ اند وبعضے از آداب ضروریہ پیر را درانجا
اندراج فرمودہ اگر بہم برسد آنرا مطالعہ نمایند بالجملہ خاک وبے وجود شدہ بخدمت اینہا
بالکلیہ اقدام نماید والا ہوس مصاحبۃ این بزرگواران نکند کہ درین صورت احتمال ضرر غالب است

نفع موقوف. ابوبکر بن سعدان رضی الله تعالیٰ عنه گفته است من صحب الصوفیة فلیصحبهم بلا نفس ولا قلب ولا ملك فمتی نظر الی شیء من اشیائه قطعه ذلك عن بلوغ مقصده یعنی هر که مصاحبت صوفیه را گزیدن پس صحبت با اینها دارد بی نفس و بی دل و بی ملک و هر گاه بچیزی از اشیاء خود نظر کند او را از رسیدن بمطلوب باز دارد و در طلب حق جل و علا خود را آرام مده و مضطرب باش. ابوبکر طمستانی رضی الله تعالیٰ عنه گوید تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند محب را بی محبوب آرام نیست و بما سوی انس و الفت نه و همواره از سر او این ندا سر می زند بیت

بچه مشغول کنم دیده و دل را که مدام ‌‌‌‌‌‌ دل ترا می طلبد دیده ترا می خواهد

مرید را بدین صفت باید شد که درین آیه کریمه است حَتّٰۤی اِذَا ضَاقَتْ عَلَیْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَیْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوْۤا اَنْ لَّا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّاۤ اِلَیْهِ. چون تعطش او بدین مرتبه برسد و تمام روی زمین با فراخی بر وی تنگ و تاریک شود محتمل که بحر رحمت در جوش آمده آن شیفته خوان و مان داده را از وی بستاند و بر در خلوتخانه وحدتش جا بدهد بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان ‌‌‌‌‌‌ گر ما نرسیدیم تو شاید برسی

التماس این مسکین از امثال شما دوستان آنست که این مهجور عاصی را از دعاهای مرجوه خویش فراموش نکنند و از کرم عمیم او تعالیٰ درخواهند که این گنهگار تباه کار روز قیامت در قطار عاصیان مرحوم داخل باشد. شعر

کجا ما و کجا زنجیر زلفش ‌‌‌‌‌‌ عجب دیوانگی اندر سر افتاد

سبحان ربك رب العزة عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمد لله رب العٰلمین۔

مکتوب صد و یازدهم (۱۱۱)

به محمد حسین کابلی در ترغیب درود۔

نحمده ونصلی علی رسوله الکریم الله تعالیٰ بر جاده شریعت علیه و سنت سنیه مستقیم داشته

بترقیات معنویہ بکرم دارد مخدوما تمعن خوشگوار درین نشاءِ بے مدار تعطش و انتظار است و التهاب از شوق احدیت فرد و درد و حزن و اضطراب ست در ہوائے ہویت عزیزی گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند این شوق و اندوہ سرمایہ سعادت است و این اضطراب و التہاب سرچشمہ یافت۔ مصراع

با درد بساز چون دوائے تو منم

انسان را از موجودات ممتاز ازراہ عشق و درد است مصرع

درد را جز آدمی درخور نیست

آدمی ہر چند مورد درد و محبت بیشتر باشد در معیت و قرب کامل تر بود المرء مع من احب معیت ہیچ دقیقہ را فرو می گذارد کہ نصیب محب صادق نگردد والمنۃ لخالق الوریٰ والسلام علی تابع الہدیٰ

مکتوب (۱۱۲) صد و دوازدہم

بمحمد میرک گرزبردار در تحریص بر تعمیر اوقات و ترغیب بر ورع و تقوی۔

بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات می رساند کہ احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم و استقامتکم ظاہرا و باطنا۔ مخدوما این حیات چند روزہ بسے مغتنم است باید کہ در اہم امور صرف یابد و در اہمیت نسبت باشخاص متفاوت است مبتدی را امرے مناسب است و متوسط را امرے و منتہی را امرے دیگر اگر یکے ازین امور ثلثہ در غیر موسم آن بجا آوردہ شود داخل تعطیل و بیکاری ست و داخل اعمال ابرار نہ، اعمال مقربین بمقتضائے وقت و حال مشتغل باشند و ابواب ترقیات مسدود مفتوح دارند و توشہ آخرت را با رضائے مولائے حقیقی جل شانہ آمادہ سازند وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ و بہترین توشہا ورع و تقوی است اتیان اعمال خیر آسان تر است بر نفس از اجتناب معاصی و ہر عمل کہ اشق است بر نفس اجر آن باضعاف زیادہ است لا تعدل بالدعۃ

شیئاً کائناً ما کان - عزیزے گفتہ است اعمال الخیر یفعلہا البر والفاجر ولا یجتنب عن المعاصی الا صدیق - در حدیث آمدہ است جلساء اللہ غداً اہل الورع والزہد فی الدنیا ابن لال عن سلمان - وہم در حدیث است رکعتان من رجل ورع خیر من الف رکعۃ من مخلط فر عن انس - ونیز فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام الصلوۃ خلف رجل ورع مقبولۃ والہدیۃ الی رجل ورع مقبولۃ والجلوس مع رجل ورع من العبادۃ والمذاکرۃ معہ صدقۃ فر عن البراء - وہم در حدیث است ان المومن لیذر الصغیر مخافۃ ان یقع فی الکبیر الحکیم عن عثمان بن عطاء عن ابیہ مرسلاً مامول از دوستان دعا سلامتی خاتمہ است والسلام -

مکتوب (۱۱۳) صد وسیزدہم

بماہ جیو در بیان طریق -

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفے - اما بعد ہمشیرۂ عفیفہ ازین دور از کار التماس نمود کہ طریقۂ ذکر وشغل باطنی این طریقۂ علیہ را در حیز تحریر آرد اجابۃ للمسئول نوشتہ می آید استماع فرمایند کہ شغل باطنی در طریقۂ ما اقسام است قسم اول ذکر اسم ذات ست وطریق این ذکر آنست کہ طالب را باید کہ زبان خود را بکام بچسپاند وبجمیع ہمت متوجہ قلب صنوبری کہ در پہلوے چپ وضع است گردد واین قلب صنوبری آشیانہ قلب حقیقی است کہ از عالم امر است وآنرا حقیقت جامعہ نیز گویند ولفظ مبارک اللہ را در دل بطریق خطرہ بگذرانند وبزبان دل این لفظ خطیر بگوید بے آنکہ صورت دل را تصور کند ونفس را بند نہ کند ودر ذکر گفتن ہیچگونہ زبان را دخل ندہد نفس بطور خود می آمدہ باشد واز لفظ مبارک اللہ ذات بیچون خواہد وہیچ صفت بآن ملاحظہ ننماید تا از ذروہ ذات بحضیض صفات فرود نیاید واز تنزیہ بہ تشبیہ نگراید - باید دانست کہ ہمچنان کہ قلب تعلق بجانب دست چپ دارد، چنانچہ بالا گذشت روح بدست راست تعلق دارد آن نیز محل ذکر است ومیانہ سینہ کہ

مقام سر و خفی و اخفی است نیز محل ذکر است و چون ذکر غالب می آید تمام بدن را در می گیرد و ہر جزء بدن در رنگ دل ذاکر می شود و آن را سلطان الذکر می گویند طالب را باید که چندان مداومت بذکر نماید که ذکر حضور ملکۂ دل شود و صفت لازمہ آن گردد چنانچہ سمع صفت سامع و بصر صفت باصرہ چنانچہ اگر بتکلف ذکر و حضور را از دل دور کند دور نشود قسم دوم ذکر نفی و اثبات ست یعنی ذکر لا الہ الا اللہ و طریقش آنست کہ زبان بکام بچسپاند و نفس زیر ناف حبس کند و کلمۂ لا را از ناف بکشد تا بفرق سر رساند و الہ را از فرق سر بکتف راست آرد و الا اللہ را از کتف راست بر دل صنوبری کہ در پہلوے چپ واقع است بیارد نقش این مجموعہ بصورت لاے معکوس می شود و این کلمات را از محلی بمحلی دیگر بردن باید کہ بخیال باشد و اعضا و نفس را حرکت ندہد و نفس زیر ناف بند باشد و حبس نفس تا باری کند این کلمہ را بگوید لیکن در ہر نفس طاق گوید جفت نگوید لہذا این ذکر را وقوف عددی گویند و چون نفس تنگی کند بگذارد بعد ازان باز حبس کند و بر سنن سابق ذکر مذکور گوید ثم کذا ثم کذا ثم کذا. و معنی ازین کلمہ   راچنان تصور کند کہ نیست ہیچ مقصودے جز ذات پاک این ذکر را اول حضرت خواجہ خضر علیہ السلام بحضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی کہ سر سلسلۂ حضرت خواجگان است قدس اسرارہم تعلیم کردہ اند حضرت خضر علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام بحضرت خواجہ فرمودند کہ در آب غوطہ بزنید در آب این ذکر تعلیم کردند ما ناکہ غوطہ در آب زدن برائے آن باشد کہ نفس برقرار ماند و جنبش نکند۔

قسم سوم وقوف قلبی است و آن عبارت ازان ست کہ سالک متوجہ و واقف دل باشد و نظرے بآن داشتہ باشد بے آنکہ ذکر کند تا راہ خطور ماسوی بر دل بستہ گردد و تفرقہ بآن راہ نیابد بعد ازاں توجہ دل را بمطلب حقیقی پیدا آید چہ بیکاری در حق دل مفقود است چون راہ ماسوی ازوے بند شود چارہ ندارد و غیر از توجہی بآن جناب مقدس بزرگاں گفتہ اند دل از دشمن باز دارد و دوست را طلبیدن حاجت نیست۔

قالب نفس و حواس باطنہ دماغ است و آن ہم مقام ذکر است و چون

قسم چہارم مراقبہ است و مراقبہ مشتق است از ترقب و آن انتظار است پس مراقبہ جمع حواس ظاہرہ و باطنہ است در انتظار مطلوب و مراقبہ را معنی دیگر ہست و آن آگاہی و علم بندہ است بدوام اطلاع حق سبحانہ بر ظاہر و باطن یعنی سالک تصور کند کہ حق تعالیٰ ہموارہ بر ظاہر و باطن ——— او مطلع است

حضرت خواجہ نقشبند فرمودہ اند کہ از مراقبہ بمرتبۂ وزارت و تصرف در ملک و ملکوت می تواند رسید و اشراف بر خواطر و تنویر باطن و جمعیت از خواطر و دوام قبول دلہا از مراقبہ حاصل است۔

قسم پنجم رابطہ است تصور پیر است در دل گفتہ اند۔ مصرع

سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی حفظ صورت پیر سودمند تر است مرید را از ذکر گفتن زیرا کہ پیر واسطہ وصول ست بجناب حق سبحانہ مرید را پس ہر چند مرید وجوہ مناسبت بہ پیر بیشتر داشتہ باشد اخذ فیوض از باطن او زیادہ تر نماید و زود تر بمطلب واصل گردد مرید باید کہ اول در پیر فانی گردد بعد از ان بفنائے فی اللہ برسد۔ بیت

زان روے کہ چشم تست احول معبود تو پیر تست اول

و طریقۂ رابطہ محصل فنا است در پیر و نیز محبت بہ پیر و رعایت آداب او و متابعت او در عادات و عبادات مقوی این معنی و محصل مناسبت و فنا در پیر۔

مکتوب صد و چہاردہم (۱۱۴)

بفضائل مآب مولانا بدر الدین در بیان طریقہ۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ، اعلم ان الشغل الباطنی فی طریقتنا ھذہ علی اقسام الاول ذکر اسم الذات و طریقہ ان یلصق الطالب لسانہ بالحنک الاعلی و یتوجہ بجمع الھمۃ الی القلب الصنوبری

الذی فی الجنب الایسر و هو مکان القلب الحقیقی الذی من عالم الامر یقال له الحقیقة
الجامعة و یخطر فی البال اللفظ المبارک الله و یتکلم بلسان القلب بهذا اللفظ الخطیر
من غیر ان یتصور صورة القلب و من غیر ان یحبس النفس اذ لیس له فی الذکر مدخل
بل یخلی النفس حتی یجری بحالها و یرید باللفظ المبارک الله الذات البحت یعنی لا
یلاحظ بذلک اللفظ المبارک مع الذات صفة من الصفات حتی لا یتنزل من ذروة
الذات الی حضیض الصفات و لا یمیل من التنزیه الی التشبیه اعلم ان القلب کما له تعلق
بالجانب الایسر علی ما مر فالروح له تعلق بالجانب الایمن و هو ایضا محل الذکر و
وسط الصدر الذی مقام السر و الخفی و الاخفی و هو ایضا محل الذکر و الذاکر ینتقل
من محل الی محل من هذه الامکنة الاربعة و اذا غلب الذکر علی الذاکر یحیط تمام بدنه
حتی یصیر کل جزء من اجزاء البدن و کل شعرة من شعره تذاکرا مثل القلب و تسمی
هذه الحالة سلطان الذکر ثم الواجب علی الطالب ان یداوم علی الذکر حتی یصیر
الذکر و الحضور ملکته بقلبه و صفته لازمة له کالسمع صفة السامعة و البصر صفة
الباصرة حتی لا یزول الذکر و الحضور من قلبه و لو یتکلف فی زواله۔ و الثانی ذکر النفی
و الاثبات یعنی ذکر کلمة لا اله الا الله و طریقه ان یلصق لسانه بالحنک الاعلی کما مر
و یحبس النفس تحت السرة یمد کلمة لا من السرة الی الدماغ و کلمة اله منه الی الکتف الایمن
و یضرب کلمة الا الله منه علی القلب الصنوبری فیصیر نقش المجموع علی صورة لاء المعکوس
و یجری الکلمات المذکورة من محل الی محل بمجرد الخیال حتی لا یکون لحرکة الاعضاء و النفس
فیها مجال و یکون النفس محبوسا لا بد من ان یکون عدد الذکر وترا فی کل نفس و لهذا اسمی
هذا الذکر وقوف عددی یا ثم اذا ضاقت النفس تترك الحبس ثم یحبس و یذکر کما مر ثم کذا ثم کذا
و یتصور معنی هذه الکلمة بهذا الطریق لا مقصود الا الذات المقدس ثم اعلم ان ابتداء
تعلیم هذا الذکر من الخضر علی نبینا علیه الصلوة و السلام بخواجه عبد الخالق غجدوانی

و مقام النفس فی جوانب الدماغ و هو ایضا محل الذکر و الذکر

تحت السرة و الا نزال یشتغل بتکرار الکلمة ما دام ۱۲ النفس محبوسا و لا بد

رئیس سلسلۃ الخواجگان قدس اسرارہم قال علی نبینا علیہ الصلوۃ والسلام حین علمہ الذکر المذکور اغمس فی الماء واشتغل بھذا الذکر کانما امرہ بالانغماس لیکون النفس علی قرار بدون حرکۃ واضطراب۔ الثالث الوقوف القلبی وھو عبارۃ عن وقوف السالک علی قلبہ بدون الذکر وتوجہ علی بالہ وکونہ ناظر الیہ حتی یسد علیہ طریق خطور ماسوی المطلوب ولا یکون للمتفرقۃ سبیلا الی القلب فیحدث فی القلب توجہ الی المطلوب الحقیقی لان التعطیل فی حق القلب مفقود فاذا سد علیہ طریق خطور ماسوی فلا جرم یتوجہ الی المطلوب والیہ اشار بعض الکبراء حیث قال خل القلب عن الاعداء فلا حاجۃ الی الطلب الاحباب الرابع المراقبۃ وھی مشتقۃ من الترقب وھو الانتظار فالمراقبۃ جمع حواس الظاھرۃ والباطنۃ فی انتظار المطلوب ولھا معنی اخر وھو علم العبد وشعورہ بدوام اطلاع الحق سبحانہ وتعالیٰ ظاھرہ وباطنہ یعنی یتصور السالک ان اللہ تعالی مطلع علی احوالہ ظاھرھا وباطنھا فی کل زمان ومکان قال الشیخ الاجل خواجہ نقشبند قدس سرہ یمکن وصول السالک الی مرتبۃ الوزارۃ و التصرف فی الملک والملکوت بالمراقبہ ویحصل بھا الاشراف علی الخواطر و تنویر الباطن والجمعیۃ من الخواطر دوام قبول القلب الخامس الرابطۃ وھی عبارۃ عن تصور صورۃ الشیخ فی القلب قیل بالفارسی مصرع

سایۂ رہبر بہ است از ذکر حق

یعنی حفظ صورۃ الشیخ للمرید انفع من الذکر لان الشیخ واسطۃ الوصول الی جناب الحق سبحانہ فکلما ازداد وجوہ المناسبۃ مع الشیخ یزداد بحسبہ اخذ الفیوض من باطنہ و یصل الی مطلبہ ومرادہ ثم اعلم ان اللازم للمرید ان یفنی فی الشیخ حتی یصل الی الفناء فی اللہ۔

بیت　　زاں روے کہ چشم تست احول　　معبود تو پیر تست اول

وطریقۃ الرابطۃ محصل للفناء فی الشیخ ومحبۃ الشیخ ورعایۃ ادابہ فی متابعتہ فی العادات والعبادات یقوی ھذا المعنی۔

ماسوی المطلوب

مکتوب (۱۱۵) صد و پانزدہم

بہ شیخ ولی محمد تہی (جہتی؟) در تعبیر وقائع ۔

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی ۔ مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از دوام نسبت رابطہ نوشتہ بودند و چیزہا در وقائع ازین طرف بآن عزیز می رسد و نیز واقع دیدہ اند کہ لقمہ درون آن طعام افتادہ نیست شد الخ از کمال مناسبت باین جانب خبر می دہد از فصول فیوض وانفتاح طریق آن مخبر اللہم زد ، اوقات را بوظائف اذکار و طاعات معمور دارند و دوام اقبال را بجناب قدس بوصف نیستی از دست نہند و بیداری شب را مغتنم دانند و گریہ و استغفار سحر را از عزم امور فہمند و بتکرار کلمۂ طیبہ نفی مقاصد و مرادات خود کنند تا در ساحت سینہ ہیچ مرادے و مقصودے غیر از حق سبحانہ نماند مرادات و مقاصد شتّی بند راہ و حجب مطلوب ست مقاصد بندگی و صف ارادت را بر تنابد از ارادہ خود بر آمدہ بارادت او تعالیٰ قائم باید شد ۔ والسلام علی من اتبع الہدیٰ ۔

آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ آفتاب بر آمد میگوئی کہ آفتاب بر آمدہ میتوان نماز خواہد باز خود میگوئی کہ میتوان خواند امامت کردی و نماز خواندیم ۔ مخدوما این طلوع آفتاب گویا تجلی ایست از تجلیات رحمانی و نماز کہ عبارت از خضوع و تسلیم است درین وقت مناسب و ملائم ان اللہ اذا تجلی بشئ خضع لہ و آنچہ در واقعۂ دیگر دیدہ اید کہ شخصے از برائے روشنائی چشمان شما کہ خیرگی داشتند آب سیاہ از ہر دو چشم شما بر آورد الخ نیز نیک است امید است کہ چشم دل روشن گردد و بصیرت شما بگشاید ملکوت و جبروت نماید ، بدانند وقائع بشرات انداز استعداد بینندہ و از قوت قریب بفعل خبر می دہد جانی باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل آید ، از گوش باغوش رسد ۔ بیت

چو غلام آفتابم ہمہ ز آفتاب گویم
نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم

نقمہ طعام

وقائع ایسے ملکوت

در نسخہ ۱۳۲۲ھ عمر پر اس مکتوب الیہ است ۔

مکتوب صد و شانزدہم (۱۱۶)

بمولانا محمد امین لاہوری در جواب اسولہ و تحقیق زوال عین و اثر۔ حافظ آبادی

الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی حبیبہ سید المرسلین وآلہ الطیبین و صحبہ الطاہرین اجمعین صلاح آثار اخوی مولانا محمد امین اسولہ چند پرسیدہ بود در جواب آن باندازہ دانش خود می نویسد سُبۡحَانَكَ لَا عِلۡمَ لَنَآ إِلَّا مَا عَلَّمۡتَنَآۖ إِنَّكَ أَنتَ ٱلۡعَلِيمُ ٱلۡحَكِيمُ

جواب از سوال اول و ثانی آنست کہ چون بعد از طے منازل سلوک باسمی کہ مبدأ تعین اوست برسد و فانی مستہلک دران اسم گردد زوال عین در حق او متحقق گردد بعد ازاں باید دید اگر سالک غیر محمدی المشرب است مبدأ تعین او از مقام صفات است پس اثر او باقی ست کہ اصل اوست و اگر محمدی ست پس مبدأ تعین از مقام شیون ست و زوال عین و اثر در حق او ثابت چہ علم ظلال صفات ست نہ ظلال شیون آرے اگر سالک غیر محمدی بجاذبہ صحبت و توجہ شیخ محمدی المشرب از مقام خود ترقی نماید و اصل خود را گذاشتہ بشیون ذاتیہ واصل گردد زوال عین و اثر در حق او صورت بندد اگر گویند اثر ہر گاہ عین ثابتہ بود کہ از مقام صفات ست پس زوال آن محال باشد و الا انقلب العلم جہلا۔

لحوق گوئیم کہ اینجا طوق ظل کہ صفت باشد کہ سالک بآن بقا یافتہ است باصل کہ شان است و این طوق نہ زوال است کہ سبب نقص و انقلاب ست بلکہ موجب کمال است چہ کمال در حق ظل طوق اوست باصل با آنکہ گوئم کہ می تواند کہ فنا و زوال عین و اثر شہودی باشد نہ وجودی فلا یلزم انقلاب العلم جہلا۔ و زوال عین و اثر را معنی دیگر ہم ہست عین عبارت از حقیقت و ماہیت شئی است و اثر عبارت از آثار است کہ بران ماہیت مترتب است کالاضاءۃ والاشراق والاحراق المرتبۃ علی ماہیۃ النار۔ صوفیہ موحدہ این آثار خارجیہ را عین ذات می گویند چہ در خارج غیر از ذات احدیت موجودی نمی انگارند و آنچہ شیخ ابو سعید

ابو الخیر قدس سرہ فرمودہ است چون عین نمی ماند اثر از کجا ماند ناظر باین معنی است چہ ازین عبارت تلازم میان ہر دو زوال مفہوم می شود کہ ملائمت بمعنی ثانی دارد نہ بمعنی اول و آنچہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ در جلد ثالث در مکتوب پنجاہ و چہارم برنگاشتہ اند مثلہ مثل انسان القی فی معدن الملح حتی صار شیئا فشیئا منصبغا باحکام الملح الی ان صار کلہ ملحا ما بقی منہ عین ولا اثر فلا جرم ابیح قتلہ و قطعہ وحل اکلہ و بیعہ وشراء ولو بقی منہ عین واثر لما جاز ذلك وہمچنیں آنچہ بعد ازین مرقوم فرمودہ اند الا انہ قیس ذلك الملح الحکمی بمقیاس ذلك الانسان وصور صورتہ لانہ بقی شبح الانسان فبقی اثرہ . این ہر دو عبارت باندازہ معنی ثانی است کما لا یخفی ۔ مخفی نماند کہ اگر آثار را تخصیص بآثار مترتبہ بکنیم عام تر بگیریم کہ شامل علاقہ اصالت وظلیت نیز باشد معنی ثانی شامل معنی اول می گردد چہ عین ثابتہ کہ از مرتبہ صفات ست نیز از آثار ماہیت است لیکن عبارت شیخ ابو سعید ابو الخیر کہ مشعر بتلازم است میان ہر دو زوال آبی است ازین تعمیم ظاہر است در تخصیص بآثار مترتبہ است ۔ بلکہ عام تر

سوال سوم آنکہ در رسالہ مبدأ و معاد حضرت ایشان نوشتہ اند درین عروج اخیر کہ عروج در مقامات اصل است مدد از روحانیت حضرت غوث اعظم الخ آیا مراد ازین اصل ہمانست کہ آنرا تعبیر بولایت کبری نمودہ اند یا غیر آن ۔ مخدوما دران ہنگام کہ رسالہ مبدأ معاد جمع شدہ است اصلا ولایت صغری و کبری نبود بعد ازان بمدتے کمالات ولایت کبری بر منصہ ظہور آمدہ و این اصطلاح واقع شدہ است درین باب بعد از تامل اگر توفیق یافت چیزے خواہد نوشت ۔

سوال چہارم آنکہ چون معاملہ عارف بتفصیل با محبت صرف افتد دران مقام عارف را اعمال صوریہ از ذکر لسانی و تلاوت و غیر آن سودمند و ترقی بخش ہست یا نہ ۔ جواب سودمند است و رفع درجات اخروی می نماید و کفارت خطیات می کند و ازالہ کدورات بشری و ظلمات جسمانی می فرماید در حدیث است انہ لیغان علی قلبی وانی استغفر اللہ فی الیوم

واللیلۃ سبعین مرۃ لیکن ترقی دران مقام کہ وصل آن گشتہ وابستہ باین اعمال نیست بمحض فضل یا بمحبت صرف ست علے تفاوت الدرجات۔

سوال پنجم آنکہ مقرر قوم است کہ اسلام حقیقی کہ منوط باطمینان نفس است از زوال و خلل محفوظ است وحال آنکہ از جملہ عقاید است الایمان بین الخوف والرجاء ورسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اند واللہ لا ادری وانا رسول اللہ ما یفعل بی ولا بکم۔

جواب: الہام ظنی است موجب قطع نیست پس ابہام خاتمہ باقی است وخوف ورجا برجا، باید دانست کہ نفس مطمئنہ بنص قطعی راضی ومرضی است ومبشر بجنت لیکن علم بحصول اطمینان دربارہ شخص معین بامارات وعلامات ست یا بالہام کہ امور ظنیہ اند نہ از قطعیۃ قطع منوط بوحی است وباخبار انبیاء علیہم السلام وہمچنیں آنچہ مقرر این طائفہ است الفانی لا یرد رفع ابہام خاتمہ نمی کند کہ این مقدمہ ظنی است موجب حصول یقین نیست وآنچہ پیغمبر علیہ و علی آلہ الصلوۃ فرمودہ لا ادری وانا رسول اللہ وما یفعل بی ولا بکم، نہ از راہ ابہام خاتمہ است کہ اطمینان نفس وحسن خاتمہ شان قطعی است وشک دران کفر بلکہ آن معنی است کہ تفصیل آنچہ بمن وبدیگر در دنیا وآخرت بکنند نمی دانم چہ علم غیب مخصوص حق سبحانہ است چنانچہ مفسران گفتہ اند فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا اُخْفِیَ لَهُمْ مِّنْ قُرَّةِ اَعْيُنٍ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ۔

علم کیفیت ترقیات شان

مکتوب (۱۱۷) صد وہفدہم

بحافظ محمد صادق کابلی در جواب کتابت وترغیب بر افادہ طالبان۔

مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید حدیث شوق برنگاشتہ بودند از ین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند بلکہ بمقتضاے حدیث لاشد شوقا. باید کہ این شوق مضاعف باشد چہ ہرچہ باصل منسوب ست زیادہ است فرع ہرچہ دارد از صفات خیر ہمہ مستفاد از اصل ست اللہ تعالی شعلہ را مشتعل سازد وآتش محبت سربلند گرداند بالحکم المرء مع من احب

شوق را

بمعیت ذاتیہ برساند و از شان و اعتبار بگذراند دیگر ہر کہ بصدق بیاید باو طریقہ و توجہات نمایند طریقہ بگویند
و از یاران فقیر کسے کہ طریقہ نفی و اثبات طلب نماید تعلیم کنند احوال عزیزی کہ از فرزندان گنج شکر
است نوشتہ بودند واضح گردید نیک است بعد از استخارہا اجازت جمعی معین باو مکنند بشرط استقامت
بر شریعت و رسوخ بر محبت شیوخ و در آمدن استعجال ننمایند و چون جمعے در صحبت شما براہ می آیند
و طالبان مستفید می شوند چندگاہ استقامت نمایند حضرت پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بحضرت
امیر کرم اللہ وجہہ فرمودہ لان یھدی اللہ بک رجلا واحدا اخیر لک من ان یکون لک حمر
النعم متفق علیہ وہر گاہ بیایند بصلاح اخوی محمد میرک بیایند و ایشان را آزردہ نسازند رفتن بار ادات
آمدن باجازت مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۱۸) صد و ہژدہم

بخقائق و معارف آگاہ حضرت شاہ جیو در اظہار شوق و آلام مہاجرت و اشعارے از دقائق محبت۔ بر

الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اخوت پناہ کمالات دستگاہ
ازین مہجور مشتاق تحیۃ و سلام خیر انجام مطالعہ فرمایند احوال بہمہ حال مستوجب حمد است المسئول
من اللہ تعالی سلامتکم و عافیتکم و استقامتکم ظاہرا و باطنا صحیفہ گرامی کہ اخیر از حضرت
دہلی فرستادہ بودند و دیگر کہ بدست خواجہ محمد افضل ارسال داشتہ رسیدہ مسرت بخش گردید،
حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از خلیفہ عہد مہربانی یادیدند باعث خوشحالی ہمہ دوستان شد
حدیث شوق بر نگاشتہ بودند و اظہار آلام فرقت نمودہ ازین دور افتادہ زیادہ ازان تصور فرمایند
و حدیث نفیس لا اشد شوقا برخوانند چرا زیادہ نبود کہ شوق شما منقسم است شوقی ست کہ
شما را کشان کشان می برد و غالب آمدہ است و شوقے است باین و اپس ماندگان و شوق این
غیر منقسم است امید کہ شعلۂ شوق مشتعل شود و آتش محبت سر بلند تا بحکم المرء مع من احب
از آفاق و انفس برہاند و از شان و اعتبار بگذراند و بمعیت ذاتیہ برساند ہر چند صفت و شان را

ازذات تعالیٰ ہیچ گاہ جدائی وانفکاک نیست لیکن محب ذات را سبحانہ بجہت محبت ذاتیہ
باذات بحت معیت پیدا می شود کہ آنجا از شان واعتبار ہیچ ملحوظ نیست این از خصائص
واعجوبگی ہاے محبت است کہ محبوب را صفات وشیون ذاتیہ او معرا می سازد ومحب را
ازانجا داخل می گرداند مشہور است. ہنس نام جانوریست کہ اگر شیر وآب را آمیختہ پیش او
بنہند شیر صرف را ازان میخورد وآب جدا می ماند وما نحن فیہ ازین ہم نازک تر است چہ شیر و
آب دو ماہیت مختلفہ است کہ باہم آمیختہ اند وصفات را کہ از ذات تعالیٰ ازلاً وابداً انفکاک
واقع بلکہ ممکن نیست، این انسان کامل از راہ معیت ومحبت جدا می سازد در حدیث است
لاتسبّوا علیا فانہ ممسوس فی ذات اللہ تعالیٰ عن کعب ابن عجرہ اعطاء. این نوع لاتبسلوا
محبت صرف مناسب است واثر محبت اوست تعالیٰ چہ سبقت ازان جانب است
یحبہم ویحبونہ خوش گفت. بیت

اداے حقِ محبت عنایتیست زدوست   وگرنہ عاشقِ مسکین بہیچ خورسند است

حضرت امیر کہ بمحبت ذاتیہ رسید ومورد ممسوس فی ذات اللہ گردید اثر محبت حق بود جل وعلا کہ
اورا باین درجہ رسانید در حدیث آمدہ است یا علی ان جبرئیل زعم انہ یحبک قال وقد
بلغت ان یحبنی جبرئیل قال نعم ومن ہو خیر من جبرئیل اللہ عز وجل یحبک الحسن
بن سفیان عن ابی الضحاک الانصاری، دیگر بکرم اللہ سبحانہ فقیر را درین ایام فرصت است
این چند کلمہ نامربوط بدست لرزان وچشم گریان ودل بریان نوشتہ است حق سبحانہ شمارا
در امان خود دارد. مصرع

اے غائب از نظر بخدا می سپارمت

یقین است کہ این دور از کار را در امکنہ متبرکہ از دعاے خیر نسی نخواہند کرد وسلام فقیرانہ این مسکین را
بدرگاہ پرجاہ رسالت پناہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام خواہند رسانید دیگر خادم الفقرا شیخ
عزیز اللہ در خدمت چست وسرگرم است تا واضح باشد والسلام اولاً وآخرا.

مکتوب صد و نوزدہم (۱۱۹)

بحقائق و معارف آگاہ مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ عبد الاحد در جواب آنکہ سالک در حین نماز بچہ چیز متوجہ شود و در بیان ابہام صلوۃ وسطی و ساعت جمعہ و اسم اعظم و در اہبت و بزرگی مسجد سرہند و در آنکہ حقیقت قرآنی و نزول بلاکیف عبارت از چہ چیز است۔ مرتبت

الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ فرزند ارجمند بکمالات آراستہ شیخ عبد الاحد ازین مسکین پرسیدہ بودند کہ سالک در حین ادائے نماز بچہ چیز متوجہ بود بذات بحت کہ مسجود و معبود حقیقی است یا بقرآن مجید کہ مدار نماز است یا بکعبہ کہ مسجود الیہا است یا بخشوع و خضوع و تعدیل ارکان کہ مامور بہا اند یا بجمیع این امور معًا و بر ہر کدام ازین شقوق شبہات نمودہ اند و تدافع ثابت کردہ۔ سعادت آثارا مصلی را آنچہ لابد است و مامور است بآن توجہ بارکان نماز است و بقومہ و جلسہ و طمانینت و بخشوع و خضوع قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ۝ و خشوع در نماز عبارت از دوختن نظر است بسجدہ گاہ مثلاً در قیام و مانند آن و نیز توجہ اوست بقرارت قرآن و تفکر است در معانی و اسرار آن اگر از اہل معنی است و الا آن قدر تعقل کند کہ این کلام حق است جل و علا و توجہ بذات بحت از مامورات صلوۃ نیست مع ذلک گوئیم کہ توجہ باین امور عین توجہ است بذات مسجود بذات بحت بے ملاحظہ اسما و صفات چنانچہ نوشتہ اند بمنزلہ از توجہ و مراقبہ و تصور و تعقل است مانند عارفے کہ واصل ذات بحت است و بوصل عریانی ممتاز گشتہ است معاملہ او جدا است در وقت ادائے نماز علی الخصوص باطن او را اتصال بلاکیف بآن ذروہ علیا و انقطاع از ظاہر پیدا می شود ظاہر او متوجہ بارکان است و باطن او در وصل عریان است و ہیچ تدافع نیست توجہ او بذات بحت ہمین توجہ بارکان است و نیز مسجود ذات بحت بے ملاحظہ صفات قرار دادن محل تامل است چرا ذات مستجمع صفات مسجود نبود

چه ذات را در هیچ وقت از صفات انفکاک وجدائی نیست و معامله عارف کامل که قبلهٔ توجه او جز احدیت مجرده نیست متناسب چنانچه گذشت، هرچند صفات را از ذات تعالیٰ انفکاک نیست لیکن این عارف را بحکم محبت ذاتی باذات بحت معیتی هست که از صفات در انجا هیچ ملحوظ نیست پس این انفکاک در محبت وگرفتاری ست وبس واین معیت ناشی ازین محبت است بحکم المرء مع من احب۔

نوشته بودند که اگر متوجه کعبه یا قرآن مجید شود بحقیقت اینها متوجه شود یا بصورت شان اگر بحقیقت شان متوجه شود پس کسے که بحقیقت آن ها نرسیده است چگونه بحقیقت آن متوجه شود اگر بصورت شان متوجه شود پس در قرآن مجید می توان راست آورد سنگ وکلوخ محض را نمی توان قبله کرد سیما در غیبت آن۔ سعادت آثارا مصلی را باید که متوجه بصورت آن شود اگر از ارباب حقیقت است از صورت بحقیقت می رود وحقیقت را در صورت می بیند واگر از ارباب حقیقت نیست پس توجه بصورت هم اورا غنیمت است وآنچه صورت کعبه را سنگ وکلوخ قرار داده اند نه چنیں است چه اگر سنگ وکلوخ درمیان نباشد وسقف وجدران نبود کعبه کعبه است ومسجود الیه خلائق است بلکه صورت کعبه معنی ایست که افهام از درک آن عاجز اند این صورت حقیقت نش است وحقیقت کعبه ورائے آنست هرگاه عقول از درک صورت آن عاجز اند بحقیقت چه رسد ونیز گوییم توجه بکعبه همین است که بجانب کعبه نماز می خوانند تعقل این توجه وتخیل کعبه چه درکار بهمین توجه بجهت آن از برکات کعبه فیض مند می شوند واز حقیقت آن بهره مند میگردد۔

نوشته بودند که در تعین صلوٰة وسطیٰ وساعت جمعه واسم اعظم اخبار وآثار تعارض عظیم دارند وآنچه بکشف تو آمده باشد واز آن مفهوم شود تعیین فرمایند که خدشه از خاطر برخیزد وبمردم ۱ اذن

منافع کثیره عاید گردد۔ اے عزیز چیزے را که حق سبحانه مبهم گذاشته باشد ورسول او صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم باوجود این همه شفقت برامت وحرص ایصال خیر باینها بیان نفرموده ما وشمارا نمی رسد که دریں باب لب کشائیم وبخواب وخیال خود این معما بکشائیم ابهموا ما ابهمه الله

تکرار آنچه الفاظ ومعانی وقصص است اما در ترکیب عبارت متنوع است نگین آید

شنودہ باشند ظاہرا درین ابہام مصالح عباد و منافع شان منظور باشد مثل آنکہ اسما را تعظیم کنند. مخدوما تضاعف حسنات امرے نیست کہ بظن و تخمین دران باب توان حکم نمود و یا بخواب و واقعہ یقین توان کرد تا نص وارد نشود چنانچہ در مساجد ثلثہ واگرنہ درباب فضل و شرافت و بابہت و عظمت این مسجد و تضاعف حسنات دران چیزہا دیدہ اند و مشاہدہ نمودہ کہ تفصیل آن گنجایش وقت نیست. این ابہام در رنگ ابہام شب قدر روز مولود وفات رسول خدا است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم وازہر کدام برکات گیرند و تمام روز جمعہ را بجمعیت و حضور و تضرع و دعا معمور دارند و ہمہ نمازہا را محافظت تمام کنند تمکن این خدشہ در خاطر ظاہر از رفع آن بود رسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ است ان اللہ تعالیٰ فرض فرایض فلا تضیعوھا وحد حدودا فلا تعتدوھا وحرم اشیاء فلا ترتکبوھا وسکت عن اشیاء رحمة لکم غیر نسیان فلا تبحثوا عنہا۔

نوشتہ بودند کہ حضرت جیومی فرمودہ بودند کہ روزے ملایک عظام را دیدم کہ مساجد متبرکہ را اولا فاولا می نویسند اولا مسجد حرام نوشتند عظمہ اللہ تعالیٰ بعد ازان مسجد النبی ﷺ بعد ازان اقصیٰ را نوشتند بعد ازان در مرتبہ چہارم مسجد سرہند را نوشتند، بزرگی این مسجد از این بشارت معلوم شد اما چون در ذیل مساجد متبرکہ کہ تضاعف حسنات در آنجا منصوص است واقع شدہ است امید آنست کہ اینجا ہم تضاعف باشد علی قدر درجتہ، درین باب اگر متوجہ شوی ظاہرا بشارت یابی کہ سبب تشوق عظیم طالبان و عاملان باشد۔ مخدوما تضاعف حسنات امری نیست کہ بظن و تخمین دران باب حکم نمود و یا بخواب و واقعہ یقین تعین توان کرد تا نص وارد نشود، چنانچہ در مساجد ثلثہ واگرنہ درباب فضل و شرافت و بابہت و عظمت این مسجد و تضاعف حسنات دران چیزہا دیدہ اند و مشاہدہ نمودہ کہ تفصیل آن گنجایش وقت و ورق نیست۔

نوشتہ بودند کہ در مکاتیب شریف واقع شدہ است کہ حقیقت شے عبارت از مبدأ

فیوض وجودی وتوابع وجودی اوست وآن شے کہ ظل است مراورا پس حقیقت قرآنی عبارت از چہ چیز باشد وبالا رفتن از وے چہ طور منصور شود۔ مخدوما ہیچ محل استبعاد نیست در رنگ آنست کہ شیونات ذاتیہ مبادی فیوض وجودی صفات حقیقت اند وصفات در رنگ ظلال اند مر آن شیونات را وترقی از شیون ذاتیہ جائز است بلکہ واقع کما لایخفی علی اربابہ۔

پرسیدہ بودند کہ در مکاتیب علیہ واقع شدہ است کہ چون معاملہ از اصل واصل وارید وبذات بحت اللہ تعالی آنجا ذکر را در ترقی ہیچ مدخلیتی نیست وغیر از قرآن مجید ہیچ وسیلہ وموجب ترقی نیست حتی کہ اگر کلمہ طیبہ را بعنوان قرآن خواندہ شود فائدہ بخشد وسبب ترقی بود ودر مکتوب دیگر رقم فرمودہ اند کہ چون نظر وقدم واپس ماند وپر وبال ہمت فرو ریزد ومعاملہ بغیب صرف افتد جز بپائے کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ نتوان رفت وجز در کنار این کلمہ مقدسہ قطع آن مسافت نتوان نمود الخ وجہ تطبیق میان این دو کلام چگونہ باشد۔ جواب: این سوال ہم از کلام آنحضرت می برآید جائے کہ نوشتہ اگر کلمہ طیبہ را ہم بعنوان قرآن بخواند فائدہ می بخشد چہ این ہر دو کلمہ مبارکہ از قرآن مجید است پس اگر بعنوان قرآن خواندہ مفید وترقی بخش شود۔ جواب دیگر آنست کہ میان کلامین تدافع نیست تا تطبیق دادہ شود زیرا کہ در کلام اول مذکور است کہ معاملہ بذات بحت است[۴] می تواند کہ بشیون واعتبارات متعلق بود یا ذات ماخوذ باشانے واعتبارے بود وغیب صرف را خاص بذات معرا از شیون نمودن ممنوع است بر لفظ نتوان رفت وقطع مسافت نتوان نمود مؤید این معنی است چہ در ذات بحت رفتن وقطع مسافت نمودن ملائمت ندارد وآنچہ در کلام اول مذکور است کہ غیر از قرآن مجید ہیچ وسیلہ وموجب ترقی نیست این ترقی نہ بقطع مسافت است بلکہ این جا ترقی بمعنی ازدیاد نسبت ورابطہ است ونیز آنچہ نزد حضرت ایشان ما تحقیق است آنست کہ نظر را از ہیچ جا کوتاہی نیست وہمہ جا نفوذ دارد ووصول نظری در مرتبہ ذات بحت ثابت ست پس واپس ماندن نظر کہ در کلام ثانی مذکور است محمول بر حقیقت نیست وچون قدم در این جا

[۴] اللہ وآنچہ در کلام ثانی مذکور است از آنکہ معاملہ بذات بحت نیست

قرین نظر است پس می تواند که کوتاہی آن نیز بر حقیقت نبود و کوتاہی نظر و قدم ہر دو محمول بر شہود بود نہ بر وجود یعنی در شہود عارف قدم واپس ماند، پس می تواند که در نفس امر نہ چنین باشد و برین تقدیر این مرتبہ از ذات بحت متنزل بود۔ اگر گویند که رویت بصری و مشاہدہ قلبی ہر دو در دنیا است پس وصول نظری دران حضرت بچہ معنی بود۔ گوئیم که این نظر امریست بے کیف ورای رویت و مشاہدہ تا بآن نرسی معنی آنرا ندانی گویا از قبیل متشابہات ست حضرت ایشان ما بر نگاشتہ اند که وصول نظری بوصول قدمی نہ بآن معنی است که آنجا شہود و مشاہدہ است و یا قدم را گنجایش است آنجا مور را گنجایش نیست قدم چہ بود بلکہ وصولی ست مجہول الکیفیت اگر در صورت مثالیہ بنظر مرتسم گشت وصول نظری می گویند و اگر بقدم وصول قدمی والا نظر و قدم ازان حضرت ہر دو والہ و حیران است تحقیق مرام آنست که یک مقام را چند جا ظہور می باشد آخرین ظہور اصل آن مقام است و ظہورات دیگر انموذجات آنست و ہر کدام را از اصل و انموذج احکام مختلفہ است ہر چند سالک ہنگام وصول انموذج آنرا اصل می انگارد لیکن بعد از وصول باصل ظہورات سابقہ را ظلال و انموذجات خواہد دانست پس می تواند که خصوصیت ترقی بقرآن مجید خاصۂ مقام اصل باشد که فی التحقیق مرتبۂ احدیت ذات ست تعالی و در انموذجات آن ترقی وابستہ بکلمۂ طیبہ بود فزال الاشتباہ۔

پرسیدہ بودند که نزول بلا کیف عبارت از چہ چیز است از تجلی است که بعالم خلق تعلق دارد یا تجلی که بعالم امر متعلق است اگر بعالم خلق تعلق دارد باید که بحاسۂ بصر باشد و آن خلاف مقرر است چہ رویت در دنیا واقع نیست و اگر بعالم امر تعلق دارد باید ہر کسے که سیر در عالم امر داشتہ باشد او را این امر عظیم روے دہد و ہذا بعید جدًّا۔ جواب: لا نسلم که ہر چہ بعالم خلق تعلق دارد بحاسہ بصر مدرک است بر اہل ریاضت و صفا چیزہا از عالم خلق منکشف میشود و انقلاب دیار و اہل زمانہ را در بلاد شتی منکشف می کنند و کعبہ و طائفان آنرا می بینند و حاسۂ بصر

را آنجا مدخلیت نیست والا باید کہ اعمی ازین دید و مشاہدہ امور غیبیہ محروم بود کہ حاسہ بصر ندارد وحال آنکہ اعمی وغیر اعمی از اہل صفا در کشف امور غیبیہ برابر اند و نیز باید کہ اعمی کہ بکمال درجہ ولایت رسیدہ است از تجلی کہ بعالم خلق تعلق دارد بے بہرہ بود و آنچہ در شق ثانی نوشتہ کہ ہر کس در سیر در عالم امر داشتہ باشد او را این امر عظیم روے دہد یعنی مشاہدہ این تجلی نیز در حیز منع است چہ عالم امر پنج لطیفہ است وہر لطیفہ عالمے است کہ باضعاف از عالم خلق زیادہ است تجلی کہ بیک لطیفہ تعلق داشتہ باشد مثلاً صاحب لطیفہ دیگر کہ سیر او دران لطیفہ است چہ در کار کہ ازان تجلی باخبر بود بلکہ صاحب سیر ہمان لطیفہ را علم بآن تجلی و مشاہدہ چہ در کار یا و شما کہ در عالم خلق کہ از ہر کدام لطیفہ عالم امر تنگ و کوتاہ است اقامت داریم وچیزہا دران عالم می گذرد و عجائب و غرائب در عرش و کرسی و سمٰوات روے می دہد بلکہ تقلبات کہ برروے زمین وارد می شود بلکہ درین گذر روے می دہد و مارا ازان اطلاع نیست و نیز تجلی کہ بعالم خلق تعلق دارد رویت آن نہ رویت ذات حق است جل وعلا تا در دنیا واقع نشود بلکہ رویت ظلی است از ظلال کہ در رویت آن محذوری نیست بعضے از دوستان گفتند کہ معنی عبارت شما کہ این ست نزول بلاکیف عبارت از چہ چیز است از تجلی است کہ بعالم خلق دارد الخ آنست کہ از تجلی است کہ ادراک آن بعالم خلق کہ حاسہ بصر باشد تعلق دارد یا ادراک آن بعالم امر است ہر چند این معنی ازین عبارت مستبعد است . گوئیم کہ این نزول امریست در قبیل متشابہات کہ ایمان باید آورد و کیفیت آن بعلم اللہ تعالیٰ حوالہ باید نمود از باب تمثل و تشکل نیست و چون این امر بر بعضے از اخص خواص منکشف گردد بے حاسہ بصر خواہد بود اگر این ادراک بعالم امر تعلق داشتہ باشد لازم نیست کہ ہر کہ سیر او بعالم امر رسیدہ باشد این معما را دریابد ظاہرا مانعی بود یا این انکشاف را در روے خلق نکنند در رنگ آنکہ جن و ملک و سائر اجسام لطیفہ محاذی ابصار ما می شوند و محسوس نمی گردند یا گوئیم کہ این ادراک بما ورائے حاسہ بصر و حاسہ قلب وغیر آن از عالم امر ثابت ست و آن ہیئت وحدانی انسان کامل است کہ از مجموع عالم خلق و

عالم امر بہم رسیدہ است و ہیئت وحدانی آنرا عارض شدہ با عالم ضروری بآن در عارف پیدا
می کند این شبیہ در انکشاف مقامات و عروجات کہ اہل اللہ را حاصل است و از ظل باصل میروند
و از صفات بشیونات صفات سلبیہ و از آن بذات تعالی و تقدس ترقی می نمایند وارد می شود
ادراک این امور اگر بحاسہ بصر است پس لازم می آید ذات تعالی در دنیا مرئی شود و صفات کہ
معانی اند چگونہ مرئی گردند و شیون و اعتبارات ذاتیہ و امور سلبیہ رویت آن چہ امکان دارد
و اگر بعالم امر است می باید کہ ہر کہ سیر او بعالم امر برسد ہر چند دائرہ امکان را تمام نکردہ باشد
و بفنا نرسیدہ این ہمہ درجات بروے منکشف شوند و ہیچ دقیقہ بروے مختفی نماند و مکشوف
جمیع اولیا و انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات منکشف شود و فساد آن اظہر من الشمس است
فما جوابکم فہو جوابنا۔

نوشتہ بودند سالکے کہ بچندین نقص متصف باشد باین تجلی مشرف شود تصدیق او می توان نمود
سعادت آثارا اگر این سالک باین کمال پیوستہ است و حدیث نقص از راہ شکست
نفس گفتہ می تواں تصدیق نمود۔ الحمد للہ اولا و آخرا والصلوۃ والسلام علی رسولہ دائما
وسرمدا وعلی الہ الکرام و صحبہ العظام۔

آثار این یافت و این دید مخصوص بمکمل کامل است

مکتوب صد و بستم (۱۲۰)

بشیخ حسین منصور در جواب اسولۂ او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ علی نوالہ والصلوۃ والسلام علی نبیہ محمد والہ
مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید دو کتابت پیش ازین فرستادہ بودند جواب آنرا
طلب داشتہ بودند۔ مخدوما یک کتابت یافتہ نشد و یکے بہم رسید کہ متضمن اسولہ بود جواب
آنرا تسوید می نماید از حزن و بے مزگی و بے حلاوتی کہ روے می دہد، نوشتہ بودند و لم آنرا برسیدہ
سعادت آثارا نصیب ممکن از واجب تعالی عجز و انکسار است و خرابی و نایافت۔ بیت

عاشقان را نصیب از معشوق جز خرابی و جانگدازی نیست

مقید مطلق را چه دریابد و متناہی غیر متناہی را چگونہ احاطہ نماید تا ہر جا میرود قید با خود دارد اطلاق صرف را شایان نیست لاجرم بے حلاوتی و بے مزگی ہمہ وقت دامنگیر بود و حزن و اندوہ را نشانہ باشد کان رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم دائم الحزن متواصل الفکر۔ بیت

مے وصل نیست وحشی بخمار ہجر خو کن کہ شراب نا امیدی غم درد سر ندارد

دیگر ہر کرا از طالبان حضور تمام روے نماید او را از ذکر باز داشتہ بہمان حضور واگذارند و اگر در ان حضور ترقی پیدا کرد فبہا والا باز بذکر آرند تا راہ ترقی مفتوح باشد۔ سالکے کہ در حین ادائے نماز استغراق او آنچنان غالب آید کہ نہ شعور استماع قراءۃ ماند و نہ شعور ادائے ارکان مع ذلک جمیع ارکان از وے ادا می یابد اگر در تمام رکن شعور نیابد می باید کہ نماز او فاسد شود۔ یَآ اَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوۃَ وَاَنْتُمْ سُکَارٰی حَتّٰی تَعْلَمُوْا مَا تَقُوْلُوْنَ۔ سکر این سالک ہر چند از راہ محبت است لیکن بحسب شرع شریف فرقے نیست ہر گاہ این استغراق در جواز نماز خلل انداز دپس در استمرار این حالت نکوشند بلکہ سعی در انقلاع این حالت لازم است دیگر سالکے را اگر حالت مستمرہ رو دہد کہ خود را ما سوی را معدوم یابد و جز او تعالیٰ را موجود نیابد لیکن ظلیت کمالات و لحوق آن باصول در نیابد استفسار رفتہ بود کہ صاحب این حالت بفنائے مصطلح صوفیہ کرام رسیدہ باشد یا نہ۔ جواب بفنائے جذبہ رسیدہ است بفنائے مطلق وقتے برسد کہ این یافت عدمیت از راہ ظلیت و لحوق باصل ناشی شدہ باشد این معنی را صاحب عدم خود دریابد یا عارف دیگر بکشف یا فراست لحوق صفات او را دریابد و معائنہ کند و حکم بفنائے او کند فنائے مطلق منوط است بوصول باسم کہ مبدا تعین سالک است و استہلاک دران اسم و در عدمیت وصول استہلاک نیست غایۃ ما فی الباب ہستی اسم مذکور بر مدرکہ سالک استیلا یافتہ است سالک ہستی خود را در جنب آن مستور یافتہ و خود را معدوم دیدہ است و چون دران اسم فانی شود وجود و کمالات تابعہ وجود را از و بیند و با و ملحق یابد بفنائے

مطلق برسد دیگر رواست کہ سالک غیر محمدی المشرب بجاذبہ صحبت وتوجہ شیخ خود کہ محمدی المشرب است بکمالات ولایت محمدی برسد وبخصائص آن ولایت مشرف شود لیکن اورا محمدی المشرب یا صاحب ولایت محمدی نمی تواں گفت چہ این کمال در روے قسری وتبعی است نہ ذاتی وطبیعی۔ ولایت او ولایت ہمان نبی است کہ این بالذات برقدم اوست وآنچہ در کلام حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس واقع می شود کہ انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات بکلیتہ روے بخلق دارند بآن معنی است کہ بظاہر وباطن متوجہ بخلق اند وبصورت ومعنی خلق را دعوت می فرمایند نہ آنکہ ظاہر شان بخلق است وباطن بحق جل وعلا چنانچہ دیگران می گویند واز کمل اولیا کہ بتبعیت ووراثت بکمالات نبوت رسیدہ اند در وقت نزول نیز بظاہر وباطن متوجہ خلق اند براے دعوت وعروج در غیر نماز ہم می تواند کہ روے نماید والتذاذ در نماز منتہی مرجوع را درکار نیست کہ علی الدوام باشد یعنی ظاہر او را چہ باطن او درحین اداے آن از ظاہر منقطع گشتہ اتصال خاص بمرتبہ بیچونی پیدا می کند وقرب خاص والتذاذ بیچونی حاصل می نماید وظاہر ہم برنگ باطن منصبغ می گردد وملتذ می شود وگاہے بواسطہ عروض بعضی عوارض این انصباغ را نمی فہمد والتذاذ را نمی یابد مراد از عین واثر وجود وتوابع وجود است یا غیر آن تحقیق آن را فقیر در بعضے مکاتیب نمودہ است از انجا طلب نمایند ولی را جائز است کہ صغیرہ از وے بوقوع آید بارتکاب آن از ولایت معزول نمیشود وآنچہ در باب اجازت تعلیم طریقہ قادریہ نوشتہ بودند این تعلق بحضور دارد وہر گاہ بمشیئۃ اللہ تعالی می آیند مذکور می کنند وواقعہ کہ نوشتہ بودید نیک وروشن است۔ والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب (۱۲۱) صد وبست ویکم

بمخدوم زادہ شیخ ابو القاسم در فرق میان خلت ولوازم آن ودر جواب بعضے اذواق کہ نوشتہ بودند۔

الحمد للہ علی ما انعم وجعلنا من امتہ وحبیبہ المبعوث الی العرب والعجم وجعل امتہ خیر الامم صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم اما بعد کتابتے کہ فرزندی ارشدی فرستادہ بودند

رسیده مسرت بخش گردید حدیث فرق میان خلت ولوازم آن پرسیده بودند، بدانند که خلت بس مقام عالی ست که بالاصالت نصیب حضرت خلیل است علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام وتبعیت ووراثت آزامتان هرکه را باین دولت بنوازند ولوازم خلت دراینجا کنایت از مبادی ومقدمات اوست وبشارت حصول نفس خلت که دیده اند مبارک باشد حق سبحانه آثار آن بظهور آرد۔

نوشته بودند که در نماز نسبتهای عجیبه وغریبه رومیدهد نسبتے وقربے که در نماز رومیدهد از اصالت مخبر است درین نشاة خلاصی از شعبدهای ظلال مگر در نماز میسر آید که معراج مومن است قربے که در حین ادای آنست بیرون آن نادر است که روے نماید، نوشته بودند پیش ازین که خود را نور صرف می یافت که عبارت از تحقق بحقیقت کعبه است الحال نمی یابد وجز نسبت وسعت بیچونی وامتیاز بے کیفی مرتبه وجوب نمی فهمد ودر تحیر است که سر این عدم یافت چیست هیچ جاے تحیر نیست چه در هنگام طلوع نسبت وسعت بے کیفی که حقیقت قرآن مجید است اگر نسبت سابق مستور گردد ومدرک نشود گنجایش دارد وهر چند میان دو نسبت تدافع نیست بنور حق متحقق گشته باین وسعت پے بردو بنور ادراک امتیاز بے چون نماید درین وقت عدم یافتِ آن تحقق است نه عدم آن تحقق بشارتے که طلب آن نموده بودند موقوف بر حضور است دیگر از ناپروائی یاران دربار نبوند وهمه را از حق دانند تعالی دلهاے عباد در تصرف اوست سبحانه هرگونه میخواهد می گرداند۔ بیت

از خداوان خلافِ دشمن ودوست که دل هر دو در تصرفِ اوست

هرکه بشما آشنائی می کند شمارا از حق جل وعلا باز داشته بخود مشغول می سازد وهرکه بشما آشنائی نمی کند بحق می گذارد جل شانه بحق سبحانه بودن بهتر است یا بخلق چه خوش گفت رباعی

یارب همه خلق را ز من بدخو کن وز جمله جهانیان مرا یکسو کن

روے دل من صرف کن از هر جهتے در عشق خودم یکجهت ویکرو کن

باین یاران دو کلمہ از راہ گلہ مندی و آزردگی نوشتہ شدہ است تا واضح باشد والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۲۲) صد و بست و دوم

بملا موسی در جواب اذواق و وقائع وے کہ نوشتہ و در ورا مطلوب۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ برادر دینی ملا موسی از ین مسکین سلام عافیت انجام خواند کتابتے کہ متضمن شوق و ذوق بود رسیدہ خوش وقت ساخت حلاوت و ذوق کہ در ذکر و مراقبہ روے می دہد در آثار جذبہ است و دید فنا و محبوبیت نیک و مبارک ست و ظہور انوار کہ تمام خانہ ازان منور می شود و بجاے جسم چیزے دیگر می نماید این گویا بقا است کہ بران فنا مترتب شدہ است لیکن این فنا و این بقا مقید بجذبہ است ہمت بران گمارند کہ فناے مطلق بحصول پیوندد و آنچہ مقصود از آفرینش انسان ست بدست آید بحمد اللہ سبحانہ در بند این حالت ہستند و ترقی ازان میخواہند آنجا کہ نوشتہ اید کہ مطلب باین فنا شدن جسم نیست مقصد آنست کہ شاہد غیبی پیوستہ مثل معشوق ظاہری در نظر باشد و متوجہ بغیر شدن ندہد۔ باید دانست کہ شاہد غیبی برتر ازان ست کہ در دید و دانش آید و مشہود و متخیل گردد۔ حضرت خواجہ نقشبند قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ فرمودہ اند ہرچہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر است بحقیقت کلمۂ لا نفی باید کرد ظاہر این کلمہ کہ در نظر باشد محمول بر حقیقت نیست بر سبیل تنظیر است یعنی گویا در نظر است کہ علی الدوام متوجہ الیہ ست بالجملہ حالتے کہ آرزوے آن می کنید تفوق آن بر حالتے کہ نقد وقت شما است محل تامل است مصرع آن لقمہ کہ در دہان نگنجد مطلب۔

و آنچہ بعد از ین نوشتہ اند کہ ہرگاہ چند مکاشفہ سواے آن انوار از آنجانب در نظر می در آید متوجہ نمی شود و دفع می کنم نیک و بلند است و تلافی آرزوے سابق می نماید آرزوے عزلت و تنہائی نمودہ بودند نیک و مبارک ست العزلۃ منیۃ الصدیقین لیکن برانند صحبتی کہ براے افادہ یا استفادہ بود بہ از عزلت است والسلام اولاً و آخراً۔

ورا ئیت
چیزے دیگرے

مکتوب صد و بست و سوم (۱۲۳)

بمخدوم زادہ عالیمقدار معدن الحقایق شیخ ابو القاسم در عفو از زلات یاران و منع از شنیدن قول نمام۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکاتیب شریفہ رسیدہ مسرت بخش گردید از آشتی و حصول صفا نوشتہ بودند خوب شد نائرہ فتنہ ہر چند منطفی ترہہتر از دوستان بمقتضاے بشریت زلتے واقع شود و امرے کہ مخالف دوستی بود ظاہر گردد باید در گذرانید و خوبیہاے آنہا را در نظر باید داشت مصرع اگر مردی احسن الی من اساء

قیل ذکر بعضہم عن بعض مکروہا عند بعض فقال انا نظرنا فی محاسنہ الینا فاذا ھی اکثر من مساویہ فاخذنا محاسنہ وتجاوزنا عن مساویہ قیناکذلک یفعل السید بالعبد فکیف العبد بالعبد نوشتہ بودند کہ بعضے صلحا چیزہا رسانیدہ بودند بمقتضاے حسن ظن اعتماد بر قول آنہا نمودہ آزردہ خاطر گشتہ، نوشتہ بودیم از اہل علم ایں حرف محل تعجب ست بحسن ظن قول اینہا را قبول کردید و جانب دیگر کہ سزاوار حسن ظن بود حسن ظن نکردید شخصے کہ نمامت کند سخن او قابل قبول نیست و لازم رواست وفی الکنز الخفی قال خالد بن سنان قبول النمیمۃ شر من النمیمۃ لان النمیمۃ دلالۃ والقبول اجازۃ ولیس من دل علی شیء کمن قبل واجاز فامقت النمام علی نمیمۃ وان کان صادقا للومہ فی ھتک العورۃ واضاعۃ الحرمۃ وعاقبہ انکان کاذبا لمبارزتہ الرحمن ومطاوعۃ الشیطان بقول الزور والبھتان فاذا تاک انسان فاخبرک ان فلانا قال فیک کذا وکذا او فعل بک کذا وکذا فانہ یجب علیک ستۃ اشیاء اولھا ان لا تصدق لان النمام مردود الشھادۃ عند اھل الاسلام قال اللہ تعالی یٰاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اِنْ جَآءَکُمْ فَاسِقٌ بِنَبَاٍ فَتَبَیَّنُوْا اَنْ تُصِیْبُوْا قَوْمًا بِجَھَالَۃٍ الآیہ والثانی تنھاہ عن النمیمۃ لانھا منکرۃ والنھی عن المنکر واجب وقال اللہ عزوجل کُنْتُمْ خَیْرَ اُمَّۃٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ الآیہ والثالث ان تبغضہ فی اللہ لانہ عاص فاسق وبغض العاصی

واجب والرابع لا یظن باخیک الغائب ظن السوء لان اساءة الظن بالمسلم حرام و
الاجتناب عن الحرام واجب الخامس ان تترک التجسس عما اخبرک به الواشی فان الله
تعالیٰ نهی التجسس علی ما قال عز وجل وَلَا تَجَسَّسُوْا والسادس ان لا تفعل انت ما لم تکن
ترضی عن هذا النمام فلا تخبر احدا بما اتتک به النمام وقال بعض العلماء من اراد یسلم من
الاثم فی هذه الزمان ویبقی له الاخوان فلیجعل نفسه قاضیا ویحکم حکم القضاة لا
یقبل قول احد فی احد ولا یصدق احدا علی احد الا بشهود وتعدیل فانا قد احببنا
بقول اقوام وابغضنا فاصبحنا علی ما فعلنا نادمین۔

مکتوب صد و بست و چهارم (۱۲۴)

به همت خان در مواعظ و نصائح۔

الله تعالیٰ از رقیت ما سوا محرر ساخته بکسب مرضیات خویش مکرم و مستسعد داراد۔
مخدوما حق سبحانه آدمی را مهمل نیافریده است و بطور او نگذاشته تا هر چه داند بکند و هر گونه خواهد
زندگانی نماید اَیَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ یُّتْرَکَ سُدًی مقصود از خلقت او ادای وظائف
بندگی ست و مطلوب از وی معرفت خداوندی جل شانه بچیزهای چند امر کرده است و از بعضی
چیزها نهی فرموده آنکس چاره ندارد و بغیر از انکه بمقتضای اوامر و نواهی او زندگانی نماید و الا
بنده متمرد بود و سزاوار چندین عقوبات و مورد غضب گردد و عیداتِ اخروی بیشک آمدنیست
خواب خرگوش تا چند خواهد بود اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ مَّا لَهٗ مِنْ دَافِعٍ از کمال اهتمام که در
بارهٔ انسان دارد چندین موکل بر سر هر فرو گذاشته است تا حافظ افعال و اقوال و حرکات و سکنات
او باشند و بنویسند وای بر جان آدمی نامرادیک واقعه نویس پادشاهی که در صوبه میرود اهل صوبه را
لرزه می گیرد و از اعمال شنیعه اجتناب می کنند و این جا موکلان امین نوشتهای روز را وقت شام
می برند و نوشتهای شب را وقت صباح و وقت عرض اعمال او نزد حضرت ذوالجلال والجمال می شود

امثال ما غافلان ہیچ متنبہ نمی شویم و در کسب معاصی دلیر تر می گردیم. مخدوما عمر چند روزہ بسے عزیز است و فرصت مغتنم باید کہ در اہم امور صرف یابد افسوس است کہ بہ بیہودہ و لایعنی بگذرد بادنیٰ سعی ملک ابدی بدست می آید و بادنیٰ فراغت از دست می رود و ذکر کثیر از اہم مہام است و ورع و تقوی از عزائم امور تا کدام جوانمرد باشد کہ باوجود تہیٔ اسباب عیش و باہمہ خدم و حشم کلمۂ حق را بسمع قبول بشنود و پند بے غرض را پیوند جان نکند. بیت

دادیم ترا زگنجِ مقصود نشان گر ما نہ رسیدیم تو شاید برسی

مکتوب صد و سی و پنجم (۱۳۵)

بمحمد معصوم در بیان ذکر و تفکر.

بعد الحمد و الصلوٰۃ و السلام علی رسولہ و علی آلہ و صحبہ المختصین بفضل اللہ می رساند مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودند مسرت بخش گردید از غلبۂ ضعفِ دماغ نوشتہ بودند اللہ تعالیٰ شفائے عاجل بدہد و قوت بخشد اگر از ممر این ضعف بذکر لسانی و حبس نفس نمی توانند بواقعی پرداخت بذکر قلبی و مراقبہ و تفکر بیشتر پردازند تفکر ساعۃ خیر من عبادۃ سنۃ او الف سنۃ شنودہ باشند می دانند تفکر چیست. ع

تفکر رفتن از باطل سوی حق

عبادات اہل اللہ و مراقبات شان ہمہ تفکر آنست کہ از علم اسفل بعلم اعلیٰ می روند و از دال بمدلول می پیوندند و از ظلال باصول می گرایند و از صفت بشان عروج میفرمایند و از شان بہ ذیشان پے می برند بالجملہ ذکر عبارت از طرد غفلت است بہر چہ از غفلت یکسو باشد داخل ذکر است و ہر کارے کہ مقرون بہ نیت صالحہ بود از بیع و شرا و مانند آن ذکر است امور دنیاوی باین نیت عبادت و ذکر میشود و دوام آگاہی حاصل می آید. بیت

در دلِ ما غمِ دنیا غمِ معشوق شود بادہ گر خام بود پختہ کند شیشۂ ما

دریچہ ترقی ہموارہ مفتوح باد بالنون و الصاد.

مہام

مکتوب صد و بست و ششم (۱۲۶)

بمولانا فصیح الدین در تعبیر واقعہ و تحقیق بعضی امکنہ لطائف۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا و مصلیا۔ اللہ تبارک و تعالیٰ در مدارج قرب ترقیات کرامت فرماید مکتوب مرغوب کہ بنام این مسکین نمودہ بودند بمطالعہ آن مسرور و خوشوقت گردید حق سبحانہ آتش شوق تیز تر گرداند و نایرہ نار محبت را مشتعل سازد تا از ما سوی بتمام برہاند و بحوالی حریم قدس برساند انہ قریب مجیب۔ و آنچہ دیدہ اند کہ حضرت خواجہ بزرگ بشما طبقی پر از الوان طعام فرستادہ اند الخ نیک و روشن است ما ناکہ از نسبت خاصۂ خود عطا کردہ اند و واردی از راہ تعجب زیارت شما وارد شدہ است و ہمچنین آنچہ دیدہ اید کہ ابلیس لعین با توابع و لواحق و اخوان و انصار خود نزدیک بقلب و سایر لطائف شما رسیدہ است چون دل و لطائف دیگر را پر از ذکر یافتہ در آنجاہا استقرار نتوانستہ است نمود و مایوس و مخذول برگشتہ است و گفتہ کہ لطائف این مملو از ذکر اند مرا ہیچگونہ باین راہ نیست تم بلی جاے کہ اولش خاصۂ حضرت خواجۂ بزرگ برسد آنجا لعین را چگونہ راہ بود؛ پرسیدہ بودند کہ حق سبحانہ در مادہ روح فرمودہ است قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّیْ و لطائف دیگر ہم برہمین منوال است پس یقین امکنہ لطائف خمسہ عالم امر کہ درین سلسلہ علیہ مثبت است بچہ معنی خواہد بود۔ بداند کہ عالم امر را لامکانی می گویند و نصیبی از بیچونی دارد و محل ظہور لطائف خمسۂ آن فوق العرش است کہ بلامکانیت موصوف است، باید دانست کہ لامکانیت و بیچونی عالم امر نسبت بعالم خلق است کہ بمکانیت و بچندین خوبی متسم است نسبت بہ بیچونِ حقیقی جلت عظمتہ عین چون است و لامکانیت او عین مکانیت پس عالم امر گویا برزخ است میان مکانی و لامکانی و چون و بیچون و از ہر دو طرف رنگے دارد و بہرہ ور است با وجود این رتبہ کہ عالم ارواح دارد حق تعالیٰ بحکمت بالغہ خود او را تعشقی بعالم خلق دادہ است و ازین جہت او را تعلقے خاص باین بدن

عنصری بہم رسیدہ است و باوجود لامکانیت بواسطہ برزخیت در مکانے آرام گرفتہ است قلب را
بجانب دست چپ کہ محل مضغہ قلبیہ است تعلق است و روح را بجانب دست راست و
ہکذا و باین تعلق در لامکانیت او قصورے نمی رود و ہرگاہ بے چون و لامکانی حقیقی قرار باید
ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن در روح کہ برزخ است چرا مستبعد بود ہر چند این وسعت
بیچونی ست و از قبیل متشابہات کہ ایمان بآن باید آورد و کیفیت آنرا بعلم اللہ تعالیٰ باید حوالہ
کرد این تعلق عالم امر بعالم خلق ہم برین قیاس باید نمود کہ نصیبہ از بیچونی ہست و ورائے تعلق
و وسعت اجسام باجسام است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و ہفتم (۱۲۷)

بمیر محمد امین بخاری در تعبیر واقعۂ وے۔

اللہ تعالیٰ از رقیت ماسوی محرر ساختہ بکلیہ گرفتار جناب قدس دارد مکتوب مرغوب
کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید چون متضمن حدیث شوق و آرزومندی بود خوشوقت ساخت
و شوق افزا گردید۔ نوشتہ بودند دران اثنائے ذکر محویت غلبہ کرد چنانچہ گاہ علم بوجود نمی ماند و باز
ہمان علم بحال خود عود می گردد و دران حال شخصی می گوید کہ الحال ترا مصالح کمالات می یابد
مخدوما این محویت نیک و مبارک است حق سبحانہ آنرا بہ نہجے غالب آرد کہ از عود ندکور امین بود
عزیزے گفتہ است اشتہی عدما لا اعود ابدا۔ و آنکہ گفتہ مصالح کمالات می یابد یعنی بعد از فنا
و محویت بشریت مقام تخلق باخلاق اللہ است عزوجل آمادگی و استعداد ہم داد او ست
عطا می کند و ہم استعداد آن می دہد۔ بیت

نیاوردم از خانہ چیزے نخست　　　تو دادی ہمہ چیز من چیز تست

اوقات بطاعات معمور دارند و در تعمیر آخرت کوشند و شبہا تار را بگریہ و استغفار روشن دارند بیت

دادیم ترا ز گنج مقصود نشان　　　گرما نہ رسیدیم تو شاید برسی والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و بست و ہشتم (۱۲۸)

بہمشیرہ زادہ حضرت ایشان حاجی شیخ محمد فضل اللہ در بیان نصیحت۔

بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید اللہ تعالیٰ بمطلب دارین رساند و باعلیٰ مرتبۂ کمال واصل گرداند خاطر بجانب شما نگران می باشد انہ المیسر لکل عسیر بدست آیند ہا خبر عافیت و کیفیات احوال می نوشتہ باشند بامور دنیاوی بقدر ضرورت پردازند و باقی اوقات باشغال و اذکار صرف نمایند و در تعمیر باطن کوشند و بمطلب اعلیٰ درآویزند و ہمت بتعمیر آخرت گمارند و اجبہ دور افتادہ را بدعاے خیر یاد آرند باقی احوال بخیر است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ

مکتوب صد و بست و نہم (۱۲۹)

بمخدوم زادہ حقایق و معارف آگاہی شیخ ابو القاسم در بیان نصیحت۔

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ، فرزند گرامی ازین جانب سلام خیر انجام خوانداحوال این حدود مستوجب حمد است امید کہ آن فرزند نیز بعافیت باشد و ہموارہ در ترقی بود کتابتے کہ پیش ازین فرستادہ بود در ایام آزار فقیر رسیدہ بود بنابران در جواب توقف رفت الحال ہرچند جست و جوے آن کتابت کردنیافت تا برطبق آن جواب نویسد الخیر فیما صنع اللہ سبحانہ کارے کہ در پیش دارند و در تحصیل آن جد تمام مرعی دارند چند گاہ کہ آنجا ہستند مغتنم است بر علوم دینیہ بیشتر راغب باشند یک سبق از ان ہم باشد بہتر بود ہر وقت کہ از سبق فاضل مانند بذکر و فکر مشغول باشند و شبہاے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند ایام عمر بسے مغتنم است در اہم امور باید کہ مصروف بود والسلام اولاً و آخراً۔

❖

مکتوب صد و سی ام (۱۳۱)

بخواجہ احمد بخاری در فضائل قرآن و تعبیر واقعہ کہ نوشتہ بود۔

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید از جمعیت و حفظ اوقات نوشتہ بودند از مطالعہ آن خوش وقت گردید اللہم زد شوق حفظ قرآن نمودہ بودند اگر میسر شود چہ بہتر ازین نیک و مبارک است در حدیث نبوی علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام آمدہ است اھل القرآن اھل اللہ خاصتہ ابن جندی و نیز در حدیث آمدہ است حملۃ القرآن اولیاء اللہ فمن عاداھم فقد عادی اللہ ومن والاھم فقد والی اللہ فردوہم در حدیث است فضل حملۃ القرآن علی الذی لم یحملہ کفضل الخالق علی المخلوق فردوہم در حدیث است اکرموا حملۃ القرآن فمن اکرمھم فقد اکرم اللہ الا فلا تنقصوا حملۃ القرآن حقوقھم فانھم من اللہ بمکان کاد حملۃ القرآن ان یکونوا انبیاء الا انھم لا یوحی الیھم الدیلمی۔

واقعہ کہ سعادت آثار محمد زاہد دیدہ نوشتہ بودند بسیار نیک و روشن است و آنچہ در بیابان گنبد عالی سفید کہ اندرون آن شفاف است دیدہ بود آن گنبد گویا عبارت از عین ثابتہ است کہ مبدأ تعین سالک است وولایت مربوط است بوصل شدن آن و آنچہ چہار فرشتہ گفتند کہ این بشارت بوصل و اصلان ست موید این معنی است بعد ازان آنچہ فقیر درہمان واقعہ گفت کہ آن گنبد چہار مرتبہ دارد مرتبہ اول دخول است دران گنبد مرتبہ دوم آنست کہ بنصف زینہا برسد مرتبہ سوم آنست کہ بر فوق او برسد مرتبہ چہارم آنست کہ از فوق بتحت آمدہ از در بیرون شدہ بگنبد دیگر داخل شود الخ بداند کہ سالک چون باسمی کہ مبدأ تعین او است واصل شود بکمال خود برسد چہار درجہ دارد درجہ اولی آنست کہ دائرہ مکانی را قطع نمودہ باسم واصل گردد حصول فنا وابستہ باین درجہ است درجہ دوم آنست کہ دران اسم سیر نماید و بکمالات

الی

آن متحقق شود و آنچه در واقعہ گفتہ کہ بنصف زینہا برسد معبر با آنست این درجہ محصل بقا است درجہ سوم آنست کہ بمنتہاے اسم برسد و باسم بقا یافتہ بمسمی پے برد این ہر سہ درجہ بسیر الی اللہ وسیر فی اللہ تعلق دارد کہ در کمالات عروج است درجہ رابع بہ نزول دارد کہ سیر عن اللہ باللہ است وسیر فی الاشیا ست و باین دو سیر اشعار است آنچہ در واقعہ گفتہ کہ از فوق بتحت آمدہ واز گنبد بر دن شدہ بگنبد دیگر در آمدہ وگنبد دیگر گنبد عالم امکان ست یا گنبد قالب سالک و شمار او خواجہ شریف را بشارت بہ نزول است و محمد زاہد را ہنوز وقت نرسیدہ است ونیز موید این تعبیر است آنچہ آن چہار فرشتہ گفتند خانہ باطن تو ہمیں است این ست آنچہ بخاطر فاتر راہ یافتہ است در تعبیر واقعہ کہ طلب نمودہ بودند۔ والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۱۳۱) صد و سی و یکم

بخواجہ عبد اللہ کولابی در جواب استفسار او از حضور مجلس ذکر جہر وغیر آن۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات می رساند صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید اظہار اشتیاق نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند واثر وانا الیہم لاشد شوقا مطالعہ نمایند حق سبحانہ آتش شوق را مشتعل سازد تا از آفاق و انفس بتمام برہاند واز شیون واعتبارات بگذراند و بمعیت ذاتیہ برساند انہ قریب مجیب۔ پرسیدہ بودند در مجلسے کہ اوراد فتحیہ کبرویان میخوانند کہ دران میان باید نشست یا ترک آن مجلس باید کرد مخدوما بر تقدیری کہ ذکر جہری کنند پس ذکر فی نفسہ حسن است ونتیجہ بخش اگر بنشینند و بہ طریقہ خود مشغول باشند گنجایش دارد و مستحسن است واگر نظر با آنکہ جہر در ذکر بدعت است خود را گوشہ گیرند ہم میسر اند و مختار اند بالجملہ درین قسم جاہا رعایت حکمت کنند و وقت و حال را ملاحظہ نمایند و بر فتوی قلب عمل نمایند در حدیث آمدہ است البر ما سکنت الیہ النفس واطمئن الیہ القلب والاثم ما سکن الیہ النفس ولم یطمئن الیہ القلب وان

افتاد که المفتون دیگر توجه مرشد بطالب در ذکر اسم ذات نفی و اثبات یکسان ست بباطن او توجه باید کرد توجه کننده را ذکر کردن چه در کار و متوجه الیه بهر طریقے که ماموراست مشغول خواهد شد وآنچه در واقعه دیده اید که فقیر بشما کاغذ کلانے داده است و دران کاغذ یک جانب صورت مبارک حضرت رسالت پناه ست صلی الله علیه وعلی آله وسلم و یک جانب صورت این مسکین در میان صورت آنحضرت ست علیه وعلی آله الصلوة والسلام واضح گردید و مبشر گردانید گوئیا اول بقرب قاب قوسین وارد و آنچه بعد ازان دیده اید ملایمت با وادنی والسلام اولا و آخرا۔

وبعد از ساعتی دیدم بزرگ صورت این مسکین

مکتوب صد و سی و دوم (۱۳۲)

بسیادت پناهی حاجی محمد عاشور بخاری آنکه در اجتماع طالبان تصحیح نیت ناگزیر است و در خالق و مخلوق نسبتی غیر از خالقیت و مخلوقیت نیست و معنی هدایت بصراط مستقیم۔

الحمد لله علی ما انعم والصلوة والسلام علی رسوله سید العرب والعجم الذی صار امته خیر الامم وعلی اله وصحبه ذو الفضل والکرم نامه مودت که از راه صدق و محبت فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت الحمد لله والمنه که بعافیت اند و اوقات بجمعیت می گذرد و دو حلقه ذکر منعقد است۔ بیت

آسمان سجده کند بهر زمینی که درو ... یک دو کس یک دو نفس بهر خدا بنشینند

لیکن در تصحیح نیت باید کوشید و از شر نفس و شیطان ایمن نباید بود مبادا این اجتماع سبب بعد و حرمان بود ازین ممر ترسان و لرزان باید بود و همواره بجناب قدس ملتجی و متضرع هرچند چون در صحبت فقرا بوده اند امید است که ازین قسم شر ایمن باشند اما بهر حال التجا و استغفار ناگزیر است کریمه وَمَآ اُبَرِّئُ نَفْسِیْ الآیه خوانده باشند۔ نوشته بودند که عالم را با حق سبحانه جز نسبت خالقیت و مخلوقیت در نظر نمی درآید و خود را بیش ازین که مخلوقم از مخلوقات او سبحانه دیگر اثبات نمی کند بلے ذات صانع را با مصنوعات همین نسبت خالقیت است و بس اگر نسبت

اصالت وظلیت است بصور اسما وصفات ست نه بذات عز برهانه ان الله لغنی عن العالمین و
این دید اصل است و مبنی از اصالت نسبت این دید با عوام راست یا اخص خواص را که از
ظلال باصل گذشته اند واز شهود بغیب پیوسته خواص بدید اصالت وظلیت خورسند اند وبذوق
شهود ومشاهده ملتذ از همین دید ناشی است آنچه نوشته اید وبیقین معلوم می شد که بجز حرمان و
نیستی حاصل نکرده است وغیر از نایافت از مطلوب معلوم نمی گردد قلق واضطراب وحزن
دائمی دامنگیر است وبلند همتی وعدم اکتفا بآنچه حاصل است نیز از شعب آن دید است و
رسوخ قدم بر اتیان احکام شرعیه وجمیع سنن نبویه علی مصدرها الصلوة والسلام والتحیة واجتناب
از بدعت وآنچه نامرضی اوست تعالی نیز ملایم آنست وآنچه از لوازم رضا بقضا وشرح صدر بهرچه
ازو تعالی رسد از غم ومصیبت نوشته اند از نعم جلیله است اللهم زد هدایت بصراط مستقیم عبارت
ازین شرح صدر است بافعال او تعالی ورفع تنگی سینه بمقتضیات او سبحانه فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ
يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَإِذًا لَآتَيْنَاهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا وَلَهَدَيْنَاهُمْ
صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا والسلام علیکم وعلی سایر من اتبع الهدی۔

مکتوب صد وسی وسوم (۱۳۳)

بجان محمد بیگ کولابی در جواب عریضهٔ وے که متضمن اذواق ووقائع بوده وبیان آنکه وقائع
مبشرات اند دلالت بر حصول ندارند۔

بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب که نامزد این مسکین نموده بودند
رسیده خوش وقت ساخت چون متضمن احوال ووقائع پسندیده بود مسرت بر مسرت افزود
فزادکم الله سبحانه شوقا وذوقا ورزقکم ترقیا وتوفقا۔ نوشته بودند قبل ازین چنین بود که پیش
هر مخلوقی از مخلوقات خود را خوار وبے اعتبار می یافت حتی که کافر فرنگ را از خود بهتر می دانست
وهر فعل که ازین فقیر واقع می شد شر محض می دانست۔ مخدوما این حال اصل است واین دید

قصور و شریت از نعم جلیلہ است و منبی از فنا و نیستی چہ ہستی و توابع آن چون باصل خود رجوع کند
غیر از نیستی و شرارت در سالک نماند و بوے خیریت در خود احساس ننماید ذات ممکن عدم است
کہ منشاء ہر شر و فساد است وجود و سائر کمالات در روے عاریت و امانت است و بعد از ردّ امانت
باہل آن غیر از شریت و دید قصور کہ مقتضاے ذات اوست نصیب او نخواہد بود دریا ہاے عظیم
کہ در نظر می درایند و ہر کدام را جدا جدا قطع می کنند بسیار خوب ست در راہ سلوک این قسم
دریا ہا بسے قطع باید نمود و آنچہ حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام بشما می فرمایند
کہ تو از آن مائی بشارت ست بزرگ مانا کہ از ولایت شان بہرہ بر گیرند و آنچہ دیدہ اید کہ شما
سوختہ او انگشت گشتہ اید و آن انگشت را سیاہی ساختہ اید و مردم از ان جدا جدا می نویسند
بعد ازاں معلوم شد کہ قرآن می نویسند تعبیر این ظاہر است حق تعالیٰ ہمچنانکہ وجود بشریت
با آتش محبت بسوزد و فانی گردد و بالفاظ قرآنی بقا یافتہ است از شما ظہور یابد کہ سوختگان
آتشِ عشق را مونس کلام اوست کہ درین نشأ باین مثابہ مظہری نیست وصفت حقیقی او
بنفسہ جلوہ گر شدہ است و از صفت بموصوف راہ کشادہ است۔ در حدیث آمدہ است
الا من اشتاق الی اللہ فلیستمع کلام اللہ و ہمچنیں آنچہ دیدہ اید کہ می گویند کہ معدوم شو
فقیر می گوید کہ در قدم رسول صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم در ہماں وقت قدمہاے مبارک در نظر
در آمدند و در زیر قدمہاے مبارک معدوم شدم بشارتیست و اشارتے بفناے خاص الخاص در
زیر قدم مبارک فناے کہ بود امتیاز خاص دارد و آنچہ دیدہ اید کہ دشت عظیم بیکراں را بیک ساعت
قطع کردہ اید نیز نیک و مبشر است و واقعہ کہ خود را دراں پرچہ گوشت بے حس و حرکت مقدار
نیم کف دست دیدہ اید منبی از فنا و ظہور عدمیت ذاتیہ است کہ بعنوان جماد بے حس و حرکت
ظاہر شدہ است چنانچہ حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس نوشتہ اند و آنچہ از
احوال و وقائع برادر دینی دوست بیگ نوشتہ بودند از حصول بشارت فناے قلبی و دخول در
جرگہ اولیا و مراقبہ خود را غایب یافتن و ظہور جاہ معرفت و یافتن نصیب ازاں و دعا

کردن حضرت ایشان دربارۂ او و مصافحہ نمودن و نصیحت کردن بخواندن آیۂ کریمہ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِیَعْبُدُوا اللّٰهَ مُخْلِصِیْنَ لَهُ الدِّیْنَ حُنَفَآءَ الآیہ ہمہ واضح گردید وقائع خوب و بشرند و امر بخواندن کریمہ حث است بر برپا کردن نماز کہ ستون دین و موطن کمال قرب ست و دادن زکوٰۃ کہ طہارت مال ست و نیز حث است بر تحصیل اخلاص کہ قبول اعمال طاعات و اذکار بآن مربوط است و نتیجہ سیر و سلوک است و باید دانست کہ وقائع و منامات از مبشرات بیش نیستند کہ بشارت حصول استعدادی دہند و مخبر قوت اند نہ فعل جانی۔ باید کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش باغوش رسد آنچہ در بیداری روے میدہد از آن اینکس است خوش گفت بیت

چو غلام آفتابم ہمہ ز آفتاب گویم ... نہ شبم نہ شب پرستم کہ حدیث خواب گویم

مکتوب صد و سی و چہارم (۱۳۴)

بحقائق آگاہ حاجی حبیب اللہ حصاری ثم البخاری در آنکہ در ابتدا ظاہر برنگ باطن منصبغ و بعد از انقطاع ظاہرہ مکدر و ملوث بنظر می درآید و در عدمیت ذاتی ممکن و حقیقت کعبہ و حقیقت خلت و حقیقت صلوٰۃ و حقیقت قرآنی و حقیقت محمدی و تعبیرات آن و ما یناسب ذلک۔

الحمد للہ علی نوالہ والصلوٰۃ والسلام علی حبیبہ محمد و آلہ اما بعد مکتوب مرغوب کہ از پشاور فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از دید نقص و قصور و زشت درآمدن وجود بشری در نظر خصوص در طاعات و در اماکن متبرکہ نوشتہ بودند بوضوح پیوست. مخدوما ظاہر کہ فی نفسہ ظلمت و کدورت است ہنگام اختلاط باطن باوے روشن و باطراوت در نظر می درآید باذواق و انوار باطن ظاہر ہم منور و متصف بشوق و ذوق می گردد چون باطن بسبب ترقیات از ظاہر منقطع شود و بعد المشرقین درمیان پدید آید انوار و اذواق باطن بظاہر کمتر رسد لاجرم مکدر و ملوث بنظر درآید و بغم و اندوہ موصوف بود و ایضا بعد از لحوق کمالات باصل غیر از عدم کہ ماوراے ہم شر و نقص است و از ہر چہ گوئی زشت تر روے نخواہد ماند و در طاعات و جاہاے متبرکہ ظلمت و

کدورت ذاتی بیشتر جلوه کند اذ بضدها تبین الاشیاء و آنچه نوشته بودند که در مراقبه معامله
بس عالی روداد شئی عظیم را بر داشته پیش فقیر گذاشتند بالاے آن پرده بود گفتند این همه
نسبتهاے تست پرده را بر داشتند نورے ازآنجا برخاست مراو تمام عالم را فرو گرفت چنان
محظور شد که حقیقت قرآنی خواهد بود پرده دیگر مزین تر از پرده اول پدید آمد آن پرده نیز برخاست
که نور سابق را فرو گرفت متوهم شد که این حقیقت صلوٰة خواهد بود بعد ازان پرده دیگر هویدا
گردید چون آنرا هم برداشتند نورے بزرگ ظهور کرد که مراو تمام عالم را فرو گرفت خود را بسیار
منور و بزینت آراسته دیدم دران وقت توهم شد که دائره خلت باشد و معامله دیگر دران وقت
دست داد که این انوار و معاملات سابق گویا در نور متلاشی اند و خود را هم دران نور می یافت
متوهم شد که حقیقت محمدی علی صاحبها الصلوٰة والسلام و محبوبیت همین خواهد بود. مخدوما
آنچه نوشته اید همه در غایت روشنی و نهایت علو است لیکن بشرات اند حق سبحانه از فوت
بفعل آرد و از گوش به آغوش رساند این قدر هست که شمارا در ولایت ابراهیمی علی صاحبها الصلوٰة
والسلام یافته و ازین راه مناسبتے بمقام خلت پیدا است چه عجب اگر از انوار این مقام شگرف
نسبتی فرا گرفته باشند و از گلشنهاے آن گلها چیده محبت که منشا محبوبیت است هم از شعب
خلت است چون این خلت غالب آید و نشه بیقراری پیدا کند محبت نام یابد نفس خلت
سراسر انس و الفت ست محبت است که به نشه گرفتاری از سائر افراد خلت ممتاز است و جدا
گشته است و عجوبه روزگار شده و نتیجه دیگر داده بیلت

ازان افیون که ساقی در مے افگند — حریفان را نه سر ماند و نه دستار

محبت آثار را وصول بحقیقت قرآنی باید که بعد از عبور بحقایق انبیاء کرام علیهم الصلوٰة والسلام
و بعد حصول کمالات آن صورت بندد چه انبیا و خاتم ایشان علیه و علیهم الصلوٰة والبرکات هم مخلوق
اند و قرآن کلام الله غیر مخلوق پس وصول بحقیقت آن بعد از عبور ازان حقائق بود. در حدیث است
فضل حملة القرآن علی الذی لم یحمله کفضل الله علی خلقه القرآن افضل من کل شئ

دون اللہ وفضل القرآن علی سائر الکلام کفضل اللہ علی خلقہ۔ وآنچہ در واقعہ رسول خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم واُمہات مومنین را دیدہ کہ انوار ایشان سر بفلک کشیدہ وتمام عالم را فرو گرفتہ مبارک ست حق سبحانہ از برکات و انوار شان بہرور کناد والسلام علیکم و علے سایر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب صد وسی وپنجم (۱۳۵)

بصوفی سعد اللہ کابلی۔

اللہ تعالیٰ بمراتب کمال واکمال ترقی دہاد مکتوب مرغوب کہ بنام این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید اظہار اشتیاق ملاقات نمودہ بودند دوستان را نیز مشتاق دانند وحدیث نفیس وانا الیہم لاشد شوقا بر خوانند آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ حوض عالی بغایت صفا ظاہر شد وبعضے یاران چیزہا گفتند وشما می گوئید کہ حقیقت قرآنی بر من ظاہر شدہ بود الحال خوب واضح گشت وباز بایاران می گوئید کہ مقام دیگر بنظر من در آمد شما آنرا دیدید یا ندیدید از یاران ہیچ نعم یالا نہ بر آمد ونیز دیدہ اید کہ گویا چہرۂ شما را نوشتہ بودند وحقیقت قرآنی بر آن مہر کردند و نسبتی بر خود یافتند تا سہ روز ہمان کیفیت بود۔ مخدوما ہر دو واقعہ روشن و عالی ست و مبنی از استعداد و حصول و مشعر از قوت وصول امیدوار باشند کہ از قوۃ بفعل آید واز گوش باغوش رسد۔ بیت

مقام

می تواند کہ دہد اشک مرا حسن قبول　　آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را

واقعۂ دیگر نوشتہ بودند کہ عزیزی بر اسپ ابلق سوار است مرا ہم عقب خود سوار کردہ بمجلسی فرا آمدیم دیوارے ظاہر شد واز میان دو نیم گشت مقام عالی ظاہر شد باز بالا تر از ان مقام مقام دیگر ظاہر گردید باز مقام عالی تر از ان مقام بنظر در آمد می گویند درین مقام حجابے نماند از استماع این بیہوش شدم تا دو سہ گھڑی افتادہ ماندم ہرچند مردم بیدار می کردند بافاقت نمی آمدم بعد از ان کہ بافاقت آمدم بر خود حال عجب مشاہدہ کردم تا سہ روز بر من این حالت بود۔ سعادت آثارا می تواند کہ سوار بر اسپ ابلق کہ شما را عقب خود نشاندہ راہبر شما باشد کہ متکفل سیر وسلوک

شما است در عالم معنی و اسپ ابلق مرکب روح بود کہ برزخ ست میان عالم چون و عالم بیچون و
ہر دو رنگ و دیوار کہ دو نیم گشت وجود بشری شما بود کہ پر از ظلمت و کدورت ست در وقت طلوع
شمس حقیقت دک و فک گشتہ و از ظلمت و کدورت کہ ذاتی او بود منخلع شدہ۔ اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا
دَخَلُوْا قَرْيَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُوْنَ ۔ و آنکہ بعد از
دو نیم شدن دیوار مقام عالی ظاہر شد می تواند کہ مبدا تعین شما بود ظل اسم الٰہی ست و آنکہ
بالاتر از آں مقام دیگر ظہور کرد اسم الٰہی کہ اصل مبدأ تعین و اسم کلی بود کہ مبدأ تعین جزئی از
جزئیات آن کلی است و مقام ثالث کہ برتر از مقام سابق است بنظر درآمد شان ذاتی بود کہ
اصل آن اسم کلی است و مجرد اعتبار است در ذات تعالیٰ و تقدس و چون درمیان شان و ذات
غیر اسم پردہ نیست لاجرم شنید ید کہ حجاب نماند اینجا دقیقہ ایست. باید دانست کہ بیہوشی حجاب
می طلبد چون حجاب مطلق برخیزد بیہوشی نبود۔ ع

تو عینِ ذات می نگری در تبسمی

نوشتہ بودند کہ در حلقہ نشستہ بودم کہ صاحبزادۂ گرامی میفرمایند اکثر یاران از مقام
بنی اسرائیل عروج نمودند باز فرمودند کہ فوق العرش مقامے ست یاران ازان عروج کردند
بنویسند کہ فوق العرش کدام مقام ست. مخدوما باید کہ این سوال از کسے کہ اخبار این ماجرا
کردہ است بکنید بہر حال گویم کہ فوق العرش کہ بلامکانیت موصوف ست مقام عالمِ
ارواح است و عالم ارواح برزخ است میان مکانی ولامکانی و ہر دو رنگ دارد درین
عالم پنج لطیفہ است قلب و روح و سر و خفی و اخفی و ہر کدام ازین پنجگانہ عالمی ست کہ ازین
عالم کہ زیر عرش است باضعاف زیادہ است و دائرہ امکان باین پنجگانہ منتہی می شود و
سالک بقطع این پنجگانہ بفنا متحقق می گردد بعد ازان شروع در کمالاتِ الٰہی است جل شانہ کہ
موطن بقا ست و نہایت این سیر را علام الغیوب داند تعالیٰ و آنچہ گفتہ کہ از مقام بنی اسرائیل
عروج نمودند می تواند کہ مقام بنی اسرائیل کنایت از مقام سر و خفی باشد چہ بنی اسرائیل

تابع دو پیغمبر اولو العزم اند حضرت موسیٰ و حضرت عیسیٰ علی نبینا و علیہما الصلوات و السلام و این
ہر دو لطیفہ را باین آں دو پیغامبر علیہما السلام خصوصیتی است خاص ولایت موسوی ولایت
سر است و ولایت عیسوی ولایت خفی و بعد از گذشت این دو ولایت مقام اخفیٰ است
خصوصیت بہ پیغمبر ما دارد علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام چہ ولایت او علیہ الصلوٰۃ والسلام ولایت
اخفیٰ است و آنچہ بعد ازین گفتہ کہ فوق العرش مقامے ست ازان عروج نمودند آل ہر دو یکے شد
چہ این ہر دو ولایت کہ کنایت از مقام بنی اسرائیل است نیز فوق العرش است و عروج ازان
ممکن بلکہ واقع است والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و سی و ششم (۱۳۶)

بخواجہ محمد شریف بخاری۔

اللہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبہ کمال و اکمال ترقی دہاد مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید
چون متضمن اذواق سینہ بود فرحت بر فرحت افزود۔ نوشتہ بودند کہ شب بست و ہفتم در تراویح
ختم قرآن مجید می شنیدم کہ فیض و برکات عظیم نازل شد وجود بشری را تمام خالی کردند کہ اثرے
ازان نماند آنقدر فیض و برکات نازل بود کہ تمام جسد خالی را مملو نمودند باحاطہ نمی گنجد اینقدر
میداند کہ وقتیکہ ظہور انوار شد شروع از جانب چپ نمودند ہر چند بتعمق نظر میدیدم ہیچ چیز
بجز نور صرف بنظر نمی آمد آن نور مانند طلوع آفتاب عالم را احاطہ کرد۔ مخدوما بعضے از درویشان
این جاے ہم درہمان شب چیزہاے عجیب مشاہدہ کردند و از فیوض و برکات آن شب بہرہ مند شدند
و ترقیات نمودند حمد اللہ سبحانہ کہ شما ہم فیض مند شدید و در پرتو انوار تجلی محو و مستہلک گردیدید۔ بیت

بلے ہر جا شود مہر آشکارا سُہا را جز نہان بودن چہ یارا

طلوع جمال احدیت معنی صفات بشریت ست اذا تجلی اللہ بشئ خضع لہ و بازیابن انوار بقایا فید
و بعد عدم بوجود موہوب متحقق گردید و ہمان نور احاطہ عالم نبود۔ ع شکرانہ بدہ کہ خون بہاے تو منم۔

مویداین معنی است آنچه دریں آیه کریمه است اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِهٖ فِی النَّاسِ گویند که این کریمه در شان حضرت فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہ نازل شده است چنانچه الحق ینطق علی لسان عمر نشان آنست وکمن مثله فی الظلمات لیس بخارج منها در شان ابوجهل لعین حمد اللہ سبحانه که از ظلمات ابی جهل برآمده تشبث بانوار فاروقی نمودند۔ والسلام۔

مکتوب صد و سی و ہفتم (۱۳۷)

بشیخ جنید جهتی در تعبیر وقائع او با نصائح ضروریه و ذکر لطائف عشره۔

بعد الحمد والصلوة می رساند کتابتی که از راه محبت فرستاده بودند خوش وقت ساخت واقعه که دیده نوشته اید که حضرت گنج شکر شما را دعا کرده اند که قبل اللہ توبتك وغفر لك ذنوبك وشما را در کنار گرفته اند وسبب ملاقات پرسیده اند وشما چیزها درخواست کرده اید و ایشان باسلوب حکیم جواب گفته شما را در خدمت سرور کائنات برده اند وشما هفت طواف گرد ایشان کرده در پاے او علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات افتاده وایشان دست مبارک را بر سر شما مالیده اند وشما در ملازمت آنسرور علیه الصلوة والسلام نیز چیزے چند درخواست کرده اید ایشان نیز جواب در پرده فرموده اند همه نیك و مبارك است بکار خود سرگرم باشند و روز بروز طالب ترقی بوند و آنچه درباب قاضی جهت درهمان واقعه التماس کرده اید و گفتید که نیك است وسخاوت بلیغ دارد آنسرور فرمودند ان اللہ تبارك وتعالی یحب السخاوة باز درباب قاضی مذکور دعا کردید وجمعیت دین ودنیاے او دریوزه نمودید آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام فرمودمن احسن الاسلام واحکام الشریعة وجبت له الدین والدنیا این هر دو بشارت بزرگ ست مر قاضی را بر استقامت واتیان احکام شرعیه وحسن اسلام اگر چنین کند دین ودنیا هر دو از آن او ست و اللہ تعالیٰ قاضی را جزاے خیر دهد وبترقیات کونین بنوازد که دلجوئی امثال شما درویشان براے خدا میکند حل وعلی فاتحه درباب مشار الیه که درخواسته بودند خوانده شد امید که نتیجه بخش شود

جهتی

و آنچه در کتابت سابق نوشته بودند که بذکر نفی و اثبات سرگرم است تا بست و پنج مرتبه بتشویش میگویند و گاه گاه هم گفته می شود. مخدوما هر قدر که بے تکلف و بے تشویش گفته شود بگویند و از کمیت بکیفیت و حصول اثر که انتفاے ماسوی است چه نتیجه نفی انتفا است بیشتر پردازند اینقدر هست که در ذکر گفتن بند نشوند زود زود بگویند و بسرعت تخیل کنند خیال در لمحه از زمین بهفت آسمان میرسد درین صورت بسهولت بیشتر گفته می شود بعضے یاران در یکنفس بهزاران می رسانند لیکن مدار بکیفیت و تحصیل اثر است دیگر از رفع خطرهٔ قلب هنگام ذکر نوشته بودند. بدانند هر وقت و هر حال که خطره نیاید نعمتیست علی الخصوص هنگام ذکر نعمت عظمی است لیکن معتبر در فناے قلب آنست که خطره مطلقاً در همه وقت از قلب مرتفع شود و نسیان ماسوی نماید بحدی که اگر بتکلف خطور ماسوی کنند و سالها یاد ما عدا نماید میسر نیاید بواسطه نسیانی که دل را از ماسوی حاصل شده است شادی و غمی و فکر و اندیشه هیچ بدل نرسد مستهلک را چه خبر و مستغرق را چه شعور. پرسیده بودند که نفس چه چیز است که این همه صفات دارد یعنی اماره و لوامه و ملهمه و راضیه و مرضیه. و گفته اند که نفس را باید زد بعد از زدن نفس چه چیز باقی می ماند که معرفة الله تعالی نصیب آدمی شود چه معرفت تعلق بنفس دارد و روح و نفس متحد اند یا نه و بر هر دو شق شبهات کرده اند. و من عرف نفسه فقد عرف ربه. مراد ازین شناختن نفس است یا مردن نفس، بدانند که آدمی مرکب از ده لطیفه است پنج لطیفه از عالم خلق و پنج از عالم امر یکے از آن لطیفها نفس است و نفس معدود از عالم خلق است و لطیفه روح از عالم امر است پس هر دو لطیفه مختلف باشند و با هر کدام از انها در رنگ سایر لطائف معامله جدا است و ولایت هر یکے و سیر و سلوک جدا و هر که متحد گفته است از حقیقت کار آگاه نیست و نفس رئیس لطائف است هم در حالت امارگی و هم در حالت اطمینان و مشار الیه هر کس بلفظ انا هم اوست و او بالذات منکر احکام سماوی ست و انانیت وجودی و ترفع و تجبر در نهاد او مودع و اماره است بسوء و فحشاء در حدیث قدسی آمده است عاد نفسک فانها انتصبت بمعاداتی سلوک طریقه صوفیه علیه و خدمت اهل الله براے اصلاح و اسلام اوست و تطهیر و اطمینان او چون بفضل

خداوندی جل شانہ نفس از صفات رذیلہ خود منخلع شدن گیرد و قبول اسلام کند اول لوامہ می شود
بعد ازان ملہمہ بعد ازان بتدریج بتوسط فنائے اتم وبقائے اکمل مطمئنہ می گردد این زمان از مولا
خود راضی ومولا ازوے راضی واز جہل مرکب خود کہ داشت برآمدہ بمعرفت وقرب الہی جل شانہ می رسد
پس اینہمہ صفات نفس است کہ بروے منقلب می شوند و کشتن نفس ومردن او برآمدن اوست
از صفات رذیلہ پس ہمان نفس است کہ بعد بُعد ودوری بقرب ومعرفت مشرف می گردد وآنچہ
وارد شدہ است من عرف نفسہ فقد عرف ربہ مراد شناختن نفس است ومراد از نفس
عین انسان است کہ مرکب از لطائف عشرہ است ومی تواند کہ لطیفہ نفس باشد کہ عمدہ است در
انسان یعنی ہر کہ خود را یا لطیفہ نفس خود را بعنوان عدمیت ذاتی او شناخت یعنی ذات او عدم است
وکمالات وجودی دروے مستعار ومستفاد از مرتبہ وجوب ست از ظلال باصل شتافت راہے
بمعرفت یافت چہ از ظل باصل شاہراہ ست این زمان بکمال انسانی رسید وآنچہ مقصود از
آفرینش او بود دید للمولوی قدس سرہ۔ بیت

چون بدانستی کہ ظل کیستی فارغی گر مُردی وگر زیستی

ومی تواند کہ مراد از من عرف نفسہ مردن نفس بود یعنی ہر کہ فانی سازد نفس خود را بفنائے
حقیقی برسد بمعرفت حق جل وعلا لان المعرفۃ ہو الفناء فی المعروف پرسیدہ بودند کہ در
شرع شریف بندہ را فاعل مختار گفتہ اند وحال آنکہ در نصوص واحادیث آمدہ است من
یہدی اللہ فلا مضل لہ ومن یضللہ فلا ہادی لہ۔ یُضِلُّ بِہٖ کَثِیْرًا وَّیَھْدِیْ بِہٖ کَثِیْرًا۔
الایمان بین اصبعین من اصابع الرحمن والقدر خیرہ وشرہ من اللہ تعالی فو الذی
لا الہ غیرہ ان احدکم لیعمل بعمل اہل الجنۃ حتی ما یکون بینہ وبینہا الا ذراع فیسبق
علیہ الکتاب فیعمل بعمل اہل النار فیدخلہا وان احدکم لیعمل اہل النار حتی ما یکون بینہ
وبینہا الا ذراعا فیسبق علیہ الکتاب فیعمل بعمل اہل الجنۃ فیدخلہا۔

گویم حاصل سوال آنست کہ اہل شرع بندہ را اثبات اختیار می کنند واین آیات و

احادیث بخلاف آن حکم می کنند و سلب اختیار می نمایند پس منافات ثابت شد. جواب ہیچ منافات نیست بیانش آنست کہ شک نیست کہ ہدایت واضلال فعل خاص اوست تعالیٰ ہرچہ ہست از خیر و شر و ایمان و کفر و طاعات و معاصی ہمہ بتقدیر ارادہ اوست سبحانہ چنانچہ آیات و احادیث بران دلیل است و خالق افعالِ بندہ حق است جل وعلا نہ بندہ چنانچہ معتزلہ گمان بردہ اند و در مرتبہ ضلالت ماندہ و بدلیل وَاللّٰہُ خَلَقَکُمْ وَمَا تَعْمَلُوْنَ ونیز بہداہت می دانیم کہ بندہ در فعل خود مجبور نیست چنانچہ جبریہ گفتہ اند و گمراہ شدہ چہ فرق ضروری ست در حرکت بطش و حرکت ارتعاش ونیز قضیۂ تکلیف و تعذیب دائمی سرمدی نافی جبر است با آنکہ حق تعالیٰ عذاب و ثواب را بعمل عباد مربوط ساختہ است و فرمودہ جَزَآءًۢ بِمَا کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ. پس معلوم شد کہ بندہ را در فعل خود مدخلی ہست ہرچند خلق فعل از حق است تعالیٰ وآن را کسب گویند بندہ را ارادہ و اختیار دادہ اند لیکن بارادۂ بندہ واگذاشتہ اند و مناط تکلیف و عذاب و ثواب ہمان صرف ارادہ است بعد از صرف ارادۂ بندہ خلقِ فعل از حق می شود تعالیٰ، پس آیات و احادیث باعتبار خلق است و قول اہل شرع باعتبار کسب است کہ عبارت از صرف ارادہ است. اگر گویند کہ حق سبحانہ در ازل بعلم قدیم دانستہ است کہ فلانے در فلان وقت فلاں کار از طاعت و معصیت خواہد کرد پس باید کہ از فلاں آن کار البتہ بوقوع آید و مجبور بود چہ اگر بوقوع نیاید علم اللہ عزوجل مبدل بجہل شود و این محال است. گوئیم کہ علم تابع وقوع است بر طبق وقوع ازلی بآن تعلق گرفتہ است و این منافی اختیار نیست. اگر گویند کہ طاعت و معصیت ہمہ بتقدیر و ارادۂ ازلی ست فاین الاختیار، گوئیم در ازل تقدیر و ارادہ چنیں رفتہ است کہ فلانی باختیار خود این کار خواہد کرد این مثبت اختیار است نہ نافی آن اینقدر ہست کہ این اختیار باید کہ البتہ از و بوقوع آید تا مخالف تقدیر ازلی واقع نشود چنانچہ حدیث فیسبق علیہ الکتاب فیعمل الخ دال ست برین معنی ای لیسبق علیہ الارادۃ القدیمۃ باختیارہ الخ واین جواب جواب ست از سوال اول کہ نقض بعلم قدیم بود ہذا غایۃ الکلام فی ہذا المقام والغیب عند العزیز العلام

مخدوما مسئلہ قضا و قدر از مسائل دقیقہ است فہم ہر کس باین مسئلہ نمی رسد بلکہ حقیقت این مسئلہ را کماہی حضرت علام الغیوب بہتر می داند مجملاً این قدر ایمان باید آورد والقدر خیرہ وشرہ من اللہ والناس مجزیون باعمالھم ان خیرا فخیر وان شرا فشر۔ زیادہ برین غور کردن ما را در کار نیست۔ علم آن را بحق سبحانہ تفویض باید کرد و بمقتضاے اوامر و نواہی او زندگانی باید نمود اگر چنین نکند بندہ متمرد باشد و مستحق انواع عقوبات بود ببداہت وجدان خود در می یابیم کہ این قدر ما را قدرت دادہ است کہ از عہدہ اوامر و نواہی می توانیم برآمد و عصیان را تمرد و سرکشی می فہمیم۔ ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا۔

مکتوب صد و سی و ہشتم (۱۳۸)

بحاجی سلیم بلخی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی خصوصا علی سید الوری امام التقی صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ النقی، مکتوب مرغوب کہ بمصحوب حاجی احمد ترک نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از شورش آتش شوق نوشتہ بودند بوضوح پیوست اللہ تعالی این آتش را مشتعل سازد ونار محبت را سر بلند گرداند تا از آفاق وانفس بتمام برہاند و با قربیت ذات وصفات برساند۔ نوشتہ بودند کہ مدتے ست کہ مستغرق یک رنگی گردیدہ ایم کہ بیرنگ است وتمامی موجودات در روے بجز حباب ظاہر می شود حباب مر حضرت او محیط بیکران است کہ ہمہ اشیا در روے فانی دیدن وشنیدن این ہمہ از دست غیرے در نظر نمی در آید۔ مخدوما این حال شریف است وناشی از مقام جمع شکر این عطیہ بجا آرند وہمت را بلند دارند واز جمع بفرق بعد الجمع آیند تا خلق را از حق جدا بینند و محدث از قدیم متمیز یابند از ظل باصل آیند بلکہ اصل را نیز در رنگ ظل واگذارند واز شہود بغیب روند احوال را نسیان باشند و دوستان را بدعاے سلامتی ایمان یاد دارند اوقات را بذکر و فکر معمور دارند

کم ہمت را در ادائے وظائف طاعات وعبادات چست بر بندند و نوشتہ گور وقیامت آمادہ سازند شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و درین فرصتِ قلیل مولائے حقیقی را راضی سازند توجہ را از طالبان دریغ ندارند و ترقیات شان را خواہند لیکن از آمدن ایشان ترسان ولرزان بوند مبادا خرابی این کس درین ضمن خواستہ باشند بجناب قدس ملتجی ومتضرع بوند واز عجب وپندار پناہ جویند والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب صد و سی و نہم (۱۳۹)

بشیخ بایزید سہارنپوری در جواب کتابت او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ سبب مسرت گردید حمداللہ سبحانہ کہ بعافیت اند وجمعیت می گذرانند واوقات مضبوط اند ارادہ حفظ قرآن مجید کہ نمودہ اند مبارک ست حق سبحانہ باتمام رساند واز فیوض وبرکاتِ آن بہرہ ور گرداند ہر قدر کہ آیات را در حفظ تکرار می کنند داخل تلاوت است۔ نوشتہ بودند کہ التذاذ وشوق وجمعیت گویا منحصر در تلاوت شدہ است ذکر نفی واثبات چنداں لذت نمی دہد اما چون محکوم بگفتن است ہر روز پنج شش ہزار بار می گوید۔ مخدوما تلاوت کلام مجید چرا لذت نہ بخشد و شوق نیفزاید کہ قرآن صفت حقیقی اوست تعالی کہ از مکمن غیب بر منصۂ ظہور جلوہ فرمودہ است ومشتاقان مہجور را بوے وصال بخشیدہ نبوید الا من اشتاق الی اللہ فلیستمع کلام اللہ ست وبشرہ من اراد ان یحدث ربہ فلیقرء کلام اللہ بشارتمند گردانیدہ از صفت بموصوف راہ است وکلام را از متکلم جدائی نیست بیت

اندر سخن دوست نہان خواہم گشت تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند

وکلمۂ نفی واثبات کہ کلمۂ توحید است فوائد دیگر دارد طہارت باطن میسر باید وازالۂ تعلقات شتی کہ از لوازم بشریت است می کند بلکہ وجود بشریت را از بیخ وبن می کند وبفنا می رساند وبہ بقا

دلالت می نماید واز ظل باصل می برد واز اصل باصل دیگر واز آن اصل باصل ثالث ورابع وخامس الی ماشاء اللہ تعالی متحقق می سازد واز عظمت وکبریائی مطلوب واز بے استعدادی ونا امیدی وعجز وحیرت خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید بلے ممکن از واجب تعالی چہ دریابد ومقید استعداد دریافت مطلق از کجا آرد ناہر جا می رود از قید نمی رہد وبداغ امکان متسم ما بالذات لا ینفک عن الذات قرب ووصل را وجود مناسبت ناگزیر است ودر ما نحن فیہ ہمہ مفقود، پس نا امیدی ہمہ حال نقد وقت بود وعجز ونادانی حاصل خوش گفت بیت

ہمہ صبح وصل جویان من وشام نا امیدی ۔۔۔ کہ سیاہ بخت ہجرم شب من سحر ندارد

والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی۔

مکتوب صد وچہلم (۱۴۰)

بہ برادر زادہ حضرت ایشان شیخ خلیل اللہ در بیان قرب فرائض وقرب نوافل۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی فرزند اعز شیخ خلیل اللہ باستقامت باشند وہموارہ در ترقی بوند سطرے چند در بیان قرب فرائض و قرب نوافل وحل بعضے شبہات کہ دریں جا خلجان می نمودہ نوشتہ است بگوش ہوش استماع نمایند در حدیث قدسی وارد شدہ است من عادی لی ولیا فقد اذنتہ بالحرب وما تقرب الی عبدی بشئ احب الی مما افترضت علیہ وما یزال عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احبہ فاذا احببتہ کنت سمعہ الذی یسمع بہ وبصرہ الذی یبصر بہ ویدہ التی یبطش بہا ورجلہ التی یمشی بہا وان سالنی لاعطینہ ولئن استعاذنی لاعیذنہ رواہ البخاری عن ابی ہریرۃ رضی اللہ تعالی عنہ۔ اگر گویند صوفیہ علیہ کہ اذکار واشغال اختیار کردہ اند و بریاضات واربعینات برگزیدہ وحصول ترقیات ووصول بمقامات ومعرفت وفنا وبقا بآن مربوط ساختہ وتربیت طالبان وتسلیک مرشدان باین امور می نمایند وبدان وابستہ

تصور می فرمایند و ہمچنیں توجہات کہ مسترشدان می کنند و ترغیب بر صحبت و تحریص بر رعایت آداب
می نمایند و مدار کار بر آن نہادہ ہمہ از قبیل نوافل ست بلکہ گوئیم کہ اختیار طریقہ صوفیہ وطلب
پیر و مرشد کہ مناط قرب و وصل است نیز داخل دائرہ نوافل است پس حصول مقامات و وصول
بدرجات معرفت منوط بنوافل باشد نہ بفرائض، ہیچ کس دیدہ کہ بمحض ادائے فرائض بے اتیان
امور مسطورہ بقرب و معرفت رسیدہ باشد و الا باید کہ ہم عوام کہ باداے فرائض موفق اند، عرفا و
مقربین باشند حال آنکہ حدیث قدسی ناطق است باآنکہ محبوب ترین اعمالے کہ قرب بخشند
فرائض اند پس قربے کہ بر فرائض مترتب شود اتم و اکمل باشد و احتیاجی بسلوک طریقہ صوفیہ و
اذکار و اشغال اینہا نبود۔ جواب گوئیم شک نیست کہ قرب فرائض اتم و اکمل است از قرب
نوافل لیکن فرائض وقتی قرب بخشند و مثمر ترقیات بوند کہ امور مسطورہ بجا آوردہ شود و الا فرائض
داخل اعمال ابرار بوند نہ از اعمال مقربین پس ادائے این نوافل شرائط باشند مر ظہور قرب فرائض
را در رنگ وضوء مر نماز را تا اذکار و اوراد و اختیار بر ظاہر و رعایت آداب او و مانند آن کہ در راہ
سلوک ناگزیر است بجا نیاید و طہارت باطن بوسیلہ آن بحصول نہ پیوندد و لیاقت قرب
فرائض پیدا نہ کند و بولایت خاصہ مشرف نگردد۔ اگر گویند طہارت باطن وابستہ بفنا است
و نیز در این طائفہ قرب نوافل مغنی نیست۔ گوئیم کمال طہارت کہ انقطاع تام است از ماسوا
ہر چند مربوط بفنا ست لیکن مقدمات آنکہ قطع علایق است مربوط باین نوافل ست و این
قطع علائق را سلوک گویند و سیر الی اللہ خوانند و چون سیر الی اللہ بنقطہ آخرت برسد و از رقیت
ماسوی محرر گردد فنا حاصل گردد و شروع در سیر فی اللہ کہ آن را جذبہ گویند بحصول انجامد و قدم
اول در ولایت نہد۔ اگر گویند کہ حصول کمالات فوق و ترقی در درجات ولایت و دقائق قرب
نیز وابستہ باتیان اعمال صالحہ است از کلمہ طیبہ و تلاوت قرآن و غیر آن کہ از نوافل اعمال است
پس کمال این اعمال مقصور بر رسیدن سیر الی اللہ نباشد ہمیں کلمہ طیبہ است کہ بتوسط آن
قطع اصول می نمایند و اگر از یک اصل باصل دیگر و از انجا بما فوق آن ترقی می فرمایند و از

ولایت صغری بولایت کبری و از ولایت کبری بولایت علیا عروج می کنند۔ گوئیم که این اذکار و اعمال معدات و مقدمات اند مر درجات ولایت را پس این اذکار چنانچه معدات نفس ولایت اند نیز مقدمات و معدات درجات ولایت اند۔ نیز سوال ولایت موهبت صرف است و مقدمات آن کسبی ست که چنانچه گفته اند پس فنا و بقا که ولایت عبارت ازانست موهبت باشد پس فرائض و نوافل هر دو داخل مقدمات بوند که امور کسبی اند برین تقدیر قرب فرائض را مفنی گفتن بچه اعتبار بود و اگر باین اعتبار گویند که مثمر این موهبت است بس بین القربین فرق چه بود چه قرب نوافل مثمر این موهبت است که از مقدمات است۔ جواب نوافل که از مقدمات بعیده است و فرائض از مقدمات قریبه آن در رنگ رفع موانع است که قطع علائق است و این محصل ولایت که موهبت است یعنی متعقب آن این بمثابه استطاعت است که قبل فعل است این در رنگ استطاعتے است که مقارن فعل است۔

مکتوب صد و چهل و یکم (۱۴۱)

بشیخ محمد باقر لاهوری در جواب کتابت او۔

بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات می رساند مکتوب مرغوب رسیده سبب مسرت گردید اندراج یافته بود در نزولا از وجدان خود چنان می یابد که شروعی در سیر اسم الباطن علیم و قدیر باشد نشاً واقع شده و قلب را وسعتی بهم رسیده۔ مخدوما در وقت نوشتن جواب توجهی درین باب نموده آمد مناسبتے شما را بآن اسم یافت در صدد عروج شما گشت دید که عروج کرده اتصالے بآن اسم پیدا گردید و وصولی بآن ولایت که ولایت علیا است حاصل شد الله تعالی نصیب کامل ازین ولایت که ولایت ملا اعلی است عطا کند این مقام اگرچه اعلی است از ولایات حتی که بر ولایت انبیا علیهم الصلوة تفوق دارد و افضلیت شان از راه نبوت و وسعت قلب درین مقام زیاده از وسعتی است که در مقام سابق بود چه آن وسعت باندازه وسعت اسما و

صفات وشیون واعتبارات ست بے اعتبار ذات ست ودرین وسعت ذات تعالیٰ باین کمالات ملحوظ است شتان مابین الوسعتین اسما وصفات را در جنب ذات تعالیٰ چہ نسبت وکدام اعتداد آنچہ گاہ گاہ اعضاے خود را ظل اعضاے فقیر یافتند مخبر از مناسبت تامہ آنست والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب صد وچہل ودوم (۱۴۲)

بشیخ ولی جہتی درجواب کتابت او۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید از سریان ذکر در نماز بہ بدن نوشتہ بودند بسیار خوب ست آنرا سلطان ذکر می گویند ہمت بران گمارید کہ از ذکر بمذکور رسید واز وسائل بمقصد پے برید۔ نوشتہ بودند کہ شبہاے جمعہ نمی خوابم یک شبے ازین شبہا دو سہ گھڑی از شب ماندہ بود کہ خواب بردمی بیند کہ مردے سفید ریش پیدا شد گفت من عرف نفسہ فقد عرف ربہ این بگفت وپنہان شد ومن بیدار شدم ودر ہیبت ماندم، ودر شب جمعہ دیگر دیدند کہ مردے می گوید وَفِيْٓ اَنْفُسِكُمْ ۭ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ لایعرف اللہ غیر اللہ درواقعہ دیگر کہ چیزہا بسیار دیدہ اند دران میان بزرگی می فرماید کہ برین کلام قدسی عمل بکنید ان فی جسد ابن آدم لمضغۃ وفی المضغۃ فواد وفی الفواد سر وفی السر خفی وفی الخفی اخفی وفی الاخفی انا۔ سعادت آثارا این وقائع از مذکور نشان می دہند وبکمال انسانی می خوانند وراہے بمعرفت می نمایند ودر واقعہ اولی گویا اشارت ست رفتن از اثر بموثر وپے بردن از تقلبات نفس بمقلب آن وتفکر از باطل سوی حق وواقعہ ثانی اشارت بشہود انفسی دارد وشہود نفس مطلوب بود یا شہود آیات مطلوب ونیز اشارت ست بفناے عارف بالکلیۃ معرفت ہمان ست کہ از خود بخود بود وعارف را جز استہلاک ازان نصیب نباشد خوش گفت۔ مصراع از حضرتِ ذات بہرہ استہلاک ست

وآنچہ گفتہ برین کلام قدسی عمل بکنید یعنی بکمالات ہرکدام از لطائف عالم امر متحقق باید شد کہ نہایت آن عالم امکان منتہی میشود بعد ازان شروع در کمالات عالم وجوب ست و فی الاخفی انا ایماے است بآن یعنی از گذشتن اخفی کمالات وجوب است در دو واقعہ اشارت بسیر انفسی بطریق اجمال بودہ و درین واقعہ آخر اشارت بتفصیل آن اجمال است یعنی عارف کامل کسی است کہ بکمالات ہرکدام ازین لطایف برسد و ہرکدام را طے کردہ طیران عالم وجوب نماید۔ اگر گویند لطائف امر پنج است کہ یکے از آنہا لطیفہ روح است و درین حدیث قدسی ذکر روح نیامد۔ گوئیم کہ می تواند کہ فواد کنایت از روح باشد و بذکر مضغہ کہ محل حقیقۃ جامعہ قلبیہ است از ذکر قلب کفایت رفتہ باشد والعلم عند اللہ تعالیٰ۔

کتابتے بسیادت مآب سید مبارک نوشتہ فرستادہ است خواہد رسید انشاء اللہ تعالیٰ واقعہ دیگر کہ دیدہ اید تعبیر آن ظاہر است و مخبر سلطان ذکر است کہ ازان در خود نشان می دہند محبت اطوار واقعہ سابقہ باوجود آنکہ و داعی بکمال اند و بمعرفت می خوانند مبشر آنند و نیز استعداد این کمالات مشعر امیدوار باشند و سعی نمایند کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش بآغوش کشد والسلام علی من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب صد و چہل و سوم (۱۴۳)

بہ محمد رؤف کابلی در جواب او۔

الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید آرزوے معاملہ کہ وراے ظلال ست نمودہ بودند چون رابطہ محبت شما باہل این نسبت علیہ درست است امیدوار باشند فان المرء مع من احب۔ نوشتہ بودند کہ امیدوار است کہ از ظلال برآید و بمطلوب حقیقی برسد و بشرف ایمان شہودی مشرف گردد و ازان آگاہی کہ حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ از خدمت مولانا سعد الدین کاشغری آگاہی یافتہ بودند آگاہی باید بدانند۔

اولاً آنکه بنده را آرزوے چہ کار بندگی (آن) وقت درست شود کہ ہیچ آرزوے وبایست نماند و ہیچ مرادی ومقصودی در ساحت سینہ نماند وبمراد حق جل وعلا قایم شود یعنی غیر از مراد او تعالی مرادِ سالک نبود وصفت ارادت در وے نماند ہر چند ارادہ درجات ومعاملات قرب بود عزیزی از سالکے پرسید ما ترید یعنی چہ میخواہی او در جواب گفت ارید ان لا ارید آن عزیز گفت این خود عین ارادہ است ۔ ثانیاً آنکہ طالب را باید کہ فضل خداوندی جل شانہ را سوال کند وکمال استعداد خود بخواہد کمال شخص معین را خواستن پیش از وصول بکمال خود فضولی ست آرے بعد از حصول مراتب استعداد خود اگر کمالات دیگران را دریوزہ نماید گنجایش دارد کما تشعر بہ ما ورد فی الصلوات المنطوقۃ کما صلیت علی ابراہیم وعلی آل ابراہیم انک حمید مجید وآنچہ در قرآن مجید آمدہ است وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللّٰہُ بِہٖ بَعْضَکُمْ عَلٰی بَعْضٍ مفسران این آیہ کریمہ را باموال وامتعہ دنیاوی تفسیر کردہ ۔ ثالثاً آنکہ مولانا سعد الدین کاشغری بدو واسطہ درمیان مرید حضرت خواجہ نقشبند است حضرت خواجہ کہ از مولانا نسبت آگاہی اخذ کنند چگونہ بود ۔ رابعاً آنکہ تمنائے متأخرین کردہ اند آرزوے میکند کہ از ظلال برآید بمطلوب حقیقی برسد وبا آرزوے می کند می نویسد کہ بایمان شہود مشرف گردد چہ ایمان شہودی وابستہ بمراتب ظلال است مطلوب حقیقی برتر از شہود ومشاہدہ است وصول بآن دائرہ علیا بایمان غیب تعلق دارد شہود ومشاہدہ ہمہ بظلال متعلق است والسلام اولاً وآخراً ۔

مکتوب صد وچہل وچہارم (۱۴۴)

بسیادت پناہ سید محمد علی بارہہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم ۔ الحمد للہ فی المبدأ والمعاد والصلوۃ والسلام علی رسولہ محمد والہ الامجاد امابعد صحیفہ شریفہ مشرف ساخت چون متضمن سلامتی احبہ بود سبب مسرت گردید در ضبط اوقات کوشند وتعمیر باطن وتخلیہ سر را از عزائم امور شمرند ومرضیات مولائے حقیقی را از اہم مطالب فہمند ونفی وجود بشریت از واجبات این راہ دانند ودریچہ رضامندی جل وعلا

تصور فرمایند چند این مداومت کلمۂ طیبہ نمایند کہ از نامی و نشانی نہ بینند و لایذکر اللہ الا اللہ مطالعہ کنند نہ باں معنی کہ بندہ حق شود تعالیٰ بلکہ بندہ نماند و نسبت ذکر باو منتفی گردد بزرگے گفتہ است یک ساعت در نفی وجود بشریت کوشیدن بہ از عبادت متعبد انست چندین سال چہ نفی وجود مثبت کمال ایمان ست و اعمال را در جنب ایمان ہیچ مقدار نیست مامول از دوستان دعاست والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ۔

مکتوب صد و چہل و پنجم (۱۴۵)

بمخدوم زادگی جامع کمالات صوری و معنوی نعم الخلف شیخ محمد اشرف در حصول حضور قلب کہ فوق ذکر است و معبر بفنائے قلب با بشارت خاصہ از آنسرور دین و دنیا علیہ الصلوٰۃ والسلام۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب رسیدہ خوشوقت ساخت از عدم جریان ذکر قلبی و نقاب یادداشت و عدم زوال آں نوشتہ بودند بوضوح پیوست حضور و توجہ قلبی فوق ذکر است و الطف است از ان چہ حساب آنکہ حضور مذکور ملکہ بود و از یاد کرد بیادداشت آمد دریں وقت اگر ذکر مقصود شود چہ باک علی الخصوص کہ معاملہ بفنائے قلب کشد جریان ذکر ہیچ در کار نبود چہ ذکر وسیلہ مذکور است جمع مذکور آمد احتیاج ذکر برخاست و این فنا دریچہ مذکور و دہن معرفت است و در ترقیات نفس زوال ذکر و توجہ و حضور ناگزیر است و از جمع منتسبات تہی گشتن لابد بعد از زوال منتسبات و لحوق صفات باصل اگر حضور و توجہ است خود بخود است عارف را غیر از انعدام درین ہنگام نصیبے نیست ذکر کو و حضور کرا و رسول را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم دیدہ اند کہ دست شمارا گرفتہ بخود کشیدند و شما فریاد می کنید یا رسول اللہ خذ بیدی یا شفیع المذنبین خذ بیدی مبارک ست و بشارت امید است کہ این دستگیری وسیلۂ نجات اخروی شود و در نتیجہ حصول درجات بود۔ والسلام

مکتوب صد و چہل و ششم (۱۴۶)

نیز بمخدوم زادهٔ عالی درجه صاحب کمالات اصلیه نعم الخلف شیخ محمد اشرف در حصول کمالاتِ صلوٰة و فضائل آن و بشارت الحاق بعدم صرف۔

بسم الله الرحمن الرحیم۔ بعد الحمد والصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند، مکتوب مرغوب رسیده مسرت بخش گردید باید که همبرین منوال از احوال ظاهر و باطن می نوشته باشند که باعث توجه غائبانه است. نوشته بودند که در نماز فرض و نماز تهجد گاه گاه حلاوتے و کیفیتے پیدا می شود و تمام اعضا را فرو می گیرد دران حال خوش می آید که نماز طولانی ادا نماید و در حلقهٔ فجر نیز اکثر این کیفیت فرو می گیرد. سعادت آثار احلاوت و کیفیت که در حین ادائے نماز خصوص در نماز فرض بسیار اصل است و مزیتها دارد بر آنچه بیرون نماز رود هر نماز را بطول قنوت ادا کنند و رکوع و سجود نیز دراز کنند و گاهے برروے زمین بے حیلولهٔ چیزے نماز کنند و جبین را بخاک بچسپانند در حدیث آمده است ما من حالة یکون علیها العبد احب الی الله تعالی من ان یراه ساجدا یعفر وجهه فی التراب و گاهے بصحرا برآیند و جاے که هیچ کس نه بیند برروے خاک نماز بطول و خشوع و برغبت بخوانند و در حدیث است الساجد یسجد علی قدمی الله فلیسئل و لیرغب و بتکرار کلمهٔ طیبه حریص بوند و نفی مرادات و منتسبات نمایند و از ظلال باصول گرایند و آنچه خود را خالی محض می یابند و ذکر قلبی کم مفهوم می شود و خود را چرکین و مردود می بینند مانا که از ظهور حقیقت عدمیه است که بعدم منتسبات سالک عدم صرف می نماید و خالی محض می شود ذکر و حضور در خود احساس نمی کند و بوے از خیریت نمی بیند چرکین و مردود بهر چه خود را اثبات کنید برمحل است که کمال باهل کمال عاید است و شرارت و نقص باقی ست۔ والسلام

٭

مکتوب صد و چہل و ہفتم (۱۴۷)

بحافظ محمد شریف لاہوری

بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرائے ایں حدود مستوجب حمد است المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم و استقامتکم ظاہرا و باطنا صحیفہ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید فقیر دریں ایام از ممر درد مفاصل رنجور بود الحال بکرم اللہ سبحانہ رو بہ صحت است و از بیشتر بہتر شدہ فوائد ضروریہ آمدہ است میاں محمد باقر چند روز در صحبت بود بسیار محظوظ ساخت بعضے فوائد ضروریہ ایں راہ اخذ کردہ و در مدت قلیل ترقی خوب نمودہ حق سبحانہ باعلیٰ مرتبہ کمال رساند والسلام اولاً و آخراً۔ مخدوما مکرما بالتماس سعادت آثار میاں محمد باقر توجہی بجانب شما نمودہ آمد آں نواحی را بشعشعان انوار شما روشن و منور یافت و دید کہ خلائق آنجائے توجہی بشما دارند دریں ضمن خلعتے ہم بشما احاطہ کردہ ماناکہ خلعت مداریت آں مقام باشد والغیب عند اللہ سبحانہ ربنا آتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا۔

مکتوب صد و چہل و ہشتم (۱۴۸)

بمولانا محمد حنیف در شرح احوال او و یاران او مع بشارت عالی۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی یعلم ما یلج فی الارض وما یخرج منہا وما ینزل من السماء وما یعرج فیہا وھو الرحیم الغفور والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ محمدن الذی کتابہ افضل من التوراۃ والانجیل والزبور وعلیٰ آلہ وصحبہ الیٰ یوم البعث والنشور اما بعد صحیفہ گرامی کہ نامزد ایں مسکین نمودہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یاد اجبہ فارغ نہ، آرزوے نسبت خاصہ نمودہ اند و غبطہ یاران حضور ظاہر ساختہ۔ مخدوما از شما کم چیزے دریغ داشتہ ایم و از امور مقدورہ تقصیری نرفتہ است مع ذلک۔ خاطر نگراں

شماست خواہان ترقی شما ہنگام صدر نوشتن رقیمہ توجہی بجانب شما افتاد و بخلعت غالی عالی ظاہر شدید و انوار شما آفاق را فرو گرفتہ و اتصالی و اتحاتی بہ حقیقت فقیر پیدا کردہ اید و عروجات نمودہ امیدوار بعضے از مرایا گردیدہ اید غبطہ کہ از یاران نمودہ اید غبطہ خود محمود است لیکن کم یابی ندارید و دریاران ممتاز یدآری خصوصیاتی کہ بعضے را از راہ استعداد ایشان حاصل است امر دیگر است وخارج از مبحث ہر کدام از ذرہ گذر خصوصیت استعداد بامرے مخصوص است مصرع

ہر خوش پسرے راحرکات دگر است

چیزہاے کہ نقد وقت شماست و ست اکثرے از دامان آن کوتاہ ست و امورے کہ یاران بالفعل دران تنافس دارند و بجد و جہد خواہان حصول آنند شمادرت ست کہ بآن متحقق اید بلکہ از ان گذشتہ باسرار ناز کتر از ان پیوستہ اید و خصوصیتے کہ از راہ اصحاب دارید ممتاز است فیوض و برکاتے کہ در صحبت شماست دیگرے را شرکت دران معلوم نیست یاران مسترشدان مرایاے کمالات شماند و معانی شماست کہ در صور مختلفہ جلوہ گر است و حسن شما است کہ باین کسوت ظہور نمودہ احوال دو کس از یاران خود کہ درین رقیمہ مندرج ساختہ بودند مطالعہ آن بسیار ذوقین و متفرح ساخت و لذات معنویہ بخشید اللھم زد- احوال میر عبداللہ نسبت بیار دیگر عالی و برتر است لیکن اینقدر باید دانست کہ این نوع امور کہ طالب را رو می دہد گاہ بود کہ بمقتضاے استعداد ایشان باشد و بسیا است کہ از راہ انعکاس می آید استعداد ایشان تا باین جا نمی رسد ہر چہ ہست دولت عظیم است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الھدیٰ-

مکتوب صد و چہل و نہم (۱۴۹)

بسیادت پناہ سید ابو الخیر شاہ آبادی-

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا و مصلیا مکتوب شریف رسیدہ مسرت بخش گردید نوشتہ بودند محویت کہ قبل ازین رو میداد یک گونہ ہستی می ماند المحال کہ رو میدہد نہ عین می ماند

نہ اثر۔ مصرع چون من ہمہ معشوق شدم عاشق کیست

شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و زوال عین و اثر را سعادت عظمی فہمند و وسیلۂ اسلام حقیقی واطمینان نفس دانند کمال انسانی درین محویت و نیستی است ہر قدر از ہستی سالک باقیست واثبات کمال وخیریت در خود می نماید ہمانقدر بنقص وشرارت موسوم است کمال او در نیستی وانتفاے کمال است از روے خیریت در سلب خیریت لیکن کمال زوال و فنا در سلب انانیت است از روے راساً درین ہنگام انا الحق نتواند گفت کہ مشعر بہ بقاے انانیت است پس من ہمہ معشوق شدم چہ گنجایش دارد بیچارہ کہ از ہمہ منتسبات تہی گشتہ است و در ہیچ مرتبہ از مراتب ثبوت ندارد و بعدم صرف و نفی خالص ملحق شدہ چگونہ اثبات معشوقیت خود کند وخود را عین مولی تصور نماید او بنوعی بنفی وعدمیت آرامیدہ است کہ از اثبات بندگی خود ہراسان ست کہ شائبۂ ثبوت دارد و بر اثبات مولویت خود چگونہ جرأت نماید و با وجود قبح و شرارت ذاتی خود را معشوق کہ بحسن وجمال ذاتی موصوف ست بچہ روش تصور نماید۔ نوشتہ بودند کہ بزرگے گفتہ است۔ مصرع قلندر آنکہ فوق الوصل جوید

آیا مراد بفوق الوصل چہ باشد۔ مخدوما وصل از اثنینیت و بقاے وصل خبر می دہد پس از وصل باید گذشت و بنفی صرف و خیریت باید آمد چنانچہ خود از عزیزے نقل کردہ اند و تحسین نمودہ اند

مصرع چون وصل در نگنجد ہجران چہ کار دارد۔ والسلام

مکتوب صد و پنجاہم (۱۵۰)

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقیات دارا د بالنبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والبرکات نامۂ گرامی کہ مشتمل بر اظہار شوق و آرزومندی بود مسرت افزا و شوق انگیز گردید بکار خود سرگرم باشند و امیدوار ترقی بوند واقعہ کہ دیدہ بودند

نیک است شکر کنید کہ حق تعالی شما را از دام لعین محفوظ داشت بلکہ غالب ساخت امید کہ بیشتر ہم محفوظ دارد ہم از شر شیطان آفاقی و ہم از شیطان انفسی فرزندی محمد اسحق بعافیت رسید و دوستان را مسرور و خوش وقت گردانید در عنفوان شباب عجب ہمت و زیدہ است حق سبحانہ از کرم خود در جرگہ صلحا داخل سازد و از برکت صحبت و محبت او بابوالہوسان را از بند ہوا و ہوس رہائی بخشد انہ قریب مجیب۔ و چون محبت با فقرا درست دارید ہر جا ہستید از فیوض و برکات شان امیدوارید المرء مع من احب در تعمیر اوقات کوشند و در تحصیل باقیات صالحات حریص باشند ما مول از دوستان دعا است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی۔

مکتوب صد و پنجاہ و یکم (۱۵۱)

مکتوب ۱۳۹ دفتر ۲

نیز بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم۔

الحمد للہ والسلام علی عبادہ الذین اصطفی۔ سیادت پناہا از ین مسکین سلام عافیت انجام خوانند کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوش وقت ساخت، حمد اللہ سبحانہ کہ بسلامت رسیدند و خلیفۂ عہد را بخیریت دیدند از بے مناسبتی و غفلت اہل زمان بر نگاشتہ بودند، مخدوما خود را خوب باید داشت و در مراضی مولائے حقیقی جلت عظمتہ باید کوشید خلق ہر طور باشند غفلت و گمراہی آنہا در شما سرایت نخواہد کرد اگر شما بر رہ راست باشید قال اللہ تعالی یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا عَلَیْكُمْ اَنْفُسَكُمْ لَا یَضُرُّكُمْ مَّنْ ضَلَّ اِذَا اهْتَدَیْتُمْ اِلَی اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ آرے ترک کردن و گوشہ گرفتن اولی است لیکن برعایت حکمت و عدم اثارت فتنہ از دریافتن کیفیت خاص در خود در اکثر اوقات و معلوم کردن اطمینان نفس نوشتہ بودند در رنگ شرح صدر کہ پیش ازین می گفتند بسیار ذوقین شد اللہم زد۔ معلوم میشود کہ ولایت کبری بانجام رسیدہ و انوار و کمالات مقام فوق پرتو انداختہ و منصبغ ساختہ

امیدواریم کہ درین نزدیکی دخول تام درآن مقام بحصول انجامد و گلہائے تازہ از گلشنہای آنجا نصیب وقت گردد و علامت اطمینان نفس وحصول این مقام کہ موطن عباد معصومین است وکریمہ لَا یَعْصُوْنَ اللّٰہَ مَآ اَمَرَھُمْ وَیَفْعَلُوْنَ مَا یُؤْمَرُوْنَ درشان آنہاست قلت ارتکاب معاصی است وتوفیق طاعات وعبادات والتجافی عن دار الغرور والتاھب لدار القرار، برادر دینی محمد باقر خیلے اظہار رضامندی از شما نمودہ بودند بسیار خوش حال شدیم خدمت فقرائے باب اللہ ودلجوئی ورضامندی اہل اللہ سعادت عظمی است تا کدام دولتمند مند شود والسلام اولاً وآخراً۔

مکتوب صد وپنجاہ ودوم (۱۵۲)

نیز بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم۔

بعد الحمد والصلوۃ وتبلیغ الدعوات می رساند مکتوب مرغوب رسیدہ بہجت افزا گردید سلامت وباستقامت باشند از خوف خاتمہ نوشتہ بودند مخدوما این خوف نعمتی ست عظمیٰ تا کدام سعادت مند باشد کہ اورا باین خوف بنوازند وباین درد بمبتلا سازند۔ دوستان اوباین درد گرفتارند واین الہام وآرام وآسایش از نہار بودہ ست۔ نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در نماز عجب التذاذ دست می دہد کیفیت خاص مفہوم می شود۔ چرا چنیں نباشد کہ نماز معراج مومن ست واز دنیا بہ آخرت رفتن حالتے کہ در شب معراج روے دادہ بود نمونۂ آن در نماز است، کمال قرب اینجاست ودر رفع حجب درین موطن کما ورد این التذاذ کیفیت اہل انتہا است۔ نوشتہ بودند کہ لذت وکیفیت کہ در وقت تلاوت قرآن مجید رو می دہد زیادہ ازان است کہ در ذکر لسانی روے می دہد۔ ودر بعضے اوقات چناں متخیل می شود کہ خوانندہ شخصے دیگر است من طفیلی ام۔ مخدوما ہنگام تلاوت قلب بصفت حقیقی اوست ذاتی ومعلوم است کہ صفت را با موصوف خود چہ قسم قرب واتحاد است پس این کیفیت ولذت از سائر کیفیات ممتاز است خوش گفت

بیت اندر سخن دوست نہان خواہم گشت تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند

گاہ در وقت تلاوت تالی زبان خود را در رنگ شجرہ موسویہ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام می یابد تالی گویا دیگر است و زبان این آلت بیش نیست کما ورد الحق ینطق علی لسان عمر ایضا ورد اتقوا غضب عمر فان اللہ یغضب بغضبہ. نوشتہ بودند کہ کیفیت دیگر سوائے کیفیت ولایت کبری در خود می یابد و در ہر دو کیفیت فرق صریح ظاہر میشود۔ سعادت آثارا فقیر پیش ازین سوائے معاملۂ ولایت کبری در بارۂ شما نوشتہ بودم والحال نیز از ولایت فوق حظی مفہوم می شود این یافت ازان ست و چون این ولایت ولایت ملاء اعلیٰ است کہ معصومند سعی نمایند کہ بصفت پاکان موصوف باشند و از عصمت بہرہ یابند استفسار از تعیین مبدأ تعین خود و نیز تعین ولایت خود کہ زیر قدم کدام نبی ہستند نمودہ بودید نیز نوشتہ بودند کہ خود را در فیوض انوار بلطیفۂ اخفی خیلے مناسبت تام می یابد و ولایت خود را ولایت اخفی می یابد و درین یافت اصلاً و مطلقاً ریب نیست. مخدوما این فقیر نیز شما را مناسبت خاص باخفی میفہمد و ولایت شما را ولایت اخفی تصور می نماید پس برین تقدیر شما زیر قدم پیغمبر خود باشید علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام و مبدأ تعین شما صفت اجمال علم بود والعلم عند اللہ سبحانہ از ترک نوکری میر محمد اسحٰق نوشتہ بودند خوب شد الخیر فی ما صنع اللہ سبحانہ حق تعالیٰ بر اوضاع فقیر استقامت دہد شما اضطراب نکنید التأنی من الرحمن فقر و استقامت بران سعادت عظمیٰ است الفقراء الصبر جلساء اللہ غدا یوم القیٰمۃ لیکن ہر چیزکہ برعایت حکمت و رضائے اہل حقوق واقع شود اولی و انسب است والسلام۔

مکتوب صد و پنجاہ و سوم (۱۵۳)

مکتوب ۱۵۱

بسیادت پناہ میر محمد اسحٰق۔

حامداً و مصلیاً رقیمہ محبت آمیز شوق انگیز احبہ صمیمی مسرت افزا و لذت بخش گردید۔ نوشتہ بودند محبتی کہ این جانب منسوب است فوق محبتی است کہ بجناب قدس او تعالیٰ منسوب ست

وازین اکثر در خوف وخشیت می باشد سعادت آثارا آنچہ نوشتہ اید سہ توجیہ دارد، توجیہ اول مناسبت حال ابتدا است وتوجیہ دوم ملایم اہل توسط است وخصوصیت باہل ابتدا ندارد، وتوجیہ سوم حال اہل انتہا است، توجیہ اول آنکہ محبتی کہ بہ پیر ومرشد است وسیلہ محبت حق است جل وعلا بآن معنی تا این محبت درست نکند بآن محبت کہ مقصود اصلی ست نرسد کہ ہنوز قابل آن محبت نیست پس اگر پیش از رسیدن بمطلب وسیلہ را قوی تر یابد گنجایش دارد ومراد ازین محبت محبتے است کہ مفنی وجود سالک است لہذا گفتہ اند کہ فنا فی الشیخ مقدمہ فنا فی اللہ است وشک نیست کہ فنا نتیجہ محبت است۔ توجیہ دوم آنکہ محبتے کہ بعالم چون متعلق است از عالم چون ست ومحبتی کہ بہ بیچون تعلق دارد آن محبت نیز بیچون ست کہ یکایک در درک چون نمی آید پس اگر محبت چون را بر محبت بیچون غالب یابد گنجایش دارد ہر چند در نفس امر محبت بے چون غالب باشد نمی بینی شوق وولولہ ونعرہ وصیحہ وگریہ کہ در عشق مجازی ست کم است کہ در عشق حقیقی باشد کہ آن نصیبے از بیچون ونشائہ از بے کیفی دارد توجیہ سوم آنکہ در مرتبہ ذات بحت تعالی اثبات ہیچ چیز گنجایش ندارد وغیر از سلب ازان مرتبہ علیا نصیب عارف نیست پس اثبات محبت ہم در راہ می ماند کہ در مرتبہ صفات ست وتفصیل این سخن از رسالہ مبدأ ومعاد در معرفتے کہ در فرق میان سخن خویش وسخن رابعہ بصریہ نگاشتہ اند باید طلبید از احوال باطن خود چیزے نوشتہ اند امیدواریم کہ معاملہ ولایت کبری بانجام رسیدہ باشد واز انوار واسرار ولایت فوق مستنیر ومستفیض گردیدہ توجہات غائبانہ درین باب نمودہ شدہ است ومعلوم گردید والسلام

مکتوب صد وپنجاہ وچہارم (۱۵۴)

نیز بسیادت پناہ میر محمد اسحاق۔

الحمد للہ رب العالمین والسلام علی رسولہ محمد والہ اجمعین امابعد مکتوب شریف رسیدہ مسرت بخش گردید از ترک علاقہ نوکری نوشتہ بودند ہزار شکر کہ بسہولت وعافیت میسر شد

نیک ومبارک ست حق سبحانہ استقامت کرامت فرماید طلب فاتحہ جہت استقامت نمودہ بودند
فاتحہ خواندہ شد و توجہ نمودہ آمد از وسعت قلب بر نگاشتہ بودند چرا وسیع نبود کہ بشرافت یسعنی
مشرف گشتہ است و عرش رحمن شدہ و برزخ جامع آمدہ و نظرگاہ مولی جل شانہ گردیدہ انسان
کہ نسخہ جامعہ است آنچہ در کلیت او ثابت است تنہا در قلب ثابت است۔ نوشتہ بودند التذاذ
وحضور و جمعیت کہ در صلوٰۃ مفروضہ است در غیر آن نیست علی الخصوص در سجود کہ سر برداشتن
ازان خوش نمی آید بلے نماز معراج مومن ست وموطن کمال قرب رسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم
راحت خود را در نماز جستہ است وقرۃ عینی فی الصلوٰۃ فرمودہ والتذاذی کہ در نماز فرض رومی دہد
از نماز فرض مزیتی تمام دارد از سجدہ چہ نویسد الساجد یسجد علی قدمی اللہ فلیسجد ولیرغب
ونیز وارد شدہ است مامن حالۃ یکون علیہا العبد احب الی اللہ من ان یراہ ساجدا
یعفر وجہہ فی التراب ونیز وارد شدہ اقرب مایکون العبد الی اللہ وھو ساجد در بعضے
اوقات باید کہ نماز بر خاک بے واسطہ کردہ شود و سجدہ نمودہ آید و بنماز بطول قنوت و طول رکوع
وطویل سجود راغب باشند و در نوافل ادعیۂ ماثورہ رکوع وسجود و قومہ اگر خواہند بخوانند فقیر ہم
این دعاہا در رسالہ از کتب احادیث جمع کردہ است اگر از آنجا یا دبگیرند گنجایش دارد، وآنچہ نوشتہ
اند کہ حقیقت کعبہ اگر مقید باعتبار معبودیت ومسجودیت بود باید کہ وصول باین حقیقت پیش از
حصول کمالات نبوت باشد چہ کمالات نبوت فوق شیون و اعتبارات ست وحال آنکہ معاملہ
بعکس است۔ مخدوما جواب این سوال سر یست کہ اظہار آں بالفعل از مصلحت دور است مجملاً
این قدر می نویسد کہ تفوق کمالات نبوت ازان اعتبارات ست کہ داخل ولایت کبری است
واصول صفات ست نہ مطلق اعتبارات حضرت ایشان حقیقت کعبہ را یکجا سر اوقات وکبریائی
نوشتہ اند ویکجا نور صرف و در جاے ہمانرا حقیقت احمدی قرار دادہ واینہمہ تعبیرات اعتبارات اند
منزلہ وکمالات نبوت از آنہم منزلہ اند استفسار از تشخیص مبدا تعین ویقین ولایت خود کردہ بودید
درین باب تامل خواہد کرد انشاء اللہ تعالی اگر معلوم شد اعلام خواہد نمود بمشیت سبحانہ فاتحہ بروحانیت

والدشریف شما خواندند وختم قرآن نیز گذرانند واثر قبولیت ظاهر شد وانفراجی دروی هویدا گشت ودر اعطاء نسبت نیز توجه گماشت واثر آن نیز بظهور پیوست والغیب عند الله سبحانه از آمدن خود پرسیده بودند چه مانع است خانه شما است لیکن بصلاح ومصلحت دوستان و رضاے اهل حقوق بیایند بنوعے که بسبب ایقاظ فتنه نشود دو واقعه که دیده اند روشن است و نیک بعد از نوشتن سطور معلوم شد که شمارا مناسبت بولایت موسوی ست علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام ومبدأ تعین صفت الکلام باز هم درین امر توجه نموده خواهد شد انشاء الله تعالیٰ۔

مکتوب (۱۵۵) صد وپنجاه وپنجم

بفضائل مآب محمد امین حافظ آبادی۔

الحمد لله که احوال بهمه حال بخیر گذرانست خیریت وجمعیت واستقامت ودوستان مسئول ومامول ست کتابتے که از راه محبت فرستاده بودند رسیده خوش وقت ساخت مناسبتی بصفت علم وبحقیقت کعبه نوشته بودند بصفت علم چرا مناسبت نباشد که مربی شیخ شما همان صفت است و ازین راه فیوض وبرکات همواره می رسد وترقیات می نمایند اگر از مناسبت ذاتیه نوشته اید نیک و مبارک ست فقیر نیز درین باب تامل خواهد کرد انشاء الله تعالی وامیدواریم که از حقیقت کعبه ربانی بهره مند شوید وبانوار آن متحقق ومستنیر گردید۔

نوشته بودند که مولانا احمد برکی بخدمت حضرت ایشان نوشته بود که بعضے اکابر فرموده بودند که آدمی هر چه کند بفرمان صاحب زمان بکند تا نتیجه بدهد اگرچه کارهاے مشروع باشد اگر این سخن صحیح است امیدوار فرمان ست در کل مشروعات حضرت ایشان بوے نوشتند که شمارا اذن حاصل کرده ماذون ساخت اما بدانند که مراد از نتیجه نتیجه معتد بها ست فی مطلقا وشما نیز ازین حقیر طلب اذن نموده بودید، مخدوما اگر اذن فقیر را هیچ مدخلے هست شمارا اذن دادیم۔

والسلام

۱۵۱ در نسخهٔ تبریز ۳۰

مکتوب صد و پنجاه و ششم (۱۵۶)

به جان محمد بیگ کولابی   الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی کتابتے که

از راه محبت فرستاده بودند رسیده خوش وقت ساخت نوشته بودند هرچه در دید دانش می آمده همه غیر او بوده

است از مطلوب حقیقی چیزے بدست نیامد همیشه عمر به بے آرامی میگذرد و قلق و اضطراب همه وقت دامنگیر

است بلے این چنین است ممکن از واجب و حادث از قدیم و چون از بیچون چه دریابد مقید از مطلق چه فراگیرد

ممکن و مقید تا هر چار و ده ترقیات نماید از سر قید و امکان نمی برآید و بوجوب و اطلاق متحقق نمی شود. بیت

سیه روئی ز ممکن در دو عالم   جدا هرگز نشد والله اعلم

پس فقد همه وقت دامنگیر آمد و هجر و یاس نقد وقت خوش گفت. بیت

سر پیوند ما ندار د یار   چون توان شد ز عمر برخوردار

شیخ عطار می فرماید بیت

نمی بینی که شاهی چون پیمبر   نیافت او فقر کل تو رنج کم بر

مراد از فقر کل انخلاع است از قید بشریت و امکان و تحقق است که محال است پس نایافت و فقدان همه

وقت حاصل روزگار و عجز و حیرت شامل حال فکیف لوصل والاتصال واین الوجد الحال

مطلوب از سیر و سلوک ارتفاع حجب است امکانی بود یا وجوبی که اسما و صفات و شیون و اعتبارات

است نه آنکه مطلوب را در قید آرند و عنقا را شکار نمایند هیهات هیهات تا کے بایں سراب آب نما

تسلی گیریم و بدیوی اشتباه فریفته شویم بیت

بوقتِ صبح شود همچو روز معلومت   که با که باختهٔ عشق در شبِ دیجور   والسلام

۱۵۵ در نسخهٔ تبریز ۳۰

مکتوب صد و پنجاه و هفتم (۱۵۷)

به محمد شاه گرز بردار.   بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات میرساند مکتوب

مرغوب که نامزد این مسکین نموده بودند رسیده مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر جادهٔ شریعت و

سنت مستقیم بودند و از ظل باصل آیند و از صفت بذات گرایند از عدم تعلق خاطر بهیچ چیز و بیگانه یافتن

خود را از ہمہ ماسوی وگسستہ شدن از محبت اغیار بتمام برنگاشتہ بودند بوضوح پیوست چہ نعمتی است کہ دل از اغیار گسستہ شود و فہرمان احدیت زنگار کثرت را از آئینہ باطن بتمام بزداید و در محبت خود یکجہت و یکرو سازد این دید و این انقطاع بے حصول معرفت صورت پذیر نیست گفتہ اند تا نیابی نرہی معرفت ست کہ واسطہ انقطاع و رہائی اش گشتہ است و وصل است کہ سبب فصل از ماعدا شدہ۔

نوشتہ بودند با ہمہ افسردگی و فراموشی و بیگانگی چیزے کہ حاصل داشتہ باشد آن را ہم در خود نمی یابد شبستان از اغیار خالی و اورنگ شاہی آراستہ شاہ باید آنرا ہم نمی یابم غرض آنکہ اگر این طرفیم خود این ہمہ نسیان چہ و اگر آن طرفیم معشوق کجا۔ مخدوما معشوق از دید و دانش ما بیرون ست و از گفت و شنود ما برتر ہر چہ در درک و فہم ما آید و در وہم و خیال گنجد نہ اوست حضرت خواجہ نقشبندؒ فرمودہ است ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر است بحقیقت کلمۂ لا نفی آن باید کرد خوش گفت بیت

گر ز معشوقت خیالے در سر است   نیست معشوق آن خیال دیگر است

مقصود از سلوک طریقہ اکابر رفع حجب است تا اسلام حقیقی صورت بندد و از دقایق شرک نجاتے حاصل آید و انانیت امارہ و طغیان و سرکشی کہ در نہاد آن مودع است رو بزوال آرد و بفنائے حقیقی مشرف گردد و بہ اطمینان رسد و راضی و مرضی گردد نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند و عنقا شکار کنند۔ مصرع   عنقا شکار کس نشود دام باز چین

یاران میخواہند کہ معشوق را در آغوش کشند و سیمرغ را صید کنند مشکل کار است محدث از قدیم چہ درک نماید و مقید از مطلق چہ فرا گیرد مقید تا ہر کجا رود قید با خود خواہد برد و این عیب ہموارہ دامنگیر او خواہد شد و مطلق ازین قیود معرا است و از عیوب مبرا پس طالب او ہمہ وقت بعجز و یاس موصوف ست۔ بیت

سر پیوند ما ندارد یار   چون توان شد ز بخت برخوردار

نصیبے کہ عارفان را ازان ذروۂ علیا است استہلاک و اضمحلال است۔ مصرع از حضرت ذات بہرہ استہلاک است

کمال در حق او انتفائے کمال است از وے و خیریت در سلب خیریت اگر کمال یا خیریت بخود نسبت کند خاین بود و دعوی ہمسری و شرکت با مولا پیدا کند بیچارہ کہ کمال و خیریت او در سلب کمال و خیریت بود از کمال و جمال صاحب خود چہ درک کند و چہ دریابد۔ بیت

گیرم کہ بغم خانۂ ما یار خرامد   کو حوصلہ و طاقت دیدار کہ دارد

والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و پنجاہ و ہشتم (۱۵۸)

بمیرک معین الدین۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند عمدۂ کار آنست کہ باطن از محبت وگرفتاری ماسوی بلکہ از دید و دانش ماعدا رستہ بود وظاہر باحکام شرعیہ آراستہ باشد حصول این دولت وابستہ بخدمت صوفیہ کرام است ودر صحبت شان این معنی بسہولت میسر است وبدون آن مشکل۔ کمال تجلی باحکام شرعیہ وتیسر در اداے طاعات واجتناب از منہیات مربوط بفناے نفس است تا نفس از طغیان وسرکشی واز انانیت امارگی کہ در نہاد او مودع است منخلع نہ گردد و بانقیاد واطمینان نرسد حصول حقیقت شریعت صورت نہ بندد پیش از اطمینان صورت شریعت است وبعد از اطمینان حقیقت وفرق میان صورت وحقیقت فرقِ زمین وآسمان ست بلکہ زیادہ از ان صورت شریعت نصیب اہل صورت ست وحقیقت آن نصیب اہلِ حقیقت صورت ایمان کہ نصیب عوام است وآنرا ایمان مجازی گویند از زوال وخلل مامون نیست المجاز ینفی شنودہ باشند وایمان حقیقی کہ ایمان خواص واہل حقیقت است از زوال محفوظ است واز خلل مامون در کریمہ یٰاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ الآیہ گویا اشارت باین ایمان ست وہر چند در فنا قدم راسخ تر باشد ایمان کامل تر بود ایمان صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ برایمان تمام امت راجح تر آمد کما ورد فی الحدیث چہ فناے او اتم بود وتقوی او زیادہ تر حق تعالیٰ اورا در قرآن مجید اتقی فرمودہ ہر کہ اتقی است بحکم نص اکرم است علی اللہ وہر کہ اکرم است در مراتب قرب زیادہ تر است ویقین وایمان باندازۂ قرب ست ورسول خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم در شان او فرمود من اراد ان ینظر الی میت یمشی علی وجہ الارض فلینظر الی ابن ابی قحافۃ اکان میت کامل والا فکل الصحابۃ بشرف الصحبۃ کانوا اموانا بالموت الذی ھو قبل الموت فتخصیصہ یدل علی کمالہ فی ھذہ الصفۃ وای دلیل علی کمال ایمانہ انہ امن وصدق بمجرد السماع ولم یحتج الی دلیل ومعجزۃ وورد فی شانہ ماظنک باثنین اللہ ثالثہما والسلام۔ تمت

مَثَلُ کَلِمَۃً طَیِّبَۃً کَشَجَرَۃٍ طَیِّبَۃٍ اَصْلُھَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُھَا فِی السَّمَآءِ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست + آخر آمد زپسِ پردہ تقدیر پدید

اَعنی

بہ فضلِ رحمانی و اِمدادِ یزدانی

دفترِ سوم

از

مکتوبات

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ

بآئینِ نوی

مطبوعہ

سول اینڈ ملٹری پریس لمیٹڈ کراچی

بامداد یزدانی وفضل رحمانی

حسبنا الله ونعم الوکیل

جلد ثالث مکتوبات معصومیه جمع کردہ حاجی محمد عاشور البخاری الحسینی رح

بسم الله الرحمن الرحیم

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ اَکْمَلَ الْحَمْدِ عَلٰی کُلِّ حَالٍ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ الْاَتَمَّانِ الْاَکْمَلَانِ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ کُلَّمَا ذَکَرَہُ الذَّاکِرُوْنَ وَ کُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِکْرِہِ الْغَافِلُوْنَ ۔ اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَائِرِ النَّبِیِّیْنَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِیْنَ نِهَایَةَ مَا یَنْبَغِیْ اَنْ یَّسْئَلَهُ السَّائِلُوْنَ ۔ اما بعد عرض میدارد اضعف عباد الله الباری حاجی محمد عاشور بن حاجی مرزا محمد البخاری الحسینی غفر الله تعالیٰ ذنوبهما واحسن الله سبحانه عاقبتهما که این لآلی ایست منثوره که از رشحات سحاب فضل وموهبت در صدف باطن صدق جمع آمده وجواهر ایست منثوره که از قعر بحر حکمت وهدایت بساحل نطق افتاده عرضه

۵۱ و در وآله عطف علی الضمیر المجرور فی قوله علیه بدون اعادة الجار کما هو مذهب الکوفیین ۱۲

۵۲ بفتح میم وکسر ها دفتح سوحده یعنی بخشش ۱۲ ۵۳ بفتحتین خانهٔ مروارید ۱۲ ۔ ۵۴ آبهای چکیده ابر ۱۲

ن۱: مثنوی　ن۲: تعالی الله　ن۳: خاره و خار نیست

نظم بنام[۱] ایزد چه خورم نو بهاریست　　کزو باغ ارم را خار خاریست[۲]

هزاران تازه گل در وے شگفته　　دو صد نرگس بخواب ناز خفته

خطِ مشکین او بر لوحِ کافور　　چو دریائے درختان سایۂ نور

هر آن حرفے که در وے چشم وار ست　　ز معنی موج زن صد چشمه سار ست[۳]

درونش همچو غنچه از ورق پُر　　بقیمت هر ورق زان یک طبق دُر

ز یکرنگی همه هم روئے و هم پُشت[۴]　　گر ایشان را نهد کس بر لب انگشت

بتقریرِ لطافت لب کشایند　　هزاران گوهرِ معنی نمایند

گهے اسرارِ قرآن باز گویند　　گه از قولِ پیمبر راز گویند

گهے باشند چون صافی درونان　　بانوارِ حقائق رهنمونان

گهے آرند در طیِّ[۵] عبارت　　ز رحمتهائے ربانی بشارت

ن: چشمه

ن: الهام التمام

ن: سید

ن: شیخ

مِنْ کَلَامِ[۶] الْاِمَامِ الْهُمَامِ هَادِی الْاَنَامِ قِبْلَةِ الْاَبْدَالِ وَالْاَوْتَادِ مَرْجِعِ الْاَقْطَابِ وَالْاَفْرَادِ سُلْطَانِ الْعَارِفِیْنَ سَنَدِ الْمُحَقِّقِیْنَ مَلَاذِ الْعَالَمِیْنَ عَیْنِ الْعَابِدِیْنَ بُرْهَانِ الْمِلَّةِ وَالدِّیْنِ قُدْوَةِ الْعُلَمَاءِ الرَّاسِخِیْنَ وَاقِفِ اَسْرَارِ الْمُتَشَابِهَاتِ مُظْهِرِ رُمُوْزَاتِ الْمُقَطَّعَاتِ الْفَارُوْقِیِّ النَّسَبِ مُحَمَّدِیِّ الْحَسَبِ شَیْخِ الْاِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِیْنَ شَیْخِنَا وَاِمَامِنَا الشَّیْخِ مُحَمَّدِ الْمَعْصُوْمِ مَدَّ اللّٰهُ تَعَالٰی ظِلَّ

---

۱ قوله بنام ایزد یعنی بعد نام پاک حق جل و علا یا قسم بنام وے سبحانه که این لآلی منثوره و جواهر منشوره چه خورم نو بهاریست الخ و مراد ازان مکاتیب معصومیه است رضی الله عن صاحبها ۱۲

۲ قوله خار خار یعنی تردد و تفکر و اندیشهٔ طبیعت برائے امر مرغوب و غیر مرغوب. از برهان و بهار عجم ۱۲ غیاث

۳ قوله سار این لفظ برائے کثرت آمده چون کوهسار و شاخسار و بمعنی مثل و مانند چون دیوسار و خاکسار و بمعنی جا چون نمکسار و بمعنی شتر چون ساربان ۱۲ غیاث اللغات ۴ یعنی همه کمال در کمال و خوبی در خوبی ست جائے انگشت نهادن نیست حتے که پشت هم رنگِ رُوست ۱۲ ۵ بیان لآلی و جواهر ۱۲

۶ اوائل سُور قرآنی ۱۲

اِرْشَادِہٖ عَلٰی مَفَارِقِ الْعَالَمِیْنَ وَسَاعَدَ الْمُسْلِمِیْنَ مِنْ بِحَارِ بَرَکَاتِہٖ اِلٰی یَوْمِ الدِّیْنِ قطعہ بخت نشانے ز سر افگندگی تاجِ سرش خاکِ درِ بندگی

جیب دلش مشرقِ انوارِ غیب | نور بکف کردہ چو موسے ز جیب
زندگیِ دل چو مسیح از دمش | سبزۂ جان چون خضر از مقدمش
طلعتِ او نورِ سعادت فشان | خلعتِ او دامنِ دولت کشان
صحبتش اکسیرِ مسِ ہر وجود | ہمتش ایثار کنِ بحرِ جود

اِبْنُ الْاِمَامِ الرَّبَّانِیِّ الْمُجَدِّدِ لِلْاَلْفِ الثَّانِیْ کَاشِفُ اَسْرَارِ السَّبْعِ الْمَثَانِیْ خَازِنُ کُنُوْزِ الْہِدَایَۃِ قَاسِمُ مَعْدِنِ الرَّحْمَۃِ مِعْرَاجُ الْوُصُوْلِ مِنْہَاجُ الْقَبُوْلِ الْمُتَحَقِّقُ بِاَسْرَارِ الْمَحَبَّۃِ وَالْمَحْبُوْبِیَّۃِ الذَّاتِیَّۃِ الْمُسْتَسْعِدُ بِمَنَاصِبِ الْخِلَافَۃِ وَالْقَیُّوْمِیَّۃِ سَیِّدِنَا وَقِبْلَتِنَا الشَّیْخُ اَحْمَدُ ابْنُ الشَّیْخِ عَبْدِ الْاَحَدِ قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی سِرَّہُمَا وَاَفَاضَ عَلَیْنَا وَعَلَی الْعٰلَمِیْنَ بَرَکَاتِہِمَا قطعہ رُخِ او مطلعِ صبحِ صباحت

لبِ او گوہرِ کانِ ملاحت | جمالِ نیکوان در پیش او گم | چنان کز پرتوِ خورشید انجم
مہے بود از سپہرِ آشنائی | وز و کون و مکان را روشنائی | نہ مہ ہیہات روشن آفتابے
کہ از وے بر فلک افتادہ تابے | چہ میگویم چہ جائے آفتاب ست | کہ رخشان چشمہ اش آنجا سراب ست

مقدس نورے از قیدِ چہ و چون + سر از جلبابِ چون آوردہ بیرون + اگرچہ این ذرۂ احقر را لیاقتِ جمع آوریِ انوارِ این خورشید انور نبودہ اما از غایتِ کرم و مہربانی کہ آن قبلۂ دو جہانی دربارۂ این غریب مرحمت داشتند و اکثرے بنقلِ این آیاتِ باہرات کہ ہر یک از ان دُرّیست از دریائے ہُویّت سرافراز میگردانیدند۔

رباعی
من بے تو دمے قرار نتوانم کرد | احسانِ ترا شمار نتوانم کرد

۵۱ اما بالجر بدل عن الامام الہمام او الشیخ محمد المعصوم او النصب مفعول لاعنی المقدر او الرفع خبر لمحذوف یعنی ہو ۱۲ ۵۲ القرآن او الفاتحۃ ۱۲ ۵۳ بالفتح جمع نجم بمعنے ستارہ ۱۲ ۵۴ اضراب ست از ما قبل خود ۱۲ ۵۵ اسم فعل ست یعنی بعید شد بمعنی تاسف و تحیر و تعجب مستعمل ست ۱۲ ۵۶ یعنی از قید کم و کیف ۱۲ ۵۷ وجہ اول از برائے تعدی بجمع آوری ۱۲

گر بر تنِ من زبان شود ہر موئے یک شکرِ تو از ہزار نتوانم کرد

دیگر بحسبِ اشارۂ صاحب و صاحبزادۂ جہان متبعِ بحرِ العرفان نورِ حدیقۃِ الانس والجانِ مظہرِ آیاتِ الرحمٰن واصلِ من عرف اللّٰہ طالَ اللسان واقفِ اسرارِ مقطعاتِ القرآن شفیعِ دخولِ الجنان مخدوم و مخدوم زادۂ ارجمند حضرتِ خواجہ محمد نقشبند **قطعہ**

ای قدِ تو سروِ چمنِ دلجوئی از سر تا بقدم لطافت و نیکوئی

از رشتۂ جان دوخۃ استادِ ازل بر سروِ قدِ تو جامۂ نیکوئی

بتاریخِ سنہ یکہزار و ہفتاد و سہ کہ از لفظِ مکاتباتِ قطبِ زمان ظاہر و ہویداست متصدیِ جمعِ آن گردید **بیت**

زہے خجستہ کتابے کز آن سپہر ہدا بسالکِ رہِ حق نجم رہنما آمد

کتاب نے کہ زلالے ز لطفِ سبحانی چو آبِ خضر بقا بخش و جانفزا آمد

چو خواستم ز دل خود حسابِ تاریخش مکاتباتِ قطبِ زمان ندا آمد

بیت اگر ہر موئے من گردد زبانے ز تو رانم بہر یک داستانے

نیارم گوہرِ شکرِ تو سفتن ہر موئے ز احسانِ تو گفتن

شاید کہ بعنایتِ یکتائے بے ہمتائے جل و علا این فائدۂ تام و مائدۂ عام منظورِ نظرِ صاحبدلان شود و مقبولِ خاطرِ مقبلان گردد و جامع را در وقتِ خوش بدعا امداد فرمایند۔ اللّٰہ تبارک و تعالیٰ طالبانِ صادق را از موائدِ این فوائد بہرہ مند سازد و این حقیر را بتوسلِ این خدمتِ جلیل القدر سعادتمند دارد بحقِ النبیِ الامیِ وآلہِ الامجادِ علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات والبرکات والتحیات العلیٰ

۱؎ حروف اوائل السور القرآنیہ نحو ن ق حم الم وغیرہا ۱۲ ۲؎ باین نہج م-ک-ا-ت-ب-ا-ت-ق-ط-ب-ز-م-ا-ن- } ۱۰۷۳ ۱۲ ۳؎ یعنی این ذرۂ احقر بنا برین دو وجہ وجیہ ۱۲ ۴؎ وزن این مصرعۂ تاریخیہ بحسب قواعدِ عروض درست نمیگردد شاید کہ حرفے ساقط گشتہ بسبب سہو کاتب فلیتامل ۱۲ مولانا ابو السعد سلمہ اللہ تعالےٰ ۵؎ قولہ مائدہ بکسر حرفِ سوم کہ ہمزہ است یعنی خوانِ پُر از طعام و نعمت ۱۲ غیاث اللغات

ن ارشادِ مخدوم زادہ | رباعی | ن بتاریخ ہزار و ہفتاد و سہ | لمؤلفہ | ن زخضر راہِ یقین | ن شعر | ن شود | ن صاحبدلے | ن مقبلے | ن جامع | ن فرماید | ن سازاد | ن سعادتمند داریں گرداناد

مکتوب اوّل (۱)

به برادرِ بزرگِ خود قُدوة الکاملین امام العارفین زُبدة العلماءِ الراسخین الوارث الکامل والتابع البالغ مُظهر[۱] اَسرارِ الربّ الحمید حضرتِ شیخ محمد سعید قدّس اللہ سرّہ الاقدس[ل۱ المتوفی سنه ۱۰۷۰ھ] در ذکرِ لوازمِ شوق و محبّت بموجَبِ حدیثِ شریف[۲] مَن اَحَبَّ اَخَاہُ فَلْیُعْلِمْ اِیَّاہُ مع اِشارةٍ اجمالیّةٍ اِلیٰ حقیقةِ الوَصل ✣ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ✣

مصراع آمد ازان جناب صحیفه بسوی من ✣ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ✣ بعد از تقدیمِ مراسمِ عقیدت و نیاز معروض میدارد عنایت نامهٔ نامی و ملاطفهٔ گرامی که از کمالِ کرم و مهربانی مصحوبِ مُلّا طاهر نامزدِ این مسکینِ بے تسکین فرموده بودند بورودِ آن مُستسعد گردید از راهِ تلطف و مخلص پروری مقدماتِ شوق آمیز و فقرهای عشق انگیز اندراج یافته بود مُطالعهٔ آن آتشِ مشتاقان را مضاعف ساخت و شعلهٔ شوقِ ایشان را سر بلند گردانید مصراع آب و آتش را مدد شد همچو نِفط[۳] ✣ بلے لُطفِ معشوق در رنگِ استغنای او عشق آمیز [افزا] و آتش انگیز ست حالتِ سوخته مشتاقان را این مصراعِ هندی بیان مینماید

---

۱ تواند مظهر ظرف ست از ظهور یا اسم فاعل از اظهار ۱۲ ۲ ونظم الحدیث علی ما فی المشکوة من روایة ابی داؤد والترمذی هکذا عن المقدام بن معدیکرب عن النبی صلی اللہ علیه وآله وسلم قال اذا احب الرجل اخاه فلیخبره انه یحبه یعنی چون دوست دارد مردے برادر خود مسلمانے را پس باید که خبر کند آن مرد آن برادر خود مسلمانے را که وے دوست میدارد او را۔ و فی الحصن الحصین واذا احب اخاه فلیعلمه ذلك ۱۲

۳ نفط بالکسر و بالفتح روغنے ست که از زمین میجوشد و مجازاً باروت را نیز گویند ۱۲

مصراع چھونے کی نئی کانگری جَبْ پِچْھَرْ کُون تب آگ[1] + عاشق مسکین را[2] نه تاب عتاب و نه طاقت عنایت و نه برداشت قهر و نه یارائے مهر مصراع که وصل از هجر باشد جان ستان تر + حدیث نفیس[3] لَوْ کَشَفَهُ لَاَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهٖ مَا انْتَهٰى اِلَيْهِ بَصَرُهٗ مِنْ خَلْقِهٖ شاهد این معنی ست بیت گیرم که بغم خانهٔ ما یار خرامد[4] + کو حوصله و طاقت دیدار که دارد + بلے لَا يَحْمِلُ عَطَايَا الْمَلِكِ اِلَّا مَطَايَاهُ هستی عاشق تا در میان ست مورد صد بلاست صلاح او در نیستی ست و فلاح او در ترک هستی نامراد ترے از ممکن معلوم نیست که کسے باشد کمال در حق او نفی کمال ست و خیریت در سلب خیریت شخصے که کمال او در نفی کمال بود و صلاح او نیستی از کمال مولائے خود چه خبر داشته باشد و بجمال هستی او چگونه اعلام نماید مگر آنکه بدام نیستی صید هستی نماید و بوجود موهوب موجود گردد فصح كَوْنُ الْعَارِفِ هُوَ الْمَعْرُوْفَ وَالْوَاجِدِ هُوَ الْمَوْجُوْدَ در از نفسی رفت[5] بنده باید که حد خود داند اظهار انتظار آمدن این مسکین فرموده اند مصراع از دوست یک اشاره از ما بسر دویدن سعادت فقیر ست که در خدمت برسد و از برکات صحبت کثیر البهجت[6] مستفید و مستسعد گردد

---

[1] یعنی دل عاشق همچو سنگ چونه بے آب رسیده است چون بر آن آب پاشیده شود همان وقت برنگ آتش مے بر آید ۱۲ [2] قوله مسکین را الخ بدانکه در بعض نسخ لفظ را موجود نیست اما پس از لفظ عتاب و لفظ قهر لفظ دارد بجوش موجود ست فافهم ۱۲ [3] قوله لو کشفه الخ اولش حجابه النور و هذا قطعة من حدیث طویل رواه مسلم یعنی پردهٔ حق سبحانه و تعالے نور ست اگر برداشته این پرده را هر آئینه بسوختے انوار ذات وے هر چیزے را که بنهایت رسیده است بسوئے آن چیز بصر وے تعالی که خلق وے باشند بیت هست از پس پرده گفتگوے من و تو + چون پرده برافتد نه تو مانی و نه من + [4] یعنی نتواند که بردارد بخششهائے شاه را مگر شتران بار بردار شاه [5] یعنی کلام بطول انجامید ۱۲ [6] بالفتح شادمانی و تازگی و زیبائی و خوبی ۱۲ غیاث اللغات

مکتوب دوم (۲)

بمخدوم زاده گرامی شیخ عبدالاحد در بیانِ آنکه افضلیت دائرست میانِ عالمِ خلق و عالمِ امر لیکن فضلِ کلی مر عالمِ خلق راست و در شرحِ عبارتِ حضرتِ مجددِ الفِ ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ که در مکتوبے واقع شده است که در تکمیل[51] و دعوت[52] محبتِ آنسرور علیه الصلوٰة والسلام بر محبتِ حق[53] جل و علا غالب میشود و در آنکه آنچه حضرتِ خواجه بزرگ قدس سره فرموده اند که مقصد از سیر و سلوک آنست که استدلالی کشفی گردد و اجمالی تفصیلی گردد نسبت بارباب جهل چگونه راست آید و در بیانِ آنکه عروجِ حقیقتِ محمدی از مقامِ خود و رسیدنِ آن بحقیقتِ احمدی بچه معنی ست و ما یناسب ذلک. بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوبِ مرغوب رسیده سببِ مسرت گردید اللہ تعالی بعافیت و استقامت دارد و ابواب فتوح همواره مفتوح بود بمنه و کمال کرمه نوشته بودید که در مکاتیبِ حضرتِ مجددِ الف ثانی رح واقع شده است که عالمِ خلق افضل از عالمِ امر و در جائے دیگر نوشته اند که ولایتِ احمدی فوق ولایتِ محمدی ست چه در اسمِ احمد یک طوق عبودیت ست و در اسم محمد دو طوق پس اول بیقدم بحضرت اطلاق نزدیک تر ست و نیز در مکاتیبِ شریف آمده است که ولایتِ احمدی بعالم امر تعلق دارد و ولایتِ محمدی علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة بعالمِ خلق ازینجا تفوق[54] عالمِ امر بر عالمِ خلق مفهوم میشود وجه توفیق چیست سعادت آثارا

دویم ن — مقصود ن — دارد ن — بودند ن — باشد ن

---

۵۱ یعنی در مرتبۂ ارشاد و تبلیغ ۱۲ ۵۲ یعنی دعوت خلق بحق جل وعلا ۱۲ ۵۳ یعنی ذات حق جل و علا ۱۲ ۵۴ و تفوق مستلزم ست مر افضلیت را پس افضلیت عالم امر بر عالم خلق لازم آمد و قول ثانی منافی قول اول گشت پس وجه توفیق چیست ۱۲

تفوق[1] دلالت بر افضلیت ندارد و روا ست که مکانِ طبیعیِ یکے فوق از دیگرے
بود و آن دیگر با وجودِ اسفلیتِ مکانِ طبیعیِ او افضل بود در رنگِ ملک که باعتبارِ
حیزِ طبیعی فوقِ انس ست این بر زمین ست و او بر فلک[2] این در ولایتِ صغری
و کبری ست و او در ولایتِ علیا مع ذٰلک فضلِ انس راست پس هیچ تدافع[3] نبود
حقیقتِ معامله آنست که عالمِ امر را بر خلق تفوق ست و بالذات اقرب ست بعالمِ
قدس و عالمِ خلق چون مزکّٰی و مطهّر گردد و بکمالِ خود برسد از عالمِ امر بالا رود و
جائے برسد که عروجِ عالمِ امر هم آنجا نرسد پس باعتبارِ حال و حیزِ طبیعی تفوق مر
عالمِ امر راست و باعتبارِ عروج و مآل فضل مر عالمِ خلق راست و بملاحظه این
دو اعتبار[4] حکمِ تفوق و افضلیت میانِ این هر دو عالم دائر میشود بے تدافع لیکن
فضلِ کلّی[5] عالمِ خلق راست چه مدارِ فضل بر قرب ست و قربے که عالمِ خلق راست
بعد از کمال عالمِ امر را نیست هرچند بکمالِ خود برسد اگر گویند که مربّی عالمِ امر ولایتِ احمدی
ست و این ولایت را فضل ست بر ولایتِ محمدی که مربّی عالمِ خلق ست او علیه و علی آله الصلوٰة
و السلام میچه اورا تفوق ست و اقربیت بحضرت ذات تعالیٰ پس عالمِ امر افضل بود
باعتبارِ فضلِ مربّی گوئیم که تفوق دلیلِ افضلیت نیست کما مرّ و بر تقدیرِ تسلیم فضیلتے
که از راهِ مربّی باشد مستلزمِ فضیلتِ کلّی نیست فضل من بعض الوجوه هم کفایت
میکند و شک نیست که عالمِ امر را بچندین وجه فضل ست بر عالمِ خلق هرچند معامله فضل
کلّی برعکس ست پرسیده بودند که در مکتوبے از مکتوباتِ جلدِ اول واقع شده است که در تکمیل
و دعوت محبتِ آن سرور علیه و علی آله الصلوٰة و السلام بر محبتِ حق جلّ و علا غالب

---

۱ یعنی تفوق عالم امر بر عالم خلق که مفهوم کلام حضرت مجدد ست مسلم ست اما تفوق چیزے دلالت بر افضلیت آن ندارد چنانچه مزعوم سائل ست چه روا ست که مکان الخ ۱۲ ۲ میان دو قول حضرت مجدد رض ۱۲ ۳ یعنی اعتبار حال و اعتبار مآل ۱۲ ۴ یعنی عالم امر و عالم خلق ۱۲ ۵ یعنی مجموع خوبیهائے عالم خلق من حیث المجموع بر مجموع خوبیهائے عالم امر راجح ست و افزون ۱۲ ۶ یعنی فضل کلی مر عالم خلق راست ۱۲

میشود بچه معنی ست بدانند که این سخن در رنگ آن سخن ست که در رسالهٔ مبدأ و معاد
آنحضرت بر نگاشته اند و از غلبهٔ محبت آن سرور علیه و علی آله الصلوٰة والسلام
خبر داده اند که حق سبحانه و تعالی را بواسطهٔ آن دوست میدارم که رب محمد ست
صلی الله علیه و آله وسلم و حل آن را هم آنجا فرموده اند باآن رساله رجوع نمایند نوشته اند
که محبت و معرفت در مرتبهٔ صفات ست و بس در مرتبهٔ ذات تعالی این قسم محبت
را گنجایش نیست[له] الخ اگر گویند که مغلوبیت تقاضای اصل محبت میکند و در مرتبهٔ
ذات که مرتبهٔ سقوط نسب و اعتبارات ست هرگاه نسبت محبت ساقط باشد باید که
محبت مغلوب هم نباشد گوئیم در وقت عروج که هنگام استهلاک ست نسبت محبت
در رنگ سائر نسب ساقط ست لیکن زمان نزول که زمان شعور ست و تخلق اگر
محبت نسبی و بواسطهٔ علاقه پیدا شود گنجایش دارد چنانچه بعلاقهٔ آنکه مثلاً رب (چنانچه)
محمد ست صلی الله علیه و آله وسلم و مانند آن ایضاً رسیده بودند که حضرت ایشان
نوشته اند و نیز از حضرت خواجهٔ بزرگ منقول ست که مقصود از سیر و سلوک آنست (نقشبند)
که استدلالی کشفی شود و اجمالی تفصیلی گردد این قول نسبت باهل کشف و ارباب علم راست
می آید اما ارباب جهل که از کشف و فهم تفصیلی بهره ندارند نسبت باآنها چگونه راست (تفتیش)
آید و این مردم چه چیز طلب نمایند بدانند که این قول نسبت بهمه راست ست و مطابق
نفس امر لیکن کسی که بمطلب نرسد گناه قول چیست یا آنکه گوئیم که حکم نمودن که (باشد)
ارباب جهل مطلقاً از کشف و تفصیل بهره ندارند در حیز منع ست چه هر که از ایشان
بکمال رسیده است باطن او از حجب بر آمده است و کشف غطا و ادراک بسیط

له جمیع نسب را ازین مرتبه کوتهی ست آنجا همه حیرت ست یا جهل بلکه بذوق نفی محبت دران مرتبه میکند و هیچ وجهی
خود را شایان محبت او نمیدانند محبت ذاتی که گفته اند مراد ازان ذات احدیت نیست بلکه ذات با بعضی از
اعتبارات ذات ست ۱۲ مبدأ و معاد

حاصل نموده است که از رقیتِ ماسوای محرّر گشته است وبفنا وبقا رسیده گفته
اند تا نیابی نرهی ویافت عینِ کشف وشهود ست واز مضیقِ استدلال واجمال
برآمده است وبر تقدیرِ تسلیم آنکه کشف وشهود ورای معرفت ویافت ست گوییم که
این قول موجبِ حصر نیست که غیر این مقصد از سیر وسلوک نیست چه معرفت الله
مقصدِ اسنی ست از سیر وسلوک وآنچه درین قول مذکور ست نیز از مقاصد ست
بعضے را حاصل شود وبعضے را نے لیکن حصولِ معرفت همه را ناگزیر ست که ولایت خاصه
بے آن صورت پذیر نیست وبرین تقدیر اگر حصر گوییم حصرِ اضافی خواهد بود نسبت
بآنچه در اذهانِ عوام نقش بسته است که مقصود از سیر وسلوکِ طریقهٔ صوفیه مشاهدهٔ الوان
وانوارِ غیبی ست وکشفِ احوالِ مخلوقات وظهورِ خوارق وکرامات بنا بران فرموده که
مقصود ازان تکمیلِ ایمان ست نه تماشاے صورِ غیبیه که داخلِ عبث ست خوش گفت بیت

کراماتِ تو اندر حق پرستی ست ✦ جز این کبر وریا وعجب وهستی ست

یعنی چیزے را که کرامت خیال کرده از کشف وخوارقِ عادات کرامت نیست کرامتِ
حقیقی مقصود بر آنست که حق پرست باشی واز دقائقِ شرک برآئی وبمعرفت راه یابی
وفنا ونیستی حاصل کنی که کمالِ انسانی منحصر در آنست وهرگاه خواهی که اظهارِ کرامت و
خرقِ عادت نمائی وخلق را معتقدِ خود گردانی وازین راه از مردم امتیاز پیدا کنی هر آینه
کبر وریا وعجب وهستی پدید آید واز قرب جز بُعد نیفزاید واز معرفت بے نصیبی حاصل آید
نعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سیئاتِ اعمالنا نوشته بودند که این قول نسبت
بهر سه فریق ست یا خاص بمبتدی ومتوسط سعادت اطوار این قول نسبت بمنتهی ست
واستدلالی کشفی شدن واجمالی تفصیلی گشتن معامله منتهی ست نه مبتدی ومتوسط
ازین کمال دور اند نوشته بودند که چون حقیقتِ محمدی از مقامِ خود عروج فرموده

۱؎ یعنی قول حضرت ایشان قول حضرت خواجه بزرگ ۱۲ ۲؎ یعنی مبتدی ومتوسط ومنتهی ۱۲ ۳؎ یعنی قول سابق حضرت ایشان وحضرت خواجه بزرگ

بحقیقتِ احمدی متحد شد و آن مقام خالی ماند پس باید که وصول درین ایام الیٰ یوم
القیام بحقیقتِ محمدی محال باشد لکونہا معدومۃً و ہیچ مقامے حائل حقیقتِ
موسوی کہ محبیتِ صرف ست و حقیقتِ احمدی کہ محبوبیتِ بحت ست نماند و
موجود جز محبیت و محبوبیت خالصین نبود و مرکز بے دائرہ میباید کہ متحقق باشد و این
بحسبِ صورت محال ست و میباید کہ محمدی المشرب در جہان پیدا نشود کہ ولایتِ
محمدی موجود نیست تا واصل آن گردد بداند کہ حضرت ایشان قدس اللہ تعالیٰ سرہٗ
در مکتوب دویست و نہم از جلدِ اول تصریح کردہ اند کہ مراد از حقیقتِ احمدی و حقیقتِ محمدی
درینجا تعینِ امکانی خلق و لکن اوست علیہ وعلیٰ اٰلہ الصلوٰۃ والسلام نہ تعینِ
وجوبی کہ تعینِ امکانی او ظلِ آنست چہ عروج تعینِ وجوبی را معنے نیست و متحد
گشتن بآن تعین معقول نہ تم کلامہٗ برین تقدیر ہمہ شبہاتِ ہباءً منثوراً میگردد چہ
منشاءِ شبہات عروجِ تعینِ وجوبی ست و متحد گشتن بآن کما لا یخفیٰ و لیس فلیس
عجب کہ بعض کلام را مطالعہ کردہ اند و بعض را نادیدہ ایراد شبہات مینمایند و بر تقدیر
تسلیم گوئیم کہ لحوقِ ظل باصل موجبِ انعدامِ ظل نیست اینجا تبدلِ صفات نسبتِ فنا و
بقا کہ دو رکنِ ولایت اند آنجا نیز تبدلِ صفات ست سالک بفنا معدوم نمیشود
تبدلِ حقیقت محال ست خلقتم للابد شنیدہ باشند عجب ست کہ انعدامِ حقیقت از
کجا فہمیدہ اند و ابتناءِ شبہات بر آن نمودہ زیادہ ازین نیست کہ پیغامبر صلی اللہ علیہ
وآلہٖ وسلم ازان حقیقت عروج فرمودہ بحقیقتِ فوقانی رسیدہ اند و با وصافِ آن

گردند — کردند — تبدیل — معدوم — پیغمبر خدا

ف۱ یعنی مقام حقیقت محمدی ۱۲ ف۲ یعنی بسبب معدوم و مفقود بودن حقیقت محمدی در مقام خود ۱۲ ف۳ چہ
حقیقت محمدی حائل بود و آن معدوم شدہ و منتقل گشتہ ۱۲ ف۴ چہ مرکز مین نقطہ وسط دائرہ را گویند ۱۲ ف۵ ے
کلام حضرت المجدد قدس سرہٗ ۱۲ ف۶ وچون نیست مراد تعین وجوبی کہ منشاء شبہات سابقہ بود پس نیست و نابود گردید وجود
شبہات فافہم ۱۲ ف۷ یعنی شبہات وارد کنندگان بعض حصص کلام را مطالعہ کردہ اند و بعض حصص دیگر را نادیدہ ایراد
شبہات الخ ۱۲ ف۸ یعنی شما برائے دوام و ہمیشگی مخلوق شدہ اید ۱۲

نیز متصف گشتہ حقیقتِ سابق برجاست و وصول آن واقع و حیلولۂ آن بین الحقیقتین برحال و مرکز و دائرہ برپا بلکہ تسمیۂ آن بحقیقت محمدیہ باعتبار ما کان ست و آنچہ حضرت ایشان نوشتہ کہ مقامِ حقیقتِ محمدیہ خالی ماند نیز دلالت دارد برآنکہ آن مقام بعد عروجِ آنسرور صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بحالِ خودست پس آنچہ لوازم اوست از محبوبیت و محبیت و مرکزیت و عدمِ مرکزیت نیز بحالِ خویش باشد و ہرکہ از راہِ استعداد مناسبت باین مقام دارد محمدی المشرب ست چہ این مقام مقامِ حقیقتِ محمدی ست والسلام علیکم وعلیٰ سائرِ من اتبع الھدیٰ ٭

مکتوب (۳) سوم

بمخدوم زادہ گرامی شیخ محمد خلیل اللہ در ذکر بعضے مناقب و مآثر برادرِ کلانِ خود امام العارفین قدوۃ الواصلین واقفِ اسرارِ کلامِ مجید حضرت شیخ محمد سعید کہ بتقریبے مرقوم گردیدہ نحمدہ ونصلی علیٰ حبیبہ وآلہ ونسلم از خوردی بار آثارِ قبول و کرامت از ایشان پیدا بود و از زمانِ صبا اطوارِ ولایت و نجابت ہویدا در زمانِ حیاتِ حضرتِ قطب الولایۃ خواجہ محمد باقی رضی اللہ عنہ ایشان خورد سال بودہ اند و بملازمت صوری خواجہ نرسیدہ لیکن خواجہ در حقِ ایشان فرمودہ بودند کہ محمد سعید حریف ست از

ف۱ قولہ مآثر بہمزہ و کسرہ ثائے مثلثہ آثار و نشانہائے نیک و کارہائے پسندیدہ ۱۲ ف۲ فرزند دوم حضرت مجدد قدس سرہ اند رحمۃ ولادت شریف ایشان در حدود سال ہزار و پنج ہجری شہر شعبان بودہ ۱۲ زبدۃ المقامات ف۳ بکسر اول بمعنی کودکی ۱۲ ف۴ بفتح اول اصالت و بزرگواری و گرامی شدن ۱۲ ف۵ ملاقات ظاہری حضرت خواجہ محمد باقی رح ۱۲ ف۶ در زبدۃ المقامات آوردہ کہ حضرت ایشان میفرمودند کہ محمد سعید چہار و پنج سالہ بود کہ وے را رنجوری پیش آمد در غلبات آن ضعف از وے پرسیدہ شد کہ چہ میخواہی بے اختیار گفت حضرت خواجہ را میخواہم من این حرف او را بحضرت خواجہ قدس سرہ عرض کردم فرمودند کہ محمد سعید شمارندی و حریفی نمود و غائبانہ از ما نسبت در ربود ۱۲

ما غائبانہ نسبت گرفتہ است ع فِی الْمَهْدِ یَنْطِقُ عَنْ سَعَادَةِ جَدِّہٖ [1] و تحصیلِ کمال کمالات
ظاہری و باطنی در خدمتِ والدِ بزرگوارِ خود نمودہ اند و در ہفدہ سالگی علوم ظاہرہ ہفدہ
معقولہ و منقولہ را بدرجۂ کمال رسانیدہ اند و در رنگِ والدِ بزرگوارِ خود بکمالِ اتّباعِ شرع و
تقوی آراستہ و بمتابعتِ سُنّت و عمل بعزیمت پیراستہ آئینِ کلام و تواضعِ تمام و
تفقّدِ وُرّاد باہتمام و بذلِ موجود و نفیِ وجود طریقۂ انیقۂ [2] ایشان ست قرآنِ مجید را
بسندِ عالی تجوید نمودہ اند و در حدیثِ نبوی علیٰ مصدرہا الصّلوٰۃ والسّلام سندِ جید [3]
و رتبۂ قصویٰ دارند و در فقہیات دستگاہِ علیا حضرتِ ایشان را در اکثرِ اوقات کہ احتیاج فقاہت
بتحقیقِ مسئلۂ فقہیہ میشد از ایشان بیانِ آن میخواستند و گاہے کہ حلِ مشکلاتِ
مسائل میکردند و راہِ خلاصی از بعضے از مضایق مینمودند آنحضرت بسیار خوشوقت میشدند
و دعا در بارۂ ایشان میکردند و در حضورِ آنحضرت بمراتبِ کمال و تکمیل رسیدہ بودند و بخلافت
ایشان در آن وقت نیز تعلیمِ طریقہ و ارشادِ طلبہ میفرمودند و با وجودِ کمالِ عقلِ معاد در
معاش نیز درجۂ کامل دارند چنانچہ حضرتِ ایشان در اکثرِ امورِ مصلحت و مشورہ [4] با ایشان
مینمودند و رائے ایشان را مے پسندیدند و در امورِ باطن نیز ایشان صاحبِ سرِّ آنحضرت باطنی
بودند و اسرارے با ایشان در میان مے آوردند کہ کم کسے در ان شریک بود و با سرارِ
غامضہ و معاملاتِ خاصّۂ آنحضرت متبشّر و متحقّق اند ارباب امراضِ صوری از توجہِ مبشّر
ایشان شفا میجویند و اصحابِ عللِ معنوی از تصرفِ شان راہے بجمعیّت مے پویند
بالجملہ ایشان مصداقِ قولِ قطب المحقّقین وارث المرسلین حضرتِ خواجہ نقشبند قدس

---

[1] یعنی این کودک در گہوارۂ خرد گویاست از سعادت بخت خود یعنی در روے آثار سعادت بخت یعنی نیک بخت بودن موجودست ۱۲ [2] قولہ انیقہ بروزن صحیفہ بمعنی خوب و عجیب ماخوذ از انق بفتحتین بمعنی شاد شدن و بغایت خوش شدن ۱۲ غیاث [3] سند جید نیک و خوب باعتبار راویان و استادان ۱۲ [4] قولہ مشورہ بفتح میم وضم شین و سکون واو و صلاح پرسی و کنگاش و باین معنی بسکون شین وضم واو نیز آمدہ و بفتح واو بہ ثبوت نمیرسد ۱۲ غیاث اللغات

ستُرہ اند کہ فرمودہ اند کہ ما فضلیانیم این نقل در بزرگیِ ایشان کافیست کہ مے آرند کہ ایشان در معاملہ مے بینند کہ اصحاب کرام رضی اللہ عنہم و حضرتِ پیغمبر ما علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام جمع اند و ایشان با چندے از یاران حضرتِ ایشان نیز دران مجلس حاضر اند درین میان اصحاب کرام کاغذے طلب مینمایند کہ بخدمت آنسرور صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم نامہ نویسند کاغذ حاضر کردند و نامہ نوشتند باین مضمون کہ ایشانان و مایان در عنایتِ الٰہی جل سلطانہ برابریم و ما اینہمہ محن و ریاضات شاقہ کشیدیم و اینہا نہ و جہش چیست رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در جواب آن این لفظِ قرآنی نوشتہ اند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ و در تبیینِ معارف و حقائق و شرح اسرار و دقائق زبانِ عالی و بیانِ شافی دارند و چون نزدِ اہل معنی اعلائے کمالات و اظہر کرامات سخن در دقائقِ ذات و حقائق صفات ست تعالت و تقدست کہ از جوشِ ذوق و خروشِ شوق سر بر زدہ است لاجرم از شرحِ کمالات و بسطِ کراماتِ ایشان لب فرو بستہ حوالہ بر ملفوظات و مکتوباتِ ایشان مینماید تا ازین بآن پے برند و از معنی بصورت گرایند۔ خوش گفت

مصرع قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا

مکتوب (۴) چہارم

بفقیر حقیر جامع این مکتوباتِ قدسی آیات محمد عاشور بخاری در بیانِ طریقِ اہل اللہ و خلاصہ سیر و سلوکِ ایشان و بیانِ فنائے لطائف عالم امر و بقائے آنہا مفصلاً

ف ۱ یعنی این جماعہ کہ خواجہ محمد سعید از ایشانست فافہم ۱۲ ف ۲ یعنی گو امتیاز شرف صحبت و عدم آن درمیان موجود و متحقق فافہم ۱۲ ف ۳ ہمراہی پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم ۱۲ ف ۴ و یؤیدہ حدیث رواہ رزین عن ابی عبیدۃ قال یا رسول اللہ احد خیر منا اسلمنا و جاھدنا معك قال نعم قوم یکونون من بعدکم یؤمنون بی ولم یرونی و ایضا حدیث رواہ احمد طوبی لمن رانی و طوبی سبع مرات لمن لم یرنی و اٰمن بی ۱۲ اخر المشکوۃ

و مناسبت لطائف عالم خلق باهر یکے ازین لطائف عالم امر ✦ بسم الله الرحمن الرحیم. نحمده و نصلی علی حبیبه و آله و نسلم. بدانند که فنائے قلب عبارت از نسیان ما سوائے اوست سبحانه و عدم خطور[1] غیر بحدے که اگر بتکلف اخطار غیر نماید مخطور نگردد و بقائے آن بچیزے ست که فنائے او از ظهور آن بحصول پیوسته و آن ظهور تجلی فعل حق ست سبحانه بر قلب اگر گویند که بعد از فنا ظهور آن تجلی ست یا بعد از تجلی آن فناست گوئیم که لازم و ملزوم هم اند همان سخن شیخ الاسلام انصاریست[2] قدس سره که تا نیابی نرهی و تا نرهی نیابی ندانم کدام یکے پیش بود گسستن یا پیوستن ✦ چون از ظهور تجلی فعلی قلب فانی گردد و در آن فنا فعل سالک منتفی شود و خود را مسلوب الفعل یابد بعد ازان بفعل حق باقی گردد و فعل خود را فعل حق یابد بعد ازین فنائے روح ست و فنائے روح از ظهور تجلی صفات او تعالی بحصول مے پیوندد و بقائے روح نیز بدان صفات قدس بود بعد ازان فنائے سر ست که معنی آن شیونات و اعتبارات صفاتست و بقائے او بعد از فنائے او بآن شیونات و اعتبارات بود بعد ازان فنائے خفی ست و معنی آن صفات سلبیه تنزیهیه است و بقائے آن بآن بعد ازان فنائے اخفی است و معنی آن مرتبه ایست که کالبرزخ ست میان مرتبه تنزیهی و میان احدیت مجرده و بقائے اخفی بعد از فنا بآن مرتبه مقدسه چون سیر باینجا رسد درجات ولایت عالم امر بنهایت آید که این لطائف خمسه در مرتبه ولایت بعد ازان اگر فضل الهی مدد فرماید سیر در کمالات لطائف خمسه عالم خلق که نفس انسانی و عناصر اربعه[3] ست خواهد افتاد و این لطائف خمسه عالم خلق اصل لطائف خمسه عالم امر اند معامله لطیفه نفس اصل معامله قلب ست و معامله لطیفه باد اصل معامله لطیفه روح ست

[1] خطور بالضم گذشتن اندیشه بدل ۱۲ [2] یعنی ابو اسمٰعیل از اولاد حضرت ابو ایوب انصاری رض که از اکابر محدثین بوده است او گفته که من از سه صد تن حدیث نوشته ام که همه سنی بوده اند ۱۲ [3] از باد آب آتش خاک ۱۲

ومعاملۂ لطیفۂ آب اصلِ معاملۂ لطیفۂ سرّ ست ومعاملۂ لطیفۂ نار اصلِ معاملۂ لطیفۂ خفی است ومعاملۂ لطیفۂ خاک اصلِ معاملۂ لطیفۂ اخفیٰ ست باید دانست کہ فائدۂ فنا زوالِ صفاتِ بشریہ است ورفعِ شرکِ خفی اگرچہ سرّ وخفی واخفیٰ باحکامِ شرعی مکلّف نشدہ اند وشرکِ آنہا را در اسلام اعتبارے نمودہ اند لیکن در مرتبۂ ولایتِ خاصّہ از رفعِ آن شرکِ خفی چارہ نیست وہر چند آنہا نازکتر ونورانی تر اند شرکِ آنہا خفی تر ست ورفعِ آن شرک دقیق تر وتواند بود کہ بعضے را فنائے قلب وروح دست دہد وفنائے سرّ نشود وبعضے را فنائے سرّ شود وفنائے دو لطیفہ کہ بعد ازان ست نشود ولفنائے ہمان لطیفہ قلب وروح وسرّ اکتفا رود واز اولیا بود لیکن چون فردا حقائق ہر یک ازین لطائف در جلوہ آید آن لطائف کہ درین نشأہ بدولتِ فنا وبقا مشرّف نشدہ اند از ثمرات ونتائجِ مناسبۂ آن فنا وبقا فائدۂ کامل نگیرند۔ مَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖۤ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيْلًا۔ والسلام۔

مکتوب (۵) پنجم

بقاضی عارف کشمیری در شرحِ حدیث اَرْوَاحُهُمْ اَيِ الشُّهَدَآءِ فِيْ اَجْوَافِ طَيْرٍ خُضْرٍ الخ بر طریقۂ علما وصوفیہ مَعَ دَفْعِ الشُّبُهَاتِ الْوَارِدَةِ عَلَيْهِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا اَسْبَغَ مِنْ اَفْضَالِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى نَبِيِّ

۱؎ یعنی ہر کہ ہست درین دارِ دنیا کور وے در آخرۃ نیز کور ست۔ واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل ۱۲ ۲؎ عن ابن عباسؓ ان رسول الله صلی الله علیہ وآلہ وسلم قال لاصحابہ انہ لما اصیب اخوانکم یوم اُحد جعل الله ارواحہم فی جوف طیر خضر ترد انہار الجنۃ تاکل من ثمارہا وتاوی الی قنادیل من ذہب معلقۃ فی ظل العرش فلما وجدوا طیب ماکلہم ومشربہم ومقیلہم قالوا من یبلغ اخواننا عنا اننا احیاء فی الجنۃ لئلا یزہدوا فی الجنۃ ولا ینکلوا فی الحرب فقال الله انا ابلغہم عنکم فانزل الله تعالی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون الی آخر الآیات۔ رواہ ابو داؤد ۱۲ مشکوۃ کتاب الجہاد

الرَّحْمَةِ وَقَائِدِ الْخَيْرِ وَآلِهِ وَعَلٰى جَمِيعِ الْاَنْبِيَاءِ وَآلِ كُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِينَ نِهَايَةَ سُؤَالِ السَّائِلِينَ وَغَايَةَ اَمَلِ الْاٰمِلِينَ۔ الله سبحانه وتعالی جناب کمالات دستگاه فضائل[1] و فواضل پناه را مشمولِ عنایاتِ خویش داشته بمعارجِ قربِ ترقیاتِ بی اندازه کرامت فرماید پرسیده بودند که آنچه در حدیث آمده است که ارواحِ شهداء در اجوافِ طیر خُضر اند بچه معنی ست وکدام شرافت ست ارواحِ کُمّل را که در جوفِ جانور باشند مخدوما اول حدیث را با شرح آن ایراد مینمائیم بعد ازان تحریرِ شبهات که ایراد نموده اند و اجوبهٔ هر کدام بگوئیم عَنْ مَسْرُوْقٍ[2] تَابِعِيٌّ جَلِيْلٌ قَالَ سَأَلْنَا عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُوْدٍ عَنْ هٰذِهِ

---

[1] قوله فضائل جمع فضیله یعنی اوصاف لازمه غیر متعدیه بسوی غیر چنانکه حسن و ذکا و حیا و اصالت و نجابت و شرافت و قوله فواضل جمع فاضله یعنی اوصاف متعدیه بسوی غیر چنانچه عطا و علم و هنر ۱۲

[2] یعنی مرویست از مسروق که تابعیست جلیل القدر از اعلام فقها گفت مسروق پرسیدیم ما ابن مسعود را از تفسیر این آیت و گمان مبرید کسانی را که کشته شدند در راه خدا مرده بلکه زندگانند نزد پروردگار خود روزی داده میشوند تا آخر آیت. گفت یعنی ابن مسعود بتحقیق پرسیدیم یعنی پیغمبر خدا را از تفسیر این آیت پس فرمود یعنی آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم ارواح شان یعنی ارواح کسانیکه کشته شدند در راه خدا در درون پرندگان سبز ست بدانکه طیر جمع طائر ست اما بر واحد نیز اطلاق کرده میشود ولفظ خضر بضم خای معجمه وسکون ضاد منقوطه جمع اخضر ست مراد این ست که آفریده شود برای ارواح شهدا بعد ازانکه مفارقت کرد از ابدان خود جسمها در اشکال پرندگان تعلق گیرد آن ارواح بآن اجسام و باشد آن اجسام نائب و بدل عوض از ابدان ایشان بسوی وی اشارت ست بقول حق تعالی بل احیاء عند ربهم پس ارواح شهدا میرسند بوسیلهٔ آن اجسام بسوی آن چیز که خواهش دارند از لذتهای حسی و بسوی وی راه مینماید قول حق عز وجل یُرْزَقُوْنَ الخ هست مر آن پرندگان را یا ارواح شهدا را قندیلها آویخته شده بعرش بمنزلهٔ آشیانهای پرند سیر کنند و میچرند و میخورند از بارهای و لذتهای بهشت هر جا که میخواهند پستر رجوع میکنند بسوی آن قندیلها پس در نگریست بسوی ایشان پروردگار ایشان نگریستنی بعنایتِ خاص و تجلی مخصوص پس گفت پروردگار تعالی آیا خواهش دارید چیزی را و هیچ آرزو دارید گفتند چه چیز خواهیم و چه آرزو کنیم و حالانکه ما میچریم از بهشت هر جا که میخواهیم پس کرد پروردگار تعالی آنرا یعنی سوال را با ایشان سه بار پس هنگامیکه دیدند و دانستند که ایشان گذاشته نمیشوند از خواستن و سوال کردن گفتند ای پروردگار میخواهیم که باز گردانی جانهای ما را در تنهای ما و ما را در دنیا بفرست تا آنکه کشته شویم در راه تو و شهید شویم در راه تو بار دیگر پس چون دید و دانست پروردگار تعالی که نیست ایشان را هیچ حاجت از جهت حصول ثواب عظیم گذاشته شدند. روایت نمود این حدیث را مسلم رحمة الله علیه ۱۲

الآیۃ و لا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون
الآیۃ + قال ای ابن مسعود انا قد سألنا ای رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
فقال یعنی النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ارواحہم ای ارواح المقتولین فی
سبیل اللہ فی اجواف طیر خضر الطیر جمع طائر و یطلق علی الواحد و خضر
بضم و سکون جمع اخضر ای یخلق لارواحہم بعد ما فارقت ابدانہم ہیاکل
من تلک الہیئۃ تتعلق بہا و تکون خلفا عن ابدانہم و الیہ الاشارۃ بقولہ
تعالی بل احیاء عند ربہم فیتوسلون بہا الی نیل ما یشتہون من اللذائذ
الحسیۃ و الیہ یرشد قولہ عز وجل یرزقون فرحین بما اتاہم اللہ من فضلہ
لہا ای للطیر او للارواح قنادیل معلقۃ بالعرش بمنزلۃ اوکار الطیر
تسرح ای تسیر و ترعی و تتناول من الجنۃ ای من ثمراتہا ولذاتہا حیث
شاءت ثم تاوی ای ترجع الی تلک القنادیل فاطلع الیہم ربہم اطلاعۃ
فقال ہل تشتہون شیئا فقالوا ای شیء نشتہی و نحن نسرح من الجنۃ حیث
شئنا ففعل ذلک ثلث مرات فلما راوا انہم لم یترکوا من ان یسئلوا قالوا یا رب　بہم
نرید ان ترد ارواحنا فی اجسادنا حتی نقتل فی سبیلک مرۃ اخری فلما رای
ان لیس لہم حاجۃ ترکوا۔ رواہ مسلم درینجا دو شبہ ایراد کردہ اند شبہ اول آنکہ
این تنزیل و تنقیص ارواح ست کہ از ابدان انسانی برآوردہ بابدان حیوانی درآرند۔　تنزل
شبہ ثانی آنکہ جماعہ کہ بتناسخ و نقل روح قائلند باین حدیث تمسک مے آرند جواب این
شبہات بچند وجہ ست اول آنکہ نہادن این ارواح در اجواف طیور برائے احیاے

لہ فی المشکوۃ انا قد سألنا عن ذلک رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال الخ ۱۲ ۲ اشارت ست
بکریمہ کہ واقع ست در آل عمران و پارہ لن تنالوا یعنی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون
الخ یعنی و مردہ گمان مکن کسانے را کہ کشتہ شدہ در راہ خدا بلکہ زندہ اند نزدیک پروردگار خویش روزی دادہ میشوند شادان
بآنچہ عطا کردہ خدا ایشان را از فضل خود الخ ۱۲

ابدانِ آن طیور نیست تا توہم تناسخ پیدا آید بلکہ در رنگِ آنست کہ مروارید یا متاعِ نفیس را در صندوق بنہند بجہۃ تشریف و تکریم آن ہر چند این ارواح محیِ آن ابدان نباشند اما روا است کہ بتوسلِ آن ابدان نعم و لذات فراگیرند حتے کہ در بدنِ انسانی تصرف میکنند ہر چند محیِ انسان نیستند اما بالم و لذتِ انسان متلذذ و متالم میگردند پس این ابدانِ طیور مر آن ارواح را در رنگِ آلات و مراکب باشند تا بسببِ آن ابدان ہر چہ میخواہند در بہشت جائے میگیرند و تفرج مینمایند و مشاہدہ میکنند آنچہ در بہشت ست از انہار و ریاحین و مانندِ آن و مبتہج و ملتذ میگردند از قرب حق جل و علا و جوارِ فرشتگانِ مقرب وجہ دوم آنست کہ گفتہ اند کہ میتواند این ارواح متمثل میشوند بصورِ طیرِ خضر چنانچہ فرشتہ بصورتِ آدمی متمثل میشود پس ابدان سوائے ارواح نیستند بلکہ ارواح متجسد اند و مؤیدِ این توجیہ ست آنچہ در صحاحِ احادیث از طرقِ متعددہ وارد شدہ است اَرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ طَيْرٌ بِيْضٌ وَفِيْ بَعْضِ الطُّرُقِ فِيْ صُوَرِ طَيْرٍ وَفِيْ بَعْضِهَا اَرْوَاحُ الشُّهَدَاءِ عِنْدَ اللهِ كَطَيْرٍ خُضْرٍ و وجہ تایید آنکہ ظاہر این احادیث بر تمثلِ این ارواح بصورتِ طیر مطابق مے افتد پس حدیثِ ما نحن فیہ ہم بر آن محمول باشد فَاِنَّ الْحَدِيْثَ يُفَسِّرُ بَعْضُهٗ بَعْضًا وجہ سوم آنست کہ این ابدان بر صفتِ ابدانِ انسانیہ اند و ہر چند بر صورتِ طیر اند لیکن بر صفاتِ طیر نیستند و معتبر صفات و معانی ست نہ صورت و ظاہر جعفرِ طیار کہ دو جناح دارد و طیران مینماید

۱؎ آن چیزہا کہ بران سوار شوند از قسم مواشی و کشتی ۱۲ ۲؎ شگوفہا و تازبوہا و گیاہائے خوشبو و گلہائے غیر سرخ ۳؎ و یؤیدہ ما فی کتاب الجنائز من المشکوۃ ان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم قال انما نسمۃ المؤمن طیر تعلق فی شجر الجنۃ حتے یرجعہ اللہ فی جسدہ یوم یبعثہ رواہ مالک والنسائی والبیہقی ۱۲ ۴؎ یعنی جعفر بن ابی طالب کنیتہ ابو عبد اللہ کان اشبہ الناس خلقا و خلقا برسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وکان اکبر من علی رض وکان من المہاجرین الاولین ہاجر الی ارض الحبشۃ وقدم منہا علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حین فتح خیبر بعثہ الی موتۃ وقاتل فیہا حتے قطعت یداہ جمیعا ثم قتل فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ ابدلہ بیدیہ جناحین یطیر بہما فی الجنۃ حیث شاء فمن ہناک قیل لہ جعفر ذو الجناحین ۱۲ من الاستیعاب ملخصا

نباشند ن
نیست ن
ملتذ ن
میگردد ن
متلذذ ن
شوند ن
مجسمہ ن
سیم ن
سیوم ن
صفات
نیند ۲۰

نتوان گفت که از بدنِ انسانی برآمده ببدنِ طیر درآمده است و بعید نیست که تسمیهٔ آن
بطیر بسبب انتقال آنهاست از جائے بجائے بر ہیئت طیر نه مشی بر اقدام چنانچه
آدمی در دنیا میگردد پس ہیچ تنزل و نقص لازم نیاید و گمانِ تناسخ نیز باطل ست چه
این ابدان مقرِ دائمی ارواح نیستند تا مستلزمِ نفی حشر و نشر گردد چنانچه اہل تناسخ
بآن قائلند بلکه این ابدان تا روزِ حشر ست چنانچه در حدیث دیگر آمده است حَتّٰی
یَرْجِعَهُ اللّٰهُ اِلٰی جَسَدِهٖ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ لِبَعْثِ الْاَجْسَادِ و بعضے گفته اند که تناسخ نزدِ اہل
تناسخ ردِّ ارواح ست بابدانِ دیگر درین عالم نه در آخرت چه این جماعه منکرِ آخرت و
بہشت و دوزخ اند وجه چہارم آنست که قاضی بیضاوی گفته حیث قال اَلْحَدِیْثُ
تَمْثِیْلٌ لِحَالِهِمْ وَمَا عَلَیْهِمْ مِنَ الْبَهْجَةِ وَالسَّعَادَةِ شُبِّهَتْ بَهْجَتُهُمْ وَبَهَاؤُهُمْ وَ
تَمَکُّنُهُمْ مِنَ التَّلَذُّذِ بِاَنْوَاعِ الْمُشْتَهِیَاتِ وَالتَّبَوُّءِ مِنَ الْجَنَّةِ حَیْثُ یَشَاءُوْنَ وَقُرْبُهُمْ
مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی وَانْخِرَاطُهُمْ فِیْ عُمَّارِ الْمَلَاِ الْاَعْلٰی الَّذِیْنَ حَوْلَ عَرْشِ الرَّحْمٰنِ بِمَا اِذَا
کَانُوْا فِیْ اَجْوَافِ طَیْرٍ خُضْرٍ تَسْرَحُ مِنَ الْجَنَّةِ حَیْثُ شَاءَتْ وَتَاْوِیْ اِلٰی قَنَادِیْلَ
مُعَلَّقَةٍ بِالْعَرْشِ وجه خامس آنکه بخاطرِ فاترِ این مسکین راه یافته است آنست که میتواند
که طیرِ خضر کنایه از لطیفهٔ اخفی باشد از لطائفِ خمسهٔ عالمِ امر که قلب و روح و سر و
خفی و اخفی ست و اخفی اعلائے لطائفِ عالمِ امر ست و فوقِ ہمه آن و در شانِ آن
در حدیثِ قدسی که نقل میکنند آمده است وَفِی الْاَخْفٰی اَنَا[1] و تعبیر این لطیفه بطیر
برائے آنست که طیرانِ عالمِ قدس مینماید و از ہمه آن لطائف بالا میرود چه اصلِ او
در مراتبِ وجوب فوقِ اصولِ لطائفِ عالمِ امر ست و خضر بجہت آنکه نورِ اخفی را
نورِ سبز قرار داده اند که بہترینِ رنگہاست و حسبانِ روح بمقامِ اخفی که فوقِ او ست
بمراتب[2]

[1] یعنی حق تعالی فرماید که من در لطیفهٔ اخفی موجودم چنانکه فرموده و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن ۱۲

[2] یعنی بدو مرتبه چه فوق روح سر ست و فوق سر خفی ست و فوق آن اخفی ۱۲

وطیران آن در ضمن اخفی کمال اوست وباین طیران بجائے میرسد که از اصل خود
میگذرد واز استعداد خود ترقی مینماید واز همه آن لطائف بالا میرود ودر حق جوار بمن
فی الاخفی هو فی الاخفی انا وارد شده است پیدا میکند خوش گفت **بیت**

مور مسکین هوسے داشت که در کعبه رسد ✧ دست در پائے کبوتر زد وناگاه رسید (ن: زود ناگاه)

وچون اخفی را این قرب منزلت باشد که قنادیل معلقه بالعرش در حق آن توان
گفت والروح بعد وصوله فی جوف الاخفی تسرح من جنة القرب والوصال (والوصل)
حیث شاءت ثم تأوی الی تلک القنادیل ویعرج الجزئی الی مقام الکلی ویمحو (والوصول)
القید فی الاطلاق الماحی للاثار فتکون فی غایة القرب ونهایة الوصال کان الاول (الوصول)
اشارة الی قاب قوسین والثانی ایماء الی او ادنی وهذه الحالة تحصل للروح
بمصاحبة الاخفی وزوال التعین والاثر من اثار الاخفی ولقد شاهدنا بعض
السالکین الذین ولایتهم غیر ولایة الاخفی حصل لهم فی صحبة الشیخ المتحقق
بکمالات الاخفی الواصل الی الولایة المحمدیة التی هی ولایة الاخفی کمالات
الاخفی وتحقق بجاذبة صحبة الشیخ بتلک الولایة وعرج ببرکة شیخه فوق
استعداده خوش گفت **بیت**

اگر این لحظه ممکن کار شب نیست
ز بخت مقبلان این هم عجب نیست ✧

ومما ینبغی ان تعلم انه یجوز ان یحمل
کینونة تلک الارواح فی جوف الاخفی وعروجها الی تلک الدرجة العلیا محمولا
علی ظاهره وحقیقته ویجوز بناء علی ان الاخفی بمقتضی الحدیث النفیس محل القرب
وموطن الوصل ان یکون کنایة عن حصول مراتب القرب لها ووصولها الی درجات (بجهات)
الوصل سواء کان بوصولها الی مقام الاخفی وتحققها بکمالاته او بطریق اخر کما لا
یخفی علی ارباب فان من کل من اللطائف طریقا موصلا الی المطلوب وان کان الطرق
متفاوتة فی الوصول والایصال بتفاوت العلو والسفل الواقع فیما بینهن فان قیل

مُقتضیٰ قولِهٖ فِی الاَخفیٰ اَنَا اَن یکُونَ الطُّرُقُ کُلُّهَا مُنتَهِیَةً اِلَی الاَخفیٰ قُلنَا الظَّاهِرُ المُرَادُ بِقَولِهٖ وَفِی الاَخفیٰ اَنَا وَرَاءَ الاَخفیٰ اَنَا بِحَیثُ لَایکُونُ بَینَ الاَخفیٰ وَبَینَ المَطلُوبِ حَائِلٌ[1] بِخِلَافِ الطُّرُقِ الاُخَرِ مِنَ اللَّطَائِفِ الاُخَرِ لِوُجُودِ الحَائِلِ وَالوَسَائِطِ بَینَهَا وَبَینَ المَطلُوبِ عَلٰی مَا یَشهَدُ بِهِ الذَّوقُ وَالوِجدَانُ + +

مکتوب ششم (۶)

بسلطانِ وقت در ذکرِ مواعظ و ادائے شکرِ نعمتِ امن و امان بموجب مَن لَّم یَشکُرِ[2] النَّاسَ لَم یَشکُرِ اللّٰهَ بِسمِ اللّٰهِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ سُبحَانَکَ مَا اَعظَمَ[3] شَانَکَ وَاَظهَرَ بُرهَانَکَ اَنتَ الشَّاهِدُ فِی العَینِ وَلَا یُشَاهِدُکَ العَینُ فَاَنتَ اَقرَبُ اِلَی الشَّیءِ مِن عَینِهٖ وَقَد حَالَ الحُجُبُ فِی البَینِ صَلِّ عَلَی الهَادِی اِلَیکَ بَعدَ مَا وَقَبَ غَاسِقُ الجَهَالَةِ وَارتَفَعَ ظُلَمُ الضَّلَالَةِ مُحَمَّدٍ اَشرَفِ البَرِیَّةِ وَاٰلِهٖ وَصَحبِهٖ ذَوِی النُّفُوسِ القُدسِیَّةِ مَا دَارَتِ الاَزمَانُ وَتَسَلسَلَتِ الاَسبَابُ وَالاَکوَانُ عَن مُعَاذِ بنِ جَبَلٍ رضی اللہ عنہ اَنَّهٗ قَالَ قَد اَخَذَ بِیَدِی رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَمَشٰی قَلِیلًا فَقَالَ یَا مُعَاذُ اُوصِیکَ بِتَقوَی اللّٰهِ تعالیٰ وَصِدقِ الحَدِیثِ وَوَفَاءِ العَهدِ وَاَدَاءِ الاَمَانَةِ وَتَرکِ الخِیَانَةِ وَرَحمِ الیَتِیمِ وَحِفظِ الجِوَارِ وَکَظمِ الغَیظِ وَلِینِ الکَلَامِ وَبَذلِ السَّلَامِ وَلُزُومِ الاِمَامِ وَالتَّفَقُّهِ فِی القُراٰنِ وَحُبِّ الاٰخِرَةِ وَالجَزَعِ مِنَ الحِسَابِ وَقِصَرِ الاَمَلِ وَحُسنِ العَمَلِ وَاَنهَاکَ اَن تَشتِمَ مُسلِمًا اَو تُصَدِّقَ کَاذِبًا اَو تُکَذِّبَ صَادِقًا اَو تَعصِیَ اِمَامًا عَادِلًا وَاَن تُفسِدَ فِی الاَرضِ یَا مُعَاذُ اذکُرِ اللّٰهَ عِندَ کُلِّ شَجَرٍ وَحَجَرٍ وَاَحدِث بِکُلِّ ذَنبٍ تَوبَةً[4] السِّرُّ بِالسِّرِّ وَالعَلَانِیَةُ بِالعَلَانِیَةِ[5]

وما اظهر — فی — والتفقه — وانهاك

---

[1] وعدم الحیلولة بینهما عبر بالظرفیة فافهم ۱۲ [2] هکذا ورد فی الحدیث عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ۱۲ [3] تعجب وتعجیب من عظم الشان وظهور البرهان ۱۲ [4] قوله السر منصوب علی انه بدل کل من التوبة وتفصیل لها یعنی احدث الرجوع المخفی فی السوء المخفی ۱۲ [5] تمسك بظاهر الحدیث بعضهم فقالوا لا بد للذنب العلانی من التوبة العلانیة والمختار عند ارباب الاختیار انه امر استحبابی ۱۲ از حاشیه حصن حصین

رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي كِتَابِ الزُّهْدِ وَعَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رض قَالَ جَاءَ رَجُلٌ اِلَى رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُوْلَ اللهِ كَمْ اَعْفُ عَنِ الْخَادِمِ فَصَمَتَ عَنْهُ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ يَا رَسُوْلَ اللهِ كَمْ اَعْفُ عَنِ الْخَادِمِ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعِيْنَ مَرَّةً رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيْحِهٖ کمترین دعاگویان نیازمند بعرضِ اشرفِ اعلیٰ حضرتِ سلطان الاسلام ظِلِّ اللهِ تعالیٰ علی الانام باسطِ مهادِ العدلِ والانصافِ هَادِمِ اَسَاسِ الْجَوْرِ وَالْاِعْتِسَافِ ؎ خَلِيْفَةٌ مَلَكَ الْآفَاقَ سَطْوَتُهٗ + وَالْحَقُّ كَانَ مَلَاذَهٗ اَبَدًا سَلَكَا + يَحُوْمُ حَوْلَ ذُرَاهُ الْعَالَمُوْنَ كَمَا تَرَى الْحَجِيْجَ بِبَيْتِ اللهِ مُعْتَرِكَا + حضرتِ امیر المؤمنین اَنَارَ اللهُ بُرْهَانَهٗ میرساند و اظهارِ نیازمندی و خاکساری و ادائے شکر و ثنائے نعمتِ امن و امان و رونقِ اسلام و قوّتِ شعائرِ آن مینماید و بوظیفۂ دعائے ازدیادِ عمر و اُبّهت[1] و ظفر و نصرت که از مدّتِ مدید بآن اُنس و اُلفت یافته است در زاویۂ نامرادی و گوشۂ شکستگی با جمعے از درویشان اشتغال وارد ازان روئے که این دعا از صمیمِ قلب است و عن ظهر الغیب امیدست که قرینِ اجابت باشد آفتابِ دولت و سلطنت بر افقِ مجد و علیٰ تابان باد بالنبیِّ الامّیِّ و آله الامجاد علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات و البرکات العُلیٰ +

مکتوب هفتم (۷)

بشیخ محمد صدیق سرهندی در رفعِ شبه که بر معنی کلمۂ طیّب که نزد قوم بـ لا موجود الا الله مقرر است نموده بود. بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى صحیفۂ شریفه رسیده سببِ مسرّت گردید چون مشتمل بر سلامتی و جمعیتِ احبّه بود مسرّت بر مسرّت بخشید توقع که هم برین منوال بارسالِ احوالِ خیر مآل مبتهج و مسرور میساخته باشند

[1] قوله ابهت بضم اول و تشدید بائے موحده مفتوحه و فتح ها بمعنے بزرگی ؎

نوشتہ بودند کہ کلمۂ لا الٰہ الا اللہ مشتمل بر دو چیز ست یکے نفی و یکے اثبات آیا از ین جزو
نفی نفیِ ماسوی اللہ مراد ست یا نفیِ آلہۂ باطلہ مخدوما ہر دو معنی مجوز ست سالکان این
راہ اکثر بمعنی اول تکرار میکنند و بامداد این کلمۂ طیبہ نفیِ وجود و کمالاتِ تابعۂ وجود از خود تابع
مینمایند و از ہستیِ موہوم منخلع گشتہ بہ نیستی و عدمیتِ ذاتی متحقق میگردند و فنا کہ
رکنِ اعظمِ ولایت ست حاصل مینمایند نوشتہ بودند کہ اگر نفیِ ماسوی اللہ مراد باشد
ہیچ مضایقہ نیست مخدوما شبہہ کہ بر شقِ ثانی ایراد کردہ اند اینجا نیز وارد میشود و محل
مضایقہ میگردد چرا کہ اگر ماسوی اللہ موجود ست بنفیِ ما منتفی نمیگردد و اگر موجود نیست نفیِ چہ ن
آن تحصیلِ حاصل ست در جواب گوئیم کہ سالک تکرار این کلمہ بعنوانِ لا مقصود الا اللہ
میکند و باین تکرار نفیِ مقاصد و مراداتِ خود مینماید ہر مراد و مقصود سدِ سکندریِ این راہ
است سالک تا از مراداتِ خود بر نیاید و ہیچ مقصودے غیر از حق سبحانہ در ساحتِ سینۂ او بر نیاید ن
نماند و تعلقِ حبی و علمیِ او از اشیا گسستہ نشود بحوالیِ بارگاہِ عزت راہ نیابد مصرع
در تو یک آرزو ابلیسِ تست * وجہِ فلا اشکال اگر بعنوانِ لا موجود بگوئیم ہم محظور
مدفوع ست چہ برین تقدیر گوئیم ماسوی اللہ موجود نیست معدوم ست لیکن موجود نما ست
مصرع ما عدمہائیم ہستیہا نما * در رنگِ دائرۂ موہومہ کہ از گردشِ نقطۂ جوالہ بہم رسیدہ
است بنا بر آن در ذہنِ عوام و متخیلۂ سالک بعنوانِ موجود مقرر شدہ است
سالک بتکرارِ این کلمہ نفیِ وجودِ آن مینماید تا از غلطِ حس بر آید و از جہلِ مرکب وا رہد و در
دیدۂ بصیرتِ او جز یک موجود نماند و در وصفِ خاصِ او کہ وجود ست دیگرے را شرکت نبود
نوشتہ بودند کہ اگر مراد نفیِ آلہہ است کہ معتقدِ کفار ست پس ما را کہ نہ آلہۂ باطلہ در ذہن ست اہل انکار ن
و نہ در خارج گفتنِ این نفی و اثبات چہ فائدہ دارد مخدوما فائدۂ آن تبری ست از کفر و
بیزاری ست از شرک و تجدیدِ ایمان ست و اثباتِ توحید در حدیث آمدہ است

۱ پس مجال تمام ہیچ مضایقہ نیست چگونہ راست مے آید ۱۲ ۲ اذ یکون المعنی ح لا مقصود الا اللہ وھذا صحیح من غیر تکلف ۱۲ ۳ یعنی بسبب موجود نما بودنش ۱۲ ۴ نادانی از نادانی خود ۱۲

جلت ذو الایمانکم بقول لا اله الا الله بهر گفتن آن چندین حسنات در نامه او مینویسند و
کفارت[1] چندین سیئات مینمایند و در حدیث ست من قال لا اله الا الله ومدّها هدمت
اربعة آلاف من الکبائر و در بالا گذشته است سالکان راه اکثر بمعنی اول تکرار میکنند نوشته
بودند اگر فی الواقع آلهه باطله موجود نیست پس نفی آن تحصیل[2] حاصل ست و اگر موجود ست پس
از نفی او منتفی نمیشود و موجود نفس الامری معدوم نمیشود و همچنین معدوم نفس الامری بوجود　بنفی
نمے آید مخدوما این شبهه بر تقدیر یست که از لا اله لا موجود خواهیم و نفی وجود آلهه کنیم لیکن
اگر نفی استحقاق عبادت آن نمائیم و معنی کلمه طیبه لا مستحق للعبادة ولا معبود بالحق الا
الله گوئیم چنانچه علما گفته اند هیچ شبهه وارد نمیشود و آنچه نوشته اند که موجود نفس الامری
معدوم نمیشود و معدوم بوجود نمے آید این هر دو مقدمه در حیز منع[3] ست و بر اصول اسلامیه
درست نمیشود مذهب حکمات ست کما حقق فی موضعه والسلام علی من اتبع الهدی والتزم
متابعة المصطفی علیه وعلی آله من الصلوات والتسلیمات افضلها واکملها.

مکتوب (۸) هشتم

بخواجه عبد الله اسلام خانی در حل سوال و از تطبیق در میان قول مشایخ لا یذکر الله الا
الله که نافی وجود سالک ست و در آیه کریمه کی نسبحک کثیرا و نذکرک کثیرا که مثبت
وجود ذاکر ست. بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی
نوشته بودند که در کلمات اکابر واقع شده است ما قال الله الا الله ولا یذکر الله
الا الله و امثال آن از ین نفی وجود ذاکر مفهوم میشود و از آیه واذکر ربک اذا نسیت

---

[1] یعنی هر که بگوید این کلمه طیبه را و بکشد و دراز کند آنرا یعنی بمد خواند لا اله را از برای مبالغه در نفی الهیت غیر حق سبحانه افگنده شود و بر طرف گردانیده شود چهار هزار از گناههائے کلان ۱۲ واعلم انه استحب العلماء ان یمد الصوت بقول لا اله الا الله والحدیث هذا فی کنز العباد فی تذکرة الموضوعات ۱۲

[2] و آن غیر مجوز ست ۱۲

[3] قوله در حیز منع یعنی ممنوع ست و مسلم نیست و بے دلیل ست دلیل بران باید آورد ۱۲

[4] پوشانیدن بسیارے از دیدها ۱۲

وَاٰیۂ کَیْ نُسَبِّحَکَ کَثِیْرًا وَّنَذْکُرَکَ کَثِیْرًا وجودِ ذاکر معلوم ست تطبیق چہ باشد بدانند کہ
بندہ بسیر و سلوک ہرگز حق نشود و در ہیچ وقت قیدِ امکانی از وے زوال نپذیرد بیت
سیہ روئی ز ممکن در دو عالم ❊ جدا ہرگز نشد واللہ اعلم
لیکن سالک در ہنگامِ محویت و استہلاکِ تعینِ امکانی خود را متحقق بوجودِ حقانی و متخلق
باخلاقِ او تعالی میابد و در عبادات و اذکار و جز آن وجودِ خود را درمیان نے بیند و لا
یَذْکُرُ اللہَ اِلَّا اللہُ و امثالِ آنرا بر زبان مے آرد پس این معاملہ در شہودِ سالک ست و بس
بیت کسے کو در خدا گم شد خدا نیست ❊ پس آنچہ از آیۂ کریمہ معلوم ست حقیقت و نفس
الامر نیست و آنچہ در کلامِ اکابر واقع شدہ است محمول بر تشبیہ و تجوز ست دیگر آنچہ در
کلامِ اکابر واقع شدہ ست مَا قَالَ اللہَ اِلَّا اللہُ مراد از اللہ درینجا مرتبۂ وجوبست کہ جامعِ اسما و
صفات و شیون و اعتبارات ست چہ فنا و بقا درین مراتب ست و آنچہ در آیتہائے
قرآنی واقع ست مراد از ان مرتبۂ ذات ست پس در مرتبۂ صفات و اعتبارات چونکہ نفیِ
وجودِ سالک ست باعتبارِ فنا و استہلاک مَا قَالَ اللہَ اِلَّا اللہُ راست و درست ست و در
مرتبۂ ذات بے ملاحظۂ اعتبارے از اعتبارات فنا و بقا مقصود نیست پس ذاکر را در ان
موطن نسبتِ اثنینیت با مذکور ست ہر چند باصولِ خود فنا و بقا یافتہ باشد پس
درآنجا وَاذْکُرْ رَّبَّکَ وَکَیْ نُسَبِّحَکَ صادق بود ❊

مکتوبِ نہم (۹)

بتقاضئ عنایت اللہ در نصائح ضروریہ و در تعلیم طریقۂ علیہ کہ غائبانہ از آنحضرت طلب نمودہ
بود ❊ بِسْمِ اللہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ
مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ کَمَا یَحْرٰی ❊ اما بعد صحیفۂ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و
مشرف گردید مخدوما گرفتاریِ ما دونِ حق جل و علا از اشد امراضِ قلبیہ است فکر ازالۂ آن

از اہمِ مہام است مصرع در خانه اگر کس است یکحرف بس است ۞ مکتوب شریف بعد رسیدن
و مطالعه نمودن گم شده توقف در جواب آن ہمین شد که ہر گاه بہم رسد بعد نظرِ ثانی جواب
آن نوشته شود تا حال بہم نرسید ناچار بکلمۂ چند تصدیع داده گشت اظہارِ شوق و انجذاب از دردِ
طلب نموده بودند این شوق را نعمتِ عظمیٰ دانند و این درد را سرمایۂ سعادت تصور فرمایند عزیزے
گفته است اگر نخواستے داد. نداده خواست حق سبحانه آتش این شوق را مشتعل سازد و
شعلۂ طلب را سربلند گرداند تا از ماسوی الله بالکل بیگانه کنند و از کشاکش لاطائل بتمام وا رهانند مطلوب ن
طلب طریقه نموده بودند مخدوما مدارِ کار در طریقۂ ما بر صحبت است بصحبت و توجۂ پیرِ کامل
طالبِ صادق ترقیات میسر باید و بمدارجِ قرب عروج میکند این معامله به پیام و نوشتن
راست نیاید بہر حال طریقه را مینویسید بعمل در آرند از خلو بہتر است فرد گر ندارم از شکر بیت ن
جز نام بہر ۞ زین بسے بہتر که اندر کام زہر ۞ بدانند که اول شرطِ این راه توبه است توبه
بکنند و بگویند خداوندا ہر گناہے و تقصیرے که از من بوقوع آمده است بدانستگی من یا بدانستگی کنند ن
من از آن توبه کردم و برگشتم و سه بار این استغفار بخوانند اَستغفرُ اللهَ العظیمَ الذی
لا الٰه الا هو الحیُّ القیّومُ و اَتوبُ الیه بعد از آن زبان را بکام بچسپانند و لبہا را ببندند
و متوجه قلبِ صنوبری که آشیانۂ حقیقتِ جامعۂ قلبیه است و محلِ آن پہلوے چپ است
زیرِ پستانِ چپ گردند و بزبانِ دل تکرار لفظِ مبارک الله الله بکنند چنانچه در دل حرفے
بگذرانند درین ذکر حبسِ دم نکنند و نه دم را در ذکر دخل دہند دم بطور خود مے آمده باشد و زبان
را اصلا حرکت ندہند و مداومت برین ذکر نمایند چه در نشستن و چه در برخاستن و چه در
خوردن و چه در خفتن با وضو و بیوضو ہمه وقت بگویند گفته اند دست بکار دل بیار محلِ نظرِ
مولیٰ دل است دل را پاک باید داشت و از التفاتِ بما دونِ حق سبحانه یکسو باید کرد بیت دور ن

۵۱ یعنی از ضروری‌ترین ضروریات است ۱۲ ۵۲ یعنی اگر حق سبحانه و تعالی اراده دادن و مہربانی نمودن نداشتے این خواست و
شوق و درد نداده و پیدا نمودے پس این شوق و درد علامت عنایت حق است جل و علا ۱۲ ۵۳ ورد فی الحدیث من قال ہذه الکلمة
غفر له وان کان قد فر من الزحف وفی روایة من قال ثلث مرات وفی روایة خمس مرات غفر له وان کان علیه مثل زبد البحر ۱۲ ماخوذ

ذکر گو ذکر تا ترا جان ست ✦ پاکیِ دل ز ذکرِ رحمان ست
وَالسَّلَامُ عَلَیکُم وَعَلٰی سَآئِرِ مَنِ اتَّبَعَ الھُدٰی ✦

مکتوب دہم (۱۰)

بمرزا لطیف بخاری در ترغیب بر مداومتِ ذکر و تحریص بر تحصیلِ فنائے قلبی ✦ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ مُحَمَّدٍ سَیِّدِ الْوَرٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی اَحوال و اوضاعِ فُقرائے این حدود مستوجبِ حمد ست امید کہ آن عزیز الوجود نیز بسلامت و بعافیت بوده بر جادۂ شریعتِ علیہ و سُنّتِ سَنیہ مستقیم و مستدیم باشند و از قشر بلُب آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت بیت قومے ز وجودِ خویش فانی رفتہ ز حُروف در معانی ✦ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسبِ مرضیاتِ مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند و فرصت را غنیمت شمرند و توشۂ آخرت را آمادہ سازند چندان مداومت بذکرِ قلبی نمایند کہ ذکر و حضور ملکۂ دل شود و صفتِ لازمۂ او گردد کہ بنفی منتفی نشود چنانچہ سمع صفتِ سامعہ و بصر صفتِ باصرہ و انقطاعِ تام دل را از ماسوی حاصل شود و نسیانِ مادونِ او تعالی نمایند بحدے کہ اگر بتکلّف ماسوی بیاد او دہند یادش نیاید این حالت معتبر بفنائے قلبی ست و منزلِ اول ست از منازلِ وصول مصرع این کار دولت ست کنون تا کرا دہند ✦ مخدوما مکرما صلاح آثار تقوی شعار شیخ عبد الرحمن از عزیزان ست و از دوستانِ صمیم ہر قدر رعایت و تفقدِ حالِ مشار الیہ خواہند فرمود سببِ مسرتِ فقرا خواہد شد

مکتوب یازدہم (۱۱)

بمحمد باقر لاہوری در ذکرِ بعضے از نصائحِ ضروریہ و آنکہ بعضے از اقسامِ اجازت موقوف بر کمالِ مُجاز نیست ✦ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ اَکْمَلُ الْحَمْدِ

عَلیٰ کُلِّ حَالٍ وَالصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ الْاَتَمَّانِ الْاَکْمَلَانِ عَلیٰ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِیْنَ. صحیفۂ گرامی کہ از راہِ محبت ارسال داشتہ بودند رسید خوشوقت گردانید باید کہ ہمین منوالِ احوال را نویسان باشند کہ سبب توجہِ غائبانہ است آنچہ از سرگذشت خود و مقدماتِ طلب و ہجومِ وساوس اولاً و قلتِ آن ثانیاً و از حلاوت ذکر و ظہورِ اشواق و اذواق نوشتہ بودند ہمہ بوضوح انجامید خوش گفتہ بیت

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم ٭ کہ نو پروازم و شاخِ بلند آشیان دارم

چون درین راہ در آمدہ اید مردانہ در آئید و لوازمِ طلبگاری را کار فرمائید و عُروۂ[۱] وثقیٰ شریعت غرا را از دست ندہید و سُنَنِ نبویہ را عَلیٰ صَاحِبِہَا الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ بدندان محکم گیرید و از بدعت و صحبتِ مبتدع محترز باشید و کمرِ ہمت را در خدمت مولائے حقیقی جَلَّ سُلْطَانُہٗ چست بربندید و دوامِ توجہ و اقبال را بجنابِ قدسِ او تعالیٰ از اجلِّ نعم دانید و استہلاک و اضمحلال در فضائے اطلاق اعظمِ مقاصد شمرید و ہرچہ مانع و منافیِ آن دولت باشد صد فرسنگ راہ ازان بگریزید و بر محبت و اطاعتِ شیوخ مستقیم باشید کہ مدار این راہ بر آن ست گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ ست اجازتے کہ بشما گفتہ آمد موافقِ آن بعمل آرید این نوعِ اجازت برائے آنست کہ چند کس یکجا نشستہ مشغولی کنند در طریقۂ ما از تنہا نشستن این روش بہتر ست تا فیضِ یکدیگر بیکدیگر منعکس شود موقوف بر کمالِ مجازلہٗ نیست آن قدر ہست کہ او سرِ حلقہ می شود و درین ضمن ہم تربیتِ اوست و ہم تربیتِ مسترشدانِ او حق سبحانہٗ بدرجاتِ کمال و اکمال ترقیات دہاد و از عُجب و پندار برہاناد. وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلیٰ سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفیٰ عَلَیْہِ وَعَلیٰ اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلیٰ.

نسخہ: تمحت — بر — اقدس — بکدیگر / بہم دیگر برہم دیگر — قدر نست

[۱] بضم اول وضم واو دوم و سکون ثائے مثلثہ و فتح قاف یعنی دستاویز محکم و عروہ کہ یعنی رسن شہرت دارد خطاست ۱۲ غیاث

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بحافظ محمد شریف لاہوری در تذکر + بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ (تذکیر)
وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال واوضاعِ اینجد ودستوجب حمدست وَالْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ
سُبْحَانَهٗ عَافِيَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ عَلٰى جَادَّةِ الشَّرِيْعَةِ الْعَلِيَّةِ وَالسُّنَّةِ السَّنِيَّةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ
عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ فَاِنَّهَا مِلَاكُ الْاَمْرِ وَمَدَارُ النَّجَاةِ وَدُوْنَهٗ خَرْطُ
الْقَتَادِ احوال رانویسان باشند وتوشۂ آخرت راآمادہ سازند وگریۂ سحر رامغتنم شمرند ودروزبہ
بوند مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ دوستان رابدعائے سلامتی خاتمہ یاد آرند وَالسَّلَامُ (دارند)
عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ
وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعُلٰى +

مکتوب (۱۳) سیزدہم

نیز بحافظ محمد شریف لاہوری در موعظت + بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ
وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند مکتوب شریف کہ درینولا ارسال داشتہ بودند رسیدہ سبب
مسرت گردید بجمعیت باشند وہموارہ در ترقی بوند مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ چون
نسبتِ شما باین اکابر قوی ست امیدوار بہاست بالجملہ آنچہ نقد ست آنرا بناز دارند وشکر
آن بجا آرند لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ وآنچہ نسیہ است مترصدِ حصول آن باشند فَاِنَّ
الْمَرْءَ مَعَ مَنْ اَحَبَّ گریۂ سحری رامغتنم شمرند وتوشۂ آخرت راآمادہ سازند جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ (سحران)
تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ جَاءَ الْمَوْتُ بِحَذَافِيْرِهٖ جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيْهِ مامول از دوستان
دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ +

لہ عن ابی بن کعب قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا ذہب ثلثا اللیل قام فقال یا ایہا الناس اذکروا اللہ اذکروا اللہ
اذکروا اللہ جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ جاء الموت بما فیہ جاء الموت بما فیہ رواہ الترمذی ۲ المشکوٰۃ باب البکاء

مکتوب (۱۴) چہاردہم

باسلام خان در اسرارِ عشق و خواصِ آن. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِهِ الْمُجْتَبٰی وَعَلٰی سَائِرِ عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی. التفات نامہ گرامی کہ بمصحوبِ ڈاک چوکی ارسال داشتہ بودند رسید چون مشعر از سلامتی آن مشفق مع توابع بود سببِ فرحتِ فراوان گردید اظہارِ گلہ مندی از قلتِ ارسالِ مراسلات نمودہ بودند مگر ما فقیر در این معنی بسیار کاہل ست مَعَ ذٰلِکَ مترددان آن حدود ہم کم اند معذور خواہند داشت خدا نخواستہ باشد جل شانہ کہ در نسبتہا فتورے و در محبتہا قصورے رفتہ باشد بلکہ بتطاول زمان امید ست کہ نسبتِ معنوی بیفزاید و بمرورِ شہور آتشِ شوق مشتعل شود و بادہ محبت در جوش آید ؎ شرابِ کہنہ مالذت دگر دارد. ہر چند کہ کُلُّ جَدِیْدٍ لَذِیْذٌ لیکن شوق و محبت ہر قدر کہنہ بود و دیرینہ تر باشد نشۂ دیگر آرد و ثمراتِ بے اندازہ بخشد حبِ قدیمست کہ سلسلۂ وجود و ایجاد را جنبانیدہ است و عشقِ دیرینہ است کہ عاشق را از معشوق جدا ساختہ و شوقِ ازلی ست کہ اشدِ شوق بمعشوق منتسب گردانیدہ و بر شوقِ حادث غالب آمدہ عجب معاملہ است عشق ہر چند منشأ ظہور و اظہار گشتہ و کثرت را از وحدت نمودار ساختہ است نسبتِ اضمحلالِ کثرت و واسطۂ استہلاک و فنائے عاشق در معشوق ہم عشق ست عَرَفْتُ رَبِّیْ بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ ؎ در عشق چنین بو العجبیہا باشد. ظہورِ اثنینیت مقتضائے ذاتِ عشق ست چہ نسبت را از وجودِ اثنین چارہ نبود و محبت بے محب و محبوب صورت نہ بندد و محوِ اثنینیت تقاضائے صنعتِ عشق ست کہ باحدِ المنتسبین قائم ست یا گوییم کہ عشقِ معشوق مثبتِ اثنینیت ست و وجودِ عاشق میخواہد و عشقِ عاشق سببِ محو عاشق ست و نافیِ اثنینیت فنا و محویتِ عاشق بکمال بے جذبِ معشوق صورت نہ بندد

؎۱ رو نہ گفتن بان اطراف ۱۲ ؎۲ و گفتہ گشتن ماہہا ۱۲ ؎۳ اشارت ست بحدیثے کہ وارد ست اندرین باب ۱۲ ؎۴ یعنی زیرا کہ عشق نسبت ست و نسبت را از وجود لابد ۱۲

ضیاء الدین حسین الملقب اسلام خان المتوفی ۱۰۷۴ھ · مکتوب ۱۵ بر — درین باب — مصرع — گردد / دگر دارد — ایست — مصرع — منتسبین — صنعت

پس عمدہ درین باب نیز عشق معشوق آمد خوش گفت بیت اداۓ حق محبت عنایتے
است ز دوست ✦ وگرنہ عاشق مسکین بہیچ خورسندست ✦ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ
عَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰاتُ وَ
التَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ الْعُلٰی ✦

مکتوب (۱۵) پانزدہم

نیز باسلام خان دربیان آنکہ آدمی را ناگزیرست کہ تامل نماید کہ براۓ فردا چہ آمادہ کردہ است
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَضْعَافَ مَاحَمِدَهٗ جَمِیْعُ خَلْقِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
عَلٰی حَبِیْبِهٖ مُحَمَّدٍ خَیْرِ خَلْقِهٖ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الَّذِیْنَ اَقَامُوا الدِّیْنَ وَاَحْیَوا السُّنَّةَ مِنْ خَلْفِهٖ
احوال و اوضاع فقراۓ این حدود مستوجب حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی سَلَامَتُکُمْ وَ
اِسْتِقَامَتُکُمْ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا قَالَ اللّٰهُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَ
لْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ[۱] پس برہر کس ناگزیرست کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تامل
نماید و نیک بنگرد کہ براۓ روز موعود کہ مقدار آن پنجاہ[۲] ہزار سال ست چہ آمادہ کردہ است واز
حسنات او کدام قابل قبول ست و کدام لائق رد و طعن حق سبحانہ و تعالی آدمی را عبث
و مہمل نیافریدہ[۳] است وبطور او نگذاشتہ تاہر چہ داند بکند و ہر طور خواہد زندگانی نماید مقصد
از خلقت او اداۓ وظائف بندگی ست و تحصیل فنا و نیستی کہ حاصل معرفت[۴] ست عبادتے
کہ دران وجود عابد درمیانست آن عبادت شایان جناب قدس نیست آنجا ہمہ دین خالص[۵]
میخواہند و بشرکت راضی نے و معادات و مخالفت نفس مے طلبند و ما بوالہوسان درپے

نسخہ: نبیرۂ اسلام خان

[۱] بدانکہ این آیہ کریمہ واقع ست در سورۂ حشر و پارۂ قد سمع اللّٰہ (۲۸) ۱۲ [۲] قولہ پنجاہ ہزار سال اشارت ست بکریمہ کہ واقع است در سورۂ معارج و پارۂ تبارک فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ ۱۲ [۳] قال اللّٰہ تبارک افحسبتم انما خلقنکم عبثا و قال عز وجل ایحسب الانسان ان یترک سدی ۱۲ [۴] قال اللّٰہ تبارک و تعالی وما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون ای یعرفونی ۱۲ [۵] قال عز وجل الا للّٰہ الدین الخالص ۱۲

مرادات نفسیم و در استیفاء لذت عاجله سعی داریم هیهات هیهات وما ظلمهم الله ولکن کانوا انفسهم یظلمون مامول از دوستان دعاے سلامتی خاتمه است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدی ✦ ✦

مکتوب شانزدهم (۱۶)

بمحمد صادق پسر نصیر خان در جواب اسوله او و در سخنان جماعه که خود ها را بمسند شیخی گرفته اند و در تیه ضلالت مانده اند و معتقدات ایشان نه بر وفق شریعت غرا است و در تحقیق وحدت وجود و فوائد کلمه طیبه لا اله الا الله وما یناسب ذلک ✦ بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله اضعاف ما حمده جمیع خلقه والصلوة والسلام علی افضل الرسل وخیر خلقه محمد وعلی اله واصحابه الذین اقاموا الدین وحافظوا علیه من خلفه ✦

اما بعد مکتوب مرغوب که از راه محبت فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت و چون متضمن عافیت و استقامت دوستان بود فرحت بر فرحت افزود حمدا لله سبحانه که از محبت فقرا خالی نیستند و بتقریبے یاد آوری مینمایند از احوال بعضے از ساکنان آن دیار نوشته بودند و پارهٔ از معتقدات ایشان را بیان نموده بودند بوضوح انجامید نوشته بودند که مذکور توحید بسیار است همه اوست میگویند و اسم ذات میگویند که اسم کل است چنانچه اسم زید که آنچه در زید است و وجود زید است همه اسم علیحده دارد پس کجاست هر عضو را اسم جدا است و زید هیچ جا نیست همچنین در اینجا هم میگویند که حق سبحانه و تعالی باین قسم در جمیع اشیا بظهور آمده است و ابد الدهر باین طور گذشته و خواهد گذشت پس اگر هر شے را الله بگوئیم جائز باشد که فنائے مطلق نیست مگر بحسب ظاهر وجود موهوم مخد و ما مودّائے این عبارات نفی وحدت و اثبات کثرت است که منافی مذهب محققان صوفیه است و انحصار وجود مطلق هست در

۱ قوله تیه بالکسر بیابانے که رونده در آن هلاک شود ۱۲ غیاث ۲ یعنی مجموع عوالم و مجموع موجودات ۱۲

وجودِ مقیدات یعنی وجودِ حق جلّ وعلا در وجودِ ممکنات منحصر ست ومطلق را جز در مراتبِ تقیدات وجودے نہ وبطلانِ آن اظہر من الشمس ست چہ لازم مے آید کہ حق سبحانہ در وجود وسائر کمالات محتاج بممکن باشد چنانچہ کلی طبعی کہ منحصر ست در افراد ودر وجودِ خود محتاج ست بآنہا بلکہ درین ضمن نفی واجب ست تعالیٰ واین کفر صریح ست پس البتہ وجودِ واجب را تعالیٰ وراے وجودِ ممکنات باید شمرد واثبات باید کرد ومطلق را وراے مقیدات باید فہمید وباید دانست کہ برین تقدیر نسبتِ اثنینیت در وجودِ واجب ووجودِ ممکن پیدا مے شود وقضیۂ مقررہ است الاثنانِ متغایرانِ وچون تغایر آمد اتحادِ ذاتی میانِ واجب وممکن نشد این اشکالیست صعب کہ بر مسئلۂ وحدتِ وجود وارد ست زیرا کہ اگر مطلق را منحصر در مقیدات میگویند کفر لازم ست چنانچہ گذشت واگر منحصر نیست وجود علیحدہ دارد پس توحید واتحاد نشد واگر گویند اثنینیت وقتے باشد کہ عالم موجود بود عالم نزدِ اینہا جز در وہم نیست میگویند الاعیانُ ما شمّتْ رائحۃً من الوجود گوئیم برین تقدیر اتحادِ ذاتی نشد وہمہ اوست نمیتوان گفت موہوم را با موجود چہ اتحاد ست وکدام عینیت واگر ہمہ اوست باین معنی گویند کہ ہمہ نیستند موجود اوست تعالیٰ پس درست وراست ست لیکن درین ہنگام ہمہ اوست گفتن بطریق تجوز خواہد بود نہ بر سبیلِ حقیقت چنانچہ صورتِ زید را کہ در آئینہ منعکس شود بر سبیلِ تجوز گویند کہ این صورت عینِ زید ست ویا زید را در آئینہ دیدم بالجملہ ظہورات وعکوسِ شے را بطریقِ تشبیہ وتنظیر عینِ شے میتوان گفت نہ بحقیقت ونفس امر مگر آنکہ اصطلاح برین معنی نمایند کہ خارج از مبحث ست چنانچہ اسد را حمار گویند واصطلاح بربندند فی الحقیقۃ اسد اسد ست وحمار حمار باصطلاح اسد حمار نشود وآنچہ بعض اکابر گفتہ اند ہمہ اوست نہ باین معنی ست کہ مطلق تنزل نمودہ منحصر در مقیدات شدہ وتنزیہ تشبیہ گشتہ است ومرتبۂ تنزیہ نماندہ حاشا کہ مرادِ اکابر آن باشد

---

۱ یعنی پس لازم ست وجودِ واجب کہ وجودِ واجب را تعالیٰ الخ ۱۲ ۲ یعنی بر تقدیریکہ وجودِ واجب ومطلق را وراے وجودِ ممکن ومقید اثبات باید کرد وباید فہمید ۱۲ ۳ یعنی موجوداتِ خارجیہ بوئے از وجود نہ شمیدہ اند ۱۲

تعالَى اللهُ عن ذٰلِكَ عُلُوًّا كَبِيرًا بلکه باینمعنی ست که ہمه ظهوراتِ اوست چنانچه از کُتُب و رسائلِ شیخ محی الدین عربی که سر آمدِ موحّدان ست وتابعانِ او اینمعنی واضح ولائح ست وبر اینمعنی اِشکال وارد نمیشود وآنچه گفته اند که اَبد الدّہر باین طریق گذشته وخواہد گذشت این سخن قول ست بقِدمِ عالم واین کفر ست ونیز اِنکار ست از فنائِ اَشیا که قرآنِ مجید بآن ناطق ست كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ ، وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ ونوشته بودند که بعث باین طریق میگویند که این وجود از خاک ست باز خاک شود واز خاک گیاه روید وگیاه را حیوانات بخورند وگوشتِ آنرا شخصے خورد وازان نطفه شود واز نطفه باز آدم شود وقیامت ہمین را گویند الخ بدانند که این اِنکار ست از حشر ونشر وروزِ قیامت که کفر والحاد وزندقه است وانکار ست از اَحادیث ونصوصِ قرآنی که روزِ قیامت آمدنی ست ومُردها از گور بر انگیخته شوند واوّلین وآخرین در جائے معیّن جمع کرده شوند وحساب وکتاب درمیان آید ومیزان برپا شود وپل صراط نصب کنند مومنانِ متقی ازان بگذرند وبه بہشت روند وکافران در دوزخ افتند وبعذابِ مخلّد گرفتار شوند انکار این روز کفرِ صریح ست قَالَ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّوْرِ نَفْخَةٌ وَّاحِدَةٌ وَّحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَّاحِدَةً فَيَوْمَئِذٍ وَّقَعَتِ الْوَاقِعَةُ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَّاهِيَةٌ وَّالْمَلَكُ عَلٰى أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمٰنِيَةٌ إِلٰى آخِرِ الْآيَاتِ نوشته بودند که میگویند نماز برائے مردمِ ظاہر بین ست وذکرِ قلبی وعباداتِ دیگر برائے صافی وجود ست واگرنه آدم وجمیعِ اَشیا بعبادت مشغول اند سوائے عبادتِ ظاہر اگرچه خود اطلاع ندارند وشریعت از برائے مردمِ ناقص عقل آنست ور گسترانیده اند که فسادے برپا نشود مخدوما ہر که نماز وسائرِ احکامِ شرعیه را چنین میگوید از جہالت ونقصانِ عقل

---

۱ یعنی بعضے از ساکنانِ آن دیار ۱۲ ۲ واقع ست در آخر سورهٔ قصص ۱۲ ۳ بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ زمر وپارهٔ فمن اظلم (۲۴) ۱۲ ۴ یعنی ایشان انکار قیامت وبعث نمیکنند اما بعث را باین طریق میگویند که این الخ ۱۲ ۵ اعلم ان الکریمة هذه واقعة فی سورة الحاقة من الجزء التاسع والعشرين (۲۹) ۱۲

ادست نماز آنست که پیغمبر خدا صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ آنرا استونِ دین فرموده است (نماز)
هر که آنرا برپا داشت دین را برپا داشت و هر که هدم کرد نماز را دینِ خود را هدم کرد و نماز را معراجِ
مومن فرموده که اَلصَّلٰوۃُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ و راحتِ خود در نماز دانست و قرۂ عین در نماز
فرموده اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ ۔ وَقُرَّۃُ عَیْنِیْ فِی الصَّلٰوۃِ قربیکه در حینِ ادائے نماز ست بیرونِ آن
نیست چنانچه در حدیث آمده است (روشنی چشم) اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ اِلَی الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ و نیز در
حدیث آمده است حجابے که درمیانِ بنده و خدا است جَلَّ وَعَلَا در نماز برداشته میشود و نیز
وارد شده است اَلسَّاجِدُ یَسْجُدُ عَلٰی قَدَمَیِ اللّٰهِ فَلْیَسْجُدْ وَلْیَرْغَبْ بالجمله هر کمالے که است
منوط باتیانِ باحکامِ شرعیه است ورائے آن ضلالت و گمراہی ست فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ
اِلَّا الضَّلٰلُ قرآنِ مجید و احادیثِ نبوی عَلٰی مَصْدَرِهَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ همه ناطق
باتیانِ احکامِ شرعیه اند صراطِ مستقیم این ست ورائے آن همه سُبُلِ شیاطین ست (راہے)
(سبل الشیاطین) عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُوْدٍ رضی قَالَ خَطَّ لَنَا رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ خَطًّا
ثُمَّ قَالَ هٰذَا سَبِیْلُ اللّٰهِ ثُمَّ خَطَّ خُطُوْطًا عَنْ یَمِیْنِهٖ وَعَنْ شِمَالِهٖ وَقَالَ هٰذِهٖ سُبُلٌ عَلٰی
کُلِّ سَبِیْلٍ مِّنْهَا شَیْطَانٌ یَدْعُوْ اِلَیْهِ وَقَرَاَ وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْهُ الْاٰیَۃَ
رَوَاهُ اَحْمَدُ وَالنَّسَائِیُّ وَالدَّارِمِیُّ کلمۂ متفقۂ جمیعِ انبیا و مجمع علیه علما را بخیالاتِ ایشان[1]
نمیتوان برداشت شریعت برائے ناقص عقلان گفتن عینِ کفر و الحاد ست اَعَاذَنَا اللّٰهُ
سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاکُمْ عَنْ هٰذَا الْاِعْتِقَادِ نوشته بودند که از بعضِ کتب و رسائل اینقدر مفهوم
(حیرانست) شده است که نه اوست[2] و نه غیر اوست درین باب هم حیران ست که هر گاه نه اوست و نه غیر او
پس چیست جائے حیرانی ست بداند که اگر عالم را مظاهرِ اسماءِ الٰهی گفته شود تعالٰی پس عینِ
(نه عین) ذاتِ او نیست و این ظاهر ست و غیر هم نیست یعنی[3] مبائن و مستقل چه اسما و صفات

[1] یعنی خیالات باطله که از آن اوست حاشا نسبت بعید ست ۱۲ [2] یعنی عالم نه عین حق ست و نه غیر حق جل وعلا ۱۲ [3] یعنی عالم برین تقدیر غیر ذات حقه هم نیست و مراد از غیر مباین و مستقل ست یعنی مباین از حق نیست و نه وجود مستقل دارد ۱۲

چونکه قائم بذات اند مباین نیند و بخود استقلال ندارند چنانچه صورت زید که در آئینه منعکس شود میتوان گفت که این صورت نه عین زید ست و نه غیر زید نوشته بودند که وارد شده است اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ آدَمَ عَلٰی صُوْرَتِهٖ باز بیچون و بیچگونه و بی شبهه و بی نمونه میگویند جای حیرانی ست مخدوما هیچ جای حیرانی نیست آنچه از دین بالقطع و تواتر ثابت شده ست بآن اعتقاد راسخ باید داشت و این قسم الفاظ را از ظاهر صرف باید نمود یا علم آنرا بحق سبحانه حواله باید کرد و در اعتقاد مجمع علیه شبهه را راه نباید داد حق سبحانه حضرت آدم را علی نبینا و علیه الصلوة والسلام بکمالات خویش آراسته کرد و بصفات خود موصوف ساخت و در آئینه آن اتم گردانید پس مشارکتے و مشابهتے او را علیه السلام با آنحضرت پیدا شد هر چند آن مشابهت در اسم بود و آن مشارکت در صورت باشد نه در حقیقت مثلاً علم ممکن را در جنب علم واجب تعالی چه مقدار ست و قدرت او را با قدرت او تعالی کدام اعتبار و علی هذا القیاس سائر الصفات پس باعتبار این مشابهت صوری و مناسبت اسمی بر سبیل تجوز و تشبیه میتوان گفت اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ آدَمَ عَلٰی صُوْرَتِهٖ اینجا لطیفه ایست دقیق در لفظ عَلٰی صُوْرَتِهٖ گویا ایمائے ست بآنکه این مشارکت و مناسبت در صورت و در اسم ست نه در حقیقت چه این کمالات و اوصاف که در ممکن ست در جنب صفات و کمالات واجبی باعتبار اختلاف آثار گویا حقیقت دیگر دارند و ماهیت مختلف شرکتے نیست مگر در نام و صورت مَا لِلتُّرَابِ وَ رَبِّ الْاَرْبَابِ نوشته بودند که قرآن را میگویند که معجزه ست اگر مراد آنست که مقصود از انزال قرآن آنست که معجزه باشد نه چیزهای دیگر که قرآن متضمن آنست از امر و نهی و اخبار پس این فی الحقیقت ناگرویدنست باحکام الهی و استهزا و سخریه است بآیات و بیانهای قرآنی عجب ست که بنای اعجاز قرآن قائل ند و شک نیست که اعجاز قرآن ازین راه ست که کلام حق ست تعالی نه کلام بشر هر گاه نزد

---

۱ پس چه جائے حیرانی ست ۱۲ ۲ رواه الشیخان بلفظ خلق الله آدم علی صورته ۱۲ ۳ بیان معنی مجازی حدیث مذکورست ۱۲ ۴ یعنی هیچ مقدار نیست ۱۲ ۵ یعنی هیچ اعتبار نیست ۱۲ ۶ چه نسبت خاک را با عالم پاک ۱۲ ۷ یعنی اگر مراد ایشان از قول ایشان که قرآن معجزه است آنست که مقصود از الخ ۱۲

ایشان حق تعالی را وجودے نیست جز در ممکنات چنانچه خود میگویند که زید کجاست زید
هیچ جائے نیست پس قرآن را که انزال کرد و رسولان را که فرستاد قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْكِتٰبَ
الَّذِیْ جَآءَ بِهٖ مُوْسٰی نوشته بودند که واقع شده است اَلَآ اِنَّهٗ بِكُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ پس چگونه
و بچه طرز محیط است بدانند که احاطه بر دو نوع ست اگر احاطه را باحاطهٔ علمی فرود آریم
چنانچه جمعے از محققان بآن رفته اند و قرآن مجید نیز بآن ناطق ست وَاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ
بِكُلِّ شَیْءٍ عِلْمًا هیچ جائے تحیر و محل ریب نیست و اگر ورائے احاطهٔ علمی احاطه ثابت کنیم
پس گوئیم که احاطه و معیت حق جل و علا نه از قبیل احاطهٔ جسم بجسم ست که منافی تنزیه و
تقدیس ست این احاطه از جملهٔ متشابهات ست در رنگ ید و وجه ایمان آریم که او تعالی
محیط ست و با ما ست و بکیفیت آن مشغول نشویم و آنچه مدرک و مکشوف میشود او تعالی
را از ان منزه و مبرا دانیم این ست طریق اسلم در متشابهات اگر در حضور میبودند زیاده
برین گفته میشد بمشیة الله سبحانه الحال بهمین قدر اکتفا نمایند نوشته بودند که لَا
اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ اگر باین معنی بگوئیم که کافران بتهارا آلهه میگویند آنرا نفی باید کرد و الله را
اثبات باید کرد درست ست و اگر بمعنی لَا مَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰهُ گفته میشود پس مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰهِ
برائے چه بگویند و لَا اِلٰهَ هم برائے چه بگویند درین هم ثانی میشود و همین اسم ذات الله
کافی ست درین باب چه حکمت ست بدانند که کافران که بتهارا آلهه میگویند اله بمعنی
معبود گویند نه اله بمعنے خالق و واجب الوجود که اکثر شان مشرک فی العبادة اند پس مآل
هر دو شق یکے بود تا نفی معبودات باطله ننمایند اثبات معبود بحق صورت نه بندد و
لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ کلمهٔ توحید ست و توحید موقوف ست بر نفی شرکاء پس اول نفی شرکاء

۱ے نظم الآیة هکذا وما قدروا الله حق قدره اذ قالوا ما انزل الله علی بشر من شئ قل من انزل الخ هذه
الکریمة وقعت فی سورة الانعام من الجزء السابع (واذا سمعوا) ۱۲ ۵۲ الکریمة هذه فی اخر سورة حم السجدة
من الجزء الخامس العشرین (الیه یرد) ۱۲ ۵۳ اعلم ان هذه الکریمة وقعت فی اخر سورة الطلاق من الجزء الثامن
والعشرین (قد سمع الله) ۱۲ ۵۴ کر آیات و احادیث بدان ناطق اند ۱۲ ۵۵ از تشقیق و تردید شما ۱۲

ضروری آمد تا حقتعالیٰ را بوحدانیت بشناسند پس اینجا ایرادِ ثانی برائے نفی ست نہ برائے اِثبات تا ثانی و ثالث و رابع را اِلیٰ ماشاءَ اللهُ تعالیٰ نفی نکنند اثباتِ واحد چگونہ نمایند مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللهِ را کہ میگویند نہ برائے اثباتِ معبودیتِ او بلکہ تا تصدیقِ رسالتِ او صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ نمایند بعد تصدیقِ توحید کہ ایمان موقوف باین دو تصدیق ست باید دانست کہ صورتِ ایمان چنانچہ موقوف ست بر نفی آلهہ آفاقی کہ اَصنام و سائر معبوداتِ کَفَرہ است حقیقتِ ایمان موقوف ست بر نفیِ آلهہ اَنفُسی کہ عبارت از ہواہائے نفسانی است و گرفتاری ست بما دونِ حق جَلَّ وَعَلَا آیۂ کریمہ اَفَرَءَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ شاہدِ این معنی ست بزرگان گفتہ اند کہ ہر چہ مقصودِ تُست معبودِ تُست پس طالبِ حق را جَلَّ وَعَلَا از تکرارِ آن چارہ نیست لہذا اہل اللہ این کلمۂ طیبہ را برائے سُلوک و تسلیک اختیار فرمودہ اند تا سالک بتکرارِ این کلمہ از ہواہائے نفسانی و وساوسِ شیطانی و مقاصدِ انسانی بتمام برآید و مقصود و معبود و محبوبِ او غیر از ذاتِ منزّہ نماند و فنا حاصل شود بیت

هیچکس را تا نگردد او فنا + نیست رہ در بارگاہِ کبریا

پس لَا اِلٰہ را برائے اِثباتِ اِلٰہ نگویند تا نویسید کہ این ثانی میشود بلکہ برائے نفیِ ثانی میگویند کہ بآن گرفتار ست و باین گرفتاری در بارگاہِ کبریا خوار و بے اعتبار ست آرے اسمِ ذات جذب و محبت مے آرد و قسمے از فنا مے بخشد لیکن کلمۂ نفی و اثبات برائے سلوک و رفعِ علائق ناگزیر ست تا فنائے حقیقی حاصل شود و حُجُب بتمام مرتفع گردد نظم

تا بجاروبِ لَا نروبی راہ + نرسی در سرائے اِلَّا اللہ

درین راہِ غَیْبُ الْغَیْب ہر خس و خاشاکِ این راہ بندار اِنِّیْٓ اَنَا اللهُ مے سراید و بگرفتاریِ خود دلالت مینماید پیرِ کاملِ مکمل بلکہ سابقۂ کرم میباید تا سالکِ بیچارہ را ازین گرداب‌ہا

ف ۱ افادۂ امر زائد ست بر اصل جواب کہ دانستن آن ضرور و لابد ست ۱۲ ف ۲ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ جاثیہ و پارۂ الیہ یرد (۲۵) و در سورۂ فرقان ادءیت من اتخذ الخ واقع ست ۱۲ ف ۳ یعنی کلمۂ لا الہ الا اللہ ۱۲ ف ۴ جواب ست از قول او و اسم ذات اللہ کافی ست ۱۲

برآرد و بمطلب اعلیٰ دلالت نماید طالب ذاتِ احدیت را باید کہ از ہمہ مشاہدات و تجلیات بگذرد و در تحتِ لا آرد کہ این ہمہ وابستہ بظلال ست و تسلّی ست بشبہ و مثال بلکہ اسماء و صفات ہم ملحوظِ عارف نبود و قبلۂ توجہ را پراگندہ نسازد حضرتِ خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آن ہمہ غیرست بحقیقتِ کلمۂ لا نفی آن باید کرد و شیخ ابو اسحاق گازرونی پیغمبر خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم بخواب دید و پرسید یا رسول اللہ ما التوحید فرمود کُلُّ ما ہجس[2] ببالِکَ اَو خطر فی خیالِکَ فاللّٰہُ تعالیٰ ما وراءَ ذٰلِکَ مخدوما این قسم مردم کہ این نوع معتقدات دارند و خود ہا را السنّد شیخی گرفتہ اند لصوص[3] دین اند از صحبتِ شان دور باید بود و از دین بیگانہ اند و از ربقۂ اسلام بیرون و در لجۂ[4] ضلالات مستغرق اند و دیگران را ہم از راہ میبرند ضلّوا فاضلّوا از ایشان دور باشند و صحبتِ شان را سمِ قاتل دانند کہ بموتِ ابدی میرساند فِرَّ مِنْ صُحبتِہِم وَدُوِّیتِہم اکثر ما تفرّ من الاسد عجب ست از برادرانِ شما کہ باین قسم مردم گرویدہ اند و دین و ایمانِ خود را از دست میدہند عجب تر آنکہ شما نوشتہ اید کہ تربیت میابند کسے کہ در دین و ایمانِ او سخن باشد تربیتِ او چہ خواہد بود ؎ او خویشتن گم ست کرا رہبری کند + ہنوز ہم ہیچ نرفتہ است در ہائے توبہ مفتوح ست ما لم یغرغر[5] غرغرِ ایمان را برباد دہند خبر کردن شرط ست

مکتوب (۱۷) ہفدہم

بمرزا ابو المعالی در بعضے نصائحِ ضروریہ و در بیانِ آنکہ مدارِ ترقی و وصول غالباً بر صحبت ست

ف۱ و حضرت سعدی شیرازی گفتہ بیت ؎ اے برتر از خیال و قیاس و گمان و وہم + و ز ہر چہ گفتہ اند و شنیدیم و خواندہ ایم + دفتر تمام گشت و بپایان رسید عمر + ما ہمچنان در اول وصفِ تو ماندہ ایم + ف۲ قولہ ہجس از باب ضرب یعنی آنچہ بگذرد در دل تو یا خطور کند در خیال تو پس خدا تعالیٰ بالائے اوست ۱۲ ف۳ لصوص بضمتین جمع لص بالکسر دزد و سلق ح ف۴ قولہ لجہ بالضم و تشدید جیم میان دریا و در ترکیب توضیح دریا یعنی در میان دریائے گمراہی غرق اند ۱۲ ف۵ اشارۃ الی الحدیث رواہ الترمذی و ابن ماجہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ یقبل توبۃ العبد ما لم یغرغر یعنی بدرستیکہ خدا تعالیٰ قبول میکند توبہ بندہ را مادام کہ غرغرہ نکند یعنی نرسد روح در حلقوم و غرغرہ آمد و شد کردن آواز در گلو و جان در حلق ۱۲

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله العلی الاعلی والصلوة والسلام علی رسوله المصطفی کما یلیق بحاله ویحری وعلی آله وصحبه وسائر من اتبع الهدی التفات نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی که جناب مخدومی مخدوم مزادگی از راه کرم نامزد این مسکین نموده بودند بمطالعهٔ آن مشرف و مفتخر گردید الله تعالی سلامت دارد و بر جادهٔ شریعت و طریقت استقامت بخشد اظهار شوق و درد طلب نموده بودند حق سبحانه وتعالی آتش این شوق را مشتعل سازد و شعلهٔ طلب را سربلند گرداند تا از ماسوای مطلوب حقیقی بالکلیت برهاند و بسرادقات[۱] قرب و عرفان برساند انه قریب مجیب کرم نموده نوشته بودند که احوال این بزرگان را از نفحات[۲] وغیره ملاحظه کرده مطابق آن سعی نموده و مینماید اما چون این همه بغیر رهنمونی سالک بود[۳] اصلا نتیجه نداد و کشایش رو ننمود مگر ما آنچه نوشته اند راست و درست ست درین راه غیب الغیب بی دستگیری مرشد کامل راه رفتن و سلوک نمودن بسی مشکل ست حق سبحانه وتعالی میفرماید وابتغوا الیه الوسیلة[۴] هرگاه ببارگاه سلاطین مجازی بی وسیله نمیتوان رسید بدرگاه سلطان حقیقی و شاهنشاه تحقیقی وسیله ضرور و ناگزیر ست و آنچه در بارهٔ این مسکین از راه حسن ظن نوشته اند از بزرگی خود نوشته اند و این دور از کار را در آئینهٔ خویش دیده والا ۵

من هیچم و کم ز هیچ هم بسیارے ✦ وز هیچ کم از هیچ نیاید کارے

این قدر هست که آنچه از بزرگان باین هیچمدان رسیده است بطلبه در میان مے آرد بعضے را اثرها مے بخشد و ببرکت انفاس نفیس این اکابر بشطرے از کمالات شان میسر ساند مخدوما این مسکین هرچه باندازهٔ ظن و تخمین خود دارد همه از ایشان ست و از برکات بزرگان الغیان از ایشان چه دریغ ست سعادت خود در خدمت ایشان تصور مینماید لیکن چه توان کرد که مدار این طریقهٔ علیه بر صحبت و برابطهٔ محبت بشیخ مقتدا است کشائش و ترقی غالبا منوط

۱ سرادقات بالضم سراپرده‌ها وخیمه‌ها ۱۲ منتخب ۲ یعنی نفحات از ملا جامی ۱۲ در بیان احوال مشائخ رحمهم الله تعالی ۱۲ ۳ یعنی بغیر اخذ طریقه از شیخ کامل راه دان ۱۲ ۴ قال الله تعالی یا ایها الذین آمنوا اتقوا الله وابتغوا الیه الوسیلة وجاهدوا فی سبیله لعلکم تفلحون — سورهٔ مائده پاره لا یحب الله ۱۲

باآن ست و چون طریقهٔ بزرگان ما اتّباع سنّت و اجتناب از بدعت ست تا حصول صحبت
بر متابعتِ سنّت مستقیم باشند و احیاءِ سننِ متروکه نمایند در حدیث آمده است مَن اَحیٰی[1]
سُنّتِی بَعدَ مَا اُمِیتَت فَلَهٗ اَجرُ مِائَةِ شَهِیدٍ و احیاءِ سنّت متروکه عبارت از آنست
که در عمل آرد و اعلاءِ آن آنست که دیگران را نیز دلالت نماید تا بعمل آرند ترقی و حصولِ مراتبِ
قُرب همه وابسته باتباعِ سنّت ست آیهٔ کریمه قُل[2] اِن کُنتُم تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِی
یُحبِبکُمُ اللّٰهُ شاهدِ این معنی ست و از بدعت دور بوند و محترز باشند و با مبتدع صحبت ندارند
و در مجلس خود جائی ندهند و در حدیث آمده است اَهلُ البِدعَةِ کِلَابُ اَهلِ النَّارِ و اوقات
را بوظائفِ طاعات و اذکار و ادعیه که از رسولِ خدا صلی اللّٰه تعالیٰ علیه وآلهٖ وسلّم
ماثور ست و در کتبِ[3] احادیث مذکور ست معمور دارند و تکرارِ کلمهٔ طیبهٔ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ هر قدر که
توانند نمود بکنند از یکهزار تا پنجهزار باتفاقِ صوفیهٔ علیه در تنویرِ باطن این کلمه سودمندتر ست
مانندِ ذکرِ قلبی و اشغال و مراقباتِ باطنی که در طریقهٔ ما معمول و متعارف ست بحضورِ تعلق
وارد حقائق آگاه مولانا عبد الخالق که متوطنِ آنجاست و مدّتے در صحبت گذرانیده و صاحبِ
حال و کمال ست چند گاه ست که بجهتِ ملاقاتِ فقیر اینجا آمده است اگر بخاطر برسد
اشاره فرمایند که او را رخصت آنجا کند که وطنِ مالوفِ اوست و از جانبِ فقیر بطریقِ سفارش
بآنجناب شغل و مراقبهٔ باطن بگوید و توجهات نماید شاید راهِ ترقی بکشاید چون ملاقاتِ
فقیر بالفعل بے اشکال نیست این طریق بخاطر رسیده است بیشتر مختار اند والسلام
علیکم و علیٰ سائرِ مَنِ اتَّبَعَ الهُدیٰ وَالتَزَمَ مُتَابَعَةَ المُصطَفیٰ عَلَیهِ وَعَلیٰ آلِهِ
الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالبَرَکَاتُ العُلیٰ

مکتوب (۱۸) هژدهم

[1] فی المشکوٰة من احیی سنة من سنتی قد امیتت بعدی فان له من الاجر مثل اجور من عمل بها رواه الترمذی
و فی المشکوٰة ایضا من تمسک بسنتی عند فساد امتی فله اجر مائة شهید رواه البیهقی ۱۲ [2] بر آنکه این کریمه واقعست در
سورهٔ آل عمران و پارهٔ تلک الرسل (۳) ۱۲ [3] مانند حصن حصین للجزری و اذکار للنووی رحمهما الله تعالیٰ ۱۲ [4] یعنی در صحبت ملیان ۱۲

بصوفی پاینده محمد کابلی در نصائحِ او بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بیت هر چه جز عشقِ خدائے احسن ست ؛ گر شکر خوردن بود جان کندن ست ؛ سعادت آثارا گرفتاریِ ما دونِ حق جل وعلا از اشدِّ امراضِ قلبیه است فکرِ ازالهٔ آن از اهمِ مهام ست مصرع در خانه اگر کس ست یکحرف بس ست ؛ اللّٰه تعالیٰ همواره با خود دارد و یک لحظه بغیرِ خود نگذارد و عافیت و استقامت نصیبِ وقت گرداند وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۹) نوزدهم

بملا پاینده محمد کابلی در جوابِ اسئوله که نموده بود بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُهٗ وَ نُصَلِّیْ عَلٰی حَبِیْبِهٖ وَاٰلِهٖ وَنُسَلِّمُ اللّٰه تعالیٰ آن برادرِ دینی را از رقیّتِ احوال گذرانیده بمحوّلِ احوال برساند و از غیب بعین و از اجمال به تفصیل آرد و از تلوین بتمکین و از حروف بمعانی مشرّف سازد کتابے که به فرزندی محمد عبد اللّٰه نوشته بودند رسید اسئولهٔ چند دران مندرج بود جوابِ آنرا ازین فقیر درخواست نموده بودند نوشته میشود استماع فرمایند سوالِ اوّل آنکه در قرآنِ مجید و در حدیثِ قدسی تصریح ست بآنکه حضرتِ آدم ابو البشر علٰی نبیّنا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مخلوق بیدِ اللّٰه ست تعالیٰ اگر از یَد قدرت مراد داریم تخصیص آدم را وجه چه باشد چه مخلوقاتِ دیگر هم بقدرت مخلوق شده اند و اگر از یَد قدرت مراد نداریم مذهبِ مجسّمه قوّت پیدا میکند جواب روا است که مراد از یَد قدرت داریم چنانچه مذهبِ ماوّلینِ متشابهات است و تخصیصِ آدم علٰی نبیّنا وَعَلَیْهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ برائے تشریف و تکریمِ اوست نه برائے حصر چنانچه در آیهٔ کریمه اِنَّ عِبَادِیْ لَیْسَ لَکَ عَلَیْهِمْ سُلْطَانٌ و امثالِ آن در قرآنِ مجید بسیار واقع شده است و تخصیص در ذکر دلالت بر تخصیص در نفس الامر نمیکند و اگر از یَد قدرت

[حاشیه: نسخه: و از تعین بغیب — نسخه: بتعین — نسخه: و از تفصیل باجمال]

۱ یعنی از اشد مزخرفات ست ۱۲ ۲ یعنی گردانندهٔ حالات و از حالے بحالِ دیگر رسانندهٔ و ترقی دهنده یعنی حق سبحانه و تعالیٰ ۱۲ ۳ یعنی جماعهٔ که بمعیتِ حق تعالیٰ قائل اند ۱۲ ۴ اعلم ان اضافة الجلد الی یاء المتکلم ههنا للتشریف والتکریم کما فی ناقة اللّٰه و روح اللّٰه و بیت اللّٰه وامثالها والکریمة هذه واقعة فی سورة بنی اسرائیل من الجزء الخامس عشر (۱۵) ۱۲

مُراد نداریم صفتِ یدِ بے کیف بحق تعالی اِثبات خواہیم کرد در رنگِ متشابہاتِ دیگر مذہب مجسّمہ را تقویت بر تقدیر ست کہ اِثباتِ یدِ جسمی نمودہ آید تعالی اللّٰہُ عَنْ ذٰلِكَ عُلُوًّا کَبِیْرًا سُوالِ دوم آنکہ از خیر التابعین اُوَیسِ قرنی منقول ست مَنْ عَرَفَ اللّٰہَ لَا یَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ معنی این عبارت چیست بدانند کہ در صحتِ این نقل تردُّد ست چہ اگر شے را بر عموم بگذاریم لازم مے آید کہ از عارف ہیچ چیز خواہ معارفِ وجوبی باشد خواہ حوادثِ کونی مخفی نماند و آن خلافِ واقع ست ہر گاہ بسید انبیا علیہِ وعلیٰ آلہٖ افضلُ الصَّلَوٰتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ حکم شد کہ قُلْ لَّوْ کُنْتُ اَعْلَمُ الْغَیْبَ لَاسْتَکْثَرْتُ مِنَ الْخَیْرِ وَمَا مَسَّنِیَ السُّوْءُ بدیگران چہ رسد و اگر شے را بمعارفِ باطنی تخصیص بکنیم نیز مشکل میشود ہر گاہ مقررِ قوم باشد کہ رواست کہ ولی از ولایت و قربِ خود آگاہ نباشد فَمِنَّا مَنْ عَلِمَ وَمِنَّا مَنْ جَہِلَ بجمیع معارف چہ رسد اصحابِ کرام عَلَیْہِمُ الرِّضْوَانُ کہ در اعلیٰ طبقۂ ولایت اند ہیچ قصصِ شہود و مشاہدہ از اکثرے آنہا منقول نیست در خلافتِ حضرتِ عثمانؓ چون انسؓ بخدمتِ ایشان رسیدؓ و در راہ ظاہر انظرے بجمیلہ از نسا واقع شدہ بود حضرتِ عثمانؓ فرمود اَیَدْخُلُ عَلَیَّ اَحَدُکُمْ وَعَلٰی عَیْنِہٖ اَثَرُ الزِّنَا حضرتِ انسؓ از روئے تعجب گفت اَوَحْیٌ بَعْدَ رَسُوْلِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ کشف و خوارق چون در آن وقت قلّت داشت ذہنِ حضرتِ انسؓ بدان طرف نرفت و بر تقدیرِ صحتِ نقل عبارت را از ظاہر مصروف باید ساخت بالفعل آنچہ بخاطر راہ میابد آنست کہ مراد آنست کہ لَا یَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ مِّمَّا یُحْتَاجُ اِلَیْہِ فِی الْمَعْرِفَۃِ یعنی ہر کہ خدا را شناخت از مقبولان گشت و مقبول را ضائع نمیگذارند پس ہر چہ او را در راہِ معرفت در کار ست بآن اِعلام مے فرمایند بیواسطہ بطریقِ الہام و کشف یا بواسطۂ پیر و مرشد وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَالِ جوابِ سُوالِ سیوم مراد از ادب کہ اکابرِ طریق فرمودہ اند اَلطَّرِیْقَۃُ کُلُّھَا اَدَبٌ ادبِ شریعت ست و آدابِ طریقت کہ کنایت از رعایت و متابعتِ شیوخِ خود ست ہمہ در آدابِ شریعت

لہ الکریمۃ ہذہ وقعت فی سورۃ الاعراف من الجزء التاسع ونظم الاٰیۃ ہکذا - قل لا املک لنفسی نفعا ولا ضرا الا ما شاء اللّٰہ ولو کنت اعلم الغیب الخ ۱۲ سے ہذا من اقاویل بعض اکابر الطریقۃ العلیۃ ۱۲

مندرج ست و بیان شافی دارد

مکتوب (۲۰) بیستم

بشیخ محمد سعید فاروقی در شرح بعضے از اذواق او صحیفهٔ شریفه رسید و مسرت بخش گردید
حمداً لله سبحانه که بذوق و شوق‌اند و از یادِ فقرا فارغ نه محبت این طائفه با این طائفه است
و در حریم خاص شان محرم و همراز اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ[1] حدیث نبوی ست عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ در حصولِ حقیقتِ محبت کوشند و از دیاد کیفیتِ آن خواهند تا معیتِ فاتیه
حاصل نمایند و از خود گذشته همواره با محبوب بوند صفتِ محبت بود که صدیق اکبر را که در شانِ او
آمده و لکن معنیً وَقَرَ فِیْ قَلْبِهٖ از همه پیش قدم ساخت و بدولتِ معیتِ خاصه بر دوند ائے
ثَانِیَ اثْنَیْنِ[2] شنوانید و بنویدِ[3] مَا ظَنُّكَ بِاثْنَیْنِ اللهُ ثَالِثُهُمَا[4] مکرم و ممتاز گردانید خوش گفت
بیت بکنجِ غار گزینیم خلوت از همه خلق + گر آن لطیفِ جهان یارِ غارِ ما باشد
بعضے اذواق و وارداتِ که در کتابتِ میان خواجه نوشته بودند مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت
اَللّٰهُمَّ زِدْ آواز یکه از جانبِ دستِ راست شنوده و روشنائی که از انجانب دیده اید واردِ است
از حق جَلَّ وَعَلَا بر روح که مقامِ آن جانبِ راست ست فرود آمده است و آزا در تصرف
خود آورده است ملوک ست که از عالمِ غیب بر مملکتِ روح که محلِ هوش و شعور ست استیلا
نموده آنرا زیر و زبر ساخته است لاجرم مستی و بیخودی آورده اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا دَخَلُوْا
قَرْیَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ یَفْعَلُوْنَ[5] الحال معاملهٔ شما

---

[1] هذا قطعة من حدیث رواه الشیخان ۱۲ [2] اشارت ست بآیهٔ سورهٔ توبه یعنی اذ اخرجه الذین کفروا ثانی اثنین اذهما
فی الغار الخ ۱۲ [3] قوله نوید بضم نون و کسر واو و یائے مجهول خبر خوش و بعضے بفتح نون و یائے مجهول گفته ۱۲ از غیاث [4] عن
انس بن مالك رض ان ابا بکر الصدیق قال نظرت الی اقدام المشرکین علی رؤسنا و نحن فی الغار فقلت یا رسول الله
لو ان احدهم نظر الی قدمه ابصرنا فقال یا ابا بکر ما ظنك الخ متفق علیه ۱۲ مشکوة باب المعجزات
[5] این کریمه واقع ست در سورهٔ نمل و پارهٔ وقال الذین (۱۹) ۱۲

از لطیفۂ قلب گذشتہ بلطیفۂ روح قرار یافتہ است وارتقا نمودہ امیدوار فوق باشند وہمت را بلند دارند و لنعم ما قیل بیت بو صلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم * کہ نو پروازم و شاخ بلند آشیان دارم * مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است والسّلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الھدیٰ *

مکتوب (۲۱) بست و یکم

بصوفی نور بیگ در نصیحت او بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خدمت صوفی نور بیگ ازین دور افتادہ سلام عافیت انجام خوانند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ذی الجلال است امید کہ آن عزیز نیز بجمعیت ظاہر و باطن باشند و بر جادۂ شریعت علیہ مستقیم بود و از قشر بلب آید و از لفظ بمعنے گراید نسبت باطن را نیک محافظت نمایند و در از دیاد کیفیت آن کوشند با خلق کمتر اختلاط کنند و زاویۂ نامرادی از دست ندہند بالجملہ توشۂ آخرت را آمادہ سازند جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ فقد جاء الموت بحذافیرہ مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است والسّلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۲) بست و دوم

بحافظ ابو اسحاق در مداحی طریقۂ صوفیہ علیہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب کہ درین ولا مرسول داشتہ بودند بورود آن مبتہج و مسرور گردید اللہ تعالیٰ بجمعیت و عافیت دارد و بر جادۂ شرع محمدی علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسّلام و سنت احمدی مستقیم و مستدیم گردانند و از تعلقات دنیا و گرفتاری ماسوے محرز ساختہ در سرادقات معرفت و سراپردۂ قرب خویش انس و الفت

ملہ درآید جنبندہ در پے او آید در پے آیندہ در آمد مرگ بتمام خود ۱۲ ۵ حذافیر یعنی سرہا و کنارہائے چیزے جمع حذفور بالضم و حذفار بالکسر و حذفور یعنی شریف و جمع کثیر نیز آمدہ عرب گوید اعطاہ الدنیا بحذافیرہا داد او را دنیا بتمام ۱۲ منتخب

دہد آین معنی در عالم اسباب وابستہ بسلوک طریقہ صوفیہ علیہ است آین بزرگواران در محبت حق جل وعلا از خود واز غیر خود گسستہ اند ودر عشق او از آفاق وانفس گذشتہ ما سوا را در راہ او درباختہ وبا او ساختہ اند اگر حاصل دارند ورا دارند واگر واصلند باو واصلند باطن شان را بہیچ انقطاع از ما دون او تعالی روئے دادہ است کہ اگر سالہا یاد ما سوے نمایند بیاد شان نیاید واز انانیت نفس بنوعے گذشتہ اند کہ عود کلمہ انا را بر خود شرک میدانند رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللهَ عَلَيْهِ ۔ وَرِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ خداوندا مرا ازین قوم بگردان یا از نظارگیان این قوم گردان کہ قوم دیگر را طاقت ندارم ہر کس کہ ہوس این راہ دارد وتخم این اندیشہ در دل مے کارد باید کہ ہمہ چیز را گذاشتہ صحبت این اکابر اختیار نماید و جان نثار لوازم طلبگاری کند واز ہر جا بوئے ازین دولت بمشام جان برسد از پئے آن شود خوش گفت بیت بعد ازین مصلحت کار دران مے بینم ۔ کہ روم بر در میخانہ وخوش بنشینم مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۲۳) بست وسوم

بمرزا غضنفر در شرح اذواق وتعبیر وقائع کہ نوشتہ بودند بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيغِ الدَّعَوَاتِ میرساند صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن احوال علیہ ووقائع سنیہ بود فرحت بر فرحت افزود از فنائے لطائف خمسہ ونفی یافت از خود واثبات یافت خود بخود کہ نوشتہ بودند واین بیت را حسب حال یافتہ بیت نمید ہد رہ ہمصحبتان بخلوت خویش ۔ فغان کہ یافتہ ولدار ذوق صحبت خویش بوضوح انجامید حالے ست صحیح حق سبحانہ وتعالی ہمبرین منوال راہ ترقیات را مفتوح

ا۔ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ احزاب از پارۂ اتل ما اوحی (۲۱) ونظم الآیۃ ھکذا من المؤمنین رجال صدقوا ۱۲
۲۔ اشارۃ الی کریمۃ وقعت فی سورۃ النور من الجزء الثامن عشر ونظم الآیۃ ھکذا فی بیوت اذن اللہ ان ترفع ویذکر فیھا اسمہ یسبح لہ فیھا بالغدو والآصال رجال الخ ۱۲ ۳۔ یعنی قلب روح وسر وخفی واخفی ۱۲

داردالّٰلہمّ زِدْ نوشتہ بودند کہ درخواب مے بینم کہ کلاه و بالائے آن فوطۂ[۵۱] علاقہ دار چنانچہ عربان دو طرہ گذاشتہ مے پوشند تو بر سرِ من نہادہٗ و میگوئی کہ آنچہ در ما بود ہمہ را بشما دادیم و امانتِ شما بشما رسانیدیم اے مخدوما این خواب بشارتے ست بزرگ مبارک باشد لیکن این عبارت را بران محمول باید داشت کہ آنچہ[۵۲] در ما بود بشما دادیم موافقِ ظرف و استعدادِ شما یا آنچہ در ما بود از بابتِ امانتِ شما بشما دادیم چنانچہ فقرۂ دوم قرینہ است بر آن نوشتہ بودند کہ بعد از نماز تہجد مشغول بودم دیدم کہ میانِ دل و سرِ دائرۂ کلان پیدا شد و درمیانِ آن دائره دلِ خود را مثلِ چلۂ کمان یافتم چنانچہ یک چلہ بر دو کمان زه کرده باشند بدین صورت بجانبِ یک کمان کہ نظر میرفت وحدتِ صاف میدید و بجانبِ کمانِ دیگر کہ نظر میرفت کثرت در نظر مے درآمد این کثرت ہم رفتہ رفتہ وحدتِ صاف شد و در ہر دو کمان وحدتِ صاف دیده میشد مخدوما قلب را برزخ گفتہ اند ہمانا کہ این صورت برزخیِ قلب ست کہ بنظر درآمده است و آنچہ در یک کمان وحدتِ صاف بنظر درآمد و در کمانِ دیگر کثرت از قابِ قوسین ست و آنکہ کثرت ہم رفتہ رفتہ وحدتِ صاف شد و در ہر دو کمان وحدت دیدید مقدمۂ اَوْ اَدْنٰی ست و آنکہ گفتیم کہ مقدمۂ اَوْ اَدْنٰی است زیرا کہ حقیقتِ اَوْ اَدْنٰی وقتے متحقق شود کہ قوسِ کثرت بالکل از نظر ساقط گردد و منظورِ نظر جز قوسِ وحدت نبود و آنچہ بعد ازین نوشتند کہ این یافت بنفس یا روح مخصوص نبود بلکہ این معاملہ خود بخود بود مشعر بر سقوطِ قوسِ کثرت ست از نظر وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ نوشتہ بودند کہ درین میان یک نسبتِ مخصوص وارد شد کہ ہرگز دل را بآن آشنائی نبود چنانچہ غریبے بشہرے کہ ہرگز ندیده باشد درآید بلے اِنَّ الْمُلُوْکَ[۵۳] اِذَا دَخَلُوْا قَرْیَۃً اَفْسَدُوْھَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّۃَ اَھْلِھَآ اَذِلَّۃً خوش گفت **بیت**

۵۱ بدانکہ فوطہ بالضم کمربند و جامہ نادوختہ و لنگ حمامی و بمعنی دستار و رومال نیز آمده و علاقہ بکسر اول جسم ظاہری کہ بستہ و آویزان باشد چیزے مثل دوال تازیانہ ۱۲ غیاث ۵۲ یعنی مراد بقول آنچہ در ما بود خصوص ست نہ عموم ۱۲ ۵۳ این کریمہ واقع ست در سورۂ نمل در پاره وقال الذین (۱۹) ۱۲

بوصلش تارسم صد بار از پا افگند شوقم ✦ که نو پروازم و شاخے بلندے آشیان دارم

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب بست و چهارم (۲۴)

بملا مشتاق بهره‌کی در حل شبهه که از آیهٔ کریمه وَاتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا مے آید و تحقیقِ حدیث لَا تُفَضِّلُوْنِيْ عَلٰى يُوْنُسَ ابْنِ مَتّٰى و در شرحِ اَلْاِيْمَانُ لَا يَزِيْدُ وَلَا يَنْقُصُ و در رفعِ توهّمِ مساواتِ ایمانِ عوام با ایمانِ انبیا عَلَيْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و رفعِ توهّمِ افضلیتِ شهدا که به بعضے مزایا مخصوص اند بر انبیا عَلَيْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے که از راهِ محبت فرستاده بودند رسید مسرت بخش گردید اسئلهٔ چند نموده بودند مخدوما حلِ این اسئله را علما و مشائخ نموده اند مَعَ ذٰلِكَ سوال را از جواب چاره نیست چیزے درین باب مینویسد سوالِ اوّل آنکه حق تعالیٰ در شانِ حضرتِ ابراهیم عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ میفرماید اِنِّيْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا و نیز فرموده وَاتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا[1] پس بمقتضاے این هر دو کریمه حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَامُ مقتدیٰ و متبوع بوند و پیغمبر ما عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ تابع باشند و حال آنکه پیغمبر ما عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بالقطع افضل اند و همین اشکال در مادهٔ آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ مے آید حق تعالیٰ میفرماید اِنِّيْ جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً ـ فَلَزِمَ فِيْ هٰذِهِ الْاٰيَةِ مَا لَزِمَ فِي الْاٰيَةِ السَّابِقَةِ جواب در کریمهٔ اِنِّيْ جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً هیچ اشکال نیست چه این حکمِ خلافت مر نوعِ انسان راست خصوصیت بحضرتِ آدم عَلَيْهِ السَّلَامُ ندارد چنانچه جوابِ ملائکه بر ان دلیل ست که اَتَجْعَلُ فِيْهَا مَنْ يُّفْسِدُ فِيْهَا

[1] ثم اوحینا الیک ان اتبع ملة ابراهیم حنیفا واقع ست در آخر سورهٔ نحل در پارهٔ ربما (۱۴) ۱۲ ... مخلوقات کما هو محقق فی محله ۱۲

وَیَسْفِکُ الدِّمَآءَ چہ فساد و سفک دماء در نوعِ انسان ست نہ در آدم علیہ السلام
و بر تقدیرِ تسلیم این خلافت خاص بوقتِ حضرتِ آدم علیہ السلام بودہ نہ خلافتِ نوعِ بنی آدم
تا اشکال متصور شود چنانچہ در شانِ حضرتِ داؤد علیہ السلام فرمودہ یَا دَاوٗدُ اِنَّا
جَعَلْنٰکَ خَلِیْفَۃً فِی الْاَرْضِ و در شانِ حضرتِ مہدی علیہ الرضوان وارد شدہ
فَاِنَّ فِیْھِمْ خَلِیْفَۃَ اللّٰہِ الْمَھْدِیَّ وازین قبیل ست قطبِ ارشاد و غوث و قطبِ مدار
کہ در ہر وقت میباشند کہ قطبیت و سائرِ مناصب مخصوص بازمنۂ ایشانست و ہمچنین
قَدَمِیْ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰہِ کہ حضرت شیخ عبد القادر جیلانی قدس سرہٗ فرمودہ ست
مخصوص باولیاءِ آن وقت ست علٰی ما حقق آرے کریمۂ اِنِّیْ جَاعِلُکَ لِلنَّاسِ
اِمَامًا حکمِ عام و مؤبد ست قَالَ الْقَاضِیْ فِیْ تَفْسِیْرِہٖ وَاِمَامَتُہٗ عَامَّۃٌ مُّؤَبَّدَۃٌ اِذْ لَمْ
یُبْعَثْ نَبِیٌّ بَعْدَہٗ اِلَّا کَانَ مِنْ ذُرِّیَّتِہٖ مَأْمُوْرًا بِاتِّبَاعِہٖ چنانچہ کریمۂ اِتَّبِعْ مِلَّۃَ اِبْرٰھِیْمَ
حَنِیْفًا دلالت بران دارد ولیکن این آیات قدح در افضلیتِ آنسرور علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰۃ
والسلام ندارد مفسران گفتہ اند یعنی پیرویِ وے کن در توحید یا در روشِ دعوت بحق جل
وعلا چنانچہ او برفق و مدارا بدلائل یکے بعد دیگرے و مجادلہ بقدرِ فہمِ ہر کس دعوت مینمود تو
نیز چنان کن صاحب تیسیر آوردہ کہ اتباع سلوکِ سبیلِ مسلوکِ متبوع ست پس اتباع
آنسرور مر مہتر ابراہیم را علیہما الصلوٰۃ والسلام بسبب آن بود کہ بعد از وے مبعوث شدہ
نہ بجہتِ آنکہ دونِ او بودہ و بحکمِ اَنَا اَکْرَمُ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ عَلَی اللّٰہِ مقرر ست کہ
آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام از ہمہ انبیا اکرم و افضل است و نصیبِ او در فضیلت
از مجموعِ انبیا و اصفیا اجزل و اشمل وازین قبیل ست آنچہ وارد شدہ است فَبِھُدٰھُمُ
اقْتَدِہْ کہ ازین امر در فضیلتِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام ہیچ قدح لازم نیست با آنکہ

بیان افضلیت

اے این کریمہ واقع ست در سورہ ص از پارہ و مالی (۲۳) ۱۲ ۲ے قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا رأیتم الرایات السود قد جاءت من قبل خراسان فأتوھا فان فیھا خلیفۃ اللہ المہدی رواہ احمد والبیہقی ۱۲ مشکوۃ باب اشراط الساعۃ ۳ے ای فی الجملۃ لا فی جمیع الاحکام کما لا یخفی ۱۲ ۴ے یعنی معنی اتباع رفتن ست براہیکہ متبوع بران راہ رفتہ باشد ۱۲

گوئیم کہ گاہ ست کہ فاضل را امر بمتابعت مفضول کنند و ازین امر بمتابعت ہیچ قصورے در فاضلیت او لازم نباید قال اللہ تعالیٰ لنبیہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والسلام وشاورھم فی الامر امر بمشورت با اصحاب کرام خالی از تضمن امر بمتابعت شان نیست والا مشورت را چہ فائدہ باشد و تحقیق این مقام و حقیقت این معاملہ را حضرت ایشان ما قدس سنا اللہ سبحانہ بسرہٖ از راہ کشف و عرفان در مکاتیب خود نوشتہ اند از انجا ملاحظہ نمایند

سوال دویم آنکہ جناب مقدس حضرت رسالت پناہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰة والسلام بالقطع افضل انبیا اند پس حدیث لا تفضلونی علی یونس ابن متی بچہ معنی ست و حدیث من قال انا خیر من یونس بن متی فقد کذب چگونہ بود جواب

رواہ البخاری ۱۲ مشکوٰة باب ذکر الانبیاء

میتواند کہ معنی چنین باشد لا تفضلوا بحیث یلزم نقص المفضول او یؤدی الی الخصومة والنزاع و نیز میتواند کہ تفضیل ندہید بجمیع انواع فضائل ہر چند پیغمبر ما را علیہ الصلوٰة والسلام فضل کلی ست چنانچہ امام افضل ست از مؤذن مطلقا ہر چند فضل اذان در وے نیست و نیز میتواند کہ معنی آن باشد لا تفضلوا من تلقاء انفسکم واھوائکم و نیز میتواند کہ این قول از روے تواضع و ہضم نفس فرمودہ باشد و نیز میتواند کہ معنی لا تفضلونی فی نفس النبوة باشد کما قال اللہ تعالیٰ لا نفرق بین احد من رسلہ و نیز میتواند کہ این قول پیش از علم بافضلیت خود باشد باید دانست کہ تخصیص حضرت یونس علیہ السلام باین حکم با آنکہ ہمہ انبیا را درین امر شرکت ست بواسطۂ آنست کہ چون از وے علیہ السلام زلتے بوقوع آمدہ بود ازین جہت محل توہم منقصت شدہ

لغزشے ۱۲

بواسطۂ رفع این وہم تخصیص او باین حکم فرمودہ کہ ازین رہگذر ہیچ منقصے در رتبۂ او در رتبۂ نبوت او پیدا نشدہ بحکم التائب من الذنب کمن لا ذنب لہ و بحکم اولٰئک یبدل اللہ سیئاتہم حسنات و میتواند کہ بہمین اعتبار فرمودہ باشد من قال انا خیر من

رواہ البخاری ۱۲ مشکوٰة

لہ ھذا الحدیث مروی عن عبد اللہ بن مسعود رضی مرفوعا وموقوفا رواہ ابن ماجہ ۱۲ مشکوٰة اخر باب التوبہ ۲؎ الا من تاب وآمن وعمل صالحا فاولئک یبدل اللہ الخ ۱۲ سورۃ الفرقان وجزء وقال الذین (۱۹) ۱۲

یونس ابن متی فقد کذب یعنی ہر کہ نظر بزلت او علیہ السلام نمودہ خود را بر وے فضل دہد
و خود را از زلت و معاصی بری تصور نماید پس تحقیق او دروغگوست قال اللہ تعالیٰ
فی شانہ فنادی فی الظلمٰت ان لا الٰہ الا انت سبحانک انی کنت من الظٰلمین
فاستجبنا لہ ونجینٰہ من الغم وکذٰلک ننجی المؤمنین وقال تعالیٰ ایضاً فاجتبٰہ
ربہ فجعلہ من الصٰلحین سوال سوم آنکہ مقرر و مبین ست کہ فضل کلی مر انبیا راست
علیہم الصلوٰۃ والسلام بر جمیع افراد امت و در حدیث صحیح آمدہ است کہ بعضے کمالات
در بعضے افراد امت ست کہ مزیت بر انبیا دارد کالشہداء فی سبیل اللہ احتیاج
بغسل ندارند و بلفظ موتی نخواندہ و انبیا بغسل محتاج اند و بلفظ موتی خواندہ جواب
این فضل راجع بفضل جزئی ست کہ دران محذور نیست ہر حائک و حجام بصنعت بر عالم
ذی فنون فضل دارد و فضل کلی مر انبیا و عالم راست سوال چہارم علمائے ماتریدیہ گفتہ
اند الایمان لا یزید ولا ینقص ازین عبارت لازم مے آید کہ ایمان عوام مومنان مثل
ایمان انبیا بود علیہم السلام و حال آنکہ ایمان انبیا علیہم السلام اکمل ست فی
القرب والدرجۃ جواب ایمان انبیا و ایمان عوام را در نفس ایمانیت شرکت و تساوی
است و مزیت ایمان انبیا راجع بصفات کاملۂ ایمان ست چہ ایمانے کہ مقرون باعمال
صالحہ است و یکسوست از سیئات و مشتبہات صفائے دیگر دارد و نورانیت علیحدہ و
نتائج و ثمرات بزرگ آوردہ بلکہ توان گفت کہ نوع دیگر گشتہ در رنگ افراد انسان کہ در
نفس انسانیت شرکت دارند و متساوی اند و نظر بکمال و نقصان صفات جمعے را از انہا
کالانعام بل ہم اضل فرمودہ و از حقیقت انسانی بر آوردہ و آنچہ در حدیث آمدہ است

---

۱ بدانکہ این کریمہ در سورۃ الانبیا از پارہ اقترب (۱۷) واقع ست ۱۲ ۲ فی سورۃ القلم والجزء تبارک الذی (۲۹) ۱۲ ۳ قال
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان من عباد اللہ لاناسا ماہم بانبیاء ولا شہداء یغبطہم الانبیاء والشہداء یوم القیامۃ بمکانہم من اللہ
قالوا یا رسول اللہ تخبرنا من ہم قال ہم قوم تحابوا بروح اللہ علی غیر ارحام بینہم ولا اموال یتعاطونہا الخ رواہ ابو
داؤد ۱۲ مشکوۃ باب الحب فی اللہ ۴ خون کشندہ باسترہ زدن ۱۲ ۵ از تابعان ابو المنصور ماتریدی ۱۲

الصلوات والتسلیمات

لَو اتُّزِنَ اِیمَانُ اَبِی بَکرٍ مَعَ اِیمَانِ اُمَّتِی کَرَجَحَ این رجحان ہم راجع بصفاتِ کاملہ است
کہ نورانیت وصفائے ایمان را مے افزاید و پلہ میزان را راجح میکنند چہ صفات و اعراض
در میزانِ موعود موزون ست چرا ایمانِ او رضؓ راجح نباید کہ او بموتے کہ پیش از موت ست
مشرف گشتہ است (اخروی) و باین صفت درمیانِ صحابۂ کرام ممتاز و پیش قدم بودہ و لہذا پ ۱۰
بدولتِ معیت بمقتضائے کریمۂ وَالَّذِینَ مَعَہٗ و کریمۂ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا مشرف شدہ و از
میانِ اصحاب کرام بہ بشارت این موت کہ عینِ معرفت ست و مکمل ایمان مبشر گشتہ
حیث وَرَدَ فِی شَانِہٖ مَن اَرَادَ اَن یَّنظُرَ اِلٰی مَیِّتٍ یَّمشِی عَلٰی وَجہِ الاَرضِ فَلیَنظُر اِلٰی اَبِی بَکرِ
ابنِ اَبِی قُحَافَۃَ ہر چند سائرِ صحابہ نیز باین موت متحقق بودند لیکن تخصیص او باین بشارت پ ۱
مُشعِر بکمالِ اوست باین صفت از دیگران و ہر کہ درین موت (متصف اند) کاملتر ست ایمانِ او بازدیاد
آن نیز کاملتر چہ این موت منتج اطمینانِ نفس ست و اطمینانِ نفس ایمانِ حقیقی ست کہ از
زوال محفوظ ست کریمۂ یٰاَیُّہَا الَّذِینَ اٰمَنُوا اٰمِنُوا بِاللّٰہِ وَرَسُولِہٖ گویا اشارت باین
ایمان ست و ما نا کہ در حدیث اَللّٰہُمَّ اِنِّی اَسئَلُکَ اِیمَانًا لَیسَ بَعدَہٗ کُفرٌ مطلوب ہمین
ایمان ست این آن (شاید) موت ست کہ بحیاتِ ابدی میرساند و بانوارِ قرب و معرفت متحقق
میسازد و کریمۂ اَوَمَن کَانَ مَیتًا فَاَحیَینٰہُ وَجَعَلنَا لَہٗ نُورًا یَّمشِی بِہٖ فِی النَّاسِ
ایمائے ست باین معنی وَالسَّلَامُ عَلَیکُم وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الہُدٰی وَالتَزَمَ مُتَابَعَۃَ پ ۸ ع
المُصطَفٰی عَلَیہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ وَالبَرَکَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ

مکتوب بست و پنجم (۲۵)

بمیر عبد الفتاح ولد حقائق آگاہ میر محمد نعمان قُدِّسَ سِرُّہٗ در ادائے لوازمِ طلبگاری
بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ بَعدَ الحَمدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبلِیغِ الدَّعَوَاتِ میرساند

ف ۱ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ نساء از پارۂ والمحصنات (۵) ۱۲ ف ۲ اشارت ست بآیتے کہ در سورہ انعام و پارۂ ولو اننا (۸) واقع ست ۱۲

مجاریِ امور مستوجب حمد ست امید که آن عزیز نیز بعافیت باشد و بر جادهٔ سنت سنیه
و شریعتِ علیه مستقیم بود و از لوازمِ طلبگاری فارغ نباشد و همواره متعطش و مضطرب
باشد سیری و فراغ نصیبِ اعدا باد بزرگے گفته است که تصوف اضطراب است چون سکون
آمد تصوف نماند مرید را بدین صفت باید شد که حتیٰ اذا ضاقت علیهم الارض بما رحبت
وضاقت علیهم انفسهم وظنوا ان لا ملجأ من الله الا الیه چون طالب صادق
بدین صفت شود امید ست که بحرِ بخشش بجوش آید و نویدِ ثم تاب علیهم لیتوبوا
بگوش جانش برساند و او را از وے برستاند عجب ست که جوانانِ مستعد بخوابِ خرگوش
آرام گرفته اند و از لوازمِ طلب فرو نشسته و در رنگِ طفلان از جواهرِ نفیسه بخزف ریزهائے
چند مشغول شده بیت در جهان شاهدے و ما فارغ * در قدح جرعهٔ و ما هشیار *

مکتوب بست و ششم (۲۶)

بصوفی سعد الله کابلی در تعبیر وقائع و شرحِ احوالِ او بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله
وسلام علیٰ عباده الذین اصطفیٰ کتابے که متضمنِ وقائعِ روشن و احوالِ پسندیده بود
رسید و خوشوقت ساخت لله سبحانه الحمد که بعافیت اند و در کارِ خود سرگرم اند و واقعه که نوشته
بودند در یک واقعه مصحف و در واقعهٔ دیگر خلعت بشما داده نیک و مبشر اند و آنچه نوشته بودند
اکثر که باحوالِ خود مقید میشوم خود را نمییابم و در مراقبه چنان مشاهده میشود که هر یک موئے
بمثابه چراغے شعله میکند و در گفتنِ کلمهٔ طیبه لذتے روئے میدهد که اشک بے اختیار روانه میشود
آیا کمالِ فنائے نفس همین ست یا چیزے دیگر معلوم نمایند که این احوال خوب و پسندیده است
و از لوازم و ملائماتِ فنائے نفس ست لیکن فنائے نفس فی نفسه امرے دیگر ست
ه آنجا همه آنست که برتر زبیان ست * آرے آنچه نوشته آید که خود را نمییابم و آنچه

---

۱ قوله مجاری بفتح میم و رائے مکسوره جاهائے جاری شدنِ چیزے و راههائے روان شدنِ چیزے ۱۲ ۲ اشارت ست بکریمه که واقع ست در سورهٔ توبه از پارهٔ یعتذرون (۱۱) ۱۲

بعدازین نوشته آید که نه خودرا دانسته میشود ونه عالم را اگر بعداز فنائے قلب روے دہد از[1]
مقدمات فنائے نفس ست واز لوازمِ آن بالجملہ امیدوار باشند وَھَل مِن مَّزِید گویان متوجہ[2]
فوق بوند مصرع[3] ہنوز ایوانِ استغنا بلند ست * نوشته بودید که بر سر نماز ہم جمعیت روے
میدہد اکثر اوقات که بخود مقید میشوم مثل شعلۂ آفتاب و ماہتاب در نظر مے آید فقیر در درکِ آن
عاجز ست بدانند حالتے که در نماز دست میدہد اصل ست واین شعلۂ آفتاب که خود را مییابند
میتواند که آثارِ بقا بود واین نور از حیات بود که مترتب بر موت ست چنانچه کریمۂ اَوَمَن کَانَ
مَیتًا فَاَحیَینٰهُ وَجَعَلنَا لَهٗ نُورًا الآیۃ اشعارے بران دارد وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا *

مکتوب بست وہفتم (۲۷)

بملا عطاء الله سورتی در نصیحتِ او - بِسمِ اللهِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ اَلحَمدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی
عِبَادِهِ الَّذِینَ اصطَفٰی فضائل مآب اخوی ملا عطاء الله ازینجانب سلام عافیت انجام خوانند
و دوستانِ دور افتاده را بدعائے خیر یاد آرد مخدوما عمر چندروزه که بسے عزیز ست باید که در
اَعَزِّ اَشیا مصروف گردد وآن کسبِ مرضیاتِ مولائے حقیقی ست جَلَّ سُلطَانُهٗ کمرِ ہمت را
درین امرِ خطیر حسبت بربندند وہرچه منافی آنست ازان یکسو شوند کمال در حقِ بنده آنست که
مولائے او ازو راضی بود لہذا مقامِ رضا فوقِ مقامات آمد علامتِ این رضا آنست که بنده از وے
تعالیٰ راضی شود و در مرادات و مقتضیات خلافِ رضامندیِ او تعالیٰ از وے بظہور نیاید و در
ایلام در رنگِ انعام کشاده پیشانی بود و در اوامر و نواہیِ او چین بابرو نباشد بجمیعِ افعالِ وے
منشرحُ الصدر باشد و بقضا و قدرِ او عزّ برہانه انقیاد و استسلام داشته باشد وَالسَّلَامُ

مکتوب بست وہشتم (۲۸)

[1] یعنی این عدم یافت خود و نادانستن خودرا و عالم را اگر بعداز الخ ۱۲ [2] یعنی طالب زیادت گشته ۱۲ [3] در سورهٔ انعام و پارهٔ لو اننا (۸) واقع ست ۱۲

و در مرادات و مقتضیات او تعالیٰ خلاف رضامندی از وے

بشیخ نور محمد سورتی در نصیحت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست خیریت دوستان مسئول و مامول ست اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسب مرضیات مولائے حقیقی جلت عظمتہٗ بجان کوشند و توشۂ آخرت را آمادہ سازند جاءت الراجفۃ تتبعھا الرادفۃ جاء الموت بما فیہ جاء الموت بما فیہ احوال را نویسان باشند و از کیفیت راہ و فرزندان قلمی نمایند و سعی کنند کہ روز بروز باشند ابواب ترقیات مفتوح بود من استوٰی یوماہ فھو مغبون دوستان را بدعاء خیر یاد آرند

والسلام

مکتوب (۲۹) بست و نہم

بمیر محمد امین بخاری در شرح و تبیین کریمۂ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ و کریمۂ اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَۃَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الاٰیۃ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات بجناب سیادت و نقابت پناہ میرساند احوال و اوضاع فقراء اینحدود مستوجب حمد ست والمسئول من اللّٰہ سبحانہ سلامتکم و استقامتکم ظاہرًا و باطنًا صحیفۂ گرامی کہ بنام این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت حمدًا للّٰہ سبحانہ کہ باوجود مشاغل صوری و تعلقات شتی در روابط معنوی و محبتہا فتورے نرفتہ است امید ست کہ روز بروز در تزاید باشد و روز افزون بود محبت این طائفہ با این طائفہ ست المرء مع من احب حدیث نبوی ست علیٰ مصدرھا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نوشتہ بودند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ میفرماید وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ و مفسران بہ لیعرفون تفسیر کردہ اند و در جائے دیگر حق تعالیٰ میفرماید اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَۃَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَیْنَ اَنْ یَّحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اگر مراد از امانت معرفت باشد بانسان چہ خصوصیت

ـــــــــــــــ

لہ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ الذاریات زیارۂ قال فما خطبکم (۲۷) اما کریمہ انا عرضنا الامانۃ پس واقع ست در سورۂ احزاب از پارۂ ومن یقنت (۲۲) ۱۲ ؎ تا چہ خصوصیت دارد یعنی ہیچ خصوصیت ندارد چہ معرفت حق تعالیٰ حاصل ست مر ہر شئے را کما قال تعالیٰ وان من شئ الا یسبح بحمدہ ولکن لا تفقھون تسبیحھم ۱۲ بنی اسرائیل

دارد واگر مراد چیزے دیگرست اعلام نمایند مخدوما ورود این شبہہ خصوصیت بآن ندارد کہ
لیعبدون را بہ لیعرفون تفسیر کنیم لیعبدون را بہر معنی کہ تفسیر کنند و امانت را ہم بہمان
معنی بگیرند یعنی لیعبدون اگر بمعنی خود داریم چنانچہ اکثر علمائے مفسرین گفتہ اند و از
امانت ہم تکالیف شرعیہ کہ حاصل آن عبادت ست بگیریم یا از ہر دو جا معرفت مراد داریم
شبہہ مے آید کہ وجہ تخصیص حمل امانت بانسان چیست[۵۱] جواب گوئیم کہ وجہ تخصیص میتواند کہ
شرافت و بزرگی انسان بود و اہتمام بہ شان او ہر چند جن را نیز شرکت بود چہ جن درین تکلیف
تابع انسان ست و متابع شریعت پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ لیلۃ الجن[۵۲] دعوت
کرد و اینہا ایمان آوردند و بقولے بامر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم رفتہ قوم خود را دعوت
کردند و گفتند یا قومنا[۵۳] اجیبوا داعی اللہ وآمنوا بہ و از فحوائے آیہ معلوم میشود کہ پیش ازین
تابع شریعت حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بودہ اند جائیکہ گفتہ اند انا سمعنا
کتابا انزل من بعد موسیٰ الآیۃ وایضا میتواند کہ عرض امانت و حمل آن خاص بانسان
بود و جن را در آن شرکت نباشد ہر چند ہر دو را برائے عبادت یا معرفت آفریدہ باشند و ہیچ
محظور نبود بدانند کہ این سوال را جوابہائے دیگر ہم ہست ورائے این دو جواب کہ بران تقدیر اصلا شبہہ
وارد نمیشود اول آنکہ لیعبدون بر معنی خود[۵۴] باشد چنانچہ علما فرمودہ اند و امانت بمعنی معرفت
گوئیم چنانچہ آن مشفق نوشتہ اند اشکال وارد نمیشود دوم آنکہ مجاہد لیعبدون را بہ لیعرفون
تفسیر کردہ است لکن معنی معرفت را عام گرفتہ است کہ شامل موحد و مشرک و مطیع و عاصی ست کہ ہمہ
مے شناسند اما بعضے فرمان میبرند و برخے در عبادت شریک میگیرند برین تقدیر از امانت
معرفت کہ خاص موحدان و یا اولیاست اگر بگیریم یا عبادت و تکالیف شرعیہ خواہیم نیز اشکال
نمے آید سیوم آنکہ مفسران گفتہ اند کہ میتواند کہ لیعبدون باین معنی باشد کہ ای لیکونوا عبادا

۵۱ حالانکہ عبادت یعنی تکالیف شرعیہ و یعنی معرفت مر جن را ہم شامل ست حسب منطوق آیہ اولیٰ ۱۲ ۵۲ یعنی پیغمبر ما علیہ الصلوٰۃ والسلام در شب جن ایشان را باسلام دعوت فرمود و اینہا ایمان آوردند ۱۲ ۵۳ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ احقاف از پارہ حم (۲۶) ۱۲ ۵۴ یعنی تکالیف شرعیہ ۱۲

برین تقدیر ہم اشکال وارد نیست چہارم آنکہ اگر مراد از انسان در کریمۂ وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ حضرت آدم علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام باشد چنانچہ مفسران گفتہ اند نیز شبہہ وارد نیست پنجم آنکہ حضرت ایشان ما قدس سرنا اللہ سبحانہ بسرہ در مکتوب ہفتاد و چہارم از مکتوبات جلد ثانی برنگاشتہ اند کہ این امانت بزعم این حقیر قیومیت جمیع اشیاء ست بر سبیل نیابت کہ مخصوص بکمل افراد انسان ست یعنی معاملۂ انسان کامل تا بجائے میرسد کہ او را قیوم جمیع اشیا بحکم خلافت میسازند و ہمہ را افاضۂ وجود و بقا و سائر کمالات ظاہری و باطنی بتوسط او میرسانند اگر ملک ست باو متوسل ست و اگر انس و جن ست باو متشبث و فی الحقیقۃ توجہ جمیع اشیا باو ست و ہمہ نگران اویند ہمعنی را دانند یا نہ فرمود اِنَّهٗ كَانَ ظَلُوْمًا کثیر الظلم علیٰ نفسہ بحیث لا یبقی من وجودہ ولا من توابع وجودہ اثرا ولا حکما و تا بر خود چنین ظلم ننماید شایان تحمل بار امانت نبود جَهُوْلًا کثیر الجہل بحیث لا یکون لہ علم ولا ادراک بالمطلوب بل عجز عن الادراک وجہل عن العلم بالمقصود و این عجز و جہل در ان موطن کمال معرفت ست لان اجہلہم اعرفہم ثم و لاشک ان اعرفہم الیق بحمل الامانۃ این دو صفت گویا علت اند مر حمل بار امانت را این عارفے کہ بمنصب قیومیت اشیا مشرف گشتہ است حکم وزیر دارد کہ مہمات خلائق باو مرجوع داشتہ اند ہر چند انعامات از سلطان ست اما وصول آنہا مربوط بتوسل وزیر ست تم کلامہ برین تقدیر نیز ایراد شبہہ نمیشود والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ

مکتوب سی ام (۳۰)

بشیخ حسین منصور جلندری در شرح احوال او از حصول فنائے اتم بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ مصحوب

قاصد از سال داشتہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن اذواق پسندیدہ بود مسرت
بر مسرت افزود حق سبحانہ وتعالیٰ ہمبرین منوال ابواب ترقیات را مفتوح دارد و بر جادہ
سنن مرضیہ استقامت کرامت فرماید از استمرار حالت زوال عین واثر و از دوام دید رجوع کمالات
باصل خود ولحوق عدم مقید بعدم مطلق نوشتہ بودند نیک و مبارکست معتبر در فنا نزد ما آنست
کہ دوام پذیرد و آنچہ دوام ندارد از حیز اعتبار ساقط ست و این قسم فنا کہ عدم نیز در رنگ وجود
از وے جدا شود و باصل لاحق گردد از آثار تجلی ذاتست بیت گر بر سر کوئے عشق ما کشتہ شوی
شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم ✱ عروجیکہ درین ولا روے دادہ بود و رفعت خود را از بعض
مشائخ وقت دیدہ مرقوم نمودہ بودند بوضوح انجامید محل تحیر نیست ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ
مَنْ يَّشَاۗءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ خوش گفت بیت سعادتہاست اندر پردہ غیب
نگہ کن تا کرا ریزند در جیب ✱ میان شیخ جمال بجمعیت باشند والسلام اولاً و آخراً ✱

مکتوب (۳۱) سی و یکم

بخواجہ عبدالصمد کابلی در تاسف بر اطوار خویش بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ
وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى ✱ ہزار افسوس عمر گرانمایہ در ہوا و ہوس رفت و در حرمان
و معصیت گذشت در و دیوار بر کردار این دور از کارگریان و زار زارست و ہر سنگ و سفال بزبان
حال فریاد میکند مَا لِهٰذَا خُلِقْتَ وَلَا بِهٰذَا اُمِرْتَ بیت ہر دو عالم در لباس تعزیت
اشک مے بارند و تو در معصیت ✱ اُذْكُرُوا اللّٰهَ وَتُوْبُوْا اِلَى اللّٰهِ جَاۗءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا
الرَّادِفَةُ فَنْ جَاۗءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيْهِ بِحَذَافِيْرِهٖ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب سی و دوم

بقاضی حیدر لاہوری در تحریص بر تحصیل معرفت و ایمان حقیقی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلحَمدُ لِلّٰہِ رَبِّ العَالَمِینَ اَکمَلَ الحَمدِ عَلٰی کُلِّ حَالٍ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ الاَتَمَّانِ الاَکمَلَانِ عَلٰی سَیِّدِ المُرسَلِینَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّینَ کُلَّمَا ذَکَرَہُ الذَّاکِرُونَ وَکُلَّمَا غَفَلَ عَن ذِکرِہِ الغَافِلُونَ اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلَیہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَائِرِ النَّبِیِّینَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِینَ ✦

صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و مشرف گردیدہ چون متضمن اظہار شوق و منبئ از درد طلب بود مسرت بر مسرت بخشید اللّٰھم زِد این شوق را نعمت عظمیٰ دانند و این درد را سرمایۂ سعادت تصور فرمایند عزیزے گفتہ است اگر نخواستے داد نداد خواست حق سبحانہ آتش این شوق را مشتعل سازد و شعلۂ طلب را سر بلند گرداند تا از ماسوائے مطلوب بالکل بیگانہ و از کشاکش تفرقہ بتمام برہانند و بمطلوب اصلی رسانند مطلوب درین نشأ فانیہ تحصیل معرفت حق ست جل و علا و معرفت را صورتیست و حقیقتے صورتش آنست کہ علمائے کرام بیان نمودہ اند و مطلق ایمان بآن مربوط ست و حقیقت معرفت کہ اہل اللہ بآن ممتاز اند عبارت از فنا فی المعروف ست و مشروط ست باین صورت کہ بے آن صورت نہ بندد و ایمان حقیقی کہ از زوال محفوظ ست باین معرفت منوط ست ماناکہ در حدیث نفیس اشارت باین ایمان ست کہ وارد شدہ است اَللّٰھُمَّ اِنِّی اَسئَلُکَ اِیمَانًا لَیسَ بَعدَہٗ کُفرٌ و این فنا کہ مناط معرفت ست امریست وجدانی و ذوقی کہ بگفتن و نوشتن راست نیاید و بدرس و مطالعۂ کتب صورت نہ بندد و سخن مَن لَم یَذُق لَم یَدرِ لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی ✦ پس بر عقلا و ہوشمندان ناگزیرست کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تامل نمایند ہر کرا معرفت مسطورہ حاصل ست فطوبیٰ لہ و بشریٰ آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد و از ظل باصل شتافت للمولوی قدس سرہ

بیت چون بدانستی تو خود را از نخست ✦ سوئے آنحضرت نسب کردی درست ✦ وانکہ دانستی کہ ظل کیستی ✦ فارغی گر مردی و گر زیستی ✦ و ہر کرا این معرفت حاصل نیست از طلب

---

۵۱ یعنی اگر حق سبحانہ وتعالیٰ دادن مطلوب و مقصود نخواستے این درد و تعطش در طلب مقصد ہرگز نداوے فافہم ۱۲ ۵۲ مانا بمعنی شاید و یقین ہر دو آید ۱۲ ۵۳ دفی الحصن الحصین للجزری ۲/ اللھم انی اسئلک ایمانا لا یرتد ونعیما لا ینفد ومرافقۃ نبینا محمد فی اعلیٰ درجۃ الجنۃ جنۃ الخلد (س حب مس) ۱۲ ۵۴ یعنی وہر کو نچشید ندانست ۱۲

آن فارغ نبود واز هر جا بوئے ازین حدیقهٔ دولت بمشام جانِ او برسد از پئے آن بشود افسوس است آنچه ازین کس در بستانِ فانیه طلب داشته اند بجا نیارد و بامورِ دیگر پردازد و تعمیرِ چیزے که تخریبِ آن خواسته اند نماید بیت ترسم که یار با ما نا آشنا بماند ✤ تا دامنِ قیامت این غم بما بماند ✤ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی ✤

مکتوب سی و سیوم (۳۳)

بخواجه عبد الله کولابی در بیان آنکه مشهود در مرآتِ کثرت نه وحدتِ حقیقی ست بلکه ظلّے از ظلالِ آن و در بیانِ آنکه شهودِ ارواح داخلِ کمال نیست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال و اوضاعِ فقراءِ این حدود مستوجبِ حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ عَلٰی جَادَّةِ الشَّرِیْعَةِ الْعَلِیَّةِ وَالسُّنَّةِ السَّنِیَّةِ الْمُصْطَفَوِیَّةِ عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ مکتوبِ مرغوب که درین ولا فرستاده بودند رسید چون متضمنِ شوق و مشعر از دردِ طلب بود فرحت بر فرحت افزود اَللّٰهُمَّ زِدْ احوالِ خود را برین بیت حواله نموده بودند بیت در و دیوار چو آئینه شد از کثرتِ شوق ✤ هر کجا مے نگرم روئے ترا مے بینم ✤ مخدوما احوالِ شما را از مضمونِ این بیت بلند میدانم باطنِ شما متوجهِ تنزیهِ صرف ست و مضمونِ این بیت مشعر از شهودِ وحدت در مرآتِ کثرت ست مخدوما آنچه در مرآتِ کثرت مشهود ست نه وحدتِ حقیقی ست بلکه شبح و مثالِ اوست و ظلیست از ظلالِ او و او تعالیٰ ورا الورا ست و از دید و دانشِ ما جدا مصراع در کدام آئینه در آید او ✤ حق را سبحانه در مرآتِ خلق جستن در رنگ آنست که کسے آفتاب را در طشتِ آب جوید ✤ کسے در صحن کاجی قلیه جوید ✤ اَضَاعَ الْعُمْرَ فِیْ طَلَبِ الْمُحَالِ ✤ خوش گفت بیت تو از خوبی نگنجی بعالم ✤ مرا هرگز کجا گنجی در آغوش ✤ نوشته بودند

کہ اگر طالبے را این دید روئے دہد کہ بچشمِ ظاہر ارواحِ طیبہ مشاہدہ او مے شدہ باشد در باب او چہ حکم ست مخدوما مشاہدۂ ارواح خواہ بچشمِ سر بود خواہ بچشمِ سِر داخلِ ہیچ کمال نیست و منزلے از منازلِ قرب بآن وابستہ نہ کمال آنست کہ باطن از دید و دانشِ ماسوٰے وارہد و نامے و نشانے از غیر در دیدۂ سِر نماند مصرع تو مباش اصلا کمال این ست و بس* این نوع چیزہا کہ سالکان را در اثناءِ راہ دست میدہد در رنگِ محسناتِ بدیعی ست در علمِ بلاغت کہ تحسین کلام مے بخشد و در بلاغت ہیچ دخل ندارد بلکہ این مشاہدۂ ارواح از محسنات ہم ساقط تر ست چہ بسیار ست کہ این نوع مشاہدات از مطلب باز دارند و در توہم کمال افگنند نفعِ این امور اگر ازین مضرت خالی باشد زیادہ ازین نیست کہ اعانت در طلبِ سالک میکنند و ممدِ کار او میشوند نوشتہ بودند کہ بعضے التماس ہا در عریضۂ سابق معروض داشتہ بود مترصدِ جواب ست مخدوما ظاہر این کتابت در ایام آزار فقیر رسیدہ بود در آنوقت طاقتِ جواب نوشتن بلکہ خواندن و تامل نمودن ہم نبود الحال آن کتابت بہم نرسید معذور دارند والسلام علیکم وعلیٰ من لدیکم

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بشیخ امان اللہ نبیرۂ[۱] شیخ حمید بنگالی در نصیحت و ترغیب بر تحصیل معرفت* بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ سید الوریٰ محمدن المصطفیٰ وعلیٰ آلہ وصحبہ البررۃ التقیٰ صحیفۂ گرامی رسیدہ خوشوقت ساخت حمدًا للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یاد فقرا فارغ نہ اظہارِ اشتیاقِ ملاقات نمودہ بودند اللہ تعالیٰ بوجہِ احسن میسر سازد امید کہ نائرۂ این شوق مشتعل شود و نارِ محبت سر بلند گردد تا از ماسوٰے بتمام برہاند و رائحۂ مطلوب بمشامِ جان رساند بیت عشق آن شعلہ است کان چون برفروخت + ہرچہ جز معشوق آنرا جملہ سوخت + بر طریقۂ بزرگان

۱ے نبیرہ بروزن صغیرہ فرزند زادہ عموماً و بمعنی پسر زادہ خصوصاً و گاہے دختر زادہ را نیز گویند، غیاث

استقامت دارند وجائے شما زانیک نگہدارند و خدمتِ فقرا و طالبان را بوجہِ احسن کنند و برجادۂ شریعت محکم باشند و سنتِ رسول را صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم بدندان گیرند و از بدعت مُحترز بوند و با مبتدع صحبت ندارند و از وے گریزان بوند اَهْلُ الْبِدْعَةِ كِلَابُ اَهْلِ النَّارِ شنیدہ باشند و در طریقۂ بزرگان امرے احداث نکنند کہ برکاتِ طریق تا زمانے فائض ست کہ بامورِ محدثہ آنرا ملوث نساختہ اند و از طلبِ حق جل وعلا باز نہ نشینند و معرفتِ او تعالیٰ راہ جویند و از ہر جا بوئے ازین حدیقۂ دولت بمشامِ جان برسد از پے آن شوند مطلوب درین نشأۂ فانیہ حصولِ این دولت ست و مقصود از خلقتِ انسانی تحصیلِ معرفت ست افسوس است کہ آنچہ از وے طلب داشتہ اند بجا نیاوردہ بامورِ دیگر پرداختہ ؎ ترسم کہ یار با ما ناآشنا بماند ÷ تا دامنِ قیامت این غم بما بماند ÷ از ورودِ بعضے تفرقہائے صوری نگاشتہ بودند اللہ تعالیٰ بجمعیت مبدل گرداند و از کشاکشِ ما سوا برہاند اکثر مسلمانان کہ ازان دیار مے آیند شکایت از حاکمِ آنجا مینمایند و از بدینی و بدعملی او نالان حمداً للہِ سبحانہٗ کہ اہلِ اسلام از شرِ او خلاص شدند و از شدت او رہائی یافتند ظلمِ حکام از شامتِ اعمالِ ماست اَعْمَالُكُمْ عُمَّالُكُمْ خود را باصلاح باید آورد و بورع و تقویٰ باید ساخت وَمَنْ يَّتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّهٗ مَخْرَجًا وَّيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَّتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهٗ مامول از احبہ دعائے سلامتی خاتمہ ست وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ۔

مکتوب سی و پنجم (۳۵)

بشیخ حسین منصور جلندری در بیانِ حقیقتِ فنا و بقا و حقیقتِ اطمینانِ نفس و اشارہ بمبتنائے تجددِ امثال و در آنکہ اختصاصِ تجلیِ ذات بآن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام بجہ معنی ست و زوالِ عین و اثر آیا مخصوص بمحمدی ست و بیانِ منتہائے عروجِ عالمِ امر و نفسِ مطمئنہ و

له قال تعالیٰ کلا لما یقض ما امرہ ۔ ۲ه واقعہ ست این کریمہ در سورۂ طلاق از پارہ قد سمع اللہ (۲۸) وقال تعالیٰ ایضاً ومن یتق اللہ یجعل لہ من امرہ یسراً ذلک امر اللہ انزلہ الیکم ومن یتق اللہ یکفر عنہ سیأتہ ویعظم لہ اجراً ۔

عناصر اربعہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ
اصْطَفٰی خُصُوْصًا عَلٰی سَیِّدِ الْوَرٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہِ
الْبَرَرَۃِ التُّقٰی صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید چون متضمن احوالِ صحیحہ واذواقِ سنیہ بود
فرحت بر فرحت افزود آنچہ از حصولِ فنا و استہلاک اوّلا و لحوقِ عدمِ مقید بعدمِ مطلق ثانیاً
در رنگِ لحوقِ وجود و کمالات تابعہ وجود بأصل خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید این نوع
استہلاک و لحوق درجۂ اعلیٰ ست در فنا کہ نہ از وجود اثرے ماند و نہ از عدم و آنچہ نوشتہ
بودند کہ درین ولا باز آن عدم را محو و رو قرین نمودند و از سابق تازہ کتر و الطف گشتہ کانہ
در نظرِ بصیرت نمیدر آید قبل ازین کہ قیامِ معکوس بآن عدم بودہ الحال چنین ست بلکہ معاملہ
منعکس گردیدہ مخدوما این دید از آثارِ بقاست و مخبر از نزول کہ معبر بسیر عن اللہ باللہ ست
حقیقتِ اطمینان درین موطن ست و اسلامِ حقیقی اینجا صورت مے بندد نوشتہ بودند
کہ در توسطِ حال یعنی اوانِ عروج گاہے عالم را معدوم مییافت و گاہے موجود ساعۃً
فساعۃً و در ہنگامِ فنائے اتم ہمیشہ آنرا معدوم و مستمر العدم میدید و موجود جز حق تعالیٰ
را نمییافت باز در وقتِ رجوع و نزول گاہے عالم بنظر در مے آمدے و گاہے مختفی گشتے
والحال موجود مییابد و بلّہ ہمہ از دوست را چرب تر مے بیند بلے چنین ست و ہر کدام ازین دید
صحیح و مبتنی بر وجہ وجیہ ست و معاملہ تجددِ امثال مبنی برین دید توسطِ حال ست کما
لَا یَخْفٰی عَلَی النَّاظِرِیْنَ فِیْ کَلَامِ شَیْخِنَا وَ اِمَامِنَا قَدَّسَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہِ الْاَقْدَسِ
و دو بار کہ حضرتِ ایشان را در واقعہ دیدہ اند نہایت مبشر ست و طیرانے کہ بے توسطِ جوارح
باشد طیرانِ روحی ست کہ سریع السیر ست از طیرانیکہ بتوسطِ جوارح بود شتان مابینہما
نوشتہ بودند واردات کہ در صلوات خمس اشارۂ میدہد چہ نویسد بلے نماز معراج مومن ست
و موطنِ کمالِ قرب و اذواق و وارداتِ آنرا بواردات دیگر چہ نسبت کتابے کہ بدست
ولیداد برکی فرستادہ بودند در ان مندرج بود کہ نوشتہ کہ این قسم فنا کہ عدم نیز در رنگِ وجود

از وے جدا نشود و باصل لاحق گردد آن از آثار تجلی ذات ست و از کلام اکابر مفہوم میشود
کہ تجلی ذات مخصوص بحضرت خاتمیت ست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام و کمل
تابعان او الخ مخدوما تجلی ذات بالاصالۃ مخصوص بآن سرور ست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ
والسلام لیکن بطفیل و تبعیت او سائر انبیا را علیہم الصلوات والتحیات و کمل
تابعان او را نصیب ست مدعوا ولی باین دولت اوست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ و
السلام و دیگران بطفیل او درین دعوت شریک اند و بہ تبعیت او از او لیش امیدوار ایضا
نوشتہ بودند کہ مفہوم گشتہ است اگر سالک محمدی المشرب ست عین و اثر ہر دو را گم میسازد
و غیر او را اثر زائل نمیشود مخدوما غیر محمدی اگر در صحبت پیر کامل و مکمل محمدی المشرب
بکمالات ولایت محمدی بطفیل او برسد ممکن بلکہ واقع ست درین صورت میتواند کہ عین و اثر
از وے زائل شود و این نوع فنا حاصل نماید پس صاحب این فنا اگر محمدی ست جائے سخن نیست و اگر
محمدی نیست پس آنچہ در مادہ غیر محمدی نوشتہ است از ان راہ امیدوار ست خوش گفت

بیت
مور مسکین ہوسے داشت کہ در کعبہ رسد + دست در پائے کبوتر زد و ناگاہ رسید

و تحقیق تقدم یا تاخر فنائے نفس از فنائے لطائف خمسہ عالم امر در جائے دیگر این فقیر نوشتہ
است از انجا طلب باید نمود نوشتہ بودند کہ بارہا معلوم میگردد کہ لطائف خمسہ فوق محدد الی
مالانہایۃ در عروج اند اما کیفیت صور آنہا مرئی نمیگردد آیا این قسم عروج سالک را بوقوع
مے آید یا نہ اگر مے آید اعتبارے دارد یا نہ بدانند کہ این عروج سالک را روے میدہد و بسیار
اعتبار دارد این لطائف کہ اجزائے انسان اند اگر از اماکنہ خود عروج نمایند باصول خود کہ
فوق عرش ست ملحق خواہند شد و از انجا بدائرہ ظلال اسما و صفات کہ اصول آنہاست و
معتبر ست بولایت صغرے کہ ولایت اولیاست خواہند صعود نمود و از انجا بدائرہ اصول اسما
و صفات کہ بولایت کبرے تعلق دارد و ولایت انبیاست علیہم الصلوات والتسلیمات
ملحق خواہند شد نہایت عروج این لطائف تا این دائرہ اصول اسما و صفات ست و بالائے

آن عالم امر را گذر نیست نصیب ازان مقام نفس مطمئنه راست و فوق معامله مطمئنه کار و بار بعالم خلق می افتد و عنصر خاک از همه عناصر بالاتر میرود و پستی او باعث سربلندی او میگردد بیت خاک شو خاک تا بروید گل + که بجز خاک نیست مظهر گل + این کمال و البته بکمالات نبوّت ست که بالاصالت نصیب انبیاست علیهم الصلوات والبرکات و بوراثت و تبعیت شان امتان را ازین کمالات نصیب ست ع وَلِلْاَرْضِ مِنْ كَاسِ الْكِرَامِ نَصِيْبٌ وآنچه در واقعه با نبی اولو العزم مصافحه کرده اند امیدوار سیکنند که از کمالات شان بهره ور گردند وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعُلٰی

مکتوب (۳۶) سی و ششم

بملا اشتاق بهکری در آنکه محبت جذب معانی مینماید و ترغیب بر وظائف طاعات و عزلت و انقطاع و آنکه مقصود از سیر و سلوک نه شیخی و نه مرید گرفتن ست بلکه مقصود حصول نیستی و گم شدن ست

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابی که از راه محبت فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت باید که همیشه منوال احوال ظاهر و باطن خود را می نوشته باشند که سبب توجه غائبانه است مخدوما هرچند صحبت تاثیر عظیم دارد لیکن محبت غائبانه نیز جذب معانی مینماید و راه فیض را میکشاید ع بوی جنسیت کند جذب صفات + بر وظائف طاعات سرگرم باشند و کمر همت را در خدمت مولای حقیقی جل شانه چست بربندند و بعزلت راغب باشند و بقدر ضرورت با خلق در آمیزند بی ضرورت با اینها صحبت داشتن سم قاتل ست آری با طلبه صحبت دارند و بقدر افاده و استفاده با اینها مختلط بوند عزیزی گفته است لَا تَصْحَبِ الْاَشْرَارَ وَلَا تَقْطَعْ عَنِ اللّٰهِ بِصُحْبَةِ الْاَخْیَارِ واز عدم اطلاع بر احوال خود و احوال

یاران در بارہ نباشند مقصود احوال ست علم با حوال اگر بدہند نعمت ست و اگر ندہند غم نیست
ہر کرا از شما نصیب ست البتہ از شما فیض مند خواہد شد مقصود از سیر و سلوک شیخی و مرید گرفتن
نیست مقصود ازان ادائے وظائف بندگی ست بے منازعت نفس و نیز مقصود نیستی و گمنامی
است و زوال رعونت[1] و انانیت امارہ کہ معرفت باآن مربوط ست ہر کہ باین کس رجوع میکند
و انابت مے آرد او را از حق باز داشتہ بخود مشغول میسازد و ہر کہ رجوع نمے آرد او را بحق میدارد
ممنون او باید شد **رباعی** یارب ہمہ خلق را بمن بدخو کن + وز جملہ جہانیان مرا یکسو کن +
روئے دل من صرف کنی از ہر جہتے + در عشق خودم یکجہت و یکرو کن + والسلام اولاً و آخراً

مکتوب سی و ہفتم (۳۷)

بمیر عبد اللہ بخشی کابلی در تحریص بر طلب حق جل و علا. بسم اللہ الرحمن الرحیم
بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مجاری امور مشکور ست امید کہ آنعزیز نیز
بسلامت و عافیت باشد و بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم بود و از قشر
بلب آید و از لفظ بمعنی گراید خوش گفت **بیت** قوے ز وجود خویش فانی + رفتہ
ز حروف در معانی صحیفہ شریفہ رسید سبب مسرت گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوال
خیر مآل خود مے نوشتہ باشند کہ باعث توجہ غائبانہ است اظہار طلب نمودہ بودند حق
سبحانہ آتش طلب را مشتعل گرداند و شعلہ شوق را سر بلند کند تا از ماسوی بتمام بر ہاند و
بمحبت ذاتیہ رساند بکرما باندازہ محبت و شوق راہ فیض مفتوح ست و از باطن بباطن
راہ کشادہ امیدوار باشند نوشتہ بودند کہ یکے از خلفائے این سرزمین امر شود کہ واسطہ
حصول مطالب این فقیر بود و توجہات مصروف میداشتہ باشد مخدوما شیخ عبد الکریم اینجا
حاضر بود باو گفتہ ام و خواجہ محمد حنیف ہمانجاست بشما خواہد فہمانید احتیاج نوشتن

[1] رعونت بضمتین سرکشی و خود آرائی ۱۲

نیست بہ ہر کدام کہ رجوع نمایند نیک ست والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب سی و ہشتم (۳۸)

بغلام محمد افغان در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود کہ فنا فی اللہ شو و بقا باللہ مشو و دران کہ مطلوب درین نشأۂ فانیہ ہمین درد و شوق ست بسم اللہ الرحمٰن الرحیم اللہ تعالیٰ مشمول الطاف و عنایاتِ خویش داراد صحیفۂ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمن احوال و اذواقِ شریفہ بود مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ شبے بعد از ادائے نماز تہجد دیدم کہ تو ظاہر شدی و باین بندہ میگوئی کہ فنا فی اللہ شو و بقا باللہ نشو و بعد از افاقت خود را فنا فی اللہ میبافت و از بقا باللہ ہیچ اثرے نبود الخ مخدوما این واقعہ واین یافت اثر فنا فی الشیخ است کہ در حضور بیان میکردید و مدتہا دران بودید حمداً للہ سبحانہ علیٰ ہٰذہ العطیۃ العظمیٰ و علیٰ سائر نعمائہ بدانند کہ فنا کمالیست نخستین از کمالاتِ ولایت و شرطِ کمالات دیگر است گفتہ اند بیت تو مباش اصلا کمال این ست و بس * رو در و گم شو وصال این ست و بس * و مشایخ را در بیانِ فنا و بقا اقوال ست و از انجا این معانی را فراگرفتن دشوار ست تنقیح و توضیح کہ حضرتِ ایشان ما قدّسنا اللہ سبحانہ بسرہٖ این معاملہ را بیان نمودہ اند و بذروۂ علیا رسانیدہ امر دیگر ست و حقیقت دیگر دارد گویا حقیقتِ فنا درین موطن ست مَن لم یذق لم یدر ع لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی * و آنچہ بعد ازان دیدہ اید کہ فقیر بصورتِ مصافحہ ہر دو دستِ شما را بر دو دستِ خود گرفتہ ام بعد از آگاہی ازین واقعہ آثارِ بقا در خود میابد و این معنی روز بروز در تزاید ست واضح گردید کہ ما فنا و بقا ہر دو رکن ولایت اند الحمد للہ کہ از ہر کدام شربے یافتہ اید و ایمائے حاصل نمودہ اید و آنچہ در واقعہ گفتہ کہ بقا باللہ نشو میتواند کہ باین اعتبار باشد کہ ہنوز ہنگام آن نرسیدہ است و میتواند کہ باین اعتبار باشد کہ بقا موہبتِ صرف ست کہ مقدمۂ آن کہ فنا ست نیز موہبت ست پس معنی

چنان باشد که در حصولِ بقا تعب مکش که بے سعی تو بعد از فنائے اَتَم از راہِ فضل و موہبت آن
مشرف خواہند ساخت بخلافِ فنا که ہر چند موہبت ست لیکن مقدماتِ آن کسبی ست
چه فنا که انتفاست نتیجهٔ نفی ست و نفی کسبی ست چه نفی طریقت ست و انتفا حقیقت
و طریقت بظاہر بکسب وابسته است و حقیقت موہبت ست پس فنا فی الله شو یعنی در
تحصیلِ مقدماتِ او کوشش کن و نفی را بکمال رسان تا انتفا بر وجهِ کمال آید دیگر آنچه مقصود
از سیر و سلوک ست زوالِ گرفتاری ست از ما دونِ حق جَلَّ وَعَلا و خلاصی ست از شرارت
نفس و رعونت و انانیتِ او که در فنا حاصل ست و معاملهٔ بقا از مزالِ اقدامِ سالکان ست و
محلِ توہم آنست که بنده مگر حق شود تعالیٰ عن ذٰلک ہر چند توہم مدفوع ست بآنکه حقیقت
بقا تخلق ست باخلاقِ حسنه بعد از انخلاع از اخلاقِ سیئه که بفنا مربوط ست لہذا گفته فنا
شو یعنی طالب فنا شو و بقا مشو یعنی کوشش حصولِ آن مکن اگر از خود عطا میفرمایند نعمتے
است عظمیٰ و امید ست که از زلت محفوظ دارند دیگر قبض و بسط احوال اند که سالک را روئے
مید ہد از ورودِ قبض از جا نروند و بطاعات و عبادات بیشتر رغبت نمایند و آنچه در واقعات
خود را محلّیٰ بحللِ ذہب مکلّل بلآلی و یواقیت مے بینند بسیار خوبست مبشر بقاست از
درد و طلب و شوقِ مطلوب و تعطش و بے آرامی خود اظہار نموده بودند نیک و مبارک ست اللّٰہم
زِد دریں نشاۂ فانیه ہمین درد و شوقِ مطلوب ست و تعطش و بے آرامی مرغوب یافت بر
وجهِ کمال موعود بنشاۂ باقیه است مَنْ کَانَ یَرْجُوا لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ مزیت
انسان بر سائرِ مخلوقات بہمین درد و بے آرامی ست که کارِ انسان را فوق برده است بیت

قدسیان را عشق ہست و درد نیست + درد را جز آدمی درخورد نیست

وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی
اٰلِہِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی +

۱ که بسعی و تعب محتاج ست ۱۲ ۲ لغزشگاه یا ہائے راه روندگان ۱۲ ۳ بدانکه این کریمه در سورهٔ عنکبوت
از پارهٔ امن خلق واقع ست ۱۲ ع مزین بلباسہائے زر ۱۲

مکتوب سی و نہم [٣٢٩]

بصوفی سعد اللہ کابلی در شرح اذواق واحوال او که نوشته بود و در بیان آنکه آنچه مقرر قوم ست
آنست که یافت مطلوب منحصر در انفس ست و نزد حضرت ایشان ما قدّسنا اللہ سبحانہ
بسرّہ حقیقت یافت بیرون انفس ست بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام
علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ کتابے که برادر دینی ملا سعد اللہ فرستاده بود رسید خوشوقت
ساخت آنچه در واقعه دیده اید که مکتوبے بشما رسیده است که نوشته اند که ترا مناسبتے بقرآن مجید
حاصل شده ست و نیز از کمالات فرقانی حظّے گرفته حافظ محسن مے گوید که مرا هرگز فلانے ازین
کمالات چیزے نگفته است بدانند که قرآن کلام حق تعالیٰ ست و صفت حقیقی او عزّ اسمہ
کمالات او لا تعدّ و لا تحصےٰ ست تا کدام صاحب دولت باشد که درین دریائے بیکران
شناوری یا غرفے ازان بدست آرد تا در حرفے ازان بدست آرد این واقعه شما امیدوار
ساخته است حق تعالیٰ شما را و حافظ مذکور را ازین سرچشمه قطره بکام جان برساند انہ المیسّر
لکل عسیر از حصول جمعیت و حضوری و کیفیت خاص در نماز فرض و نفل و ورود تجلیات
و محویت و تلاشی نیز دران و در بیرون آن و مزیت کیفیات نماز بر غیر آن که نوشته بودند
بوضوح انجامید نیک و مبارک ست حالت نماز چرا مزیت نداشته باشد که نماز معراج مومن ست
و کمال معراج فوق سائر کمالات ست حدیث ارحنی یا بلال و حدیث قرة عینی فی
الصلوٰة مؤید این معنی ست نوشته بودند که روزے در گوشه خزیده بتضرع و زاری ملتجی بودم
و اشک از چشمها جاری بود و درین میان گویا تو حاضری و بمن میگوئی که فلانی تو سیر
آفاقی و سیر انفسی را بانجام رسانیده چرا غم میخوری و چه میخواهی امیدوارم که اطلاع یابم

ا غیر معدود و غیر محصور ست ۱۲ ۲ غرفه بالضم بقدر یک مشت از آب و بالفتح یکبار آب برداشتن بدست و بالکسر
نوعے از آب برداشتن بدست ۱۲ ۳ قوله خزیده از خزیدن بجائے و زائے معجمتین یعنی داخل شدن و مخفی گشتن ۱۲

که دائرهٔ سیرِ آفاقی و انفسی بکجا منتهی میشود و طالب درین زمان بکدام مقام مشرف میگردد بدانند
که سلوک سیرِ آفاقی ست و جذبه سیرِ انفسی میگویند که سیرِ آفاقی بُعد در بُعد ست و سیرِ انفسی
قرب در قرب سیرِ آفاقی مطلوب را بیرون از خود جُستن ست و سیرِ انفسی در خود آمدن و گرد دل
خود گردیدن و این هر دو رکن ولایت اند تا هر دو حاصل نشوند ولایت صورت نه بندد و مقرر
قوم ست که نهایتِ ولایت بنهایتِ سیرِ انفسی ست ورائے این کمالے نیست که در ولایت
معتبر بود کمالِ الکمال شهودِ انفسی گفته اند بیرون از خود شهود و یافت نیست ؎
چون جلوهٔ آن جمال بیرون ز تو نیست + پا در دامان و سر بجیب اندر کش +
و نزدِ حضرتِ ایشانِ ما قدسنا الله سبحانه بسره یافتِ مطلوب بیرونِ آفاق و انفس
است چه مطلوب بیرونِ آفاق و انفس ست هر چه در مرآتِ آفاق و انفس ظاهر ست همه
بظلال وابسته است دائرهٔ ظل به سیرِ انفسی منتهی میشود و معاملهٔ اصل کما ورائے سیرِ آفاقی و سیرِ
انفسی ست و ورائے جذبه و سلوک ست از انفس در رنگِ آفاق باید گذشت تا رائحهٔ مطلوب
بمشامِ جان برسد ؎ لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی + پس سالک چون سیرِ آفاقی
و انفسی را بانجام رساند بنهایتِ ولایتِ صغری برسد والسلام علی من اتبع الهدیٰ

مکتوب چهلم (۴۰)

بملا ابو محمد لاهوری در تحقیق عدمیت ذاتیهٔ انسان بسم الله الرحمٰن الرحیم الحمد لله و
سلام علی عباده الذین اصطفی خصوصاً علی سیدِ الوریٰ صاحبِ قابَ قوسین او
ادنیٰ و علی آله و اصحابه نجومِ الهدیٰ نامهٔ نامی و صحیفهٔ گرامی که نامزدِ این مسکین نموده
بودند بورود آن مشرف گردید الله تعالی در مدارجِ قرب ترقیات دهاد و بجذبات و عنایاتِ
خویش مکرّم و ممتاز کناد مکرما وجود و سائرِ کمالات که تابعِ وجودند خاصهٔ حضرتِ ربِ معبود ست
ازین کمالات هر چه در ممکن نمودار ست مستفاد و مستعار ست ازان حضرت آنچه ذاتی ممکن ست

عدم ست که بواسطهٔ انعکاس کمالات وجود نما گشته وباین کمال عاریتی وهستی انعکاسی خود را کامل
وخیر تصور نموده است ودعوے شرکت وهمسری بموجود حقیقی پیدا کرده وبنیاد دراز برین بے بنیاد
نهاده وازین رهگذر انانیت وسرکشی ورعونت بهم رسانده وچون سابقهٔ عنایت درحق او در رسد
حقیقت خود را کماهی دریابد وبر عدمیّهٔ ذاتیهٔ خود مطلع گردد ودانَد که این کمالات درو عاریتی
است واین خیریت انعکاسی ست نه ذاتی آن زمان سر رشتهٔ سعادت بدست آید ورائحه
از مطلوب بمشامِ جان او برسد بیت چون بدانستی که ظل کیستی + فارغی گر مُردی وگر
زیستی + وچون این دیدِ عاریت غالب آید درست کمالات را از وجود وسائرِ صفات باصل سپارد
وخود را که مرآتِ کمالات بود خالی محض یابد وبوے از خیریت نه بیند بلکه عدمِ محض یابد واثرے از
وجود وصفات در خود نه بیند آن زمان بفنائے حقیقی مستسعد گردد وآنچه مقصود از آفرینش او
بود بجا آرد چه مطلوب درین نشاءهٔ فانیه ازین کس انتفا ونیستی ست ؎ تو مباش اصلا
کمال اینست وبس + کمال در حق او انتفاءِ کمال ست وخیریت در سلب خیریت بیچاره که
نصیبِ او از مطلوب استهلاک ونیستی ست وکمالِ او سلبِ کمال از کمالِ مطلوب چه دریابد و
بحُسن وجمالِ او چگونه پے برد الا ان یوجد بعد العدم ویولد بالولادة الثانیة فحینئذ
یکون هو العارف والمعروف فهو الذاکر والمذکور اراده قدوم باین دیار اظهار نموده
بودند ؎ کرم نما وفرود آ که خانه خانهٔ تست + دریوزه که ازین دور از کار نموده اند از راه
حُسن ظن ست والا این فقیر خود را بهیچ وجه قابلِ هیچ نداند ایصال بمنازلِ قرب امر عظیم ست
آرے بمقتضائے انا عند ظن عبدی بی ممکن ست که بر وفقِ ظن شما بشما معامله فرمایند
بیت میتواند که دهد اشکِ مرا حسن قبول + آنکه دُر ساخته است قطرهٔ بارانی را + والسلام اوّلاً
وآخراً +

مکتوب (۷۱) چهل ویکم

؎ یقول الله انا عند ظن عبدی بی وانا معه اذا ذکرنی فان ذکرنی فی نفسه ذکرته فی نفسی وان ذکرنی فی ملأ ذکرته فی ملأ خیر منه الخ رواه البخاری ومسلم ۱۲ الحصن الحصین

بسلطان عبدالرحمن در ترغیب بر کسب مراضی حق جلّ وعلا بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالی ہموارہ بعنایات وجذبات معنویہ مکرم و ممتاز دارد صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند مشرّف ساخت اظہار شوق ملاقات نمودہ بودند حق سبحانہ آتش شوق را مشتعل گرداند و نائرۂ محبت را شعلہ بلند سازد تا از ما سوے بتمام برہاند و در سایہ سراپردۂ قرب برساند حیات چند روزہ بسے مغتنم ست باید کہ در کسب مراضی مولائے حقیقی جلّ شانہ مصروف گردد و بذکر و فکر بسر شود تنعمات دنیائے فانی کہ فانی و در معرض ہلاک ست کرائے آن نمیکند کہ بآخرت عوض نمودہ آید و در تحصیل آن از ملک ابدی و تنعمات سرمدی و رضامندی حضرت صمدی بازماندہ شود وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوب (۴۲) چہل و دوم

بصوفی سعد اللہ کابلی در جواب وقائع روشن و و آنکہ نسبت از ہر جا برسد از پیر خود باید دانست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی کتابتے کہ برادر عزیز ملا سعد اللہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت حمداً للّٰہ سبحانہ کہ بجمعیت اند و روز بروز میدانند آنکہ در واقعہ پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم و حضرت جبرئیل علیہ السلام دیدہ اید و با یکدیگر مکالمہ نمودہ اید و نسبت و کیفیت خاص کہ برین واقعہ مترتب گشتہ و روز دیگر کہ نسبت محویت و تلاشی و شوق و شورش کہ در سر افتادہ و در نماز عصر کہ کیفیت عظیم دست دادہ ہمہ بوضوح پیوست و سبب خوشدلی گردید و حضرت ایشان ملا و حضرت خواجہ بزرگ و غوث الثقلین را کہ دیدہ اید و میگویند کہ این اعزہ برائے تربیت شما آمدہ اند و نسبتہا از ہر کدام رسیدہ و خلعتہا عنایت فرمودہ نیک و مبارک ست لیکن اینقدر باید دانست کہ از ہر جا فیض و نسبت کہ مشاہدہ کردہ شود آنرا راجع بہ پیر خود باید ساخت کہ بصورت عزیزے متمثل شدہ افاضہ

نسبت فرموده است والسّلام اوّلاً وآخراً ٭

مکتوب (۴۳) چہل و سیوم

بخواجہ محمد حنیف کابلی در ارجاع حوادث بارادهٔ او تعالیٰ وعدم تلوّن بآن بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات باخوی ارشدی میرساند احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب حمد ست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم واستقامتکم ظاهراً وباطناً احوال را نویسان باشند و روز بروز بوند مَنِ اسۡتَوٰی یَوۡمَاهُ فَهُوَ مَغۡبُوۡنٌ احبۂ دور افتاده را بدعاۓ خیر یاد آرند از تقلّبات زمانہ و انقلاب اہلِ زمانہ دلتنگ نشوند و از خفض و رفع آن متلوّن نگردند بلکہ عبرت گیرند و بر خود ترسان و لرزان باشند قَلۡبُ الۡمُؤۡمِنِ بَیۡنَ اِصۡبَعَیۡنِ مِنۡ اَصَابِعِ الرَّحۡمٰنِ یُقَلِّبُهَا کَیۡفَ یَشَاءُ[1] چو بید بر سرِ ایمانِ خویش مے لرزم ٭ از مکرِ خداوندی جلّ شانہ باید اندیشید و از استدراج باید ترسید عَلَیۡکُمۡ اَنۡفُسَکُمۡ لَا یَضُرُّکُمۡ مَنۡ ضَلَّ اِذَا اهۡتَدَیۡتُمۡ[2] ہمہ را از حق سبحانہ باید دانست و ہمہ را باو تعالیٰ باید سپرد

بیت از خدا دان خلافِ دشمن و دوست ٭ کہ دلِ ہر دو در تصرّفِ اوست ٭ رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوۡبَنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدَیۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِنۡ لَّدُنۡکَ رَحۡمَةً اِنَّکَ اَنۡتَ الۡوَهَّابُ[3]

مکتوب (۴۴) چہل و چہارم

بخواجہ عبد الشہید کولابی در شرح کمالاتِ فنا و بقا و در آنکہ مدارِ کار بر فضل ست لیکن از اعمال ناگزیر ست بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ بنامزدِ این مسکین انموده بودند بورود آن بہجت و مسرّت روے نمود مندرج بود کہ در نمازِ عصر جاۓ طلوع نمود وبید کہ اعراضے کہ ذاتِ اینکس بوده بود باصلِ خود عود کردند و ہیچ نامے و نشانے

---

[1] رواه ابن ماجۃ والترمذی بلفظ ان القلوب بین اصبعین من اصابع اللہ الخ ۱۲ [2] یا ایہا الذین آمنوا علیکم انفسکم الآیۃ واقع ست در سورهٔ مائده از پارهٔ واذا سمعوا ۱۲ [3] واقع ست در آل عمران ۱۲

از انہا نماند و بتمام مضمحل و متلاشی در اصل خود گشتند و اکثر محویت آن قدر روئے نمیدہد کہ شعورے بر
خود و بر غیر خود نمیماند مخدوما این محویت و این عود و کمالات باصل در درجۂ کاملہ ہست در فنا و اطمینان
نفس و اسلام حقیقی برین نوع فنا مترتب ست و آنچہ وارد شدہ مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا
مراد از موت ہمین فناست کہ نفس درین فنا بطلوع قہرمان محبت و نزول صاعقۂ احدیت از
دید و دانش ماسوی رستہ است و از انانیت گذشتہ بلکہ از خود نامے و نشانے نگذاشتہ و بہ تیغ
ہولائے غیب ہویت مقتول گشتہ اینچنین مقتول و گم شدہ را نوید [51] اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ
الاٰية و بشارت مَنْ قَتَلْتُهٗ فَاَنَا دِيَتُهٗ سر باوج بردہ و معاملہ او را از ہمہ پیش ساختہ این
حیاتے کہ بعد ازین موت ست بکرم اللہ تعالیٰ زوال پذیر نیست و چون موہبت صرف ست
موت آن را نتواند بر داشت صورت موت ست حقیقت موت نیست تا مضادت بحیات حقیقی
داشتہ باشد و اجتماع محال بود اَلَا اِنَّ اَوْلِيَاءَ اللّٰهِ لَا يَمُوْتُوْنَ وَلٰكِنْ يُنْقَلُوْنَ مِنْ دَارٍ
اِلٰى دَارٍ شنودہ باشند و کریمہ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ قُتِلُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْيَاءٌ
عِنْدَ رَبِّهِمْ [52] شعر ہرگز نمیرد آنکہ دلش زندہ شد بعشق ✦ و باعتبار صورت موت فرمودہ [53] اَفَاِنْ
مَاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ ✦ فلا منافاۃ نوشتہ بودند از اعمال یاس متصور میشود
چنان مینماید کہ این اعمال کہ این مقصر دارد درین درگاہ ہیچ نیست و لاشئے محض ست حیران است
کہ چگونہ عمل کند کہ شائستۂ این درگاہ باشد مخدوما آنچہ نوشتہ اند راست و درست ست مدار
کار بر فضل ست لیکن از عمل ناگزیر ست و در عمل کوشش بلیغ باید کرد و اعتماد بر فضل و رحمت
داشتہ باشد و این عمل را لائق درگاہ نباید دانست بزرگان گفتہ اند اِعْمَلْ وَاسْتَغْفِرْ ازینجا
پرسیدند بِمَ تَرْجِيْنَ مَا تَرْجِيْنَ قَالَتْ بِيَاْسِيْ مِنْ جُلِّ عَمَلِيْ در حدیث [54] آمدہ است کہ ہیچکس
بعمل خود نجات نخواہد یافت گفتند وَلَا اَنْتَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ فرمودند وَلَا اَنَا اِلَّا اَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ
اللّٰهُ مِنْهُ بِرَحْمَةٍ آنچہ در واقعہ دیدہ اند در مجلس رسالت پناہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم

---

۵۱ در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا (۸) واقع ست ۱۲ ۵۲ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ آل عمران و پارہ لن تنالوا ۱۲ ۵۳ واقع ست در سورۂ آل عمران از پارہ لن تنالوا ۱۲ ۵۴ رواہ البیہقی فی الدعوات الکبیر ۱۲ مشکوۃ باب قیام شہر رمضان

نعمتہاست و بتو امر ست کہ آن را قسمت نمائی و تو ہر جا میرسانی و فقیر را با جمعے دیگر بردہ بملازمت و پابوس آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوات و التحیات مشرف گردانیدہ نیک و مبارک ست و بار دیگر دید ایدکہ تو در پہلوے آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم نشستہ و ساعتے نگذشتہ بود کہ صورت تو غائب شدہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم بجائے تو ظاہر شدند بار صورت مبارک آنحضرت صلی اللہ تعالی علیہ و آلہ وسلم غائب گردید و تو بجائے ایشان نمودار شدی تا سہ مرتبہ اینچنین مشاہدہا افتاد حمد اللہ سبحانہ علی ذلک و علی جمیع نعمائہ

مکتوب چہل و پنجم (۴۵)

بسید نور الدہر بار ہہ در موعظت مرقوم شد بسم اللہ الرحمن الرحیم مکتوب مرغوب سیادت پناہ میر سید نور الدہر رسیدہ مسرت بخش گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوال ظاہر و باطن خود قلمی مینمودہ باشند کہ باعث توجہ غائبانہ است اوقات را بیاد حق جل و علا معمور دارند و در تحصیل مرضیات او عز برہانہ بجان کوشند و توشہ آخرت را مہیا سازند در دنیا برائے خوردن و خفتن نیاوردہ اند و بجہت عیش و تنعم نیافریدہ اند محل عیش و تنعم در پیش ست اللہم ان العیش عیش الآخرۃ بلکہ برائے طاعت و بندگی آفریدہ اند و برائے معرفت خویش آوردہ اند در ادائے وظائف بندگی جد و جہد مرعی باید داشت و در حصول معرفت و طلب آن خود را قرار و آرام نباید داد و از ہر جا بوئے از ان بمشام جان برسد از پے آن باید شد خوش گفت

بیت بجہ مشغول کنم دیدہ و دل را کہ مدام دل ترا میطلبد دیدہ ترا میخواہد ✦ والسلام اولا و آخرا

مکتوب چہل و ششم (۴۶)

بجان محمد بیگ کولابی در بیان آنکہ حمید ہستی حقیقی جز بدام نیستی نتوان نمود بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوۃ و ابلاغ التحیات میرساند احوال ہمہ جا مستوجب

حمد ست المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم ظاہراً و باطناً چند کتابت از شما پے در پے رسید چون متضمن سلامتی و ظہور نیستی و دید قصور بود سبب مسرت گردید حق سبحانہ و تعالیٰ این دید را زیادہ کند و ہستی حقیقی خود آگاہی بدہد تا بدوام نیستی جاوید ہستی نمایند قتیل عشق را بشارت من قتلتہ فانا دیتہ کافی ست و کشتہ تیغ محبت را نوید فلنحیینہ و جعلنا لہ نوراً سر با فوج بردہ بیت گر بر سر کوئے عشق ما کشتہ شوی شکرانہ بدہ کہ خونبہائے تو منم + والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلیٰ +

مکتوب (۴۷) چہل و ہفتم

بمیرزا محمد صادق پسر نصیر خان در بیان حقائق و خصائص طریقہ حضرات خواجگان و ایمائے بآنچہ حضرت ایشان ما بآن ممتاز ند و بیان کیفیت طریقہ نفی و اثبات + بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ در بنولا بدست کس خود نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و خوشوقت گردید حق سبحانہ و تعالیٰ بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم و مستدیم داشتہ باطن را بہ نسبت حضرات خواجہا معمور دارا داند کہ این طریق از بسیار طرق دیگر بہتر و مرغوب تر ست این طریق اقرب طرق ست والبتہ موصل ست طالب صادق اگر در صحبت پیر کامل افتد امید ست کہ در راہ نماند واگر در صحبت ناقص افتد گناہ طریق نیست کہ او خود واصل نیست دیگرے در صحبت او چگونہ واصل گردد و درین طریق اندراج نہایت در بدایت ست مبتدی رشید این طریق از چاشنی نہایت بے بہرہ نیست لیکن مدار طریقہ ما بر صحبت ست و بر توجہ پیر ترقی وابستہ بآنست مرید مستعد ہر چند در غیبت پیر از باطن او بقدر محبت و عقیدت بہرہ مندست و اخذ فیوض و برکات مینماید لیکن از صحبت تا غیبت صد چند تفاوت ست و نازکیہائے کہ حضرت ایشان ما

قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهٖ درین طریقه نموده اند و تحقیقات و تدقیقاتِ طریق که بکار برده و معامله را از حضیض باوج رسانده و نسبت و طریق که آنحضرت بآن ممتاز اند و آن نسبت بعد از هزار سال بر منصهٔ ظهور آمده و از سر نو تازه گشته و تا درین مدت مختفی مانده و پرده از روے کار نکشوده چنانچه از رسائل و مکاتیبِ آنحضرت شطرے ازان واضح و لائح ست تا کجا بیان نماید طریقهٔ نفی و اثبات طلب نموده بودند می نویسد موافقِ آن بعمل آرند و امیدوارِ برکاتِ آن باشند هرچند ترقیِ واضح و تاثیرِ کامل منوط به صحبت و توجه ست اما مَا لَا یُدْرَكُ كُلُّهٗ لَا یُتْرَكُ كُلُّهٗ طریقهٔ نفی و اثبات این ست زبان را بکام بچسپانند و لبها را بر بندند و دم را زیرِ ناف حبس کنند و لفظِ لا را بخیال از ناف بکشند و بفرقِ[1] سر برسانند و لفظِ اِلٰهَ را از فرقِ سر بکتفِ راست بیارند و لفظِ اِلَّا اللّٰهُ را از کتفِ راست بر دل ببرند و دم در حبس باشد و معنی این کلمه را نیز با این کلمه در خیال آرند باین روش نیست هیچ مقصودے جز ذاتِ پاک همراهِ لا نیست تصور کنند و با اِلٰه هیچ مقصودے و با اِلَّا اللّٰهُ جز ذاتِ پاک تعقل نمایند در هر نفس طاق بگویند یکبار یا سه بار یا پنج بار یا هفت بار و همین طور بتدریج زیاده کنند تا نفس وفا کند و بهمین سبب این ذکر را وقوفِ عددی گویند یعنی بر عددِ ذکر واقف باشند تا در هر دمے طاق گویند نه جفت وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی +

مکتوب چهل و هشتم (۴۸)

ب شیخ عبد الرحمن برادر شیخ عرب بخاری در برکاتِ زمینِ هند و تحریص بر دوامِ حفظِ نسبت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ می رساند مکتوبِ مرغوب که از راهِ محبت ارسال داشته بودند خوشوقت گردانید نوشته بودند که از کشمیر اراده ولایت نموده بودم که بروم در پشاور خدمتِ حاجی جیو نگذاشتند اَلْخَیْرُ فِیْمَا صَنَعَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ

[1] فرق بالضم جدا کردن و کشادن راه میان موئے سر و میان سر و بمعنی کشادگی میان موے سر ۱۲ غیاث

ظاهر اخیریت درین باشد مخدوما در هندوستان هم ولایت میسر ست چرا همین جا بسیر معنوی از
ولایت نکنند و طالب این دولت نباشند و سفر در وطن ننمایند و به سیر انفسی از سیر آفاقی
مستغنی باشند امروز در هندوستان آن میسر ست که در اکثر جاها میسر نیست از کثرت فیوض و
واردات رشک بقاع و بلاد ست و از مزج صباحت و ملاحت شباهت تام بتربت یثرب و
بطحا در حسن و لطافت دارد از انوار و برکات آن بیش از بیش امیدوار ست سخن بجائے دیگر
رفت باید که بر طریقهٔ ماخوذه مداوم باشند و در نگهداشت نسبت باطن ساعی بوند آنقدر بر
محافظت نسبت کوشند که نسبت حضور ملکهٔ دل شود و انقطاع تام از ما سوئے مذکور حاصل آید
ع این کار دولت ست کنون تا کرا دهند * وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا وَّ ظَاهِرًا وَّ بَاطِنًا

مکتوب (۴۹) چهل و نهم

بمحمد میرک بیگ بدخشی در بیان آنکه چون مطلوب حقیقی ورائے آفاق و انفس ست طالب او را
باید که از آفاق و انفس بگذرد و ورائے آن جولان نماید * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بعد الحمد و الصلوٰة و ارسال التحیات میرساند حمداً لله سبحانه که از سفر طویل بعافیت
مراجعت واقع شد الحال بسیر انفسی بپردازند و از سیر مستطیل بسیر مستدیر برآیند و از بعد بقرب
گرایند نهایت کار نزد قوم سیر انفسی ست سیر آفاقی را دور از کار میدانند و یافت مطلوب را منحصر
در انفس میگویند میفرمایند ع چون جلوهٔ آن جمال بیرون ز تو نیست * پا در دامان و سر
بجیب اندر کش * نزد حضرت ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره العزیز سیر انفسی
در رنگ سیر آفاقی از یافت مطلوب تهی ست او تعالی چنانچه ورائے آفاق ست ورائے انفس ست
نیز هرچه در مرایاے آفاق و انفس جلوه گر ست همه آیات و ظلال ست و تسلی بشبه و مثال
پس مطلوب را ماورائے آفاق و انفس باید جست و ورائے سلوک و جذبه باید پیوست و ورائے
خروج و دخول باید طلبید عقل عقیل ستر این معما را نتواند کشود ورائے خروج و دخول بیرون آفاق

والنفس ہو آنند تصور نمودو عرفت ربی بجمع الاضداد والسلام اولاً و اخراً +

مکتوب (۵۰) پنجاہم

بحاجی مصطفےٰ بنگالی در نصیحت و تفقد احوال و بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع اینجد و مستوجب حمد ست المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم و استقامتکم ظاہراً و باطناً فانہا ملاک الامر و مدار النجاۃ مدتیست کہ از احوال و اوضاع شما اطلاع ندارد و خاطر نگرانست معلوم نیست کہ بچہ وضع میباشید و بکدام مردم صحبت میدارید بیشتر بعزلت راغب اید یا بعشرت طریقہ بمردم میگوئید یانہ و اگر میگوئید چہ قسم تاثیرمے بخشد بسرحد فنا کسے میرسد یانہ بعلم ظاہر بیشتر اشتغال ست یا بذکر و مراقبہ راہ ترقی مفتوح ست یانہ من استوی یوماہ فہو مغبون **بیت** خوابم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز + کاغوش کہ شد منزل و آسائش خوابت + بالجملہ حالات را نویسان باشند و اوقات را معمور دارند و بعزلت بیشتر راغب بوند و از اشتغال بعلم ظاہر ہم فارغ نباشند و اگر طالبے بیاید باحوال و بپردازند و توشہ آخرت را آمادہ سازند و شبہائے تاریک را بگریہ و استغفار روشن دارند و دوستان را بدعائے خیر یاد دارند والسلام اولاً و اخراً +

مکتوب (۵۱) پنجاہ و یکم

بمرزا محمد ہادی در بیان آنکہ طالب وحدت را ترک کثرت ناگزیرست و تحریض بر اتباع سنت و اجتناب از بدعت بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفےٰ قل اللہ ثم ذرہم مخدوما وحدت و کثرت ضد یکدیگر اند طالب وحدت را ترک کثرت ناگزیرست ہر قدر جہات کثرت باخود دارد ہمان قدر از وحدت حقیقی دور و مہجورست وحدانی باید بود ہم از روئے طلب و محبت و ہم از روئے علم و ارادت تا مناسبت پیدا آید در آن

وحدت گردد و بتوحیدِ حقیقی رسد اَلتَّوحِیدُ اِسقَاطُ الاِضَافَاتِ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در تنویرِ باطن کوشند کہ محلِ نظرِ مولیٰ ست و تنویرِ باطن منوط بدوامِ ذکر و مراقبہ است و مربوط باداے وظائفِ بندگی واداے فرائض و سُنن و واجبات و اجتناب از بدعت و محرمات و مکروہات ہر قدر کہ در اتباعِ شریعت و سُنّت و اجتناب از بدعت کوشیدہ آید نورِ باطن بعزّۂ نور اہے بجنابِ قدس بکشاید اتباعِ سُنّت البتہ مُنجی ست و نتیجہ بخش و رافعِ درجات علیہ احتمالِ تخلّف ندارد و ماوراے آن خطر در خطر ست و راہِ شیطان فَالحَذَرُ الحَذَرُ کُلَّ الحَذَرِ فَمَاذَا بَعدَ الحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ دینِ قویم را کہ بوحیِ قطعی ثابت شدہ است بترہات و اوہام و خیالات نمیتوان برداشت مَا عَلَی الرَّسُولِ اِلَّا البَلَاغُ وَالسَّلَامُ عَلَیکُم وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الھُدٰی وَالتَزَمَ مُتَابَعَۃَ المُصطَفٰی عَلَیہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ وَالبَرَکَاتُ العُلٰی

مکتوب (۵۲) پنجاہ و دوم

برفعت بیگ در تحریض بر اعراض از خود و اقبال باصل و حصول استہلاک و نیستی تا بقاے اتم بر ان مترتب شود۔ بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ بَعدَ الحَمدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبلِیغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال بہمہ حال مستوجبِ حمد ست امید کہ آن برادرِ عزیز نیز بعافیت باشند و جمعیتِ صوری و معنوی متحقق بود و از لفظ بمعنی آید و از ظل باصل گراید و از ظل باصل شاہ راہ ست و مانع از وصول باصل توجہِ ظل ست بخود و اعراضِ او از اصل و چون بسیر و سلوک بلکہ بمحض عنایتِ ازلی توجہ بخود رو بزوال آرد و بجاے اعراض اقبال باصل پیدا آید سر رشتۂ سعادت بدست افتد و متمسک بعروہ وثقی گردد بیت چون بدانستی کہ ظل کیستی ؂ فارغی گر مُردی و گر زیستی ؂ بعد از وصولِ ظل باصل و لحوقِ آن سالک را استہلاک و اضمحلال ست و فنا و نیستی و این معنی کمال ست در حقِ او کمالِ او در سلبِ کمال ست و خیریتِ او در انتفاے خیریت معرفت

ا ترہات بضم اول و راے مہملہ مشددہ سخنہاے باطل لہو آمیز جمع ترہت کہ بمعنی باطل ست ۱۲ غیاث
۲ چنگ زنندہ برشتۂ محکم ۱۲

والبستہ باین فناست و قرب منوط باین انتفاست اذا تجلّی اللہ بشیءٍ خضع لہ و بعد ازان مستعد آن میشود کہ اورا از نزد خود حیوۃ دہند و باخلاق خود متخلق سازند من قتلتہ فانا دیتہ و تکمیل ناقصان بازش گردانند کریمہ اومن کان میتا فاحییناہ و جعلنا لہ نورا یمشی بہ فی الناس نشان حال اوست آن زمان نعمت در حق او تمام شود و معنی خلافت بظہور آید این کار دولت ست کنون تا کرا دہند آزار تحال فرزند میان لشکری مرقوم نمودہ بودند و انواع تالم از فرقت او ظاہر ساختہ انا للہ و انا الیہ راجعون بتقدیر و ارادہ او تعالی رضا مندی ناگزیر ست مصائب صوریہ وسائل طراوت و نضارت معنویہ است و سبب ترقیات اخرویہ حق سبحانہ اجر جزیل دہد و راہ ترقی بکشاید و نعم البدل کرامت فرماید انہ قریب مجیب

مکتوب پنجاہ و سیوم (۵۳)

بشیخ عبد اللطیف ہمشیرہ زادہ حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالی در شرح قول لا یذکر اللہ الا اللہ و بیان آنکہ تحقق بکلام مجید از آثار این دید ست بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد الحمد و الصلوۃ بفرزند سعادت آثار میرساند رقیمہ کہ فرستادہ بودند مطالعہ آن فرحت فراوان بخشید و ذوقین ساخت شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم نوشتہ بودند شبے در نماز تہجد حین قراءۃ قرآن مجید خود را قاری در میان نمی یافت و قراءۃ باین طرف منسوب نمی دید بلکہ محض قدرت او تعالی کلام او گویا اینجا ظہور فرمودہ و زبان خود را مانند شجرہ موسویہ می یافت قول لا یذکر اللہ الا اللہ مصداق این حال میدید و گاہے ہنگام تلاوت بقائے و تحققے بآن می یابد و این بیت موافق این مذاق میشود بیت اندر سخن دوست نہان خواہم گشت ؛ تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند +

ے یعنی ہر گاہ حق جل و علا جلوہ فرماید بچیزے پست شود آن چیز پیش وے عز و جل ۱۲ ۵۲ این کریمہ در سورہ انعام از پارہ ولو اننا واقع ست ۱۲ ۵۳ در سورہ ابراہیم از پارہ وما ابری (۱۳) واقع ست ۱۲

سعادت اطوارا آنچه اول نوشته اند درجۂ علیاست در فنا تا اثرے از آثارِ سالک باقی ست لَا
یَذْکُرُ اللّٰهَ اِلَّا اللّٰهُ درست نمے آید وذکرِ او عائد باو از ینجا تواند بود آنچه از عزیزے منقول ست
که در ورطۂ مهلکه افتاده بود نذر کرد که اگر ازین ورطه نجات یابم هرگز حق تعالیٰ را یاد نکنم ازین
رهگذر باشد که یادِ خودرا بااین پستی و دنائت هیچگونه شایانِ آنجناب مقدس ندیده و عائد
بخود یافته وگناهِ بزرگ تصور نموده و آنچه اہلِ وحدتِ وجود لَا یَذْکُرُ اللّٰهَ اِلَّا
اللّٰهُ میگویند آنرا بااین مسا سے نیست اَبَدًا ایشان بر تعینِ امکانی که آنرا بعنوانِ حقانی
دانسته اند اطلاق مییابد چه این جماعه همه اوست میگویند و مقیدات را عینِ مطلق مے انگارند
ودر مَانَحْنُ فِیْهِ از تعینِ امکانی اینجا اثرے نمانده ست شَتَّانَ مَا بَیْنَهُمَا حقیقتِ لَا
یَذْکُرُ اللّٰهَ اِلَّا اللّٰهُ درین موطن ست نه در آنجا که وجودِ ذاکر در میانست غَایَةُ الْاَمْرِ اختلافِ
عنوان ست بکلمۂ نفی و اثبات نفیِ عنوانِ غیریت نموده اثباتِ الوهیتِ خود مینمایند همان
قصه است ؏ بخواب اندر مگر موشے شتر شد ✤ بر سرِ اصلِ سخن رویم که عارف را هرچند در فنا
قدم راسخ بود در کمالاتِ فوق و فوقِ الفوق راسخ تر باشد و بابطنِ بطون نفوذ نماید و آنچه
تا نشیًا از تحققِ فنا و بقا بکلامِ مجید نوشته اند نتیجۂ دیدِ اولی ست و ثمرۂ آن فنا ست نیک
تأمل باید نمود قربے و منزلتے که کلام را با متکلم ست دیگرے را نیست پس عارف قربے که از راهِ
کلام حاصل خواهد نمود هم برین قیاس خواهد بود و در سخن نهان شده با بطنِ بطون خواهد رسید
وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَ
عَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی ✤ ✤

مکتوب پنجاه و چهارم (۵۴)

بشیخ مظفر برهانپوری در بیان آنکه تا معاملۂ سالک بصفات و اعتبارات ست علم و تمیز را
گنجایش ست چون معامله بغیبِ ذات افتد جهل و بے تمیزی افزاید و در ذکرِ بعضے از نصائح

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند صحیفۂ گرامی رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن عافیت وسلامتی احبہ بود ومنبئی بر استقامت ظاہر وباطن شان مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در نماز فرض ونفل انواع انواع انوار وفیوض گوناگون رومیدہد بحدیکہ در ہر رکنے کہ میرسد در میماند وجمیع صفات و حرکات وسکنات در صلوٰۃ وغیرہا بحق را آئی رجوع نیست ولفظ انا ہیچگاہ خطور نمیکند مخدوما اینہمہ احوال سنجیدہ واذواق پسندیدہ اند اللہ تعالی ابواب ترقیات راہموارہ مفتوح دارد وآنچہ بعد ازین نوشتہ اید کہ بعضے واردات کہ رو میدہد بتقریر وتحریر در نمے گنجد الخ ماناکہ این واردات نا رسی از مرتبۂ مقدسہ غیب ذات اندکہ نصیب ازان مرتبہ جہالت ونکارتست تا ہرجا علم وتمیز را گفتگوست نا رسی از صفات وشیون واعتبارات ست وچون معاملہ بغیب الغیب افتد وتمیز اصول وشیون نماند جہل وحیرت افزاید من عرف اللہ کل لسانہ نشان حال این موطن ست از گرمی مجلس وتاثیر توجہات ووصول طلاب بفنائے قلب بعضے بفنائے نفس کہ نوشتہ بودند خوشوقت ساخت اللہم زد شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم واز مکر خداوندی جل شانہ ہراسان باشند وترسان ولرزان بوند واستغفار را از مظان مضار این امر خطیر لازم گیرند وتوجہات را از طلبہ دریغ ندارند وترقیات شان را خواہان بوند وسائر اوقات را در گوشۂ نامرادی بسر برند واز تذکر تقصیرات وتفکر در آلاء وواردات خالی نباشند وتوشۂ آخرت را آمادہ سازند ودر کسب مرضیات مولائے حقیقی جلت عظمتہ سعی بلیغ نمایند واحبہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند وسلامتی خاتمۂ او خواہند وآنچہ درباب خواجہ امان اللہ وخواجہ محمد مومن نوشتہ اند کہ احوال وکیفیات نیک دارند وبہر دو فنا مشرف گشتہ در مقام حیرت اند واضح گردید خوشوقت گشت طلب تعین عدد طالبان در حق ایشان نمودہ بودند این امر مفوض بہ رائے شما است بعد استخارہ ہر عدد کہ تعین کنند وہر گاہ خواہند بران اضافہ نمایند یا اجازت مطلق

فرمایند امید است کہ مبارک باشد لیکن ہر گاہ بکسے اجازت کنند باید کہ مشروط باتباعِ شریعت التزامِ سنت و رسوخ بر محبتِ شیوخ سازند والسلام علیکم وعلیٰ سائرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والبرکات والتسلیمات العُلیٰ

مکتوب (۵۵) پنجاہ و پنجم

بمشیخت پناہ شیخ درویش محمد برکی جالندھری در احکامِ موالات بالکفار و احکامِ تقیہ و فضیلتِ حب و بغض فی اللہ تعالیٰ و ردِّ معتقداتِ جماعہ کہ میگویند کہ فقیری بدنا بود نسبت بکسے بسمِ اللہِ الرحمنِ الرحیم الحمدُ للہِ العلیِّ الاعلیٰ وسلامٌ علیٰ عبادِہِ الذین اصطفیٰ خصوصاً علیٰ سیدِ الوریٰ صاحبِ قابَ قوسینِ او ادنیٰ وعلیٰ آلہ نجومِ الھدیٰ وصحبہِ البررۃِ التقیٰ اما بعد سلام و تحیہ ازین مسکین مطالعہ فرمایند صحیفۂ گرامی مشرف ساخت استفسارے از کریمہ لَا یَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْکٰفِرِیْنَ اَوْلِیَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِیْنَ وَمَنْ یَّفْعَلْ ذٰلِکَ فَلَیْسَ مِنَ اللہِ فِیْ شَیْءٍ اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً نمودہ بودند و استکشافے از تفصیلِ موالات و عدمِ موالات بالکفار و تقیہ و عدمِ تقیہ فرمودہ بکرّ ما صاحبِ تفسیرِ کبیر درین باب تفصیل سخن کردہ آنرا بجنس ایراد مینماید قال فیہ نزلت ھٰذہِ الآیۃُ فی تحریمِ موالاۃِ الکافرین اِعلم انّہ انزلت آیاتٌ اُخر کثیرۃٌ فی ھٰذا المعنیٰ منھا قولہ تعالیٰ لَا تَتَّخِذُوْا بِطَانَةً مِّنْ دُوْنِکُمْ وقولہ سبحانہ لَا تَجِدُ قَوْمًا یُّؤْمِنُوْنَ بِاللہِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ یُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللہَ وَرَسُوْلَهٗ وقولہ تعالیٰ لَا تَتَّخِذُوا الْیَهُوْدَ وَالنَّصٰرٰۤی اَوْلِیَآءَ وقولہ عزّ وجلّ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عَدُوِّیْ وَعَدُوَّکُمْ اَوْلِیَآءَ

---

[1] قولہ لا یتخذ الخ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ آل عمران از پارہ تلک الرسل (۳) ۱۲ [2] قولہ لا تتخذوا بطانۃ الخ واقع ست در سورۂ آل عمران و پارہ لن تنالوا و قولہ لا تجد قوما یؤمنون الخ واقع ست در سورۂ مجادلہ و پارۂ قد سمع اللہ و قولہ لا تتخذوا الیہود والنصاریٰ الخ واقع ست در سورۂ مائدہ و پارۂ لا یحب اللہ و قولہ لا تتخذوا عدوی الخ واقع ست در آغاز سورۂ ممتحنہ از پارۂ قد سمع اللہ ۱۲

وقال عز من قائل والمؤمنون[۵] والمؤمنت بعضهم اولیاء بعض واعلم ان کون
المؤمن موالیاً للکافر یحتمل ثلثة اوجه احدها ان یکون راضیاً بکفره ویتولاه
لاجله وهذا ممنوع منه لان کل من فعل ذلک کان مصوباً له فی ذلک الدین
وتصویب الکفر کفر والرضاء بالکفر کفر فیستحیل ان یبقی مؤمناً مع کونه بهذه
الصفة وثانیها المعاشرة الجمیلة فی الدنیا بحسب الظاهر وذلک غیر ممنوع
منه والقسم الثالث وهو کالمتوسط بین القسمین الاولین هو ان موالاة
الکفار بمعنی الرکون الیهم والمعونة والمظاهرة والنصرة اما بسبب القرابة
او بسبب المحبة مع اعتقاد ان دینه باطل فهذا لا یوجب الکفر الا انه منهی
عنه لان الموالاة بهذا المعنی قد تجره الی استحسان طریقه والرضاء بدینه
وذلک یخرجه عن الاسلام فلا جرم هدده تعالی فیه فقال تعالی ومن
یفعل ذلک فلیس من الله فی شئ فان قیل لم لا یجوز ان یکون المراد من
الآیة النهی عن اتخاذ الکافرین اولیاء بمعنی ان یتولوهم دون المؤمنین فاما
اذا تولوهم وتولوا المؤمنین معهم فذلک لیس بمنهی عنه وایضاً فقوله
لا یتخذ المؤمنون الکفرین اولیاء فیه زیادة مزیة لان الرجل قد یوالی غیره
ولا یتخذه موالیاً فالنهی عن اتخاذه موالیاً لا یوجب النهی عن اصل موالاته
قلنا هذان الاحتمالان وان قاما فی هذه الآیة الا ان سائر الآیات الدالة
علی انه لا تجوز موالاتهم دلت علی سقوط هذین الاحتمالین قال الحسن اخذ
مسیلمة الکذاب رجلین من اصحاب رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فقال
لاحدهما اتشهد ان محمداً رسول الله قال نعم نعم نعم فقال افتشهد انی رسول
الله قال نعم وکان مسیلمة یزعم انه رسول بنی حنیفة ومحمد رسول قریش

[۵] واقع ست در سوره توبه از پاره واعلموا (۱۰) ۱۲

فترکه ودعا الآخر فقال اتشهد ان محمدًا رسول الله قال نعم قال افتشهد انی رسول الله فقال انی اصم ثلثا فقدّمه فقتله فبلغ ذلک رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فقال اما هذا المقتول فمضی علی یقینه وصدقه فهنیئًا له واما الآخر فقبل رخصة الله فلا تبعة علیه واعلم ان نظیر هذه الآیة قوله تعالی الا من اکره وقلبه مطمئن[1] بالایمان اعلم ان للتقیة احکامًا کثیرة ونحن نذکر بعضها الحکم الاول ان التقیة انما تکون اذا کان الرجل فی قوم کفار ویخاف منهم علی نفسه وماله فیداریهم باللسان وذلک بان لا یظهر العداوة باللسان بل یجوز ایضًا ان یظهر الکلام الموهم للمحبة والموالاة ولکن بشرط ان یضمر خلافه وان یعرّض فی کل ما یقول فان التقیة تاثیرها فی الظاهر لا فی احوال القلوب الحکم الثانی للتقیة هو انه لو افصح بالایمان والحق حیث یجوز له التقیة کان ذلک افضل ودلیله ما ذکرناه من قصة مسیلمة الحکم الثالث للتقیة انها انما تجوز فیما یتعلق باظهار الموالاة والمعاداة وقد تجوز ایضًا فیما یتعلق باظهار الدین فاما ما یرجع ضرره الی الغیر کالقتل والزنا وغصب الاموال والشهادة بالزور وقذف المحصنات واطلاع الکفار علی عورات المسلمین فذلک غیر جائز البتة الحکم الرابع ظاهر الآیة یدل علی ان التقیة انما تحل مع الکفار الغالبین الا ان مذهب الشافعی رضی الله عنه ان الحالة بین المسلمین اذا شاکلت الحالة بین المسلمین والمشرکین حلت التقیة محاماة علی النفس الحکم الخامس التقیة جائزة لصون النفس وهل هی جائزة لصون المال یحتمل ان یحکم فیها بالجواز لقوله صلی الله علیه وآله وسلم حرمة مال المسلم کحرمة دمه ولقوله صلی الله علیه وآله وسلم من قتل دون ماله فهو شهید

[1] یعنی من کفر بالله من بعد ایمانه الا من اکره الخ واقع ست در سوره نحل از پاره ربما (۱۴) ۱۲

وَلِاَنَّ الْحَاجَۃَ اِلَی الْمَالِ شَدِیْدَۃٌ وَالْمَاءُ اِذَا بِیْعَ بِالْغَبْنِ سَقَطَ فَرْضُ الْوُضُوْءِ وَجَازَ
الْاِقْتِصَارُ عَلَی التَّیَمُّمِ دَفْعًا لِذٰلِكَ الْقَدْرِ مِنْ نُقْصَانِ الْمَالِ فَکَیْفَ لَا یَجُوْزُ ھٰھُنَا
اَلْحُکْمُ السَّادِسُ قَالَ مُجَاھِدٌ ھٰذَا الْحُکْمُ کَانَ ثَابِتًا فِیْ اَوَّلِ الْاِسْلَامِ لِاَجْلِ ضُعْفِ
الْمُؤْمِنِیْنَ فَاَمَّا بَعْدَ قُوَّۃِ دَوْلَۃِ الْاِسْلَامِ فَلَا[1] وَرَوٰی عَوْفٌ عَنِ الْحَسَنِ اَنَّہٗ قَالَ
التَّقِیَّۃُ جَائِزَۃٌ لِلْمُؤْمِنِیْنَ اِلٰی یَوْمِ الْقِیٰمَۃِ وَھٰذَا الْقَوْلُ اَوْلٰی لِاَنَّ دَفْعَ الضَّرَرِ
عَنِ النَّفْسِ وَاجِبٌ بِقَدْرِ الْاِمْکَانِ انتہی شفقت آثارا اکثر صوفیہ خام و ملاحدہ این وقت
از موالاۃِ کُفّار باک ندارند و میگویند کہ راہِ فقیری بدنا بود نسبت بہیچکس سُبحان اللہ سرورِ
انبیاء و رئیسِ فُقَراء و اولیاء را کہ اَلْفَقْرُ فَخْرِیْ فرمودہ علیہ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ
حکم میشود یٰۤاَیُّہَا النَّبِیُّ جَاھِدِ الْکُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْہِمْ[2] و طریقۂ مرضیہ
او نیز غلظت و قتال با کُفّار بودہ عجب فُقَراء اند کہ راہِ پیغمبر خدا و پیشوائے خود را گذاشتہ
راہِ دیگر اختیار کردہ اند و خلافِ طریقۂ مرضیۂ او گزیدہ غیر از ضلالت و گمراہی نخواہد افزود
فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ کُفّار بیشک اَعداء اللہ اند کہ بنصوص قطعیہ ثابت شدہ است
عجب دعوے دوستی ست کہ بدشمنانِ او دوستی دارند و تبرّی نے نمایند اگر کُفّار و فُسّاق
مبغوض و اَعداءِ حق نباشند بُغض فی اللہ از واجباتِ دین نبودے و از افضل مُقرّبات و مکمّلِ
ایمان نگشتے و سببِ حصولِ ولایت و رضا و قربِ حق سُبحانہٗ نشدے عَنْ عَمْرِو بْنِ الْجَمُوْحِ اَنَّہٗ
سَمِعَ النَّبِیَّ صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ لَا یَحِقُّ الْعَبْدُ حَقَّ صَرِیْحِ الْاِیْمَانِ حَتّٰی یُحِبَّ لِلّٰہِ تَعَالٰی
وَیُبْغِضَ لِلّٰہِ فَاِذَا اَحَبَّ لِلّٰہِ تَبَارَكَ وَاَبْغَضَ لِلّٰہِ تَبَارَكَ فَقَدِ اسْتَحَقَّ الْوَلَاءَ مِنَ اللہِ
رَوَاہُ اَحْمَدُ وَعَنْ اَبِیْ اُمَامَۃَ رضؓ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللہِ صَلَّی اللہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ مَنْ اَحَبَّ
لِلّٰہِ وَاَبْغَضَ لِلّٰہِ وَاَعْطٰی لِلّٰہِ وَمَنَعَ لِلّٰہِ فَقَدِ اسْتَکْمَلَ الْاِیْمَانَ رَوَاہُ اَبُوْدَاؤُدَ و ہم در
حدیث آمدہ است تَقَرَّبُوْا اِلَی اللہِ سُبْحَانَہٗ بِبُغْضِ اَھْلِ الْمَعَاصِیْ وَالْقَوْھُمْ بِوُجُوْہٍ مُکْفَھِرَّۃٍ

(حاشیہ: صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم)

[1] یعنی فلا تجوز لعدم الحاجۃ الیہ ۔ [2] واقع ست در سورۂ تحریم و آخر پارہ قد سمع اللہ (۲۸) و نیز در سورۂ توبہ از پارہ واعلموا (۱۰) ۱۲

وَالْتَمِسُوا رِضَاءَ اللّٰهِ تَعَالٰی بِسَخَطِهِمْ وَتَقَرَّبُوا اِلَی اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ بِالتَّبَاعُدِ مِنْهُمْ رَوَاهُ
ابْنُ شَاهِيْنَ وَالدَّيْلَمِيُّ وہم در حدیث آمدہ است اَوْحَى اللّٰهُ تَعَالٰی اِلٰی نَبِيٍّ مِّنَ الْاَنْبِيَاءِ اَنْ
قُلْ لِفُلَانِ الْعَابِدِ اَمَّا زُهْدُكَ فِي الدُّنْيَا فَتَعَجَّلْتَ رَاحَةَ نَفْسِكَ وَاَمَّا انْقِطَاعُكَ اِلَيَّ
فَتَعَزَّزْتَ بِيْ فَمَاذَا عَمِلْتَ فِيْمَا لِيْ عَلَيْكَ قَالَ يَا رَبِّ وَمَاذَا عَلَيَّ قَالَ هَلْ عَادَيْتَ فِيَّ عَدُوًّا — لِي
وَهَلْ وَالَيْتَ لِيْ وَلِيًّا حل حظ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ والحق کہ محبت دوستانِ محبوب عداوتِ — فِيَّ
دشمنانِ او از لوازمِ محبت ست محبِّ صادق درین دو عمل محتاج بکسب وتعمّل نیست چنانچہ
در اعمالِ دیگر محتاج ست دوستانِ دوست چہ بلا زیبا بنظر مے در آیند ودشمنانِ او چہ قسم زشت
اینمعنی در مجاز ظاہر ست بہر کہ[1] دعوی دوستی نماید تا تبرّی از دشمنانِ او نکند مقبول نیست
از منافق بیش نمید انند[2] شیخ الاسلام[3] گفتہ کہ من با بوالحسن سمعون نیکم کہ استادِ من خضرے را
مے رنجانید وہر کہ پیر ترا رنجہ دارد وتو از وے رنجہ نباشی سگ از تو بود قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی[4] قَدْ كَا
نَتْ لَكُمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِيْ اِبْرٰهِيْمَ وَالَّذِيْنَ مَعَهٗ اِذْ قَالُوْا لِقَوْمِهِمْ اِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا
تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَآءُ اَبَدًا
حَتّٰى تُؤْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ بعد ازان فرمودہ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيْهِمْ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَنْ
كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَالْيَوْمَ الْاٰخِرَ ازینجا معلوم میشود کہ طالبِ حق را جلّ وعلا این تبرّی لابد
وناگزیر ست لَا كَمَا زَعَمُوْا حق تعالیٰ میفرماید وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِيْ شَيْءٍ
یعنی ہر کہ موالاۃ ودوستی با کافران کند پس نیست آنکس از دوستی وولایتِ حق بر چیزے
یعنی منسلخ ست از ولایتِ حق تعالیٰ بتمام چہ دوستی دو متضاد یعنی دو دشمن جمع نشود چنانچہ
بعضے مفسران گفتہ اند شاعر میگوید ؎ تَوَدُّ عَدُوِّيْ ثُمَّ تَزْعَمُ اَنَّنِيْ + صَدِيْقُكَ
لَيْسَ النُّوْكُ عَنْكَ بِعَازِبٍ + فَلَيْسَ اَخِيْ مَنْ وَدَّنِيْ رَأْيَ عَيْنِهٖ + وَلٰكِنْ اَخِيْ مَنْ

---

[1] یعنی این کس بہر کہ دعوی نماید ۱۲ [2] یعنی ہر کہ تبری از دشمنان دوست نماید آنکس مقبول دوست نیست بلکہ مردم اورا منافق میدانند واز منافق بیش نمیدانند ۱۲ [3] یعنی خواجہ ابو اسمٰعیل عبد اللہ ابن ابی منصور محمد انصاری از اولاد حضرت ابو ایوب انصاری رضی اللہ تعالیٰ عنہ ۱۲ [4] بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ ممتحنہ از پارہ قد سمع (۲۸) ۱۲

وَدَّنِی فِی الْمَغَائِبِ. پس ہر کہ دعویِ محبتِ حق کند و تبری از اعدائے او ننماید در دعوٰئے کاذب است و بعضے مفسران گفتہ اند پس نیست آنکس از دینِ خدا بر چیزے یعنی از دین ہیچ ندارد و ہر کہ از دین بے نصیب ست از قرب و معرفت چہ نصیب دارد وَیُحَذِّرُکُمُ اللّٰہُ نَفْسَہٗ یعنی مے ترساند شمارا حق سبحانہٗ و تعالیٰ بسببِ موالاۃِ کفار از عذابے کہ صادر ست از ذات گفتہ اند کہ این تہدیدِ عظیم ست دلالت دارد بر نہایت قبحِ منہی عنہ فِی التَّفْسِیْرِ الْکَبِیْرِ رُوِیَ اَنَّہٗ قِیْلَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ اِنَّ ھٰہُنَا رَجُلًا مِّنْ اَھْلِ الْحِیْرَۃِ یعنی نَصْرَانِیًّا لَا یُعْرَفُ اَقْوٰی حِفْظًا وَلَا اَحْسَنَ خَطًّا مِّنْہُ فَاِنْ رَاَیْتَ اَنْ تَتَّخِذَ کَاتِبًا فَامْتَنَعَ عُمَرُ مِنْ ذٰلِکَ وَقَالَ اِذًا اتَّخَذْتُ بِطَانَۃً مِّنْ غَیْرِ الْمُؤْمِنِیْنَ فَقَدْ جَعَلَ عُمَرُ رض ھٰذِہِ الْاٰیَۃَ دَلِیْلًا عَلَی النَّھْیِ عَنِ اتِّخَاذِ النَّصْرَانِیِّ بِطَانَۃً وَرُوِیَ عَنْ اَبِیْ مُوْسَی الْاَشْعَرِیِّ اَنَّہٗ قَالَ قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رض اِنَّ لِیْ کَاتِبًا نَصْرَانِیًّا فَقَالَ مَالَکَ قَاتَلَکَ اللّٰہُ اَلَا اتَّخَذْتَ حَنِیْفًا اَمَا سَمِعْتَ قَوْلَہٗ تَعَالٰی یٰاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْیَھُوْدَ وَالنَّصٰرٰی اَوْلِیَآءَ قُلْتُ لَہٗ دِیْنُہٗ وَلِیْ کِتَابَتُہٗ فَقَالَ لَا اُکْرِمُھُمْ اِذْ اَھَانَھُمُ اللّٰہُ وَلَا اُعِزُّھُمْ اِذْ اَذَلَّھُمُ اللّٰہُ تَعَالٰی وَلَا اُدْنِیْھِمْ اِذْ اَبْعَدَھُمُ اللّٰہُ تَعَالٰی قُلْتُ لَا یَتِمُّ اَمْرُ الْبَصْرَۃِ اِلَّا بِہٖ فَقَالَ اِنْ مَاتَ النَّصْرَانِیُّ فَمَا تَصْنَعُ بَعْدَہٗ فَمَا تَعْمَلُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِہٖ فَاعْمَلْہُ الْاٰنَ وَاسْتَغْنِ عَنْہُ بِغَیْرِہٖ

حضرتِ ایشانِ ما رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہ در مکتوباتِ قدسی آیاتِ خود می نویسند کہ حضرتِ ابراہیم خلیل اللّٰہ علٰی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام این ہمہ بزرگی کہ یافت و شجرۂ انبیا گشت بواسطہ تبری از دشمنانِ او تعالیٰ بودہ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی قَدْ کَانَتْ لَکُمْ اُسْوَۃٌ حَسَنَۃٌ فِیْ اِبْرٰھِیْمَ الْاٰیَۃَ و ہیچ عمل در نظرِ فقیر از برائے حصولِ رضائے حق جل و علا برابرِ این تبری نیست می باید کہ حضرت حق سبحانہٗ و تعالیٰ را با کفر و کافری عداوتِ ذاتی ست و آلہہ آفاقی مثلِ لات و عزیٰ و عبدۂ ایشان بالذات دشمنانِ حق اند جل سلطانہٗ و خلودِ نار جزاءِ این عملِ شنیع ست و آلہہ ہوائی نفسانی و سائرِ اعمالِ سیئہ این نسبت ندارند زیرا کہ عداوت و غضب نسبت

ملاحظہ رجل من اہل الحیرۃ نصرانیا

خلیل الرحمن

بانہا ذاتی نیست اگر غضب ست بصفات منسوب ست و اگر عقاب و عتاب ست بافعال راجع
لہذا خلودِ نار جزاءِ این سیئات نگشته بلکه مغفرتِ ایشان را منوط بمشیتِ خود داشته و لیکن
هٰذا اٰخِرُ الْمَکْتُوْبِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِهٖ دَآئِمًا
وَّسَرْمَدًا وَّعَلٰی اٰلِهِ الْکِرَامِ وَصَحْبِهِ الْعِظَامِ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامِ +

مکتوب (۵۶) پنجاه و ششم

بغفر ما دون ذالک لمن یشاء

بمرزا ابو المعالی در جوابِ کتابتِ او که اظہارِ طلبِ شوق و صحبت نموده بود با ذکرِ بعضے از احوال
شیخ عبد الخالق که از یار النست و ختمِ مکتوب بحدیث جلیل القدر بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اللّٰه تعالیٰ و تقدس ساحتِ سینه را از نقوش ما سوے مصفا و از دنسِ هوا مزکی ساخته بظهور
اشعاتِ جمالِ لا یزالی که مبرا از حیزِ وهم و خیال ست و مرتب و مزین گرداناد التفات نامه گرامی
که نامزدِ این مسکین نموده بودند مشرف ساخت چون مخبر از سلامتیِ ذاتِ بابرکات بود مسرت
افزود آنچه در بابِ برادرِ دینی شیخ عبد الخالق مرقوم فرموده بودند بوضوح انجامید چون استخاره راه
نمیدہد موقوف باشد که بر تقدیرِ ملاقات آنچه مقدر ست و نصیبِ طرفین ست بظهور خواہد پیوست
ملا شیخ عبد الخالق یکچندے در صحبت گذرانیده ست و اخذِ فوائد ضروریهٔ این راه نموده ست و
از تلوین بتمکین پیوسته و از فنا که رکنِ اعظمِ این راه ست آگاهی یافته اورا خالی از حال چگونه
توان گفت مگر باعتبار آنکه از حالِ گذشته بمحولِ حال پیوسته ست چه حال از تلوین خبر میدہد صاحب
تمکین حال را پس پشت داده ست بلے اذواق و مواجید امور یست که بباطن تعلق دارد و اطلاع بر آن
بے امدادِ ربانی و بے تخلق باخلاقِ الٰهی جل شانه متعسر ست اَوْلِیَائِیْ تَحْتَ قِبَائِیْ لَا یَعْرِفُهُمْ
غَیْرِیْ بسیارے از اولیاء ہستند که بر ولایتِ خود ہم اطلاع ندارند و ظاهرِ شان از باطنِ شان
بیخبر ست دیگران بولایتِ شان بے اعلامِ سبحانی مشکل که پے برند ٥ کس چه داند که درین گرد سوارے
باشد ؛ و بر تقدیریکه مشار الیه خالی و بے بهره باشد اورا درین امرِ خطیر نباید دید و مرسل را در مراتب

من ارسل باید ملاحظہ نمود ❀ ایشان نپسندد این ہمہ الحان زمطربست ❀ مع ذلک چون اقبال قلب ایشان باین عزیز نیست موقوف دارند ومترصد باشند تا از پردۂ غیب چہ ظہور میکند

بیت سعادتہاست اندر پردۂ غیب ❀ نگہ کن تا کرا ریزند در جیب ❀ این حقیر در دعا و توجہ وآنچہ لوازم خیرخواہی ست بتقصیر راضی نیست وکمال آن ملاذ را از دل وجان میخواہد انہ قریب مجیب ❀ ولنختم المکتوب بخاتمۃ حسنۃ عن معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ قال احتبس عنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ذات غداۃ عن صلوۃ الصبح حتی کدنا نتراءی عین الشمس فخرج سریعا فثوب بالصلوۃ فصلی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وتجوز فی الصلوۃ فلما سلم دعا بصوتہ فقال لنا علی مصافکم کما انتم ثم انفتل الینا ثم قال اما انی ساحدثکم ما حبسنی عنکم الغداۃ انی قمت من اللیل فتوضأت وصلیت ما قدر لی فنعست فی صلوتی حتی استثقلت فاذا انا بربی تبارک وتعالی فی احسن صورۃ فقال یا محمد فقلت لبیک رب قال فیما یختصم الملأ الاعلی قلت لا ادری قالہا ثلثا قال فرأیتہ وضع کفہ بین کتفی فوجدت برد انا ملہ بین ثدیی فتجلی لی کل شیء وعرفت فقال یا محمد قلت لبیک رب قال فیم یختصم الملأ الاعلی قلت فی الکفارات قال ما ہن قلت مشی الاقدام الی الجماعات والجلوس فی المساجد بعد الصلوات واسباغ الوضوء عند الکریہات قال ثم فیم قلت فی الدرجات قال وما ہن قلت اطعام الطعام ولین الکلام والصلوۃ باللیل والناس نیام قال سل قلت اللہم انی اسألک فعل الخیرات وترک المنکرات وحب المساکین وان تغفر لی وترحمنی واذا اردت فتنۃ فی قوم فتوفنی غیر مفتون واسألک حبک وحب من یحبک وحب عمل یقربنی الی حبک فقال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم انہا حق فادرسوہا ثم تعلموہا رواہ احمد والترمذی وقال ہذا الحدیث صحیح وسألت محمد بن اسمعیل عن ہذا الحدیث فقال ہذا

حبیبٌ صحیحٌ

مکتوب (۵۷) پنجاہ و ہفتم

بحاجی حبیب اللہ حصاری در تعبیر وقائع او کہ دیدہ و نوشتہ بود۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی برادر دینی حاجی حبیب اللہ وفقہ اللہ تعالیٰ
لمرضاتہ نوشتہ بود کہ روزے در حلقہ بامداد نشستہ بودم کہ گویا مرا از من ربودند و ہیچ اثرے
از من نماند بعد ازان نورے در خود دیدم کہ آن نور سر بفلک رسانیدہ و از انجا تمام عالم را فرو گرفتہ
محو و مار بودن شمارا از شما و ہیچ از شما اثرے نماندن اشارہ بفنائے اتم ست و مشاہدہ نور در
خود از آثار بقاست و کریمہ[له] اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ
بران گواہ ست و آنکہ آن نور سر بفلک کشیدہ است و تمام عالم را فرو گرفتہ است اشارہ بجامعیت
استعداد شماست و جامعیت اسمے کہ مربی و مبدأ تعین شماست و احاطہ او بسائر مبادی تعینات
و واقعہ کہ در آن پیغمبر مارا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دیدہ اید و قدحے کہ بشما پر کردہ دادہ و شما
آنرا بتمام در کشیدہ اید و لذت آن شمارا فرو گرفتہ بعد ازان فرمودند کہ ترا از اصل نصیب مبارک باشد
ومیتواند کہ آن قدح نسبت خاص او بود علیہ الصلوۃ والسلام کہ جرعہ ازان بکام شما رسیدہ است
و بشارت نصیب اصل مؤید آنست چہ اصل ہمہ اصول رب اوست علیہ الصلوۃ والسلام و
قرینہ بر آن کہ آن عزیز پیغمبر ست علیہ الصلوۃ والسلام استغراق او در نور سبز و سبز بودن آن
مقام و سبز بودن حوض چہ ولایت او علیہ الصلوۃ والسلام ولایت اخفی ست و اخفی نور
سبز دارد و در واقعہ دیگر کہ بالائے آسمان چند سر دیدند و خود را بسرے کہ بالاتر از ہمہ سر ہاست
یافتند مؤید عطائے نسبت خاص ست واقعہ دیگر نیز مؤید ہمین معنی ست کہ دیدہ اید کہ دائرہ بس عالی
بنظر در آمد کہ تمام عالم را احاطہ کردہ است و چند دائرہ دیگر در تحت آن ظاہر میشود و من خود را مرکز
دائرہ بزرگ مییافتم در انوقت معلوم میشود کہ دائرہ ہائے تحتانی و مرکز ہائے آنہا از مرکز آن دائرہ

له واقع ست در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا ۱۲

کہ خود را مرکزِ آن دائرہ میبایم ناشی شدہ است بدانند کہ مرکزِ دائرہ بزرگ میتواند کہ کنایت از حقیقتِ محمدی باشد علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام بدلیلِ آنکہ این حقیقت ہمہ وقت مرکزِ آنکست و آثار بر سائرِ حقائق تفوق ست وہمہ حقائق ومبادیِ تعینات گویا ناشی ازان حقیقت اند و ازانکہ خود را مرکزِ آن دائرہ یافتہ اید وجہ تائید ہا ہویدا میشود وبالجملہ این واقعہ وہمچنین وقائعِ دیگر بسیار روشن وعالی ست وآنچہ اول دیدہ اید از احاطۂ نورِ خود تمام عالم را نیز تائید این معنی مینماید چہ جامعیت واحاطہ مناسبِ ربِ اوست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اینقدر ہست کہ اکثر وقائع ومنامات مبشرات اند ومخبر از استعداد وبعضے ازان مُنبئ از قوتِ قریبہ بفعل وبعضے ازان دلالت بر حصول دارند مطلقا دلیلِ حصول نیستند بہر حال امیدوار باشند

بیت میتوانی کہ دہی اشکِ مرا حسنِ قبول ؞ ایکہ دُر ساختۂ قطرۂ بارانی را ؞

والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ ؞

مکتوب (۵۸) پنجاہ وہشتم

بملا قاسم روپڑی دربیانِ آنکہ فنا وبقا بعلاقۂ ظلیت واصالت ست چون معاملہ بغیبِ ذات اقدس تعالیٰ واین علاقہ نماند کارخانۂ فنا وبقا انقطاع پذیرد ودربیانِ آنکہ وجہ را بوجہ ہست نہ بذات تعالیٰ ودربیانِ بعضے از کمالاتِ صلوٰتیہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوبِ مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمنِ احوالِ پسندیدہ واذواقِ سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ اکثر از خواطرے ونشانے نمے فہمد وجود وتوابع آنرا عاریتے محض میداند واین دید بدیہی اولیٰ گشتہ وبقائے خود را گاہے بذاتِ او سبحانہ تعالیٰ مے فہمد واکثر اوقات بصفات اما درین وقت ہم پرتوے از ذات ملحوظ میشود حمداً للہ سبحانہ بدرجہ کمال از فنا وبقا رسیدہ اند وزوالِ عین بحصول پیوستہ

وآنچه از دیدِ عاریت نوشته اند البته عاریت و امانت باہلِ آن عائد گشته و ظل باصل پیوسته باشد و ١٦٠
عدم نیز که مرآت بود با عدمِ مطلق ملحق شده که معامله بزوالِ عین و اثر کشیده و آنچه نوشته اند ١٦١
که بقا گاہے بذات مے فہمد ذات درین موطن البته ماخوذ بشانے و اعتبارے خواہد بود نه ذاتِ
بحتِ معرا که آن مرتبه را غنائے ذاتی ست از عالمِ فنا و بقا بعلاقهٔ اصالت و ظلیت ست
تا ہر جا اطلاقِ اصل ست از صفاتِ زائده و شیون و اعتباراتِ ذاتیه غیر زائده آن بقا را گنجایش
است و چون معامله بغیبِ ذات افتد و اصل در رنگِ ظل در راه ماند فنا و بقا آنجا متصور نبود
آرے اگر از ذات مصطلحِ قوم خواہند که بمرتبهٔ وحدت اطلاقِ ذات میکنند و تجلی آنرا تجلیِ ذات
میگویند گنجایش دارد و اطلاقِ فنا و بقا دران مرتبه مے شاید و آنچه حضرتِ ایشانِ ما قدسنا
الله سبحانه بسره بقاءِ ذات نوشته اند سر لیست غامض در رنگِ متشابهات دستِ ادراک
امثالِ ما بوالہوسان از دامانِ آن کوتاه ست مامردم را اگر ایمانے باین معانی حاصل شود مغتنم ست
بیت ما تماشا کنان و کوته دست ✤ تو درختِ بلند و بالائی ✤ بشنو عالمِ ظلالِ اسما و صفات
است و از ظلِ ما اصل شاہراه ست کمال در حقِ ظل آنست که واصل باصل شود پس وصولِ افرادِ عالم
باسما و صفاتست و اگر نہایت ترقی شود باصولِ اسما و صفات و اصولِ اصولِ آن الی ان
ینتہی الی حضرتِ الذاتِ تعالیٰ و تقدس تا ہر جا که علاقهٔ اصالت و ظلیت ست ترقی
ممکن ست و چون این علاقه انقطاع پذیرد ترقی و عروج متصور نبود پس نصیب از مرتبهٔ ذاتِ
بحت اینان را ہیچ نبود که از ذات در ممکن ہیچ تعبیه نکرده اند تا از ذات نصیب بود تمام وجود
شان وجوه و اعتبارات ست وجوه را بوجه راه ست نه بذات که ازان مرتبهٔ علیا وجوه را انقطاع
است و عادة الله جاری شده است که بعد از قرونِ متطاوله عارفے را بعد از فنائے اتم فنائے
از نزدِ خود عطا میفرمایند که ازان ذات بذاتِ اقدس راه ست پس این عارف بعلاقهٔ ذات
از ذاتِ مقدس نصیبے فرامیگیرد و افرادِ عالم که در رنگِ اعراض اند و ذاتے نیست که با و قائم بوند
قیامِ آنہا بذاتِ عارف ست و ذاتِ ہمه آنہا ہمین ذاتِ عارف ست و عارف بحکمِ نیابت و

خلافِ قیومِ آنہاست پس عارف را با فرادِ عالم غیر از مشارکتِ اسمی و مماثلتِ صوری کدام مشارکہ
وچہ مماثلۃ چہ جوہر را با عراض چہ مشارکۃ حضرتِ ایشان ما قدّسنا اللّٰہ بسرّہٖ برنگاشتہ اند
کہ این قسم بزرگ در یک عصر متعدد نمے باشد ہرگاہ بعد از قرونِ متطاولہ این قسم گوہر بظہور مے آید
تعددِ او در یک عصر چہ صورت دارد نوشتہ بودند کہ در نماز گاہے در غیرِ آن کیفیتے واردے روئے
میدہد خود را آنوقت متلاشی و مستہلک محض مییابد و عنایت و لطفِ خاص در حقِ خود میفہمد چنانچہ
کسے را بمہربانی در آغوش کشند و گویا کشیدہ میبرند و خود را از جمیعِ علائق مُصفّا و مطہر مییابم
و تعلقِ امور گاہے در پہلوئے راست مے فہمد و گاہے پسِ پشت چنانچہ خانہ را رُفتہ خس و
خاشاک در یک کنارہ جمع سازند مخدوما نماز معراجِ مومن ست حالتے کہ در ادائے آن روئے
میدہد مناسبت بحالتِ معراجیہ خواہد داشت و از سائرِ حالات ممتاز خواہد بود سائرِ احوال
را نسبت بحالتِ صلوٰتیہ نسبتِ صورت ست بحقیقت مثلاً صورتے کہ در آئینہ منعکس ست
آنرا چہ نسبت و کدام مساوات باصلِ خود غیر از مماثلتِ صوری و مشارکتِ اسمی نیست خوش
گفت **بیت** گر مصوّر صورتِ آن دلستان خواہد کشید حیرتے دارم کہ نازش را چسان خواہد
کشید ہر قدر کہ در تکمیلِ نماز میکوشند و در رعایۃِ سنن و آدابِ آن جہد مینمایند و در تطویلِ قرأت و
رکوع و سجود بر وفقِ سُنت سعی میکنند فیوض و برکاتِ آن بیشتر ورود مینماید و حُسن و جمال و کمالِ
آن زیادہ تر ظہور میفرماید و ترقیات روئے میدہد و عنایت و لطفِ خاص متجلی تر میشود و از
علائق مصفا تر میشود کہ از پہلو و پشت ہم دور تر گردند مامول از دوستان دعاست والسلام
علیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ
وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوب پنجاہ و نہم (۵۹)

بصوفی سعد اللہ کابلی در تعبیرِ وقائع و تحسینِ احوال و در بعضے از مزایائے حضرتِ صدیقِ اکبر
رَضِیَ اللّٰہُ تَعَالٰی عَنْہُ وَعَنْ مُتَابِعِیْہِ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ

۱۰ به برادرِ دینی ملا سعد الله میرسانند کتابتے که فرستاده بودند رسید خوشوقت ساخت آنچه از ربودگی
وفنا و نیستی و بقا و بشارات که در وقائع و در منامات روئے داده نوشته بودند بوضوح پیوست
ذٰلِكَ مَا اللهُ تَعَالٰى شَيْئًا وَ ذُو قًا وَمَعْرِفَةً وَ عُرُوجًا نوشته بودند که بعد از نمازِ تهجد نشسته بودم
که دو عزیز ظاهر شدند یکے میگوید که صوفی سعد الله در ولایت ملاِ اعلیٰ ست و دیگرے میگوید
که از ولایتِ ملاِ اعلیٰ هم بالا رفته است و این هر دو نسبت را جداجدا در خود ملاحظه کردم چون
بهوش آمدم هم از نسبتین مذکورتین در خود اثرے مشاهده کردم مخدوما این واقعه بزرگ بشارتے
است حق سبحانه و تعالیٰ آثار آن بر وجه کمال بظهور آرد و درجهٔ علیا در ولایت ولایتِ ملاِ اعلیٰ
است از ولایتِ کبریٰ هم بلندتر ست فوقِ آن ولایت نیست مگر کمالاتِ نبوت و فضلِ انبیاء
عَلَيْهِمُ السَّلَامُ مربوط باین کمالات ست ملاِ اعلیٰ از معصیت معصوم اند هر که بولایتِ شان
مشرف شود باید که نصیبے از عصمت داشته باشد و از ذنوب محفوظ اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنَا بِتَرْكِ
الْمَعَاصِيْ اَبَدًا مَا اَبْقَيْتَنَا[1] مناسبِ این واقعه است آنچه بعد ازین نوشته اند که روزِ دیگر نسبتے
روی داده و مرا از من ربوده میگویند که این مقامِ ملائکهٔ مقربین ست و مقامِ رضا ست درین حال
علم و ادراک نماند که مشاهدهٔ آن توانم کرد مخدوما بدانند که مناسبتِ مقامِ رضا بمقامِ ملاِ اعلیٰ آن تواند بود که مقامِ
رضا منتهائے مقاماتِ سلوک ست و ولایتِ ملاِ اعلیٰ منتهائے ولایات است نوشته بودند که بعد از نمازِ فجر مراقب
بودم نسبتے روئے داد که علم و درک همه از من زائل شد و از من مرا ربودند و درکِ نسبت مسطوره نتوانستم نمود در آن
وقت میگویند که این نسبت و این مقامِ اصحابِ کرام ست عَلَيْهِمُ الرِّضْوَانُ در این مقام اگر
چرا علم و درک زائل نشود که افضلِ اصحاب و اکرمِ احباب فرموده است اَلْعَجْزُ عَنْ دَرْكِ الْاِدْرَاكِ
اِدْرَاكٌ گفته اند ادراک دیگر ست و درکِ ادراک دیگر آنچه منفی ست درکِ ادراک ست نه درکِ بسیط
زیرا که ادراکِ بسیط ست که عارف را بجهل و حیرت در آورده است و چرا درین نسبت شریفه
او را از وے نربایند که در شانِ صحابی مذکور وارد شده است مَنْ اَرَادَ اَنْ يَنْظُرَ اِلٰى مَيِّتٍ يَمْشِيْ

[1] له یعنی این دعائے ماثور مناسبِ این واقعه است ۱۲

عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلَی ابْنِ اَبِیْ قُحَافَۃَ این موت ست کہ سبب مَعِیَّۃِ خاص او گشتہ اصحابِ دیگر را بہ فضائلِ دیگر یاد فرمودہ و او را المعیت آنجا کہ فرمود وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ و نیز در حقِ او آمدہ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا و نیز آمدہ مَا ظَنُّکَ بِاثْنَیْنِ اللّٰہُ ثَالِثُہُمَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب (۶۰) شصتم

بمحمد میرک بیگ بدخشی در بیانِ آنکہ فرع ہر چہ دارد مستفاد از اصل ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ آنکہ تعالی از رقیتِ ماسوا محرر ساختہ در مدارجِ قرب ترقیات دہاد صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید خوشوقت ساخت حدیثِ شوق و آیۂ اخلاص کہ املا نمودہ بودند واضح گردید ازین جانب نیز این حدیث خوانند و ہمین آیۂ مطالعہ فرمایند اَشَدِّ شوق با صل منسوب گشتہ است و محبتِ آن طرف سبقت فرمودہ یُحِبُّھُمْ وَ یُحِبُّوْنَہٗ ہمان محبت ست کہ گنج مکنون را بر منصۂ ظہور آوردہ و عروسِ پردہ نشین را بجلوہ گاہِ بروز بر آوردہ سبب وجود و ایجاد گشتہ و عاشق را از معشوق وانمودہ باز بقلاب محبتِ خود آن محب والہ را بخود کشیدہ و مرآتِ جمال و کمالِ خود گردانیدہ بالجملہ ہر چہ فرع دارد ماخوذ از اصل ست اگر محبت دارد جرعہ است از محبتِ او و اگر شوق دارد شرارہ است ازان شوق فرع در ہیچ چیز بخود استقلال ندارد خوش گفت **بیت** ادائے حقِ محبت عنایتے ست ز دوست ٭ وگرنہ عاشقِ مسکین بہیچ خورسند ست ٭ و آنچہ در خواب دیدہ اند کہ آن لعلِ بدخشان رسالت و فصِ خاتمِ نبوت عَلَیْہِ اَفْضَلُ الصَّلَوٰاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ بنماز مستعد شدہ میفرمایند کہ ہر کہ تابعِ ملتِ ابو حنیفہ کوفی ست ہمراہِ ابو حنیفہ کوفی درین صف داخل شود بندہ ہمراہِ تو دران صف داخل شدہ و عقیبِ آن مفخر موجودات نماز بجماعت خواند بوضوح انجامید بشارتست شگرف شمارا و ہم مارا حق سبحانہ و تعالی از برکات

ا۵ کنیت والد الصدیق الاکبر رض ۱۲ ۵۲ قال اللّٰہ تبارک و تعالی یا ایہا الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینہ فسوف یاتی اللّٰہ بقوم یحبہم و یحبونہ الخ واقع ست در سورۂ مائدہ از پارہ لا یحب اللّٰہ در آغاز ربع چہارم
۵۳ یعنی این منام بشارتے ست الخ ۱۲

او صلی اللّٰہ علیہ وآلہٖ وسلم بہرہ ور گرداند واز کمالاتِ نمازِ او علیہ السلام کہ معراجِ اوست نصیبے دہاد والسلام اوّلاً وآخراً ۔

مکتوب (۶۱) شصت ویکم

بصوفی زاہد برق انداز در تعبیرِ واقعہ کہ دیدہ بود بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم اللّٰہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ علیّہ وسنّتِ سنیّہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مستقیم ومستدیم داراد کتابے کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت اظہارِ آزردگی کہ از ہم نا دادنِ جامہ تبرّکی در وقتِ وداع نمودہ بودند بوضوح انجامید سببش ہمانست کہ در ازدحامِ عیدگاہ شما رخصت شدید در انجا جامہ نبود تا دادہ شود مع ذٰلک گفتیم کہ متعاقب میفرستیم الحال بدستِ دارندۂ کتابت مغل بیگ پیراہن فرستادہ شد خواہند پوشید ولباسِ آزردگی بدر خواہند کرد واقعہ کہ دیدہ بودید کہ وقتِ نماز رسیدہ وشما تنہا ایدمیخواہید نماز را ادا کنید اوّل ارادہ کردید کہ نیّتِ امامت کنم باز بخاطر آوردید کہ مقتدی نیست چہ احتیاجِ امامت ست درین اثنا الہامی بگوش رسید کہ جمعے از ملائکہ داخلِ جماعت شوند چنانچہ ملائکہ آمدن گرفتند ہمہ بلباسِ سفید با ایشان استادہ نماز کردند چون وقتِ سلام رسید بموافقتِ من ہمہ سلام گفتند نظر بدستِ راست کردم قریب بچہار صد وپانصد کس در نظر در آمدند وطرفِ چپ ہم بدین دستور بعد ازان چون باز ملاحظہ نمودم ہیچکس گویا نبود مخدوما چون شما بعد از سلامِ امام رسیدید وبجماعت نرسیدید چنانچہ نوشتہ بودید واین باعثِ شکستِ خاطرِ شما گشت جہتِ تسلیۂ شما این کرامت بشما کردند شکرِ خداوندی جلّ شانہٗ بجا آرید کہ باین کرامت وباین الہام وباین دید ممتاز کردند در حدیث آمدہ است مَنْ اَذَّنَ وَاَقَامَ فِیْ فَضَاءٍ مِّنَ الْاَرْضِ وَصَلّٰی وَحْدَہٗ صَلَّتِ الْمَلٰئِکَۃُ خَلْفَہٗ صُفُوْفًا وہم در حدیث ست اِذَا کَانَ الرَّجُلُ فِیْ اَرْضٍ فَاَقَامَ الصَّلٰوۃَ صَلّٰی خَلْفَہٗ مَلَکَانِ فَاِنْ اَذَّنَ وَاَقَامَ صَلّٰی مِنَ الْمَلٰئِکَۃِ مَا لَا یُرٰی طَرَفَاہُ یَرْکَعُوْنَ بِرُکُوْعِہٖ وَیَسْجُدُوْنَ بِسُجُوْدِہٖ وَیُؤَمِّنُوْنَ

عَلٰی دُعَائِهٖ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۶۲) شصت و دوم

بخواجه میرزای گل بهاری در جواب حلِ شبهه که بر کلامِ حضرتِ ایشانِ ما قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهٖ[1] نموده بود در جوابِ استدلالِ معتزله که در نفیِ رویت آورده اند و نیز در جوابِ اعتراضے که بر عبارتِ لمعات کرده بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَاٰلِهٖ اَجْمَعِیْنَ پرسیده بودند که معتزله نفیِ رویتِ اُخروی میکنند بدلیلِ آنکه رویت تقاضاے مقابله و محاذاتِ مرئی میکند پس اگر حق سبحانه مرئی باشد جهت و نهایت او را ثابت بود تعالیٰ و حضرتِ مجددِ الفِ ثانی این شبهه را دو جواب فرموده اند یکے آنکه لَا نُسَلِّمُ که در رویتِ بصری مقابله و محاذات شرط باشد زیرا که مقابله نسبت ست که بمتقابلین قائم ست پس چنانچه از جانبِ مرئی شرط ست باید که از جانبِ رائی نیز شرط بود که مقابلِ مرئی باشد و حال آنکه حق تعالیٰ جمیعِ اشیا را مے بیند و هیچ محاذات نیست دیگر نوشته بودند که بخاطرِ این نادان میرسد که معتزله که گفته اند رویتِ بصری تقاضاے مقابله و محاذات میکند مرادِ شان[2] از بصر قطعه عصبیه است و این قطعه دران حضرت منفی ست گفته اند حق تعالیٰ بیناست بے چشم و شنوا ست بے گوش در جواب[3] گویم اوّلاً آنکه این شبهه کلام ست بر سندِ اخص[4] که غیر مسموع ست علمائے مناظره گفته اند وَلَا یُدْفَعُ السَّنَدُ اِلَّا اِذَا کَانَ مُسَاوِیًا لِلْمَنْعِ ثانیاً آنکه نوشته اید که مرادِ معتزله از بصر قطعه عصبیه است تصحیح نقل باید کرد که مرادِ شان این ست ثالثاً آنکه معتزله که در صحتِ رویت محاذات و غیرها اشتراط مینمایند ادعاے نیست که بداهةً عقل بآن حاکم باشد بلکه استبعاد[5] یست

---

۱ یعنی رویت بچشم سر ۱۲ ۲ قوله مراد شان این شبهه ست از طرف میرزا گل بر کلام حضرت مجدد قدس سره ۱۲ ۳ یعنی در جواب اعتراض میرزا گل که بر کلام حضرت مجدد قدس سره وارد نموده ۱۲ ۴ قوله سند اخص یعنی قول او قدس سره زیرا که مقابله نسبت ست الخ ۱۲ ۵ یعنی بلکه این اشتراط از جهت بعید دانستن ست مر رویت را بدون تحقق این شرائط فافهم ۱۲

که از قیاسِ غائب بر شاهد ناشی شده است یعنی در شاهد رؤیت بے این شروط واقع نیست و چون
عقل باین حکم اُنس و اُلفت گرفته است در غائب نیز اجرائے این حکم قیاساً علی الشاهد مینماید و
حاصلِ جوابِ حضرتِ ایشان آنست که این قیاسے ست مع الفارق زیرا که در شاهد حصولِ رؤیت
بطریقِ خاص ست که بے دو چیز صورت نمے بندد یکے آنکه رائی قطعهٔ عصبیه است دوم آنکه
مرئی محدود و ذی جهة ست و مکانی چه درین نشأه غیر محدود و مرئی نیست پس اگر در غائب یکے
ازین دو چیز مفقود شود حکم قیاس فاسد باشد چه قیاس مماثلت[1] مے طلبد لهذا این حکم در رؤیت
حق تعالی مارا جاری نشد که یکے ازین دو شرط مفقود ست زیرا که مرئی هر چند محدود ست اما رائی
قطعهٔ عصبیه نیست و در رؤیتِ مومنان او سبحانه را نیز یکے ازین دو شرط مفقود ست چه رائی هر چند
قطعهٔ عصبیه است اما مرئی محدود و ذی جهة نیست پس قیاس فاسد باشد و اگر با وجودِ فقدانِ یکے
ازین دو شرط این حکم قیاسی درست باشد لازم آید که حق تعالی مارا نه بیند چه رائی هر چند قطعهٔ عصبیه
نیست اما مرئی محدود و مکانی ست پس محاذات و غیرها را مستلزم باشد پس هرگاه در رؤیة الله تعالی
مارا محاذات و غیرها لازم نیاید با وجودِ آنکه مرئی محدود ست در رؤیتِ مومنان او را سبحانه نیز محاذات
و غیرها لازم نباشد چه رائی هر چند قطعهٔ عصبیه است اما مرئی مکانی نیست یعنی چنانچه بقطعهٔ عصبیه
مرئی را دیدن بے اشتراطِ محاذات نزدِ عقل مستبعد ست همچنان مرئی محدود و مکانی را بے محاذات
دیدن مستبعد ست و در استبعادِ عقلی هر دو برابر اند پس یکے را تجویز نمودن و از دیگرے فرار کردن از
عدمِ تدبر ست و بهذا التقریر اندفع اعتراض العلامة التفتازانی سنده الله تعالی
بدون ارتکابِ تمحّل کما لا یخفی رابعاً آنکه اعتراضے که شما کرده اید علما نیز مثلِ این اعتراض کرده
اند و دیگران جواب ازان داده اند شارحِ عقائد نسفی گفته و قد یُستدل علی عدم الاشتراط
برؤیة الله تعالی ایانا و فیه نظر لان الکلام فی الرؤیة بحاسة البصر ملا کمال محشی
بر استدلالِ مذکور حاشیه نوشته است و حاصله انه قیاس الشاهد علی الغائب و هو فاسد

[1] یعنی میان مقیس و مقیس علیه و اینجا این مماثلت مفقود ست ۱۲

أيضًا ولو جُعِلَ هذا الاستدلالُ في مقابلةِ منكري الرؤيةِ إلزامًا لهم لا تحقيقًا لم
يَرِدِ النظرُ المذكورُ في الشرحِ تأمل یعنی اگر استدلالِ شارح را استدلال بر اثباتِ مدعٰی که وقوعِ
رؤیت باشد بکنیم و قیاس رؤیتِ بنده بر رؤیتِ حق جل وعلا نمائیم درست نمی آید و بحثِ
شارح که فیه نظر گفته وارد میشود چه قیاسِ شاهد بر غائب با وجودِ فارق که حاسهٔ بصر باشد در
شاهد نه در غائب فاسدست و اگر این استدلال را دلیلِ الزامی بر معتزله بکنیم بر عدمِ اشتراطِ
جهة وغیره در رؤیت درست میشود و نظرِ شارح وارد نمیشود از تقریرِ این محشی معلوم میشود که
معتزله اشتراطِ محاذات را مقید بقطعهٔ عصبیه نمیکنند والا این الزام بانها درست نمیشود
وقد صرّح بعضُ الأفاضلِ بهذا المعنى حيثُ قال التحقيقُ أنّا نُثبِتُ الانكشافَ
التامَّ الحسيَّ وهم ينكرونه بل يُثبِتون الانكشافَ التامَّ العلميَّ انتهى يُستفاد
منه أنّهم ينكرون مطلقَ الرؤيةِ لا القسمَ المتعارفَ منه خاصةً کما مسّا آنکه غرض
از سندِ منع آنست که محاذات وجز آن در مفهومِ رؤیت معتبر نیست وممکنست که رؤیت بے
این امور واقع شود چنانچه در رؤیتِ حق تعالی بندگان را پس چرا ادلهٔ سمعی را بر ظاهر حمل نکنیم
چه حق تعالی قادرست که در ابصار را قوتے ابداع (ایجاد ۱۲) نماید که مشروط باین چیزها نباشد ويؤيّده
ما قال بعضُ المحققين إنّ كونَ محلِّ الرؤيةِ أمرًا جسمانيًّا وهو الحدقةُ لا ينافي
أن يكونَ متعلَّقُ الرؤيةِ غيرَ جسمانيٍّ وهو الباري تعالى كما أنّ كونَ محلِّ العلمِ
الضروريِّ أمرًا جسمانيًّا وهو القلبُ عندنا وعند المعتزلةِ أيضًا لا ينافي أن يكونَ
متعلَّقُ العلمِ الضروريِّ غيرَ جسمانيٍّ وهو الباري تعالى نوشته بودند که شیخ[1] عراقی در
لمعات فرموده است اگر محب مکاشف بود چنانچه در هر صورتے روئے دوست عیان بیند

---

[1] قوله شیخ عراقی الخ یعنی شیخ فخر الدین ابراهیم بن شهریار العراقی دران وقت که شیخ کامل فخر الدین العراقی بصحبت اسوة المحققین صدر الدین محمد القونوی رسیده است واز وے حقائق فصوص الحکم شنیده مختصرے فراهم آورده وآنرا بسبب اشتمال بر لمعهٔ چند از بوارق آن حقائق لمعات نام کرده آثار علم وعرفان ازان پیدا الی آخر ما فی کشف الظنون ۱۲

باید که در صورتِ نامرضی رضا ندید اگرچه وجه حبیب بیند چه وجه او در نامرضی آنست که رضی نیست
سوالِ بنده آنکه ظهورِ وجه حبیب در صورتے که راضی نباشد چیست چرا در صورتے ظاهر شده
که موافقِ رضائے او نیست باید که جمیع مظاهر و مصادر مرضیات باشند جواب آنچه شیخ گفته که در
صورتِ نامرضی نه بآن معنی ست که ظهور دران صورت نامرضی ست تا سوال وارد شود بلکه بآن
معنی ست که کسبِ آن مظهر نامرضی ست چنانچه گفته اند که خلقِ کفر قبیح نیست و کسبِ کفر بنده را
و کافر شدنِ او قبیح ست ؎ خَالِقُ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ الْقَبِيْحِ ✦ وَلٰكِنْ لَيْسَ يَرْضٰى بِالْمُحَالِ
پس معلوم شد که همه مظاهر باعتبار ظهور در وے و خلقِ وے مراضی اند قبیح و غیر مرضی کسب آنست
و بطورِ صوفیه موحده خلق عبارت از ظهور او ست باین کسوت و تحقق او ست بآثار و احکام
این اہلِ وحدت وجود میگویند که در ہیچ چیز قبح و شرارت ذاتی نیست اگر هست نسبی و اضافی
است شـ ؎ پس بدی مطلق نباشد در جهان ✦ بد به نسبت باشد آنرا هم بدان ✦ و حضرت
ایشانِ ما را درین مقام تحقیقات و مقالاتِ مفرده است چنانچه از رسائل و مکتوباتِ آن حضرت
لائح و واضح ست وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ✦

مکتوب (۶۳) شصت و سوم

بمحمد یار خادمِ حضرتِ خواجه محمد نقشبند در جوابِ کتابتِ او که مشعر از فنا و بقائے اتم بود ✦

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند کتابے که
متضمنِ احوال و اذواقِ سنیه بوده ارسال داشته بودند رسید مسرت بخش گردید الله تعالیٰ ابوابِ
ترقیات را مفتوح داراد و بر جادهٔ روشن شریعت علیه و سنتِ سنیه استقامت دهاد که مدارِ کار برین
استقامت ست وَدُوْنَهٗ خَرْطُ الْقَتَادِ نوشته بودند درین ایام بیقینِ کامل مکشوف میگردد
که وجود و کمالاتِ تابعهٔ وجود که در مرآتِ عدم منعکس بوده درست باصلِ خود ملحق شده و همچنانکه
صفات باصلِ خود رجوع نموده ذات که عدمِ مقید ست نیز باصلِ خود راجع گشت و ہیچ چیز ناز

وجود و نہ از عدم باین طرف منسوب نماند معلوم نمایند کہ این حالت کہ نوشتہ اند درجہ کامل ست در فنائے نفس کہ مزیل عین و اثر ست درین موطن نفس باسلام حقیقی مشرف میگردد و باطمینان میرسد و راضی و مرضی میشود و نیز نوشتہ بودند کہ از ہر سر موئے نورے ظاہر میشود و بنوعے وسعت و بساطت پیدا میکند کہ تمام آفاق را از عرش تا فرش احاطہ مینماید و در ہر ذرہ از ذرات عالم سرایت دارد سعادت آثارا این دید از آثار بقاست کہ مترتب بر فنائے اتم است چنانچہ کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِهٖ فِی النَّاسِ[۱] استشعار بیست بآن و وسعت احاطہ نور دلالت بر جامعیت شانے کہ بآن بقا حاصل شدہ است دارد نوشتہ بودند کہ این دید اصلے دارد یا مجرد وہم و خیال ست امید ست کہ تحت خیال نباشد چہ گفتہ اند علامت صحت حال حصول یقین ست بر وجہ کمال چون یقین بر وجہ کمال ست بیرون از تراش وہم و خیال ست وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَةِ الْحَالِ وَاِلَیْهِ الْمَرْجِعُ وَالْمَاٰبُ وَالسَّلَامُ

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

بخواجہ محمد صادق بخاری مدنی در اظہار افتقار بروضہ مقدسہ رسالت پناہ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَلَّمَ و در بیان اذکار و اعمالے کہ مناسبت بہر کدام از ولایات ثلثہ و کمالات نبوت و فوق آن دارد و اشارت بمقاماتے کہ ترقی در انجا مربوط باعمال نیست بلکہ منوط بفضل محض یا محبت صرف ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرا اینجا مستوجب حمد ست المسئول من اللّٰه عز و جل عافیتکم و استقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مخدوما فقرا دور افتادہ دور از کار امیدوارند کہ مجاوران روضہ مقدسہ و جاروب کشان آن سدہ سنیہ و معتکفان آن دیار

[۱] این کریمہ واقع ست در سورہ انعام از پارہ ولو اننا ۱۲

پُر انوار و زائران اِذْ هُمَا فِی الْغَارِ این شکسته دل افگار را دران بارگاهِ سراسر اسرار بیاد دهند و از راهِ عجز و افتقار سلامِ فقیرانه و را معروض دارند و گاه گاهے در یوزهٔ نگاهے باین والهِ مشتاق نمایند که کفایتِ تمامی کارِ این فرومانده موقوف به نیم نگاه ست خوش گفت ؎ از دردِ سر و خمارِ هستی رستن + موقوف بیک نگاهِ مستانهٔ تست + کتابهائے متعدد از شمار سیده مسرّت ها بخشید لیکن در ارسالِ جواب ازینجانب کوتاهی رفته است بُعدِ مسافت عذر میخواهد الحال هیچکدام ازان رقائم حاضر نیست تا بر طبق آن چیزے نوشته آید بالجمله در ضبطِ اوقات کوشند و موافقِ وقت و حال باعمال و طاعات بپردازند و طالبِ ترقی بوند و روزبه باشند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ در کمالاتِ ولایاتِ سه گانه غالباً ترقی وابسته باذکار ست سوائے قرآن مجید غَایَةُ مَا فِی الْبَابِ در ولایتِ ظلی که ولایتِ صغرے ست مراقبات و اذکار قلبیه بیشتر ملائمت دارد و در دو ولایتِ دیگر که هر کدام باصل متعلق ست و از ظل وارسته ذکرِ لسانی و تکرارِ کلمهٔ طیبه بیشتر ترقی بخش ست و چون معامله ازین ولایات بالا رود و شروع در کمالاتِ نبوت واقع شود دران موطن تلاوتِ قرآنِ مجید و نماز خصوصاً صلواتِ فرائض سودمند و نافع ست و چون معامله ازین هم بالا رود مقامے پیش مے آید که عمل و اعتقاد را در انجا اثر نیست ترقی در انجا مربوط بمحضِ فضل و احسان ست آین مقام مخصوص بانبیاء مرسل عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَکَاتُ و بطفیلِ ایشان هر کرا از امتان بنوازند و چون ازین مقام هم ترقی واقع شود معامله از تفضّل بمحبت گراید افاضهٔ کمالات و ترقی درین موطن منوط بصرفِ محبت بود و در محبت نیز دو کمال ست محبّیت و محبوبیت ظهورِ کمالاتِ محبّیت مخصوص بحضرت کلیم عَلَیْهِ السَّلَامُ و کمالاتِ محبوبیتِ ذاتیه اوّلاً مخصوص بحبیبِ ربّ العالمین ست عَلَیْهِ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ و بطفیلِ این هر دو اکابر دیگران هم ازین هر دو کمال امید وارند

وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

ؔ والِه یعنی سرگشته و شیفته و بے خود ۱۲ منتخب

مکتوب (۶۵) شصت و پنجم

بفضائل مآب شیخ بدرالدین سلطانپوری در اظہارِ اشتیاقِ ملاقات و ایمائے بفیوض و برکاتِ روضۂ منورہ حضرتِ مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرائے اینجا محمود و مستوجب حمد ست المسئول من اللہ عزّ و جلّ سلامتکم و عافیتکم و استقامتکم ظاہرًا و باطنًا مخدوما ایام مفارقت بامتداد کشیدہ و حدیثِ شوق از بیان بیرون دوستان ہر سال ہنگامِ رجوعِ حجاج انتظارِ قدومِ شریف میبرند چون معلوم میشود کہ نیامدند چشم بر سالِ دیگر میدوزند اگر ارادہ توطن آنجا ست اعلام فرمایند تا مشتاقان را احدی الراحتین حاصل آید الحق افسوس ست کہ کسے از ان دیارِ علیا باین دیارِ سفلی آید و از ان اماکنِ متبرکہ کہ منبع فیوض و انوار ست باین اماکنِ ظلمانی کہ معدنِ کفر و بدعت ست گراید از آمدنِ خود چندان نفرین و حسرت دارد کہ چہ نویسد آرے اگر بنیتِ زیارتِ روضۂ مطہرہ حضرتِ پیر دستگیر و ملاقاتِ مجاورانِ آن مرقدِ منیر بیایند و از برکاتِ این موطن نیز بہرہ مند شوند گنجایش دارد کہ فیوض و انوارِ اینجاے ماخوذ و مستفاد از انوارِ آن موطن ست اما سہل الحصول ست و زمین ہند ہر چند پر ظلمت و کدورت ست لیکن چشمۂ حیات در ظلمات ست ؎ بتاریکی درون آبِ حیات ست + از انوارِ خلت در اینجا آثار ست و از اسرارِ محبت متوطنانِ اینجاے امیدوار بالجملہ اگر استخارہ مساعدت کند و سیرِ این اماکن نمایند و مشتاقان را مسرور سازند مناسب ست توقع کہ این مسکین را دران اماکنِ شریفہ و در داخلی بدعاے خیر یاد آرند و سلامتی خاتمۂ او خواہند و در مواجہہ روضۂ منورہ سلامِ فقیرانہ این درویش عرض نمایند ؎ گر قبول افتد زہے عزّ و شرف + والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفٰے علیہ و علیٰ آلہ و صحبہ

الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ

مکتوب (۶۸) شصت و ششم

به برادرِ بزرگِ گرامیِ خود قدوة الکاملین امام العارفین زبدة العلماء الراسخین مظهرِ اسرارِ ربِّ حمید حضرت شیخ محمد سعید در بیانِ شوق و اظهارِ المِ دوری بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ۵ بچه مشغول کنم دیده و دل را که مدام + دل ترا میطلبد دیده ترا میخواهد + احقرِ مخلصان بعرض میرساند که المِ دوری و دردِ مهجوری را چسان وانماید و شوقِ دریافتِ حضورِ موفور السرور را تا کجا شرح دهد **بیت** این خطِ سربمهر بجانان که میدهد + وین دردِ سر بمهر بدرمان که مے برد + خاطرِ فاتر منتظرِ اخبارِ فرخنده آثار ست امیدوار ست که باعلامِ آن مشرف و مسرور میگشته باشد چند روز ست که این مسکین را درد تخفیف ست چنانچه در مجلس عرسِ پیرِ دستگیر در ڈولی نشسته چند ساعت حاضر شده بود و در وقت گرم نیز در ڈولی نشسته بنمازِ جماعت حاضر میشود الحمد لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی اَفْضَلِ اَنْبِیَائِهٖ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَسَائِرِ اَحِبَّائِهٖ

اصحابه و احبابه

مکتوب (۶۷) شصت و هفتم

بخواجه ضیائی مودودی در تحریض بر رفعِ مرادات که منوط ست بزوالِ صفتِ ارادت و در تعبیر وقائع که دیده و اهتمام در حصولِ کمالِ فنا و زوالِ اخلاقِ ردیه بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الله تعالیٰ بحصولِ مرادات مکرم کناد بلکه از جمیعِ مرادات و وصفِ ارادت نیز تهی گرداناد در اطوارِ ولایتِ بندگی وصفِ ارادت را بر نتابد مرادِ خود خواستن نفیِ مرادِ حق کردن ست تعالیٰ و تقدس باید که ساحتِ سینه از همه مرادات و آرزوها خالی بود و هیچ هوسے و بایستے غیر از حق سبحانه نماند **مصرع** ۵ در تو یکیک آرزو ابلیس تست + اهل الله برائے دفعِ مرادات اهتمام در زوالِ صفتِ ارادت مینمایند و علاج بر اصل میفرمایند که تا صفتِ ارادت در بنده است ورودِ مرادات متصور ست و چون صفتِ ارادت منتفی شود خطورِ مرادات متصور نباشد نوشته بودند که نفی و اثبات

تا صد و پنجاه و یک میرسد و فنا و نیستی معلوم میشود قبل ازین در ضمن فنا و نیستی وجود خود را فانی
میافت و سر خود را میدید که هست و الحال سر را نیز در رنگ وجود فانی مییابد فاما زبان نمایان
هست که گویا باو فنا نرسیده مخدوما هر عضوے را که بفنا نرسیده بینند دلالت بر نقصان فنا
دارد که بکمال نرسیده است خصوصاً سر را که رئیس اعضاست و ماوائے نفس و محل انانیت و ترفع
که منافی بندگی ست و مقام خیالات فاسده که فنائے آن از اہم مہام ست الحال چون سر را
فانی مییابند نعمتے ست و بشارتے لیکن نقصان زبان هنوز هست زبان هم رئیس اعضاست
و در رنگ سر منشأ ذمائم و اخلاق سیئہ وارد شده است که چون صباح میشود همه اعضا پیش زبان
مے آیند میگویند اگر تو سلامت ماندی ما همه سالم میمانیم اگر تو در لغزش رفتی ما همه بلغزش تو گرفتار
میشویم اصلاح آن از ضروریات ست که متضمن اصلاح دین و دنیاست بدانند که فنا فی الحقیقة
تخلص ست از اخلاق ذمیمه و بقا تحقق باخلاق حمیده پس هر عضوے را که محل اخلاق ردیہ است
بجائے خود بیند که فنا بآن راه نیافته است دلیل بر عدم زوال آن اخلاق کند و آن دلیل نقصان
فناست که اگر فنا درست شود این اخلاق ردیہ که از شرارت عدم ناشی ست نماند و آنچه نوشته اید
که قبل ازین خود را در خانه میدید که دروازه نداشت و هر چند قصد برآمدن میکرد میسر نمیشد و الحال هم آنجا
خود را دید که بهر طرف که روئے میکرد دیوار شق میشد و راه میداد همچنین بسقف هم نظر میکرد هم شق
میشد و راه میداد اما نه برآمده است نیز مؤید آنست که هنوز از تنگنائے تقید و تعین نرسته اید و
بفضائے اطلاق نه پیوسته اید و آن از نقصان فناست و آنچه دیده اید که خلال دندان میکنید و از آنجا
گوشت مشت مشت مے برآید آنرا پیش مرغان و سگان مے اندازید و شکر میگوئید الخ بسیار
خوب ست که پاک و مصفا میشوید و اخلاق سیئہ مے برآید و آنچه بالائے سر نور سفید روشن ظاهر میشود
مانا که نور سر شماست که از سینه بر سر آمده است و تربیت ساکنان سر مینماید بالجمله در ضبط اوقات

ك قال صلى الله عليه وسلم اذا اصبح ابن آدم فان الاعضاء كلها تكفر اللسان فتقول اتق الله فينا فانا نحن بك فان
استقمت استقمنا وان اعوججت اعوججنا رواه الترمذي ۱۲ مشکوة باب حفظ اللسان بدانکه تکفیر اینجا بمعنی انحنا و خضوع ست ۱۲

کوشند و طالبِ ترقی باشند و آمادگیِ گور و قیامت کنند و احبّه را بدعا یاد دارند والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوبِ شصت و هشتم (۶۸)

بخواجه احمد بخاری در بیانِ آنکه جمعیتِ صوری در طاعات اثرِ نسبتِ معنوی ست و تحریض بر تبری[1] از عُجب و پندار بسم اللهِ الرّحمٰنِ الرّحیم بعد الحمدِ والصّلوٰةِ و ارسالِ التّحیّاتِ میرساند مکتوبِ شریف که بمصحوبِ حاجی یوسف فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت از ضبطِ اوقات و قلّتِ اختلاط و ملاقات و احاطهٔ آنات باذکار و طاعات و ترکِ طعام و سائرِ مُلهویات که نوشته بودند واضح گردید و مسرّت بر مسرّت بخشید زادکَ اللهُ توفیقاً و جعل اتّباعَ الرّسولِ و محبّتہٗ علیہِ و علیٰ آلہِ الصّلوٰةُ والسّلامُ لکَ رفیقاً مخدوما جمعیتِ صوری و ضبطِ اوقات اثرِ نسبتِ معنوی ست که بر باطن تافته است و آنرا در دامِ خود آورده و در تفقدِ مطلوبِ حقیقی از ماسوی بالکل رهانیده و در شهودِ آثارِ او مستغرق و مستهلک ساخته و نامے و نشانے از وے نگذاشته و عین و اثر برداشته باطنِ عارف در دَک و فکِ حضورِ محبوبش ست ظاهرِ او که بمراحل ازان دور ست بوظائفِ اذکار و طاعات مسرور و مانوس ست بالجمله شکرِ حق جلّ و علا برین توفیقِ صوری بجا آرند و مترصدِ نتائج و ثمراتِ آن باشند و چشم بر ترقیاتِ معنویه دوزند و از تصورِ عُجب و مانندِ آن ترسان و لرزان باشند و استغفار را لازم گیرند و جنابِ قدس را ازان برتر دانند که اعمالِ معیوبِ ماشایانِ آن بارگاهِ مقدّس بود باوجودِ این از عمل فرونه نشینند و در ازدیادِ آن کوشند و استغفار ازان نمایند که بزرگان گفته اند اعمَل و استغفِر مامول از دوستان دعائے سلامتیِ خاتمه است لهٰذا آزارِ بدنی و فوتِ فرزندِ جگر گوشه نوشته بودند معلوم گردید چون بتقدیر و ارادهٔ حق سبحانہٗ راضی و شاکر باید بود بلکه از فعلِ محبوب لذت باید گرفت آلامِ صوریه وسیلهٔ ترقیاتِ معنویه است مخدوما گفته مردم از جا روند نسبتے که میانِ ما و شماست ممتاز ست محتاج به بیان نیست

[1] یعنی و برانگیختن بر بیزاری از خود بینی و خود پنداری ۱۲

قلت یا کثرتِ مراسلات دران تفاوت نے آرد والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۶۹) شصت و نہم

بخواجہ محمد شریف بخاری در نصائح او بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبۂ کمال و اکمال رساناد مراسلۂ شریفہ کہ بدستِ حاجی یوسف فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از رجوعِ طالبان و گرمیِ ہنگامۂ شان و ظہورِ آثارِ توجہات نوشتہ بودند بوضوح انجامید شکرِ خداوندی جل شانہٗ بجا آرند و احوالِ طالبان را مرآتِ احوالِ خود دانند معانیِ مکنونۂ شمامات کہ در آنہا ظہور میکند از رجوعِ شان ترسان باشند و از عجب و پندار بر حذر بوند بعد از استخارہ شغل گویند و توجہات را در بارۂ آنہا مبذول دارند و سائرِ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در تعمیر آخرت کوشند و گور و قیامت را ہموارہ در نظر دارند جاءَتِ الرّاجفۃُ تتبعہا الرّادفۃ فقد جاء الموتُ بحذافیرہٖ این مسکین را بدعاے ظہر الغیب یاد آرند و سلامتیِ خاتمۂ او خواہند جہت کار خیرِ سعادت آثار خواجہ عبد اللہ نوشتہ بودند مبارک است استخارہ بکنند و شروع درین امرِ خیر نمایند والسلام علیکم و علیٰ سائرِ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوات والبرکات العلیٰ ++

مکتوب (۷۰) ہفتادم

بہ مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ محمد صدیق در ذکرِ بعضے احوالِ حقائق آگاہ میرزا امان اللہ برہانپوری و شرحِ استفادہاے او از برکاتِ حضرتِ ایشان سلّمہ اللہ سبحانہٗ مرقوم گردید بحکمت و مصلحتے تعلقت بہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ حقائق آگاہ میرزا امان بیگ در سنہ ہزار و پنجاہ و ہفت (۱۰۵۷) از بلدہ برہانپور بہ بلدہ سرہند بجہت زیارتِ مرقدِ مطہرۂ حضرتِ پیر دستگیر قدسنا اللہ سبحانہٗ بسرہ العزیز

و ملاقاتِ مجاورانِ آن روضہ مطہرہ بکمالِ شوق و نیاز رسید میگفت کہ ازان باز کہ این احقر احرامِ اینجا بست آناً فاناً خود را چیزے دیگر یافت و حیرانِ این معاملہ غریبہ و عجیبہ شدہ کہ این چیست کہ میگذرد و بہر زمان حقیقتے ظہور میکند کہ بیانِ او بوہم و فہم در نمے آید شبے کہ در سرائے مغل بودم پیغمبرِ خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ وسلم در خواب دیدم و مے بینم کہ بارِ تمام عالم بر سرِ مبارکِ آنسرورست و آنسرور علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام آن بار را بر فرقِ مبارکِ حضرتِ ایشان قدس سرہٗ گذاشتند و حضرت ایشان بر سرِ تو دادند بفقیر خطاب کردہ گفت کہ تو بر سرِ من آن بار را دادی و چون داخلِ بلدہ سرہند شد میگفت ہر نسبتے کہ در حرمین شریفین مییافتم بعینہ در اینجا یافتم و نیز میگفت کہ روز دوشنبہ دہم صفرست در روضہ منورہ حضرت ایشان بودم نسبتِ خاص الخاص آنجا بظہور پیوست کہ این کمترین در تحریر و تقریرِ آن عاجزست و بہیچ وجہ بشرح و بیانِ در نمے آید و درک و ادراک را دران راہ نیست و وہم و فہم را دران گنجایش نہ الخ و نیز میگفت کہ روزے مے بینم کہ بارگاہِ عظیم برپا کردہ اند و طنابہائے آن تا دور دور رفتہ است میگویند کہ این بارگاہِ فلانےست نام فقیر را بردہ و تمام اہلِ عالم در زیرِ آن بارگاہ اند لیکن تفرقہ در میان عوام و خواص آنست کہ عوام در زیرِ طنابہا اند و خواص در عینِ بارگاہ درین میان خداوند بارگاہ دست مرا گرفتہ از زیرِ طناب کشیدہ در بارگاہ داخل ساخت و نزدیکِ خود نشانید اہلِ آن مجلس بمن مصافحہ میکنند و تہنیہ دخولِ آن محفلِ عالی میدہند و ہمچنین بارہا آن عزیز اظہار کرد کہ امروز یا فردا در حلقہ یا غیر آن فلان نسبت و ہمچنین فیض از تو بمن رسیدہ روزے میگفت کہ مرا بشارت دادند کہ بر ہر جنازہ کہ نماز کنی آن میت را بخشم و نیز میگفت کہ روزے از تذکرِ تقصیرات و زلاتِ ذنوب و معاصی کہ سر بر زدہ و میزند در زاری بودم و نادم و معتذر طبیم گشتم کہ سیئاتِ تو بحسنات مبدل شد روزے میگفت کہ در روضہ مطہرہ نشستہ بودم مے بینم کہ رسولِ خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ وسلم حاضر اند و از کمالِ کرم مرا میفرمایند کہ من از برائے خدا جل و علا

۱ یعنی باراده سفر سرهند از برهانپور برون آمد ۱۲

ترا دوست میدارم وہر کہ ترا دوست دارد مرا دوست دارد یا من او را دوست دارم یکے ازین دو
لفظ فرمودند بعد ازان فرمودند کہ من بر غریبی و نامرادی او دوست میدارم روزے بفقیر نوشتہ فرستاد
کہ این ذرہ بمقدار را قوت و استعداد تحریر و تقریر نیست کہ از ورود فیوض و برکات وواردات در
حیز تحریر و تقریر تواند آورد وہر چہ ہست این ست از حضرت پوشیدہ و پنہان نیست و چون
لازم ست کہ بعرض برساند ناچار از حد ادب قدم بیرون نہادہ عرض میدارد کہ درین حلقہ کہ بعد از
نماز ظہر کہ حافظ قرآن مجید خواند نسبت وارد شد کہ از تحریر و تقریر بیرون ست بمقامے رسید کہ
بآن مقام زبدۃ الاروح و در جثہ اثرے از حس و حرکت نیست این فقیر میخواہد برسد از خود اثرے
نمے بیند اما این حالت را کہ بعرض میآرد در میباید معلوم شد کہ این مقام قاب قوسین ست این
جثہ کہ بود اینجا ماند و سیر فوق آن افتاد کہ مقام او ادنی ست احوال آنجا را بہیچ وجہ بیان نمیتوانم
کرد این قدر عرض میدارم کہ دران حالت باز حالتے دست داد کہ از و تفوق داشت اما آن قدر
کہ در عالم سیر واقع شود حالتے و کیفیتے بود کہ در درک و وہم و فہم در نمے آید حضرت ایشان بزرگ
قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس و حضرت ایشان کہ حضرت اند میفرمایند کہ اینمقام مقام
محو ست اما ہیچ محسوس و معلوم نمیشود کہ این کیفیت اطلاع بخشیدن از حضرت بچہ کیفیت ست و
استماع این حقیر تمام تقصیر کہ سامع ست بچہ کیفیت و آنچہ عرض میکند چیست سعی دارد کہ باز فوق آن
ظاہر شود و بآن برسد و جذب بسیار نمود و ہیچ ظاہر نشد دران حال کرم دستگیری نمود و صورت لطف
دائرہ معلوم شد و فوق آن متصور نبود و اثرے از تصور کنندہ و تصور نبود تم کلامہ میگفت دران
ہنگام کہ بارادہ حج با اہل و عیال از خانہ بر آمدم و بکشتی سوار شدم روزے طغیان باد شد و مردم کشتی را
یاس خاص روئے داد و من در تأسف و تألم فوت حج بودم کہ درین اثنا ملہم شدم کہ حج اہل عرفات
درین سال بحج تو قبول خواہد شد خوش گشتم کہ ہم امید نجات از ورطۂ مہلکہ حاصل شد و ہم نوید ادائے
حج و عنایت دیگر نمود علی نمود شد میگفت در حضرت مکہ ارادہ زیارت قبر میر منصور کردم پرسیدم مقبرہ
بزرگ نشان دادند چون بآن جا رسیدم قبور بسیار دیدم حیران شدم بفرق سر قبر میر را رسیدم

بعد ازان معلوم شد کہ قبر میر ہمین ست بکمال ندامت و تاسّف و تحزّن میر ظاہر شد گویا میگوید
کہ این ندامت و افسوس الحال فائدہ ندارد من سبب آن را مے پرسم میگوید ہمین کہ ازین مجلس یعنی
مجلس حضرت ایشان مجدد الف ثانی جدا شدم و بآن مجلس دیگر یعنی مجلس شیخ آدم پیوستم
چون بر قبر شیخ تاج نزدیک رسیدم نیز بندامت و افسوس ظاہر شد و میگفت کہ حقیقت واقعی
الحال بظہور پیوست امّا چہ فائدہ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا +

مکتوب (۷۱) ہفتاد و یکم

بسید علی بارہہ در بیان کمالاتِ محبت و دقائق آن بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالٰی
در مدارج قرب ترقیات کرامت فرماید ملاطفہ گرامی رسید چون متضمن سلامتی دوستان بود باعث
بہجت و مسرت گردید در یوزہ توجہ نمودہ بودند مخدوما ہر جا نشئہ محبت ست جذب معانی مکنونہ
میکند و اخذ فیوض باندازہ محبت از باطن مفیض مینماید و جائے توجہ نگاہ میدارد و اگر توجہ نیز
با این محبت جمع شود نور علی نور بود و عمدہ درین معاملہ محبت ست توجہ بے این کارگر نیست و
این بے توجہ کار میکند اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیث نبوی ست علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام
محبت ست کہ سلسلۂ وجود و ایجاد جنبانیدہ است و گنج پنہان را در عرصۂ ظہور آوردہ و حسن پوشیدہ
را بے پردہ ساختہ آرے حسن بے پردگی میخواہد و جمال سر مستوری ندارد ؎ پری رو تاب
مستوری ندارد ۞ این محبت ظہور صفت معشوق ست کہ حسن نظارگی میخواہد و معشوق را عاشقے
میباید تا صفت معشوقی او ہویدا گردد خوش گفت بیت منم کاستاد را استاد کردم
غلامم خواجہ را آزاد کردم + محبتے کہ صفت عاشق ست پرتوے ہمان محبت ست کہ معشوق قائم
است کہ عاشق ہر چہ دارد از صفات کمال ہمہ ظلال کمالات اوست پس ظہور ہمان محبت ست کہ درین
مرآت باین کسوت نمودار شدہ ست ؎ یک نشہ دو جا ظہور کردہ + عاشق ہر چند دقائق حسن
بیشتر درک کند و در معرفت جمال و کمال معشوق چشم دوربین داشتہ باشد صفت عشق در وے زیادہ تر

بود و مشغوف و شیفته تر گردد **بیت** آنرا که بحسن دیدهٔ تیز ست + این عشق بلائے خانه خیز ست + زلیخه

والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی

مکتوب (۷۲) هفتاد و دوم

بیان معقول در ترغیب و تشویق بزیارت حرمین شریفین بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات میرساند احوال فقرا این حدود مستوجب حمد ست المسئول من الله سبحانه سلامتکم واستقامتکم علی جادة الشریعة العلیة والسنة السنیة المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة مراسلهٔ شریفه که بمصحوب اخوی محمد عارف صوفی پاینده فرستاده بودند رسیده مسرت بخش گردید اظهار اشتیاق نموده بودند فقیر را نیز مشتاق دانند و حدیث آنا الیهم لاشد شوقا بر خوانند الله تعالی نائرهٔ شوق را مشتعل سازد و نار محبت را سر بلند گرداند تا از ماسوی بتمام بر آید و بمطلب اعلی برساند انه قریب مجیب مخدوما از شوق زیارت بیت الله اظهار نموده بودند مطالعهٔ آن ذوقین ساخت و شوق انگیخت بلے مسلمانے اگر اراده سفر کند گو اینچنین سفر باشد و اگر شوقے دامنگیر او شود گو این شوق بود که بهترین بقاع ست و نشانے از مطلوب بے نشان دارد **بیت** گفت معشوقے بعاشق کای فتا + تو بغربت گشته بس شهرها + پس کدامین شهر زانها خوشتر ست + گفت آن شهرے که در وے دلبر ست + پیغمبر خدا صلی الله تعالی علیه وآله وسلم فرموده است لا تشد الرحال الا الی ثلثة مساجد المسجد الحرام ومسجدی هذا والمسجد الاقصی رواه الشیخان نوشته بودند درباره این سفر که اگر اشاره رود باعتبار مصلحت ظاهری و توجه باطنی درین باب سعی نمایند مخدوما مصلحت ظاهری را شما بهتر میدانید و مزاج سلاطین و بیگمات زانیک مے فهمید والا که باعتبار آنکه امر خیر ست عین مصلحت و توجه باطنی و استخاره که نموده میشود پر گرم نمے آید و منع هم مفهوم نمیشود بالجمله اگر فرض شده است و علما قطعا حکم بفرضیت آن در مادهٔ خاص میکنند پس جائے پرسیدن نیست و اگر درین باب

توقف ست و عمل حکم قطعی بفرضیت آن نمیکنند پس مختار اند مصلحت کنند و استخارہا و مشورہ نمایند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب ہفتاد و سوم (۷۳)

بسید ابوالخیر شاہ آبادی در بیانِ فنائے لطائفِ عالمِ امر و بقائے آن و فرق میانِ فنا و فنائے فنا و معنی وحدتِ وجود و در بیانِ آنکہ توحید شہودی و وجودی نفیِ وجود سالک ہست یا نہ و بیانِ تجلیِ ذات و صفات و آنکہ تجلیِ نوری تجلیِ ذات نیست تعالی بلکہ تجلیِ صوری ست کہ ادونِ تجلیات ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالی ابوابِ ترقیات را مفتوح دارد صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید از شوقِ ملاقات نوشتہ بودند بوضوح انجامید امید کہ نائرہ این شوق مشتعل گردد و جنونِ طلب پیدا آرد و از قیدِ آفاق و انفس وارہاند و بمطلب اعلیٰ رساند نوشتہ بودند کہ قبل ازین نسبتِ محویت کہ روئے مید اد بے اختیار مے افتادم الحال محویت کہ از شغلِ نفی و اثبات روئے مید ہد با تمکین ست مثلِ سابق نیست مخدوما محویت بہر روش کہ روئے دہد نعمتے ست و یکساعت ہم از قید ہستی رستن غنیمت ست لیکن محویتِ ثانیہ بہ از محویتِ اولیٰ ست آن از جذبہ صرف بود و این جذبہ ایست سلوک آمیز از حقیقتِ لطائفِ عالمِ امر پرسیدہ بودند و نوشتہ بودند کہ فنائے قلب زوالِ خطرہ ماسویٰ ست حقیقتِ چہار دیگر ہم واضح گردد معاملۂ عالمِ امر بسے نازک ست حقیقتِ آن را علام الغیوب تعالی بہتر میداند وَمَا اُوْتِیْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِیْلًا آنچہ از آثار و علامات آن معلوم ست مینویسد بدانند کہ لطائفِ خمسہ عالمِ امر را کہ اجزائے انسان ست اصول ست در عالمِ کبیر در رنگِ عناصرِ اربعہ کہ اجزائے انسان ست اصول دارد در عالمِ کبیر کہ کرۂ ارضی و کرۂ مائی و کرۂ ہوائی و کرۂ ناری ست و ظہورِ اصولِ لطائفِ خمسہ فوق العرش ست کہ بلامکانیت موصوف ست لہذا عالمِ امر را لامکانی گویند و لامکانیتِ شان نسبت باَفلاک و ارضین ست و نسبت بمرتبۂ وجوب این لامکانیت عینِ مکانیت ست پس عالمِ امر

گویا برزخیست میانِ مکانی ولامکانی از ہر دو جہت بہرہ دارد وکمالِ ہر یکے ازین پنجگانہ وفنا و
بقائے او منوط است بوصولِ او ببعض کمالاتِ الٰہی وفنا درین کمالِ فنائے قلب مربوط بتجلی
افعال ست وفنائے اوست دران وبقاست بآن بعد از حصولِ این فنا دل را نسیانِ ماسوائے
حق سبحانہ بنوعے میشود کہ اگر سالہا یادِ ماسوی نماید ہرگز مخطور نگردد وکمالِ روح وابستہ بتجلی
صفات ست وفنا وبقا بآن وسر را مناسبت بشیون ست کہ اصولِ صفات اند وخفی را مناسبت
بمرتبۂ تنزیہات وتقدیسات ست واخفی را بمرتبۂ کہ فوقِ تنزیہات ست وپایان تر از مرتبۂ
ذاتِ تعالیٰ وتقدس وکمالِ ہر کدام ازین لطائف سہ گانہ بوصول ست بکمالاتِ ذاتیۂ مناسبۂ
ہر کدام وفنا وبقاست بآن معنی از فنا ر الفنا ووحدتِ وجود پرسیدہ بودند بدانند کہ فنا عبارت
از استیلائے ہستی حق ست سبحانہ بر باطن بحدیکہ ادراک ماسوی بتمام بر خیزد ونسیانِ آن نماید
اگر سالک را علم بفنائے خود ہست آن را فنا میگویند واگر این علم ہم زوال پذیرد ونماند فنائے فنا
بود گفتہ اند کہ فنائے فنا داخلِ فناست چہ علم بفنا داخلِ علمِ ماسوی ست پس بر تقدیر بقائے
این علم نسیانِ ماسوی بالکل نشود وفنا بحصول نہ پیوندد ووحدتِ وجود بطورِ صوفیہ علیہ آنست
کہ وجودِ ممکن را با وجودِ واجب تعالیٰ متحد بینند وفرق باطلاق وتقید فہمد بیت چیز یکہ مقید
بود از روئے جہان ✣ واللہ کہ ہمان زوجہ اطلاق حق ست ✣ پس برین تقدیر اتحاد ذاتی میانِ ممکن
وواجب تعالیٰ باشد اگر تغایر ہست اعتباری ست وبطورِ ما وحدتِ وجود باین معنی ست کہ وجود و
کمالاتِ تابعۂ وجود خاصۂ حضرتِ ربِ معبود ست تعالیٰ وذاتِ ممکن عدم ست کہ بواسطۂ انعکاس
کمالاتِ وجودی در مرآتِ آن موجود نما شدہ است پس اتحاد میانِ ممکن وواجب جل وعلا
ثابت نشد تفصیلِ این مقام از مکتوبات ورسائل حضرتِ ایشان ما واضح ولائح ست نوشتہ بودند کہ توحید
بعد از حصولِ فنائے فناست یا قبل از حصول بدانند کہ توحید بدو معنی ست توحیدِ شہودی وتوحید
وجودی توحیدِ شہودی آنست کہ مشہودِ سالک غیرِ حق سبحانہ ہیچ چیز نبود واستیلائے شہود وحدت

۱؎ یعنی اخفی را مناسبت بآن مرتبہ است کہ فوق الخ ۱۲ ۲؎ وچون فنا بکمال متحقق شود فنار الفنا نیز متحقق گردد ۱۲

بر نہجے شود کہ در دیدۂ باطن از کثرت نامے و نشانے نبود و این معنی مؤدای فناست تقدّم آن
بر فنا صورت ندارد و توحیدِ وجودی کہ ہمہ موجودات را حق بینند تعالیٰ و تقدس و بترانہ ہمہ اوست
مترنم شود این مشاہدہ اگر در کسوتِ صورت ست آنرا تجلیِ صوری گویند و این تجلی مفنی نیست پیش از
حصولِ فنا دست میدہد و اگر این مشاہدہ در پردۂ معنی بود یا ورای صورت و معنی بود و این مشاہدہ
مفنیِ وجودِ سالک ست پس حصولِ آن با فنا باشد فرق میانِ تجلیِ ذات و تجلیِ صفات پرسیدہ
بودند مخدوما تجلیِ صفات آنست کہ صفاتِ خود را ظلال و عکوسِ صفاتِ واجبی یابد
و کمالِ این تجلی آنست کہ این ظلال و عکوس ملحق باصولِ خود گردند و خود را کہ مرآتِ این کمالاتست
بعدمِ صرف ملحق یابد آین زمان نفس از انانیت و سرکشی و امارگی برآید و بفنا مشرف شود [1]
این کار دولت ست کنون تا کرا دہند و از تجلیِ ذات چہ نویسد کہ ذوقی و وجدانی ست بہ بیان
راست نیاید شیخ علی محی الدین ابن العربی قدس سرہ میفرماید التجلی من الذات لا یکون الا
بصورة المتجلی لہ فالمتجلی لہ ما رای سوی صورتہ فی مرآة الحق وما رای الحق ولا یمکن
ان یراہ و حضرتِ ایشانِ ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ نوشتہ اند کہ آن تجلی دہلیزِ تجلیِ ذات ست
و تجلیِ ذات ورای آنست کہ این تجلی شانے ست از شیوناتِ ذات و این مرآت کہ صورتِ خود را
در ان دیدہ شانیست از شیون نہ ذاتِ تعالی نوشتہ بودند کہ تجلیِ ذاتی در پردۂ نور واقع میشود یا نہ
بدانند تجلی کہ در پردۂ نور بود تجلیِ ذات نیست و بعضے آن تجلی را نوری گویند و چون نور مخلوق ست
در رنگِ سائرِ مخلوقات باید کہ تجلیِ آن تجلیِ صوری بود کہ ادونِ تجلیات ست بذات کجا رسد تعالی
و تقدس [2] کسے در صحنِ کاجی قلیہ جوید اضاع العمر فی طلب المحال والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی

مکتوب ہفتاد و چہارم (۷۴)

بمحمد سعید سارنگ پوری در تعبیرِ واقعۂ او و در بیانِ آنکہ یافتِ مطلوب ورای آفاق و انفس ست

[1] یعنی این تجلی کہ شیخ ابن عربی قدس سرہ آنرا تجلی ذات گفتہ دہلیزِ تجلی ذات ست نہ تجلی ذات چہ تجلی ذات ورای آنست الخ ۱۲
[2] صحن بالفتح طبق بزرگ و طشت فراخ و صحن خانہ و زمین ہموار ۱۲ غیاث قولہ کاجی نوعے از حلوات ۱۲

بسم الله الرحمن الرحیم حامداً لله العظیم ومصلیاً علی رسوله الکریم الله تعالی
در مراتب قرب ترقیات بی اندازه کرامت فرماید مکاتیب شریفه وطومارهای اذواق ومواجید
ووقائع رسیده مسرت بخش گردید فرصت مطالعه آن نمیشود وپاره ازان مطالعه نموده ست
اگر توفیق یافت بقیه را هم مطالعه مینماید طومارها بکرات رسید یک کره درآب تر شده آمد که پاره
از انتفاع ساقط بود وآنکه در ایام عاشورا حضرت امام حسین رض را در خواب دیدند ومطلبی پرسیدند
جواب شافی نیافتند باز پیغمبر را صلی الله تعالی علیه وآله وسلم در واقعه دیدند وهمان سوال
نمودند وجواب شافی شنیدند وآنچه القا نمودند واضح نشد از فقیر ایضاح آن خواسته بودند
مخدوما دیدن سرور کائنات ومفخر موجودات که رحمت عالمیان ست وهادی گمراهان علیه
افضل الصلوات واکمل التحیات ودیدن جگرگوشه او که سرچشمه ولایت ومنبع فیض وهدایت
است مبارک وبشارت ست وجواب مسائل وحل مشکلات وکشایش کارهای دینی ودنیاوی
راهمان دیدن کافی ست وجای همه را نگاه میدارد وراهی که پیغمبر خدا صلی الله تعالی علیه و
آله وسلم بآن راه رفته اند راه اجتبا ست که ناشی از محبوبیت ذاتیه است وسلوک او راه شریعت
است پس هر که خواهد که براه او علیه وعلی آله الصلوة والسلام سلوک نماید راه شریعت را محکم
گیرد وبر اتباع سنت واجتناب از بدعت راسخ بود ودر میان دو شمع کتاب وسنت راه گزیند
تا در ظلمات بدعت وسبل شیاطین نیفتد مخدوما شهودی که سالکان را دست میدهد یا در مرآت آفاق
است یا در مرآت انفس شهود آفاقی نزد اهل الله از حیز اعتبار ساقط ست وسیر آنرا بعد در بعد
گفته اند آنچه معتبر ست نزد ایشان شهود انفسی ست ویافت مطلوب منحصر در انفس دانسته اند واین سیر
را قرب در قرب فرموده میگویند **بیت** ذره گر بس نیک ور بس بد بود * گرچه عمری تگ زند در خود بود
ونزد حضرت ایشان ما قدس الله سبحانه بسره یافت مطلوب بیرون آفاق وانفس ست
او تعالی را چنانچه در مرایای آفاق گنجایش نیست در مرآت انفس نیز گنجای نه **مصراع** در کدام آئینه
در آید او * او را ورای آفاق وانفس باید جست ورای دخول وخروج باید طلبید این درایت

باعتبارِ اقربیت ست چنانچه در ایتِ آفاق در جانبِ بُعد ست که جولانگاهِ وَہم ست بلکه شہودِ انفسی
نیز جولانگاهِ وَہم ست مشہود درین ہر دو مرآت از نحتِ وَہم و خیال بری نیست ازین قُرب و بُعد
باید برآمد و با اقربیت باید آمد ہر چند عقل در تصوّرِ آن حیران ست و عقلا در تصوّرِ آن عاجز و سراسیمه
این معامله و شہود از نحتِ خیال بیرون ست و از جولانگاهِ وَہم برتر وَہم و خیال اینجا در راه مانده ست
و پر و بال شکسته از خود نزدیکترے را نمیتوان دریافت و نزدیک ست که آنرا مُحال دانند و حال آنکه وَ
نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْهِ نصِّ قرآنی ست معامله که باصل تعلّق دارد ماوراے آفاق و انفس ست و با اقربیت
وابسته دائرهٔ ظلال بانفس منتہی میشود و آنچه از محویت و فنا و نیستی و استہلاک که روے مید ہد نیک
و مُبارک ست ہر قدر که از کوہِ بشریت منہدم شود و از وجودِ بشریت کاسته گردد نعمتے ست عظمٰی حق
سُبحانه این کوه را از بُن براندازد و این وجودِ موہوم را از میان بردارد خوش گفت بیت
مطمورهٔ[ف۱] تن بعلم آراسته به + معمورهٔ دل به نکته پیراسته به + از ہستی خود ہر چه بود کاسته به +
ہر چیز ز ہر که ہست ناخواسته به + وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی +

مکتوب (۷۵) ہفتاد و پنجم

بخواجه محمد صدیق پشاوری در بیانِ کریمه وَذَرُوْا[ف۲] ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ + بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ
الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰة و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقراء اینحدود مستوجب
حمد ست المسئول من الله عزّ وجلّ عافیتکم واستقامتکم ظاهرًا و باطنًا قَالَ اللّٰهُ تعالٰی
وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ نعمِ حق سبحانه شاملِ ظاہر و باطن ست پس ظاہرِ اثم که تعلّق بظاہر
دارد و باطنِ اثم که متعلّق بباطن ست باید گذاشت تا شکرِ ہر کدام ادا یابد و تجمّلِ ظاہر باحکامِ
شرعیه و تزیینِ باطن بانوارِ معرفت بحصول پیوندد و نعمت در حقِ او تمام شود و نفسِ ولایت

ف۱ قوله مطموره یعنی پنهان کرده شده از طمر بالفتح که بمعنی در زیر خاک کردن و پوشیدن ست و مطموره کنایه از نهانخانه و ته خانه
غیاث ف۲ بدانکه این کریمه واقع ست در سوره انعام در رکوع اول از پاره ولو اننا ۱۲

حاصل گردد ثُمَّ عَوْداً مَعَ مَا عُوْمِلَ مَامُول از دوستان دعای سلامتی خاتمه است ابواب ترقیات
همواره مفتوح باد بالنبیِّ وَ اٰلِهِ الْاَمْجَادِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالْبَرَکَاتُ

مکتوب (۷۶) هفتاد و ششم

برفعت بیگ در تحسین احوال او و فوائد کلمهٔ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ الله تعالی در مراتب کمال ترقیات دهاد مراسلهٔ گرامی رسید خوشوقت ساخت چون متضمن سلامتی دوستان بود مسرت بر مسرت افزود و آنچه از احوال باطن نگاشته بودند از اعراض از ظل بالکل و رو بزوال و نیستی آوردن آن از ظل باصل گردیدن و نیز نوشته بودند که اکثر اوقات از سرور آن کیفیت عجیبه روح میخواهد که از قالب پرواز نماید دران وقت عجب حالت بیخودی و نیستی دست میدهد که شرح آن از بیان خارج ست مطالعهٔ آن محظوظ و متلذذ ساخت احوال درست سنجیده است و مبشر حصول حقیقت فناست هر درجه که ازین دولت میسر آید مبارک ست در نگاهداشت این نسبت سعی فرمایند و در ازدیاد کیفیت آن بجان کوشند تکرار کلمهٔ طیبهٔ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ بسیار کنند که در تنویر باطن اثر عظیم دارد و در حصول این نسبت و ازدیاد کیفیت آن دخل تمام جزو اول آن نفی ماسوای حق جل و علا مینماید و کوه کوه وجود بشریت از بن برمیکند و جزو ثانی آن اثبات معبود بحق مینماید که حاصل سیر و سلوک ست و محصل فنا و بقا آرزوئی برابر این نیست که کسی در گوشه خزیده باشد و بتکرار این کلمهٔ مبارک رطب اللسان بود و از بحار اسرار آن سیراب و شاداب باشد دریچه از مطلوب کشاده است و راهی بمقصود پدید آمده امیدوار باشند وَالسَّلَامُ اَوَّلاً وَّاٰخِراً

مکتوب (۷۷) هفتاد و هفتم

بخواجه محمد حنیف کابلی در اظهار تاسف بر عمر گذشته بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوة و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرای این حدود مستوجب حمد ست

المسئولُ مِنَ اللهِ تعالیٰ سلامتکمُ واستقامتکمُ ظاهراً و باطناً مخدوما اشرفِ عمر در هوا و هوس گذشت و در لایعنی صرف گشت و در ارذلِ عمر از دست چه خواهد آمد و چه اعتبار خواهد داشت که هنگامِ ضعف غنیمت ست در وقتِ غلبهٔ غنیم اندکِ سعی و تردد هم اعتبارِ بسیار دارد و زمان سستی غنیم بسیار هم چندان اعتبار ندارد افسوس که عمر بآخر آمد و در ارذلِ عمر هم در رنگِ اشرف چیزے از دست نیامد و بغفلت و بطالت رفت لاجرم از دوستان دریوزهٔ توجه دارد و ملتمسِ دعاے حسنِ خاتمه هست مدتے ست که از اذواق و کیفیاتِ خود و یارانِ خود چیزے ننوشته اید این نوشتن سببِ توجهِ غائبانه میشود و در گفتگوے میکشاید ابوابِ ترقیات همواره مفتوح باد

مکتوبِ (۷۸) هفتاد و هشتم

بخانِ محمد بیگ کولابی در بیانِ آنکه نصیب از ان مرتبهٔ علیا عجز و نایافت ست بسم اللهِ الرحمٰنِ الرحیم الله تعالیٰ بکسبِ مرضیاتِ خویش مکرم دارا د مکتوبِ مرغوب رسیده مسرت بخش گردید نوشته بودند نگرانِ امرے میباشد و نمیدانند که آن چه چیز ست و معلوم آن نمیتوانند ساخت و هر چند تگاپو میکنند بدست هیچ نمے آید مخدوما سرمایهٔ سعادت همین نگرانی ست که چون غالب مے آید از ماسوی بتمام میرهاند و بسرحدِ فنا میرساند انچه از دستِ این کس مے آید همین ست که خود را محو سازد و از خود نامے و نشانے نگذارد کُنهِ او را که دریافته است همه واله و حیرانند بیت

دوربینانِ بارگاهِ الست * بیش ازین پے نبرده اند که هست *

شما تگاپوے میکنید که از وے چیزے بدست آید مشکل کارست ع عنقا شکارِ کس نشود دام باز چین * کاینجا همیشه باد بدست ست دام را * غیر از عجز و یاس از ان ذروهٔ علیا حاصل نیست و جز سوز و گداز امرے نه بیت

عاشقان را نصیب از معشوق * جز خرابی و جان گدازی نیست *

بهر حال در کار خود سرگرم باشند و از همِ نایافت از طلب باز نه نشینند از ما و شما درین نشاه همین طلب مطلوب ست وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ[1]

[1] این کریمه در سوره الذاریات و پارهٔ قال فما خطبکم واقع ست ۱۲

وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ یافت موعود بفرداست مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰهِ فَاِنَّ
اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ ماٰمول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

بملا فیض محمد فتح آبادی در تعبیر وقایع او و تحقیق مقام شرح صدر و قبض و بسط بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُ اللّٰهَ عَلٰی اَفْضَالِهٖ وَنُصَلِّیْ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ مکتوب مرغوب کہ منبیٔ از اظہار آلامِ دوری و مُشعر از دردوسوزِ مہجوری بود رسید خوشوقت ساخت دنیا محل فراق است موطنِ لقا در پیش ست مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ لقاے دوستانِ فی اللّٰہ فرعِ لقاءِ اوست تعالیٰ مصرع طفیلِ دوست باشد ہرچہ باشد ، نوشتہ بودند روزے در حلقہ فجر در مراقبہ مے بیند کہ سینہ مثلِ دروازہ شدہ است انشراح و نورانیتِ عجب ظاہر گردید گویا شخصے میگوید کہ شرحِ صدر ہمین ست و بدین بشارت مبشّر ساختہ غائب شد مخدوما شرحِ صدر منزلتے ست بزرگ و رتبہ ایست عالی بشارتِ حصولِ آن مبارک باشد لیکن این معنی را علامتے ست در خود آن علامت نیک تأمل باید نمود رسولِ خدا صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فرمودہ است اَلنُّوْرُ اِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَسَحَ فَقِیْلَ هَلْ لِذٰلِكَ عَلَمٌ فَقَالَ اَلتَّجَافِیْ عَنْ دَارِ الْغُرُوْرِ وَالتَّاَهُّبُ لِدَارِ الْقَرَارِ این شرحِ صدر مترتّب بر حصولِ کمالاتِ ولایتِ کبریٰ ست مطمئنہ نفس درین ہنگام از مقامِ خود عروج نمودہ بر تختِ صدر ارتقا میفرماید و آنجا تمکّنِ سلطنت پیدا میکند و استیلا بر ممالکِ قرب مینماید و آنچہ روزِ دیگر در حلقہ بامداد بعد فجر چشم بستہ در بیداری دیدید کہ دو مائدہ طعام یکے سفید رنگ و دوم سبز رنگ در ہمان مجلس باز این قسم دیدید بعد ازان معلوم گردید کہ این دو عطیہ ایست کہ از سرورِ انبیاء عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوٰاتُ وَ

ل قولہ من کان الخ بدانکہ این آیت واقع ست در اول سورۂ عنکبوت از پارہ امن خلق ۱۲ ۲ عن ابن مسعود قال تلا رسول اللّٰہ صلی اللّٰہ علیہ وسلم فمن یرد اللّٰہ ان یہدیہ یشرح صدرہ للاسلام فقال ان النور اذا دخل الصدر انفسح فقیل یا رسول اللّٰہ ھل لتلک من علم یعرف بہ قال نعم التجافی من دار الغرور والانابۃ الی دار الخلود والاستعداد للموت قبل نزولہ رواہ البیہقی ۱۲ مشکوۃ

التسلیمات بتو رسیده است و تا حال دیگرے باین قسم عنایت امتیاز نیافته نسبے عالی ست
امیدوار باشند ظاهر انه بکمالات مخصوصه او علیه و علی آله الصلوٰة والسلام بهره ور گردند
و از دولت خاصه اولش او یابند که دیگر از اقران شما نیافته است و در واقعه سیوم که از دیوار بلند
باضطراب بجهت دریافتن جماعت بمحنت فرود آمده اید و باستعداد نماز مشغول شده میتواند که از عروج
رو بنزول آورده باشند و از سکر و استهلاک بصحو و بندگی آمده و از وحدت بکثرت فرود آمده و از دعوت
نصیبے یافته نوشته بودید که پیش ازین گاهے قبض میشد و گاهے بسط و الحال قبض بالکل رفته است
و متصل بسط است نمیدانند که حالت سابقه که مشتمل بر قبض و بسط بود بهتر بوده یا این حالت که بسط
خالص ست مخدوما قبض را که میخواهد مردم آرزومند بسط اند لیکن قبض ترقی بخش ست اما این قبض
و بسط دیگر ست که مصطلح قوم ست اهل ابتدا را که ارباب قلوب اند دست میدهد و از تلوینات قلب ست
کسے که از تلوین گذشته بتمکین پیوسته است از قبض و بسط رسته است آنچه او را روئے میدهد صورت
قبض و بسط ست و مشارکت اسمی کائن مناسب حال او خوف و رجاست والایمان بین الخوف
والرجاء والسلام علی من اتبع الهدیٰ ٭

مکتوب (۸۰) هشتادم

بملا فاضل کابلی در تحسین احوال او و تحریض بر علو همت بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد
والصلوٰة و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب که متضمن اشواق و اذواق بود رسید مسرت بخش
گردید مطالعه آن لذات معنویه بخشید چیزهائے نیک و بلند ست آنچه در یقظه روے داده است ازان
شماست و نعمتے ست عظمی شکر آن بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم و آنچه از قسم وقایع و منامات
است هم نیک ست که بشارت ست سالکان را بمرور شهور و دهور این قسم امور و احوال رو میدهد
لیکن در ابتدا اینهمه واردات و هر روز روزی تو از نوادرات ست بیت هر دم ازین باغ برے
میرسد ٭ تازه تر از تازه ترے میرسد ٭ در کار خود سرگرم باشند و همت را بلند سازند و طالب

احدیتِ ذات بوند و از صفت بذات گرایند و از ذِروہ بلندی بہ پستی[۱۲] حضیض نفزایند و در اداے اَعمالِ صوریہ
سرگرم باشند کہ سبب ترقیاتِ معنویہ اند و موجب رفعِ درجاتِ اُخرویہ درین فرصتِ قلیلہ توشۂ
سفرِ بعید را مُہیا سازند و سرانجامِ برزخ صغریٰ و کبریٰ را آمادہ کنند وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا[۱]
قَدَّمَتْ لِغَدٍ دوستان را بدعاے سلامتیِ ایمان یاد آرند وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی

مکتوب (۱۸۱) ہشتاد و یکم

بشیخ امان اللہ پسرِ شیخ حمید بنگالی در اَحوالِ بعضے یاران و مناقب و فضائلِ روضۂ منورۂ حضرت
پیر و دستگیر قَدَّسَنَا اللہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہٖ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا لِلّٰہِ الْعَظِیْمِ وَ
مُصَلِّیًا عَلٰی رَسُوْلِہِ الْکَرِیْمِ اللہ تعالیٰ بدرجاتِ کمال و اکمال رسانا د صحیفۂ گرامی کہ نامزدِ این
مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید باید کہ ہمیرین منوال از احوالِ ظاہر و باطن مے نگاشتہ
باشند کہ سببِ توجہِ غائبانہ است اظہارِ شوقِ ملاقات نمودہ بودند ازین جانب دوستان را
نیز مشتاق دانند بلکہ حدیث نفیس وَاَنَا اِلَیْہِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا برخوانند فضائل پناہ میر محمد
عارف و شیخ عبد المقتدر و یارانِ دیگر چندروز اینجا تشریف داشتند و منازلِ فقرا را منور
ساختند و از فیوض و برکاتِ روضۂ منورۂ حضرتِ پیر و دستگیر قَدَّسَنَا اللہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہِ الْعَزِیْز
مستنیر و بہرہ مند گردیدند و ایمانے بکمالاتِ این مکانِ رفیع الشان حاصل نمودند بلے امروز چشم
امیدِ طالبانِ حق جَلَّ وَعَلَا باین مزارِ پُر انوار دوختہ است و افاضۂ علوم و اسرار درین دیار باین
سرزمین آویختہ و بقعۂ سرہند ہر چند بصورت از ہند ست لیکن روضۂ جنت ست و در چشمۂ
ولایت بلکہ رشکِ ولایت ست از ولایتِ سہ گانہ در آنجا نشانہ است و کمالاتِ نبوت و وراثت
دران موطن جلوہ گر ست اسرارِ خلّت و محبّت درین مقام ہویدا است و انوارِ کعبۂ حسنا درین
زمین پیدا خمیرِ طینتِ او از خاکِ مدینہ است تا کجا لطائفِ این بقعہ را بیان نماید و نفائس آنرا

[۱] در سورۂ حشر از پارۂ قد سمع اللہ واقع ست ۱۲

ہویدا سازد کہ بر طالبانِ اولی بصائر مخفی نیست و بر چشم دوربین پوشیدہ نہ آنجا آن گوہر بدست مے آید کہ جاہائے دیگر کمیاب ست و فوائدِ بسیار آن در جہان ممتاز ست گر شنود قصۂ این بوستان * مکہ شود طائف ہندوستان * ہر جا نور و برکت و رشد و ہدایت ست ہمہ ماخوذ و مستفاد از انوارِ یثرب و بطحا ست زادہما اللہ سبحانہٗ عزًّا و شرفًا و افاض علینا من آثارہما کرمًا و لطفًا دوستان را بدعائے خیر یاد آرند و این درویش را از توجہِ غائبانہ فارغ ندانند والسلام اولًا و اٰخرًا *

مکتوب (۸۲) ہشتاد و دوم

بتیمور بیگ کولابی در بیانِ سلطانِ ذکر و حصولِ عدمیت و معاملہ کہ فوق آنست و ترغیب بر نفیِ مرادات بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کتابے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت آنچہ از احوالِ خود نوشتہ بودند نیک ست ہنگامِ ذکر کہ تمام اعضا در جنبش آیند از سلطانِ ذکر ست و در حلقۂ سکوت کہ از خود اثرے نمے بینند و خود را عدمِ محض مے یابند منبی از فناست یا مقدمۂ فناست عزیزے گفتہ است اشتہی عدمًا لا اعود ابدًا عدمے میخواہم کہ ہرگز بوجود عود نکنم در کارِ خود سرگرم باشند و طالبِ ترقی بوند و از ذکر بمذکور آیند و از عدم بفنائے حقیقی گرایند تا بمعرفت راہ یابند و از ظل باصل پیوندند چندان تکرارِ کلمۂ نفی و اثبات کنند کہ بتمام از مراداتِ خود برآیند و بمرادِ حق جلّ و علا قائم باشند

اگر مرادِ تو اے دوست نامرادیِ ماست * مرادِ خویش دگر بار من نخواہم خواست * دیگر عدد کہ اخوی حاجی محمد عاشور بشما نوشتہ اند بر طبقِ آن عمل نمایند و از جانبِ ما بطریقِ سفارت بآنہا طریقہ بگویند بشرطِ استقامت بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ و رسوخ بر محبتِ شیوخ والسلام اولًا و اٰخرًا

۱؎ یعنی کہ کہ اشرف بقاع ست طوافِ ہندوستان کند ۱۲ ۲؎ طواف کنندہ و گرداگرد گردندہ ۱۲

مکتوب (۸۳) ہشتاد و سوم

بخواجہ پادشاہ بلخی در بیوفائی اہلِ دنیا و ترغیب بر تعمیرِ اوقات بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند صحیفہ شریفہ کہ نامزدِ این مسکین نمودہ
بودند رسید مسرت بخش گردید حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ بعافیت اند و از یادِ فقرا فارغ نہ گلہ مندی
از یاران اظہار نمودہ بودند مخدوما اہلِ دنیا بہ بیوفائی معروف اند بر آشنائی شان اعتمادے نیست
ہمہ را از حق جَلَّ وَعَلَا باید دانست و ظہورِ تقدیر و ارادۂ او تعالیٰ تصور باید نمود ہر چہ بدست آمدہ
است شکرِ آن بجا آرند و امیدوارِ زیادتی بوند لَئِنْ شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ[1] شفقت آثارا آدمی
را برائے عیش و تنعّم دنیا نیافریدہ اند و جمعِ مال از وے نخواستہ اند مقصود از آفرینشِ او ادائے وظائف
بندگی ست کمرِ ہمت را در خدمتِ مولائے حقیقی چست بربندند و اوقات را بذکر و فکر معمور
دارند تا دریچہ از معرفت در باطن بکشاید و سعادت ابدی و ملک سرمدی بدست آید و
بِدُوْنِہٖ خَرْطُ الْقَتَادِ دولت صوری و معنوی محصل باد

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بسید محمد بیگ بلخی در ترغیبِ طاعت و تحصیلِ نیستی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ
بر جادۂ شریعتِ غرا و سنتِ مصطفےٰ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی استقامت
کرامت فرماید مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردید حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ از مطالبۂ پادشاہی
نجات حاصل گردید امیدوار باشند کہ از قرض ہم مخلصی شود اَللّٰہُمَّ اکْفِنِیْ بِحَلَالِکَ عَنْ حَرَامِکَ
وَاَغْنِنِیْ بِفَضْلِکَ عَمَّنْ سِوَاکَ[2] این دعا را جہتِ خلاصی از قرض اکثر اوقات بتضرع میخواندہ
باشند خلاصہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بطاعات و عبادات راغب بوند و بیداری آخر شب را

[1] واقع ست در سورۂ ابراہیم از پارہ وما ابری ۱۳ ۱۲ [2] رواہ الترمذی والحاکم عن علی ۱۲ منہ حرز

از عزائمِ امور فہمند و بتکرارِ کلمۂ طیبہ نفیِ مُرادات و مقاصدِ خود کنند تا در ساحتِ سینہ ہیچ مرادے و مقصودے غیر از حق جلّ و علا نماند و در نفیِ وجودِ بشریت کوشند و سلبِ منتسبات از خود نمایند تا بعدمِ صرف ملحق گردند و بفنائے اتم متحقق شوند مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا دہند والسّلام

مکتوب (۸۵) ہشتاد و پنجم

بمیرزا محمد زمان پسر عنایت خان در آنکہ تفرقاتِ صوریہ موجب ترقیاتِ معنویہ است بسم اللہ الرحمٰن الرحیم اللہ تعالیٰ از رقیّتِ ماسوائے خویش محرّر گرداند صحیفہ شریفہ کہ بدست برادر گرامی شیخ نور محمد فرستادہ بودند رسید مسرت بخش خاطر گردید آزاد فلامی حمد و ما حوادث و تفرقاتِ دنیوی سبب ترقیات و عروجاتِ اخروی ست تنزلِ ظاہر ترقی بخش باطن ست و پژمردگیِ صورت وسیلہ طراوتِ معنوی ست آن از اہل معنی باشند و از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنے گرایند خوش گفت ؎ تو مے ز وجودِ خویش فانی + رفتہ ز حروف در معانی + چون سعادتِ آدمی در یادِ حق ست جلّ و علا و بے سعادتی در غفلت بذکر و فکر راغب بوند و کمرِ ہمت را در خدمتِ مولائے حقیقی جلّت عظمتہٗ چست بربندند و شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و چندان مداومت بذکر نمایند کہ ذکر و حضور ملکۂ دل شود و انقطاعِ تام از ماسوی حاصل آید و تعلقِ علمی و حبی او از ما عدا گسستہ شود

مکتوب (۸۶) ہشتاد و ششم

بمیرزا محمد رضا پسر عنایت خان در ترغیبِ محبتِ شیخ و اشارت در معنی یاد کرد و یاد داشت + بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ و سلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ بیت ہر چہ جز ذکرِ خدائے احسن ست + گر شکر خوردن بود جان کندن ست + خند و باگرفتاری ما دون حق جلّ و علا از اشدِ امراضِ قلبیہ ست فکرِ ازالہ آن از اہمِ مہام ست مصرع در خانہ اگر کس ست

یک حرف بس ست ٭ وازالۂ این مرض شدید درین مہلت یسیر وابستہ بذکر کثیر ست و رسوخ تام
بر محبت پیر درین راہ نیز ناگزیر ست گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ ست بیت
ازان روئے کہ چشمت دید بیند ٭ بیت
احول گر معبود تو پیر ست اول ٭ بذکر کثیر پردازند و بدوام حضور بوصف
نیستی موصوف بوند از جانب حق سبحانہ فیض دائمی ست برین کس کہ اگر یک ساعت آن فیض
منقطع شود اثرے ازوے نماند پس برین کس ہم ناگزیر ست کہ از ہمہ رو تافتہ بدوام ذکر متوجہ آن
جناب قدس گردد این معنی در ابتدا بتکلف ست وآنرا یاد کرد گویند و بمرور دہور ذکر و حضور ملکہ و
صفت لازمۂ دل میگردد چنانکہ سمع صفت سامعہ کہ بنفی ہم منتفی نشود واین حالت را یادداشت گویند

والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۸۷) ہشتاد و ہفتم

برعایت[1] خان در رضا بقضا وارجاع حوادث بارادۂ ازلی او سبحانہ الفعّال فعّال ٭ بسم اللہ
الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال واوضاع فقرائے اینجا مستوجب
حمد ست المسئول من اللہ تعالیٰ سلامتکم وعافیتکم واستقامتکم علی جادۃ
الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ
وترقی درجاتکم الصوریۃ والمعنویۃ صحیفۂ گرامی مشرف ساخت آنچہ از درد و محن و آلام | ن: ساختہ
کہ بزبانی برادر دینی شیخ نور محمد حوالہ فرمودہ بودید ہمہ واضح گردید وسبب تألم احبہ گشت اشفاق | ن: انہ
پناہا ہرچہ بر بندہ میرسد ہمہ بتقدیر وارادۂ ازلی ست کریمۂ[1] ما اصاب من مصیبۃ فی الارض و | ن: برہنیدہ
لا فی انفسکم الا فی کتاب من قبل ان نبرأہا دال برین معنی ست غیر از رضا و تسلیم چارہ
وگزیر نیست بلکہ چون فعل محبوب ست محب را میباید کہ ازان لذت گیرد و کشادہ پیشانی پیش آید
ودرین ضمن مترصد الطاف و عنایات او بود تعالیٰ فقیر را از دعا و توجہ فارغ ندانند و از آنچہ | ن: فقیرانرا
لوازم دوستی ست بیکار تصور نفرمایند منتظر کشایش کارہا شند و از رحمت رحیم کارساز امیدوار

[1] بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ حدید از پارہ قال فما خطبکم (۲۷) ۱۲

[1] رعایت خان المتوفی ۱۰۴۷ھ [illegible] ۸۵ –

بوند و اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشهٔ گور و قیامت را آماده سازند و هر ساعت که میگذرد
عمرے در کمی مے آید و اجلِ مسمّیٰ نزدیک میشود درین فرصتِ یسیر بذکرِ کثیر باید پرداخت و مولائے
حقیقی را جلّت عظمته باید راضی ساخت و معرفتِ او باید حاصل نمود که مطلوب درین نشأه
فانیه است در رقیمهٔ شریفه مندرج بود از رفتارِ فلکِ واژگون ناهنجار شفقت آثارا خالقِ
خیر و شر بیواسطه حق تعالیٰ است و همه حوادث بقضا و قدرِ اوست سبحانه فلک و غیر فلک را
درینجا مدخل نیست مذهبِ حکماست که حوادثِ یومی را بعقلِ فعّال که آنرا عقلِ فلکِ تاسع میگویند
منسوب میسازند و اهل اسلام بعقل فعّال قائل نیستند و تضلیلِ قائلانِ آن میکنند فلک که بکارِ خود
حیران و سرگردان است چه بود که حوادث باو و بعقلِ او و حرکاتِ او منسوب بوند والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب هشتاد و هشتم (۸۸)

بملا عطاء الله سورتی در بیانِ بعضے درجاتِ سلوک و آنکه کسبِ حلال به نیتِ صالحه داخلِ ذکر است

بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند کتابهائے
شما بتعاقبِ یکدیگر رسیده مسرّت بخش گردیده بعافیت باشند و بر جادهٔ شریعتِ علیه و
سنّتِ سنیه مستقیم بوند از کثرت بوحدت آیند و از فرق بجمع و از جمع بجمع الجمع گرایند و از
ظلّ باصل شتابند و از صفت بموصوف روند طالبان از ظلّ باصل میرسند و مشتاقان از
کلام بمتکلّم پے میبرند شعر اندر سخنِ دوست نهان خواهم گشتن + تا بر لبِ او بوسه زنم چونش
بخواند + افسوس است که با وجودِ این همه طرقِ موصله و راههائے کشاده این کس محجوب بود
و مهجور باشد و از دولتِ قرب و معرفت دور و در نفور بود شعر در جهان شاهدے و ما فارغ
در قدح جرعهٔ و ما هوشیار + نوشته بودند که بجهت بے استقلالیِ عیال بکتابتِ قرآن مجید اشتغال
دارد و داعیه آنست که دست از همه تعلّقات افشانده این انفاسِ معدوده را بذکر صرف نماید
منتظرِ حکم است مخدوما نفقهٔ عیال از واجبات است فکرِ آن هم ناگزیر است کسبِ حلال هم کنند و

باقی باوقات بذکر و فکر پردازند بلکه این کسب هم باین نیتِ صالحه داخل ذکر میشود قاضی جعفر و دو یارِ دیگر که طلب طریقه مینمایند طریقه باین هر سه عزیز بگویند و توجه دهند و نصیحت کنند اگر شیخ نور محمد باین هر سه عزیز طریقه بگوید بر تقدیری که آنجا برسد گنجایش دارد و اختیار بدست شماست یا خود طریقه بگویند یا بشیخ مذکور رجوع کنانند شجرہائے که نوشته میفرستند میرسند وبکار میروند وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۸۹) هشتاد و نهم

بیکے از نساءِ صالحات که از اهلِ حقوق ست در نصائح و تعبیر واقعه او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ خدمتِ عفت پناه عصمت دستگاه مشفقه محترمه بیگم جیو سَلَّمَهَا اللّٰهُ تَعَالٰى ازین مسکین سلامِ عافیت انجام خوانند احوال بهمه حال مستوجبِ حمد ذی الجلال ست امید که آن عفیفه مشفقه نیز بسلامت و بجمعیت باشند و بر جادهٔ شریعتِ علیه و سنتِ سنیه مستقیم بوند واز صورت بحقیقت آیند واز لفظ بمعنے گرایند خوش گفت

قومے ز وجودِ خویش فانی + رفته ز حروف در معانی +

التفات نامهٔ گرامی که بمصحوب برادرِ دینی شیخ نور محمد ارسال داشته بودند مشرف ساخت و مسرت بخش گردید حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ که بعافیت اند واز یادِ فقرا اِ دور افتاده فارغ نیند امید که این دور از کار را همیرین منوال بحاشیهٔ ضمیرِ مهر تنویر راه میداده باشند و بدعائے سلامتی خاتمه یاد میفرموده باشند اوقات را بذکر و فکر معمور دارند بجدیکه دل را انقطاعِ تمام از ماسوی بحصول انجامد و تعلق علمی و حبی او از ان گسسته شود و بتکرار کلمهٔ طیبه نفیِ وجودِ بشریت نمایند و سلبِ منتسبات از خود فرمایند تا بعدمِ صرف ملحق گردند و بفنائے حقیقی برسند بیت

از تست حجابِ تو یقین ست + شرطِ همه رهروان همین ست +

از حادثهٔ سهوائے نگارش رفته بود بوضوح پیوست حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ که ایشان با متعلقان ازین واقعه بسلامت ماندند و هیچکس را گزندے نرسید وآنچه در واقعه دیده اید که حضرتِ خواجه

بزرگ با جمعے از درویشان رسیدند و شما بجہتِ آنکہ در قلعۂ فرنگیان افتادہ اند و دروازۂ قلعہ را بر شما بستہ اند گریہ و زاری میکنند حضرت خواجہ فرمودند چرا گریہ میکنی من آمدہ ام تا شما را ازین فرنگیان خلاص کنم دروازہ را کشادند و گفتند ہر جا کہ خواہید بروید بشارت ست بخلاصی از شرِّ اعدائے آفاقی و انفسی چنانچہ از برکتِ قدومِ آنحضرت از شرِّ مفسدان محفوظ ماندید امید ست کہ بیمنِ انفاسِ نفیسِ شان از اعدائے انفسی نیز خلاصی یابید و بے مزاحمتِ آنہا ترقیات نمائید و بمراتبِ قرب و وصل گردید نوشتہ بودند کہ الحمد للہ کہ از غفلتہائے بیش اندکے روے بحضور آمدہ و دو حصہ غفلت رفتہ و یک حصہ ماندہ ہر قدر غفلت کہ زائل شدہ است و حضوری روے دادہ نعمتے ست سعی نمایند کہ غفلت بتمام از باطن برود و حضورِ تام کہ در قفائے آن غیبت نبود روے دہد ہمین حضور چون غالب مے آید نفس حاضر از میان بر میخیزد و حضورِ حق سبحانہ خود بخود بروے کار مے آید چہ توان کرد مدارِ طریقۂ ما بر صحبت ست و ترقی بظاہر وابستہ بآن دوری ضروری در میان حائل ست اگر در حضور باشید ان شاء اللہ تعالیٰ در لوازمِ خدمت و ادائے حقوق تقصیر نرود والخیر فیما صنع اللہ سبحانہ و تعالیٰ والسلام اولاً و آخراً

مکتوب نودم (۹۰)

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در فوائدِ صحبت و برکاتِ روضۂ منورہ حضرت ایشان قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز الاقدس بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ خیر الوریٰ وعلیٰ آلہ وصحبہ البررۃ التقی اما بعد صحیفۂ گرامی کہ بمصحوبِ برادرِ دینی شیخ نور محمد فرستادہ بودید رسیدہ مسرت بخش گردید آرزوے دریافتِ صحبت نمودہ بودید و اظہارِ شوقِ زیارتِ روضۂ منورہ نیز موقوف بر وقت ست لکلِ اجلٍ کتاب بلے مدار بر صحبت ست در غیبت ہم ہر چند باندازۂ محبت و فنا فی الشیخ اخذِ فیوض مینماید لیکن بگردِ صحبت کہ با رعایتِ حقوقِ آن باشد نمیرسد محبت صرف جذبِ معانی

سینماید اما چون صحبت مصاحب شود کبریت احمر بود و نور علی نور باشد و برکات روضۂ
منورہ را چہ تواند بیان نمود کہ از دریافت و ادراکِ ما قاصر فہمان دور دورست ہر کس بقدر
استعدادِ او از برکاتِ آن بہرہ مندست لیکن بکُنہ و حقیقتِ آن کہ میرسد خوش گفت ؎
ہر کسے از ظنِ خود شد یارِ من ÷ از درونِ من نجست اسرارِ من ÷ کتابتے کہ بدستِ شاہ محمد
فرستادہ بودند نیز رسید اندراج یافتہ بود کہ در دل بلکہ در ہمہ اعضا و موہا حلیۂ تو با عشق بے قصد
مے آید و بسیار حلاوت و ذوق مے افزاید بعد ازان حلیۂ من حلیۂ تو بہو بہو میشود خصوصًا در
وقتِ توجہ کردن الخ مخدوما تحقق باین کیفیت از کمالِ مناسبت مخبرست ما نا کہ اتحادِ یک
حقیقت و لحوق آن بحقیقتِ دیگر بحصول پیوستہ است کہ باتحادِ صوری جلوہ گر گشتہ است
؎ در عشق چنین بو العجبیہا باشد ÷ کمون و بروز کہ مشائخ فرمودہ اند گویا ازین قبیل ست
مخدوما این بیان موافق حالِ شما مرقوم گشتہ است اہلِ ابتدا را کہ این کیفیت روئے دہد از ہم دیگر
است آنچہ از احوال و اطوارِ برادرانِ دینی خواجہ امان اللہ و خواجہ محمد مومن نوشتہ بودند بسیار
خوشوقت ساخت زادھما اللہ توفیقا و عروجا و ترقیا باین ہر دو عزیز کتابتہائے
جدا نمینویسم اِنشاء اللہ تعالٰی والسلام علیکم و علٰی سائر من اتبع الہدٰی ÷

مکتوب (۹۱) نود و یکم

بحقائق و معارف آگاہ خواجہ محمد صدیق بدخشی ملقب بہدایہ در اظہارِ فراقِ حضرت مجدد الف ثانی رض
و شمۂ از کمالاتِ آنحضرت این مکتوب دراز بود بعضے اوراق او گم شدہ بقیہ کہ ازان اوراق ماندہ بود
آنرا نقل گرفتہ شد بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ و سلامٌ علٰی عبادہ الذین اصطفٰی
خدامِ حقائق آگاہ معارف انتباہ دعا و نیاز ازین عاصی مہجور در معرضِ قبول آرند سطرے چند
از سوزشِ سینہ و غمِ دیرینہ بروئے سفینہ نگاشتہ بود مضمون آنرا بآن عزیز الوجود بطریقِ ہدیہ

؎ حلیہ بالکسر یعنی خلقت و صورت و خلقت و آرائش و صفت چیزے ۱۲ ؎ سفینہ بیاض اشعار و کشتی دریا اینجا اول مراد است

ن: یار
ن: حلیہ
ن: موی تو
ن: والسلام اولا و آخرا
ن: بدخشانی
ع: محمد صدیق ... المتوفی ۱۰۵۰ھ

ارسال نمود مخدوما فراقِ حضرت قطب الاقطاب زبدة المحققین وارث المرسلین امام وغوثِ انام رضی
بمرورِ شهور وایام قوی تر میگردد وهرچند کهنه میشود تازه تر میگردد علی الخصوص درین ایام برین
واله مشتاق از ممرِ فراقِ آن یگانهٔ آفاق آوارگی عجب روئے داده است واز تذکرِ آن مجلسِ
بهشت آیین جگر کباب ودیده پرآب میشود اگر بگردِ عالم بگردید آن اجتماع بِللهِ فی اللهِ را
کجا بیند وآن فیوض وبرکاتِ صحبت راکجا یابد وآن معارف وحقائق ونازکیها که در ذات
وصفات تعالت وتقدست بیان میشد وبسمعِ هرکس میرسید از که گوش زد شود وآن اسرار
که بمحرمانِ خاص بود از کجا ظهور نماید وآن معاملاتِ مخصوصه که از محرمان زیاده از یک یا دو
را در استماعِ آن گنجائش نبود از که مسموع شود واسرار ومعاملات که هیچ فردے در انجا محرم
نبود وسر بمهر مدفون شد خود جدا بود هرچند از ممرِ استماعِ آن معاملات دل در اضطراب وسینه در
التهاب وحواس در تعطش وعقل در تحیر بود لیکن بمجردِ دیدنِ آن حضرت بصفتِ مذکوره که جائے
استماع بلکه تحقق بآن معاملات داشت دل را حضورے وسینه را نورے پدید مے آمد که جوشِ
اضطراب ونارِ التهاب را فرو مے نشاند وعقل وحواس از هیبتِ دیدارِ آن قبلهٔ کبار از هوش
میرفت واز تعطش وتحیر خالی میگشت لهذا بسیار شده است که درویشے در ملازمتِ آن عالی
حضرت بنیتِ بعضے استفسارها یا عرضِ احوالِ باطنی آمده است بمجردِ حضور استفسارها از ساحتِ
سینه اش رفته است واز احوال ومواجید هیچ نمانده وچنانچه طلوعِ آفتاب ظلماتِ شب را
میرباید همین طور مجردِ حضور جمیعِ امورِ مذکوره را ربوده است ودرین اثنا بعضے اوقات آنحضرت
پرسیده اند که هان فلان کس چه حال داری ویا اگر استفسارے داری درمیان آر آن بیچاره
خود دربارِ حضور از خویشتن رفته است وزبانش فروبسته واز ادراک ودانش گذشته است
خوش گفت **بیت** خرد از دیدنش تسبیح خوانان + گریزد همچو فرتوت از جوانان + بنعم یا بلا
نمے توانسته است تکلم نمود وبنفی یا اثباتِ حال واستفسارے نتوانسته است لب کشود بخود
فرو رفته باکمالِ خجالت گشته است وبعده

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بشیخ امام الدین پنجابی در نصیحت و ترغیب بر تحصیل معرفت با شمه از احوال حاجی محمد شریف خادم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند احوال و اوضاع فقرای این حدود مستوجب حمد ست مکتوب مرغوب که بعد از سنین متطاوله یاد آوری این دور افتاده نموده بودند و آن هم بتقریب سفارش حاجتمندان رسیده است مسرت بخش گردید و عذرهای عدم ملاقات و نا آمدن نوشته بودند بوضوح پیوست مخدوما بواعث نا آمدن و ترک مالوفات نمودن را هم نیک ملاحظه فرمایند و بآن عذرها در تقابل اندازند که کدام پله غالب ست حق الله بر همه حقوق غالب ست و معرفة الله عز و جل از اہم مهام ست ایمان حقیقی منوط بمعرفت ست که عبارت از فنا فی المعروف ست این ایمان امید ست که از خلل محفوظ بود و از زوال مصون و ایمانے که پیش ازین معرفت حاصل ست ایمان مجازی ست که از زوال محفوظ نیست و آنچه در آیت قرآنی آمده ست يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ و در ادعیهٔ ماثوره وارد شده اَللّٰهُمَّ اِنِّیْۤ اَسْئَلُكَ اِيْمَانًا لَيْسَ بَعْدَهٗ كُفْرٌ گویا اشارت باین ایمان حقیقی ست بالجمله طالب این معرفت باید بود و از هر جا بوئے ازین دولت بمشام جان برسد از پے آن باید شد و خانمان را باید گذاشت و خویش و فرزندان را وداع باید کرد که او تعالی از همه محبوب و مرغوب تر ست و حق او بر همه حقوق حرب راجح تر آیهٔ کریمه قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيْرَتُكُمْ وَاَمْوَالُ ِۨاقْتَرَفْتُمُوْهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسٰكِنُ تَرْضَوْنَهَاۤ اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ وَجِهَادٍ فِیْ سَبِيْلِهٖ فَتَرَبَّصُوْا الآیة دال برین معنی ست مخدوما مقدمات عذر آمیز تا هنگامیست که آتش شوق و جنون طلب در دل مشتعل نشده ست و چون این آتش افروخته شود و جنون طلب شعله زند مقدمات همه در راه ماند و زبان عذر بسته شود و جذب الٰهی جل شانه موئے کشانش

۱ واقع ست در سورهٔ نساء در آخر پارهٔ والمحصنات ۱۲ ۲ بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ توبه از پارهٔ واعلموا ۱۲

بسوئے معشوق بردو بکوئے محبوب رساند بلے در راہِ عشق قدرے از جنون در کارست واند کے رہائی از قیدِ عقل ناگزیر بیت دل اندر زلفِ لیلی بند و کار از عقلِ مجنون کن ٭ کہ عاشق را زیان دارد مقالاتِ خردمندی ٭ آرے پیری و ضعفِ بدنی و ضعفِ بصری عذریست صحیح دیگر از احوالِ باطنِ خود و از شکر و شکایتِ آن ہیچ ننوشتہ اید چون محبت و رابطۂ معنوی برجاست امیدست کہ فتورے دران نسبت نرفتہ باشد بلکہ معاملہ در ترقی بود اگر تمادیِ ایامِ مفارقت (درازی ۱۲) تاثیر نکردہ باشد کہ مدارِ طریقۂ ما بر صحبت ست بہر حال ہر جا کہ باشند بجمعیت بوند و در ذکر و فکر مستغرق باشند و کمرِ ہمت را در خدمت و رضامندیِ مولائے حقیقی جلّ شانہٗ چست بربندند و در ترقیِ باطن کوشند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاہُ فَھُوَ مَغْبُوْنٌ دوستان را بدعاءِ سلامتیِ ایمان یاد آرند مخدوم برادرِ دینی حاجی محمد شریف قرار دادہ است کہ در صحبتِ فقرا باشد و فوائدِ کثیرہ اخذ کردہ است و ترقیات بسیار نمودہ والدہ و ہمشیرۂ او درانجاست متوقع کہ از انہا خبردار باشند و از نیک و بدِ آنہا پرسند والسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب (۹۳) نود و سوم

بخواجہ امان اللہ قاضی زادہ برہان پور در شرحِ حالِ او و کمالاتِ نماز بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ متضمنِ اشواق و اذواق بودہ رسید خوشوقت ساخت نوشتہ بودند کہ در بعضے نمازہا چنان حالت روے میدہد کہ گویا فقیر با حضرتِ صمدیت جلّ جلالہٗ تکلم میکند کہ ہیچ حجابے و پردہ درمیان نمیماند و مست و بیہوش میشود کہ نماز را فراموش میکند و بنظرِ حیرت خود را و غیرِ خود را بغیر از نور نمے بیند درین اثنا خود را جمع کردہ بشعور مے آرد ناگاہ رقت و عجز مستولی میشود و ہمچنین در تلاوتِ قرآن و عباداتہائے دیگر حالت روے میدہد سعادت آثارا این وارد کہ روے دادہ است وارد یست بلند و حالیست ارجمند چرا نباشد کہ نماز معراجِ مومن ست کیفیت و ذوق کہ ناشی از نماز ست از سائرِ اذواق

وکیفیات ممتاز ست و چون نماز متضمن تلاوت قرآن مجید ست و بمقتضائے حدیث نفیس مَنْ اَرَادَ اَنْ یُحَدِّثَ رَبَّہٗ فَلْیَقْرَأِ الْقُرْاٰنَ تلاوت قرآن سخن کردن ست بہ پروردگار خود خصوص تلاوتے کہ در نماز واقع شود درجۂ دیگر دارد و نتیجہ بہتر مے آرد و در حدیث آمدہ است قُرْاٰنٌ فِیْ صَلٰوۃٍ خَیْرٌ مِّنْ قُرْاٰنٍ فِیْ غَیْرِ صَلٰوۃٍ الحدیث پس اگر این معنی در نماز کہ در شان آن آمدہ است اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ جلوہ گر گردد و معنی تکلم ہویدا شود گنجایش دارد و نیز مصلی اگر رفع حجاب فہمد مے سزد و در حدیث وارد شدہ است کہ در نماز حجابے کہ در میان بندہ و پروردگار اوست برداشتہ میشود نماز معشوقے ست دلربا در باطن مصلی چون پرتو جمال با کمال او جلوہ فرماید و حسن و خوبی او ظہور نماید نزدیک ست کہ او را مست و بے شعور سازد و او را از وے برباید و چون با نوار او متحقق شود و بحلیۂ او متحلی گردد خود را نور یابد و بحکم جامعیت انسان غیر خود را نیز نور بیند و بوصف خود موصوف گویا در ہمہ اشیا عارف جلوہ گر ست چنانچہ در ابتدا خود را و ہمہ اشیا را ذاکر مییابد آنجا ہم ذاکر اوست کہ در اشیا مشاہدہ مینماید مے آرند کہ امام اجل حضرت امام جعفر صادق در نماز بود بیہوش شدہ افتاد و چون بہوش آمد از وے پرسیدند فرمود تکرار آیت قرآنی میکردم تا بحدے کہ آن آیت را از متکلم آن شنودم نوشتہ بودند کہ در ماہ رمضان معتکف بودم شب بست و ہفتم چیزہائے گوناگون معاینہ کردم حاصل آنکہ آن شب روشن و منور و پر نور بود ناگاہ بر فقیر حالتے و ذوقے روئے داد چنین معلوم گردید کہ این شب شب قدر ست مخدوما این فقیر و یاران دیگر ہم انوار و برکات بیحد در ہمان شب مشاہدہ کردند و شب قدر گمان بردند وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالٰی وقایع دیگر کہ دیدہ و نوشتہ اند و جامہ کہ از ان سرور عَلَیْہِ وَعَلٰٓی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ در واقعہ عطا شدہ ہمہ نیک حالی ست اللہ تعالی بمراتب کمال و اکمال ترقی دہاد۔

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

۱؎ قولہ قرآن الخ رواہ البیہقی بلفظ قراءۃ القرآن فی الصلوۃ افضل من قراءۃ القرآن فی غیر الصلوۃ الخ ۱۲ مشکوۃ

۲؎ قولہ اقرب رواہ مسلم بلفظ اقرب ما یکون العبد من ربہ وھو ساجد فاکثروا الدعاء ۱۲ مشکوۃ ۳؎ حلیہ بالضم و بالکسر بمعنی زیور ۱۲

بخواجه مکی جعفر خان در دید قصور و تحریص بر تحصیل معرفت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

شَرَحَ اللّٰهُ تَعَالٰی صُدُوْرَكُمْ وَرَفَعَ قَدْرَكُمْ وَيَسَّرَ اُمُوْرَكُمْ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْبَشَرِ الْمُطَهَّرِ عَنْ زَيْغِ الْبَصَرِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ التفات نامهٔ گرامی که نامزد این مسکین نموده بودند مشرّف ساخت سلامت و بعافیت باشند و بر جادهٔ سُنّتِ سَنِیّه مستقیم بوند آنچه از راهِ حسنِ ظن دربارهٔ این درویشِ دلریش نگارش یافته بود این فقیر هیچگونه قابلِ این معنی نیست و از راهِ نقص و قصور نسبتے باہلِ کمال ندارد و بخاکِ پایِ اہل اللہ نمیرسد ؎ من ہیچم و کم ز ہیچ بسیارے + این قدر ہست که آنچه بزرگان باین دور از کار رسانیده اند چون امانت دار با وجود ناقابلی باہلِ آن میرساند و اگر اثرے در یکے پیدا میشود از انفاسِ نفیسهٔ این اکابر ست خود را در میان نمی بیند ؎ ما خود نه ایم این همه الحان مطرب ست + مشفقا مکرّما مطلوب از ما و شما درین نشاءهٔ فانیه عبادت و بندگی ست و تحصیلِ معرفتِ خداوندی جلّ و علا و معرفت بطور این طائفهٔ علیه بے فنا فی المعروف صورت پذیر نیست ؎ تو مباش اصلاً کمال این ست و بس + رو در و گم شو وصال این ست و بس + پس بر عقلا و ہوشمندان لابد و ناگزیر ست که در حاصلِ کار و نقدِ روزگارِ خود تأمّل نمایند ہر کرا معرفتِ مسطوره حاصل ست فَطُوْبٰى لَهٗ وَبُشْرٰى لَهٗ آنچه مقصود از آفرینشِ او بود بجا آورد و بکمالِ انسانی رسید و ہر کرا این معرفت حاصل نیست از طلبِ آن باید که فارغ نباشد و از ہر جا بوئے ازین دولت بمشامِ جانِ او برسد از پے آن شود افسوس ست آنچه درین نشاءهٔ فانیه از ہوے طلب داشته اند بجا نیاورد و بامورِ دیگر پردازد و تعمیر چیزے که تخریبِ آن خواسته اند نماید فردا بکدام رُو در حضرتِ صمدیتش درآید و بکدام حیله زبانِ عذر بکشاید بیت

ترسم که یار با ما نا آشنا بماند + تا دامنِ قیامت این غم بجا بماند + دریوزهٔ شفاء بیمار فرموده بودند اخوی شیخ محمد علیم درین ولا و پیشتر ہم این ماجرا را بتفصیل نوشته بود آنچه وظیفهٔ فقرا ست از دعا و توجه بیش از بیش نموده آمد و آثارِ اجابت ہم معلوم شد و ختمِ حضرات خواجہاے عالیشان نیز

لہ قال تعالی کلا لما یقض ما امره ۱۲

باجماعۂ درویشان بکرات کردہ شدہ ختم‌ہا روشن ظاہر گشت انشاء اللہ تعالی صحت ست
امیدواریم کہ پیش از رسیدن این مرقوم رو بصحت آمدہ باشد مصرع با کریمان کارہا دشوار نیست
مخدوما مکرما گرفتاری بما دون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیہ است فکر ازالۂ آن از اہم
مہام ست ع در خانہ اگر کس ست یک حرف بس ست دولت صوری و معنوی در ترقی باد

مکتوب (۹۵) نود و پنجم

بشیخ علیم جلال آبادی در ترغیب بر شکر نعم ظاہرہ و باطنہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالی باعلی مرتبہ کمال و الکمال رساند
صحیفہ شریفہ رسید مسرت بخش گردید و حقائق آن بوضوح پیوست از گرمی حلقۂ ذکر و ترقی
یاران نوشتہ بودند اللہم زد از نعم خداوندی جل سلطانہ چہ توان نوشت کہ ظاہر و باطن
را احاطہ کردہ است واسبغ علیکم نعمہ ظاہرۃ وباطنۃ[۱] پس منعم علیہ را باید کہ بظاہر و
باطن بشکر او عز وجل پردازد و بصورت و معنی حاضر بود و بغیر او بے اذن او نپردازد لہذا فرمودہ
وذروا ظاہر الاثم وباطنہ[۲] تا بترک ظاہر اثم شکر نعم ظاہرہ ادا یابد و بترک باطن اثم
کہ گرفتاری و التفات بما سوی از جملۂ آنست شکر نعم باطنہ بحصول انجامد گفتہ اند کہ شکر
عبارت از صرف عبد ست جمیع ما انعم اللہ علیہ من الجوارح والقوی الظاہرۃ و
الباطنۃ الی ما خلق واعطاہ لاجلہ مع ذلک از مکر خداوندی جل وعلا ایمن نبود و ترسان
ولرزان باشد فلا یامن مکر اللہ الا القوم الخسرون[۳]

مکتوب (۹۶) نود و ششم

ببدر بیگ سمرقندی در تبیان اذواق و شرح احوال او بسم اللہ الرحمن الرحیم

ف عبد العلیم

بندر

بدر بیگ

---

[۱] واقعست در سورہ لقمان از پارہ اتل ما اوحی ۱۲　[۲] واقعست در سورۂ انعام وابتدا پارہ ولو اننا
[۳] واقعست در سورۂ اعراف و پارۂ قال الملأ الذین ۱۲

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی برادر دینی محمد بدر بیگ ازین دور افتاده سلام
عافیت انجام خوانند مکتوب مرغوب که از راه محبت فرستاده بودند چون مشعر بر سلامتی دوستان
و محتوی بر احوال پسندیده مطالعه آن فرحت فراوان بخشید از رفع خطره قلبی نوشته بودند
که بنهجے که اگر هزار سال بگذرد غیر بر دل خطور نکند الخ مخدوما رفع خطره از دل بالکل فنائے قلب
و درجه اولی ست از ولایت گفته اند تا نیابی نرهی قلب را که انقطاع تام از ما سوی حاصل شود و رهائی
از علائق و عوائق بهم رسد بے یافت و معرفت نیست نوشته بودند شبے در بیداری مے بینم که نورے
بصورت نقطه ظاهر شد تمام وجودم را احاطه کرد معلوم شد که لطیفه قلب و روح و خفی و اخفی همه
فنا شدند گویا پارچه استخوانے باقی ماند بشارتیست بفنائے سائر لطائف در رنگ قلب لیکن
عجب ست که سر را نوشته اند تا چه سر باشد و علامات فنائے سائر لطائف عالم امر و خواص هر کدام
را این فقیر در مکتوبے نوشته ست آن معانی را در خود ملاحظه نمایند نوشته بودند که وقت تهجد
حالتے خوش داشت هنگام التحیات خواندن خود را چنان نیست یافت که خود از خود سائل و خود
بخود مجیب ست در شب معراج که میان سرور عالمیان عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ و حضرت
رب العزت در خواندن التحیات واقع شده بود همان بعینه روے نمود که گویا میان این کمترین و
میان رب العزت ست تعالی و تقدس مخدوما خود را نیست یافتن و سوال و جواب همه از حق
تعالی دیدن حالتیست شگرف گویا زبان شما در آنوقت حکم شجره موسوی گرفته بود و این یافت
منبئ از فنا و بقاست و آنچه بعد ازین نوشته اند که میان این کمترین و میان حضرت رب
العزت ست بما سبق بظاهر مطابقت ندارد چه آنجا سوال و جواب هر دو منسوب بحق سبحانه ساخته
اید و نفی خود کرده اید و اینجا اثبات خود کرده اید آن مناسب مقام ولایت ست و این ملائم
مقام نبوت نوشته بودند مراقب بود نورے ظاهر شد بغایت لطیف این کمترین را احاطه کرد
که جسد فقیر از نظر غائب شد از خود بعلمے تعبیر میکردم که مشاهد آن نور بود بعد ازان از لطیفه روحی
نورے بغایت لطیف بے کیف مثل فواره بالا صعود میکرد مخدوما بانا که این نور نور عین تابته شما

بود کہ ہنگامِ ظہورِ آن وجودِ بشریتِ شما مستور گشتہ و آن نور خود بخود جلوہ فرمودہ بیت مرا دیگر
بجائے خود نہ بینی + چو جان آئی بجانِ من نشینی + وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا +

مکتوب نود و ہفتم (۹۷)

بشیخ فقیر اللہ بنگالی در اندرز بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال و اوضاعِ اینجد و دستوجبِ حمد ست امید ست کہ آن برادر نیز بجمعیت باشد و بر جادۂ شریعتِ علیہ و سُنّتِ سَنِیّہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مستقیم بود کتابتے کہ از راہِ محبت از جہان آباد فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت وکتابتے کہ از پٹنہ مرسول داشتہ بودند نیز رسید اوقات را در طاعات و عبادات و ذکر و فکر صرف نمایند و زادِ سفرِ طویل را مہیا سازند کریمہ [1] وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ را نیک تامل کنند وگوشۂ نامرادی و زاویۂ مسجد را از دست نہ دہند و با مساکین و اہل جمعیت صحبت دارند و از اہل تفرقہ و اغنیا دور بوند و بے ضرورت با آنہا نہ نشینند کریمہ [2] وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ را بر خوانند و طالبانِ حق را جل و علا خدمت کنند و دلجوئی نمایند و توجہات را از آنہا دریغ ندارند و دوستانِ دور افتادہ را بدعای خیر و سلامتیِ ایمان یاد آرند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب نود و ہشتم (۹۸)

بخواجہ مکی در ترغیب بر تحصیلِ نیستی و تعمیرِ وقت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ میرساند مکتوبیکہ درین دلا فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید نسبتِ باطن را عزیز دانند و پاسِ آنرا نیک نگہدارند شاید گلے از گلہائے معرفت در سرِ شما بشگفد و نوید

---

[1] در سورۂ حشر از پارۂ قد سمع اللہ واقع ست ۱۲ [2] این کریمہ واقع ست در سورۂ کہف و پارۂ سبحان الذی (۱۵) ۱۲

قرب و بوئے وصال آرد و مدہوش سازد و ہستی موہوم را از میان بردارد و عدمیت ذاتی روئے نماید و حضور خود بخود جلوہ فرماید بالجملہ سعی فرمایند کہ وقت ببطالت نرود و باطل حق نما فریفتہ خود نسازد و قہرمان قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا[۱] بر ممالک بشریت استیلا یابد و در تصرف خود آرد و خزائن و دفائن این ممالک را در ظہور عرائس این نسبت علیہ ادا کند و تا باشد ہم آغوش این عروسہ بر عریش انس و شوق باشد و ہمواره مدہوش بادۂ وصال بود والسلام اولاً و آخراً

عروسہ زن نو کتخدا

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بشیخ حسین منصور جالندھری در شرح احوال او باشاره عالی بشارت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید حمداً لله سبحانہ کہ فقیر را درین روزہا فرصت کلی ست ہر چند پیادہ نمیتوانم راہ رفت لیکن در ڈولی نشستہ در مسجد بچہار نماز میروم و بدوستان کتابت ہم مینویسم نوشتہ بودند کہ بحکم اعلام و الہام اگر بجناب قدس او تعالی متوجہ گشتہ استکشاف بعضے عوارض نمایند مکشوف میگردد شکر این نعمت بجا آرند الله تعالی از خطا و غلط محفوظ دارد کہ در کشف احتمال وقوع آن ثابت است در کشف امور کونیہ[۲] اگر خطا شود معاملہ سہل ست و در کشف اسرار الٰہیہ وَمَا يَتَّبِعُهَا مِنَ الاعتقادات والعبادات محک[۳] شریعت حقہ است آنچہ بر طبق قوانین شرعیہ است و محکے بآن ندارد اعتماد را شایان ست و آنچہ نہ چنین ست قابل اعتماد نیست نوشتہ بودند کہ تحقق بحقیقت کعبہ را در میابم تو نیز درین باب توجہ غائبانہ کردہ چیزے بنویس آمده و این معاملہ نازک ست بتوجہ غائبانہ نمیتوان اکتفا نمود اگر ملاقات مقدر ست در حضور این معاملہ را تشخیص نمودہ خواہد شد ان شاء اللہ تعالی مع ذلک توجہ را دریغ نمیدارد اگر تنقیح یافت خواہد نوشت بمشیئتہ سبحانہ بعد از نوشتن کتابت چون درین باب تامل نمود نصیبے ازین مقام

[۱] این کریمہ واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل از پارۂ سبحان الذی ۱۲ [۲] حوادث یومیہ دنیویہ ۱۲ [۳] سنگ امتحان زر کہ سیاه باشد

شگرف شمار ایافت والغیبُ عندَ اللهِ سبحانهٗ والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۰۰) صدم

بملا محمد باقر لاهوری در جوابِ کتابتهائے او که متضمّنِ احوالِ بلند و وقائعِ ارجمند او و یارانِ او بوده بودند
بسمِ اللهِ الرّحمٰنِ الرّحیمِ بعدَ الحمدِ والصّلوٰةِ وارسالِ التّحیّاتِ میرساند که مکتوب چون
مرغوب بتعاقبِ یکدیگر از شمار رسید چون فقیر ضعف داشت بجواب نتوانست پرداخت الحال
که فرصت روئے داده و بکرمِ اللهِ تعالیٰ طاقتِ نوشتن بهم رسید هر سه کتابت بعد تفحّص پیدا
شدند کتابتِ اول که از بر نامه نوشته بودند اکثر جاهائے آن راموش خورده بیشترِ متن را خورده و نامهٔ
حاشیهٔ آن اکثر درست مانده و دو کتابتِ دیگر درست ست مجملے در جوابِ هر کدام مینویسید در
کتابتِ اول مندرج بود که در نمازِ ظهر چند بار چیزے که شبیه بضحک باشد از انطرف در باطنِ
خود بیافت در نمازِ فرض خصوص در حالتِ امامت لذتے و فنائے روئے میدهد که چه عرض
نماید سعادت آثارا ظهورِ ضحک مشعر از کمالِ رضامندی ست علی الخصوص که در نماز روئے دهد که
اصالت دارد و در لذت و فنا چه سخن ست که نماز معراجِ مومن ست و محلِ کمالِ قرب و موطنِ رفع
حجاب و اعظم حجاب نفسِ این کس ست و خود را که مُحلّی بحُلیِ نساء و اَمارِد دو گاه در صورتِ زنے که بحُلیِ
امارد مرتّب باشد میبابید زینتِ ایمان و اعمالِ صالحه ست و از آثارِ قبولیت و نشانِ محبت دارد نیاید
و خود را که بتمامِ علم یا قدرت و بتمامِ قلب یا روح و بتمام خاک یا نار مثلاً مے فهمید از آثارِ بقا بالله
است گفته اند ذاتُ اللهِ کلّهٗ علمٌ و کلّهٗ قدرةٌ و لفظِ علم که بر پیشانیِ خود بینَ الحاجبین
نوشته مے بینید میتواند که از ان رو باشد که مبدأ تعیّنِ شما صفتِ علم بود و صانعِ عالم را که نه
داخلِ عالم و نه خارج از عالم و نه متصل بآن و نه منفصل از ان مے بینند بسیار اصیل ست و مطابقِ
نفس الامر نوشته بودند امروز معنیِ لا یذکرُ اللهَ اِلّا اللهُ بوضوح پر تو انداخت سالکِ بیچاره

---

۱ یعنی مشابه خنده ۱۲ ۲ یعنی مزین بزیورهائے زنان ۱۲ ۳ جمع امرد بے ریش ۱۲

از ابتدا تا انتہا باین کلمہ گویاست و از تجلی صوری تا الی ماشاء اللہ تعالی خود را المضمون این کلام متحقق مے فہمد اما کسے کہ بحقیقت آن رسیدہ باشد و از دقائق شرک بتمام رستہ و بکنہ توحید پیوستہ بود حکم عنقاء مغرب دارد و ہر قدر کہ ازین معنی نصیب وقت شود و از دقائق شرک تخلص حاصل آید مغتنم است در کتابت ثانی کہ از اذواق خود نوشتہ بودید کہ گاہے حقیقت کعبہ معظمہ و گاہ حقیقت قرآن مجید و گاہ افلاس بمثابہ کہ با اصل ایمان ہم مناسبت نداشتہ باشد و گاہ ایمان بغیب و معاملہ اقربیت و گاہ در بعض اعمال مشارکت عالمے با خود مے فہمد چنانچہ امروز در نماز ظہر در حالت امامت گویا عالمے در قیام و رکوع و سجود و قراءۃ و تسبیح با فقیر انباز بود مطالعہ آن خوشوقت ساخت احوال عالی و سنجیدہ است و شرکت افراد عالم در بعض اعمال از جامعیت استعداد و جامعیت اسم کہ مبدا تعین است مخبر ست گویا دیگران اجزاے اویند و در فعل کل اجزا شریک میباید و آنچہ نوشتہ اند کہ حقیقت قرآنی باید کہ در مرتبہ صفات بود و در ولایت کبریٰ مکشوف شود انکشاف آن حقیقت بعد افراد ذات از اسما و صفات چہ وجہ داشتہ باشد جواب این شبہ تعلق بحضور دارد و آنچہ از احوال یاران خود نوشتہ بودید از قطع دائرہ ظلال و بہرہ یافتن دیگرے از ولایت کبریٰ و انہدام دائرہ ظلال بعد از یافتن آن دائرہ در خود و دیدن صور خلائق دران و بعد از انعدام آن دائرہ شہود نور لطیف در ابطن بطون و امثال آن ہمہ درست و سنجیدہ است حق سبحانہ ہموارہ ترقیات ارزانی فرماید در کتاب سوم مندرج بود کہ در مراقبہ نشستہ بود خلعت زرین بنفاست تمام در خود یافت و در بعضے اوقات چنان میباید کہ گویا طبقہا در باطن این مسکین انداختہ اند و میگشند یکمرتبہ چنان ظاہر شد کہ ذنوب این عاصی را عفو کردند چیزہائے عالی ست و نعمہاے جلیلہ شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند و طالب زیادتی باشند شکر عبارت از صرف عبدست جمیع ما انعم اللہ علیہ من الجوارح والقوی الظاھرۃ والباطنۃ الی ما خلق واعطاہ لاجلہ و این قسم اہل شکر اقل قلیل اند و قلیل

ا یعنی بتحصیل امتیاز میان ذات و اسماء و صفات الخ ۱۲ ۲ یعنی آنچہ در کتاب سوم شما مندرج بود چیزہاے عالی الخ ۱۲

مِنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ و نعمت و عنایت ست که این قسم خلعت پوشانیده است و بعفو ذنوب مبشر
میسازد و عنایت ست که بقلّاب محبّت و طناب جذب کشان کشان میبرند و بمطلب میرسانند
مصراع گر نباید بخوشی موی کشانش آرند * سعی این کس چه بود که باین طور مطالب رساند چیزهای
که مینویسند از طوق بشر بیرون ست تا عنایت دستگیری نفرماید و جاذبهٔ معشوق رهبری نکند
خوش گفته شده مرا اگر توسن دل نیست در راه * کمند زلف او هم نیست کوتاه * وَالسَّلَامُ اَوَّلًا
وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و یکم (۱۰۱)

نیز بملا محمد باقر لاهوری در شرح احوال که نوشته بودند بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ
وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوب مرغوب رسید از یافتن خلعت عالی در بر خود و مشاهدهٔ
انوار بے کیفے نیز در خود و ظهور نور در سینه که مثل آن پیش ازین مرئی نشده بود و آنرا نور تفضّل تصوّر
کردن باز مستور گردیدن آن و ظهور حقیقت قرآنی که نوشته بودید بوضوح انجامید و متلذذ گردانید
ما نا که پرتوے ازین حقیقت بر باطن شما تافته است که شما را درین تصوّر انداخته است حق سبحانه و
تعالی نصیب کامل ازین مقام شگرف عطا فرماید و نورے که در سینه دیده بودید و آنرا نور تفضّل
دانسته امیدوار هم که همان تفضّل باشد که افاضهٔ کمالات دران موطن بمحض تفضّل ست علم و عمل
را در انجا اثر و نتیجه نیست ترقّی دران مقام منوط بالفضل و احسان ست و این مقام بالاصالت
مخصوص بانبیاء اولوا العزم ست عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ و از امتان تا کرا باین
دولت بنوازند مصرع باکریمان کارها دشوار نیست * وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب صد و دوم (۱۰۲)

بملا محمد امین حافظ آبادی در جواب کتابت او بالبشارت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالی
بر طریقهٔ مرضیه مستقیم داشته هموار و بترقیات دارادکتابتے که متضمن اظهار شوق و محبّت بود

رسیدہ خوشوقت ساخت حق سبحانہٗ وتعالیٰ نائرہ شوق را مشتعل سازد و نار محبت را سر بلند گرداند تا
بمطلب اعلیٰ برساند واز ظل باصل بکذراند نوشتہ بودند کہ گاہ گاہ شروع سیر در اسم الباطن متخیل میگردد
امیدست کہ این متخیل متحقق شود و نفس امری گردد آنقدر معلوم میشود کہ نصیبے ولو فی الجملہ از انمقام
شمارا حاصل ست و قطرۂ ازین بحر بے پایان درکام جان شما چکانندہ اند والعلم عند اللہ سبحانہٗ

والسلام

مکتوب (۱۰۳) صد و سوم

بمحمد صدیق ولد شیخ محمد صالح تھانیسری در تعبیر خواب او ✝ بعد الحمد والصلوٰۃ نمودہ مے آید
واقعہ کہ نوشتہ بودند و تعبیر آنرا طلب داشتہ بودند بوضوح پیوست سعادت آثارا این خواب اگر
از رویائے صالحہ است واز قبیل اضغاث احلام نیست پس تعبیر آن بدو طریق میتوان کرد اول
آنکہ این خواب محمول برظاہر بود حق تعالیٰ قادرست کہ اینمعنی بدہد و قبولیتے عطا فرماید کہ روسا و
امرایان اہل بدعت وسلاطین بردست شما توبہ کنند و انابت آرند و اخذ طریقہ نمایند واثرہا
ازانہا پیدا آید و باہم بحرمین شریفین برویدالخ دوم آنکہ آدمی نسخہ ایست جامع ہرچہ در عالم کبیر
است از علویات وسفلیات در انسان ست در وے عالم خلق عیان ست واز عالم امر ہم نشانہا
صفات ذمیمہ ابلیسی درو کائن ست وصفات حمیدۂ ملکی ہم ثابت توبہ کردن اہل بدعت واخذ
طریقہ گویا کنایہ از تبدل صفات ذمیمہ است بصفات حمیدہ وفیض مند شدن ست از برکات
طریقہ لطیفہ راکہ این صفات باو قیام دارند و دو پادشاہ گویا کنایہ از دو لطیفہ است کہ سرآمد لطائف
اند سرآمد پنجگانہ عالم امر کہ قلب ست وسرآمد پنجگانہ عالم خلق کہ نفس ست نفس مناسبت
بپادشاہ اہل بدعت دارد و آنکہ از عالم امرست ملایمت بپادشاہ اہل سنت و توبہ کردن و توجہ
گرفتن این دو پادشاہ و رفتن ہمراہ شما بحرمین شریفین و دیدن یکے رسول خدا تعالیٰ را در
خواب صلے اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم گویا کنایت از تزکیہ این دو لطیفہ است و

۱؎ خوابہائے نیکو صحیح ۱۲ ۲؎ یعنی خوابہائے پریشان چہ اضغاث بالفتح جمع ضغث بالکسر دستہائے گیاہ خشک تر واحلام بالفتح جمع حلم بالضم بمعنے خواب ۱۲

رسیدنِ شان بکمال و بہرہ گرفتن ازین طریقۂ علیہ و رفتن بحرمین شریفین مماثلت بعروج دارد و بابشارتِ این فقیر باز بوطن آمدن مشابہت بنزول دارد باید دانست کہ خواب و واقعہ بر تقدیرِ صحت بشارت بیش نیست مبشرِ قوت و استعدادست غالباً دلالت بر حصول ندارد و جانی باید کند کہ معاملہ از قوۃ بفعل آید و از گوش بآغوش رسد والسلام علیٰ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدیٰ[۱]

مکتوب صد و چہارم (۱۰۴)

بشیخ محمد اللہ رکھا سرہندی در نصیحتِ او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ از راہ شوق و محبت فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید امید کہ آتش شوق مشتعل گردد و نائرۂ محبت سرافراز شود تا از ماسوی تمام برہانند و بمنازلِ قرب برسانند اوقات رابذکر و فکر معمور دارند و توشۂ گور و قیامت راآمادہ سازند سُنتِ پیغمبر را علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام محکم گیرند و از بدعت و اہلِ بدعت یکسو باشند اَهْلُ الْبِدْعَةِ كِلَابُ اَهْلِ النَّارِ گوش زد شدہ باشد سعادت آثار امیان محمد باقر در آنجا غنیمت ست بایشان صحبت دارند و توجہ بگیرند و سلام فقیر را برسانند وَالسَّلَامُ اَوَّلاً وَّ اٰخِرًا

مکتوب صد و پنجم (۱۰۵)

بمیر شرف الدین حسین اندجانی در معاملہ کہ ورائے ظلال و صول ست بتاویل کریمہ يُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِيْقٍ الآیۃ[۱] بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَ ارسالِ التَّحِيَّاتِ میرساند احوالِ فقرا اینجد و مستوجب حمدست امید کہ آنعزیز نیز بعافیت و جمعیت باشند و بر طریقۂ مرضیہ مستقیم بود از ظل باصل آید بلکہ اصل را در رنگِ ظل واگذارد کمالے کہ نزدِ ما معتبرست ورائے ظلال و صول ست اصل در رنگِ ظل ازان دولت سرا در راہ ست وَفِيْ ذٰلِكَ[۲] فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ از گذشتِ

---

۵۱ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ تطفیف از پارہ عم ۱۲ ۵۲ آیتش یُسقون من رحیق مختوم ختامہ مسک

اُصول مُعامله با ذات ست تعالیٰ ذاتِ تعالیٰ یا مأخوذ ست با عتبارے از اعتبارات که تعبیر ازان برحیقِ مختوم رفته است یعنی شراب خالص خوشبو ختامه مسک بر اَوانیِ آن مُهرِ مُسک ست شراب خالص خوشبو گویا اشارت بآنست که خالص ست از تعلّق و مناسبت با گوان چه دائرهٔ ظِل چونکه اصل و مبدأ عالمِ امکان ست تعلّقے او را بعالمِ امکان کائن ست و دائرهٔ اصلی اصلِ دائرهٔ ظِل ست آنرا نیز مُناسبت گونه بآن عالم ثابت ست و رحیقِ مختوم ازین تعلّق و مناسبت برتر و آزاد ست و اَوانیِ این شراب باطنِ ابرار ست و ختامِ مسک مُهرِ محبتِ ذاتی ست که شرکت سوز ست که مانعِ وصولِ اغیار ست که باین محبت نرسیده اند و محبوسِ عالمِ سفلی اند و در قیدِ ظلال و احاطهٔ اُصول اند و چون ذات درین موطن مأخوذ با عتبار ست مثلاً اعتبارِ مسجودیت یا جز آن تعبیر ازان به و مزاجه من تسنیم برفت و یا ذاتِ مُعرّا از نسب و اعتبارات که از انجا نصیبِ مقربان ست عیناً یشرب بها المقربون این نوعِ محبتِ ذاتی که بے مزجِ اعتبار است روزیِ مقربان ست

والسّلام

مکتوب صد و ششم (۱۰۶)

بمرزا محمد نقی در علوِّ همت و عدمِ التفات بما سوائے محبوبِ حقیقی جلّت عظمته بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰة و ارسالِ التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی مُشرّف ساخت سلامت و عافیت باشند و بر جادهٔ شریعتِ علیه و سُنتِ سنیه مستقیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت ؎ بیت

قومے ز وجودِ خویش فانی ÷ رفته ز حروف در معانی

علوِّ همت و سموِّ فطرت مطلبے را میخواهد که بدوام و استمرار موصوف بود و گردِ فنا و زوال بدامانِ پاکش نرسیده و آنچه در معرضِ هلاک ست قابلِ التفات نیست تعلّق و گرفتاریِ آن موجبِ بُعد و حرمان ست حق سبحانه بآن بزرگی و کبریائی بنده ها را از کمالِ بنده نوازی بجنابِ قدسِ خویش بر زبانِ انبیا علیهم الصلوات و البرکات دعوت فرموده و راهِ وصول را بیان و روشن ساخت

له یعنی ذات تعالی یا ذات خالی و مجرد از نسبِ اعتبارات ست ۱۲ ؎ شاهد حال ایشان ست ۱۲

افسوس ست که ازین قسمِ دعوت چشم پوشیده و اعراض نموده در دعوتِ نفس و شیطان در آید و از دولت قُرب و لذّتِ وصال محروم گشته بعذاب و حرمان گرایدآن لذّت زیاده از لذّاتِ جنات نعیم ست واین عذاب بدتر از عذابِ جحیم فَفِرُّوْٓا اِلَى اللّٰهِ اِنِّیْ لَکُمْ مِّنْهُ نَذِیْرٌ مُّبِیْنٌ مگر ما شفقت آثار را آنچه بزبانی ملا معلوم حواله نموده بودند رسانید معلوم رائے شریف باشد که فقیر درین امر دُعا و توجّه را دریغ نمیدارد و ختم حضراتِ خواجها با جماعت میکنانند امیدوار ست که آثار اجابت بظهور آید و تیر بهدف رسد اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب صد و هفتم (۱۰۷)

بسیادت مآب سیّد اسرائیل در علوّ مطلب و عجز طالب بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال و اوضاع فقراء اینجد و دستوجب حمد ست امید که آنجناب نیز بعافیت و جمعیت باشند و بر جادهٔ شریعتِ علیّه و سُنّتِ سَنیّه مستقیم بوند واجبه را از دعائے خیر منسی نسازند از استماعِ آزارِ شما خاطرِ دوستان متالّم گردید حمداً لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ که شفوده شد که الحال رو بصحت ست مگر ما چه گویید و چه نویسد که لطائفِ مطلوب برتر از تحریرست و نفائس محبوب بیرون از تقریر تا او جلوه نفرموده ست طالب بیچاره در جستجوئے اوست و بنغماتِ روح پرور و حکایتِ روح افزائے او مانوس و مالوف ست و چون او جلوه گر شود سالک در مندرو بصحرائے عدم آرد و کلّ لسانه را مورد گردد بعد از ان گوید که شود و که دریابد و چه دریابد[^۱] گیرم که بغم خانهٔ ما یار خرامد + کو حوصله و طاقتِ دیدار که دارد + فَهُوَ الَّذِیْ اَثْنٰی عَلٰی نَفْسِهٖ وَحَمِدَ ذَاتَهٗ بِذَاتِهٖ فَهُوَ الْحَامِدُ وَالْمَحْمُوْدُ وَمَا سِوَاهُ قَاصِرٌ عَنِ الْحَمْدِ الْمَقْصُوْدِ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و هشتم (۱۰۸)

[^۱]: ابتدائی این آیه واقع ست در سورهٔ الذاریات از پارهٔ قال فما خطبکم (۲۷) ۱۲

بشیخ بایزید سہارنپوری در حقیقتِ لا یذکر اللہ الا اللہ و آنچہ تعلق بمقامِ نفی و اثبات دارد

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید اللہ تعالی بعافیت و جمعیت دارد و بر طریقۂ مرضیہ استقامت بخشد استقامت امرِ عظیم ست گفتہ اند الاستقامۃ فوق الکرامۃ + شیبتنی سورۃ ھود شنودہ باشند عذرہائے نا آمدن نگاشتہ بودند بلے الامور کلہا مرھونۃ باوقاتہا لکلِ اجلٍ کتاب نوشتہ بودند کہ در واقعہ مے بینم کہ درونِ حرم متصل بدروازہ کعبہ معتکفم و متعلقانِ من درونِ کعبہ اند چنان معلوم میشود کہ کعبہ را بمن عنایت کردہ اند و مرا شانِ خاص بکعبہ حاصل شدہ ست بشارتیست شگرف اللہ تعالی از انوار و برکاتِ آن بہرۂ کامل عطا فرماید و بکعبۂ مقصود رساند و الحاقی و اتحادے بحقیقتِ این خانہ روزی گرداند فقیر درین باب بقدرِ طاقت متوجہ خواہد گشت ان شاء اللہ تعالی و آنکہ کلمۂ طیبہ بے قصد بر زبان جاری میشود و گاہ گاہ بطرزِ خاص بے آنکہ زبان متحرک شود معاینہ میشود نیک ست و مُنبئی از مناسبتِ معنویہ بحقیقتِ این کلمۂ طیبہ امید کہ معاملۂ نفی بقدرِ طاقت بانجام رسد و حقیقت لا یذکر اللہ الا اللہ جلوہ فرماید تا سر موئے از آنچہ قابلِ نفی ست و آفل ست باقی ست حجابِ مطلوب ست و شرکِ امن گیر ست ۵ درونِ دیدہ گر نیم موئے ست بسیار ست + ہر چہ در معرضِ افول ست تحتِ لا باید آورد و بہ تیغِ لا احب الآفلین از و باید برید و بمرحلۂ انی وجہت وجہی رو باحدیتِ مجردہ باید آورد و ہر قدر کہ از وجود بشریت باقی ست دزدِ نہانی ست و ہیچ شرکِ متمکن نمیگذارد کہ الا اللہ بآن جنابِ مقدس عائد گردد و بتکرارِ کلمۂ نفی و اثبات اثباتِ الوہیت خود مینماید فالحذر کل الحذر تا کدام شاہباز بود کہ از دامِ شرک بتمام برآید و از دقائقِ آن بکلیہ برہد و بقدرِ حوصلہ صیدِ اثبات و کونی الجملہ نماید از صعوبتِ این معاملہ است کہ عزیزے از صوفیائے کرام در ورطۂ مہلکہ افتادہ بود نذر کرد کہ اگر ازین مہلکہ نجات یابم ہرگز حق را جل و علا یاد نکنم چہ یادِ خود را عائد بخود میدید یا داو بآن

---

۵ قولِ پیغمبر خداست در جوابِ آنکس کہ گفتہ شبت یا رسول اللہ ۱۲ ۵۲ افول بالضم فرو رفتن ستارہ و ناپدید شدن ۱۲ غیاث

جنابِ قدس نمی رسد و ہم ازین ہا بگذرست کہ محمد معشوق طوسی کہ از مجانینِ عقلا بود و خود را قابلِ قرأتِ اِیَّاكَ نَعْبُدُ نمی دید و چون باین کلمہ تکلم نمود از ہر بُنِ موئے او خون چکید باز گفت من حکمِ زنِ حائض دارم کہ نماز را نشاید شہسوارانِ یکہ تازِ میدانِ نفی و اثبات حضرتِ خلیل و حضرتِ حبیب اند علیہما الصلوات والتسلیمات جزءِ اوّلِ این کلمہ را کہ متعلق بنفی ست بالاصالت حضرتِ خلیل ابراہیم تمام کرد و ہیچ درے از درہائے شرک نگذاشت کہ مسدود نساخت وَلَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ گویان از دقائقِ شرک برست فَبَرَّأَ عَنْهُ رَأْسًا وَتَخَلَّصَ مُفْرَدًا لَاجَرَمَ مَدَحَهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي مَوَاضِعَ مِنْ كِتَابِهٖ بِنَفْيِ الشِّرْكِ عَنْهُ و جزءِ ثانی این کلمہ کہ مرتبۂ اثبات ست کہ نتیجۂ نفی ست و علتِ غائی آن و تعلق باثبات دارد بالاصالت حضرتِ حبیب علیہ وعلی آلہِ الصلوٰۃ والسلام بقدرِ طاقتِ بشری تمام کرد لاجرم سکۂ اختتام بنامِ او زدند و قرعۂ محبوبیتِ ذاتیہ کہ منتہائے کمالات ست بنامِ نامیِ او برآمد فَكَانَ اِمَامَ النَّبِيِّيْنَ وَصَاحِبَ شَفَاعَتِهِمْ وَسَيِّدَ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ بِهٖ ظَهَرَ الرُّبُوْبِيَّةُ وَصَارَ اَهْلًا لِلْمَحْبُوْبِيَّةِ وَتَمَّ بِهٖ مَقَامُ الْعُبُوْدِيَّةِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَائِرِ النَّبِيِّيْنَ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ اَكْمَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَشْمَلُهَا ◆

مکتوب صد و نہم (۱۰۹)

بخواجہ احمد بخاری در ترجیحِ ایمانِ غیب بر ایمانِ شہودی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند مکتوبِ مرغوب کہ بمصحوبِ حاجی بیگ فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ مستقیم و مستدیم بوند و ہموارہ در ترقی باشند و از ظل باصل گرایند بلکہ اصل را نیز در رنگِ ظل واگذارند و از شہود بغیب گرایند حق سبحانہ متقیان را بایمان بغیب میستاید و میفرماید اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ و ہدایت راہنمونی ست بطریقے کہ موصلِ مطلوب ست پس ایمان بغیب موصلِ مطلوب بود و اگر شہود

موصِلِ مطلوب بود میبایستے کہ بآن دلالت میفرمود ولیس فلیس اگر گویند کہ شہود بے پردگی میخواہد وغیب در پردہ است پس شہود افضل بود و بمطلوب برساند وغیب در راہ ماند واز حجاب نرہاند گوئیم کہ موطنِ رویت وشہود در آخرت ست در دُنیا واقع نیست نصیب این نشأہ ایقان ست کہ بغیب اقرب ست وآنچہ بعضے طالبان از شہود ومشاہدہ روئے میدہد آن شہود ذاتست تعالٰی بلکہ شہود وصفتے از صفات وظلے از ظلال ست کہ آنرا ذات تخیل کردہ است وذات وراء الوراست خدا داند سبحانہٗ کہ چندین حجب ہنوز درمیانست ؎ [1] گریزد معشوقت خیالے در سرست * نیست معشوق آن خیالِ دیگرست * پس نسبت بذاتِ عزّ وجلّ غیب است وشہود در وہم وریب است مے آرند کہ شیخ ابواسحاق گازرونی پیغمبرِ خدا صلّی اللہُ علیہِ وآلہٖ وسلّم را در خواب دید پرسید یا رسول اللہ ما التوحید آنحضرت صلّی اللہُ علیہِ وآلہٖ وسلّم فرمودند کُلُّ ما ھجس ببالِکَ او خطر فی خیالِکَ فاللہُ سُبحانہٗ وراءَ ذٰلِکَ والسّلامُ اوّلاً وآخِرًا

مکتوب (۱۱۰) صد و دہم

بخواجہ محمد صادق البخاری ثم المدنی در حقیقت لا یذکُرُ اللہَ اِلّا اللہُ بِسمِ اللہِ الرّحمٰنِ الرّحیم اَلحمدُ لِلّٰہِ العلیِّ الاعلٰی والصّلوٰۃُ والسّلامُ علٰی رسولِہٖ محمّدِ نِ المصطفٰی وعلٰی اٰلِہٖ وصحبِہِ البررۃِ النّقٰی امّا بعدُ فمجاری الامورِ مشکورۃٌ المسئولُ مِنَ اللہِ سُبحانہٗ عافیتکم واستقامتکم علٰی جادّۃِ الشّریعۃِ العلیّۃِ والسُّنّۃِ السّنیّۃِ المصطفویّۃِ علٰی صاحبِہا الصّلوٰۃُ والسّلامُ والتّحیّۃُ کتابہائے متکثرہ از شما رسیدہ است وبمطالعہ در آمدہ خوش وقت ساختہ است چون فقیر در نوشتن کتابت بسیار کاہل ونیز گاہے صحیح ست وگاہے مریض در نوشتن جواب تقصیر رفتہ است معذور خواہند داشت اوقات را بوظائف اذکار وطاعات معمور دارند ودر کسبِ مرضیاتِ مولائے حقیقی جلّ شانہٗ بجان کوشند وتوشۂ گور وقیامت را

[1] یعنی باوجود شہود وصفتے از صفات وظلے از ظلال خدا داند کہ میان طالب شاہد ومیانِ ذات حقہ چہ قدر حجب واستار موجود ست کہ رفع آنہا تا ہنوز متحقق نشدہ ۱۲

آمادہ سازند نوعے عبادت نمایند کہ وجودِ عابد درمیان نبود و لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ جلوہ فرماید تا اثرے از وجودِ بشریت درمیان ست ذکر و عبادت معیوبست و شایانِ آنجنابِ مُقدس معلّٰی نیست لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ را صاحبِ تجلّی صوری کہ مُبتدی ست و صاحبِ تجلّیِ معنوی کہ متوسط ست و صاحبِ انتہا کہ از صورت و معنی گذشتہ است ہمہ میگویند اما کسے کہ بحقیقتِ آن رسیدہ باشد عنقائے مُغرب ست کہ از دقائقِ شرک وارستہ است و مُعاملۂ نفی را بنقطۂ آخر رسانیدہ حق سُبحانہٗ قطرہ ازین شربتِ خوشگوار بکامِ جانِ امثالِ ما تشنہ لبان چکاند و سیراب ابد گرداند اِنَّہٗ قریبٌ مُجیبٌ واقعہ کہ دیدہ و نوشتہ بودند کہ چیزے از آسمان مے آید و خلق اللہ ہمہ دست برداشتہ اند تا آن چیز بدست آنہا بیاید من ہم دران میان دست برداشتہ ام آن چیز بدستِ من افتاد خلق متعجب و متحیر شدند کہ آن چیز چہ شد چون تحیرِ آنہارا ملاحظہ کردم گفتم بدستِ من آمدہ است آن خلق ہمہ رو بمن آوردہ آمدند کہ از من بگیرند نتوانستند گرفت بمن ندا شد کہ میدانی کہ این چیست امریست حکمِ عنقا دارد تا حال بکسے عطا نشدہ است آن از حضرت علی کرم اللہ تعالیٰ وجہہ الکریم ماندہ بود بتو عطا شد مخدوما بسیار واقعہ روشن ست حق تعالیٰ آثار آن بظہور آرد امیدوار باشند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا باعزہ کہ داخلِ طریقہ اند سلام رسانند +

ن: بمن رو

ن: رسانید

مکتوب (۱۱۱) صد و یازدہم

بخواجہ مکی جعفر خان در اسرارِ محبت و فضائلِ احسان با خلق اللہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامِدًا وَّ مُصَلِّیًا اللہ تعالیٰ ذاتِ بابرکات را مشمولِ الطاف و عنایاتِ خویش داشتہ بجذباتِ قویۂ معنویہ مکرم و ممتاز داراد عنایت نامۂ نامی و صحیفۂ گرامی مُشرف ساخت محبتِ درویشان و توجہ و اخلاص با ایشان از اجلِ نعم و اعظمِ دول ست و ہمچنین از دردِ نایافت کہ برنگاشتہ بودند امریست بزرگ و مقدمۂ یافت ست گفتہ اند کہ اگر نخواستے داد ندادے خواست قدر و قیمت انسان بمحبت ست و بزرگی و امتیازِ او از سائر موجودات باین درد ست قدسیان از عشق مستیست

ن: بعنایات اللہ

ن: بست

دردِ نیست • دَرد را جز آدمی در خورد نیست • لیکن در محبت و دَرد مراتب و درجات ست هر کس باندازهٔ آن از برکات و انوارِ آن امیدوار ست حق تعالیٰ نائرهٔ این محبت را سر بلند گرداند و نارِ شوق و درد را مشتعل سازد تا از ماسوی بتمام برہاند و بحریم قدس برساند از برکاتِ محبت و کمالاتِ آنرا چه تواند نوشت محبت ست که سلسلهٔ وجود و ایجاد را جنبانیده است و گنجِ پنہان را بمنصّهٔ ظهور و اسرارِ غیب را بجلوه گاهِ شهادت آورده محبت ست که محبِ صادق را بقلّابِ خود بدرجاتِ قرب میرساند و والهِ مشتاق را از وے رہائی داده بوصلِ محبوب میگرداند محبت ست که بوسیلهٔ آن مریدِ صادق کمالاتِ پیر را جذب مینماید و برنگِ او وے برآید مکرّر ما رجوعِ خلق الله و کارگذاری شان که در عالمِ اسباب بآن عالیجناب مفوّض ست امریست بس خطیر بجمعِ همت و تصحیحِ نیت باین کارِ بزرگ پردازند و احسان کارسازی عبید و اماءِ صاحبِ خود را از عزائمِ امور تصوّر فرمایند رسولِ خدا صلی الله تعالیٰ علیه وعلی آله وسلم فرموده است اَلْخَلْقُ عِیَالُ اللهِ فَاَحَبُّ الْخَلْقِ اِلَی اللهِ مَنْ اَحْسَنَ اِلٰی عِیَالِهٖ و آنچه نگارش فرموده اند که فاعلِ حقیقی و کارسازِ مطلق را در نظر داشته خود را مطلقاً درمیان نه بینند الخ کلامیست نازنین خلاصهٔ تصوف ست و مغزِ معرفت مطالعهٔ آن لذاتِ معنویه بخشید و رائحهٔ مطلوب بکامِ جانِ مشتاقان رسانید فَلِلّٰهِ دَرُّ قائلِه در بابِ شفا یافتنِ عصمت پناه تاج المخدرات که قلمی فرموده بودند دوستان را سببِ خوشدلی و خورمی گردید اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی ذٰلِكَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِهٖ امیدواریم که بقیهٔ ضعف که مانده است آن هم برود و صحتِ کلی پدید آید فقیر در دعا و توجه که وظیفهٔ فقر است بتقصیر راضی نیست و در اوقاتِ مرجوّه باین امرِ خطیر اشتغال دارد و بیت چشم دارم که دیده اشکِ مرا حسن قبول

آنکه دُر ساخته است قطرهٔ بارانی را • دولتِ صوری و معنوی در ترقی باد •

مکتوب (۱۱۲) صد و دوازدهم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در جوابِ عریضهٔ او که در شرحِ احوالِ خود نوشته بود بنصیحتِ الله

ظهور آورد

حاصل در آید

عطایا بهم

رواه البیهقی عن انس رض ۱۲

مکتوبے

الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند صحیفۂ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردید اذواق بلند و مواجید ارجمند نوشتہ بودند مطالعۂ آن لذات معنویہ بخشید اللّٰہم زد این قسم معاملات از اسرار است ہرچند کہ بصرفہ ادا یابد و در قید کتابت نیاید بہتر بود کہ باعث شغب و فتنہ است و نیز از کجا معلوم شود کہ این نوع امور از اسرار متشابہات است اسرار متشابہات آنست کہ حضرت ایشان ما رضی اللہ تعالیٰ عنہ باین ہمہ وفور علم و معرفت بکسے اظہار آن نفرمودند حتی کہ بفرزندان کہ محرم راز آنحضرت بودند و از خطا و غلط محفوظ نیز آن اسرار را در میان نیاوردند و بشرح تام در استتار آن کوشیدند و آن اسرار سر بمہر رفت بالجملہ آنچہ نوشتہ اند عالی و خیلے بلند است حق سبحانہ و تعالیٰ بحقیقت بندگی برساند کہ نہایت مقامات عروج است و آنچہ از احوال خواجہ عبد الرحیم نوشتہ بودند نیک و پسندیدہ است مطالعۂ آن خوشوقت ساخت اللّٰہم وفقہ لمرضاتک اسامی یارانے کہ نو داخل طریقہ شدہ اند نوشتہ بودند بوضوح انجامید

اللّٰہم اکثر اخواننا فی الدین والسلام

مکتوب (۱۱۳) صد و سیزدہم

بسید علی بارہہ در ترجیح ایمان غیب بر ایمان شہود بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید چون این دار دار عمل است در عمل باید کوشید و در ازدیاد کمیت و کیفیت آن جد تام باید مرعی داشت تا از ریا بعید تر بود و باخلاص نزدیکتر باشد و بشرف قبول رسد موطن لقا بر وجہ کمال در پیش است من کان یرجوا لقاء اللہ فان اجل اللہ لآت از عدم دریافت در بار نبوند و از ذروۂ غیب بحضیض شہود نفرایند و آرزوے آن نکنند موطن شہود آخرت است مشہود اینجاے معلول است و بعلۃ نحت موسوم غیب این موطن اصالۃ وارد و باصل الاصول متعلق شہود بظلال وابستہ است لیکن

۵ نحت بفتح نون و حاے مہملہ یعنی تراشیدن ۱۲

در غیبِ عوام و غیبِ اخصِ خواص بونِ بعید ست غیبِ عوام از راهِ حُجُب ست که حُجُب درمیان مسدول ست هم حُجُبِ ظلمانی و هم حُجُبِ نورانی و خواص از حُجُبِ ظلمانی رستهٔ بحُجُبِ نورانی پیوسته اند اما آن حُجُب را عینِ ذی حجاب فهمیده بآن درمانده اند و بشهودِ آن متلذذ گشته و اخصِ خواص از هر دو حُجُب برآمده اند و از شهود و مشاهده برتر رفته والسلام اوّلاً و آخرًا

مکتوب (۱۱۴) صد و چهاردهم

بخان محمد بیگ کولابی در بیانِ آنکه بر جمیعِ وقائع اعتبار نباید نهاد بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و سلامٌ علیٰ عبادِهِ الذین اصطفیٰ کتابتے که سعادت آثار اخوی خان محمد بیگ فرستاده بودند رسید واقعهٔ چند که نوشته بودند نیک ست بکارِ خود سرگرم باشند و بذکر و فکر اوقات را معمور دارند و آنکه گاہے خود را گم می یابند بسیار خوب ست عزیزے گفته است اشتهی عدمًا لا اعود ابدًا و آنچه نوشته بودند که حضرت امیر سید علی همدانی ظاهر شدند باره به بنده کدورتمند نگاه کردند محض وما این نوع وقائع شایانِ اعتماد نیست شیطان دشمنے ست قوی درکمین میخواهد که بهر کیف آدمی را از راهِ حق و صراطِ مستقیم بگرداند کسیکه طالبِ حق باشد و راهِ وصول او را جویان حضرت امیر چون از وے کدورتمند بوند اعتقاد و محبت که بیش ازین بایشان داشتید بران مستقیم باشید و بکاریکه در پیش دارید محکم گیرید و باین نوع خواب و خیال از جا نروید و بزرگان گفته اند که مرید یک پیر اگر رشدِ خود را در جائے دیگر بیشتر فهمد جائز ست که بے انکارِ پیرِ اوّل در جائے دیگر ارادت آرد چه مقصود حق ست جلّ و علا فی الحقیقت پیر همان ست که در صحبتِ او رشد بیند والسلام

مکتوب (۱۱۵) صد و پانزدهم

بملا حسن علی پشاوری در فضیلتِ استقامت بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰة و تبلیغ الدعوات میرساند احوالِ انجید و مستوجبِ حمد ست الله تعالیٰ دوستان

را جمعیت دارد و با استقامتِ ظاهر و باطن نگهدارد و مدارِ کار بر استقامت ست اَلْاِسْتِقَامَةُ فَوْقَ الْکَرَامَةِ . شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَةُ هُوْدٍ[۵۱] حدیث معروفست هرگاه سیّدِ انبیا سرورِ اتقیا عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ چنین فرماید وامرِ[۵۲] استقامت آنحضرت را پیر سازد امثالِ ما بوالهوسان که هوسِ استقامت کنیم و دم از استقامت زنیم هوس و خیال ست بهر حال دستو پای باید زد و سعی باید کرد که غرفه ازان بحرِ بیکران بدست آید و بکامِ جان برسد مَا لَا یُدْرَكُ کُلُّهٗ لَا یُتْرَكُ کُلُّهٗ قصهٔ استقامتِ شما که شنوده میشود خاطر بسے خوشحال میشود اَللّٰهُمَّ زِدْ مترصّدِ نتایج باشند کتابتهاے آن برادر متعاقب رسید مسرت بخش گردید ازین طرف در جواب کوتاهی رفته معذور خواهند داشت فقیر در نوشتن کاهلم و فرصت هم ندارم مامول از دوستان دعاست وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۱۶) صد و شانزدهم

بفضیلت مآب سید اسرائیل در حقیقتِ فنائے اتم و تخلصِ تام از دقائقِ شرکِ خفی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفهٔ شریفه سیادت و شرافت پناه رسیده مسرت بخش گردیده از صحتِ مزاج نگاشته بودند مسرت بر مسرت بخشید حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی ذٰلِكَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِهٖ تَعَالٰی از جدا شدنِ عدم از خود و لحوقِ آن بعدمِ صرف نوشته بودند نیک مبارک ست و مشعر ست از فنائے مطلق و مخبر از زوالِ عین و اثر بعد ازان ذکر و توجه و حضور و معرفت همه منسوب بآنجناب مقدس ست تا سرموئے از وجودِ بشریت باقی ست معانیِ مسطوره معلول ست و عائد باین و بکلمهٔ نفی و اثباتِ اثباتِ الوهیت خود میکند لائقِ آنجناب نیست عارفے گفته است میتواند که ضمیرِ بحمده در کریمهٔ وَاِنْ[۵۳] مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ عائد بشے بود یعنی هر کس که تحمید و تسبیح میکند تسبیح و تحمیدِ خود میکند و عائد باو ست و بآنحضرت نمیرسد

---

۵۱ عن ابن عباس قال ابو بکر یا رسول الله قد شبت قال شیّبتنی سورة هود والواقعة والمرسلات و عم یتساءلون واذا الشمس کورت رواه الترمذی ۱۲ مشکوة باب البکاء ۵۲ قال تعالٰی فَاسْتَقِمْ کَمَا اُمِرْتَ ۱۲ ۵۳ این کریمه در سورهٔ بنی اسرائیل واقعه است ۱۲

تا جمیعِ مراتبِ نفی را طے نکند و از دقائقِ شرکِ خفی نرهد نجات ازین مرض امکان ندارد این مرض ناسوریست قوی که بهر دوا علاج پذیر نیست تا خلیل وار خس و خاشاکِ راه را که مقویِ این ناسور ست بجاروبِ لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ نروبد و بسر منزلِ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ عبور ننماید بیخ ناسور بتمام قطع نشود کسے که بحقیقتِ این تخلص پیوسته ست و از دقائقِ شرک وارسته است حکمِ عنقاء مُغرب دارد امثالِ ما بوالهوسان را گفت و شنودِ این سخنان هم مغتنم ست واقعه که دیده بودند از مفارقتِ باطن از ظاهر و مشاهدهٔ همین حال در یاران نیک و مبارک ست حق سبحانه همه یاران را بدرجهٔ کمال رساند

مکتوب (۱۱۷) صد و هفدهم

بمخدوم زادهٔ عالی مرتبه جامعِ علومِ ظاهره و باطنه صاحبِ کمالاتِ اصلیه مخدوم و مخدوم زادهٔ عالیجاه خواجه محمد عبید الله در گرمی صحبت و افاضهٔ فیوض و برکاتِ طالبان بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بعد الحمدِ والصلوٰةِ وتبلیغِ الدعوات میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد ست درین روزها بعد از رفتنِ شما شیخ عبد الاحد با فقیر نشست و برخاست میکند و بسیار سرگرم ست شب و روز در خدمت حاضر ست حجره در خانقاه گرفته میگذراند نشاهٔ عجیب دارد و ترقی بسیار کرده است و شیخ بدیع الدین و میر محمد باقر بمشار الیه موافقت نموده لوازمِ طلبگاری حسب الوسع بجا مے آرند بالجمله معاملهٔ این هر سه عزیز روز بروز در ترقی ست و یارانِ دیگر هم در ترقی اند و طالبان قطعِ علائق و اسباب نموده از اطراف و اکناف میرسند و سرگرمِ کارِ خود اند و فیض مند میشوند و تخلص و آزادی در اولِ قدم حاصل مینمایند سردی و گرفتاری نصیبِ این بیچاره حاصل آمده است و قرعهٔ هجر و دوری بنامِ او بر آمده است شرم می آید که با این گرفتاری با مردمِ آزاد صحبت دارد و هیچگونه خود را قابلِ مجلسِ این مردم نمے بیند و این بیت موافقِ حالِ خود و حالِ اینها مییابد بیت

ما گرفتاریم بر ما ناوکِ بیداد ریز + سنبل و گل در کنارِ مردمِ آزاد ریز +

قدرتِ حق جلّ و علا مطالعه باید نمود با وجود این سردی و افسردگی با جماعت که نشست و برخاست مینماید شعلهٔ شوقی در اینها پیدا میشود و آتش محبت ایشان مے افزاید که بوسیله

آن از ما سوے رہائی پیدا میکنند و ترقیات میفرمایند اَلَّذِیْ جَعَلَ لَکُمْ مِّنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ
نَارًا ہمان قصہ حجر و شجر حضرت موسٰی ست علٰی نبیّنا و علیہ الصّلوٰۃ والسّلام کہ از درخت
سبز آتش خالص پیدا و دید بعد از ان شنید آنچہ شنید و از سنگِ خارا چندین چشمہ آب کشید کہ
سبب انتفاعِ جمع کثیر گردید باید دانست کہ مربیِ حقیقی و مرشد علی الاطلاق اوست تعالیٰ ع
از ما و شما بہانہ برساختہ اند + خوش گفت ۵ ایشان نیند این ہمہ الحان ز مطربیست +
بیت از تست طلسمِ این خزانہ + من ہیچ نہ ام درین میانہ + والسّلام +

مکتوب (۱۱۸) صد و ہژدہم

نیز بمخدوم زادہ بلند درجہ صاحب کمالات اصلیہ واقف اسرار لِیْ مَعَ اللّٰہِ حضرت خواجہ محمد عبید اللہ
در شرح دید قصور و اشارت بر کمالات کہ فوق کمالات ولایت و نبوت ست و شمہ از کمالات
صفت علم بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی
مکتوب مرغوب فرزند عزیز رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن دید قصور و اتہام آمال و محتوی
بر احوال علیہ و اذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود بلے ہر چہ باین جانب منسوب ست خیریت
و قبول از ان مسلوب ست ہرگاہ ذات این کس شر و نقص بود منتسبان را از ان قیاس باید کرد
اَلشَّجَرَۃُ تُنْبِیْ عَنِ الثَّمَرَۃِ ہر چند جلوہ خیر و کمال بیش بود دید نقص و شرارت بیش بود بیت
معشوق اگر چہ گشت ہمخانۂ ما + ویرانہ تر از اول ست ویرانۂ ما + از نقد وقت خود نوشتہ بودند
کہ نسبت بے کیفی کہ اختصاص آن بہیچ لطیفہ از لطائف عالم امر و خلق نمے فہمد کلیت را فرو
میگیرد دانا کہ این معاملہ ورای کمالات ولایت و کمالات مرتبہ نبوت ست چہ این ہر دو کمالات
اختصاص باین لطائف وہ گانہ دارد حقیقت نماز ست کہ ازین خصوصیت بر تر ست و کلیت

ؔ در آخر سورہ یٰسین واقع ست ۱۲ ۵۲ قال تعالیٰ فلما قضیٰ موسی الاجل وسار باھلہ اٰنس من جانب
الطور نارا الخ سورۃ قصص ۱۲ ۵۳ قال تعالیٰ فقلنا اضرب بعصاک الحجر فانفجرت منہ اثنتا
عشرۃ عینا ۱۲

را ازان بهره سَجَدَ لَکَ سَوَادِی وَخَیَالِی نشانِ آنست و حقیقت کعبه و حقیقت قرآنی و آنچه
فوقِ این حقائق ست ازین قبیل ست چه قرآن و کعبه را خصوصیتِ خاص ست به نماز و از ما فوق
چه گوید که کلیت در رنگِ اختصاص ازان بارگاه درراه ست مَن لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ و آنچه از
انکشاف و تجلی صفتِ علم و حسن و جمال و غنج و دلال آنکه این کس را از هوش میبرد و قرب و منزلتِ آن
بجنابِ قدسِ او سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی نوشته بودند بوضوح پیوست از کمال حُسن و جمالِ این صفت
است که محبوب ترین صفات نزد حق تعالیٰ این صفت ست و کرشمه و دلال لازمه محبوب ست از کمال
و جمالِ اوست که با موصوف متحد میگردد چه مقتضائے کمال محبت رفعِ اثنینیت ست فافهم لیکن
این حُسنِ معنوی ست و جمال جمالِ بے کیفی مقیّدانِ چون و کیف ازین حُسن چه دریابند حُسن نزدِ
شان حُسنِ صورت ست و جمال جمالِ کیف و چون آمیز آنکه نشئه بے کیفی و بے چونی نداشته باشد
این حُسن را نتواند دریافت و حُسنِ معنی را از حُسنِ صورت نتواند جدا ساخت و حُسنیکه ورائے صورت و
معنی ست خود امرِ جدا است باید دانست که بموجبِ این بیان اگر در حضرتِ خلیل و حضرتِ نوح عَلٰی
نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِمَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ معنی محبوبیت اثبات نموده آید مستبعد نبود چه مبدءِ تعینِ این
هر دو بزرگ نیز صفتِ علم ست لیکن فرق ست که آنجا شانِ علم ست که اصلا زیادتی ندارد بر ذاتِ
تعالیٰ و تقدس و اینجا صفت ست که زیادتی دارد نوشته بودند بعضے اسرار که بحقیقت محمدیه
عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ مناسبت دارند ظهور میفرمایند آزادخل مرکزِ محبت حبت
که ملاحت ست سازند یا نه ظهور این اسرار مبارک ست[1] و اگر بطفیلِ اکابر ازین مرکز بهره ور سازند

از کرم دور نبود و نور علی نور ست

مکتوب (۱۱۹) صد و نوزدهم

بحافظ ابو اسحاق در نصائح و تعبیرِ وقائع . بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰة
وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند صحیفه گرامی که نامزدِ این مسکین نموده بودند رسید مسرت بخش گردید

[1] یعنی آنچه نوشته بودند بعضے اسرار که الخ مبارک ست الخ ۱۲

جناب حضرت رسالت پناہ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ وَسَلَّمَ را کہ در واقعہ دیدہ اید و شیخ عبد القادر را قُدِّسَ سِرُّہٗ نیز دیدہ و عنایت ہا از ایشان مشاہدہ نمودہ و در واقعۂ دیگر عزیزے بشما عطاہا کردہ و دران وقت دِل چنان در حرکت آمدہ کہ قریب ترقیدن[1] بودہ و در واقعۂ ثالثہ حضرت جبریل را عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ دیدہ اید کہ حامِلِ وحی و واسطۂ رسالت ست ہمہ نیک و مبارک ست[2] و بشارت ست بر بشارت بکارِ خود نیک مقید باشند و مہما امکن بذکر و فکر پردازند و درین فرصتِ قلیل توشۂ آخرت را آمادہ سازند و در رضامندی مولائے حقیقی جَلَّ شَانُہٗ بجان کوشند و احبۂ دور افتادہ را بدعاءِ سلامتیِ خاتمہ یاد دارند نوشتہ بودند کہ از خواندن رسالۂ یا قوتیہ چنان شوق در دل غالب آمدہ کہ ترکِ نوکری و خانمان نمودہ در صحبت برسد الخ مکرما این شوق نعمتے ست عظمٰی مدارِ کار بر شوق و محبت ست و معاملہ ترقی و قرب وابستہ بآن ہر چند دیدۂ حسن بین چشمِ ادراکِ کمال و جمال روشن و تیز تر بود شوق و عشق بیفزاید و از ماسوائے معشوق منقطع و بیگانہ سازد و دریچۂ معرفت در باطنِ او بکشاید بیت آنرا کہ بحسن دیدہ تیز ست ٭ این عشق بلائے خانہ خیز ست ٭ مخدوما چون جمعِ کثیر بشما وابستہ اند و قرض بر ذمہ دارید در استعجالِ ترک توقف و تأمل درکار ست و تا حصولِ ترکِ حقیقی بترکِ حکمی قرار دہند و از ترکِ صوری بترکِ معنوی کفایت بکنند اَلصُّوْفِیُّ کَائِنٌ بَائِنٌ شنودہ باشید اے کَائِنٌ مَعَ الْخَلْقِ صُوْرَۃً بَائِنٌ مِّنْہُمْ حَقِیْقَۃً وَّمَعْنًے وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و بستم (۱۲۰)

بمولنا محمد صدیق پشاوری در بیانِ کمالِ فنا و نیستی و حصولِ کمالِ این معنی در صدیق اکبر و رجحانِ ایمانِ او بدین سبب بر ایمانِ این امت و ایمائے بمعاملاتِ فوق ٭ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللّٰہ تعالٰی باعلٰی مرتبۂ کمال و اکمال رساند مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردید نوشتہ بودند

[1] ترقیدن یعنی شگافتہ شدن ۱۲ [2] یعنی آنچہ ہر ہر سہ واقعات دیدہ اید ہمہ نیک و مبارک ست الخ ۱۲

که همواره میخواهد که حقیقتِ حال خود را بنویسد اما از انجا که خود را و احوالِ خود را لائق آن نمیداند که بعرض رساند معطّل و حیران میماند مخدوما احوال را بنویسند و زود زود را در قلم آرند و هضمِ نفس را دراینجا کار نفرمایند که باعثِ[1] توجهِ غائبانه میشود و راهِ گفتگو میکشاید نوشته بودند که الحال غیر از نیستی و گمنامی و سلبِ کلّی در خود نمی بیند و تَخَلَّقُوْا بِاَخْلَاقِ اللهِ الحال جلوه گر گشت و گفته قولِ بزرگے که فرموده است

مصرع این جمله شدی ولے مسلمان نشدی ❊

بالفعل هویدا گردید بلکه مدارِ کار برین نیستی و سلبِ کلّی ست و حقیقتِ تخلّق باخلاق الله نتیجهٔ این نیستی که صیدِ هستی بے دامِ نیستی صورت پذیر نیست و اسلامِ حقیقی وابسته باین نیستی و تخلّق ست تا رائحهٔ از آثارِ سالک در میان ست در حقیقتِ اسلام نقصان ست و از گردابِ شرکِ خفی نرسته است و بسترِ لَا یَذْکُرُ اللهَ اِلَّا اللهُ نه پیوسته شهسوار یکه تازِ میدانِ فنا و نیستی درین امت که خیر الامم ست صدیقِ اکبر ست که در شانِ او آمده است مَنْ اَرَادَ اَنْ یَّنْظُرَ اِلٰی مَیِّتٍ یَّمْشِیْ عَلٰی وَجْهِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلَی ابْنِ اَبِیْ قُحَافَةَ چه تخصیصِ ذکرِ ایشان باین کمال با وجودِ حصولِ آن در صحابهٔ کرام نیز مُشعر بامتیازِ تمامِ ایشان ست درین کمال لاجرم ایمانِ آنحضرت بر ایمانِ تمام امت راجح آمد کمّا و در چه کمالِ آن متفرع بر کمالِ فنا و نیستی ست کمّا من و لهذا اتحادے و نسبتے بآن سرور صلی الله علیه و آله وسلم پیدا کرد که هیچکس را میسر نشد مَا صَبَّ اللهُ شَیْئًا فِیْ صَدْرِیْ اِلَّا صَبَبْتُهٗ فِیْ صَدْرِ اَبِیْ بَکْرٍ مَا ظَنُّكَ بِاثْنَیْنِ اللهُ ثَالِثُهُمَا مخدوما معامله وراثت و اسرارے که بسابقین در میان ست ورائے این گفتگو ست و ثمرهٔ این نیستی ست و نتیجهٔ اسلامِ حقیقی ست بلکه بعضے ازان قبیل ست که منوط بمحضِ فضل ست و مربوط بصرفِ محبت و هیچ عمل منتجِ این کمال و مثمرِ این نوالِ بے زوال نمیتواند شد اعمال در راه میمانند عارف درین وقت خود را از صورت و حقیقتِ شریعت بیرون نمییابد نه بآن معنی که از اتیانِ احکامِ شرعیه مستغنی میشود و حکمِ امر و نهی نمیماند که آن کفر و الحاد ست بلکه امریست که تا بآن نرسی نه دریابی مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ وَفِیْ ذٰلِكَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ❊

وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

[1] یعنی نوشتنِ احوال باعثِ احوال الخ ۱۲

مکتوب (۱۲۱) صد و بست و یکم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در علامت محبت ذاتیه و شرح قبض و بسط و سر بستگی در کار سالک و برفقی
باطن او و معالجه آن و منافع صحبت پیر و محبت مرید و بیان اقربیت این طریق از طرق دیگر (بیان اقربیت)
و نیز بیان آنکه این طریق البته موصل ست و در مداحی این طریقه علیه نقشبندیه بسم الله
الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوة و ارسال التحیات میرساند احوال ما بهمه حال مستوجب
حمدست المسئول من الله تعالی عافیتکم و استقامتکم ظاهرا و باطنا مکاتیب شریفه
بمتعاقب یکدیگر رسیده مسرت بخش گردید چون فقیر را از مُمِرّ دردے که دارد آزار غالب بوده و طاقت
قلم گرفتن و نوشتن نبود بنا بران در نوشتن جواب توقف افتاد درین ماه مبارک از حضور مسجد و
تراویح و ختم قرآن محروم ماند الحمد لله که در ماه شوال نسبت بماه سابق در تخفیف بود الحال که ششم
ماه ذی القعده است چند روزست که در ڈولی نشسته در مهمانخانه مے برآید و چند گھڑی با درویشان
صحبت میدارد هنوز به مسجد نرفته است که پاره مسافت دارد و قدرت نشستن دو زانو و چهار زانو
نشده است و لنعم ما قال بیت لیتک تحلوا و الحیوة مریرة * و لیتک ترضی
و الانام غضاب * و بزرگان گفته اند که علامت محبت ذاتیه استواء انعام و ایلام محبوب است یعنی
محب از ایلام محبوب متلذذ شود در رنگ انعام او حضرت ایشان ما قدس الله سبحانه (بیان محبت ذاتیه)
بسره بر نگاشته اند که ایلام محبوب زیاده لذت بخش ست نسبت بانعام او زیرا که در انعام مراد
محبوب مشوب ست بمراد نفس و در ایلام خالص مراد محبوب ست و خلاف مراد نفس شتان ما بینهما
و این از جمله غرائب ست بیت اگر مراد تو اے دوست نامرادی ماست * مراد خویش
دگر بار من نخواهم خواست * آنچه از کیفیت مشغولی بندگان حضرت سلمه الله تعالی علی رؤس
العالمین نوشته بودند که بدولت فرمودند که ما محظوظ ایم و روز بروز در باطن خود جمعیت بیشتر
مییابیم و گاه گاه رفتگی و غیبتے روے میدهد و گاه گاه عنایت حق تعالی را در باره خود بسیار مییابیم (بیان رفتگی و غیبت)

از مطالعۂ آن بسیار خوشحالی رُو نمود اللہ تعالیٰ این معاملہ را ہر روز بہ سازد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ
و گاہے اگر قبض روئے نماید ازان دلتنگ نباید شد کہ سالکان را در اثنائے سلوک روئے میدہد و
سببِ ترقی شان میشود و قبض و بسط ہر دو دخل احوال اند گویا از ارکانِ این راہ اند قابض و باسط
ہر کدام از اسمائے الٰہی اند تعالیٰ سالک گاہے موردِ یک اسم ست و گاہے مظہرِ اسمِ دیگر لیکن معاملۂ قبض
و بسط تا زمانے ست کہ سالک در تلوینات احوال ست و چون معاملہ از تلوین بہ تمکین آید قلب و سائر
لطائفِ عالم امر از تلوینِ احوال وا رہد و از تقلّبِ قبض و بسط آزاد گردد و این زمان نسبتِ باطن
از زوال و خلل محفوظ گشتہ بدوامِ وقت و استمرارِ حال متصف شود درین ہنگام اگر قبض ست بر
ظاہر و صورت ست و بباطن و لطائف اثر سرایت نمیکند باید دانست کہ بستگی در کارِ سالک و ظہورِ
بیرونقی باطنِ او گاہ باشد کہ بواسطۂ قبض بود کہ از احوال ست کما مرّ تفصیلہٗ و گاہے بجہت
ارتکابِ زلّت و غلبۂ صفاتِ بشریت ظلمتے بر باطن طاری میشود و بیرونق سازد و انوارِ ذکر را
مستور گرداند درین وقت توبہ و استغفار در کار ست و انابت و تضرع ناگزیر تا کدورتِ بشریت
و ظلمتِ زلّت از میان رخت بر بندد و انوارِ ذکر و طاعات روشن شود و چون تفرقہ میانِ قبض
و کدورتے کہ از راہ زلّت یا ظہورِ صفات بشریت بود متعسر ست استغفار و انابت بہر حال نافع ست
و سود مند انبیائے کرام عَلَیْہِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَعَلٰی اٰلِہِمْ ہر چند کہ از گناہان معصوم اند
لیکن بواسطۂ لوازم بشریت گاہے غین و پردہ بر باطنِ شان مے آید و محتاج باستغفار میشوند فی
الحدیث[1] اِنَّہٗ لَیُغَانُ عَلٰی قَلْبِیْ وَاِنِّیْ لَاَسْتَغْفِرُ اللہَ فِی الْیَوْمِ سَبْعِیْنَ مَرَّۃً و گاہے
بود کہ این بستگی بجہتِ ضعفِ نسبتِ باطن باشد و چون نسبت قوت پیدا نکردہ است گاہے
ظہور میکند و گاہے مستور میشود در حالتِ بُعدِ صوری و غیبت از مرشد پیش از ملکہ نشدنِ نسبت
این ضعف روئے مید ہد و علاجِ آن صحبتِ راہبر ست و توجہ او تا نسبت قوّۃ پذیرد و ملکہ شود و
بسرحدِ فنا رسد توجہِ مرشد در صورتِ ثانیہ کہ بواسطۂ زلّت ظلمتے طاری شدہ باشد نیز نافع ست

---

[1] رواہ مسلم و ابوداود و النسائی ۱۲ حصن حصین

توجهِ پیرِ کامل کوهِ کوهِ ظلمات و کدورات را از هر راه که پیدا شده باشد از مریدِ صادق بر میدارد و تطهیرِ باطنِ او میفرماید و در قبض نیز این توجه سودمندست بزودی در بسط می آرد و راهِ ترقی را بروی میکشاید بالجمله مدارِ کار بر صحبت و توجه ست که با محبت و سپرد و جمع شود از یک جانب محبت و سپرد و از جانبِ دیگر توجه محبتِ تنها بی توجه راهبر میتواند که نافع شود و ترقی بخشد اما توجهِ محض بی محبت قلیل النفع ست محبت ست که معانیِ خفیهٔ پیر را جذب مینماید و کمالاتِ مخصوصهٔ او را بخود میکشد و فنا فی الشیخ بلکه فنا فی الله پیدا می آرد و چون از طرفین صفاتِ مذکوره پدید آیند امیدست که راهِ ترقی کشاده شود و بزودی بمنزلِ مقصود برسد و در راه نماند حضرتِ خواجه نقشبند قدسنا الله تعالی بسرهِ الاقدس فرموده اند که طریقِ ما اقربِ طرق ست و نیز فرموده اند که از حق سبحانه و تعالی طریقی خواسته ام که البته موصل باشد اقربیتِ این طریق از طرقِ دیگر بواسطهٔ آن ست که ابتدای این طریق از جذبه است که متضمنِ سلوک ست و سلوک در ضمنِ آن قطع مینماید و جذبه که بی سلوک بود چنانچه بعضی از مجذوبانِ ابتر را میباشد نزدِ این اکابر از حیزِ اعتبار ساقط ست و مثمرِ ولایت نیست و چون جذبه محبت بخش ست سالک بقلابِ جذبه و محبت در آویخته بمنازلِ قرب و وصل میگردد و بسهولت قطعِ منازلِ سلوک مینماید لاجرم راه اقرب میشود در طرقِ دیگر چون ابتدا از سلوک ست بریاضات و مجاهدات قطعِ منازلِ سلوک مینمایند و عمری دران صرف میکنند بعد ازان معامله بجذبه میرسد و راه دراز میشود و درین طریق سلوک در ضمنِ جذبه بحصول می پیوندد و راه اقرب میگردد سلوک از جانبِ طالب ست پس راه رفتن باشد و جذبه از جانبِ مطلوب ست پس راه بردن بود از رفتن تا بردن فرق ست بسیار جَذبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ یُوَازِیْ عَمَلَ الثَّقَلَیْنِ و آنچه فرموده که این طریق البته موصل ست بیانش آنست که مواقعِ توقفات و موانعِ وصولِ سالک یا جذبِ ابتر ست که بسلوک جمع نشده ست یا سلوکِ ابتر است یعنی سلوک باشد بی جذب و درین طریق نه سلوکِ خالص ست و نه جذبِ ابتر جذبه الیست متضمنِ سلوک پس باعثِ توقفِ سالک و سدِ راهِ او درین طریق هیچ نشد غیر از سستیِ طالب طالبِ صادق

که در صحبتِ کامل افتد و شرائطِ طلب که اکابر قرار داده اند بجا آرد امید ست که البته واصل گردد و آنچه گفتیم که در صحبتِ کامل افتد زیرا که از ناقص کامل نیاید ناقص خود واصل نیست دیگرے را چگونه واصل سازد پس اختیارِ این طریق طالب را اولی و انسب باشد و ایضا این سلسلهٔ علیه بصدیقِ اکبر رضی میرسد بخلافِ سائرِ سلاسل و وسیلهٔ ایشان بجنابِ حضرتِ سرورِ انبیا علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام حضرتِ صدیقِ اکبر ست هر چند وسیله قوی تر بود راهِ وصول اقرب بود و قطعِ منازل زود تر نموده آید و آنچه در عباراتِ اکابرِ این سلسلهٔ علیه واقع میشود که نسبتِ ما فوقِ همه نسبتهاست درست ست چه نسبتِ شان نسبتِ حضرتِ ابوبکر صدیق ست که افضلِ بشر ست بعد از انبیاءِ کرام علیهم الصلوٰة والسلام و ایضا مدارِ این طریقِ عالی بر التزامِ سنت ست و اجتناب از بدعت اکابرِ این طریق عمل بعزیمت را تا مهما امکن از دست نمیدهند و برخصت نمیگرایند اذواق و معارف را خادمِ علومِ دینیه دانسته جواهرِ نفیسهٔ شرعیه را در رنگِ طفلان بجوز و مویز و خد و خال عوض نمیکنند و بترهاتِ صوفیه مغرور نمیشوند و از نص بفص نمیگرایند و از فتوحاتِ مدنیه بفتوحاتِ مکیه التفات نمیفرمایند از ینجاست که وقتِ ایشان بر دوام ست و حالِ ایشان بر استمرار نقوشِ ماسویٰ از باطنِ شان بر نهجے منتفی و متلاشی میشود که اگر هزار سال تکلف در اخطارِ ماسوی نمایند میسر نشود آن تجلیِ ذاتی که دیگران را کالبرق ست این بزرگان را دائمی ست حضورے که غیبت در قفائے آن باشد نزد این عزیزان از حیزِ اعتبار ساقط ست رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ صفتِ ایشانست حضرتِ خواجه احرار قدس الله سره فرموده اند که خواجگانِ این سلسلهٔ علیه قدس الله تعالیٰ اسرارهم به هر زراقے و رقاصے نسبت ندارند کارخانهٔ ایشان بلند ست ؎ حیف باشد شرحِ او اندر بیان • مهجورِ از عشق باید در نهان • لیک گفتم وصفِ او تا ره برند • پیش ازان کز فوتِ آن حسرت خورند

مکتوب صد و بیست و دوم (۱۲۲)

بسلطانِ وقت مدظله در فضائلِ سجود و ترغیب بر ترقی از ذکرِ لمبد کور و بیانِ تنزیه و تقدیسِ او تعالیٰ

وبیانِ آنکہ اور اسبحانہٗ در ارتجلیات ومُشاہدات واسما وصفات باید جست بسم اللہ الرحمٰن
الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہٖ محمدن المصطفیٰ
خیر الورٰی صاحب قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ اٰلہ البررۃ التقیٰ واصحابہٖ اصحاب
المقامات والدرجات العلیٰ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ واٰلہٖ وسلم ما من حالۃ
یکون علیہا العبد احب الی اللہ تعالیٰ من ان یراہ ساجدًا یعفر وجہہٗ فی التراب
وایضًا فی الحدیث الساجد یسجد علیٰ قدمی اللہ تعالیٰ فلیسجد ولیرغب ولیسأل
وایضًا فی الحدیث اذا سجد العبد طھر سجودہٗ ما تحت جبہتہٖ الیٰ سبع ارضین و
ایضًا فی الحدیث طوبیٰ لمن تواضع فی غیر منقصۃ وذلّ فی نفسہٖ من غیر مسئلۃ و
انفق مالًا جمعہٗ فی غیر معصیۃ ورحم اھل الذل والمسکنۃ وخالط اھل الفقہ و
الحکمۃ وطوبیٰ لمن عمل بعلمہٖ وانفق الفضل من مالہٖ وامسک الفضل من قولہٖ رواہ
الطبرانی کمترینِ دعاگویان بعرضِ خادمانِ عتبۂ علیہ وعاکفانِ سُدّۂ سنیۂ حضرتِ ناصر الملۃ
والدین مروّج الاسلام ومؤید المسلمین خلیفۃ اللہ تعالیٰ فی الارضین میرساند کہ این مسکین باوجود
کم بضاعتی ودور از کاری از دعائے سلامتیِ جان وایمانِ آنحضرت فارغ نیست واز طلبِ ترقیِ
درجات واستقامتِ صوری ومعنوی غافل نہ مصرع این دعا از من واز خلقِ جہان آمین باد
حضرتِ سلامت برادر دینی شیخ عبد العلیم کتابتے باین فقیر نوشتہ بودند واز جمعیتِ باطنیِ آنحضرت
واشتغال وتقیّد باین امرِ جلیل القدر مندرج ساختہ شکرِ خداوندی جل سلطانہٗ بجا آوردہ کہ با
این ہمہ اشتغالِ صوریہ دلِ حقیقت بین را تعلقے ست خاص بمطلوبِ حقیقی وشوقے ست مخصوص بمقصودِ
تحقیقی امید ست کہ این تعلق روز بروز زیادہ شود ونائرۂ اشتیاق قوت پذیرد تا از ذکرِ بیند کور رسانند
وازوال بمدلول برد واز لفظ بمعنے کشد خوش گفت ؎ قومے ز وجودِ خویش فانی ٭ رفتہ
ز حروف در معانی ٭ اطلاقِ اسم ومعنی وغیرِ آن در آنحضرت جل وعلا از تنگیِ میدانِ عبارت ست والّا

ف۱ من العفر والتعفیر خاک آلود کردن ۱۲

آنجا ہمہ آنست کہ برتر ز بیان ست آورا سُبحانہٗ وراء لفظ و معنی باید طلبید وراء آفاق و انفس وراء تجلیات و ظہورات وراء توحید و اتحاد وراء مشاہدات و مکاشفات باید جُست بیت

تو از خوبی نمے گنجی بعالم ✦ مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش ✦

مقصود از سیر و سلوک رفع حُجب ست حُجب وجوبی بود یا امکانی نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند و عنقا را شکار نمایند بیت

عنقا شکار کس نشود دام باز چین ✦ کاینجا ہمیشہ باد بدست ست دام را ✦

این کمال مقتبس از مشکاتِ نبوت ست و این دید نتیجۂ ولایتِ انبیا ست عَلَیْہِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ آحادے را از اُمتیان کہ بکمال ایشان عَلَیْہِمُ الْبَرَکَاتُ بہ تبعیت و وراثت رسیدہ اند و از شرابِ صحو شان جُرعہ چشیدہ سیراب گشتہ اند ازین کمال نصیبست اہلِ سکر از اربابِ ولایت کمال را در شہود و مشاہدہ دانستہ اند و بہ تجلیات خورسند و ملتذ اند و بتوحید و اتحاد رفتہ این جماعہ ہر چند از حُجبِ امکانی و ظلمانی برآمدہ اند لیکن در حُجبِ نورانی وجوبی ماندہ اند و از ان ہائی نیافتہ و شہود آنرا شہودِ حق و تجلیِ او دانستہ میگویند تجلیِ ذات برقی ست یعنی کالبرق الخاطف ست باز در پردہ می آید و این اکابر کہ بکمالاتِ وراثت متحقق گشتہ اند و توحید و اتحاد را در راہ گذاشتہ اند و از تجلیات و ظہورات بالا رفتہ و از شہود و مشاہدہ در گذشتہ و از حُجب بتمام برآمدہ و بیقین دانستہ اند کہ این شہود نہ شہود اوست سبحانہ و این متجلی نہ ذاتِ مقدسِ اوست تعالی بلکہ ظہورِ صفتے ست از صفات و کمالے از کمالاتِ اوست کہ حجابِ ذاتست و طالبِ ذاتِ اقدس بشہودِ صفات و کمالات خورسند نشود و آرام نگیرد لاجرم خلیل وار لا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ گویان در اِنِّیْ وَجَّہْتُ وَجْہِیَ خوانان بما وراء آن شتافتہ اند و از اسم و صفت جز ذات نخواستہ تعالی و تبارک و تقدس بیت

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم ✦ کہ نو پروازم و شاخ بلند آشیان دارم ✦

رَزَقَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ اِیْمَانًا بِہٰذِہِ الْمَعَانِیْ وَشِرْبًا مِّنْ ہٰذَا الْمَشْرَبِ انوارِ آفتابِ جہانداری و سلطنت و آثارِ برکات و استقامت و ترویجِ ملت روز افزون باد اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا وَّعَلٰی اٰلِہِ الْکِرَامِ وَصَحْبِہِ الْعِظَامِ ✦

مکتوب (۱۲۳) صد و بیست و سیوم

بخواجه الملکی جعفر خان در سر سیر معشوق در عاشق و جامعیت قلب عارف بسم اللہ الرحمٰن الرحیم حقیقت جامعه قلبیه مرآت جمال لایزال باد فی الحدیث القدسی لا یسعنی ارضی ولا سمائی ولکن یسعنی قلب عبدی المؤمن قلب انسانی از راه تصفیه چون بکمال خود برسد قابلیت آن پیدا میکند که اسرار وجوب و انوار قدم در مرآت او جلوه فرمایند و سیر معشوق در عاشق پدید آید اشارت باین سیر کرده است هر که گفته **بیت** آئنه صورت از سفر دورست ٭ کان پذیرای صورت از نورست ٭ درین هنگام دل را آنقدر وسعت است که طبقات سموات و زمین را در جنب آن مقدارے نمے بیند شیخ بایزید بسطامی قدس سره درین مقام گفته اند اگر عرش و ما فیه را در زاویه قلب عارف بنهند عارف را از فراخی قلب هیچ احساس بآن نشود شیخ جنید در شرح و تائید آن میگوید که حادث چون بقدیم مقترن گردد آنرا اثر نماند یعنی عرش و ما فیه که حادث ست در جنب قلب عارف که محل ظهور انوار قدم ست نسبت محو و تلاشی دارد محسوس کجا شود باید دانست که از لفظ یسعنی قلب عبدی و از سیر معشوق در عاشق کسے معنی حلول و اتحاد نفهمد که او تعالیٰ ازان منزه و مبرا است امریست[1] بے کیف که بر ارباب آن واضح و هویدا است من لم یذق لم یدر هر آنچه ازان در تعقل و تخیل ما در آید حق سبحانه ازان پاک و برترست **بیت** اتصالے بے تکیف بے قیاس ٭ هست رب الناس را با جان ناس ٭ حق سبحانه و تعالیٰ امثال ما را ایمانے باین معانی دهاد و شربے ازین مشرب روزی کناد ٭

مکتوب (۱۲۴) صد و بیست و چهارم

بخواجه احمد بخاری در شرح حال یاران و تعبیر واقعه بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد و

---

[1] یعنی گنجائے او تعالیٰ در قلب مومن و سیر معشوق در عاشق امریست بے کیف الخ ۱۲

الصَّلوٰۃِ وَ ازْسَلِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوب شریف رسیدہ خوشوقت ساخت اللہ تعالیٰ ہموارہ در
ترقی دارد و بر جادۂ شریعت و سُنّت استقامت دہد فقیر بعد آمدن سرہند آزار ضعف بسیار کشید
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَالْمِنَّۃُ کہ درین ایام فرصت ست و روز بروز ضعف کم شدہ مے آید و یک دو وقت در
ڈولی نشستہ بیرون ہم مے برآید و بیاران صحبت میدارد بیت من از تو روئے نہ پیچم گرم
بیازاری + کہ خوش بود ز عزیزان تحمل خواری + نوشتہ بودند کہ سیادت پناہ سید محمد وفا در طی
مراتب از سنی زیادہ میگویید و آنچہ اول چشم پوشیدہ میدید حالا در چشم وا مے بیند بے سید مذکور خلیفے
مستعد ست و قابل اما صحبت او قلیل ست و الامر بمشیتہ او تعالیٰ سبحانہ ترقی بسیار کند از مطالعۂ
این حال بسیار محظوظ شدیم و آنچہ یکے از منتسبان شما دیدہ ست کہ در پیش شما نعمتے ست کہ
مردم ہفت اقلیم و وحوش و طیور از آن بہرہ میگیرند و نشان خاطر شان میشود بشارتے
ہست بزرگ لیکن چون معاملۂ خوابست تا چہ تعبیر باشد بہر حال از استعداد او مشعر ست از
قوہ بفعل آمدن امر دیگر ست بساست کہ اعوان و انصار صاحب معاملہ این قسم چیزے
مے بینند و الامر عند اللہ تعالیٰ والسلام اولاً و آخراً +

مکتوب صد و بیست و پنجم (۱۲۵)

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در بعضے از اسرار خاصۂ صلوٰۃ و تکبیر و قائع بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ
الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالسَّلَامُ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خُصُوْصًا عَلٰی
سَیِّدِ الْوَرٰی مُحَمَّدِنِ الْمُصْطَفٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہِ الْبَرَرَۃِ
التَّقِیِّ اما بعد مکتوب مرغوب کہ متضمن اذواق و اشواق بودہ رسیدہ ست مسرت بخش گردید
حق سبحانہ ابواب ترقیات را مفتوح دارد و باعلیٰ مرتبۂ کمال برساند و حلاوت و رقت در ذکر و تلاوت
و نماز زیادہ گرداند و از حقیقت قرآنی و حقیقت صلوٰۃ بہرہ کامل ارزانی فرماید نماز مقصود
برین صورت نیست در عالم غیب حقیقتے دارد کہ فوق سائر حقائق ست و در حدیث قف یا محمد

فَاِنَّ اللّٰہَ تَعَالٰی یُصَلِّیْ گویا ایمائے بآن حقیقت ست تا کدام صاحب دولت بود کہ ازان
حقیقت اطلاع یابد و گلے از گلشنہائے آن بچیند و صلوٰۃ او بآن حقیقت شرفِ اقتدا یابد
و شرکتِ تحریمہ پیدا کند و از راہِ اتحادِ قرأتِ امام و ماموم قربِ خاص حاصل نماید و با قرأتِ
امام کہ فی الحقیقت قرأتِ اوست متلبس گشتہ در رنگ کلامِ نفسی ہم آغوشِ مطلوب گردد
خوش گفت بیت اندر سخنِ دوست نہان خواہم گشتن + تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخوانند
از حضرتِ ایشانِ ما قَدَّسَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہِ الْعَزِیْزِ شنودہ ایم کہ کلام را در رنگِ
علم اتحادے ست با متکلم کہ صفتِ دیگر را نیست پس ازین راہ قرب و منزلت را دریاب فَہِمَ مَنْ
فَہِمَ تا کجا اسرارِ نماز را بیان نماید مصرع قلم اینجا رسید و سر بشکست + دو واقعہ کہ در بارہ
این دور از کار دیدہ اند یکے آنکہ شخصے اشارت بجانب این مسکین کردہ بزبان عربی میگوید کہ
فلانے ازین قسم ولی اللہ ست کہ حق تعالیٰ او را اختیار کردہ است و فوقِ او ولی اللہ نیست
واقعہٴ دیگر آنکہ بزرگے اشارت باین درویش کردہ میگوید کہ ہر کہ او را بہ بیند یا با و مساس کند او
بہشتی ست واضح گردید فقیر ہر چند قابلِ این خطاب نیست لیکن چون امثالِ شما عزیزان
این طور چیزے بہ بینند البتہ محملے خواہد داشت یا موافقِ حسنِ ظن خود دیدہ اند در نفس الامر
ہر چہ باشد بیت چشم دارم کہ دہد اشکِ مرا حسنِ قبول + آنکہ در ساختہ است قطرہٴ بارانی را +
دو واقعہٴ دیگر کہ برخوردار شیخ محمد دیدہ است ہر دو نیک و روشن ست حق تعالیٰ سبحانہ بمراتبِ کمال
رسانند و معانی مکنونہ را از قوۃ بفعل آرد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ +

مکتوب صد و بست و ششم (١٢٦)

بخواجہ امان اللہ قاضی زادہ برہان پوری در تعبیرِ واقعہ و شرحِ حدیثِ معراج یَا مُحَمَّدُ اَنَا وَ اَنْتَ
الحدیث بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب
شریف رسید و بسبب مسرت گردید اظہارِ شوق نمودہ بودند حق سبحانہ آتشِ شوق را مشتعل سازد

تا از ماسوی تمام برہاند و بسرادقات قرب برساند و آنچه در واقعه دیده اید که جناب حضرت رسول خدا
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم در مجلسے نشستہ اند و مردم در چپ و راست نشستہ اند و شما ہم دران
مجلس نشستہ ذکر نفی و اثبات بحبس نفس میکنید و معنای آنرا بہ لا موجود الا اللہ تصور مینمایید
شخصے ازان مجلس بشما میگوید کہ تو مگر وجود پیغمبر را ہم نفی میکنی و ایشان را نیست میسازی من
میگویم کہ آن سرور را صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم نیست نمیسازم درین ولا ہوشیار شدید
محققان صوفیہ کرام کہ نفی وجود از ماسوی مینمایند نفی وجود اصالتاً مینمایند و باستقلال موجود نمیدانند
چہ وجود نزد ایشان از اخص اوصاف اوست تعالیٰ و دیگرے را دران شرکت نمیدانند اگر در
ممکن وجودیست پرتو وجود اوست تعالیٰ و سبحانہ و مستفاد و مستعار از آن حضرت این وجود ظلی در جنب
وجود واجب تعالیٰ ہالک و لا شئ مینماید و قابل نفی ست و نزدیک ست کہ از موہومات و متخیلات شمرده
آید کل شیئ ہالک الا وجہہ نص قرآنی ست بلکہ المحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق لہ
اثر پس وجود بالاصالۃ والاستقلال از ممکن ہمہ وقت منتفی ست و وجود ظلی ثابت عوام و خواص و
انبیا علیہم الصلوات والبرکات و غیر انبیا ہمہ درین معنی برابر اند و وجود ہمہ مستعار و مستفاد
و وجود مستقل و اصیل خاصہ حضرت ذو الجلال ست پیغامبر صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی آلہ وسلم
شب معراج خود را نفی کرد و در جنب واجب الوجود تعالیٰ و تقدس خود را نیست تصور نمود آنجا کہ فرمود
اللہم انت وما انا وما سواک ترکت لاجلک اگر گویند در حدیث معراج کہ نقل میکنند یا محمد
انا وانت وما سواک خلقت لاجلک حق تعالیٰ اثبات حبیب خود کرد پس آنسرور صلی
اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم چرا نفی خود نمود کہ در جواب فرمود اللہم انت وما انا وما سواک
ترکت لاجلک گوییم کہ میتواند کہ اثبات باعتبار وجود موہوب کہ بولادت ثانیہ مربوط است
باشد و نفی باعتبار عدمیت اصلی و فقر جبلی کہ نصیبہ ممکن ست بود یعنی حق سبحانہ چون حبیب خود
را باظہار نعمت عظمے بنواخت کہ وجود موہوب و بقاء ذات کہ ترا اعطا شدہ است ہیچکس را میسر نشدہ

۵ این کریمہ واقع ست در آخر سورۂ قصص و پارہ امن خلق ۱۲

است وہمہ را طفیلی تو کردہ ام آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ازراہِ تواضع وہضمِ نفس نظر بر عدمیتِ ذاتی وفقرِ جبلّی نمودہ نفیِ خود کردند ونعمت را بآنحضرت حوالہ ساختہ اثباتِ او کردند چنانچہ پادشاہے بریکے از نوکرانِ خود بر سرِ عنایت شدہ تعدادِ نعمتہائے خود برو نماید واو را سربلند سازد واو ازراہِ حسنِ نشأہ کہ دارد ازروئے تواضع نفیِ خود نماید وفقر واحتیاجِ قدیمی یاد کند وبگوید کہ من ہیچ نیستم واین ہمہ نعمتہائے از تست بیت از تست طلسمِ این خزانہ * من ہیچ نیم درین میانہ * من ذرہ خاکِ آستانم * تو میطلبی بر آسمانم * ہم گنج توئی وہم تو گنجور * من دست تہی فشاندم از دور * وقائعِ دیگر ہم نیک وروشن ست اللہ تعالی بمراتبِ کمال ترقی دہاد

والسلام اولاً وآخراً

مکتوب صد وبست وہفتم (۱۲۷)

بخواجہ مومن قاضی زادہ برہانپور در خصائصِ نماز ورفعِ آثارِ بشریّت واسرارِ محبّت ودر شرحِ احوالِ او کہ نوشتہ بود کہ در تلاوتِ قرآن الفاظے کہ از زبان مے برآید بعینہ از تمام اعضا مے برآیند گویا ہر موئے زبانے ست ولذتِ بسیار پیدا میشود وحرکات وسکنات اکثر اوقات رجوع بآن جنابِ اقدس میشود بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسالِ التحیاتِ مرسلۂ مکتوبِ شریف رسیدہ مسرّت بخش گردید چون متضمنِ احوال واذواقِ سنیہ بود مسرّت بر مسرّت افزود اللہ تعالی ہموارہ در ترقیات دارد واز عُجب وپندار دور گرداند نوشتہ بودند کہ در نماز حالتے روئے میدہد کہ حجاب از میان برمیخیزد وہر رکنے کہ ادا مینماید باز عود کردن بر رکنِ دیگر ذوق نمیشود وخطرۂ غیر اصلاً نمیگذرد وخوفِ بسیار دران وقت پیدا میشود وخود را مانندِ خس وخاشاک ہم نمے یابد بدانند کہ در حدیث شریف آمدہ است در نماز حجابے کہ درمیانِ مصلّی وپروردگار است برداشتہ میشود وحضرتِ ایشانِ ما قدّس سرّنا اللہ تعالی سبحانہ برنگاشتہ اند کہ این رفعِ حجاب مخصوصِ نمازِ منتہی ست شکرِ خدائے عزّ وجلّ برین نعمتِ عظمیٰ بجا آرند ودر ازدیادِ کیفیتِ او کوشند ونماز را بآداب وشرائط وطولِ قنوت بجا آرند قنوتے کہ در عینِ ادائے اوست بیرونِ آن نیست

قیامِ قرأت

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلٰوةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا[1] پاره از اسرارِ نماز در کتابتِ اخوی اعزی شیخ ابو المظفر بقلم آمده است اگر آن را مطالعه نمایند ظاهرا حظ کنند نوشته بودند که در دیدنِ اشیاها مانندِ آبِ روان وصحرا ودرخت وجز آن رقتے پیدا میشود واسرارے معلوم میگردد که هرگز در بیان نیاید ودر مشغولی حالتے رو میدهد که هستی از میان بر میخیزد ومقامِ حیرت پیدا میشود همه این احوال حمیده وپسندیده است حق سبحانه بکمالِ نفی وحقیقتِ انتفا برساند تا آثارِ بشریت بتمام از میان رخت بر بندد وَلَا يَذْكُرُ اللّٰهَ تَعَالٰى إِلَّا اللّٰهُ جلوه فرماید نوشته بودند که هرگاه که تو متوجه میشوم تعلقے پیدا میگردد ونشئه محبت از ان طرف وارد میشود که چه نویسد مخدوما این همه اذواق از آن نشئه پیدا است واین دید از این محبت هویدا مدارِ کار بر محبت ست که سببِ ظهور واظهار گشته است محبت ست که سرِ مکنون وگنجِ پنهان را بجلوه گاهِ بروز آورده محبت ست که خرقِ حجب مینماید وبوصلِ عریان میرساند نوشته بودند در تلاوتِ قرآن الفاظے که از زبان برمی آیند بعینه از تمام اعضا مے بر آیند گویا هر موئے را زبانے هست ولذتِ بسیار پیدا میشود وحرکات وسکنات اکثر اوقات برجوع بآنجنابِ اقدس میشود مخدوما هنگامِ استیلائے ذکر هر عضو بذکر مے در آید خصوصیت بدل وسائرِ لطائف نمیماند اگر در تلاوت هم این معنی روی نماید وهمه اعضا در تلاوت آیند گنجایش دارد ونیز بنده چون باستماعِ کلامِ ربانی مستعد میگردد وبکلیتِ خود استماع مینماید خصوصیت بحاسه سمع ندارد اگر تلاوت هم بکلیتِ خود نماید چه عجب اما که سر این معامله آنست که هر حکمے که بآنجنابِ اقدس منسوب ست بکلیت ست که تبعض وتجزی آنجا محال ست اگر تکلم ست بکلیت ست واگر استماع ست هم بکلیت ست گفته اند ذَاتُ اللّٰهِ کُلُّهٗ عِلْمٌ وَکُلُّهٗ قُدْرَةٌ وَکُلُّهٗ اِرَادَةٌ عَلٰی هٰذَا الْقِیَاس وعارفِ متخلق بحکمِ تخلق نیز بکلیتِ خود متکلم میشود وبکلیت مستمع علی هذا القیاس این معنی در تکلم بکلامِ الٰهی بیشتر متجلی ست چه این همان کلام ست که حق سبحانه بکلیت بآن متکلم ست والسلام اولاً وآخراً

---

[1] بدانکه این کریمه واقع ست در آخر سوره طٰه از پاره قال الم اقل ۱۲ ۵۲ که نوشته اند ۵۳ حق سبحانه وتعالی ۱۲

مکتوب صد و بست و هشتم (۱۲۸)

به محمد باقر لاهوری در شرح احوال او و ابشار او بحصول مقاماتِ عالیه و اسرارِ سنیه و بیانِ آنکه عُروجِ لطائفِ عالمِ امر تا کجاست و نصیبِ عناصرِ اربعه از کجا و حلِ شبه که بر تفوقِ حقیقتِ قرآنی بر کمالاتِ نبوت نموده و بیانِ آنکه نصیبے از ذات غیرِ صاحبِ قیومیت را لحوق بحقیقة الحقائق غیرِ محمدی المشرب را از راهِ ضمنیتِ الشیخ ممکن ست بلکه واقع و در شرح احوالِ یارانِ او و در ترغیب بر خدمتِ طالبانِ حق جل و علا بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوة و ارسال التحیات میرساند مکاتیبِ شریفه متعاقب یکدیگر رسید سببِ مسرت گردید چون متضمنِ اذواق سنیه و احوالِ علیه بود مسرت بر مسرت افزود فقیر درین ایام بیماری بسیار کشید چنانچه قدرتِ نوشتن و نشستن بطورِ خود نداشت بحمد الله سبحانه که الحال فرصتِ کلی ست و بدوستان کتابت هم مینویسیم هر چند قدرت ایستاده شدن یا دو زانو نشستن تا حال نشده است پنج شش کتابت از شما بالفعل موجود ست مجملے بجوابِ هر کدام مے پردازد نوشته بودند نسبتهائے که درین مرتبه در حضور بحصولِ شان مبشر گردیده درک مینماید و تفصیلِ آن نگاشته بودند همه بوضوح پیوست حق سبحانه هم برین منوال همواره بر ترقیات دارد و بعد ازان نوشته بودند که روزے مکتوبِ هفتاد و هفتم از مکتوباتِ جلدِ ثالث مطالعه میکرد در همان اثنا پر توے از حقیقتِ صلوة بکمالِ علو و بے کیفی مشتمل بر غرائبِ انوارِ قدم بر باطنِ این فقیر تافت و فوقِ حقیقتِ قرآنی ظاهر شد و بغایت مغلوبِ خود ساخت و تا مدت مغلوبِ این نسبت بود و بے ریب میافت که پر توے همان حقیقت ست در نمازِ فرض نیز گاهے ظهور میکند و در کتابتهائے دیگر هم از حصولِ این معنی اظهار کرده اید و از واقعه که تعبیرِ آن بحقیقهٔ صلوة و معامله که فوقِ این حقیقت ست معلوم کرده اید و دریوزهٔ توجه ازین فقیر در دریافتِ صحت و سقمِ این معامله نموده اید تحذو ما فقیر درین معامله متوجه گشت ظاهر شد که شمار انصیبے ازین نسبتِ شگرف حاصل شد بلکه اقتداءِ صلوة بصلوة نیز بعضهم در آمد و الغیب عند الله تعالی

حاشیه: از مکاتیب حضرت مجدد قدس سرہٗ

وبشارت بحصول

با نصیبے

نوشته بودند که عروج بسیار معلوم میشود و ظاهر میگردد که لطائف از اصول خود ها هم که فوق محدد اند
بالاتر ارتقا نموده اند یکے از ارتقار لطائف از اصول خود شرط ولایت ست در ولایت صغری عروج
لطائف تا ظلال اسما و صفات ست و در ولایت کبری تا اصول اسما و صفات نهایت عروج
لطائف عالم امر تا ولایت کبری ست بلکه تا دائرهٔ اولی از ولایت کبری بیشتر معامله با عالم خلق
است و تتمه دوائر ولایت کبری نصیب از ان مر نفس راست و نصیب عناصر اربعه از ولایت علیا
و کمالات نبوة ست و نوشته بودند گاہے که مناسبت بحقیقة الحقائق هویدا میگردد و رو بنزول
متخیل میشود یعنی بعد از کمال عروج معامله بنزول ست و این نزول اتم ست ثمرات و نتائج آن
بیش از بیش ست و از ظهور نزول ملائکه و تعطل کاتب شمال که نوشته اند نعمتے ست عظمی لئن
شکرتم لازیدنکم و از ازدیاد لذت ایلام بر انعام که اظهار نموده اند آرے همچنین میباید دیگران
علامت محبت ذاتیه استوار انعام و ایلام محبوب گفته اند و نزد حضرت ایشان ما ایلام بیشتر لذت
بخش ست نسبت با انعام این از دیوانگیهائے محبت ست من لم یذق لم یدر نوشته بودند
که بهره از حقیقت صلوٰة و خلت و محبت بهر دو معنی میباید و خلعت برنگ خلت با کلکی[51] نفیس ظاهر
میشود و این معانی اکثر در صلوات خصوصاً در مکتوبات و گاہے در غیر آن میباید و گاہے مناسبت
بحقیقة الحقائق و گاہے فنائے خاص مفهوم میشود دیگر حقیقت معبودیت صرف که فوق
حقیقت صلوٰة مینمود و مضمون مصرع + من بجائے میروم کانجا قدم نامحرم ست + نشان آن موطن
بے نشان ست پرتو انداز گردید حقیقة قرآن مجید بل ذات و صفات واجبی تعالی شانه در ان
مقام شگرف نمودار بود الخ مخدوما چیزها ئے که شما مینویسید امثال ما دور از کار از تصور و خطور
این امور هم مغتنم ست و ایمانے باین معانی بسند و مثمر لیکن[52] چون محبت و رابطه با اهل این
نسبت درست دارید از برکات و نسبت خاص ایشان امیدوارید المرء مع من احب
معیت هیچ دقیقه را نمیگذارد که نصیب محب صادق نگردد چه اگر در یک مقام از محبوب کوتهی کند

[51] بالضم پشم نرم دنبه ۱۲ [52] یعنی گو این امور نهایت مستبعد ست و غیر متوقع اما چون محبت الخ ۱۲

معیت درست نیاید لیکن بتفاوتِ محبت در معیت ہم تفاوت راہ میابد باوجود در بعضے ازین
مواطن مشہود ہم میگردید لیکن نمودار گشتنِ حقیقتِ قرآنی دران موطن کہ معبودیتِ صرف ست
محلِ تامّل ست کما لا یخفٰی وایضاً حقیقتِ قرآنی بطورِ حضرتِ ایشان رضی ما مبدأ وسعتِ بیچونِ حضرتِ
ذات ست تعالیٰ واین معنی زائد ست بر ذاتِ مجرد پس شایانِ معبودیتِ صرف نبود وازان فرودہ
علیا متنزل باشد ازین بیان ساقط شد شبہہ کہ ایراد کردہ اند کہ حقیقتِ قرآن ناشی از صفتِ نابان
کلام یا شانِ کلام ست پس داخلِ ولایتِ کبریٰ بود وتفوّقِ آن از کمالاتِ نبوت چہ صورت دارد
زیرانکہ این معنی کہ مبدأ وسعتِ بیچونِ حضرتِ ذات ست تعالیٰ برتر از ولایتِ سہ گانہ وکمالاتِ
نبوت وحقیقتِ کعبہ است فافہم نوشتہ بودند کہ یک مرتبہ پرتو از ذاتِ موہوب برین کمینہ تافت
درانوقت چنانچہ افعال وصفات از انطرف میابد جسم وجثہ نیز ازین طرف نمییافت بلکہ جسم
از نظرِ بصیرت برخاستہ بود وسوائے نورانیت امرے دیگر مدرک ومشہود نمیگشت مخدوما مراد
از ذاتِ موہوب اگر وجودِ موہوب حقانی ست کہ بولادتِ ثانیہ مربوط ست فبہا واگر مراد این آن
معنی ست کہ صاحبِ نسبتِ قیومیت را عطا میشود وخصوصیت باو دارد وتعددِ این صاحبِ دولت
در یک عصر وقوع ندارد پس جائے تامّل ست مگر آنکہ از راہِ فنا فی الشیخ کہ صاحبِ این نسبت
بذاتِ موہوب نسبتے پیدا کند واز انوار وبرکاتِ آن بہرہ ور گردد چنانچہ لفظِ پرتو از ذاتِ
موہوب تافت اشعارے باین معنی دارد واین نوع نسبت بذاتِ موہوب ممکن ست بلکہ واقع
وہمچنین ست وصول بحقیقۃ الحقائق اگر محمدی ست پس راہ وصول حاصل دارد وغیرِ محمدی از راہ
فنا فی الشیخ اگر واصل گردد گنجایش دارد نوشتہ بودند کہ بعضے از اہلِ ہند ورزشِ معنی نفی واثبات
بزبانِ فارسی برآنہا دشوار ست بہ ہندی گفتن مجوز ست یا نہ مخدوما تا حال از بزرگان معلوم نیست
کہ بہندی کسے تعلیم کردہ باشد ما ہم این قسم مردم را کہ تعلیم میکنیم بفارسی باندک مشقت یاد میگیرند نیافتیم
اگر بر کسے بسیار دشوار باشد بہندی بگویند با اہلِ عرب کہ میگوئیم بزبانِ عربی میگوئیم وبلا مقصود الا
اللہ دلالت مینمائیم محمد عارف مناسبتے بولایتِ علیا پیدا کردہ بود وتصفیہ عناصر کہ مییافت

ازین رہگذر بود لیکن مسکن در ولایتِ کبریٰ داشت الحال درین دو سہ روز دران ولایت بتوجہ معلوم شد کہ رسید حقیقتِ تصفیۂ عناصر در انجاست بیشتر صورتِ تصفیۂ عناصر در اینجا بود عبدالواحد ہم ترقی بسیار کردہ است نزدیک ست کہ از احاطۂ ظلال برآید و آنچہ از احوالِ یارانِ دیگر نوشتہ اند ہمہ نیک و پسندیدہ است باحوالِ آنہا خوب پردازند و خدمتِ آنہا را منت بکنند حدیث یَا دَاوُدُ اِذَا رَأَیْتَ لِیْ طَالِبًا فَکُنْ لَّہٗ خَادِمًا شنودہ باشند و نیز حدیث نقل میکنند اِنَّ اَحَبَّ عِبَادِ اللّٰہِ اِلَی اللّٰہِ مَنْ حَبَّبَ عِبَادَ اللّٰہِ اِلَی اللّٰہِ وَحَبَّبَ اللّٰہَ اِلٰی عِبَادِہٖ وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا وَّعَلٰی اٰلِہِ الْکِرَامِ وَصَحْبِہِ الْعِظَامِ

مکتوب صد و بیست و نہم (۱۲۹)

یَوْمِ الْقِیَامِ

بخواجہ محمد ماہ پسر خواجہ عبدالرحمٰن النقشبندی در عزا و نصیحت و ترغیبِ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ و بر دوامِ ذکر + بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند از شنودنِ واقعۂ ہائلہ و خبرِ وحشت اثر چہ نویسد کہ دوستان را چہ قسم مصیبت رسیدہ و درد و غم روی داد اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ لیکن چون بتقدیر و ارادۂ مولائے حقیقی ست جل شانہٗ غیر از صبر و رضا چارہ گذرنیست

بیت
من از تو روی نہ پیچم گرم بیازاری ؛ کہ خوش بود ز عزیزان تحملِ خواری

+ باید کہ بر جادۂ شریعت و طریقت مستقیم باشند تا بحقیقت راہ یابند و راہ و روشِ بزرگانِ خود را از دست ندہند تا از فیوض و برکاتِ ایشان بہرہ مند گردند حیاتِ دنیاوی بغایت قلیل ست و معاملۂ آخرت دائمی و سرمدی کارے باید کرد کہ نجاتِ اخروی حاصل شود و سرخروئی از صاحبِ حقیقی بحصولِ انجامد حق سبحانہٗ آدمی را مہمل نیافریدہ ست و بطورِ او نگذاشتہ تا ہرچہ داند بکند و ہر طور خواہد زندگانی نماید باوامر و نواہی او را مبتلا ساختہ است اینکس چارہ ندارد بغیر از آنکہ بمقتضائے اوامر و نواہیِ او زندگانی نماید بآنچہ ماموریست بجائے آرد و از آنچہ ممنوع ست یکسو بود اگر چنین نکند بندۂ متمرد باشند و مستحقِ انواعِ عقوبات بود بذکر و فکر مشغول بوند و اگر در ذکر گفتن دل را خفگی پیدا شود و از

ذکر گفتن باز دارند بمجرد وقوف قلبی یا توجه بی کیفی پردازند و آنچه نوشته اند که آرام و جمعیت در اثنائے
که حرکت دل بهر روش که باشد باشد و در دل هیچ خیالے نگذرد حتے که خیال لفظ اسم ذات هم
زمانیکه این صفت روئے میدهد باز میدارد از همه چیز درین حال آرام و جمعیت زیاده از زیاده مشاهده
میکنند مخدوما این حال نیک ست هر قدر که انقطاع دل از ماسوی حاصل شود نعمت ست لیکن
بشرطیکه در فرائض و واجبات خلل نرود و الا خطر در خطر ست چنانچه خود نوشته اید لیکن صفت
مذکوره را از دست ندهید و ترسان و لرزان باشید و سنت پیغمبر صلی الله تعالی علیه و آله وسلم
را بدندان محکم بگیرید آیین ست راه نجات و بدونه خرط القتاد فاتحه از برائے استقامت
شما خوانده شد ثبتنا الله سبحانه و ایاکم علی جادة الشریعة العلیة

مکتوب (۱۳۰) صد و سی ام

بشیخ حسین منصور جالندهری در تحسین احوال سنیه او بالبعض بشارات عالیه و در آنکه غیر قطب
که از اعوان قطب باشد اگر خود را واسطه فیض دریابد گنجایش دارد و حل شبهه که نوشته بود
که حقیقت قرآنی در مرتبه صفات ست تفوق آن بر کمالات نبوت که مرتبه ذات ست چگونه بود

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العلمین والصلوة والسلام علی خیر خلقه
محمد و آله اجمعین مکاتیب شریفه که پیش ازین فرستاده بودند رسید خوشوقت ساخت
و مسرت افزا گردید در انوقت فقیر مریض بود طاقت جواب نوشتن نداشت الحال که از شدت
مرض فرصت ست بجواب هر دو کتابت که متضمن احوال و اذواق سنیه است می پردازد از شمول
عنایات خداوندی جل شانه که از چند و چون بیرون ست که مشاهده مینمایید و رفع کدورات
و عفو زلات که احساس میکنید و در بعضے اوقات خود را واسطه فیض و رحمت و مغفرت مییابید
و فیوض و برکات که از جناب سروری علیه و آله افضل الصلوات و اکمل التحیات علی الدوام
بر خود مییابید که گویا نهرے از ان بحر محیط باینجانب کنده اند و علی الدوام فائض ست و گویا از

نظرِ مبارکِ خود ہرگز مستور نمیسازند و آنرا از مہربانیِ خود دور نمیگردانند و درین امورِ مرقومہ شک و
ریب نمی‌آید بلکہ رُؤیۃ الشمس فی الظہیرۃ ست نعمتے ست بزرگ مطالعہ آن خوشوقت ساخت
و لذاتِ معنویہ بخشید اللّٰھم زِد و خود را کہ واسطۂ فیض میباید مخدوما این معاملہ وابستہ بقطب ست ف۱
لیکن غیرِ قطب کہ از اعوان و انصارِ قطب ست اگر این معنی در خود احساس نماید گنجایش دارد و
چنانچہ در عالمِ مجاز وزیر واسطۂ انعامِ بادشاہی ست بخلایق اگر اعوانِ وزیر کہ مرجعِ خلایق اند نیز خود را ف۲
واسطۂ انعامات فہمند چہ مستبعد در باب حقیقتِ قرآنی استفسار نمودہ بودند ظاہر میشود کہ ترقیِ
بسیار دران حقیقت واقع شدہ است ظاہر این معاملہ بانجام رسیدہ باشد و نصیبے و پرتوے از
صباحت کہ رسیدہ بودند نیز مدرک میدر آید الغیب عند اللّٰہ سبحانہ نوشتہ بودند کہ چون معاملۂ
کمالاتِ نبوت بذاتِ بحت تعلق داشتہ باشد تفوقِ حقیقتِ کعبہ و حقیقتِ قرآنی بران چہ صورت
دارد مخدوما از کجا معلوم میشود کہ کمالاتِ نبوت بذاتِ بحت تعلق دارد از فقیر کہ نقل کردہ فقیر ہرگز ف۳
نگفتہ است و در کلامِ حضرتِ ایشان ہم معلوم نیست آرے وصول باین کمالات بعد از حصولِ
ولایات سہ گانہ است و پس از عبور از اسما و صفات و شیون و اعتبارات و تنزیہات و تقدیسات
است و بعد از ترقی از اسم الظاہر و اسم الباطن ست کہ در مکتوبِ بیانِ طریق بتفصیل مذکور ست
لیکن در ذاتِ بحت بودن آن محلِ سخن ست شعر کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَہَا ❊
قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَہُنَّ حُیُوْفُ ❊ چگونہ این معاملہ بذاتِ صرف متعلق باشد و حال آنکہ
حضرتِ ایشان در ہمان مکتوب حقیقتِ کعبہ را کہ عبارت از سُرادقاتِ عظمت و کبریائی ست فوقِ
کمالاتِ نبوت نوشتہ اند و نصیب از کمالاتِ نبوت جزءِ ارضی را ثابت کردہ اند و نصیب از حقیقۃ
کعبہ ہیئتِ وحدانی را کہ از مجموعِ عالمِ خلق و عالمِ امر بہم رسیدہ نوشتہ و ایضاً در ہمان مکتوب مرتبۂ
ذات را فوقِ این کمالات ثابت کردہ اند آنجا کہ نگارش فرمودہ اند کہ ذاتِ اللّٰہ ورائے این
وجود و عدم ست و نیز نوشتہ اند کہ این ورائیت نہ باعتبارِ وجودِ حجب ست چہ حجب بتمام مرتفع

ف۱ یعنی ایک لحظہ ۱۲ ف۲ یعنی بلکہ در رنگِ آفتاب نصف النہار ۱۲ ف۳ این مشاہدہ دریافت ہمہ ۱۲ ف۴ یعنی از مکاتیبِ مجدد [illegible]

گشته اند بلکه باعتبار ثبوتِ عظمت و کبریائی ست که مانع درک ست و حقیقتِ قرآنی فوقِ حقیقت
کعبهٔ ربانی ست و آن بطور حضرتِ ایشان ما عبارت از مبدأ وسعتِ بیچون حضرتِ ذات ست
تعالیٰ چنانچه در جلد ثالث بتفصیل بیان فرموده اند فارتفع الاشکال وزال الاشتباه اگر
کلام حضرتِ ایشان را تتبع میکردید ظاهراً ازین اشکال میرستید عجب تر آنکه حقیقتِ قرآنی را بے
اطلاع از تحقیقِ آنحضرت در یک کتابت شانِ کلام نوشته اید و در کتابتِ دیگر تخطئه خود کرده اید که در
کتابتِ سابق از راهِ خطا نوشته ایم حقیقت قرآنی صفتِ زائده است چه جائے تخطئه است کلام
الله تعالیٰ چنانچه صفتِ زائده است شانِ غیر زائد هم هست و هر دو بطریقِ حقیقت ست مجاز در میان
نیست پس کلام را بیکے خاص کردن و نفیِ دیگر نمودن بچه معنی بود و بر تقدیرِ تسلیم که کلام خاص بصفة
بود اگر حقیقتِ آن شان باشد چه نقصان دارد و تحقیق آنست که حضرتِ ایشان افاده فرموده اند
و نیز پرسیده بودند که چون سالک بولایاتِ ثلثه و کمالاتِ نبوت مشرف میشود و سیر او در حقائق
مے افتد آیا هر کدام از ولایات و کمالات عروج و نزول علیحده دارد و یا بیک عروج بولایات و کمالات
مشرف میگردد و بیک نزول نازل میشود مخدوما بعضے اشخاص باشند که بیک عروج این مقامات را طے
کرده نزول فرمایند و بعضے دیگر را عروج و نزول متعدد میشود و بعضے را در بعضے مقامات عروج
بود و نزول نبود این معامله بحسبِ استعداداتِ طلاب متفاوت ست و گاه بود که این تفاوت
باندازهٔ تفاوتِ تربیتِ راهبر باشد ارادهٔ سفرِ کوهستان نموده اید بهتر ست بعد استخاره ها متوجه شوند
از جانبِ فقیر هم اذن ست دیگر فقیر طریقهٔ چشتیه را بکسے نمیگوید و خرقه هم نمیدهد تا واضح
باشد سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم

مکتوب (۱۳۱) صد و سی و یکم

بشیخ انور نور سرائی در تحسین احوال و شرح وقائع او و در آنکه تجلی ذات را دوام ناگزیر ست بسم الله

نسخه اند ان ام | نسخه | ان اند | نسخه

۵ یعنی هیچ جائے تخطئه نیست پس چرا تخطئه خود کرده اند حال آنکه کلام چنانچه الخ ۱۲

الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفٰی کتابیکہ از راہِ محبت فرستادہ
بودند رسید مسرت بخش گردید آنچہ از اذواق و احوالِ خود ہا نوشتہ بودند ہمہ پسندیدہ و اعلٰی ست
مطالعۂ آن خوشوقت ساخت ترقیم یافتہ بود کہ حقیقتِ صلوٰۃ چنان مکشوف شد کہ درختیست
از نور و شاخِ آن درخت مقابلِ قبلہ افتادہ و فقیر این درخت را بپہلوے راستِ خود مے بیند مانا
کہ مناسبتِ این حقیقت بدرخت آنست کہ درخت از وسعت و تفصیل خبر میدہد چہ شجرہ تفصیلِ
نواۃ ست و نماز نیز مرتبۂ وسعتِ بیچونِ حضرتِ ذات ست تعالٰی و تقدس و چون توجہِ آن
بکعبۂ مقصود ست کہ مرتبۂ معبودیتِ صرف ست توجہِ آن درخت بسمتِ قبلہ متمثل گشت و آن
درخت را کہ بپہلوے راست مے بیند اشعارے بآن میدارد کہ شما را بآن درخت راہِ راست
امیدست کہ بمطلب رسانند و نصیبے از ان حقیقۃ بحصول انجامد بیت ما تماشا کنانِ کوتہ دست
تو درختِ بلند بالائی + نوشتہ بودند کہ روزے در نمازے خود را فوقِ آسمان دید و نورے دید کہ الفاظِ
صلوٰۃ در ان نور متصور میشد و در حینِ اداے نماز در رکوع و سجود حظ و التذاذے میشود کہ از
تقریر و تحریر بیرونست چرا چنین نبود کہ نماز معراجِ مومن ست و موطنِ کمالِ قرب و ہنگامِ رفعِ
حجاب نوشتہ بودند کہ در غیبت مے بینم نوریست بیجہت و بے کیف آنجا خود را چنان معلوم کردم
کہ بندہ مقبولم و پسندیدہ صاحبم و از زبانِ کمترین بر آمد کہ خوب بندہ ام مخدوما چون درین دیدہ و
علم شما در میان نیستید و از غیب این کلمہ بر زبان شما جاری شدہ ست نیک و مبارک ست شکرِ خداوندی
جل شانہ بجاے آرند و از رحمتِ او بیش از بیش امیدوار باشند و از کردار و اعمالِ خود مایوس گردند
و امید از رحمتِ صرف داشتہ باشند قبولِ او بکردارِ ما وابستہ نیست نوشتہ بودند در مراقبہ ظاہر شد
گویا تجلیِ ذات ست تعالٰی بے جہت و بیرنگ و حسن و خوبیِ آن در وہم و خیال در نیاید مخدوما علامت
تجلیِ ذات دوام ست کہ استتار در قفاے آن نبود و آنچہ استتار پذیرد نہ تجلیِ ذاتست سبحانہ
بلکہ تجلیِ شانے ست از شیونات لہذا تجلیِ ذاتیِ برقی کہ مشائخ قرار دادہ اند نزدِ حضرتِ ایشانِ ما
تجلیِ ذات نیست تعالٰی بلکہ تجلیِ شانے ست از شیونات کہ سریع الاستتار ست مخدوما آنچہ در کتاب

فرزندی نوشتہ بودند از انکشافِ حقیقتِ قرآنی و در وقتِ ادائے صلوٰۃ خود را محو مطلق دیدن و مشاہدہ لذتِ عظیم در ان وقت نمودن و ظہورِ تاثیرِ توجہ در طلبہ و گرمیِ مجلس ہمہ نیک و عالی ست مطالعہ آن خوشوقت ساخت اَللّٰھُمَّ زِدْ باحوالِ طالبان خوب پردازند و توجہات را از آنہا دریغ ندارد لیکن ترسان و لرزان باشند و متضرع و ملتجی بوند مبادا ازین راہ خرابیِ اینکس خواستہ باشند در گنج نامرادی اوقات را بذکر و فکر بسر برند و گنج اسرار بدست آرند + + +

مکتوب (۱۳۲) صد و سی و دوم

نسخہ دویم

بخواجہ احمد بخاری در بیانِ آنکہ ہرچہ از محبوبِ حقیقی میرسد مرغوب و محبوب ست و قبض و بسطِ رزق فعلِ خاص اوست تعالیٰ و شرحِ احوالِ یارانِ او + ھُوَ + اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ غرا و سنتِ مصطفےٰ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالیٰ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ مستقیم و مستدیم داشتہ بترقیاتِ صوریہ و معنویہ مکرم و ممتاز داراد صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید از آزارِ فقیر نوشتہ بودند حمداً لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ درین ایام فرصت ست لیکن قوتِ ایستادن تاحال نشدہ است مَا اَصَابَ مِنْ مُّصِیْبَۃٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِیْ اَنْفُسِکُمْ اِلَّا فِیْ کِتَابٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّبْرَاَھَا ہرچہ از ان جانب میرسد مرغوب و محبوب ست کشادہ پیشانی بے گرہِ جبین و ابروے با آن پیش باید آمد راہِ بندگی این ست بعضے یاران اظہارِ گلہ مندی از مضائقِ روزگار و قرضداریہا مینمایند جائے گلہ نیست و در رزقِ مقدر احتمالِ کمی و زیادتی نیست تنگ کردنِ رزق و زیادتیِ آن فعلِ خاص اوست تعالیٰ ہیچکس را در آن دخل نیست اَللّٰہُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیَقْدِرُ طریقۂ مرضیہ آنست کہ بندہ روئے دل را از ہمہ جہات مصروف ساختہ در ذکر و عبادتِ او یکجہت و یکرو بود و بکلیت در تعمیرِ آخرت کوشد و مطمحِ ہمتش جز مرضیاتِ مولائے حقیقی جَلَّ سُلْطَانُہٗ نبود وَاذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَتَبَتَّلْ اِلَیْہِ تَبْتِیْلًا[1] و امورِ معاش را باو سپارد و کشایشِ کار را از و داند و از و طلبد رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

نسخہ ایستادہ شدن

نسخہ بگرہ و جبین

نسخہ انقباض

نسخہ ساختہ

[1] در سورۂ مزمل واقع ست از پارۂ تبارک ۱۲

لَا اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ فَاتَّخِذْہُ وَکِیْلًا در حدیث شریف آمده است تَبًّا لِلذَّھَبِ وَالْفِضَّۃِ
قِیْلَ فَمَا نَدَّخِرُ قَالَ لِسَانًا ذَاکِرًا وَّقَلْبًا شَاکِرًا وَّزَوْجَۃً تُعِیْنُ عَلَی الْاٰخِرَۃِ ونیز در حدیث
شریف ست مَنْ جَعَلَ الْھُمُوْمَ ھَمًّا وَّاحِدًا کَفَاہُ اللّٰہُ تَعَالٰی سَائِرَ ھُمُوْمِہٖ وَمَنْ تَشَعَّبَتْ
بِہِ الْھُمُوْمُ مِنْ اَحْوَالِ الدُّنْیَا لَمْ یُبَالِ اللّٰہُ تَعَالٰی فِیْ اَیِّ اَوْدِیَتِہَا ھَلَکَ وآنچه از احوالِ
سید محمد و برادرِ کلانِ او نوشته بودند بوضوح پیوست در احوالِ برادرِ خود نوشته اند که آنچه اول چشم
بسته میدید الحال کشاده مے بیند مخدوما این دلالت بر ترقیِ باطن ندارد و کمال بآن و البته نیست
مصرع تو مباش اصلا کمال این ست و بس ٭ و مراتبِ قلب را که مشاهده میکنند نیک و بلند ست
حق سبحانه از کمالِ هر قلب بهره ور سازد و از قلبِ بسیط نصیبے ارزانی فرماید در احوالِ محمد زاهد
چیزهائے بزرگ و عالی نوشته اند از کرم او تعالیٰ نزدیک ست لیکن آنچه نوشته اند که ولایتِ کبری
را تفصیل وار سیر کرده در نیم دائرهٔ پنجم مقامِ قبولیت تعین مینماید و همچنین در جار ولایتِ علیا نقطه
تعین مینماید که آن نیز مقامِ قبولیت ست معلوم نشد که این مقامِ قبولیت عبارت از چیست و
چه قسم قبولیت ست و نیم دائرهٔ پنجم بچه معنی ست اگر مراد قوسے ست که حضرتِ ایشان آنرا انتهائے
ولایتِ کبری قرار داده اند پس نیم دائرهٔ چهارم باید گفت زیرا که آن قوس در دائرهٔ چهارم ست ته
دائره درست و بالائے آن قوس ست نوشته بودند که یارانِ طریق را که بشما منتسب‌اند هر جا عقبه و مانعے
پیش مے آید و توقف واقع میشود باین خاک نشین متوجه میشوند صورتِ فقیر بآنها ظاهر میشود و از آنجا
میگذرانند و فقیر هیچ نمے بیند و خبر ندارد مخدوما تکمیل و ارشاد کارخانهٔ خداوندی ست جل شانه و
مربیِ حقیقی او ست سبحانه لیکن باعتبارِ ظاهر این معامله به پیر و مرشد و البته ساخته اند بتوسطِ او
کارِ مسترشد را بکمال میرسانند گاه بود که مرشد را ازین توسط اطلاع بود و گاه نبود[2] از ما و شما
بهانه بر ساخته اند علی الخصوص که مرشد از اربابِ جهل بود اطلاع از احوالِ مسترشد و از توسط
خود کمتر خواهد بود مع ذٰلک در صحبتِ او مردم بمرتبهٔ کمال و اکمال میرسند و صاحبِ احوال

[1] رواه ابن ماجة والبیهقی ۱۲ من المشکوٰة [2] والذی فی المشکوٰة همّ دنیاه ۱۲

وصاحب علم میشوند وازین جہل ہیچ نقصانے در کمال وتکمیل او نیست احوال وکمالات او کہ در مرایائے مسترشدان ظاہر میشود والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۱۳۳) صد وسی وسوم

بشیخ شرف الدین سلطانپوری در ترغیب پرداخت احوال مسترشدان وتاکید بر تصحیح نیت

ہو۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ ظاہراً وباطناً صحیفہ گرامی کہ درین ولا ارسال داشتہ بودند رسید بہجت افزا گردید از تقید بحلقہ صبح و پیشین وطریقہ توجہ بیاران بعد مغرب وگرمی مجلس وتاثیر توجہات وظہور آثار وترقیات عظیمہ بران کہ نوشتہ بودند مسرت برمسرت افزود اللہم اکثر اخواننا فی الدین باید کہ درین امر جلیل القدر بیش از بیش تقید ورزند در حدیث آمدہ است ان احب عباد اللہ الی اللہ من حبب عباد اللہ الی اللہ وحبب اللہ الی عبادہ ودر تصحیح نیت بجان کوشند وہموارہ ملتجی ومتضرع بوند از تحقق بحقیقت قرآنی وعبور بما فوق کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید تفصیل آن تعلق بحضور دارد کہ معاملہ نازک ست وآنچہ مییابند نعمتے ست عظمے امیدست کہ از دو چیز خالی نباشند آنچہ مے یابند یا بالفعل حاصل ست یا قریب الحصول ست بہر حال شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند وہمت بران گمارند کہ ازین بحر عمان گوہرے بدست آرند تا سبب سعادت ہفت پشت باشد وہشت بہشت روئے نماید مامول از دوستان دعاست والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۱۳۴) صد وسی وچہارم

بسید نعمت اللہ بنگالی در شرح احوال او وتعبیر واقعہ ہو۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی کتابتے کہ سیادت مآب سید نعمت اللہ در احوال خود از راہ محبت فرستادہ بودند

رسیده خوشوقت ساخت از ظهورِ نور که معبّر بحقیقتِ کعبه است بعد ازان عطا شدن خلعتِ مکلّف
ومزیّن بالفاظِ قرآنی که نوشته بودند بوضوح پیوست امیدوار باشند که از فیوض و برکاتِ قرآنی
بهره ور شوند و عنقریب از حقیقتِ آن نصیبے یابند در رنگ نصیب از حقیقتِ کعبه نوشته بودند که
در واقعه بر من تجلی شد خود را دران عدمِ محض یافته بعد ازان بقا بآن ذات یافت درین اثنا القا
فرمودند که این حال حضرتِ خلیل است علیٰ نبیّنا وعلیه الصلوٰة والسلام حاصلِ معنی کریمهٔ
اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِیْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ تا آخر القا فرمودند بعد ازین فقیر
خود بخود فربه شدن گرفت بحدیکه آسمان و زمین در خود میافت و تجلّیِ حق جلّ وعلا در درونِ این
احقر ظاهر میشد درین اثنا فرمودند که این حال سید المرسلین است صلی الله تعالیٰ علیه وآله
وسلّم مخدوما تعبیرِ واقعه ظاهر است حق سبحانهٗ وتعالیٰ از هر دو ولایت بهره ور سازد و از انوارِ هر
کدام منوّر گرداند این واقعه بشارتیست ظاهر امیدوار باشند در تجلّیِ اوّل چون عدمیت و محویت
و تبرّی از شرک و روے از همه تافتن و بجنابِ قدس بے مشارکتِ اغیار روآوردن است مناسبت
بحضرتِ خلیل است علیه الصلوٰة والسلام که معاملهٔ نفی را بنقطهٔ آخر رسانیده اند و تجلّیِ ثانی
مناسبتے بمقامِ اثبات و تجلّیِ ذات دارد که حالِ خاتم الرسل است علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام

مکتوب صد و سی و پنجم (۱۳۵)

بعادل بیگ پسر کامل بیگ در آبادیِ آخرت و در نکوهشِ دنیاے دنی + هو + الله تعالیٰ از رقیتِ
ماسوی محرّر گرداند احوال بهمه حال مستوجب حمد است اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشهٔ آخرت
را آماده سازند و بمزخرفاتِ دنیاے دنی مفتون نشوند و بزینتِ آن فریفته نگردند و بمطرق
آن از جاے نروند که فانی و هالک است ثباتے ندارد زهریست شکر آلوده و نجاستے است زرانده
کشتهٔ این زهر بموتِ ابدی گرفتار است و بحسرتِ سرمدی مبتلا است فالحذر کل الحذر
بیت همه اندرزِ من بتو این است + که تو طفلی و خانه رنگین است + عمر همانست که در مرضیات

مولائے حقیقی تعالیٰ مصروف گردد و در طلب و درد او بسر رود باقی در حساب عمر نیست داخل وبال ست بیت ہرچہ جز عشق خدائے احسن ست * گر شکر خوردن بود جان کندن ست * احوال را نویسان باشند و دوستان را بدعا یاد آرند والسلام *

مکتوب (۱۳۶) صد و سی و ششم

بمحمد حسین کابلی در جواب عریضۂ او * الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی برادر دینی صوفی محمد حسین سلام خوانند و باستقامت ظاہر و باطن بودہ دوستان را بدعا یاد آورد معاملہ کہ شب عید روے دادہ بود نوشتہ بودند و از مشاہدۂ نور صرف اشعار نمودہ و اضح گردید و سبب مسرت و خوشدلی گردید حق سبحانہ ہموارہ در ترقی دارد و از مقصد اقصےٰ نشانے پدید آرد از شکر گذاری خدمت حافظ جیو نوشتہ و خدمت فقرا و صلحا کہ میکنند بیان کردہ بودند بوضوح انجامید حق سبحانہ ایشان را جزائے خیر بدہد نوشتہ بودند کہ ایشان میگویند کہ ہنگام مشغولی خود را نیست مییابم از مطالعۂ آن خوشحال شدیم حق سبحانہ وتعالیٰ این دید را زیادہ کند و اثرے از ہستی موہوم و وجود بشریت نگذارد تا فنائے حقیقی روے نماید عزیزے گفتہ است انتہی عدما الا اعود ابدا والسلام

مکتوب (۱۳۷) صد و سی و ہفتم

بحاجی محمد شریف خادم در جواب عریضۂ او کہ متضمن معارف غریبہ و تحقیقات بدیعہ است بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی برادر دینی حاجی محمد شریف استفسار نمودہ کہ معنی قرب نوافل و قرب فرائض چیست و کفر شریعت و کفر طریقت چیست و علامات ہر کدام چہ چیز ست بدانند قرب نوافل قربیست کہ بر عبادات نافلہ مترتب میشود و چون در نوافل وجود عابد درمیان ست قربیکہ بران مترتب میشود قربے بود کہ وجود سالک درمیان باشد پس این قرب مفنی نبود کہ وجود صاحب قرب ہنوز درمیان ست گفتہ اند

فنا کنندہ ۱۲

قربِ نوافل آنست کہ بندہ فاعل شود وحق آلۂ فعلِ او بود جلّ وعلا در حدیثِ قدسی آمدہ است لا یزالُ عَبدِی یَتَقَرَّبُ اِلَیَّ بِالنَّوافِلِ حَتّٰی اُحِبَّہٗ فَاِذَا اَحبَبْتُہٗ کُنتُ لَہٗ سَمعًا وَبَصَرًا وَیَدًا وَرِجلًا ومؤیدِ او در روایتے آمدہ است فَبِیْ یَسمَعُ وَبِیْ یُبصِرُ و در قربِ فرائض چونکہ محض امتثالِ امرِ الٰہی ست تعالیٰ وجودِ عابد در میان نیست پس قربے کہ بران مترتب شود قربے بود کہ وجودِ عارف دران در میان نبود لہٰذا گفتہ اند کہ قربِ فرائض آنست کہ حق تعالیٰ فاعل بود و بندہ آلۂ فعلِ او باشد چنانچہ وارد شدہ است اَلْحَقُّ یَنطِقُ عَلٰی لِسانِ عُمَرَ ناطق حق ست و زبانِ عمر بیش از آلہ نیست و نیز وارد شدہ است کہ اِتَّقُوا غَضَبَ عُمَرَ فَاِنَّ اللّٰہَ یَغْضَبُ پس قربِ فرائض مُفنِیْ وجودِ سالک ست وقربِ نوافل مُفنِی نیست وجمع بین القربین آنست کہ فاعل وآلہ ہر دو حق باشد سُبحانہٗ وبندہ در میان ہیچ نبود ودر کریمۂ وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰکِنَّ اللّٰہَ رَمٰی گویا اشارۃ بہر سہ قرب ست کفرِ شریعت آنست کہ بندہ مرتکبِ امرے شود کہ در شریعت غرا ارتکابِ آن کفر باشد وبحکمِ شریعت کافر شود وکفرِ طریقت عبارت از مرتبۂ جمع ست کہ دران موطن تمیز میانِ حُسنِ اسلام وقبحِ کفر از نظرِ سالک مرتفع میشود وہمہ را بصراطِ مستقیم مے پندارد ومیگوید

بیت بکفر وباسلام یکسان نگر + کہ ہر یک دیوانِ او دفتریست + حسینِ منصور درین مقام بودہ ست کہ گفتہ **شعر** کَفَرْتُ بِدِیْنِ اللّٰہِ وَالْکُفْرُ وَاجِبٌ + لَدَیَّ وَعِندَ الْمُسْلِمِیْنَ قَبِیْحٌ +

درین موطن سُکر ہمہ وقت دامنگیر ست از مستیِ محبت تمیز میانِ حُسن وقبح ندارد وچون از سُکر بصحو آید واز مستی بہوش واز بے تمیزی بتمیز گراید اسلام را حسن وکفر را قبیح داند وباسلامِ حقیقی مشرّف شود واز کفر تبرّی نماید پس کفرِ طریقت زینۂ اسلامِ حقیقی باشد از حضورِ مبتدی ومنتہی وغیبتِ ہر دو وقبض وبسطِ ہر کدام پرسیدہ بودند بداند کہ حضورِ مبتدی حضوریست کہ غیبت در قفائے اوست وحضورِ متوسط حضوریست کہ غیبت در قفائے آن نیست ودرین ہر دو حضور وجودِ حاضر در میان ست وفنا بحصول نہ پیوستہ حضورِ منتہی حضوریست کہ نفسِ حاضر در میان نیست

لہ الحدیث فی صحیح البخاری وقد نقلہ الشیخ بالاختصار وبالمعنیٰ ۱۲ ـ ۲ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۃ انفال در پارہ قال الملا الذین ۱۲

حضوریست خود بخود بی نعتِ حاضری و حضورِ شهودیست بی وصفِ شاهدی و مشهودی
مَن لَم یَذُق لَم یَدرِ غیبتِ مبتدی غیبتِ اوست از حس بواسطهٔ استیلاءِ سلطانِ ذکر بر
حقیقتِ جامعهٔ ذاکر که محلِ حس و شعور ست غیبتِ منتهی غیبتِ اوست از ذات و صفاتِ خویش
در سطواتِ تجلیاتِ ذاتیه و صفاتیه و استتار بلکه انعدامِ اوست هنگامِ استیلاءِ هستیِ حقیقی بر
هستیِ موهوم و بعبارتِ دیگر گوییم غیبتِ مبتدی استتارِ ذکر و حضور ست از باطنِ او و غیبتِ
منتهی در پرده آمدن نسبتِ ظاهرِ او از معاملهٔ باطن چه باطنِ او را غیبت نیست آنچه دارد بر سبیلِ
دوام دارد قبض و بسط اربابِ قلوب را میباشد که اهلِ ابتدا اند قلب تا در مقامِ تلوین ست موردِ
قبض و بسط ست چون بتمکین پیوست از قبض و بسط رست منتهی را این قبض و بسط نیست
که مصطلحِ قوم ست او را با وجودِ تمکین و یکرنگی بواسطهٔ عروضِ بعضی عوارض بی مزگی و بیحلاوتی
روی میدهد و گاهی صفائی وقت پدید می آید بران اطلاقِ قبض و بسط بطریقِ تجوز نموده می آید
هر چند این اطلاق هم شائع و ذائع ست از علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین پرسیده بودند
بدانند که علم الیقین استدلال ست از اثر بمؤثر و عین الیقین شهودِ مؤثر ست بی پردهٔ اثر و استهلاک
و گم شدن ست در مشهود بحدیکه از وصفِ شاهدی و مشهودی معرا باشد و حق الیقین متحقق شدن ست
بآن و این مقامِ بقا و شعور ست چنانچه از دود بآتش پی بردن و مشاهدهٔ آتش نمودن و عینِ آتش
گشتن گفته اند که علم و عین حجابِ یکدیگر اند هنگامِ علم عین نیست و چون عین آمد علم رفت چه فانی
و مستهلک بحیرت و جهل متصف ست که منافیِ علم و دانش ست و در مرتبهٔ حق الیقین این حجابیت
مرفوع ست و شهود و علم باهم جمع اند که موطنِ شعور و بقاست و این هر سه مرتبهٔ یقین تا زمانی ست که
سیرِ سالک در اصول ست که بمقامِ ولایت تعلق دارد و چون معامله از اصول بالا رود و بساطتِ صرف
پیش آید این مراتب کوتهی کند و فنا و بقا در راه ماند پرسیده بودند که زوالِ عین و اثر کجا متحقق
میشود در بدایتِ ولایتِ کبری یا در نهایتِ آن شروعِ زوالِ عین و اثر در بدایتِ این ولایت ست
و کمالِ آن در نهایتِ آن ولایت چه خروج از ظلال و قیدِ انفس که موجبِ زوالِ عین و اثر ست در بدایت

ولایتِ کبریٰ ست و تا اصول در میان ست اثرے از آثار باقی ست و چون اصول انقطاع پذیرد
اثرے از آثار نماند معنی قرب و اقربیت و فرقِ میانِ ہر دو پرسیدہ بودند بدانند کہ قرب مقابل بُعد
ست چون بُعد مفقود شود قرب متحقق گردد و لیکن (سوال ۱۱) (جواب ۱۱) قرب و بعد از امورِ نسبیہ است یک شے نسبت بشیئے
قریب ست و نسبت بشیِ دیگر بعید کابل از ملتان نسبت بلاہور بعید ست و نسبت ببلخ قریب
لہذا مراتبِ قرب متفاوت آمد باندازہ تفاوتِ فقدانِ مراتبِ بُعد و چون بُعد از ہیچ وجہ
نماند کمالِ قرب متحقق شود و آن در اتحاد ست پس کمالِ قرب در اتحاد آمد و معاملہ اقربیت ازین
ہم نازک تر ست از اتحاد ہم باید گذشت در جانبِ قرب تا اقربیت بروئے نماید و نفس این کس از این
کس نسبت بآن بعید بود و عقلِ عقیل مشکل کہ باین دقیقہ پے برد و از خود نزدیکترے را تواند تصور نمود و ذوقِ
صحیح و کشفِ صریح کہ مقتبس از انوارِ نبوت باشد باید کہ درک این عجوبہ نماید و ایقانے بفرقانِ مجید
حاصل کند مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ دیگر از آدابِ طریقت ست کہ طالب در حضورِ شیخ بچیزے دیگر
ورائے شیخ بے اذنِ شیخ متوجہ نشود حتے بذکر و نوافل ہم مشغول نشود و اگر در حضورِ او بچیزے
دیگر متوجہ شود دران وقت از فیوض و برکاتِ شیخ ظاہر آنست کہ محروم ست اِلّا نادراً مثلاً
قوتِ نسبتِ شیخ بر وجہِ کمال داشتہ باشد مع ذٰلک تفاوت میانِ توجہ و عدمِ توجہ کائن ست
واقعہ کہ دیدہ اید و ہمچنین واقعہ کہ حافظ محسن در مادۂ شما دیدہ است عالی و روشن اند و مبشر امیدوار
باشند کہ حق سبحانہ از قوۃ بفعل و از گوش بآغوش آرد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ از محبتِ ذاتی و صفاتی
و افعالی و محبوبیت و محبیت پرسیدہ بودند بدانند کہ حضرتِ حق جل و علا ذاتِ خود را دوست میدارد و
ہمچنین صفات و افعالِ خود را نیز دوست میدارد (جواب ۱۲) و ظلالِ اسما و صفاتِ خود را ہم دوست میدارد
و ہر کدام ازین افرادِ محبت دو اعتبار دارد محبوبیت و محبیت ظہورِ کمالاتِ محبوبیتِ ذاتیہ در حضرتِ
حبیب صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ و ظہورِ کمالاتِ محبیتِ ذاتیہ در حضرتِ کلیم علیٰ
نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام و ظہورِ محبوبیتِ اسما و صفات در انبیاءِ دیگر متحقق ست علیٰ
نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات والبرکات در رنگِ محبیتِ آن و ظہورِ محبوبیت

و محبّیت ظلالِ اَسما و صفات در اَولیاء محبوبین و مُحبّین کائین معنی عُروج و نزول و سیر الی اللہ و فی اللہ استفسار نموده بودند بدانند که عُروج رو بحق را گویند و نزول رو بخلق سیر الی اللہ چونکہ قطعِ دائرۂ امکان ست و سیر فی اللہ سیر در اَسما و صفاتِ واجبی ست تعالَت و تقدّست پس این هر دو سیر در جانب عُروج باشد و دو سیر دیگر در جانبِ نُزول ست سیر عَنِ اللہ باللہ و سیر فی الاشیاء باللہ دیگر فنا و بقا فی الحقیقة تبدُّلِ صفاتِ ذمیمہ است بصفات حمیده و الا بنده هیچ جا نمیرود و احکامِ بندگی از وے ساقط نمیشود و در جانبِ بقا نیز بنده حق نشود قلبِ حقائق مُحال ست اگر گویند فانی در هنگامِ فنا خود را محو و متلاشی مییابد و نام و نشان از ذات و صفاتِ خود نمے بیند وجہِ آن چیست گوئیم که اوصافِ ذمیمہ در لطیفۂ نفس رسوخ تمام دارد و اَنانیّت و رعونت و سرکشی و نافرمانبرداری و جہلِ مرکّب که کمالاتِ عاریتی را از خود دانستہ خود را کامل و خیر یقین کرده بمنزلۂ ذات او گشتہ است لاجرم بزوالِ این صفات زوالِ ذات متصوّر میگردد و باطمینانِ او انقلابِ حقیقت بفہم در مے آید فَہِمَ مَنْ فَہِمَ ✦

مکتوب صد و سی و هشتم (۱۳۸)

بخان محمد بیگ کولابی در شرحِ احوالِ او و بیانِ آنکه با وجودِ بے نہایتی مطلوب منتہی گفتن بجہتِ معنے است ✦ هُوَ ✦ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے که پیش ازین بخدمتگاه فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت آن دید قصور نوشتہ بودند واضح گردید حق سُبْحَانَہٗ و تعالےٰ این دید را زیاده کند که دادِ عجب میدهد و اعمال را قیمت مے افزاید و قابلِ قبول میکند عشیّۂ عرفه[1] در مُراقبہ خود را شتر سوار در مجمعِ عرفات که دیده اید و برکاتِ عجیبہ بشمار رسیده و اکثر خود را در طوافِ کعبہ مییابید و یکبارگے کعبۂ معظمه را در خود یافتید همه نیک و خوب ست از برکاتِ آن اَماکن و از اَنوارِ کعبۂ منوّره امیدوار باشند اللہ تعالی از حقیقتِ آن بہره ور سازد تا را هے بذاتِ بحت پیدا آید

[1] عہ بروز حج نہم ماه ذی الحج بعد دو پہر ۱۲

وازخانہ بصاحبِ خانہ روزنے بکشاید وآنچہ نوشتہ اید کہ بعدازان نسبتے معلوم شد کہ گویا ذاتِ بحت ست الخ گویا اشارتے ست وبشارتے باین ماجری پرسیدہ بودند کہ مطلوب را نہایت نیست پس میباید کہ طلبِ طالب را ہم انتہا نباشد پس منتہی گفتن بچہ معنی باشد بدانند کہ منتہی کسے ست بر آنکہ ابتداءِ مطلوب برسد وسیر الی اللہ را قطع نمودہ داخلِ سیر فی اللہ گردد بعدازان در انتہائے مراتب ست باعتبارِ مراتبِ کمالاتِ محبوب بعضہا فوق بعض ہر قدر سیر در کمالاتِ محبوب مینماید ہمان قدر بمراتبِ انتہا میرسد وعدمِ انتہاءِ مطلوب ہم باعتبارِ کمالات وصفاتِ اوست جواب دیگر آنکہ عدمِ انتہائے مراتبِ وصول چنانچہ اکثرے برانند در حق کسے ست کہ سیرِ او در تفصیلِ اسما وصفات افتادہ باشد گفتہ اند کمالاتِ معشوق را نہایت نیست در ہر آنے بیک کمالے متجلی ست دیگرے گفتہ مَرَاتِبُ الْوُصُوْلِ لَا تَنْقَطِعُ اَبَدَ الْاٰبِدِیْنَ ثالثے گوید شعر

بیزارم ازان کہنہ خدائے کہ توداری ❊ ہر لحظہ مرا تازہ خدائے دگرست ❊ رابعے گوید بیت

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی راسخن پایان ❊ بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی ❊

وراہے کہ حضرتِ ایشان مارا عطا شدہ است راہیست کہ اسما وصفات بطریقِ اجمال درانجا قطع میباید ووصول بذات میسر مے آید ومراتبِ وصول منقطع میشود وانتہا مے پذیرد بخلافِ صاحبِ سیرِ تفصیلی کہ وصول بذاتِ مجرد در حقِ او عنقائے روزگارست کہ او از تجلیاتِ کہنہ بیزارست وبتجلیاتِ تازہ گرفتار واز ذاتِ متجلی کہ ورائے تجلیاتست محجوب ودر راہِ این راہِ اجمال شاہراہِ انبیاست علیہم الصلوٰۃ والسلام وصحابہ کرامِ ایشان علیہم الرحمۃ والرضوان والسلام علی من اتبع الہدیٰ

التحیات والبرکات

مکتوب (١٣٩) صد وسی ونہم

بسلطانِ عبدالرحمٰن بلخی در کمالاتِ قلبِ انسانی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً ومصلیاً حقیقتِ مضغۂ قلبیہ خزینہ اسرارِ معنویہ باد ہر چہ در عالمِ کبیرست در عالمِ صغیر کہ مرآتِ عوالم ست ثابت ست عالمِ صغیر انسان را گویند کہ مرکب از عالمِ خلق وامرست وعالمِ کبیر

ہر چہ در زیرِ عرش ست از افلاک و عناصر و جز آن و آنچہ فوقِ عرش ست از لطائفِ عالمِ امر ست و ہر چہ
در عالمِ صغیر ست در عالمِ اصغر ست کہ قلبِ انسان ست کہ با وجودِ کمالِ صغر جامعِ عوالم ست و با وجود
بساطت بکمالِ وسعت موصوف و مناسبتِ او بذاتِ اقدس بیش از بیش آمد کہ در آنحضرت کمالِ
بساطت و کمالِ وسعت باہم جمع اند لہذا بعد از تصفیہ قابلیتِ آئینہ داریِ آن مرتبہ مقدسہ پیدا
کردہ و بشرافتِ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ مشرف گشت و تصفیۂ قلب وابستہ
است بتحلّی باحکامِ شرعیہ و تزیّن بسننِ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ
و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ و از انہماک در شہوات و لذاتِ نفسانیہ و دوامِ ذکر و مراقبہ و رسوخ
بر محبتِ شیوخ فَعَلَیْکَ بِمُلَازَمَۃِ هٰذِهِ الْخِصَالِ الْحَمِیْدَۃِ لِیَظْهَرَ فِیْکَ عَجَائِبُ الْمُلْکِ
وَاَسْرَارُ الْمَلَکُوْتِ وَتَکُوْنَ مِرْاٰتًا لِاَنْوَارِ اللَّاهُوْتِ

مکتوب صد و چہلم (۱۴۰)

بہ برادر زادۂ حضرتِ ایشان سَلَّمَہُ اللّٰہُ تَعَالیٰ مخدوم زادۂ عالی مرتبہ شیخ عبد الاحد در بیانِ تفوّقِ
حقیقتِ صلوٰۃ بر حقیقتِ قرآنی و حلِ شبہ کہ در اینجا وارد میشود و آنکہ معاملۂ حقائقِ ثلثہ داخلِ
تفضل ست و در تحقیقِ انطباق بحقیقۃ الحقائق و آنکہ قطبِ مدار غیرِ قطبِ ارشاد ست و غیرِ صاحب
نسبتِ قیومیت و آنکہ بعد از عطائے ذاتِ موہوب غالباً معاملہ بہ نزول ست بِسْمِ اللّٰهِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَللّٰهُمَّ لَکَ الْحَمْدُ بِعَدَدِ مَنْ حَمِدَکَ وَلَکَ الْحَمْدُ بِعَدَدِ مَنْ لَمْ یَحْمَدْکَ
وَعَلٰی نَبِیِّکَ وَحَبِیْبِکَ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّۃُ بِعَدَدِ مَنْ ذَکَرَکَ وَبِعَدَدِ مَنْ لَمْ یَذْکُرْکَ وَعَلٰی
اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ کَمَا یَقْتَضِیْ کَرَمُکَ وَیَلِیْقُ بِفَضْلِکَ اَمَّا بَعْد فرزندِ ارجمند شیخ عبد الاحد پرسیدہ
کہ حقیقتِ قرآنی عبارت از مبدأ وسعتِ بیچونی ذات ست تعالیٰ بیان نمایند کہ حقیقتِ صلوٰۃ
عبارت از کدام اعتبار و شان ست بدانند کہ حضرتِ ایشان در حقیقتِ صلوٰۃ برنگاشتہ اند کہ
اینجا کمالِ وسعتِ بیچونی ست پس در حقیقتِ قرآنی مبدأ وسعت ست و اینجا کمالِ وسعت لیکن

برین تقدیر شبه وارد میشود که مبدأ شئ را تقدّم و تفوّق ست بر شئ پس باید که حقیقتِ قرآنی
متقدم باشد بر حقیقتِ صلوٰة و حال آنکه حقیقتِ صلوٰة را فوقِ حقیقتِ قرآنی نوشته اند جواب
میتواند که این مبدأیت در جانبِ عروجِ سالک باشد یعنی شروع وسعت در مدارجِ عروج از حقیقتِ
قرآنی ست و کمالِ آن در حقیقتِ فوقانی و بایں معنی مبدأیت را تاخر ست جوابِ دیگر آنست که
تفوّق از طرفین ست بدو اعتبار حقیقتِ قرآنی چونکه جزءِ حقیقتِ صلوٰة ست چنانچه آنحضرت
نوشته اند که اگر حقیقتِ کعبه است جزءِ اوست و اگر حقیقتِ قرآنی ست هم بعضِ او که صلوٰة جامعِ
جمیع کمالات و مراتبِ عبادت ست که به نسبتِ اصل الاصل کائن ست و شک نیست که جزء را تقدّم ست
بر کل و کل را افضل ست که مشتمل ست برین جزء و اجزاءِ دیگر پس تفوّقِ صوری جزء راست و تفوّقِ معنوی
و رتبی کل را بود نوشته بودند که وصول بحقائقِ ثلٰثه داخلِ تفصیل ست یا نه معاملهٔ این حقائق چونکه
فوقِ کمالاتِ نبوت ست باید که داخلِ تفصیل باشد (سوال ۱۳) نوشته بودند که (جواب ۱۳) وصول بحقیقة الحقائق غیر محمدی المشرب
را میتواند شد یا نه و اگر بطریقِ فنا فی الشیخ باین دولت (سوال ۱۴) مشرف شود آیا لحوق و انطباق تام میسر میشود
یا نه بدانند که لحوقِ تام محمدی راست و غیر محمدی را در ضمنِ شیخِ خود که محمدی ست و صاحبِ انطباق
(جواب ۱۴) اگر میسر شد گنجایش دارد پرسیده بودند که در عهدِ صاحبِ نسبتِ قیومت قطبِ مدار غیر اوست
یا این منصب مسلم باوست بدانند که قطبِ ارشاد غیر او نیست آرے اقطابِ بقعات که اقطاب
جزئیه اند در عهدِ او اگر باشند گنجایش دارد بلکه واقع ست و او بمنزلهٔ کل ست و اینها از انوار و برکاتِ
او مستفیض و مستفید اند لیکن قطبِ مدار غیر اوست که او را انزوا و خلوت ناگزیر ست در زمانِ آن
سرور صلّی اللّٰه تعالیٰ علیه و آله وسلّم میگویند که قطبِ مدار بود و بشرفِ صحبت هم گاه گاه
مشرف میشد لیکن کسے او را نے شناخت الّا ماشاء اللّٰه تعالیٰ و آنچه میگویند که روح را بعد از
مفارقت از بدن فنا نیست این حکم در سائرِ لطائفِ امر هم جاری ست و آنچه میگویند که روحانیت
فلانے ظاهر شد و چنان و چنین افاده نمود و مستفید شد مراد از ان لطیفهٔ روح ست بخصوصه و
الغیب عند اللّٰه سبحانه نوشته بودند که بعد از عطائے ذاتِ موهوب معامله با عروج وابسته میشود

یا نزول یا بہیچ کدام خصوصیت ندارد الخ بدانند کہ صاحبِ این نسبت چونکہ نسبت قیومیت دارد و کارخانۂ تکمیل و ارشاد ہم باو وابستہ البتہ باید کہ صاحبِ نزول باشد و بظاہر و باطن متوجہ خلق بود و اگر این صاحبِ نزول گاہ گاہ عروج ہم نماید گنجایش دارد بلکہ واقع ست وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ عَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب صد و چہل و یکم (۱۴۱)

بمشیخت مآب حافظ عبد الجلیل دہلوی در بیانِ آنکہ ممکن ہر چہ از جنسِ خیر و کمال دارد ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبۂ وجوب ست بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجبِ حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ عَلٰی جَادَّۃِ الشَّرِیْعَۃِ الْعَلِیَّۃِ وَالسُّنَّۃِ السَّنِیَّۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ وَتَرَقِّیْ دَرَجَاتِکُمُ الْمَعْنَوِیَّۃِ فِیْ مَدَارِجِ الْکَمَالَاتِ الْاِلٰهِیَّۃِ صحیفۂ گرامی کہ از راہِ محبت نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسیدہ بہجت و مسرت افزا گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوالِ ظاہر و باطنِ خود برنگاشتہ باشند و این دور از کار را بدعائے خیر یاد آوربوند در یوزۂ امداد ازین کم بضاعت در رنگِ استعارت ست از مستعیر و سوال ست از عاجزِ فقیر ممکنِ بیچارہ ہر چہ از جنسِ خیر و کمال دارد ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبۂ وجوب ست فی نفسہٖ از خیر و کمال تہی ست و از حسن و جمال خالی آری امانات باہل امانات راجع ست عدمے ست وجود نما فقرِ او ذاتی ست و فاقۂ او سرمدی از عدم چہ آید و از شر چہ بر آید بیت

من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے + وز ہیچ و کم از ہیچ نیاید کارے +

آنقدر ہست کہ با بعضے طلبہ کہ نشست و برخاست میکنند آثار معتدبہ در آنہا پدید مے آید و ترقیات مینمایند و بعضے بکمال میرسند آن ہمہ از یمن و برکاتِ بزرگان ست و این کس درمیان نیست بلکہ مربیِ حقیقی حق ست جَلَّ شَانُهٗ مصرعہ از ما و شما بہانہ برساختہ اند + خوش گفت سعدی الشان نیند این ہمہ الحان ز مطرب ست +

اِلَیْهِ یُرْجَعُ الْاَمْرُ کُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَتَوَکَّلْ عَلَیْهِ

مکتوب (۱۴۲) صد و چہل و دوم

بحضرت حقائق و معارف آگاہ جامع علوم ظاہری و باطنی شیخ محمد یحیی دامت برکاتہ در اظہار آلام مفارقت و اشارتے بفیوض و برکات مرقد مطہر حضرت پیر دستگیر رضی اللہ تعالی عنہ بسم اللہ الرحمن الرحیم احمد اللہ علی نوالہ و اصلی و اسلم علی حبیبہ احمد و آلہ احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد ست المسئول من اللہ عز و جل سلامتکم و استقامتکم ظاہراً و باطناً مخدوما ایام مفارقت بامتداد کشید و مہاجرت صوری ضروری بطول انجامید حدیث شوق از شرح بیرونست و قصہ عشق پایانے ندارد و الحال دوستان از طاقت مفارقت نماندہ و مشتاقان را جان برلب آمدہ بزودی تشریف آرند و محبان را از آلام مہاجرت خلاصی دہند ہر چند افسوس ست کہ کسے ازان دیار علیا کہ موطن فیوض و انوار ست باین دیار سفلی کہ منبع کفر و بدعت ست آید از آمدن خود باین دیار ظلمانی و از مہاجرت آن اماکن نورانی کہ نشانے ازان بے نشان دارد و ترجمانی غیب الغیب میفرماید چندان حسرت و ندامت دارد کہ چہ نویسد در اینجا ہم کہ ہست از برکات آنجائے امیدوار ست و چشم بران دوختہ

بیت درین دیار بدان زندہ ام کہ گہ گاہے + نسیم عاطفتے زان دیار مے آید + آرے

اگر بہ نیت زیارت روضہ مطہرہ حضرت پیر دستگیر رض و ملاقات مجاوران آن مرقد منیر بیایند برجاست تا از فیوض و برکات این موطن نیز بہرہ مند گردند و از انوار و اسرار این محال کہ ماخوذ و مستفاد از انوار آن موطن ست نیز مستفید شوند زمین ہند ہر چند پر ظلمت و کدورت ست لیکن چشمہ حیات در ظلمات ست **مصراع** بتاریکی درون آب حیاتست + امروز بقعہ سرہند بطفیل آن دو حرم محترم از کثرت فیوض و انوار رشک ہند و غیرت سند ست آنرا از ہند ندانند کہ دریچہ ولایت است بلکہ نمونہ اسرار نبوت ست طالبان حق جل و علا کہ سر نیازے باین مزار فائض الانوار دارند و از روے صدق طواف این مرقد مطہر مینمایند ازان فیوض و برکات مستفیض و مستفید

میگردند و از یکنوش[۱] بصد جوش و خروش ترک خویش نموده بمطلب میرسند و بسیاری از سکنهٔ این مقام بجهت عدم صدق و ناگرویدن ازین چشمهٔ حیوة خشک کام اند و ازین برکات دست تهی خوش گفت بیت ز هر یک نقطه اش چون نافه تر * شمیم[۲] وصل جانان میزند سر * ولی آن کز برودت در زکام ست * چه داند نافه اش گر در مشام ست * والسلام اولاً و آخراً

پران قطعه

مکتوب صد و چهل و سوم (۱۴۳)

به محمد صادق ٹھٹھی در حل سوال او که فنا و بقا بچه معنی ست زوال وجودی ست یا چیزے دیگر و در دقائق و اسرار فنا * الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی سعادت آثار محمد صادق ٹھٹھی پرسیده بودند که فنا و بقا بچه معنی ست زوال وجودی ست یا چیزے دیگر بدانند که فنا و بقا بشریت از اسرار الٰهی جل شانه ذوقی ست و وجدانی که به بیان راست نیاید و بتقریر و تحریر در نمیگنجد مصرعه لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی * اجماع اهل الله ست که حجاب مطلوب نفس این کس ست انت الغمامة علی شمسک بیت از تست حجاب تو یقین ست * شرط همه مردان همین ست * و تا اثرے ازین کس باقی ست راهے بمعرفت ندارد بیت تا یکسر مو ز خویشتن آگاهی گر دم زنی از راه فنا گمراهی * پس بکلند[۳] کوه بشریت را از بیخ و بن باید کند تا انتفائے حقیقی روئے نماید و نیستی ذاتی پرده بکشاید و شک نیست که احکام بندگی از بنده هیچ گاه ساقط نیست و بنده هرگز حق نشود و این دلالت بر بقائے بنده دارد پس آنچه مقرر قوم ست با این چگونه جمع شود و بودن و نابودن بیک آن بچه روش متصور گردد مصراع میباش و مباش مشکل این ست عقل عقیل بحل این اشکال پے نبرد و کشف این معما را محال انگارد سابقهٔ عنایت باید که این معما بکشاید و حل اشکال نماید و محال را بحال امکان آرد عرفت ربی بجمع الاضداد در آنحضرت جمع اضداد ست و احکام متضاده باهم آمیخته اگر عارف متخلق هم مورد احکام

بود

[۱] نوش بواو مجهول شیرین و گوارا و آب حیات بمعنی زندگی و شهد و تریاق ۱۲ غیاث [۲] باد بوئے خوش برآمیخته ۱۲
[۳] کلند بروزن سمند آله آهنی که بدان زمین را برائے زراعت بکاوند ۱۲

متضادہ گردد چہ مستبعد باشد اثباتِ وجود و سلبِ وجود در آنحضرت جمع اند اگر بود و نابود در عارف جمع شود گنجایش دارد

مکتوب (۱۴۴) صد و چہل و چہارم

بشیخ محمد مومن گیلانی ثم برہانپوری در تعبیرِ وقایع او و بشارتِ حصولِ بعضے مقاماتِ عالیہ و حلِّ سوال کہ نمودہ بود و با بشاراتِ عالیہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ ربّ العٰلمین وسلام علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ اما بعد سعادت آثار شیخ محمد مومن واقعہ چند دیدہ بود و بفقیر نوشتہ وسوالے ہم نمودہ واقعہ اُولیٰ از الجنس ایراد مینماید واقعہ اُولیٰ آنکہ روز جمعہ بتاریخ بیستم شہرِ محرم الحرام در خدمتِ حضرتِ ایشان بزیارتِ روضہ منورہ رفتہ درون روضہ مراقب بودند و حضرت ایشان سلّمہ اللہ سبحانہ بر سر تربت حضرت امام المریدین مراقب نشستہ بودند ناگاہ مشہود این حقیر گردید کہ نورِ عظیم از جانب قبلہ نمایان شد و عالمے را احاطہ کردہ در محاوطِ روضہ منورہ درآمد و در جاے کہ حضرت ایشان مراقب بودند مدتے توقف نمود معلوم کردہ شد کہ در آن نور حضرت خاتمیت اند علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام دران اثنا بخاطر این کمترین گذشت کہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام در باب حضرت ایشان ما چہ میفرمایند مقارن این خطرہ حضرت رسالت پناہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودند کہ من صافح الشیخ المعصوم او محمد المعصوم فقد صافحنی بعد ازان آن نورِ عظیم از انجا انتقال فرمودہ بر دروازہ روضہ منورہ حضرت مجدد الف ثانی رسید توقف ورزید و نورے از قبر منور حضرت مجدد الف ثانی باستقبال آن نور برآمدہ ملحق شد و در وقت انتقال نور فرمودند قول الشیخ احمد حق بعد ازان آن نور منتقل گردیدہ بمدینہ سکینہ علیٰ ساکنہا افضل الصلوات واکمل التحیات رسید و در روضہ منورہ مطہرہ درآمد در آن وقت از ینجا تا مدینہ منورہ ہم در نظر این حقیر روشن بود و روضہ شریفہ نیز مشہود بود بعد از وصول بروضہ منورہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ باز این لفظ را میفرمایند من صافحہ فقد صافحنی مخدوما درین واقعہ کہ حضرت خاتمیت علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام

افضل الصلوات واکمل التحیات

نامِ این دو راز کار را بر زبانِ خود دو بار آورده از راهِ کرم و عنایات مبشّر ساختند سرِ افتخار را به اوجِ
افتخار رسیده و دست بدامنِ مرادِ این قلیل البضاعة در زده با این همه خرابی هیچگونه خود را قابلِ
این خطاب نمی فهمد اما ؎ با کریمان کارها دشوار نیست **بیت** میتوانی که دهی اشکِ
مرا حسنِ قبول ☆ ای که دُر ساختهٔ قطرهٔ بارانی را + و آنکه در واقعهٔ دیگر از جانبِ حضرتِ ایشان
ما قدّسنا الله سبحانه بسرّه بشما خلعتِ حقیقهٔ صلوة عطا شده باز این فقیر آنرا بشما
پوشانیده است تعبیرِ آن همان است که در توجّهِ آخرِ این حقیر بشما بشارتِ حصولِ این نسبتِ
علیه داده و نصیبی احساس نموده و آنچه در صفِ نماز در قعده داخل شده اید و میگوئید که این
صفِ انبیاءست علیهم الصلوات والتسلیمات والبرکات نیک و مبارک است حق سبحانه
وتعالی از برکاتِ ایشان درین مقامِ شگرف بهره ور گرداند و شمّه از روائحِ صلوةِ شان بمشامِ
جانِ امثالِ ما واپس ماندگان برساند هر چند از اخیرِ نماز بهره بود و از قعدهٔ شان نصیب شود و
رضوانٌ من الله اکبر و آنچه میفرمایند که ترا از حقیقة الحقائق نصیبه است بشارتیست شگرف
امیدوار باشند پرسیده بودند که سبب چیست که در تسلیکِ طلاب بشارتِ لحوق بحقیقة الحقائق
بعدِ وصول بحقائقِ ثلثه میگوئی و حال آنکه این هر سه حقیقت داخلِ مراتبِ وجوبی است و حقیقة
الحقائق از حقائقِ امکانی حلّ این مقام باید نمود که خاطرِ این مسکین مدتیست که مشوّش است
مخدوما هیچ اشکال نیست در لحوق بحقیقة الحقائق و وصول بحقائقِ ثلثه هیچ ترتّب و توقّف
روا است که لحوقِ مذکور شود و وصول بحقائق میسّر نیاید و نیز میتواند که وصول صورت بندد و لحوق
نشود که انبیاء علیهم الصلوة والسلام از حقائقِ خویش بحقیقهٔ کعبه فما فوقها رسیده اند و
کسی که برقدمِ ایشان است از حقائقِ شان میتواند که برسد و حقیقة الحقائق درمیان نیاید و بعد از
وصول اگر بتوسّطِ شیخِ خود بحقیقة الحقائق ملحق شود گنجایش دارد چنانچه پیش از وصول هم رواست
که بآن حقیقت برسد و از همین گذرست آنچه فقیر بعضی از یاران بشارتِ لحوق بعد از وصولِ
شان بحقائقِ سه گانه داده است این کلیه نیست بلکه اتفاقیه است که بعد از وصولِ توجّه باین جانب

واقعہ شدہ است والا قبل از وصول اگر توجہ واقع شود میتواند کہ لحوق مذکور حاصل شود آرے در مادۂ محمدی المشرب اگر لحوق بیش از وصول گفتہ شود گنجایش دارد چہ راہ وصول او بحقائق لحوق ست بحقیقۃ الحقائق والعلم عند اللہ عز وجل والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۱۴۵) صد و چہل و پنجم

بسلطان عبد الرحمن بلخی در فضیلت ذکر و شرح احوال او بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و بیاد حق جل و علا معمور اند بندہ چون حق تعالیٰ را یاد کند حق سبحانہ نیز آن بندہ را یاد فرماید فاذکرونی اذکرکم و در صورت دوام ذکر ازین جانب از انجانب نیز دوام ذکر خواہد بود ازین کدام سعادت زیادہ تر بود کہ صاحب و مولائے حقیقی جلت عظمتہ ہمیشہ دریاد بندہ باشد و بندہ ہموارہ مورد فیوض او بود تعالیٰ نوشتہ بودند کہ گاہ گاہ خود را بالیدہ مییابد کہ خانہ را از خود مملو مے بیند آئین دیدا صیل ست و مشعر ست از جامعیت استعداد امید کہ ازین ہم بالیدہ تر گردند و آفاق را بگیرند نوشتہ بودند خود را آراستہ بلباس سبز و مزین بزیور ہا مشاہدہ کردہ مخدوما مطالعہ این معنی خوشوقت ساخت این دید از نسبت بلند خبر میدہد و مبشر نسبت عالی والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۱۴۶) صد و چہل و ششم

بشیخ میر ہلوی در شرح احوال او و اشارتے بہ بشارت الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفہ گرامی رسید مسرور و خوشوقت ساخت حق سبحانہ بجمعیت و استقامت ظاہر و باطن دارد و فان الاستقامۃ فوق الکرامۃ نوشتہ بودند کہ مخلصی از تنگنائے وہم و خیال کہ شعبہ ہائے نتائج سلوک و جذبہ اند حاصل نقد وقت دارد و مطمح نظر جز اصل الاصول نمے پندارد مخدوما خلاصی از قید وہم و تنگنائے خیال درین نشاء فانیہ اشکال دارد موطن وصل

بروجہ کمال آخرت ست وہنگام لقا زمانِ موت اَلْمَوْتُ جِسْرٌ یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ موت ست کہ خلاصی ازین قیدمے بخشد وازین تنگنائے مے برآرد مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ درین حیاتِ دنیاوی نادرست کہ ازین ورطہ نجات یابد ومطلوب را بے تختِ خیال در آغوش کشد ہمان سخن استادِ شیخ ابوسعید ابوالخیرست کہ این ازان نادرہا ست نوشتہ بودند باوجودِ این نائرہ عطش در جوش ست ونائرہ تپش در خروش بلے تحیر وعجز ہمہ وقت دامنگیرست وہرچند از تنگنائے وہم وخیال وارستہ است لیکن ممکن بیچارہ مشکل کہ پا از امکان بیرون نہد ومقید از قید وارہد **بیت** سیہ روئی ز ممکن در دو عالم + جدا ہرگز نشد واللّٰہ اَعْلَم + ممکن باز واجب تعالیٰ چہ دریابد ومقید از مطلق چہ فراگیرد پس عجز ہمہ وقت دامنگیر بود وزبانہ عطش وتپش در التہاب باشد نوشتہ بودند کہ انس بے کیف والفت بیچون بغایت لطافت از دائرہ خلت مفہوم میگردد وگاہ گاہے نصیبے قلیل از مرکز آن دائرہ نیز فیض رسان ست مخدوما شکر این عطیہ بجا آرند وازدیاد وتقویت آن خواہند در حضور ہم حرفے از احوال آن مذکور شدہ بود حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ ظہور فرمود اللّٰہ تعالیٰ از زلتِ خطا محفوظ دارد

اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَآئِقَ الْاَشْیَآءِ کَمَا ھِیَ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۴۷) صد وچہل وہفتم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی درجوابِ کتابت او بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَافِیَتُکُمْ وَ اسْتِقَامَتُکُمْ ظَاھِرًا وَّ بَاطِنًا فَاِنَّ الْاِسْتِقَامَۃَ فَوْقَ الْکَرَامَۃِ وَیَشْھَدُ لِھٰذَا الْمَعْنٰی مَا وَرَدَ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَۃُ ھُوْدٍ مکاتیب شریفہ متعاقب رسید مسرت بخش گردیدہ چون متضمن احوال واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ ہمیرین منوال ابوابِ ترقیات را مفتوح داراد ودر سایہ سرادقاتِ نبوی وجوارِ حقیقت مصطفوی عَلٰی صَاحِبِھَا اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ

واکمل التسلیمات والبرکات جاذبهٔ امثال ما بوالهوسان را این قسم آرزوهای محض تمنی
است بیت کجا ما و کجا زنجیر زلفش * عجب دیوانگی کاندر سر افتاد * ما را از همه چیز سوگ هجر
و ماتم عصیان ناگزیرست اظهار شوق ملاقات نموده بودند فقیر را نیز مشتاق دانند والسلام
اولاً و آخراً

مکتوب (۱۴۸) صد و چهل و هشتم

بخان محمد بیگ کولابی در شرح احوال و بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده
الذین اصطفی احوال و اوضاع مستوجب حمدست المسئول من الله تعالی عافیتکم و
استقامتکم ظاهراً و باطناً لتکون وسیلة لنیل الدرجات و علو الحالات کتابتیکه
از راه محبت فرستاده بودند رسیده مسرت بخش گردید نوشته بودند هرگاه نظر بذات محبوب می افتد
خود را محجوب می یابد علاج دیگر نمی یابد مگر که خود را نیست و نابود کند و هر چند سعی بیشتر میکند جهل
خود را زیاده تر می یابد چرا محجوب نیابد که هنگام جلوهٔ معشوق عاشق خود را بے مناسبت می یابد
و قابل تقابل او نمی بیند بلکه تاب تقابل ندارد میخواهد که رخت بصحرای عدم کشد و از خود نام
و نشانی نگذارد بیت بلی هر جا بود مهر آشکارا * سها را جز نهان بودن چه یارا * سالک
هر چند سعی بیشتر میکند در نیستی خود میکوشد و هر چند نیستی بیشتر جهل و حیرت بیشتر و از صفات
کمال که علم از جملهٔ آنست تهی تر نوشته بودند در ادای نماز خصوصاً در ادای فرائض و تلاوت
قرآن مجید عجب وقت میگذرد شکرانهٔ آن وقت را بکدام زبان ادا تواند کرد مخدوما نماز معراج
مومن است و موطن قرب خاص الخاص حالت و لذتی که در ادای آن روی دهد خصوصاً در
ادای فرائض بیشتر کمال الکمال است از ذوق و شوق یاران خود نوشته بودند شکر خداوندی
جل شانه بجا آرند و در کار و بار خود سرگرم باشند و از مکر او تعالی ایمن نبوند و ترسان و لرزان
بوند و از یاران فقیر از اهل ابتدا هر که اظهار ذوق صحبت شما نماید با و صحبت دارند و توجه نمایند
والسلام علی من اتبع الهدی *

مکتوب صد و چهل و نهم (۱۴۹)

نسخه: یکصد

بمیر بیگ کولابی در تحقیقِ ظهورِ عدمیتِ ذاتیه و کمال بودنِ آن با وجودِ شرارت و نقص که در نهادِ عدم ست الله تعالی بر جادهٔ شریعتِ علیه و سنتِ سنیهٔ مصطفویه علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة مستقیم و مستدیم داشته بجذباتِ قویهٔ معنویه مکرم و ممتاز دارد کتابتے که از راهِ محبت فرستاده بودند رسیده مسرت بخش گردید نوشته بودند در خود نه غیبتے یابم و نه حضور و نه جمعیت خود را عدمِ محض مییابم آری غیبت و حضور و جمعیت همه از منتسباتِ این کس ست واز اوصافِ او تا از منتسبات خالی نشود واز اوصاف تهی نگردد ظهورِ عدمیتِ ذاتیه که کمال است در حقِ سالک محال ست اگر گویند عدم شرِ محض ست و نقصِ خالص که رائحهٔ خیریت ندارد در ظهورِ آن چه خیریت ست و کدام کمال و همچنین در سلبِ اوصافِ کمال چه کمال ست بلکه سراسر نقص و شرارت ست گویم آنچه ذاتیِ ممکن ست عدم ست و صفاتِ کمال از وجود و توابعِ وجود همه در وے مستعار و مستفاد از مرتبهٔ وجوب ست و عکس و پرتو صفاتِ آن مرتبه است و ممکن بواسطهٔ این انعکاس عدمیتِ ذاتیه و نقص و شرارتِ جبلی خود را فراموش کرده است و کمالاتِ عاریتی خود را خیر و کامل خیال کرده است واز این خیالِ فاسد و جهلِ مرکب مصدرِ انانیت و خودی گشته و دعوی شرکت در اخصِ اوصافِ او پیدا کرده وندائے انا ربکم الاعلی از نهادِ او سرزده[۱] پس کمال در حقِ او آن بود که از عدمیتِ ذاتیه خود آگاه شود و کمالاتِ عاریتی را باهلِ آن حواله نماید واز انانیت و جهلِ مرکب وارهد واز دعوی شرکت که سدِ راهِ وصولِ او گشته است نجات یابد و نفس را از اماره گی برآرد و بفنائے حقیقی مشرف گردد سعادت آثارا هر که از یارانِ فقیر که شغل خوب نه فهمیده است با و توجه بکنند و اجازتِ طریقهٔ قادریه را موقوف بر حضور دارند والسلام +

۱ه در رنگِ فرعون ۱۲

مکتوب (۱۵۰) یکصد و پنجاهم

بشیخ محمد باقر لاهوری در شرح احوال او و احوال یاران او بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد
والصلوة وارسال التحیات میرساند مکتوب شریف رسیده بهجت افزا گردید از نزول
لطائف عالم امر جدا جدا بعالم خلق نوشته بودند بوضوح پیوست از نزول لطائف عالم خلق
نوشته آن هم نزول کرده باشند چه عالم خلق را در رنگ عالم امر عروجے ست که روبحق ست
جل وعلا و نزولے ست که روبخلق ست نزول اتم والبته بنزول این لطائف عشره است
از عدم حصول صورت معلوم در مدرک با وجود معلومیت که تعلق باصل معلوم گرفته است نه بظل
آن که نوشته اند بس عالی ست واز معاملات مخصوصه حضرت ایشان ماست عقل عقیل
مشکل که باین دقیقه پی برد از غرائب روزگار ست که شخص غائب را از حسن تعلق کند و بی
حصول صورت بود من لم یذق لم یدر آنچه از ادراک نسبت محبوبیت ذاتیه و بهره یافتن
از تعینات ثلثه علمی و وجودی و حبی و رفع خطره از دماغ و ازدیاد التذاذ از ایلام نسبت
بانعام که در کتابتهاے متعدده برنگاشته بودند چیزهاے عظیم و عالی ست اکثر این امور از
خصائص حضرت پیر دستگیر ست قدس الله سبحانه بسره العزیز مطالعه آن لذات
معنویه بخشید حق جل وعلا از سائر کمالات آنحضرت نیز بهره مند سازد و ابواب ترقیات
را مفتوح دارد انه قریب مجیب از ظهور خیریت خاتمه و خود را ملیح و جمیل و نمکین یافتن که نوشته
بودند نعمتے ست بزرگ مبارک باشد لیکن الهام چونکه ظنی ست ابهام برجاست نوشته بودند
که محمد فاضل مناسبتے بولایت اخفی و مبدائیت علم و شرکت افراد عالم با خود در بعضے افعال
در نماز و انوار حقیقه کعبه معظمه بل تحقق بآن و قلوب خمسه و قلب بسیط و وسعت مضغه مے یابد
و محمد عارف و محمد زاهد مناسبتے بافراد ذات و تصفیه خاک و سعت مضغه معلوم میکنند ملا جمال
و عبد الواحد بولایت کبری رو آورده اند همه واضح گردید و خوشوقت ساخت اللهم اکثر

اخوانناً فی الّذین مخدوما بعضے طلاب را اموری که از قوت بفعل نمایده است گاه باشد که بطریق
اندراج یا انعکاس یا تخیل تصور آن ظهور نماید و هنوز وقت آن نرسیده باشد درین کار تأمل
نیک در کار است و نیز تأمل در اوضاع و اطوار آنها و استقامت و عدم استقامت شان
ملاحظه کرده حکم باید نمود در مادهٔ این یاران که احوال آنها نوشته اید نمیگویم بلکه این کلیه است
که مخطور خاطر دوستان باشد والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدیٰ

مکتوب (۱۵۱) یکصد و پنجاه و یکم

بخواجه محمد شریف بخاری در شرح واقعه او بسم الله الرحمن الرحیم حمداً لله سبحانه
که احوال و اوضاع بر نهج استقامت است امید که آن عزیز نیز بسلامت و بعافیت باشد و
باستقامت ظاهری و باطنی موصوف بود مکتوب شریف رسیده خوشوقت ساخت درین ایام
بکرم الله تعالی در آزار خفت است لیکن قدرے از درد باقی است طاقت استادن نیست
نماز را نشسته چار زانو میگذارم الحمد لله علی کل حال واعوذ بالله من حال اهل النار
وآنچه دیده اید که شما را از زیورهاے درخشان از مروارید پوشانیده اند و بعد ازان میگویند که این
نسبت محبوبیت است بر تو مبارک باد بشارت است شگرف اگر از قوت بفعل آید و از گوش
باغوش رسد حمداً لله سبحانه که عبارت شما خبرے از فعل میدهد و رنگ از آغوش مے آرد
که نوشته اید ازین بشارت خرم و سربلند گردیدم چون بوقت خود مرا آورند آثار و علامات خاص
همچو باران نیسان ریزش میشد تا سه روز این معامله سرشار قیام داشت الحال هم خاطر
بران مشاهدات مرعی میدارد گویا همان وقت حاصل است از مطالعه این سطور خاطر بسے مسرور
شد و امید وار ساخت رب زدنی علماً والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۱۵۲) یکصد و پنجاه و دوم

بشیخ بایزید سہارنپوری در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود و شرح احوال بارے کہ نوشتہ بود بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً للّٰہ العظیم و مصلیاً علیٰ رسولہ الکریم احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول والمامول عافیتکم واستقامتکم ظاہراً و باطناً صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید وقائعے کہ دیدہ اید و نوشتہ نیک و روشن ست و آنکہ ہفت کوشک دیدہ اید و شش کوشک را تعبیر بلطائف ستہ کردہ اید و تعبیر کوشک ہفتم درخواستہ اید مخدوما این ہفت کوشک گویا عبارت ازان ہفت گام ست کہ حضرت ایشان ما قدسنا اللّٰہ سبحانہ بسرہ در مکتوبات خویش برنگاشتہ اند کہ این راہ کہ ما در صدد قطع آنیم ہمگی ہفت گام ست پنج ازان از عالم امر و دو از عالم خلق کہ نفس و قالب باشد غایۃ ما فی الباب کوشک ہفتم کہ در غایت رفعت ست نظر بکمالات ولایت کہ عالم امر در انجا اصل ست و عالم خلق تابع آن لطیفہ اخفی ست کہ منتہای عالم امر ست و ولایت را فوق آن لطیفہ و اصل آن قدم گاہے نیست و نظر بکمالات نبوت کہ در انجا عالم خلق اصل ست و عالم امر طفیلی آن لطیفہ قالب ست کہ متضمن عناصر اربعہ است و محتوی بر جزو ارضی کہ بالاصالت نصیب از کمالات نبوت آنراست و فی الحقیقۃ فوق لطائف عشرہ است و پستی خاک سبب رفعت او گشتہ است موافق تعبیر شما آنست کہ کوشک ہفتم ہمین لطیفہ قالب بود چہ تعبیر شش کوشک اول بشش لطیفہ کردہ اید کہ پنجگانہ عالم امر و لطیفہ نفس ست لاجرم کوشک ہفتم لطیفہ قالب باشد و ہر چند در کمالات نبوت قدم راسخ بود کمالات جزو ارضی بیشتر جلوہ گر شود و در جات آن واضح تر گردد احوال شیخ عبداللّٰہ کہ از شما اخذ طریقہ نمودہ است نوشتہ بودند کہ صفات را باصل ملحق میباید و خود را ازان خالی مے بیند اما چون جہل بسیار دارد بتفصیل احوال خود مطلع نمیشود از حقیقت حال او طلاع بخشند مخدوما آنچہ او میباید سنجیدہ و درست ست این قسم شخص را صاحب جہل بسیار نمیتوانم گفت از کجا کہ چیزہائے دیگر ہم دارد کہ ازان جاہل ست این دید نتیجہ تجلی صفات ست و منبی از فنای نفس

[1] کہ بسبب ترکیب از عناصر اربعہ بجائے چہار شمردہ میشود ۱۲

وکمالِ این فنا آنست کہ چنانچہ صفاتِ کمال ملحق باصل شدند وغیر از عدم در سالک نماند این عَدَم کہ مرآتِ کمالات بود نیز بعدمِ مطلق ملحق شود آن زمان از عارف نہ عین ماند ونہ اثر لَا تُبْقِیْ وَلَا تَذَرُ بعد ازان بحکمِ مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ معاملہ بقاست ومعاملہ ولایتِ کبریٰ در پیش ست فنا وبقا ہرچند در ولایتِ صغریٰ صورت بستہ بود لیکن حقیقتِ فنا وبقا در ولایت کبریٰ ست انگارم کہ لحوقِ عدم خاص بعدمِ مطلق از خصائصِ این ولایت ست وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۵۳) صد وپنجاہ وسوم

بشیخ ابو المکارم در ترغیب طلب وفوائدِ صحبت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند صحیفہ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسید اظہارِ تأسف وتألم بر فقدانِ دولتِ صحبتِ شیخ خود قُدِّسَ سِرُّہٗ نمودہ بودند واضح گردید اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ آنچہ تقدیر ست ناگزیر ست لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ ہنوز ہیچ نرفتہ است **مصراع**

گر درے بستہ شد ابدل دیگرے بکشایند ٭ لوازمِ طلبگاری بجا باید آورد واز ہر جا بوئے از مطلب بمشامِ جان برسد از پئے آن باید شد ایامِ فرصت بسے مغتنم ست دوبارہ در دنیا آمدنی نیست دریوزۂ این معنی ازین دور از کار تمنائے بیش نیست مَعَ ذٰلِكَ ہر آنچہ نقدِ وقت ست ہرچند ہیچ نیست از دوستان دریغ نیست لیکن مدارِ طریقۂ ما بر صحبت ست قرب وبُعد چگونہ یکسان بود کہ اُویس قرنی بمرتبۂ ہیچ صحابی نرسد در طرقِ دیگر ہم ہرچند قرب وبُعد یکسان نیست امّا درین طریقۂ علیّہ مدار بر صحبت ست در طرقِ دیگر باین مثابہ نیست آرے مریدِ رشید باندازہ محبت وربطِ معنوی کہ بشیخ مقتدا دارد اخذِ فیوض وبرکات از باطنِ شیخ در غیبت او نیز مینماید وبرابطۂ درونی جذبِ معانیِ خفیۂ او میکند لیکن حصولِ معرفت ووصول بدرجاتِ ولایات غالبًا منوط بصحبت ست لَا تَعْدِلُ بِالصُّحْبَۃِ شَیْئًا کَائِنًا مَّا کَانَ فقیر نیز از توجہِ ظہر الغیب خود را دریغ نمیدارد اِنْشَآءَ اللّٰہُ تَعَالٰی حق سُبحانہٗ از باطنِ بزرگان فیض مند گرداند بمنّہٖ

وکمالِ گرمیه اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و علاجِ علتِ معنوی را درین فرصتِ یسیر بذکرِ کثیر جویند و احبه دور افتاده را بدعاءِ خیر یاد آرند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و پنجاه و چهارم (۱۵۴)

بفرزندانِ حقائق و معارف آگاه خواجه محمد حنیف کابلی در عزاءِ خواجه مرحوم و نصائح فرموده

بسم اللّٰه الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰه وسلامٌ علیٰ عبادِه الذین اصطفیٰ برخوردارِ سعادت آثار خواجه عبید اللّٰه مع برادر و همشیرها بکمال رسند و عصمت پناه والدهٔ این نورچشمان و سائرِ اهلِ طریق که در انجا اقامت ورزیده اند و در خدماتِ ایشان قیام دارند از ینجانب سلامِ عافیت انجام خوانند و بر جادهٔ شریعتِ غرا و سنتِ مصطفیٰ علیهِ وعلیٰ آلهِ الصلوٰت و البرکات والتسلیمات العلیٰ مستقیم و مستدیم بوند و بر محبت و متابعتِ شیوخ برسوخِ تام باشند از شنودنِ این حادثهٔ جانکاه چه نویسد که برین دوستان چه قسم الم و اندوه و چه نوع فراق و مصیبت روی داد و لیکن چون بارادہ و تقدیرِ مولائے حقیقی ست جل شانه غیر از رضا و تسلیم چاره و گزیر نیست ما هم صبر کردیم شما هم صبر کنید و به فعلِ حق جل وعلا راضی و شاکر باشید و گذشتگان را بدعا و صدقه یاد آرید و از فیوض و برکاتِ خواجه مرحوم امیدوار باشید و از مزارِ پر انوارِ او همواره دریوزه نمایند و یاران را باید که آنجا را معمور دارند و طریقهٔ خواجه را نیک رعایت کنند و حلقهٔ ذکر و مشغولی را برپا دارند و خدمتِ آینده و رونده نمایند و در رضامندی و خدمتگاریِ فرزندانِ خواجه بجان کوشند و طفلان را نیک تربیت کنند و تعلیمِ آداب نمایند نماز پنجوقت در جماعت حاضر شوند و سبق بے ناغه بخوانند چه کنیم ما از ایشان دور افتاده ایم جگر میسوزد امیدواریم که حق سبحانه و تعالیٰ ایشان را ضائع نگذارد و بکمال برساند انه قریبٌ مجیبٌ

بیت
زهجرِ دوستان خون شد درونِ سینه جانِ من + فراقِ همنشینان سوخت مغزِ استخوانِ من + والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۵۵) صد و پنجاه و پنجم

بشیخ انور نور سرائی در تعبیر واقعه که دیده بود و ایمای بحقائق ثلثه ٭ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتی که از راه محبت فرستاده بودند رسید خوشوقت ساخت واقعه که حضرت رسالت پناه را صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ در آن دیده اند و عنایات مشاهده نموده نیک و مبارک ست و بشارتست و آنچه که دیده اند که گنبد سفید عجیب بسیار مزین سه محراب دارد و خود را در میان دیدم بعد از آن مکشوف و معلوم شد که این گنبد حقیقة الحقائق ست و این سه محراب حقائق ثلثه است و نیز نوشته اند که در حقیقة الحقائق ترقی بسیار می بینم گویا تو کشان کشان میبری مطالعهٔ آن بسیار محظوظ ساخت حق سبحانه وتعالی ترقیات بی اندازه نصیب وقت گرداند و از حقائق اربعه بهره ور سازد و اتصالی بحقیقة الحقائق بفهم می در آید وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالٰی نوشته بودند که فرق در هر سه حقیقت معلوم کردم حقیقت کعبه بمقام دل تعلق دارد و حقیقت قرآنی بمقام روح تعلق دارد و حقیقت صلوة بمقام لطیفهٔ اخفی تعلق دارد مخدوما این معنی محل تأمل ست درین باب نیک تدبر کنند آنچه از کلام حضرت ایشان ما معلوم میشود آنست که کعبه را بیمین و یسار که مقام قلب و روح ست تعلق نیست آنحضرت رض در جلد ثانی در مکتوب هفتادم برنگاشته اند در انسان چنانچه قلب او نمونهٔ عرش رحمن ست جَلَّ سُلْطَانُہٗ و ظهور قلبی او انموذج ظهور عرشی ست از بیت الله نیز در انسان نشانه است که میانه است و از یمین و شمال بیگانه است و بحسن بسبقت یگانه است الخ معاملهٔ این حقائق بس نازک ست دست فکر امثال ما بوالهوسان از دامان آن کوتاه ست انتهی وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّآخِرًا وَعَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا

مکتوب (۱۵۶) صد و پنجاه و ششم

بشرافت و نجابت پناه خواجه عبد الصمد کابلی در مواعظ دینی و بیوفائی دنیای دنی بِسْمِ اللّٰہِ

الرَّحمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند اَحوال ہمہ حال مستوجب
حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ وَالْمَاْمُوْلُ سَلَامَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاہِرًا وَّ بَاطِنًا افسوس کہ عمر
بسر آمد و ہیچ عمل از دست نیامد حجت درست شدہ است بیوفائی دنیا بدیہی اوّلی گشتہ و فتن و
مَصائب پے در پے مے آید و دوستان جگر گوشہا در رحیلند و ہیچ تنبہ و تذکر نیست و توبہ و
انابت نہ غفلت در تزاید ست و معاصی در افزونی اَوَلَا یَرَوْنَ اَنَّہُمْ یُفْتَنُوْنَ فِیْ کُلِّ
عَامٍ مَّرَّۃً اَوْ مَرَّتَیْنِ ثُمَّ لَا یَتُوْبُوْنَ وَلَا ہُمْ یَذَّکَّرُوْنَ این کدام ایمان ست و چہ
مسلمانی نہ از کتاب و سنت پند پذیر میشود و نہ از مشاہدہ آیاتِ بینات عبرت میگیرد باید اندیشید
کہ یاران و ہمنشینان کہ پار و پارار سال یکجا ہم سفر و ہم بستر بودند و مونس و ہمدم کجا شدند مصراع
کجا رفتند آن یاران کہ بودند مونس و جانی + ہیچ اثرے از انہا پیدا نیست و ہیچکس نشانے از انہا
نمیدہد بیت چنان خرمن عمرِ شان شد بباد + کہ ہرگز کسے زان نشانے نداد + اَللّٰہُمَّ
لَا تَحْرِمْنَا اَجْرَہُمْ وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَہُمْ پس مارا و اپس ماندگان ناگزیر ست کہ عمرِ دو روزہ را
بغفلت نگذرانیم و بخوابِ خرگوش نسازیم و باین سرائے فانی دلبند نشویم و فریفتۂ این قحبۂ
غدار نگردیم و تمام بمراضیِ مولائے حقیقی جَلَّ شَاْنُہٗ سازیم و از کیدِ نفس و شیطان و از گردابِ ہوا
و ہوس کنارہ گیریم و گور و قیامت را در نظر داشتہ خود مارا در عِدادِ اَموات داریم و عُدَّ ١٩
نَفْسَکَ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُوْرِ و از حیوۃ و وجودِ موہوم منخلع گشتہ بموتے کہ پیش از موت ست
پردازیم و بعدمیتِ ذاتیہ و نیستیِ اصلیہ خود سازیم معدوم کہ بر خود اَحکامِ موجود جاری سازد
و بعنوانِ وجود و انماید و نیست کہ تہمت ہست شود مضحکۂ خلق شود بیت و صافیِ خود
بر غمِ حاسدِ تاکے + ترویجِ چنین متاعِ کاسد تاکے + ہستی و توابعِ آن بااہلِ ہستی و موجودِ
حقیقی شایان و سزاوارست و وضعِ شئے ست در موضعِ خود کمالِ ممکن در نفیِ کمال ست
از وے و خیریتِ او در سلبِ خیریت بیت در عالم ما ز ما جز نام نماند + و از صبح وجود ما جز شام نماند ٢٠

لـه عن ابن عمر قال اخذ رسول الله صلے الله علیه واله وسلم ببعض جسدی فقال کن فی الدنیا کانك غریب او
عابر سبیل وعدّ نفسك من اهل القبور رواه البخاری ١٢ مشکوة باب الامل والحرص

ع چلی خسرو گھر آپنے سانجھ پڑی سب دیس ۵۱ ماُمول از دوستان دعاے سلامتی خاتمہ است ٭

مکتوب (۱۵۷) صد و پنجاہ و ہفتم

بشیخ محمد باقر لاہوری در شرحِ احوالِ او کہ متضمن بعضے اسرار بودہ و اذواقِ خاصۂ خود و احوالِ ترقیاتِ یارانِ خود کہ کمالاتِ اکتساب میان محمد باقر نوشتہ بودند مطالعہ آن لذاتِ معنویہ بخشید این قسم اسرار و معاملات کہ شمار ابآن نواختہ اند و تاثیرِ صحبت عطا فرمودہ از غرائبِ روزگار ست اگر گرد عالم گردند معلوم نیست کہ تمثال و انموذجِ آن جاے دیگر یابند اِعمَلُوا آلَ دَاوٗدَ شُکرًا وَ قَلِیلٌ مِّن عِبَادِیَ الشَّکُور ٭ بیت سعادتہاست اندر پردہ غیب ٭ نگہ کن تا کرا ریزند در جیب ٭ لیکن اسرارِ مقطعات کہ لازم الاستتارست و قطع البلعوم در شان آن آمدہ است و حضرات ایشان مابعد از قرنِ اول بآن ممتاز اند امریست دیگر مصراع لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی ٭ امیدواریم کہ امثالِ این دور از کاران بحکمِ وَلِلاَرضِ مِن کَاسِ الکِرَامِ نَصِیبٌ بے بہرہ نباشند و قطرہ ازین زلالِ حیوٰۃ در کامِ جانِ این تشنہ لبان چکانند چون شما حق جوارِ این اسرار پیدا کردہ اید و در اطرافِ آن گردیدہ امیدواریم من حَامَ حَولَ الحِمٰی یُوشِکُ اَن یَّقَعَ فِیہِ و از طاحت و محبت ذاتیہ و جز آن کہ مینویسید بوضوح انجامید اَللّٰھُمَّ زِد زیادہ برین طاقتِ نوشتن نیست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۵۸) صد و پنجاہ و ہشتم

بملا محمد خان ورسکی در جواب کتابتِ او کہ مشتمل بعضے اذواقِ علیہ بود ٭ کتابتہاے اخوی اعزی مولاے ورسکی کہ متضمن اذواق و اشواقِ سنیہ بود و مشعر از محبتِ ذاتیہ کہ آنجا ستور انعام و ایلام ست بلکہ از دیادِ ایلام بر انعام خوشوقت و ذوقین ساخت حق سبحانہ و تعالیٰ ہمبرین منوال ہموارہ در ترقیات دارد آین دور از کار را بدعاے خیر و سلامتی خاتمہ یاد دارند

۱؎ یعنی بیا اے خسرو بخانۂ خویش کہ وقت مغرب و شام بوقوع آمدہ و بر جا و ہر ملک ۱۲ ؎۲ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ سبا از پارہ و من یقنت ۲۲ ؎۳ معنوہ ھذا الحدیث متفق علیہ

واز محبت وعقیدت کہ نصیب شماست ایثار فرمایند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و پنجاہ و نہم (۱۵۹)

بسیادت پناہان میر محمد ابراہیم و میر محمد اسحاق در شرح احوال شان فرزندان گرامی ہر کدام میر محمد ابراہیم و میر محمد اسحاق آنچہ از دید عدمیت و لحوق صفات باصل خویش نوشتہ بودند نیک و مبارک ست توجہے درین باب نمودہ آمد و امدادے دراز دیاد این نسبت شریفہ کردہ شد و ترقی خاص ہر دو عزیز را درین مقام مفہوم گردید شکر خداوندی جل شانہٗ بجا آرید کہ درین مدت قلیلہ این قسم عطیہ کہ حکم عنقاء مغرب دارد بشما عطا شدہ است لمیدست کہ چنانچہ کمالات باصل خود عود کردہ اند و عدم صرف باقی ماندہ عدم کہ مرآت کمالات بود نیز باصل خود کہ عدم مطلق باشد عود نماید و عین و اثر از سالک بر باید مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا رسد والسلام اولاً و آخراً برخورداری میر محمد یعقوب جمعیت باشد از احوال خود گاہے نمینویسد

مکتوب صد و شصتم (۱۶۰)

بحاجی حبیب اللہ حصاری در تعبیر وقایع او الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین اصطفی بخدمت حاجی الحرمین الشریفین ازین مسکین سلام مشتاقانہ خوانند احوال ہمہ حمال استوجب حمد ست المسئول من اللہ تعالی عافیتکم واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ ظاہراً و باطناً فقیر درین ایام بیماری صعب کشید حمداً للہ سبحانہ کہ الحال رو بصحت ست و قلم بدست میگیرم و بتحمل بدوستان کلمہ چند مینویسیم چون قاصد متوجہ آنجانب بود و جواب کتابہا در خواست دو کلمہ بہر دو عزیز نوشتہ آمد تا خالی نباشد وقایعے کہ دیدہ اند و نوشتہ ہمہ روشن و عالی ست در جہاد خیبر کہ با آن سرور شریک نیند واز کلام او علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام استفادہ میکنید کہ این فتح بنام شماست این شرکت گویا در جہاد اکبر ست کہ

با اعدائے انفسی ست و غلبۂ افواج اسلام ست کہ لطائف عالم امر ست بر کفار خیبر انفسی باعانت آنسرور صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم چہ خیبر چنانچہ در آفاق بودہ است در انفس ست نیز و فتح بنام شما بشارت ست بقہر اعدائے انفسی و حصول اسلام حقیقی در وقت استماع قرآن مجید در ماہ مبارک رمضان کہ بعطیۂ قطبیت ارشاد ملہم شدید ما تا کہ این بشارت بحصول کمالات مرتبۂ قطبیت ست نہ منصب قطبیت و آنچہ نامہائے کہ برادر شما مے بینند نیک و مبارک ست ان ربک واسع المغفرۃ آنچہ از احوال یاران خود نوشتہ اند ہمہ خوب و اعلی ست مطالعۂ آن خوشوقت ساخت زادہم اللہ سبحانہ توفیقا و شوقا و ترقیا نیک باحوال آنہا پردازند و توجہات را دریغ ندارند و از اجتماع یاران ترسان و لرزان باشند کہ محل عجب و پندار ست ازین ہگذر ملتجی و متضرع بوند و استغفار و انابت را لازم گیرند و بخلوت راغب بوند و یک دو وقت برائے آن معین دارند و باقی با یاران صحبت دارند و احبۂ دور افتادہ را بدعا یاد آرند والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۱۶۱) صد و شصت و یکم

بمیرزا الطیف بخاری کتاول در حقیقت فنا و نیستی بسم اللہ الرحمن الرحیم نحمدہ حمدا بعد حمد و نصلی علی نبیہ محمد و آلہ صلوۃ اثر صلوۃ و سلاما غب سلام احوال و اوضاع این حدود مستوجب حمد ست امید کہ آن جناب نیز بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم بوند و از فرع باصل آیند و از صورت بحقیقت گرایند صحیفۂ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردیدہ نوشتہ بودند از کثرت مشاغل بد آنکہ مامور ست موافق مدعا نمیتوانند پرداخت ما غافل ہم نیست ہر وقت کہ فرصت میباید غنیمت شمردہ مے پرداز د بلے اینقدر ہم غنیمت ست گفتہ اند ما لا یدرک کلہ لا یترک کلہ لیکن امید ست کہ نسبت حضور باطن بر دوام بود و غیبت در قفائے آن نباشد و مشاغل صوریہ سبب فتور نسبت معنویہ نشود

بیت

دارم ہمہ جا با ہمہ کس در ہمہ حال ÷ در دل ز تو آرزو و در دیدہ خیال ÷ و آنچہ نوشتہ اند

کہ ہستی خود را در محبت عین نیستی کردہ است بسیار خوشوقت ساخت واز لطافت استعداد شما خبر داد حق سبحانہ آتش این محبت را مشتعل سازد تا از ماسوی بتمام برہاند حمداً للہ سبحانہٗ کہ در محبت ہستی بہ نیستی تبدیل یافتہ است نیستی وعدمیت ذاتی انسان ست وجود وتوابع آن از صفات کمال خاصہ حضرت معبود ست اگر در ممکن این صفات نمودار ست ہم ازان حضرت مستفاد ومستعار ست ممکن باین دید عاریتی این کمالات را از خود دانستہ از راہ جہل مرکب خود را خیر و کامل تصور نمودہ ست ودعوی ہمسری وشرکت با مولائے حقیقی خود پیدا کردہ ومحل رعونت وانانیت گشتہ چون فضل الٰہی جل شانہٗ در حق او دررسد وازین جہل مرکب برہاند وبمعرفت خویش بنوازد واند کہ این کمالات از جائے دیگر ست واین صفات ظل صفات اوست تعالیٰ ؛ للمولوی قدس سرہٗ

بیت چون بدانستی کہ ظل کیستی ؛ فارغی گر مردی وور زیستی ؛ این دید عاریتی وظلی چون بر عارف غالب مے آید این کمالات را درست بصاحب آن مے سپارد وظلال را باصل ملحق میباید ونیستی ذاتی وعدمیت اصلی ملحق میشود واز انانیت منخلع میشود بحدیکہ اگر سالہا بگذرد خود را بانا نتواند تعبیر کرد۔ این زمان بفنائے حقیقی موصوف شود ونفس از آلودگی برہد بعد ازان بمقتضائے من قتلتہٗ فانا دیتہٗ معاملہ بقا در پیش ست کریمہ اومن کان میتا فاحییناہ ایمائے باین معنی وارد و این بقا ولادت ثانیہ است کہ عارف از وجود موہوم منخلع گشتہ بوجود موہوب حقانی موجود گشتہ است در خبر ست لن یلج ملکوت السموٰت والارض من لم یولد مرتین وقائع کہ دیدہ اید ونوشتہ وہمچنین فیوض وبرکات کہ از مزار فائض الانوار معلوم نمودہ اید نیک ومبارک ست اللہ تعالےٰ بطفیل این اکابر از حقیقت کار اطلاع بخشد واز کمال انسانی بہرہ ور سازد

اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ

مکتوب (۱۶۲) صد وشصت ودوم

بشیخ محمد یوسف گردیزی پیرزادہ ملتان در مقدمتیکہ مشعر از ہضم نفس ست وناویدن خود در معاملہ افادہ وبیان حقیقت ممکن وفناء او ودر بیان آنکہ مدار افادہ واستفادہ بر صحبت ست

هُوَ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خُصُوْصًا عَلٰی سَیِّدِ الْوَرٰی صَاحِبِ
قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی آلِہٖ وَصَحْبِہِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی اَمَّا بَعْدُ فَقَدْ وَصَلَ اِلَیَّ
مِنْ جَنَابِکُمْ کِتَابٌ کَرِیْمٌ کِتَابٌ تَعْرِفُ فِیْ وُجُوْہِ عِبَارَاتِہٖ نَضْرَۃَ النَّعِیْمِ این ذرۂ
بے مقدار سزاوار این خطاب نیست و لائق این کتاب نہ مقدماتیکہ از راہِ شکستِ نفس و فروتنی
کہ دران نامۂ نامی برنگاشتہ اند در حق این مغرورِ دور از کار صادق و بیانِ واقع ست دریوزۂ
نجات ازین گرداب و تخلّص بسوے ربّ الارباب ازین مسکین نمودن در رنگِ استعارہ است از
مستعیر و سوال ست از محتاج فقیر ہیچگونہ در خود مناسبتے باین طائفۂ علیّہ نمے بیند و مشارکتے
در اسرارِ طبقۂ سنیّہ در نمیابد مع ذٰلک طالبانے کہ از اطراف و اکناف مے آیند بقدرِ استعداد
بہرہ ور میشوند و خیالِ کمال و اکمال مینمایند این ہمہ از برکاتِ بزرگان ست و از انفاسِ نفیسِ
ایشان این مسکین درمیان نیست مصراع ما خود نیئم این ہمہ الحان ز مطرب ست ✤ بلے
نیستی و عدمیّت ذاتی ممکن ست وجود و سائرِ کمالات کہ توابعِ وجود اند ہمہ در وے مستعار و مستفاد
از مرتبۂ وجوب ست ممکنِ بیچارہ ذاتِ خود را فراموش کردہ بکمالِ عاریتی خود را خیر و کامل تصوّر نمودہ
است و در اخصّ اوصافِ مولائے خود شرکت جستہ و ازین رہگذر رعونت و انانیت پیدا کردہ
ندانستہ است کہ ذاتِ او عدم ست کہ منشاءِ ہر شر و فساد ست چنانچہ وجود مبداءِ ہر خیر و کمال است
از جہالتِ ذاتی اوست کہ خود را کامل دانستہ است کمال در حقِ او انتفائے کمال ست از وے
و خیریت در سلبِ خیریتِ خویش گفت بیت وصافیِ خود برغمِ حاسد تا کے ✤ ترویجِ چنین
متاعِ کاسد تا کے ✤ سخن بجائے دیگر رفت این درویش دلریش از توجّہِ غائبانہ و از دعائے
ظہر الغیب فارغ نیست ان شاء اللہ تعالیٰ امیدواریم کہ از راہِ محبّتے کہ باین طبقۂ علیّہ دارند از
فیوض و برکاتِ ایشان فیض مند باشند و از انوار و اسرارِ این اکابر بہرہ مند گردند این محبت
را سرمایۂ سعادت تصوّر فرمایند حق سبحانہ آتشِ این محبت را سر بلند سازد و شعلۂ شوق را مشتعل
گرداند تا از ماسوے بتمام بر ہاند و بسراپردۂ قرب و معرفت رساند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُجِیْبٌ مکرما معاملہ

افاده و استفاده وابسته بصحبت است خصوصاً در طریقهٔ ما که مدار بر صحبت است تا حصولِ صحبتِ کاملِ مکمل بر اوضاعِ شرعیه و سننِ مرضیه مستقیم باشند و از لهو و لعب و صحبتِ ناجنس معرض بوند و بوظائف و اذکارِ ماثوره اوقات را معمور دارند و اشتغال بعلوم دینیه از اعظمِ عبادات است والسلام

مکتوب (۱۶۳) صد و شصت و سوم

بمیر عثمان کولابی در حقیقتِ فنائے قلب و ترغیبِ فنائے نفس حامداً و مصلیاً مکتوبِ مرغوب رسیده مسرت بخش گردید از جریانِ ذکرِ اسمِ ذات و سریانِ آن در ہمہ لطائف بلکه در تمام بدن و رسیدنِ نفی و اثبات تا بچهل و یکبار و بے تعلقیِ دل از ماسوئے بحدیکه اگر در دل بگذرانند نگذرد که بر نگاشته بودند مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت اللّٰهم زد این حالت که ماسوا بر دل خطور نکند ہر چند اخطار نماید بواسطۂ نسیانے که دل را از ماسوا حاصل شده است معتبر بفنائے قلب است و درجهٔ اولیٰ است از درجاتِ ولایت سعی نمایند که بدرجاتِ دیگر ترقی نمایند و بکمالِ انسانی برسند بر جادهٔ شریعتِ علیه و سنتِ سنیه مستقیم بوند و در مراضیِ مولائے حقیقی جل شانه بجان کوشند و توشهٔ آخرت را آماده سازند و دستار ابدعا یاد دارند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۶۴) صد و شصت و چهارم

بشیخ حسین منصور برکی جلندری در شرحِ احوال و اذواق و تعبیرِ وقائع که نوشته بود و جوابِ استفسارها

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و سلامٌ علیٰ عبادهِ الذین اصطفیٰ مکتوبِ مرغوب که متضمنِ اذواقِ سنیه و وقائعِ علیه بود رسید مسرت بخش گردید حق سبحانه ابوابِ ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد و بر جادهٔ سنتِ نبویه علیٰ صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة استقامت دہد نوشته بودند گاہے به نسبتہائے ما لا یشار الیها باشارةٍ و لا عبارةٍ مشرف میسازند و گاہے بخلعتہائے نورانی مزین سرافراز مینمایند گویا بخواست یا بیخواست کشان کشان مے برند

بلے نسبتے کہ بمرتبۂ بیچونی تعلق دارد نیز بیچون ست و از عبارت و اشارت برتر ذوقی ست نہ
بیانی؛ لذتِ مے شناسی بخدا تا نچشی؛ گاہ آن نسبتِ بیچونی را بصورتِ مثالیہ و امثالہا مینمایند
تا بفہم و افہام نزدیک بود و بتعبیر درآید؛ و آنچہ نوشتہ اند کہ شخصے دربارۂ شما میفرماید کہ وجودِ او
در ہمہ ممکنات ساریست آرے عارفِ تام المعرفت کہ از ہمہ اسما و صفات بہرہ ور ست
بمنزلۂ کل ست مر افرادِ عالم را از آنست کہ حقیقتِ محمدی را در سائر حقائق سریان ست بعضے
عرفا گفتہ اند کہ ہنگامِ تجلیِ ذاتی عارف خود را کل و محیطِ اشیا در مییابد درین مقام عارفے
گفتہ است کہ جمعِ محمدی صلی اللہ علیہ وسلم اجمع ست از جمعِ الٰہی چہ جمعِ محمدی جامعِ
مرتبۂ وجوب و امکان ست نہ جمعِ الٰہی باید دانست کہ این از قبیلِ اشتباہِ انموذجِ شے ست
باصلِ آن چہ آنچہ در جمعِ محمدی ست علیہ و آلہ الصلوٰۃ والسلام ظل و انموذجِ مرتبۂ وجوب
است تعالت و تقدست نہ اصلِ آن مرتبہ کہ برتر از ان ست کہ در احاطہ ممکن آید خوش گفت

بیت تو از خوبی نمے گنجی بعالم؛ مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش؛ و آنچہ نوشتہ اند از مشاہدۂ عذابِ
میت و باز خلاصی یافتنِ او بتوجہِ شما و نیز منعکس شدنِ نسبت و خواطرِ شخصے کہ وارد شدہ است
در شما و نیز شفا یافتنِ مریضے کہ معاملۂ او بیاس رسیدہ بود بتوجہِ شما ہمہ بظہور پیوست و
باعثِ مزیدِ شکرانہ گشت نوشتہ بودند کہ ہرگاہ توفیقِ اعمالِ مرضیہ مییابم نورانیت و صفا بر
وجہِ کمال در خود مشاہدہ مینمایم و اگر فروگذاشتِ ادبے از آداب نمودہ مے آید کدورتِ آن
نیز بر وجہِ کمال در خود مے فہمم مخدوما در حدیث[۱] آمدہ است مَنْ سَاءَتْہُ سَیِّئَتُہُ وَسَرَّتْہُ
حَسَنَتُہُ فَہُوَ مُؤْمِنٌ و آنچہ در بابِ تضاعفِ حسنات در مسجدِ فقرا نوشتہ اند نیک ست لیکن
اگر این معاملہ معاین و مشاہد گردد خوبتر بود ہر چند در استخارہ این معنی را معلوم کردہ اید اما از راہ
استدلال نہ پر رسیدہ بودند کہ اگر از ولی گناہِ کبیرہ صادر شود از ولایت مے افتد یا نہ مخدوما مقررِ
مشائخ ست کہ الفانی لا یرد کسے کہ بفنائے اتم مشرف شدہ است امید ست کہ بگناہ رد نشود

۱؎ روی احمد عن ابی امامۃ ان رجلا سأل رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ما الایمان قال اذا سرتک حسنتک و ساءتک
سیئتک فانت مؤمن ۱۲ مشکوۃ کتاب الایمان

لیکن امیدواریم که ولی مرتکبِ گناهِ کبیره نشود که اولیاء الله محفوظ اند غالباً ارادهٔ سفرِ کوهستان که
نموده اند نیک و مبارک ست بعدِ استخاره متوجه شوند و اگر فقیر توفیق یافت از نوشتنِ کتابت خود را
معاف نخواهد داشت و آنچه در بابِ ترقی در ملاحت و بهره یافتن از محبتِ ذاتیه برنگاشته اند
مخدوما بهرهٔ محبتِ ذاتیه بفهم مے در آید اما معاملهٔ ملاحت بسیار نازک ست بمرور تأمل کرده خواهد
شد ان شاء الله تعالیٰ آنکه تعیینِ مبدءِ تعینِ خود استفسار کرده بودند بیشتر مظاهر التعینِ ولایتِ شما
که بر قدمِ کدام پیغمبر اند نموده است بر قدمِ هر پیغمبر که هستند جزئی اسمے که مبدأ التعینِ آن پیغمبر است
علیٰ نبینا و علیٰ سائر الانبیاء والمرسلین الصلوات والتسلیمات بر طبقِ تحقیقِ
حضرتِ ایشانِ ما قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس مبدأ التعینِ شما ست والسلام علیٰ
من اتبع الهدیٰ

مکتوب (۱۶۵) صد و شصت و پنجم

بسیادت پناه میر محمد اسحاق در اسرارِ محبت. هو — حق سبحانه ابوابِ فیوض را همواره مفتوح دارد
کتابتے که از راهِ کمال شوق بارسال داشته بودند ذوقین و خوشوقت ساخت این شوق را سرمایهٔ
سعادت دانند و این محبت را دریچهٔ معرفت فهمند محبت ست که سبب ظهور و اظهار گشته است
و گنجِ مکنون را در عرصهٔ بروز آورده و پردگیانِ غیب الغیب را مشاطگی نموده بمنصهٔ شهود و شهادت
آورده و پرده را از روئے شان بکشوده و طریقهٔ عشق و ولولهٔ محبت مسلوک گشته حبِ ازلی ست
که درین مظاهر تجلی فرموده است و راهِ ترقی را واساخته مصراع یک نشاه دو جا ظهور کرده +
انوار و اسرارِ محبت را چه توان بیان نمود که معامله را از اوج بحضیض آورده و باز از حضیض باوج برده واقعه
که دیده اند روشن ست حق تعالیٰ از فیوضِ آنحضرت بهرهٔ کامله عطا فرماید والسلام

مکتوب (۱۶۶) صد و شصت و ششم

بسید نور بهر در جوابِ استفسار ها ع و الحمد لله و سلام علیٰ عباده الذین اصطفیٰ

کتابتے کہ سیادت و نقابت پناہ میر سید نور بہر فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید آنچہ از
اشغالِ باطنہ و ورزشِ رابطہ کہ بعد از نمازِ صبح و وقتِ خواب استعمال مینمایند نیک ست لیکن مفید
کہ نتیجہ بخش گردد و آنچہ نوشتہ آید کہ بلطائف اربعہ غیرِ خفی حسب الامر توجہ وارد میشد و ما اشتبار اشتبہ اثر
شدہ است فقیر ہرگز این امر نکردہ باشد و خفی را از سائرِ لطائف بے وجہ جدا نکردہ من بعد بہر
پنج لطیفہ توجہ میکردہ باشند تا از پنجگانہ ارکانِ ولایت و از کمالِ ہر کدام بہرہ مند شوید و در شوند
ذکر و عبادت مقید جمعیت و حلاوت نشوند ذکر باید گفت بحلاوت و بے حلاوت عبادت ہر چند
اشق بود ثوابِ آن امید ست کہ بیشتر شود اوراد یکہ بعد از ہر نماز و وقتِ خواب میخوانند اکثر از ان باشند
الفاظ نبوی ست صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ہر چند در بعضے ادعیہ تفاوت در تعیینِ
عدد و تعیینِ وقت حاصل و ثابت بود میخواندہ باشند آرے سہ دعا ماثور نیست یکے الٰہی بحرمة
الحسن الخ دویم بشیخ عبد القادر الخ سیوم نادِ علیا الخ دو دعاءِ اول گنجایش دارد کہ بخوانند
منع نمیکنم دعاءِ سیوم از شعارِ اہل سنت نیست موقوف باشد اگر از ثقاتِ اہل سنت در استعمالِ این
دعا نقل معتمد دیدہ باشند مختار اند بعد از ہر نمازِ فرض آیۃ کرسی میخواندہ باشند در حدیث آمدہ است
در فضیلتِ این عمل لم یمنعہ من دخول الجنۃ الا الموت و نیز آمدہ ست کان اللہ یتولے

قبض روحہ	## مکتوب (۱۶۷) صد و شصت و ہفتم	والسلام

باماں بیگ بدخشی در تعبیرِ واقعہ و شرحِ حالِ او. بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً
مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردید بذکر و فکر معمور باشند و توشۂ آخرت را آمادہ سازند و
در رضامندی مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند و آنچہ دو بار دیدہ آید کہ ہفت طبقۂ زمین
شق شدہ ست و نظر بپشتِ ماہی رسید نیک ست و مشعر ست از استعدادِ نزولِ تام کہ مترتب
است بر عروجِ کامل و جمیعِ صفات را کہ گم مییابید مقدمۂ فنائے اتم ست چہ ممکنات چونکہ مظاہر
اسما و صفات اند از ذات بہرہ ندارند و گم شدنِ صفات گم شدنِ ذاتِ سالک ست چہ ذاتِ او

ورائے صفات چیزے دیگر نیست عزیزے گفتہ است مصراع گم شدن در گم شدن دینِ من ست نوشتہ بودند کہ در نماز و در تلاوت خود را بیکار مییابم ظاہراً بآن معنی باشد کہ خود را درمیان نمی بینیم این دید خوب و اصل ست و نتیجۂ گم یافتنِ صفات ست چہ ہرگاہ کہ صفات ہمہ ناچیز و گم شد اینکس کہ موصوف بود بیکار و معطّل گشت و در تلاوت و جز آن درمیان نماند والسّلام

مکتوب (۱۶۸) صد و شصت و ہشتم

بحقائق و معارف آگاہ شیخ عبدالاحد برادر زادہ حضرتِ ایشان سلّمہ اللہ تعالیٰ در آنکہ فیض از مبدأ فیاض دائمی ست اگر کمی و نقصان ست ازینجانب ست اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب مرغوب رسیدہ مسرّت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر طریقۂ مرضیہ مستقیم بوند و احبۂ دور افتادہ را بدعا یاد آرند و احبۂ را نیز از خود غافل ندانند و فارغ نفہمند مصراع فراغت از تو میسّر نمیشود ما را آز مبدأ فیض تعطیل نیست ہموارہ در کار ست بحسب استعدادات و قابلیات اگر قبض و تعطیل ست منشأ آن قابل ست نہ مفیض چہرۂ معشوق در مرایائے متقابلۂ او باندازۂ صفاست و نورانیتِ آئینہ ہر وقت منعکس و نمایان ست آئینہ کہ زنگار دارد پذیرائے صوت نیست کمی و نقصان از جانب آئینہ است نہ از جانب صورت استتار بسیر مرکزی خود نمودہ بودند مطالعۂ آن خوشوقت ساخت حق سبحانہ از کمالات و خصائص آن بہرۂ تام عطا فرماید اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۶۹) صد و شصت و نہم

بمحمد یحییٰ پسر قاضی چوکی کابلی در شرح احوال او ابوابِ فیوض ہموارہ مفتوح باد کتابتے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرّت بخش گردید از ملکہ شدنِ ذکرِ قلبی نوشتہ بودند کہ اگر بتکلّف خواہد کہ خود را نگاہدارد نتواند شکرِ این نعمت بجا آرند این حالت را دوامِ آگاہی و یادداشت نیز

گویند تا زمانے کہ حضور و ذکر بتکلّف ست یاد کرد ست و چون دوام پذیرد و از تکلّف وارہد
یاد داشت شود **بیت** دارم ہمہ جا باہمہ کس در ہمہ حال + در دل ز تو آرزو و در دیدہ خیال + بودن
سعی فرمایند کہ خطرۂ ماسوا از دل برود کہ اگر سالہا قصد کند و تکلّف نماید خطرۂ غیر نگذرد بواسطہ
نسیانے کہ دل را از ماسوا حاصل شدہ ست این حالت معبّر بفنائے قلب ست و قدم اول ست
در اطوار ولایت **مصراع** این کار دولت ست کنون تا کرا رسد + وقائعے کہ دیدہ اند روشن دیدہ اند
و عالی ست و از مناسبت تامہ خبر میدہد حق سبحانہٗ ترقیات ارزانی فرماید والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۷۰) صد و ہفتادم

بمیرزا محمد امین بخاری در جواب سوالے کہ نمودہ بودند کہ انبیا علیہم الصّلوات والبرکات بودنا
در مقام رضا بودہ اند پس آیۂ کریمہ وَلَسَوْفَ یُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی بچہ معنی ست + بسم
اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلٰی وسلام علٰی عبادہ الذین اصطفٰی
خصوصاً علٰی سید الورٰی صاحب قاب قوسین او ادنٰی وعلٰی آلہ واصحابہ البررۃ وصحبہ
التقی بورود صحیفۂ گرامی مشرف گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم
بوند و از صورت بحقیقت آیند و از ظل باصل گرایند نوشتہ بودند کہ اخلاص و محبت روز بروز در
تزاید ست حمداً للہ سبحانہٗ علٰی ذلك امید ست کہ آتش محبت مشتعل شود و شعلۂ شوق گردد
سرافراز گردد تا از ماسوے بتمام برآند و بمقصد اقصٰی رساند نوشتہ بودند کہ انبیا علیہم الصّلوات شودن
والبرکات در مقام رضا بودہ اند پس آیۂ کریمہ وَلَسَوْفَ یُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی بچہ بودند
معنی ست مخدوما رضا بر دو گونہ است رضائیست پیش از وجود عطیہ انبیا را علیہم الصّلوات
والبرکات امروز این رضا حاصل ست عطیہ و عدم عطیہ و نعمت و نقمت درین رضا مستوی (برابر)
است ہر چہ از ان طرف میرسد و قضاء ازلی بران رفتہ است بآن راضی اند و رضائیست بعد
وجود عطیہ پیغمبر را صلی اللہ تعالٰی علیہ وآلہ وسلم در روز قیامت چون عطیات و انعامات

بیشمار شود از قبولِ شفاعت و مغفرتِ اُمّت و اجلاس بر عرش و جز آن پیغمبر فرمایند علیه الصّلوٰةُ والسّلامُ بس ست من رضی شدم از امام محمد باقر منقول ست که گفت اہل عراق شما میگویند که اَرْجیٰ آیة در قرآن مجید لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَّحْمَةِ اللهِ ست وما اہل بیت بر آنیم که امید در آیهٔ وَلَسَوْفَ یُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی بیشتر ست چه حضرتِ رسالت صَلَّی اللهُ تَعَالیٰ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ راضی نشود که یکے از اُمّتِ او در دوزخ باشد گویم که میتواند که اَرْجیٰ آیه نسبت بعامهٔ خلق آیهٔ اُولیٰ بود و اَرْجیٰ نسبت باین اُمّت آیهٔ ثانیه بود واین تباینِ دو رضا در رنگِ تباینِ عِلْمَیْن ست باعتبارِ تباینِ حالِ معلومَیْن چه حق سبحانه جمیع اشیاء را بعلمِ اَزَلی میداند مع ذٰلك میفرماید وَلِیَعْلَمَ اللهُ مَنْ یَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَیْبِ ۱ه فَلَیَعْلَمَنَّ اللهُ الَّذِیْنَ صَدَقُوْا وَلَیَعْلَمَنَّ الْکٰذِبِیْنَ ۲ه وامثالِ ذٰلک علمِ اَزَلی علم ست باشیاء پیش از وجودِ اشیاء وعلمِ ثانی علم ست بعدِ وجودِ اشیاء واین ہر دو علم مُباین اند با آنکه گویم که معنی فَتَرْضٰی زیادتیِ رضاست اصلِ رضا بیشتر بود والحال زیادتیِ رضا حاصل شود اگر گویند که آنسرور صَلَّی اللهُ تَعَالیٰ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ بدوامِ رضا موصوفست پس قولِ امام که راضی نشود که یکے از اُمّتِ او بدوزخ رود بچه معنی بود و رضا و عدمِ رضا در یک محل چگونه جمع شود گویم معنی راضی نشود این ست که منفرح وخوشوقت نشود و عدمِ انفراح که حزن باشد مُنافیِ رضا بقضا نیست تا در یک وقت جمع نشوند چه در مصائب سخت مومن منفرح نیست بلکه مغموم و محزون ست مع ذٰلك رضا بقضا دارد اَلْعَیْنُ تَدْمَعُ وَالْقَلْبُ یَحْزُنُ وَاِنَّا بِفِرَاقِكَ یَا اِبْرَاهِیْمُ لَمَحْزُوْنُوْنَ ۳ه قولِ نبی ست صَلَّی اللهُ تَعَالیٰ عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ و در سورهٔ طٰهٰ رضا بهمین معنی ست لَعَلَّكَ تَرْضٰی یعنی شاید که تو خوشنود شوی و در سورهٔ وَالضُّحیٰ هم اگر رضا بمعنی فرح و خوشنودی گرفته شود اصل سوال مندفع میگردد والسّلامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

۱ه بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ حدید و پارهٔ قال فما خطبکم ۲ه واقع ست در آغاز سورهٔ عنکبوت از پارهٔ امن خلق (۲۰) ۳ه متفق علیه وهذا قطعة من حدیث طویل، مشکوة کتاب الجنائز باب البکاء

مکتوبِ صد و ہفتاد و یکم (۱۷۱)

بحافظ عبد اللہ سندی در نصیحت و تعبیر واقعہ • بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند دو کتابت ازان برادر رسید خوشوقت ساخت حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ بعافیت اند و ازیادِ دوستان فارغ نہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و مولائے حقیقی را جلّ شانہ رضی سازند و توشۂ آخرت را آمادہ کنند واقعہ کہ پیغمبر را صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ دیدہ اند و از شرِ شیطان ایمن ماندہ اند نیک و روشن ست دو شیطان گویا شیطانِ آفاقی و شیطانِ انفسی ست شیطانے کہ زہر خوردہ است و مردہ است باز دارو خوردہ است و خون از دہن و بینی و گوشِ او بر آمدہ زندہ گشتہ است شیطانِ آفاقی ست کہ زہر عصیان بموتِ ابدی گرفتار شدہ است و بحیوۃِ چند روزۂ دنیاوی زندہ شدہ و میتواند کہ این مُردنِ او نسبت بشما باشد کہ از اغوائے او ایمن باشند و فی الحقیقت تا بقائے دنیا زندہ است و شیطانِ دوم کہ مآل کار را و مُردن ست شیطانِ انفسی ست کہ نفسِ امارہ است و نابود شدن و مردنِ او بعد اللتیا و التی بشارت است باستعدادِ فنائے او کہ مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا اشارت باین فناست و ولایتِ خاصہ منوط باین فناست شیطانِ آفاقی دشمنِ بیرونی ست و شیطانِ انفسی دشمنِ درونی است دشمنِ بیرونی بیمددِ دشمنِ درونی کار نمیتواند کرد و چون دشمنِ درونی از اوصافِ ذمیمہ بمیرد و بتزکیہ رسد امید ست کہ از شر و شورِ دشمنِ بیرونی نجات حاصل آید وَالسَّلَامُ

مکتوبِ صد و ہفتاد و دوم (۱۷۲)

بسید نعمت اللہ بنگالی در شرحِ احوال و تعبیرِ واقعۂ او • بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ متضمنِ احوالِ علیہ و وقائعِ سنیہ بود رسید خوشوقت ساخت در یک واقعہ عنایات از حضرتِ شیخ عبد القادر جیلانی دیدہ اید و در واقعۂ دیگر از آنسرور عَلَیْہِ وَعَلٰی

الیہ الصلوٰۃ والسلام عنایات معاینہ نمودہ اید ودر واقعہ سیوم باران مروارید ومرجان بر سر شما
میبارد وبعد ازان معلوم کردہ اید کہ این باران از شماست این ہر سہ واقعہ نیک و روشن ست وآنچہ
دیدہ اید کہ آنسرور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم بشما انگشتری عطا فرمودہ اند نگین ندارد
مانا کہ انگشتری کنایت از کمالات ولایت محمدی باشد و نگین عبارت از ولایت احمدی بود
باز درہمان واقعہ دیدہ اید کہ از شما ستون نور ظاہر شد بعدہ این ستون دو پارہ شدہ ہر کدام متمثل با
بصورت آدمی گشت بعدہ دیدہ اید کہ از نور آنہا عالمے منور میگردد وبعد ازان حضرت صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وآلہ وسلم ندا در رسید کہ انوار ہر دو از تست این ستون نورانی حقیقت شماست واین
ہر دو پارہ کہ متمثل بصورت آدمی شدند گویا لطائف عالم خلق ولطائف امر شماست وچون
ہر کدام ازین لطائف بکمال خود رسیدہ اند ونورانی گشتہ عالمے ازانہا منور گشتہ است واین بشارتے
است شگرف وآنچہ از لحوق بحقیقۃ الحقائق وبہرہ یافتن از مرکز دیدہ اتحاد بسید الرسل علیہ وعلیہم
الصلوات والتسلیمات نگاشتہ بودند بوضوح پیوست وسبب خوشحالی گردید اللہم
زد والسلام علیکم وعلیٰ من لدیکم

سابقو من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۱۷۳) صد وہفتاد وسیوم

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم در کمالات محبت وتشویق بآن حق سبحانہ وتعالیٰ ابواب فیوض راہموارہ
مفتوح داراد صحیفہ گرامی رسیدہ خوشوقت ساخت وولولہ شوق وطنطنہ محبت وبیقراری وبے
آرامی کہ از حد افزون ست اظہار نمودہ بودند بوضوح پیوست آرے مصراع در عشق چنین ۱۰/۷۰
بوالعجبیہا باشد + این قسم شوق ومحبت آرزوے طلاب ست ومتمناے سالکان کہ پردہ از روے
کار میکشاید ومعاملہ سنین را بساعات مے آرد ومحبوسان عقیلہ عقل قدر این محبت راندانند
واین جنون را عیب وعلت مے انگارند اگر مقدار سر موے ازین معما برایشان پردہ بکشاید دیوانہ
این جنون گردند وبصد آرزو واز بند عقل یکسو شوند بیت عقل گرداند کہ دل دربند زلفش چون خوش ست

عاقلان دیوانہ گردند از پے زنجیر ما ٭ این جنون سرمایۂ سعادت ست و مثمر قرب و معرفت ست
در حدیث ست لَنْ یُؤْمِنَ اَحَدُکُمْ حَتّٰی یُقَالَ اِنَّہٗ مَجْنُوْنٌ[1] نوشتہ بودند کہ ماہِ مبارکِ
رمضان در سرہند گذرانند بہتر ست ہفت ہفتہ استخارہ ہر چہ برابر بکنند امید ست کہ مبارک
باشد اینقدر ہست کہ ہر چہ بکنند رعایتِ حکمت را از دست نہ ہند نوعے نشود کہ سببِ ایقاظِ
فتنہ گردد اُدْعُ[2] اِلٰی سَبِیْلِ رَبِّکَ بِالْحِکْمَۃِ وَالْمَوْعِظَۃِ الْحَسَنَۃِ ٭ فَقُوْلَا[3] لَہٗ
قَوْلًا لَّیِّنًا لَّعَلَّہٗ یَتَذَکَّرُ اَوْ یَخْشٰی ٭ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۷۴) صد و ہفتاد و چہارم

بمیر شرف الدین حسین اندجانی ثم لاہوری در فضیلتِ فقر و استغنا با ذکرِ حدیث جلیل القدر
اللہ تعالٰی ابوابِ فیوض را مفتوح داراد مکاتیب شریفہ پے در پے در رسید خوشوقت ساخت
نعمتِ خوشگوار کہ نصیبہ روزگارِ شماست فقر و استغنا ست فقر را چہ نویسد کہ در شانِ آن آمدہ است
اَلْفَقْرُ فَخْرِیْ و استغنا تخلق ست باخلاق اللہ تعالٰی در حدیث ست اَتَانِیْ جِبْرَئِیْلُ
فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ عِشْ مَا شِئْتَ فَاِنَّکَ مَیِّتٌ وَاَحْبِبْ مَنْ شِئْتَ فَاِنَّکَ مُفَارِقُہٗ وَاعْمَلْ
مَا شِئْتَ فَاِنَّکَ مَجْزِیٌّ بِہٖ وَاعْلَمْ اَنَّ شَرَفَ الْمُؤْمِنِ قِیَامُہٗ بِاللَّیْلِ وَعِزَّہُ اسْتِغْنَاءُہٗ
مِنَ النَّاسِ از گرمیِ مجلس کہ بیش ازین نوشتہ بودند گرم تر باشد و از عُجب دور تر بود و در پاسِ
نسبتِ باطن و ازدیادِ کیفیتِ آن کوشند و باحوالِ یاران نیک پردازند و توجہات فرمایند
تا آثارِ ترقیات ظاہر شود و این دور از کار را بدعا یاد آرند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۷۵) صد و ہفتاد و پنجم

بسر انداز خان در نصیحت و تعبیر وقائع او بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ

---

[1] والذی فی الحصن الحصین للجزری اکثروا ذکر اللہ حتی یقولوا مجنون ۱۲ رواہ احمد وغیرہ [2] واقع ست در آخر سورۂ نحل در پارۂ ربما (۱۴) ۱۲ [3] واقع ست در سورۂ طٰہٰ از پارہ (۱۶) ۱۲

والصلوٰة والسلام علیٰ خیر خلقہ محمد وآلہ وصحبہ اجمعین صحیفۂ گرامی کہ رسید بہجت افزا گردید سلامت وبعافیت باشند وبر جادۂ شریعت وسنت مستقیم بوند ایام مفارقت بامتداد کشید وشوقِ ملاقات چگونہ نوشتہ آید چہ توان کرد ہر چیز را وقت معین ست لکلِ اجلٍ کتاب ہر طور کہ حق سبحانہ تعالیٰ دارد راضی باید بود ٭ ہر چہ بود مرادِ محبوب از وصل ہزار بار بہتر ٭ بہر حال بطاعات وعبادات سرگرم بوند وبذکر وفکر پردازند ودر آمادگی آخرت کوشند واسترضائے مولائے حقیقی جل شانہ خواہند واحبۂ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند چیزہائے کہ در مراقبہ دیدہ اید ہمہ نیک ست وبشارتست فتحِ مکہ کہ کردہ اید مکہ معظمہ گویا اشارت بقلبِ انسانی بعلاقۂ آنکہ مکہ مرکز وخلاصۂ زمین ست وقلب نیز خلاصۂ انسانست آنچہ در کلیت انسان ثابت ست در قلب تنہا نیز ثابت ست لہذا اصلاحِ جسد منوط باصلاحِ قلب ست وفسادِ آن بفسادِ آن وفتحِ مکہ اشارتست بتخلیصِ قلب از چنگلِ دشمن وبشارتست بحصولِ کمالِ مراد اچہ قلب اولا در سلطنتِ نفس ست ودر اغوائے او وچون بعنایتِ حق جل وعلا قلب از تسلطِ نفس برآید واز اغوائے او وا رہد راہِ کمال پوید وبقرب ومعرفت کہ کمالِ انسانی ست رسد وآنچہ پیر ومرشدِ شما میگوید کہ حالے کہ تو داری بحرمتِ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فردائے قیامت گواہی خواہم داد بشارتست بحصولِ حال بر وجہ کمال کہ قابلِ شہادت آن روز بود وآنچہ از جانبِ دستِ راستِ شما سلام مضبوط وبلند دادند وشما جواب سلام دادید نیز بشارتست بسلامتی از آفاتِ دارین ست وآنچہ میگویند کہ آسمان را برائے شما مے شگافند بشارت ست بعروجِ روحی وترقیاتِ اعمال بر بالائے آسمان بیت اے عاشقان اے عاشقان ہنگامِ آن شد در جہان ٭ مرغ دلم طیران کند بالائے ہفتم آسمان ٭ والسلام علیکم وعلیٰ

من اتبع الہدیٰ	مکتوبِ صد وہفتاد وششم (۱۷۶)	سائرِ من

بمیر عبد اللہ پشاوری در نصیحت ومحافظتِ طریقۂ شیخ طریقت وخدمتِ اہلِ حقوق ٭ ٭ ٭

بسم الله الرحمن الرحیم الله تعالی ابواب فیوض را همواره مفتوح داراد احوال و اوضاع بهمه حال مستوجب
حمد ذی الجلال ست المسئول من الله سبحانه عافیتکم واستقامتکم علی جادة
الشریعة العلیة والسنة السنیة المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام
والتحیة فانها ملاک الامر ومدار النجاة ودونه خرط القتاد طریقه مرضیه
خواجه مرحوم را نیک رعایت کنند و متابعت ایشان را از دست ندهند و یاران را طریق ویاران ن
معاشرت نیک فرمایند و در خدمت و رضامندی فرزندان ایشان بجان کوشند و احبه
دور افتاده را بدعای خیر یاد آرند و کمر همت را در خدمت و عبادت مولای حقیقی جلت
عظمته چست بربندند و درین مهلت قلیله رضامندی او را عز شانه حاصل نمایند مربی
صوری هرچند از سر رفته است لیکن مربی حقیقی عز و جل قائم و دائم ست فان الله دست ن
حی لا یموت حلقه ذکر را گرم دارند و بخلوت و تنهائی راغب باشند و در شبانروزی
یکدو وقت برائے عزلت معد باید ساخت و ذکر و فکر و تذکر زلات و تقصیرات و توبه و
استغفار و نفی وجود و سائر کمالات و نفی مرادات از خود دران وقت از مغتنمات
باید شمرد و باقی اوقات در افاده و استفاده صرف باید کرد والسلام

مکتوب (۱۷۷) صد و هفتاد و هفتم

بخواجه عبدالسلام کابلی در تعلیم طریقه انیقه و حل ایراد که بر کریمه[۱] وما خلقت الجن والانس شیخ ن
الا لیعبدون نموده و تعبیر واقعه + الله تعالی بکسب مرضیات خویش مکرم داراد در کتابت
خواجه عبدالآخر ازین فقیر التماس طریقه توبه و توجه بدل نموده بودند مخدوما از زلات و تقصیرات
گذشته نادم شوند و توبه نصوح نمایند و سه بار کلمه استغفار بزبان آرند بعد ازان بقلب صنوبری شوید ن
که آشیانه حقیقت جامعه قلبیه است و در پهلوی چپ واقع ست متوجه گردید و لفظ مبارک

۱ این کریمه واقع ست در سورة الذاریات از پاره قال فما خطبکم ۱۲

ولی الله را دران بگذرانند و بزبانِ دل آنرا بگویند و بران مداومت نمایند چندانکه این ذکر ملکهٔ
دل شود و حضور مع الله صفتِ لازمهٔ او گردد نوشته بودند که حق سبحانه میفرماید که وَ مَا خَلَقْتُ
الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ پس باید که همه را نسبتے که عبادت و معرفت را شاید در سانند
طفل میراندن را وجه چه باشد مخدوما قاضی بیضاوی این کریمه را از ظاهر و حقیقت مصروف
داشته است و بر تمثیل و مبالغه حمل کرده میگوید لَمَّا خَلَقَهُمْ عَلٰی صُوْرَةٍ مُتَوَجِّهَةٍ اِلَی الْعِبَادَةِ
مُغْلِبَةٍ لَهَا جَعَلَ خَلْقَهُمْ مُغَیًّا بِهَا مُبَالَغَةً فِیْ ذٰلِكَ وَلَوْ حُمِلَ عَلٰی ظَاهِرِهٖ مَعَ اَنَّ الدَّلِیْلَ
یَمْنَعُهٗ لِاَنَّ اَفْعَالَ اللهِ تَعَالٰی غَیْرُ مُعَلَّلَةٍ بِالْاَغْرَاضِ یُنَافِیْ ظَاهِرَهٗ قَوْلُهٗ تَعَالٰی
وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ کَثِیْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ و نیز میتواند که معنی لِیَعْبُدُوْنِ لِیَکُوْنُوْا
عِبَادًا لِّیْ باشد فَلَا شُبْهَةَ وَ اَیْضًا بعضے مفسران گفته اند که مراد از جن و انس مومنانِ هر دو
فریق اند نه عموم جن و انس بدلیل قوله تعالی وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ کَثِیْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ
فَلَا اِشْکَالَ اَیْضًا و نیز میتواند که در نشاهٔ اُخروی اطفال را هم معرفت حاصل شود و آنهارا
عقل و شعور بدهند چنانچه مشرکان دران روز موحد شوند و بگویند وَاللهِ رَبِّنَا مَا کُنَّا مُشْرِکِیْنَ
اند و دو واقعه که دیده اند هر دو نیک و مبارک است ظاهرا از شما تقویت دینِ متین و احیاءِ سنتے
و اماتتِ بدعتے بوقوع آید هم تعبیر روفتنِ قبر مبارک شود از چیزهائے که بران افتاده است هم
سببِ برآوردنِ درویشے شود از لائے اندیشه شیوع بدعت و سستی دینِ متین وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَ
اٰخِرًا

مکتوب (۱۷۸) صد و هفتاد و هشتم

بملا پاینده محمد کابلی در عزائے خواجهٔ مرحوم و ترغیب بر خدمتِ اهل حقوق ✦ بسم الله

ف۱ ای مستعدة حیث رکب فیهم عقولا و جعل لهم حواس و آلات و اجساما منقادة و غیرها من اسباب العبادة ۱۲
ف۲ یشیر الی انه وان رکب فیهم الشهوة والغضب الا ان العقل حاکم علیهما ۱۲ ف۳ این کریمه واقع است در سورهٔ
اعراف و پارهٔ قال الملأ ۱۲ ف۴ و قیل معناه الا لنامرهم بالعبادة ۱۲ ف۵ واقع است در سورهٔ انعام
از پارهٔ و اذا سمعوا ۱۲

الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً دو مکتوب شریف متعاقب یکدیگر رسید مسرت بخش گردیده از شوق ملاقات و موانع وقوع آن که بر نگاشته بودند بوضوح پیوست دوستان را نیز مشتاق دانند ملاقات بر وقت موقوف ست لکل اجل کتاب آنچه از فراق خواجه مرحوم قدس سرہٗ مرقوم نموده بودند همه بر جاست ماتم دیگران در یک جزو زمین ست و ماتم اہل اللہ در زمین و آسمان ست و در ظاهر و باطن سرایت کرده که از فیوض و برکات شان محروم گشته از استماع این خبر وحشت اثر چه گوید که چه نوع الم و ماتم روی داد لیکن چون تقدیر و اراده محبوب حقیقی و فاعل مختار ست غیر از صبر و رضا و تسلیم چاره دیگر نیست انا للہ وانا الیه راجعون بیتے چند که در شکایت فلک و روزگار نوشته بودند و این مصرع از ان ابیات مصراع فلک با من خسته بیداد کرد، بسیار غیر مناسب ست فلک بیچاره و روزگار بیمدار چه بود که حوادث بآن منسوب بوند هر چه هست باراده و تقدیر حق ست جل و علا و زمان و آسمان را در فعل او سبحانه بیچگونه دخلے نیست هر چه میکند همه داد و عدل ست بیدادی آنجا گنجایش ندارد ان اللہ لا یظلم مثقال ذرة ظلم و بیدادی در آنحضرت اثبات کردن از اقبح قبائح ست استغفر اللہ من جمیع ما کرہ اللہ قولاً و فعلاً و خاطراً در خدمت و رعایت جماعه و فرزندان خواجه مرحوم و خدمت خانقاه بتقصیر راضی نباشند و بجان کوشند و مکافات احسانهای خواجه مرحوم بخدمت و دلجوئی فرزندان ایشان نمایند قل لا اسئلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی برخوانند واجبہ دور افتاده را بدعای خیر یاد دارند والسلام والاکرام

مکتوب (۱۷۹) صد و هفتاد و نهم

بشیخ میر محمد موسیٰ در شرح احوال او و حقیقة فنای نفس او + الحمد للہ و سلام علی عباده الذین اصطفیٰ اللہ تعالیٰ ابواب فیوض و فضل را همواره مفتوح دارا د نوشته بودند که فنای قلب شده است و فنای نفس میشود اما میخواهم که فنا بالکل شود و صفات از خود جدا

شدہ بأصل ملحق گردد مخدوما آنچہ حاصل شدہ است نعمت ست شکر آنرا آن بجا آرند و منتظر ترقی باشند و بکلمہ لا نفی وجود و صفات از خود نمایند تا این ہستی بتمام از میان رخت بربندد و بعدم صرف ملحق گردد و صفات نیز جدا شدہ بأصل ملحق گردد این زمان فنائے نفس رخ نماید و از آمارگی و انانیت برآید بعد از بقائے أتم نفس باطمینان رسد و آنچہ نوشتہ اید کہ فنائے نفس میشود الخ مخدوما این مقدمہ فنائے نفس ست نہ فنائے نفس فنائے نفس آن وقت ست کہ مذکور شد و آنچہ از احوال یاران نوشتہ بودند کہ بعضے در ذکر لطائف اند و بعضے بفنائے قلب رسیدہ اند خوشوقت ساخت بکار خود سرگرم باشند و بخلوت راغب بوند و در کسب مرضی مولائے حقیقی جل شانہ کوشش نمایند و توشہ گور و قیامت مہیا رسانند و دوستان از دعا یاد آرند برادران دینی حافظ محمد طاہر و رجب علی سلام خوانند والسلام والاکرام

وصفات کمال باصل وانمود نسخہ

آن ازین

اوراد و اخوان نسخہ

مکتوب (۱۸۰) صد و ہشتادم

بمیر عزیز در تحریض بر طلب بے آرامی بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا و مصلیا اللہ تعالی ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارد صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید سلامت و بجمعیت باشند و در وصول مطلب اعلی بجان کوشند و از پائے طلب فرو ننشینند افسردگی و پژمردگی نصیب اعدا باد عزیزے گفتہ است کہ تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند محب را بے محبوب آرام نیست و بما سوی او انس و الفت نمیگیرد جمعیت ندارد و جمعیت او در تفرقہ و عشق ست و آرام در بے آرامی مصراع جمعیت من آنکہ پریشان تو باشم ۰ از دوام اشتغال شغل باطن و استقامت بر جادہ شریعت مرقوم نمودہ بودند باعث خوشدلی گردید زادکم اللہ سبحانہ توفیقا و محبۃ و شوقا والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی

مکتوب (۱۸۱) صد و ہشتاد و یکم

بخواجہ محمد صدیق الملقب بخواجہ ماہ پسر خواجہ عبد الرحمن نقشبندی در شرح احوال او و فرق در حال
فنائے جذبہ کہ مقام حیرتست و فنائے حقیقی + بعد الحمد و ارسال التحیات میرساند احوال
بہمہ حال مستوجب حمدست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم و استقامتکم علی
جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام
والتحیۃ و ترقی درجاتکم المعنویۃ صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردیدہ چون متضمن
اذواق و احوال رفیعہ بود مطالعہ آن مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ ہموارہ در ترقی دارد احوال و اذواق
واین ہستی موہومہ را کہ حجاب و پردہ ایست بر روے ہستی حقیقی بتمام از میان بردارد و مطلوب حقیقی
بے مزاحمت اغیار بر منصۂ ظہور آید و حضور خود بخود روے نماید نصیب سالک ازین مقام استہلاک
و اضمحلال ست و تلاشی و انعدام تا وجود او در میان ست از مطلوب نشانے نیست و چون مطلوب
جلوہ فرماید طالب بیچارہ رو بصحراے عدم آرد و نامے و نشانے از وے نماند اجتماع صفت خواجگی با نشان
بندگی چہ صورت دارد نوشتہ بودند کہ الحال حال اینست کہ در خود ہیچ چیز را ملاحظہ نمیکنند کہ ہست یا نیست
مخدوما حال بلندست لیکن سعی نمایند کہ از ہستی اثرے نماند و بہ نیستی و عدم صرف مطلق ملحق شوند
تا فنائے حقیقی روے نماید و عین و اثر از سالک نماند این زمان ہمہ اوصاف و منتسبات را از
خود نفی مینماید و سلب میکند و آنچہ برنگاشتہ اند حالت گم شدن و حیرت و عدمیت ست و فنا ست
در جہت جذبہ گم شدہ چہ داند کہ صاحب اوصاف ست یا نہ و در خود ہیچ اثرے را ملاحظہ نمیکند جذبہ
کہ ہست یا نیست نفی و اثبات وقتے کند کہ از خود و اوصاف خود خبر داشتہ باشد بیت
حسن تو چنان کرد مرا زیر و زبر * کز زلف و خط و خال توام نیست خبر + و صاحب فناء حقیقی
صاحب شعور و تمیز ست و حقائق اشیاء کما ہی دانستہ چہ درین موطن فنا و بقا از یکدیگر متمیز
ہستند در عین فنا باقی ست و در عین بقا فانی میداند کہ ذات او عدم ست و اوصاف کمال در وے
عاریتی ست و مستفاد از مرتبہ وجوب ست بے تکلف از خود نفی آن مینماید و بجنابے کہ شایان ۲۱۰
اثبات ست اثبات میکند و خود را بعدم صرف ملحق مییابد و بوے از خیریت و کمال احساس

نمی نماید هر چند به بقا مشرف شود و بولادت ثانیه مولود گردد عَرَفْتُ رَبِّيْ بِجَمْعِ الْأَضْدَادِ
مَنْ لَّمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ - فَتَأَمَّلْ فَإِنَّ هٰذَا الْفَرْقَ دَقِيْقٌ قَلَّمَا يُهْتَدٰى بِهٖ فَيَلْتَبِسُ
الْحَالَانِ وَيَشْتَبِهُ الصُّوْرَةُ بِالْحَقِيْقَةِ وَحَقِيْقَةُ الْأَمْرِ عِنْدَ اللّٰهِ الْعَلِيِّ الْأَعْلٰى

مکتوب (۱۸۲) صد و هشتاد و دوم

بمیر نوروز بخشی اداوشی در بیان آنکه اصل را در رنگ ظل وا باید گذاشت تا وصول بذات میسر آید
(حاشیه: میر نوروز بخشی اداوشی)
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَارْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد ست امید که
آن سیادت انتساب نیز بعافیت باشند و بر جادهٔ شریعت و سنت مستقیم و مستدیم بوند و از صورت
بحقیقت آیند و از ظل باصل و از اصل بما ورائے آن پویند هر چند از اصل گذشتن در عدم خود کوشیدن
است که بے ما حصل ست و بظاهر مستحیل لیکن محبت ذات را با ذات تعالی بحکم اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ (الحدیث مروی فی الصحیحین)
معیتے ست بے کیف و ذات عزّ شانه ورائے ظل و اصل ست لاجرم این محب را از اصول باید
گذشت تا معیت بے کیف حاصل نماید و خود را و اصول خود را گذاشته با مطلوب هم آغوش بود
(حاشیه: نسخه: بود)
مَنْ لَّمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ - لِلّٰهِ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ که سعادت آثار میر عمر از فیوض و برکات روضه
منوره بهره ور گردیده و در صحبت درویشان مجاوران آن فوائد کثیره اخذ نموده و ترقیات بسیار
کرده و برخورداران میر عثمان و میر علی بکمال رسند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۸۳) صد و هشتاد و سوم

بمحمد یحیی پسر قاضی چوکی کابلی در تحسین حال و جواب سوال و از آیه کریمه وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰى كَثِيْرٍ
مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيْلًا وَغَيْرِ ذٰلِكَ - بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَارْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند
(حاشیه: نسخه: و تبلیغ الدعوات)
مکتوب شریف مشرف ساخت از جمعیت باطن و قوت رابطه عقیدت و اخلاص و شوق
ملاقات و موانع آن مرقوم نموده بودند بوضوح پیوست همه چیز موقوف بر وقت ست

لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ امید ست که آتشِ شوق مشتعل شود و نائرۂ محبت سر بلند گردد تا از ماسوی
بالکل برہاند و بمطلبِ اعلیٰ برساند نوشته بودند که بذکرِ نفی و اثبات اشتغال مینماید گاہے معامله
عجب رُو میدہد مقامِ نفی را از مقامِ اثبات ممتاز مییابد در جانبِ نفی جز نیستی و عدم نیست
اگر احیاناً در صورتِ ہستی متجلی شود آنرا از ظلال و پرتو مییابد و چیزے که اطلاقِ ہستی بران توانند
کرد در طرفِ اثبات مے بیند بلے مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ ہر چه در مرایائے آفاق و انفس
ظاہر شود ہمه ظلال و امثال ست و تسلّی بشبه و مثال کریمۀ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ
الْوَرِيْدِ شاہدِ حال تا از آفاق و انفس نگذرد و بسرِ اقربیت نرسد این معمّا پرده نکشاید
حق سبحانه آنچه در آفاق و انفس ظاہر ست آنرا داخلِ آیات و اٰله ساخته است و فرموده سَنُرِيْهِمْ[51]
اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ مطالعۂ این حالِ شما
و ہمچنین آنچه بعد ازین نوشته اند که درین وقت از دریافتِ نہایت نزدیکی بیشتر قاصر مے باید
آیه کریمه وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيْدِ تصدیق مینماید بسیار خوشوقت ساخت
و از علوِ فطرتِ شما خبر داد الله تعالیٰ ہمواره در ترقیات دارا د نوشته بودند آیه کریمه وَفَضَّلْنَاهُمْ[52]
عَلٰى كَثِيْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيْلًا مفیدِ تفضیلِ غیرِ انسان ست مخدوما ازین آیه تفضیلِ غیرِ انسان بر انسان
لازم[53] نمے آید غایة الامر ازین کریمه تفضیلِ انسان بر جمیعِ ماسوائے او نمے آید گفته اند که مستثنیٰ درین جا ملائکه اند
فضلِ جنسِ انسان بر جنسِ ملائکه ہر چند ازینجا مستفاد نیست لیکن اگر بعضے افرادِ انسان را
بر ہمه افرادِ ملائک فضل بود گنجایش دارد و بعضے گفته اند که کثیر درین جا بمعنے کل ست پس جائے شبه
نیست لیکن این توجیه بعید ست از مقطعات و متشابہاتِ قرآنی پرسیده بودند و حلِ
آن خواسته مخدوما طریقِ اسلم در متشابہات اینست که بآن ایمان آریم و علمِ آنرا بحق سبحانه
تفویض نمائیم اسرارِ سبحانی ست که باخصِّ خواصِ بندگانِ خود در میان آورده است و برمز
و اشارت سخن کرده و از نامحرمان مستور ساخته و ہر که سرِ این معمّا بر و پرده بکشوده باظہارِ آن

۵۱ واقع ست در آخر سوره حٰم السجده و پاره الیه یرد ۲۵ ۱۲ ۵۲ واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل و پاره سبحان الذی ۱۵ ۱۲
۵۳ در نسخه فقیر لفظ لازم موجود نیست والله اعلم ۱۲ ابو السعد

جرأت ننموده و بنوشتن و گفتن آن اسرار دلیری نکرده حل آن از بیضاوی و مدارک چه صورت دارد
واز این مسکین نادان چگونه این عقده کشاید معذور خواهند داشت والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب صد و هشتاد و چهارم (۱۸۴)

بحاجی بیگم که یکے از اهل حقوق است در تحریض بر تحصیل فنا و عدمیت ذاتی و الله تعالی ذات
با برکات را مشمول الطاف و عنایات خویش داشته بجذبات قویه معنویه مکرم و ممتاز داراد
ملاطفهٔ گرامی که از راه کرم نامزد این مسکین نموده بودند مشرف ساخت و مسرت بخش گردید
بسلامت باشند و همواره در ترقی بوند من استوی یوماه فهو مغبون معلوم شریف باشد
که بزرگترین حجاب میان بنده و حق سبحانه وجود سالک است که منشأ انانیت و مبنائے شرکت
است بکلمهٔ لا نفی وجود و سائر کمالات از خود باید نمود بحدیکه عدمیت ذاتیه رونماید و وجود و سائر
کمالات باصل خود عاید شود چه هر کمال که در ممکن است همه مستفاد و مستعار از ان جناب مقدس است
آنچه ذاتی اوست عدم است و ممکن باین وبه عاریتی خود را کامل و خیر تصور کرده است و شرکت و
انانیت و دعوے همسری بهم رسانیده و چون بسابقهٔ عنایت عدمیت ذاتی او روے نماید و
کمالات همه عاید باهل کمالات شود سر رشتهٔ سعادت بدست آید و از شرک خفی و انانیت اماره
وارهد و بفنائے حقیقی مشرف شود و اماره باطمینان آید مصراع این کار دولت است کنون
تا کرا دهند بیت چون بدانستی که ظل کیستی + فارغی گر مردی و ور زیستی + این فقیر افتاده
امیدوار است که گاهے بدعا و توجه یاد فرمایند والسلام + +

مکتوب صد و هشتاد و پنجم (۱۸۵)

بخواجه امان الله و خواجه مومن برهانپوری در علو مطلب و در بیان آنکه تجلیات و ظهورات وابسته
بر ظلال است وصال بوجه کمال موعود بآخرت است + بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات

وَالسَّلَامُ میرساند مکتوبِ شریف رسیدہ مسرت بخش گردید واظہارِ شوق وآرزومندیِ ملاقات
نمودہ بودند ودوستان نیز مشتاق دانند وحدیثِ نفیس وَاَنَا اِلَیْهِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا برخواندند
نصیبِ عاشقِ مسکین درین نشاۂ بیمدار ہمین شوق واضطراب وتپش والتہاب ست **بیت**
متاعے کزین رہگذر میبریم + لبِ خشک ومژگانِ تر میبریم + وصال بروجہِ کمال موعود
بہ نشاۂ اُخروی ست کریمۂ[۱] مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللهِ لَاٰتٍ دال برانست
وآنچہ از بعضے صوفیۂ علیہ درین دارِ شہود ومشاہدہ اثبات نمودہ اند وتجلیات وظہورات قرار
دادہ اند ہمہ وابستہ بظلال ست وتسلی بشبہ ومثال طالبِ ذاتِ احدیت تعالیٰ بآن تسلی نگیرد
وازآب بسرابش گراید نہایتِ سعی درین دار بے مدار رفعِ حجب واستار ست نہ آنکہ مطلوب
رادر دام آرند وعنقارا شکار کنند **بیت** عنقا شکارِ کس نشود دام بازچین + کاینجا ہمیشہ باد
بدست ست دام را + آرے بعضے از اخصِ خواصِ بندگان ہستند کہ دنیاءِ ایشان را حکمِ
آخرت دادہ اند اگر درین نشاۂ چیزہائے کہ موعود بنشاۂ اُخروی ست درحقِ ایشان ظہور فرماید
وازمراتبِ ظلال بتمام گذرانیدہ بذاتِ بحت رسانند ونصیبہ ازان ذروۂ عُلیا عطا فرمایند
گنجایش دارد **بیت** اگرچہ این لحظہ ممکن کارِ شب نیست + ز بختِ مقبلان این ہم عجب نیست +
وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنْ لَّدَیْکُمْ سعادت آثار میان شیخ محمد بکمال برسد
استماعِ اخبارِ توفیقِ شما سببِ مسرتِ دوستان ست اَللّٰهُمَّ زِدْ درکارِ خود سرگرم باشند و
از پاے طلب فرونشینند واز ترقی باز نمانند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ امیدوار باشند
ومارا غافل ندانند

مکتوب (۱۸۶) صد وہشتاد وششم

بہ تیمور بیگ کولابی در ترغیب بحصولِ استمرارِ حالتِ عدمیت وتحسینِ دیدِ قصورِ اعمال بِسْمِ
اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ کتابے کہ ازراہِ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت

۱؎ در سورۂ عنکبوت از پارہ امن خلق ۱۲

نوشته بودند که وقتِ سکوت از قالب اثرے نمے بینم چنان معلوم میشود که گویا هیچ در میان نیست
در حیرت میمانم که این چه باشد مخدوما هیچ جائے حیرت نیست که حالتیست نیکو سالکان را
دست میدهد لیکن معتبر آنست که این حالت دوام پیدا کند و مراقبه و غیر مراقبه و سکوت و غیر
سکوت در دیدِ عدمیت و نیستی یکسان بود و عدمیتِ ذاتیه رو دهد و وجودِ موهوم که منشأ انانیت
اماره است رو بزوال آرد و آنچه نوشته اند که اگر طاعت و عبادت کرده میشود از ان استغفار
کرده نظر بر فضل و کرمِ او دارد و مطالعه آن محظوظ ساخت هر چند دیدِ قصور در اعمال پیدا شود
اعمال را قیمت افزاید و قابلِ قبول سازد گفته اند اِعْمَلْ وَاسْتَغْفِرْ از عمل باز نماند و استغفار
از ان نماید و نظر بر فضل صرف داشته باشد راه بندگی این ست دیگر هر که از عهدهٔ اسم ذات نتواند بر آمد
ذکر لسانی هم اوراد گویند امید ست که هر دو ذکر نتیجه بدهند دیگر در کتابتِ اخوی اعزی حاجی محمد عاشور
نوشته بودند که عددِ چهل پوره شده است مخدوما شصت دیگر را هم اذن ست که مجموع آن صد میشود والسّلام

مکتوب صد و هشتاد و هفتم (۱۸۷)

بیکے از نساءِ صالحات در وعظ و نصیحت نوشته شده بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
حَامِدًا وَّمُصَلِّیًا عصمت پناه و عفت دستگاه همشیرهٔ مشفقه محترمه ازین مسکین سلام عافیت
انجام خوانند صحیفهٔ شریفه رسید مسرت بخش گردیده چون منبئ از محبتِ فقرا بود و مشعر از طلبِ
مطلوبِ بے همتا مسرت بر مسرت افزود امید که نائرهٔ این محبت سرافراز شود و شعلهٔ طلب مشتعل
گردد تا از ماسوائے بیگانه و با مطلوبِ حقیقی یگانه گرداند بهر حال تا حصولِ صحبت بوظائفِ طاعات
و عبادات مقید بوند و وقت را در لاطائلے صرف نکنند و بلهو و لعب نپردازند که نتیجه آن غیر
از حسرت و ندامت هیچ نیست و در حِلّ و حُرمت شرعی نیک احتیاط فرمایند و بمقتضائے امر
و نهی زندگانی نمایند حق تعالی بنده را مهمل نیافریده است و بطیرا و نگذاشته تا هر چه داند بکند
مولائے حقیقی بر سر خود دارد که او را با اوامر و نواهی مبتلا ساخته است این کس چاره ندارد بغیر از ان

کہ بمقتضاے آن عمل کنند والا بندہ متمرد شود و مستحق انواع عقوبات بود حمداً للہ تعالیٰ سبحانہ
کہ فرزندان شما توفیق نیک یافتہ اند و کار ایشان در ترقی ست غبطہ بر احوال ایشان مے آید زادہم اللہ
تعالیٰ توفیقاً این فقیر را از دعاء خیر و توجہ غائبانہ فارغ ندانند دولت دوام مستدام باد

مکتوب صد و ہشتاد و ہشتم (۱۸۸)

بسیادت پناہ شیخ یوسف گردیزی در جواب کتابت او کہ از گرمی صحبت نوشتہ بودند بسم
اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ بودند ملاطفہ گرامی
مشرف گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت بوطن مالوف رسیدید و فرزندان و متعلقان را
بعافیت یافتید خلعتہاے کہ از بزرگان عنایت شدہ است مبارک باشد از حلقہ نشستن و
متاثر شدن یاران و بیہوش شدن بعضے و دیدن سرور کائنات را علیہ افضل الصلوات
واکمل التحیات کہ بر نگاشتہ بودند بوضوح پیوست و سبب مسرت گردید شکر خداوندی جل شانہ
بجا آرید و طالب زیادتیہا باشید بخلوت بیشتر رغبت فرمایند و بذکر بیشتر پردازند و توشہ آخرت را
آمادہ سازند ولتنظر نفس ما قدمت لغد (در سورہ حشر واقع ست) و آنکہ بعضے مردم بے آنکہ توجہ کردہ شود مے
افتند و از خود میروند سر آن ظاہر ست کہ از تاثیر صحبت ست مامول از دوستان دعاء سلامتی
خاتمہ است والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ
المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ

مکتوب صد و ہشتاد و نہم (۱۸۹)

بمحب علی ملتانی در شرح احوال او و در ترغیب بر تخلص از دقائق عجب و ریا و شمہ از کمالات تلاوت
قرآن مجید و محویت ذکر و ذاکر در مذکور بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند
کتابتیکہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت حق سبحانہ جمعیت دارد و ابواب ترقیات را

مفتوح سازد و از دیدِ قصور و زلّات و معاصی و ظهورِ دقائقِ عُجب و ریا و استغفار و گریه و تضرّع و
زاری بران نوشته بودند بعد ازان روزِ دیگر دیده بدیده که ریا و عُجب از شما برداشته اند لیکن چون
آدمی شرِ محض ست هنوز بعضے دقائقِ آن هست که من بر آن مطلع نشده ام و خود را بدترین
خلائق میدانم مخدوما شکرِ خداوندی جلّ شانهٗ برین دید و برین تخلّص بجا آرند تخلّص از دقائقِ
عُجب و ریا که شرکِ خفی ست امریست عظیم که مترتب ست بر فنائے اَتمّ سلوکِ طریقهٔ صوفیهٔ
علیه برائے تحصیلِ تخلّص ست از دقائقِ این شرک و حصولِ حقیقتِ اخلاص ست علم و عمل در
کتبِ شرعیه مبیّن ست و اخلاص وابسته بخدمتِ صوفیهٔ علیه است علم و عمل بے اخلاص
مقبول نیست در رنگِ بدن ست بے روح و وقائعِ دیگر که دیده اند و منزلِ خود را بالائے آسمان
یافتند و پیغمبر را صلّی اللّٰه تعالیٰ علیه و آله و سلّم و صدیق اکبر را رض دیدید بحالِ شما توجّه
دارند و وقتِ دیگر دستار بشما عنایت کردند و فرمودند که این خلعتِ ولایت ست واضح گردید
همه نیک و روشن ست بکارِ خود مقیّد باشند نوشته بودند که در تلاوتِ قرآن لذتِ بسیار میشود
چرا لذت نشود که صفتِ حقیقی بنفسِ خود جلوه گرست و از صفت بموصوف راه کشاده است
بیت اندر سخنِ دوست نهان خواهم گشتن + تا بر لبِ او بوسه زنم چونش بخوانند + نوشته
بودند که در حلقهٔ عشا خود را محو در حضرتِ رسالت پناه یافتم و مظهرِ او صلّی اللّٰه تعالیٰ علیه
و آله و سلّم دیدم چنانچه هنگامِ ذکرِ کلمهٔ طیّبه لا اله الّا اللّٰه انا رسول اللّٰه میگفتم مانا
که بے اختیار از زبانِ شما این کلمه بر آمده باشد باختیار این قسم کلمه نمیتوان گفت هر چند مغلوب
الحال باشد نوشته بودند که ذکر در لطائفِ ستّه نمییابم مخدوما ذکر و توجّه و حضور تا زمانے ست
که وجودِ ذاکر در میان ست و چون ذاکر رخت بصحرائے عدم کشد و منتسبات همه باصل عائد شد
ذکر و حضور هم ملحق باصل گردید و حضور بحضورِ ذاتی رفت این زمان عارف در خود نه ذکر بیند و
نه حضور بعد ازان اگر ذکر و حضور ست خود بخود ست و نصیبِ عارف ازین مقام استهلاک و
انعدام ست و زوالِ انانیت و شرکِ خفی ست **مصراع** از حضرتِ ذات بهرِ استهلاک ست والسّلام

مکتوب (۱۹۰) صد و نودم

بدوست محمد بیگ در نصیحت و شمهٔ از کمالات نماز. بسم الله الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً دو کتابت از شما بتعاقب یکدیگر رسید خوشوقت ساخت حمداً لله سبحانه که بعافیت اند و از یاد احبه غافل نیند و بتعمیر باطن مشغول اند سعی نمایند که راه ترقی همواره مفتوح باشد من استوی یوماه فهو مغبون انفاس عمر بسے عزیز و مغتنم ست سعی نمایند که ببطالت نرود و در اهم اشیا مصروف بود باید که از مراقبه و ذکر لسانی و تلاوت و نماز و حلقهٔ ذکر خالی نباشند و بهر کدام که وقت تقاضا کند و جمعیت بیشتر بخشد بهمان پردازند و تکرار کلمهٔ طیبه بزبان راغب تر بوند و آنچه حضرات ایشان ما قدسنا الله سبحانه باسرارهم نگاشته اند که مبتدی اوقات خود را بذکر بر نهجے معمور دارد که بغیر از اداے فرائض و سنن مؤکده هیچ چیز نپردازد عبادات نافله را هم موقوف دارد درست ست لیکن شما ازین حکم خارج اید این حکم خاص باهل ابتدا است شما بهر چه وقت تقاضا میکند از امور مذکوره و بیشتر جمعیت بخشد و کیفیت زیاده آرد بهمان مشغول باشند و چیزهائے که بنماز تعلق دارد در هر دو کتابت نوشته بودند مطالعهٔ آن بسیار ذوقمند ساخت علی الخصوص آنچه نوشته اید که در خواندن نماز جمعیت و حظ بسیار دست میدهد و غیر از نماز هیچ چیز پرداختن خوش نمے آید و هر حرفے که در نماز از مخرج خود مے برآید اظهار خوشوقتیها مینماید درین وقت این حقیر را گویا از جائے بجائے میبرند بسیار خوشوقت ساخت و لذات معنویه بخشید خوش گفت **بیت** اندر سخن دوست نهان خواهم گشتن + تا بر لب او بوسه زنم چو نش بخواند بحالتے که در اداے نماز روے میدهد فوق همه حالات ست و نشانے از اصل میدهد بے شائبهٔ ظلیت و پرده را از روے کار میکشاید و از گوش باغوش مے آرد والسلام

مکتوب (۱۹۱) یکصد و نود و یکم

بمشیخت مآب حافظ عبد الجلیل در جواب کتابت او و ترغیب بر طلب مطلوب بے ہمتا بسم اللہ الرحمٰن الرحیم حامداً للہ العظیم ومصلیاً علی رسولہ الکریم بود و نامہ گرامی مشرف و مبتہج گردید چہ نعمتے ست کہ آزادان یادِ گرفتاران نمایند و مردم دور از کار با وجود بُعدِ صوری مخطور خاطر خطیر گردند بلے از پیشگاہ جنیں ست و محبت ازلی سبب ظہور و اظہار گردیدہ است و با وجود غنائے ذاتی خلق را بجناب خویش دعوت فرمودہ و راہے بآنجناب قدس نمودہ و از روئے کرم آن راہ را کشودہ افسوس ست کہ با وجود دعوت و با وجود رہنمونی از آنجناب لایزال محجوب و مہجور باشیم و در بندِ نفس و ہوا بمانیم شعر درجہان شاہدے و ما فارغ ✦ در قدح جرعۂ و ما ہشیار ✦ بعد ازین دستِ من و دامنِ دوست ✦ بعد ازین گوش من و حلقۂ یار ✦ با اینہمہ دوری و مہجوری از یادِ دوستان غافل نیست و از لوازمِ محبت خالی نہ این مسکین نیز از دوستان دریوزۂ دعا و توجہ غایبانہ دارد والسلام اولاً وآخراً

مکتوب یکصد و نود و دوم (۱۹۲)

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم در جواب کتابت او کہ از التذاذ در نماز نوشتہ و از محبت و اخلاص مرقوم داشتہ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند صحیفۂ گرامی کہ از راہ محبت فرستادہ بودند وصول یافت از شوق و بے آرامیہائے خود نوشتہ بودند بوضوح پیوست حق سبحانہ قادر ست کہ باحسن وجوہ ملاقات میسر آرد چون محبتِ شما درست ست امید ست کہ در اخذِ فیوض و برکات از یارانِ حضور کمی نکنند فقیر نیز در بارۂ شما بشارتے یافتہ است و معیت شما را از معیت بعضے یارانِ حضور زیادہ تر دیدہ امیدواریم کہ باندازہ آن آثار مترتب شود نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در خود کیفیتے سوائے کیفیتِ سابق مییابد اغلب کہ از مقامِ فوق حظے شدہ باشد بلے حظے از مقامِ فوق حاصل ست کہ کیفیتِ مسطورہ بران مترتب ست لیکن در ہمین مقامِ تحتانی بے آنکہ دخول در مقامِ فوقانی شدہ باشد مانا کہ التذاذ و کیفیت کہ در نماز دست میدہد الخ اثر ہمین کیفیتِ جدیدہ بود مرقوم نمودہ بودند کہ بعضے اوقات چنان محسوس

میشود که راکع و ساجد شخصی دیگرست میتواند که این مبدأ تعین بود که سالک با آن بقا میابد بیت
اعضای وجودم همگی دوست گرفت * نامیست ز من بر من و باقی همه اوست * سر از سجده
برداشتن چگونه خوش آید که سجده موطن کمال قربست حدیث الساجد یسجد علی قدمی الله
تعالی فلیسجد و لیرغب شنوده باشند نوشته بودند با وجود این وقتی که صورت ترا در تصور
می آرد از همه زیاده لذت میدهد و عجب وقت میشود و فیض و انوار در خود عجب ملاحظه میکنند و اخلاص
بحدیست که اگر بر اهل زمانه ظاهر شود نزدیکست که از نافهمی خود تکفیر کنند مخدوما این همه از کمال
مناسبت معنوی و اتحاد خبر میدهد امیدست که باندازه آن جذب معانی نمایند و معیت تام
حاصل کنند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و نود و سوم (۱۹۳)

بسیادت پناه میر محمد یعقوب در تحریص بر ذکر و طاعات * الحمد لله و سلام علی عباده
الذین اصطفی المکتوب مرغوب فرزند نور چشم رسید خوشوقت ساخت بذکر و فکر مقید باشند و
بر کسب مرضیات حق سبحانه سرگرم بوند قوت جوانی را صرف طاعات و عبادات نمایند حدیث
شاب نشأ فی عبادة الله شنوده باشند ما بر امثال شما جوانان غبطه میبریم ایام جوانی ما در هوا
و هوس گذشت الحال حسرت و ندامت نقد وقت ست جوانی باز نمی آید تمنی بیما حصل حاصل ست
همان قضیه است شخصی گفته لیت الشباب یعود از هجوم خطرات دلتنگ نشوند بکار خود
مقید باشند و استغفار بسیار میکرده باشند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب صد و نود و چهارم (۱۹۴)

بشیخ محمد باقر لاهوری در بیان آنکه خانه را از صاحب خانه نسبت ست * الحمد لله و سلام علی
عباده الذین اصطفی المکتوب شریف رسید مسرت بخش گردید از ملاقات خلیفه عهد که
بر نگاشته بودند مفصلاً بوضوح پیوست حق سبحانه عواقب امور بخیر کناد و خلیفه وقت را توفیق

واستقامت بخشاد و از برکات و نسبت این اکابر نصیب کامل دهاد و از گرمی مجلس و احوالِ یاران
که نوشته بودند بتفصیل واضح گردید و سبب خوشنودی و خوشوقتی شد حق سبحانه دوستان را همواره
بترقیات دارد و ابوابِ فیوض مفتوح سازد نوشته بودند منزلے که در جهان آباد در انجا گرفته اند قدرے
بے فیض بود که چه نویسد بعد ازان که چندروز در انجا نشست و خواست کرد آن قدر محاط با نوار
ظاهر میشود که در جانبِ فوق بفوق العرش گذشته و از جانب تحت از تحت الثری تجاوز نموده
گویا فنا و بقا بعروج و نزولِ این فقیر بهم رسانیده و این مکشوف در رنگ محسوساتِ ظاهری است
که گنجایش ریب نیست بلے وللارض من کاس الکرام نصیب خانه را با صاحب خانه
اتصالے خاص و حق جوارست و از انوار و برکاتِ او امیدوار از ینجا بزرگی و عظمتِ بیت الله را
قیاس باید نمود و انوار و برکاتِ آنرا باید فهمید ما للتراب و رب الارباب حضرتِ ایشان را
قدس سره نیز انوار و برکاتِ خانهاے سکونت خود را بیان میفرمودند و عجائب و غرائب آن
مواطن را اظهار مینمودند و خانهاے که در جوار آن خانهاے بودند برکاتِ آنرا نیز میفرمودند و
در سفرها در هر منزل و قری و بلاد که فرود مے آمدند حقائق آن بلاد و قری بر ایشان ظهور میکرد
و منکشف میگشت بعضے ازان حقائق مومن و بعضے ازان کافر والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۹۵) یکصد و نود و پنجم

بمخدوم زاده عالیجاه شیخ محمد خلیل الله در شرح احوال او • بعد الحمد والصلوٰة بفرزند
نورِ چشم میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد ذو الجلال ست المسئول من الله سبحانه
عافیتکم واستقامتکم ظاهراً و باطناً و ترقی درجاتکم حقیقةً و معنیً کتابے که
از راهِ محبت فرستاده بودند رسید و وقائع مبشره که نوشته بودند مطالعه آن ذوقے ساخت حق سبحانه
معانی مکنونه را بمنصه ظهور آرد و از قوت بفعل رساند هنگام نوشتن کتابت شمار الخلعت مرتین
بدروازه تعینِ حبی یافت و وصول معلوم شد دخول هنوز مشخص نیست و حقیقت احمدی اگر نفس

حقیقت کعبہ است چنانچہ از بعضے عبارات حضرت ایشان ما معلوم میشود پس حاصل است احتیاج
بتوجہ ندارد و اگر تعین حُبّی است پس نیز در معرض حصول است و اگر امرے دیگر است محتاج بتوجہ است
امیدوار باشند و آنچہ دیدہ اید کہ فقیر در حق شما میگوید کہ ید او نائب مناب ید من است از مناسبت
تامہ خبر میدہد و از اتحاد معنوی مُشعر دیگر نوشتہ بودند اگرچہ این حکم ببار یافتگان جناب
قیومیت بے ادبی است الخ فقیر باین قسم عبارات کہ در بارۂ این دور از کار بنویسند رضی نیست
گذشت من بعد نخواہند نوشت بعد از نوشتن کتابت مرۂ ثانیہ کہ توجہ واقع شد معلوم گردید
کہ دخول دران حقیقت میسر شد وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ اگر ولایتِ شما ولایت محمدی است
عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ پس این دخول و لحوق بالاصالۃ است
وگرنہ بالتبع است والفرع وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۹۶) یکصد و نود و ششم

بملا محمد امین حافظ آبادی در شمۂ از کمالات نماز۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ
میرساند کتابتے کہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت نوشتہ بودند کہ در بعضے اوقات در نماز
فرض خصوصًا در حالتِ امامت حالتے روے میدہد کہ گویا جسد گداختہ میشود از مہابتِ عظمتِ
او تعالیٰ و در وقتِ سجدہ خوش نے آید کہ سر از سجدہ بر داشتہ شود واضح گردید مطالعۂ آن فوقین و
خوشوقت ساخت حق سُبحانہ از کمالات آن بہرۂ اتم عطا فرماید و از حقیقت آن پردہ بکشاید
نماز معراج مومن است اُنموذج حالتِ معراجیہ در نماز ہویدا میگردد السَّاجِدُ یَسْجُدُ عَلٰی
قَدَمِ اللّٰہِ فَلْیَسْجُدْ وَلْیَرْغَبْ فَطُوْبٰی لِمَنْ وُّفِّقَ لِاَدَائِہَا بِاٰدَابِہَا وَشَرَائِطِہَا
وَاَخَذَ حَظًّا مِّنْ کُلٍّ مِّنْ اَرْکَانِہَا وَطُوْلِ سُجُوْدِہَا وَقِیَامِہَا وَعُرُوْجٍ مِّنْ صُوَرِہَا اِلٰی
حَقَائِقِہَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی

مکتوب (۱۹۷) یکصد و نود و ہفتم

الحوق
بملا محمد امین حافظ آبادی در شرح نماز
نماز جماعت
نماز ہی
نماز جمعہ

بحافظ ابو اسحاق تتہ آئی در تعبیر خواب حقیقت فنائے قلب و نفس
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفۂ گرامی رسیدہ مسرت بخش گردیدہ آنکہ حضرت اسحاق علٰی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام در خواب بشما نیشکر کلان فرستادہ اند و شما را بمکہ طلبیدہ اند بعد ازان شما چند مرتبہ مکہ معظمہ را در خواب دیدید نیک و مبارک ست و از مناسبت معنویہ بآنحضرت علیہ السلام مشعر ست و دیدن مکہ مبارک را بعد این خواب مؤید این معنی چہ کعبہ را بآنحضرت و پدر بزرگوار و برادران آن حضرت علیہم الصلوٰۃ والسلام خصوصیتے ست خاص و دو سہ مرتبہ کہ خود را برہنہ یافتہ اید و چون پرچہ پوشیدید باز برہنہ یافتید تعبیر آن فنا ست و گسست از تعلقات و فنائے قلب کہ معلوم میکنید مقوی آن دید ست و کمال گسست منوط بفنائے نفس ست و خروج او از ذمائم اوصاف و اخلاق و از انانیت و ترفع و عدم انقیاد باحکام الٰہی جل شانہ کہ در نہاد او مودع ست در فنائے قلب زوال علم حصولی اشیا ست نفس حاضر درین موطن ہنوز برپائے ست و علم حضوری او برجا درین فنا ہرچند از تعلقات آفاق رستہ است و از گرفتاری غیر خود گسستہ لیکن از آفات نفس بالکل خلاص نگشتہ است و از انانیت او بتمام نرستہ در فنائے قلب زوال علم حصولی کافی ست و خروج از علائق آفاق بسند چہ علت او ذاتی نیست عرضی ست و مرض او درونی نیست بیرونی ست زوال تعلقات بیرونی در تزکیہ و تطہیر او کفایت میکند و نسیان آفاق در حق او فنا بخش و در فنائے نفس زوال علم حضوری کہ عبارت از نفس حاضر ست ناگزیر ست زوال تعلقات آفاق در فنائے او کفایت نکند مرض او ذاتی ست تا او در میان ست بلائے او جان ست **مصرع** تو مباش اصلا کمال این ست و بس تفصیل این معاملہ در مکاتیب دیگر مذکور ست و تحقیق آنکہ زوال نفس حاضر با وجود بقائے تکالیف شرعیہ و احکام بشریت بچہ معنی ست **مصرع** میباش و مباش مشکل این ست والسلام

مکتوب یکصد و نود و ہشتم (۱۹۸)

بمرزا محمد صادق پسرِ نصیر خان در علامتِ فنائے قلب و حقیقتِ تبدل صفات و تحسینِ واقعہ کہ دیدہ بود.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوبِ شریف رسید مسرت بخش گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم بوند نوشتہ بودند کہ بشیخ محمد حسین صحبت داشتہ و توجہات گرفتہ درین چند روز اشارۂ بذکرِ سلطانی و بفنائے قلب فرمودند کہ شدہ است مخدوما علامتِ فنائے قلب آنست کہ خطرۂ ماسوٰی حق جل و علا از دل مطلقاً برود بنوعے کہ اگر بتکلف یادِ ماسوٰی نماید ہرگز بیادش نیاید بواسطۂ نسیانے کہ دل را از ماسوٰی حاصل شدہ است این حالت قدمِ اول ست در اطوارِ ولایت و کمالِ نخستین ست کہ شرطِ کمالاتِ دیگر ست این دولت کہ شما را درین مدتِ قلیلہ روئے دادہ است از اجلِ نعم ست شکرِ خداوندی جل شانہٗ بجا آرند و منتظرِ ترقیات باشند نوشتہ بودند کہ حرکت بدماغ گاہے میباید آیا فنائے نفس حاصل شدہ است یا نہ مخدوما فنائے نفس امرِ دیگر ست بحرکت دماغ کارے ندارد علم حضوری را کہ بذاتِ خود متعلق ست در رنگِ علمِ حصولی در راہ باید گذاشت تا فنائے نفس روئے نماید چنانچہ زوالِ علمِ حصولی بفنائے قلب تعلق دارد و در مراقبہ از تبدل صفات بر خود کہ نوشتہ بودند نیک ست گویا از نشانے بنشانے دیگر میروید نوشتہ بودند کہ در مشغولی مے بینم کہ ضعیفہ است خوش رو روبروئے فقیر ظاہر گشت و گفت کہ بقیۂ طینتِ آنسرور صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ کہ ماندہ بود از گردن بالا بحضرتِ ایشانِ مرحوم عطا گشتہ و چیزے دیگر کہ از و باقی ماندہ بود اشارت بفقیر کردہ گفت کہ از ابرو بالا با و عطا شد مخدوما خلقتِ حضرتِ ایشان از بقیۂ طینتِ نبی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ سریست عظیم از اسرارِ آنحضرت سجدۂ شکر بجا آرند کہ این قسم اسرار در واقعہ بشما نمودہ اند از مناسبتِ تامّہ خبر میدہد ہر چند در تعینِ موضعِ خلقت در ہر دو جا تفاوت رفتہ است دیگر شیخ عبدالخالق از یارانِ خوبِ ماست و صاحبِ کمالات اگر با و صحبت دارند و توجہ بگیرند گنجایش دارد و نیک ست

وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی

مکتوب (۱۹۹) صد و نود و نهم

بشیخ عبد الخالق بنگالی در آنکه از وُرودِ طُلاب ترسان و لرزان باشند و از مکرِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ ایمن نبوند و شمہ از کمالاتِ محبت* بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند مکتوب شریف رسید مسرت بخش گردید نوشته بودند که پیش ازین کتابتے از جهان آباد فرستاده بودیم مخدوما معلوم نیست که آن کتابت بما رسیده باشد یا نه اگر رسیده باشد مضمونِ آن بخاطر نیست نوشته بودند که درین سفر کس بسیار داخلِ طریقهٔ علیه شده اند خصوصًا اکثر منکرانِ قبائل حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰى ذٰلِكَ نیک باحوالِ آنها پردازند و حلقهٔ ذکر و مشغولی را گرم سازند و از وُرودِ طُلاب ترسان و لرزان باشند و از مکرِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ وَعَزَّ سُلْطَانُہٗ ایمن نشوند و همواره ملتجی و متضرع باشند مبادا در کارخانهٔ عظیم خلل بیفتد و اشتغال بخلق از حق سبحانهٗ باز دارد و گرمی طالبان سببِ خنکیِ این کس گردد بهر حال هم بیاران صحبت دارند و استغفار و التجا را از دست ندهند اِعْمَلْ وَاسْتَغْفِرْ در شبانروزی یکدو وقت برائے خلوت مُعد سازند و ذکرِ کثیر و تذکرِ ذُنوب و زلات و توبه و انابت دران هنگام غنیمت شمرند واحبه دور افتاده را بدعائے خیر یاد آرند از محبت و اخلاصِ میرزا محمد صادق و حسن بیگ نوشته بودند طلبِ اخذِ فیوض و برکات باندازهٔ محبت ست که معانیِ خفیه را جذب مینماید و محب را برنگِ محبوب برآرد و فنا و بقا که ارکانِ ولایت اند نتیجهٔ محبت اند اگر محبت نمیبود دروازهٔ ظهور و اظهار و وجود و ایجاد را که میکشود و طالب را بمطلوب رهنمونی که مینمود وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۲۰۰) دو صدم

بشیخ حسین منصور جالندهری در شرحِ احوالِ او که متضمنِ بعضے اسرارست* بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ حَامِدًا وَمُصَلِّيًا اللّٰه تعالی ابوابِ فیوض را همواره مفتوح داراد مکتوب

شریف کہ محتوی بر بشارتِ صحبت و ظهورِ اثرِ آن از سرورِ کائنات علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام بود و نیز وقتیکہ در نماز امامِ جماعتے بودید بعد از ادائے نماز چون خود را بخصوص دعا کردید اثرِ اجابت ظاهر نشد و چون جماعتِ اهل اقتدار را در ادعیہ شریک کردید آثارِ اجابت بظهور پیوست و سائر اذواق و مواجید رسیده مسرت بخش گردید اللّٰهم زِد نوشتہ بودند کہ الحاق بحقیقۃ الحقائق کہ یافتہ اید آیا بتعینِ حبی ست یا نہ آنچہ بالفعل بفهم مے درآید تعینِ حبی ست و موافقِ آن خلعت و زینت نیز مشهود میگردد نوشتہ بودند کہ نوعے از محبوبیت درین تعین محسوس میگردد چرا محسوس نگردد کہ حقیقت حبیبِ ربّ العالمین ست علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام کہ رأس محبوبان و رئیس مرادان ست اگر محبوبیت درین تعین نباشد کجا باشد غایۃ ما فی الباب کسے کہ بوصولِ این موطن مشرف شود ازین معنی بهره یاب ست خواه باصالت رسیده باشد خواه بطفیل و ضمنیتِ دیگر علیٰ تفاوتِ درجاتِ الفریقین واللّٰه سبحانہ و تعالیٰ اعلم بحقائقِ الاشیاء والامورِ کلها والسلام علیٰ من اتبع الهدیٰ

[illegible]

مکتوب (۲۰۱) دو صد و یکم

[illegible]

بسیادت پناه سید ابو الخیر شاه آبادی در ذکر بعضے از خصائصِ نسبتِ حضرت پیر دستگیر رضی اللّٰه تعالیٰ عنہ بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کتابتِ شریف رسید خوشوقت ساخت آنچہ از احوالِ خود نوشتہ اند کہ از بارِ وجود کہ برین هستی ناتوان مے افتد بنوعے میشود کہ بر مورچہ ضعیفے بارِ کوهِ عظیم افتد بآن میماند فلما تجلیٰ ربہ للجبل جعلہ دکا و خر موسیٰ صعقا [illegible] بوضوح پیوست اللّٰهم زِد امید ست کہ این بار آثار بشریت را بتمام بردارد و بارِ خوشگوار آرد نوشتہ بودند کہ کلامِ حضرتِ ایشان از مرتبہ ذاتِ بحت ست و کلامِ سائرِ عزیزان از مرتبہ صفات یا ظلالِ صفات ست مخدوما نسبتِ آنحضرت نسبتِ اصحاب کرام ست و آخر یتے ست کہ برنگِ اولیت برآمده است این نسبت شریفہ را با نسبتهائے دیگر عزیزان چہ نسبت آن نسبتهائے از

قیدِ اَنفُس نرسته است وبوَرائے آن نشتافته واین نسبتِ عزیزه مُخبر از ورائے آفاق و اَنفُس ست وورائے جذبه وسُلوک ست تاکجا نویسد وَالسَّلَامُ

مکتوب (۲۰۲) دو صد و دوم

بصلاح آثار صوفی پاینده محمد کابلی در شرحِ احوالِ او • اَلحَمدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِینَ اصطَفٰی مکتوبِ شریف رسید خوشوقت ساخت حق سبحانه جمعیتِ صوری ومعنوی واردو در جادهٔ شریعت وطریقت استقامت دهد نوشته بودند که خود را درین ایّام داخلِ تعیّنِ حُبّی میابد بلکه از مرکز هم بهره مفهوم میشود ودر سُکوت تنها ودر حلقهٔ یاران که در مُراقبه میشوم تمام را نور محمدی عَلَیهِ وَعَلٰی آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فرو میگیرد مخدوما این نسبت عَلیّه حکم عنقاءِ مُغرِب دارد و عقل وهوش از تصوّر وخطورِ آن میلرزد الله تعالیٰ حُصولِ این معنی را مُبارک ومیمون گرداند وسببِ هدایتِ جمعِ کثیر سازد واحاطهٔ نور همه را بصاحب نور رساند اِنَّهٗ قَرِیبٌ مُّجِیبٌ واقعه که در بابِ هزیمتِ غنیم دیده اید ودر کتابت فرزندی نوشته اید مُطالعه نموده درین باب توجّه ودُعا را بیش از بیش بکار برند که مسلمانان را حق تعالیٰ از فِتَن در امانِ خود دارد وامن وامان آرد وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّآخِرًا

مکتوب (۲۰۳) دو صد و سوم

بمیر سید اسرائیل در بیانِ آنکه لقائے حقیقی موعود باآخرت ست ومُشاهداتِ دنیاوی همه بظلال وابسته است وشمهٔ از کمالاتِ نماز • اَلحَمدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِینَ اصطَفٰی الله تعالیٰ ابوابِ فیوض را همواره مفتوح داراد نامهٔ نامی وصحیفهٔ گرامی که نامزدِ این مسکین نموده بودند بورودِ آن مُشرّف گردید اظهارِ تألّم از دوری صوری ضروری نموده بودند از اینجانب نیز حدیثِ شوق برخوانند وَالمُؤمِنُ مِرآةُ المُؤمِنِ بخاطر آرند چه توان کرد دُنیا محلِّ فراق ست موطنِ لقا آخرت ست حق سُبحانَهٗ باحسنِ وُجوه آنجا جمع سازد وتلافیِ این فراق نماید ولقائے حق جلّ وعلا نیز موعود

بآخرت ست مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللهِ لَاٰتٍ چہ موت از مقدمات آخرت ست
مُشاہدات ومُعاینات کہ در دُنیا بآن تسلّی میگیرند در رنگِ سراب ست کہ تشنہ آنرا آب پندارد
وعالی ہمت بآن فریفتہ نشود واز سراب سیراب نگردد مُشاہداتِ دُنیاوی ہمہ بظلال وابستہ
است واز قیدِ خیال نرستہ ہرچہ دیدہ شد ودانستہ شد آن ہمہ غیرِ ست آرے چون نماز معراجِ مومن
است ومصلّی کامل در حینِ ادائے از دنیا مے برآید وبنشأۂ اُخروی مے پیوندد اگر اُنموذج دولتے
کہ بآخرت موعود ست در وقتِ ادائے آن روئے نماید گنجایش دارد دنیا مزرعتِ آخرت ست
ہر قدر کہ درین موطن افزونی در زراعت نمودہ آید اجرِ آن اَتم واَکمل بود ومراتبِ قرب وشہود در
آخرت زیادہ تر حاصل نماید وافزونی زراعت یا در کیفیت ست ویا در کمیت آنچہ معتبر ست افزونی
در کیفیت ست چہ افزونی در کمیت از عوام ہم مے آید وافزونیِ کیفیت بخواص مخصوص ست چہ نفوسِ شان
از دولتِ فنا وبقا باطمینان پیوستہ واز امّارگی رستہ واز ین رہگذر طاعات وعبادات از ریا و
دقایقِ شرک بعید ست وباخلاص نزدیک بقبول اقرب سلوکِ طریقہ علیہ برائے تحصیلِ حقیقتِ
اخلاص ست بے تمحّل وتکلّف کہ منوط بفنائے نفس ست واطمینانِ او وحصولِ حقیقتِ بندگی
ست کہ مربوط ست بتخلّص از دقایقِ شرک تا اسلامِ حقیقی روئے نماید وحقیقتِ صلوٰۃ وسائرِ
طاعات پردہ کشاید نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند وعنقا را شکار کنند مصراع عنقا شکارِ کس
نشود دام بازچین * گویند علمُ الفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ تَدُوْرُ عَلٰى صِحَّةِ النِّيَّةِ وَخُلُوْصِ الْعُبُوْدِيَّةِ
وَمَا سِوٰى ذٰلِكَ فَمَغَالِطَةٌ وَزَنْدَقَةٌ اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْيَاءِ كَمَا هِيَ وَجَنِّبْنَا عَنِ
الْاِشْتِغَالِ بِالْمَلَاهِيْ بِحُرْمَةِ مَنْ مَازَاغَ بَصَرُهٗ وَمَا طَغٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ

اَوَّلًا وَاٰخِرًا | مکتوب (۲۰۴) دوصد وچہارم | اَعْلٰى وَالسَّلَامُ

بشیخ انور نور سرائی در تعبیرِ وقایعِ او حق سبحانہ وتعالی باعلیٰ مرتبۂ کمال ترقی دہاد کتابے کہ

؎ ۱ واقع شدست در شروع سورۂ عنکبوت از پارہ امن خلق (۲۰) ۱۲

بیان نماز چون اینست

بیان مخصوص بخواص

مغالطہ

بیان دولت

فرستاده بودید رسید فرحت افزائے گردید و آنچه میگویند که شمارا قطب العالم نام کرده اند بشارت
حصولِ کمالاتِ قطبیت ست نه منصبِ قطبیت و همچنین آنچه دیده اید که شمارا بر تختے که این فقیر
بر آنست همراهِ خود گرفته است تعبیرِ آن نیز مثلِ تعبیرِ واقعۂ اُولیٰ ست نوشته بودند که وقتِ وداع گفته
بودی که نسبتِ شما اعلیٰ ست و شمارا مے بینم که بزر و زیور آراسته اند اما نگفتی که آن کدام نسبت ست
که عالی ست مخدوما نسبتے که دارید و نقدِ وقتِ شماست بعلو موصوف ست احتیاجِ تعین ندارد
از مشرف شدن بحقیقة الحقائق نوشته بودند نیک و روشن و مبارک ست آن گرمی مجلس و تاثیرِ صحبت
که بقلم آورده اید شکرِ خداوندی جل شانه برآن بجاے آرید و باحوالِ طلبه نیک پردازید و توجهات
گمارید لیکن از مکرِ حق جل و علا ترسان و لرزان باشید فَلَا یَامَنُ مَکْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُوْنَ ○ والسلام

مکتوب دوصد و پنجم (۲۰۵)

بمخدوم زاده عالی منقبت شیخ عبد الاحد در اُمورے که تعلق بولایتِ احمدی و تعینِ حبی دارند اَلْحَمْدُ
لِلّٰهِ عَلٰی نَعْمَائِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی اَفْضَلِ اَنْبِیَائِهٖ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَائِرِ اَوْلِیَائِهٖ
نامۂ گرامی که مشتمل بر فقرهاے شوق و شعرهاے شور انگیز بود رسید مسرت بخش گردید آنچه از اذواق
و مواجیدِ سنیه نگارش رفته بود بوضوح پیوست مسطور بود که بعد از وصول بولایتِ احمدی که سرِّ او
محبوبیت ست عارف متلون بلونِ محبوبیت و لو علیٰ سبیل الانعکاس خواهد بود و خود را هم
باین لون متلون میابد و هم متلبس بلباسِ محبوبیت حل این دقیقه نمایند که لباس مذکور از راهِ دخول در
ولایتِ احمدی ظاهر شده است یا این جدا است و تعین که از راهِ ولایتِ احمدی مفهوم میشود جدا
سعادت آثارا اگر پیش از وصول باین ولایت باین لباس خود را متلبس میافتند پس احتمالِ جدا بودن
قوی بود و اگر بعد از وصولِ این لباس ظاهر شده است پس ظاهر آنست که منشاے آن همین ولایت ست
و آنچه در بادی نظر مے درآید هم آنست که هر دو ناشی ازان ولایت اند که سرِّ او محبوبیت ست جدائگی
مفهوم نمیشود و نسبتِ عموم و خصوص که در تعینِ حبی و ولایتِ احمدی ثابت کرده اند از انجا تفوقِ حقیقت

احمدی بر تعینِ حُبّی مفهوم میشود و این محلِ تأمّل ست چه تعینِ حُبّی منتهای حقائقِ ممکنات ست و حقیقتی از حقائقِ ممکنات فوقِ آن نیست چنانچه حضرتِ ایشان بآن تصریح کرده اند و برین تقدیر ترقی از تعینِ حُبّی جائز بلکه واقع بود و حال آنکه از اغیر واقع و محال نوشته اند که قدم از انجا بر داشتن و پیش نهادن قدم در وجوب ماندن ست و از امکان بر آمدن که مُحالِ عقلی و شرعی ست والسّلام

مکتوب (۲۰۶) دو صد و ششم

بحاجی محمد شریف خادم در حلّ آنکه رضا بقضا منافی طلب و دعا ست مبعدَ الحمدِ والصّلوٰة وتبلیغِ الدّعوات میرساند کتابتِ شما که متضمّنِ الفاظِ کسرِ نفس بود رسیده فرحت افزا گردید خوب واقع شد که با اهلِ دنیا رجوع نیفتاد و از راهِ فقرای طریق نوشته گذشت بعد از انچه مقدر ست بظهور خواهد پیوست پرسیده بودند که حدیثِ اِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ مَعَالِیَ الْهِمَمِ مُقتضی آنست که امورِ عالیه باید طلبیدن و مقامِ رضا و عبودیت تقاضا میکند که این کس هیچ طلب نکند که منافی عبدیت و رضا ست مخدوما این سوال در مطلقِ دعا می آید چه دعا و خواستن امری منافی رضا و تسلیم ست جواب منافات ممنوع ست روا ست که موجود راضی باشد و طالبِ زیادتی بود طلبِ زیادتی عدمِ رضا بموجود نیست قُلْ رَبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا وَهَبْ لِیْ مُلْکًا لَّا یَنْبَغِیْ لِاَحَدٍ مِّنْ بَعْدِیْ دوستانِ حق جلّ و علا از بلای او راضی اند مع ذلک دعای دفعِ بلیه میکنند رَبِّ اِنِّیْ مَسَّنِیَ الضُّرُّ وَاَنْتَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِیْنَ اگر رضا بقضا منافیِ طلب بود چرا امر بدعا شود وَقَالَ رَبُّکُمُ ادْعُوْنِیْٓ اَسْتَجِبْ لَکُمْ پس معلوم شد که منافات فیما بین ثابت نیست در بابِ بشارت که نوشته بودند موقوف بر حضور دارند و قلم را معذور والدُّعَاء

مکتوب (۲۰۷) دو صد و هفتم

بخواجه ماه پسر خواجه عبد الرحمٰن نقشبندی در شرحِ بعضی کلماتِ مصطلحه قوم فتح اللّٰه تعالی ابوابَ

فیوض را ہموارہ مفتوح داشتہ بر جادۂ شریعت غرا و سنت مصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات والبرکات العلی مستقیم و مستدیم دارد صحیفۂ شریفہ رسید مسرت بخش گردید شرح بعضے از مصطلحات قوم نمودہ بودند بدانند کہ جمع عبارت از آن ست کہ خلق را از حق جل و علا جدا نہ بیند و از سکر اوصاف و احکام یکے بر دیگرے جاری سازد و این را کفر طریقت گویند و اکثر شطحیات و سکریات کہ از مشائخ صادر شدہ است ناشی از مقام جمع ست درین مقام ذکر را از غلبۂ سکر لقلقہ و وسوسہ مید انند و نماز را شرک مے پندارد و بعد و دوئی مے بیند و بقول انا الحق و سبحانی مے سراید جمع الجمع کہ آنرا فرق بعد الجمع نیز گویند آنست کہ خلق را از حق سبحانہ جدا بیند و تمیز آید بعد از بے تمیزی کہ در مقام جمع بود و صحو بعد از سکر حاصل شود و اسلام پس از کفر روئے نماید و بذکر و نماز پردازد سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن ست و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل خود گردیدن گفتہ اند سیر آفاقی بعد در بعد ست و سیر انفسی قرب در قرب تا یافت در خود ست بیرون از خود یافت نیست بیت ہمچو نابینا مبر ہر سوئے دست * با تو در زیر گلیم ست ہر چہ ہست * سیر الی اللہ سیر تا اسمے ست از اسمائے الہی جل شانہ و علا کہ مبدأ تعین سالک ست درین سیر قطع دائرۂ امکان ست الی ان ینتہی الی الاسم الذی ہو من مراتب الوجوب سیر فی اللہ عبارت از سیر دران اسم و در ظلال اصول آن اسم ست پس سیر فی اللہ یعنی سیر فی اسماء اللہ تعالی و فی صفاتہ باشد این ہر دو سیر یعنی سیر الی اللہ و سیر فی اللہ محصل کمال اند و در مراتب عروج و آنجا دو سیر دیگر ست کہ بنزول و تکمیل تعلق دارد سیر عن اللہ باللہ و سیر فی الاشیاء سیر ثالث در آثار نزول ست و سیر رابع کمال نزول ست کہ مقام دعوت ست برزخ آنرا گویند کہ واسطہ بود میان دو چیز کہ رنگ ہر دو طرف داشتہ باشد حقیقت محمدی را علی صاحبہا الصلوۃ والسلام کہ مقام وحدت ست برزخ وحدت کبری گویند کہ واسطہ است میان اطلاق ذات و مراتب تقیدات مرتبۂ واحدیت کہ اعیان ثابتہ اند و حقائق ممکنات و این مرتبہ وحدت ہم رنگ اطلاق دارد و ہم رنگ تقید مطلق ست مقید بقید اطلاق و مطلق ست کہ ضد او تقید ست و اطلاق مرتبۂ فوق کہ مرتبۂ لاتعین ست اطلاق

است بے قیدِ اطلاق و بے ضدیّتِ تقیید و اَعیانِ ثابتہ را برزخِ بین الوجود والعدم گفتہ اند کہ رنگے از وجود دارند کہ در علمِ الٰہی جَلَّ شانُہٗ وجود دارند و ہم رنگ عدم کہ در خارج معدوم اند و قبر را برزخ گفتہ اند میانِ دنیا و آخرت و احکامِ ہر دو دارد مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِیَامَتُہٗ و احکامِ قیامت از عذاب و حساب و ثواب و انقطاعِ اعمال دارد و احکامِ دنیا نیز دارد از انقطاعِ عذاب از کفار شبہائے جمعہ و روزِ جمعہ و ماہِ رمضان ولایتِ صغریٰ و ولایتِ کبریٰ و ولایتِ عُلیا این الفاظ از مصطلحاتِ خاصِ حضرتِ ایشانِ ماست کہ در کلامِ قوم موجود نیست ولایتِ صُغریٰ ولایتِ اَولیاست کہ بظلالِ اَسما و صفات تعلق دارد و ولایتِ کبریٰ ولایتِ اَنبیاست علیہم السلام کہ باصل متعلق ست و ولایتِ علیا ولایتِ ملأ اعلیٰ ست کہ فوقِ این ہر دو ولایت ست و کمالاتِ نبوت کمالاتیست کہ متعلق بنبوتِ انبیاست علیہم الصلوٰۃ والسلام و فوقِ کمالاتِ ولایتِ سہ گانہ ست و تفصیل کمالاتِ این ولایتِ سہ گانہ و کمالاتِ نبوت در مکتوبِ بیانِ طریق از مکتوباتِ جلدِ اول حضرتِ ایشانِ ماست از انجا طلب فرمایند مخدوما رسالہ الیست کہ این فقیر در شرحِ بعضے کلمات کہ در طریقہ ما زبان زد واراند بالتماسِ بعضے یاران نوشتہ است نقلِ آن را فرستادہ است مطالعہ خواہند کرد والسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوبِ دو صد و ہشتم (۲۰۸)

بشیخ خالد سلطانپوری در ترغیبِ رضا بالقضا و در فضیلتِ فقر، مکتوبِ مرغوب رسید آنچہ از مَضایقِ روزگار مرقوم نمودہ بودند ہمہ بوضوح پیوست سبب تفکرِ خاطر گردید اللہ تعالیٰ از عالمِ غیب کشایش کند و امداد فرماید فقیر درین باب فاتحہ خواندہ و از دعا غافل نیست مخدوما تنگ کردن و فراخ گردانیدنِ رزق ہم فعلِ اوست تعالیٰ کسے را در آن دخل نیست اَللّٰہُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیَقْدِرُ بندہ مقبول آنست کہ بفعل و ارادہ و تقدیرِ او تعالیٰ راضی باشد و چین ابرو

آنکه وکشاده پیشانی وخورم بود این فقر وتنگی معیشت بخواص بندگان خود عنایت میکنند که مقصود از آفرینش ایشانند سعادت این کس ست که در امرے باین برگزیدگان شریک باشد اگر قدر این نعمت بداند وراه صبر ورضا پیش گیرد امید ست که فردائے قیامت نیز در انوار برکات این بزرگواران شریک شود وازالم شان زلّه بردارد دلتنگ نشوند واز حیات خود تبرّی ننمایند حیوة که در غفلت گذرد قابل تبرّی ست در دنیا برائے عیش وتنعّم نیاورده اند محل عیش در پیش ست اللّهم انّ العیش عیش الاٰخرة در دنیا برائے طاعت وعبادت آورده اند ومطلوب معرفت حق ست جلّ وعلا اگر درین امور مطلوبه خلل ست جائے ماتم ست دنیا وما فیها کرائے آن نمیکند که بفقدان آن این زندگانی فانی تنگ آیند که عسر آن سبب یسر آخرت ست والسّلام اوّلاً وآخراً

مکتوب (۲۰۹) دو صد و نهم

بملا شاه مراد قلی پشاوری در ترغیب پرداختن باحوال طلبه وترهیب از مکر خداوندی جلّ شانه

بسم الله الرّحمن الرّحیم حامداً ومصلّیاً ومسلّماً مکتوب مرغوب سیده مسرّت بخش گردید از اجتماع طلبه وگرمی مجلس وتاثیر صحبت وحصول فنائے قلب بعضے یاران که نوشته بودند بوضوح انجامید وخوشوقت ساخت بیت

آسمان سجده کند بهر زمینے که درو * یکدو کس یکدو نفس بهر خدا بنشینند *

نیک باحوال یاران بپردازند وتوجهات نمایند وترغیب نگهداشت نسبت علی الدوام کنند لیکن از ورود طالبان ترسان ولرزان باشند واز مکر خداوندی جلّ شانه ایمن نبوند مبادا اخرابی این کس درین ضمن خواسته باشند بالجمله درین باب همواره ملتجی و متضرع بوند واز عجب وپندار ایمن نباشند ربّنا آتنا من لدنک رحمة وهیّئ لنا من امرنا رشدا والسّلام علی من اتّبع الهدی

مکتوب (۲۱۰) دو صد و دهم

بصوفی محمد حسین کابلی در شرح احوال او • بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَ
تَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند مکتوب مرغوب سیدہ خوشوقت ساخت واقعات روشن که نوشته اند
از دیدن سرورِ کائنات عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ وعنایت شدن
خلعتِ سبز از ایشان و همچنین دو خلعتِ دیگر از هر کدام از حضراتِ حسنین و دیدن خود را بصورتِ زنِ
خوش رو بلباسِ سرخ و بر تمام بندهائے اعضا زیورهائے فاخره و در همان زمان شیرے حمله کنان
بر شما ظاهر گشتن بعد ازان خلاصی یافتن ازان و ادا کردنِ دوگانهٔ شکر و خواندنِ تمام قرآن
دران وقت همه واضح و هویدا گردید هر کدام نیک عالی ست نوشته بودند که چون در راه میروم هر چیز که
درمیانِ آسمان و زمین ست همراهِ فقیر میروند دران وقت هر چیز را که مشاهده کرده میشود نوائے
همه اوست بگوش میرسد و از هوش مے برد یکے درین راهِ غیبُ الغیب هر ذره از ذراتِ این راه بندائے
اِنِّیْٓ اَنَا اللّٰهُ مے سراید و هر دیوانِ بادیه بعشوه پری خود را مینماید و به پرستشِ خویش سالک را
میخواند و راه زنی طالبان میکند بلند همتے باید که در رنگِ ابراهیم پیغمبر عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بآنها التفات ننماید و فریفتهٔ حسنِ موهوم شان نگردد لَآ اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ
گوید و بذاتے که سزاوارِ طلب ست و لم یزل و لایزال صفتِ اوست پوید و بترانهٔ اِنِّیْ وَجَّهْتُ
وَجْهِیَ الْاٰیَة سراید و در قبرستانے که میروید اموات دامنِ شما را گرفته چیزها مے طلبند الحق نیک
است آنچه از دستِ شما بیاید موافقِ طلب با ایشان بگذرانید نوشته بودند هر گاه در نماز ایستاده
میشوم در صفِ جمیع انبیا عَلَیْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ خود را مے بینم و آنچه از رکوع و سجود آورده میشود
بفقیر موافقت میکنند و بعد از نماز در خلوت چیزها بفقیر میگویند و هیچ بخاطر نمیماند مخدوما
مقصود از آفرینشِ انبیا اند عَلَیْهِمُ السَّلَامُ و هر دولتے که هست برائے ایشان آمده است سعادت
امتان ست که در امرے از امور با این بزرگواران شرکت پیدا کنند و بمتابعتِ ایشان
از الوش ایشان چاشنی چشند اَللّٰهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا مِنْ بَرَکَاتِهِمْ وَاجْعَلْنَا مِنْ مُتَابِعِیْ
اٰثَارِهِمْ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۲۱۱) دوصد و یازدہم

بہ نصیر خان در اندرز و نصیحت ﷽ حامداً و مصلیاً الله تعالی مشمول الطاف و عنایات خویش داشتہ بکسب مرضیات خود مکرم و ممتاز دارد صحیفہ شریفہ کہ بدست صوفی محمد حسین فرستادہ بودند رسید چون مخبر از سلامتی دوستان بود مسرت بخش گردید صوفی مشار الیہ ازان مشفق خیلے رضامند و شکر گذار آمدہ است ہر خدمتے کہ نسبت بموم الیہ بوقوع آمدہ است بر محل ست خدمت فقرا و اہل اللہ مثمر برکات ست و سبب کشایش کار دنیا و آخرت مخدوما حیات دنیاوی بسیار قلیل ست و معاملہ آخرت ابدی و غیر منقطع عاقل کسے ست کہ این فرصت قلیل را غنیمت شمردہ توشہ آخرت آمادہ سازد و باین انفاس معدودہ ملک ابدی بدست آرد و رضائے مولائے حقیقی جل شانہ حاصل کند اوقات را بذکر کثیر و ادائے فرائض و سنن معمور باید داشت و از منہیات شرعیہ از محرمات و مکروہات یکسو باید بود این کس بندہ است محکوم بطور او نگذاشتہ اند تا ہر چہ خواہد بکند مولائے بر سر خود دارد چارہ ندارد بغیر ازانکہ بمقتضائے اوامر و نواہی او زندگانی نماید و الا بندہ متمرد باشد و مستحق انواع عقوبات بود شفقت آثار احقائق آگاہ شیخ عبدالخالق از یاران خوب خوب ماست و صاحب کمالات و احوال علیہ است صحبت و خدمت او را غنیمت دانند در کارہا دعا و استمداد ازو طلبند و ختم حضرات خواجہا کنانند مشیخت پناہ اخوی اعزی شیخ محمد صادق را سلام برسانند شفقتہائے شما را دیدہ وطن دوستان اینجا را فراموش کردہ اند خوش گفت ؎ وما فیہ من عیب غیر ان ضیفہ ٭ یلام بنسیان الاحبۃ والوطن ٭

والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۱۲) دوصد و دوازدہم

بصلاح آثار صوفی پایندہ محمد کابلی در جواب کتابت او کہ متضمن احوال سنیہ بود و فرق میان فنائے قلب و فنائے نفس ﷽ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات

میرساند مکتوب مرغوب سید حمد اللہ سبحانہ کہ بعافیت بوطن رسیدند و اوقات را
بجمعیت میگذرانند و یاران جمع میشوند و حلقۂ ذکر منعقد میشود و معاملہ در ترقی ست نوشتہ
بودند کہ خود را درین ایام داخل تعین جبی مییابد الخ مبارک ست اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْيَاءِ
كَمَا هِيَ از محبت و اخلاص حافظ مقصود علی نسبت بفقرا نوشتہ بودند و نیز مرقوم نمودہ
بودند کہ کتابت فقیر با میر خان گذرانید و سعی نمود ہمہ واضح گردید جَزَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ خَيْرَ
الْجَزَاءِ امیدست کہ موافق محبت از راہ معیت فیض مند شود و اخذ معانی خفیہ نماید در احوال
مشار الیہ نوشتہ بودند کہ بی تعلقی دل بہم رسیدہ ست و خطرۂ ماسوا بدل نمیگذرد این حال بسے
شریف ست و معتبر ست بفنائے قلب قدم اول ست در اطوار ولایت گفتہ اند تا نیابی
زہے دل را کہ انقطاعے تام از ماسوا حاصل شود کہ اگر بتکلف یاد ماسوا نماید بیادش نیاید دلیل
یافت ست سعی نمایند کہ قدم پیش نہند درین فنا ہر چند نسیان ماسوا حاصل ست و حضور بے
غیبت کائن لیکن نفس حاضر ہنوز بر جاست و انانیت نامی بر پا جائے باید کند کہ این نفس حاضر
رو بزوال آورد و این کوہ الوند کلند کلمۂ طیبہ از بیخ و بن برکندہ شود و انانیت و معادات کہ
بمولائے خود دارد منتفی شود این حالت معتبر بفنائے نفس ست و قدم ثانی ست درین راہ

وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۲۱۳) دو صد و سیزدہم

بخواجہ قاسم پٹنہ گی در شرح حال او و سر لحوق عدم بعدم مطلق بعد لحوق کمالات با صل و وجہ
انفکاک یک لحوق از لحوق دیگر بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْاَعْلٰى
وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ سَيِّدِ الْوَرٰى صَاحِبِ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى
وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الْبَرَرَةِ التُّقٰى اما بعد صحائف گرامی بتعاقب یکدیگر رسیدہ مسرت بخش
و شوق افزا گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و طریقت مستقیم بوند فَاِنَّ
الْاِسْتِقَامَةَ فَوْقَ الْكَرَامَةِ وَهِيَ مَدَارُ النَّجَاةِ وَبِدُوْنِهَا خَرْطُ الْقَتَادِ از شوق

ملاقات بر نگاشته بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند و اشدِ شوق از مبدأ و اصل
تصوّر فرمایند چون رابطۂ محبت قوی ست بمقتضائے حدیثِ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ معیتِ
معنوی باندازۂ این کائن ست و راہِ فیض کشادہ و آنچه از احوالِ خود نوشته اند که نه از وجود حکم آن ت
مانده و نه از عدم اثر بسیار خوشوقت ساخت این قسم فنا که وجود با کمالاتِ تابع خود باصل خود
ملحق شود و عدم که مرآت آن کمالات بود نیز باصلِ خود که عدم مطلق باشد لاحق گردد اعلائے
اقسامِ فناست که از عارف نه عین میماند و نه اثر لَا تُبْقِیْ وَلَا تَذَرُ عدم که از اعدام دیگر
جدا شده بود بانعکاسِ کمالات بود در مرآتِ او و چون کمالات باصلِ خود رجوع کردند مابه الامتیاز
عدم از اعدامِ دیگر نماند عدم نیز بعدمِ مطلق رجوع کرد اگر گویند برین تقدیر باید که تلازم باشد میانِ لحوق
کمالات باصل و میانِ لحوقِ عدم بعدمِ مطلق و حال آنکه لحوق عدم بعد لحوقِ کمالات ست
بعدیۃ زمانیه و بسا ست که لحوقِ کمالات شود و لحوقِ عدم نشود سرّ این انفکاک چیست
گوئیم که بعد لحوقِ کمالات باصل علاقه میماند کمالات را بمرآتِ عدم و فنا متحقق میشود بعد
ازان بمرور این علاقه هم برطرف میشود پس تا زمانے که علاقه بمرآت باقی ست مانعِ لحوقِ عدم
ست بعدم مطلق چه مابه الامتیاز عدم ولو فی الجمله باقی ست و بعد زوال علاقه مانع بالکل زائل
میشود و بعید نیست که گفته شود که اگر لحوقِ کمالات بظلِ اسم ست که مبدأ تعینِ سالک ست
علاقۂ اصالت و ظلیت ثابت ست که مانع لحوق عدم ست و چون سالک ترقی نماید و از
ظل اسم باصل اسم ملحق شود علاقۂ مذکور نماند که عین ثابتۂ او همان ظل بوده است نه اصل
این زمان عدم نیز بعدمِ مطلق رود و فنائے اتم حاصل آید اَطْفِ الْمِصْبَاحَ فَقَدْ طَلَعَ الصَّبَاحُ
وَالسَّلَامُ

مکتوب دو صد و چهاردهم (۲۱۴) دو ازده

بخواجه عبد الصمد کابلی در جواب کتابتِ او که متضمن بر بعضے اذواق و دید قصور بود و اشارت به بشارات
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند صحیفۂ شریفه رسیده مسرّت بخش

گردید مقدمات کسر نفس و دیدِ قصور که مرقوم نموده بود بوضوح پیوست این دیدِ قصور نعمتے ست عظمی سببِ تنویر باطن ست و وسیله قبولِ طاعات حق سبحانه این دید را ثمرات دهد و این کسر را اکسیر گرداند و چون این دید غالب مے آید عارف کاتبِ یمین خود را معطّل و بیکار میباید چه سنه نمییابد که بر روئے کاغذ ثبت نماید و کاتبِ شمال را همواره در کار مے بیند این دید از ظهور نور قدم ست و از مشاهده کمال و جمالِ لایزال ست که در جنبِ آن همه نقص و شر بنظر مے درآید اِذَا تَجَلَّى اللّٰهُ لِشَيْءٍ خَضَعَ لَهٗ از ثمراتِ این دید ست آنچه نوشته اید که این نسبت جمیع لطائفِ امر و خلق را فرو میگیرد که از ین کس هیچ نام و نشان و عین و اثر باقی نمیماند و بجز ذاتِ بحت و کمالاتِ ذاتیه او سبحانه و تعالی امرے دیگر مفهوم و معلوم نمیگردد بلے تا بر شرارت و نقصِ ذاتی خود آگاهی نیابد و صفاتِ کمال از و نه بیند کمال و جمالِ لایزال پرده نگشاید و بذات و کمالاتِ ذاتیه او راه نیابد مخدوما هنگامِ تسوید این سطور بزینت و خلعت عجب بنظر درآمد و معلوم شد که شما را از مقامِ خُلّت نصیبے هست و این تزیین از ان است که ماناکه ولایتِ شما ولایتِ ابراهیمی ست عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالْغَيْبُ عِنْدَ اللّٰهِ تَعَالٰى وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَاللّٰهُ اَعْلَمُ

مکتوب دوصد و پانزدهم (۲۱۵)

بمیرزا محمد صادق پسر نصیر خان در اندرز. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند مکتوبِ مرغوب رسید مسرّت بخش گردید مصرع از هر چه میرود سخن دوست خوشتر ست. تمامترین عبارات در سیر و سلوکِ اهلِ این طائفه این آیه کریمه است مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ طالبِ صادق تا از منتسبات تهی نگردد و وجود و سائر کمالات که پرتو کمالات اوست تعالی باصل حواله ننماید و بآنجناب قدس نسپارد بانوار لایزال بقا نیابد **بیت**

گر بر سر کوئے عشق ما کشته شوی. شکرانه بده که خون بهائے تو منم. شاهبازے باید که در بحار اسرار این کریمه غواصی نماید و از عموم دو کلمه ما که در ان کریمه واقع ست بهره ور گردد دیگر از آزار خود نوشته بودند

سببِ تشویشِ خاطر گردید حمداً لله سبحانه که صحبت تبدیل یافت بقیه که مانده است امید ست که آنهم بر طرف گردد شکرِ حق جلّ و علا بجائے آرند دیگر در صحبت شیخ محمد حسین بطریقهٔ اکابر آشنا شدید و فوائدِ کثیره اخذ نمودید و ترقیات کردید اکنون مختارید اگر در صحبتِ شیخ عبد الخالق که صاحبِ کمالات ست نشینید و توجهات بگیرید خوب و مناسب ست سرچشمه یکے ست بوظائفِ طاعات و اذکار سرگرم باشید و حیوۃِ چندروزه را غنیمت شمرید و توشهٔ آخرت را مهیا سازید و دوستان را بدعائے خیر یاد آرید وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ عَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی ✦✦

مکتوب (۲۱۶) دوصد و شانزدهم

بمخدوم زاده عالی جاه شیخ خلیل الله در ترغیب بے انزوا۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَ الصَّلٰوۃِ وَ تَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال بهمه حال مستوجبِ حمدِ ذی الجلال ست امید ست که آن فرزندِ عزیز نیز بعافیت باشد و بر جادهٔ سنّت مستقیم بود و در مدارج قرب همواره مرتقی مشتاقان زیر بارِ انتظار اند کرم کرده ایشان را سبکسار سازند و عمرِ چند روزه را در زاویهٔ گمنامی و مجاورتِ مزارِ سامی صرف نمایند و از برکات و انوارِ آن بقعه بهره برگیرند و اقتباسِ نور نمایند تا همه نور گردند اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِیْ نُوْرًا نور ست که سببِ اظهار و ظهور ست خُلِقْتُ مِنْ نُّوْرِ اللّٰهِ وَالْمُؤْمِنُوْنَ مِنْ نُّوْرِیْ بزرگیِ نور را از کریمهٔ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ و حدیث نُوْرٌ اَنّٰی اَرَاهُ را دریاب معاملهٔ بقا بالله را که مستفاد از حدیثِ مَنْ قَتَلْتُهٗ فَاَنَا دِیَتُهٗ و کریمهٔ فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا بیان فرموده مامول از دوستان دعاست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَ

مکتوب (۲۱۷) دوصد و هفدهم

بسیادت پناه سید محمد شریف در حلِ اسوله او که پرسیده بود۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ نموده می آید که سیادت پناه سید شریف حلِ اسولهٔ چند ازین درویش خواسته بود باندازهٔ فهم خود در حلِ آن

نوشته آید المسئول من الله سبحانه العصمة والتوفیق سوال اول بدن صفتِ
جمادات دارد و روح از لطائف ست این هر دو در حالتِ مفارقت از هیچ حالت خبرے نداشتند
و در حالت اتصال که متلذذ و متالم اند چه طور ست الجواب رُبَّمَا یَکُوْنُ مَعَ الْاِجْتِمَاعِ مَا
لَا یَکُوْنُ مَعَ الْاِنْفِرَادِ سوال دویم بعد از موت که بدن و روح را مفارقت و قطعیت
حاصل شد ثواب قبر و عذاب قبر که بر حق ست چه طور ست جواب در قبر روح را با بدن تعلقے و
اتصالے مے بخشند که سبب ادراکِ ثواب و عذاب شود نه آن قدر که موجب حس و حرکت بود نمے
بینی که در خواب متلذذ و متالم میشود و هیچ اثر لذت و الم بر ظاهر او پیدا نیست سوال سیوم
ترقیات سلوک نهایت پذیر ست یا نے جواب اگر سیر سالک در تفصیل اسما و صفات افتاد
پس مراتب وصول در حق او نهایت پذیر نیست لهذا گفته اند مَنَازِلُ الْوُصُوْلِ لَا تَنْقَطِعُ
اَبَدَ الْاٰبِدِیْنَ و اگر قطع مراتب اسما و صفات اجمالا شود پس منازل وصول انقطاع پذیر ست
چنانچه تحقیق آن در مکاتیب حضرت ایشان کائن ست سوال چهارم در میان حال و علم
چه تفاوت ست و ازین هر دو کدام بهتر ست جواب حال اشرف ست از علم و علم مقدمهٔ حال ست
علم خواص و عوام را ست و حال خاصهٔ اهل وجد و کمال ست علم اگر بمقتضائے آن عمل نشود
حجت ست بر عالم و اگر علم منقلب بحال شود از حجیت مے برآید هکذا سمعت من سیدی
و مرشدی رضی الله تعالی عنه سوال پنجم نزد اهل کمال گمراهی چیست و گمراه کرا میگویند
در شریعت گمراه همانست که خلاف شرع شریف ورزد اما گمراهِ طریقت کرا نامند جواب گمراهِ
طریقت آنست که خلاف شریعت کند و یا خلاف طریقت ورزد و از اطاعت پیر بیرون شود
سوال ششم بعد حصول جمیع کمالات و کامل شدن انسان توجه او بکدام جهت میباشد و بکدام
جانب متوجه میگردد جواب بعد حصول کمالات که بعروج تعلق دارد بکلیت متوجه حق ست جل
و علا و اگر کمالات عروج طے کرده رو بنزول آرد و برائے تکمیل ناقصان بعالم بازش بگردانند
اگر کمالات ولایت را طے کرده نزول میکند پس بظاهر متوجه خلق ست و بباطن متوجه حق جل و علا

واگر کمالات نبوت را بانجام رسانده بنزول آمده است پس بظاہر وباطن متوجہ خلق ست و بکلیت رو بدعوت دارد سوال ہفتم مسئلہ تجدد امثال کہ در فصوص[1] بیان نمودہ است گماہی از حقیقت آن التفات فرمودہ واقف سازند جواب تجدد امثال کہ بعضے صوفیہ بآن قائلند نزد ما بہ ثبوت نہ پیوستہ است این معاملہ اگر ہست در شہود سالک ست وبس نہ در نفس امر چہ اگر این معاملہ نفس امری باشد لازم مے آید کہ معصیت یکے کند ومعذب دیگرے بود واین از قضیہ عدالت بعید ست ومنشاء این دید کہ بعضے سالکان را روے دہد در مکتوبات قدسی آیات بتفصیل مذکورست از انجا طلب نمایند سوال ہشتم بیاد این ضعیف آمدہ کہ عزیزے فرمودہ گوش بند وہوش بند وچشم بند پس این ہر سہ را کہ بست بکدام چیز مشغول شود وباز ازین شغل نتیجہ کہ حاصل میشود چیست جواب ہمین بند کردن ذکر وشغل ست گفتہ اند دل از دشمن باز دار و دوست را طلبیدن حاجت نیست ونتیجہ آن نتیجہ ذکر ست بعد ازان موافق حال طالب ہر چہ پیر بآن دلالت نماید مشتغل باشد سوال نہم آنکہ نفس ولایت چیست وصفت ولایت کدام جواب نفس ولایت فنا وبقاست وگسستن وپیوستن وصفت ولایت التجافی عن دار الغرور والتاہب لدار القرار والسلام

مکتوب دو صد وہژدہم (۲۱۸)

بمحمد باقر لاہوری در تحسین احوال او وبیان کمالات محبت بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ ذی الانعام والصلوۃ والسلام علے رسولہ سید الانام وعلے الہ الکرام و صحبہ العظام الی یوم القیام اما بعد مکتوب شریف سید فرحت فراوان ساند بعافیت وجمعیت باشند وبر جادہ شریعت علیہ وسنت سنیہ مستقیم بوند آنچہ از اذواق ومواجید خود در مکاتیب نوشتہ اند بسیار عالی ست عقل عقیل مشکل کہ باین دقائق بے تائید الہی جل شانہ بے بردو دیدہ دیگر باید کہ درک این معانی نماید نور الہی ست جل شانہ کہ حدیث ینظر بنور اللہ ایماے بآن دارد

[1] یعنی فصوص الحکم کہ از تالیفات حضرت شیخ محی الدین عربی ست قدس سرہ ۱۲

کہ فہم این اسرار میسر نمیاید لا یحمل عطایا الملك الا مطایاہ نوشتہ بودند در نیولان نسبتے خاص از جناب سرور علیہ و علی آلہ افضل الصلوات والتسلیمات در حق خود فارغ مے بیند و آنحضرت را ممد خود مے فہمد و نیز عنایات والطاف از حضرت مجدد الف ثانی کہ میابید و چیزہائے کہ در مراتب عروج و منازل نزول کہ مدرک میشود و استیلائے سکر احیانا و صحو احیانا ہمہ بوضوح پیوست و خوشوقت ساخت اللھم زد ہر چند رشتہ محبت و رابطہ معنوی قوی تر بود اخذ فیوض و برکات بیشتر نماید و بدرجات علی ترقیات فرماید مدار کار بر محبت ست خصوص در طریقہ ما کہ نسبت ما انعکاسی و انصباغی ست مرید برابطہ محبت کہ بہ پیر دارد بمرور ایام برنگ او مے برآید و بجاذبہ محبت اخذ معانی خفیہ از باطن او مینماید المرء مع من احب معیت ہیچ دقیقہ را نمیگذارد کہ نصیب محب صادق نگردد ہر چند محبت بیش معیت بیش و ہر چند معیت بیش جذب صفات بیش علی الخصوص محبت کہ با صحبت جمع شود کہ صحبت پیر نیز از ارکان و شرائط این راہ ست و چون این طریق منسوب بصدیق اکبر ست رضی اللہ تعالی عنہ و آن حضرت در محبت و فدویت بیہمتا بود لاجرم او را در قرآن مجید بمعیت یاد نمود و الذین معہ فرمود ناچار مورد ما صب اللہ فی صدری الا و قد صببتہ فی صدر ابی بکر و ما ظنک باثنین اللہ ثالثہما گردید و بشرافت ثانی اثنین سربلند گشت مدار این طریق نیز بر محبت آمد و این محبت معاملہ ایشان را از ہمہ بیش برد

مکتوب (۲۱۹) دو صد و نوزدہم

بملا فصیح الدین در تعبیر واقعہ و توجیہ قول حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہ کہ فرمودہ از مشرق تا مغرب ہیچ ولی از اولیاء اللہ حنفی مذہب نیست جز وے بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ علی آلائہ والصلوۃ والسلام علی افضل انبیائہ وعلی آلہ و علی اصحابہ و سائر احبائہ اما بعد مکتوب مرغوب سید خوشوقت ساخت اظہار شوق و تعطش نمودہ بودند

موقوف بر وقت ست لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ امیدست که آتشِ شوق مشتعل شود و نائرۂ محبت بلند
گردد تا از ماسوی بتمام برهاند و بمطلبِ اعلی برساند اوقات را باهتمامِ امور معمور دارند و در رضامندی
حق جَلَّ وَعَلَا بجان کوشند و توشۂ گور و قیامت آماده سازند جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا
الرَّادِفَةُ فتر جَاءَ الْمَوْتُ بِحَذَافِيرِهٖ آنچه در واقعه دیده اید که برادرِ خوردِ شما رحلت نموده است
میتواند که برادرِ خورد عبارت از شیطانِ همزادِ شما باشد و خورد بودنِ او باعتبارِ آنست که در وجود
و ولادت تابعِ شماست و مرگِ او عبارت از عدمِ ظفرِ اوست بر شما و نارسیدنِ او بمرادِ خود از
اضلال و اغوا و متوجه شدنِ سرورِ کائنات عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَكْمَلُ
التَّحِيَّاتِ وَاَعِزّهٖ دیگر بنمازِ جنازۂ او کنایت از کمالِ مرگ و اتمامِ خسرانِ اوست میگویند
که بر آن چیز چهار تکبیر گفتیم یعنی آنرا وداع کردیم و از آن خلاصی یافتیم **مصرع** چار تکبیر زدم
یکسره بر هرچه که هست و این حضورِ آن سرور صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ گویا برائے
تبشیر و تهنیتِ شما بوده است بتتمیمِ تخلصِ شما از شرِ آن لعین و سلامت ماندنِ شما از کیدِ آن و
نیز میتواند که مراد از برادرِ خورد قلب باشد و خورد بودنِ او باعتبارِ آنست که قلب را عالمِ اصغر گویند
و انسان را عالمِ صغیر گفته اند آنچه در عالمِ کبیر ست در عالمِ صغیر کائن ست که انسان باشد و آنچه که در
عالمِ صغیر ست در عالمِ اصغر ثابت که قلبِ انسان بود و رحلت نمودنِ او فنائے اوست که مامور بہ ست
در حدیثِ مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا و نمازِ جنازۂ او عبارت از شفاعت ست در حقِ او بکمالِ
فنائے او و حصولِ بقا و ترقیِ درجات مر او را و بعد از فراغ از جنازه که بمسجدِ جامع در جماعتِ مسلمانان
در آمدید گویا کنایت از آن ست که بعدِ تخلص از شرِ لعین و یا بعد از حصولِ فنا قابلیتِ آن پیدا
کردید که در عبادِ صالحین که باسلامِ حقیقی مشرف اند و در جنتِ وصال که مسجد که بیت الله ست کنایه از انست
در آئید فَادْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ وَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ مخدوما دیدنِ سرورِ کائنات و مفخرِ موجودات عَلَيْهِ
وَعَلٰى آلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ در خواب و واقعه مشروط بآن نیست که بصورتے که
در مدینۂ منوره مدفون اند بهمان صورت دیده شود بهر صورتے که دیده شود امیدست که از تمثلِ شیطان

محفوظ باشند لیکن باید دانست کہ وقائع و منامات مبشرات اند و مخبر استعداد دلالت بر حصول ندارند جانفی باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش بآغوش رسد و آنچہ حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہ فرمودہ کہ از مشرق تا مغرب ہیچ ولی از اولیاء اللہ خفی نہ بہ نیست جز وے میتواند کہ معنی عبارت چنین باشد کہ امروز ہیچ ولی از رجال الغیب جز وے نیست چہ مخاطب طالب رجال الغیب بودہ است موافق طلب او با او سخن کردند والغیب عند اللہ عز وجل والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۲۰) دو صد و بستم

بمخدوم زادہ عالی درجات صاحب تکمیل و ارشاد صاحب الوقار و التمکین شیخ سیف الدین محمد در بیان احکام عروج و نزول و دقائق سیر مریدی و مرادی و شمہ از احوال بادشاہ دین پناہ سلمہ ربہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف فرزند ارجمند رسیدہ مسرت بخش گردید آنچہ از اذواق و مواجید قلمی نمودہ بودند و در اثناء راہ از مزارات متبرکہ آثار اشفاق و مہربانیہا مشاہدہ نمودید خصوص از مزار متبرک حضرت خواجہ ما قدس سرہ معاینہ کردہ نوشتید ہمہ بوضوح انجامید و مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ نسبت این فقیر بنزول مائل تر ست بلے نزول شما اتم ظاہر میشود و این ارشاد و وصول فیض بخلق اللہ اثر آنست و ہنگام عروج چو بکمہ روبحق ست جل و علا از خلق بیگانگی و بے مناسبتی ست لاجرم نشستن و توجہ نمودن لطلبہ جبر ست و غیر مطبوع این معنی در اولیاء عزلت و غیر مرجوعین بیشتر ست و در اولیاء مرجوعین و اہل عشرت کہ گاہے عروج واقع میشود کمتر چہ غیر مرجوع را بے مناسبتی تام ست بخلق و مرجوع را کہ عروج واقع شود آنقدر نیست چہ مسکن و ماوائے او در مراتب نزول ست و آنچہ نوشتہ اید کہ درین روزہا عروج خاص واقع شد و راہ وصول خود را در نہایت علو و تزئن یافت و حسن و نضارت آن از بیان خارج ست و این مسلک مخصوص بمراد آنست کہ مرید از اینجا قدم گاہے نیست مطالعہ آن سبب لذات معنویہ گشت آرے محبوبان انقلاب محبت براہ اجتبا کشان کشان میبرند و مریدان براہ انابت

بپائے خود میروند از رفتن تا بُردن فرق بسیار ست اَللّٰہُ یَجْتَبِیْ اِلَیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَ یَھْدِیْ اِلَیْہِ مَنْ یُّنِیْبُ در راہِ انابت چون بپائے خود رفتن ست ریاضت و مشقّت ببشر ہست و در راہِ اجتبا چون براہ بردن ست ریاضت و مشقت آنقدر درکار نیست ریاضتِ او اتیانِ احکامِ شرعیہ و اتباعِ سُنّتِ سَنیّہ ست و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ مُراد از امیر ند ریاضت کشند یا نہ و در راہ نخواہند گذاشت خوش گفت ؎ عشقِ معشوقان نہانست و ستیر + عشقِ عاشق باد و صد طبل و نفیر + لیک عشقِ عاشقان تن زہ کند + عشقِ معشوقان خوش و فربہ کند + آرے مریدے کہ در صحبتِ مُرادے افتد و فنافی الشیخ حاصل کند و شرائطِ صحبت مہما امکن بجا آرد سیرِ او نیز مشابہ سیرِ مُرادان باشد و در رنگِ شیخ خود محتاجِ مشقت و ریاضت نبود ہمان محبتِ شیخ راہبرِ او باشد و بکمالاتِ او متحقق سازد مصرع ؎ خاص کند بندہ مصلحتِ عام را + اصحابِ رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ببرکتِ صحبتِ او بکمالاتِ او رسیدند و از اولیاءِ امت سبقت کردند آنچہ در احوالِ بادشاہِ دین پناہ سلّمہ ربّہ مرقوم نمودہ بودند از سریانِ ذکر در لطائف و حصولِ سلطانِ ذکر و رابطہ و قلتِ خطرات و قبولِ کلمہٴ حق و رفعِ بعضے منکرات و ظہورِ لوازمِ طلب ہمہ بوضوح پیوست شکرِ خداوندی جلّ شانہ بجا آوردہ در طبقہٴ سلاطین این نوع اُمور حکمِ عنقائے مُغرب دارد در حدیث آمدہ است مَنْ اَحْیٰی سُنَّتِیْ بَعْدَ مَا اُمِیْتَتْ فَلَہٗ اَجْرُ مِائَۃِ شَہِیْدٍ اَللّٰھُمَّ زِدْہُ تَوْفِیْقًا وَّطَلَبًا وَّشَوْقًا وَّ
تَرَقِّیًا فِیْ مَرَاتِبِ قُرْبِکَ این درویش از آنچہ وظیفہٴ فقیر ست از دُعا و توجّہ فارغ نیست و صلاحِ ۱۲۹
ظاہر و باطنِ شان از دریوزہ گرِ باطنِ ایشان را بہ نسبتِ اکابر معمور میباید و امیدوار ست کہ درین نزدیکی بفنائے قلب مشرّف شوند کہ درجہٴ اولیٰ ست از درجاتِ ولایت و این معنی را در حقِ ایشان قریب الحصول میباید مصرع ؎ با کریمان کارہا دشوار نیست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۲۲۱) دوصد و بست و یکم

بسلطانِ وقت سلّمہ ربّہ در اظہارِ محبتہا و روابطہائے معنویہ و در بیانِ اِذَا بَکَی الْقَلْبُ مِنَ

اَلفَقدِ ضَحِکَ الرُّوحُ مِنَ الوَجدِ۔ بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ اَولٰی مَا یُقَدَّمُ حَمدُ اللّٰہِ
سُبحَانَہٗ ثُمَّ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ عَلَی النَّبِیِّ وَاٰلِہٖ عَن اَنَسٍ رضی اَنَّ رَجُلًا قَالَ یَا رَسُولَ
اللّٰہِ مَتَی السَّاعَۃُ قَالَ وَیلَکَ وَمَا اَعدَدتَّ لَہَا قَالَ مَا اَعدَدتُ لَہَا اِلَّا اَنِّی اُحِبُّ
اللّٰہَ وَرَسُولَہٗ قَالَ اَنتَ مَعَ مَن اَحبَبتَ قَالَ اَنَسٌ رض فَمَا رَاَیتُ المُسلِمِینَ فَرِحُوا
بِشَیٍٔ بَعدَ الاِسلَامِ فَرحَہُم بِہَا مُتَّفَقٌ عَلَیہِ وَفِی الحَدِیثِ اَیضًا عَلٰی مَا نُقِلَ اِصحَبُوا
مَعَ اللّٰہِ فَاِن لَّم تَستَطِیعُوا اَن تَصحَبُوا مَعَ اللّٰہِ فَاصحَبُوا مَعَ مَن یَّصحَبُ مَعَ اللّٰہِ حَتّٰی
یُوصِلَکُم اِلَی اللّٰہِ عَزَّوَجَلَّ اما بعد کمترینِ دعاگویان محمد معصوم بعرضِ باریافتگانِ حضورِ پُرنور
کہفِ العالمین ظلِ اللّٰہِ علی العالمین حضرتِ امیر المؤمنین اَنَارَ اللّٰہُ تعالٰی
بُرہَانَہٗ میرساند فرمانِ عالیشان کہ از کمالِ عنایت و مہربانی مرقوم قلم عنبرین رقم گشتہ بود خواجہ
محمد شریف بخاری در اَعَزِّ ازمنہ رسانید و فقرائے بینوا را بہ تشریفاتِ علیہ بنواخت قَد وَصَلَ
اِلَینَا کِتَابٌ کَرِیمٌ کِتَابٌ تُعرَفُ فِی وُجُوہِ عِبَارَاتِہٖ نَضرَۃُ النَّعِیمِ از فحوائے آن شوق
و طلبِ این راہ ہویدا بود از انجا امیدواری وصول بحصول انجامید عزیزے گفتہ است اگر نخواستے
داد ندادے خواست قَالُوا اِذَا بَکَی القَلبُ مِنَ الفَقدِ ضَحِکَ الرُّوحُ مِنَ الوَجدِ گریہ دلکہ
از راہِ شوق و طلب حاصل شود آن دلیل تریافتِ روح گشتہ اند بیانش آنست کہ لطائفِ خمسہ
عالمِ امر حکم ہمسایہ و ہمنشین دارند و بعضے از آنہا لطیف تر اند از بعضے دیگر و ہر کدام کہ لطیف تر ست
بعالمِ غیب نزدیکتر ست و در اخذِ فیوض از حضرتِ وہّاب عزَّ شانہٗ سبقت دارد و چون ہر لطیفہ
ازین لطائف عطیّہ وارد میشود لطیفۂ دیگر کہ نزدیک وست ازان واقف گشتہ بر آن دولت رشک و
غبطہ میخورد و در طلبِ آن کوشش مینماید و گریہ و شوق دامنگیرِ او میشود اگر ہیچ یکے ازین لطائف
دارِ غیبی روئے نمیداد ہمہ غافل میبودند و راہِ طلب مسدود میبود پس گریہ قلب دلیل ست بر یافت
روح چہ قلب و روح را با یکدیگر نسبتِ ہمسایگی و اتصال ست و از یافتِ یکے دیگرے واقف واز
نایافتِ آن دولت نالان و در طلبِ آن دوان اَلحَمدُ لِلّٰہِ وَالمِنَّۃُ کہ فقیر زادہ منظورِ نظرِ قبول گشتہ

خواجه سیف الدین رحمة الله علیه

واثرِ صحبت بحصول انجامیده واز امرِ معروف ونهی منکر که شیوهٔ فقیرزاده است اظهارِ شکر ورضامندی نموده است شکرِ خداوندی جلّ شانه برین عطیه بجا آورد وسببِ ازدیادِ دعاگوئی گردید چه نعمتی است که با این همه طمطراقِ بادشاهت ودبدبهٔ سلطنت کلمهٔ حق بسمعِ قبول افتد وگفتهٔ نامرادی مؤثر شود وَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِيْنَ يَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ هَدٰىهُمُ اللّٰهُ وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى خَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَّ اٰلِهٖ اَجْمَعِيْنَ وَبَارَكَ وَسَلَّمَ

مکتوب (۲۲۲) دوصد وبیست ودوم

بملا اشرف الدین سلطانپوری در سرِ محبوس شدنِ سالک در مقامے وعلاجِ آن ۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال بهمه حال مستوجبِ حمدِ ذی الجلال ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰى عَافِيَتُكُمْ وَاسْتِقَامَتُكُمْ ظَاهِرًا وَّبَاطِنًا نوشته بودند که وقتِ تحریر متوجهِ حالِ خود گشت مقامے نمودار شد هرچند خواست که دخول نماید میسر نشد مخدوما چون نمودار شده است ودر شما خواستِ دخول پیدا شده امید ست که داخل شوید وحظے ازان فراگیرید اگر نخواستے داد نداده خواست از گرمیِ حلقهٔ اصحاب وترقیاتِ ایشان برنگاشته بودند شکرِ خداوندی جلّ شانه بجا آورد اللّٰهم زِد بیت آسمان سجده کند بهر زمینے که درو ۔ یکدو کس یکدو نفس بهرِ خدا بنشینند ۔ از محبوس شدنِ عزیزے که بهر توجهِ او تاثیراتِ عظیم بمردم روی میداد رقم نموده بودند مخدوما سببِ حبس یا صدورِ زلت وارتکابِ گناه ست علاجِ آن توبه و انابت وتوجهِ پیر ست یا انتفائے طلب وشوق ست علاجِ آن نیز توجهاتِ پیر ست که از برکتِ آن هم شوق وطلب هم میرسد وهم ترقیات بحصول مے انجامد یا عدمِ مناسبتِ استعداد ست بفوق علاجِ آن نیز صحبت ومحبتِ تام ست به پیر که از فوق نصیبے یابد وتوجه ومهربانیِ پیر که برکتِ آن از استعدادِ خود بالا رود وبجاذبهٔ محبت جلبِ معانیِ خفیهٔ پیر نماید این سیر قسری ست نه طبعی یا خلل در اعتقاد ست واین را علاجے نیست همان سستیِ عقیده که نا سویست قوی سدِ راهِ او ست

تا اعتقاد تام و فنا فی الشیخ حاصل نکنند ترقی صورت پذیر نیست و بحبس دائمی گرفتار فقیر هنگام این تحریر توجه در تخلیص آن عزیز کرد تخلیص او معلوم گردید امید که باز گرفتار حبس نگردد والسلام

مکتوب (۲۲۳) دوصد و بست و سوم

اولاً و آخراً

بمشیخت مآب شیخ محمد یوسف گردیزی در تعبیر وقائع او و ترغیب بحلقهٔ ذکر و صحبت با طالبان

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفهٔ گرامی که بدست ملا عبداللطیف مرسول داشته بودند رسید مسرت بخش گردید و آنچه در واقعه دیده اید که این فقیر میان جیو کلان را قدس سرہٗ برداشته بر سر شما گذاشته است و شما آنحضرت را بر سر خود برداشته میبرید و شما را کیفیتے و حالے شگرف روی داده است و لذتے بهم رسید که در کتابت نگنجد مخدوما ظاهرا فیوض و برکات از ایشان بشما برسد و نسبتے بیاید لیکن کسے که ایشان را برداشته بر سر شما گذاشته فی الحقیقة آن نسبت از ان کس است فلیفهم فانه ینفع جدًا و در واقعهٔ دیگر که دیده اید حضرت خواجهٔ بزرگ و فقیر بشما شمشیر و سپر داده ایم و شما بران سپر تکیه زده نشسته اید شمشیر و سپر حرز است از دشمن و پناه است از شر آن و تکیه زدن اعتماد است بران و فیلهائے بسیار با علم و نقاره و قرنا و سرنا[1] که پیش پیش شما میرود و مردم بسیار جمع اند و همه منتظر شما اند اشاره است بعلو شان شما و سرداری و مرجعیت شما لیکن خواب مخبر استعداد است حق سبحانه از قوت بفعل آرد و از گوش آغوش رساند انه قریب مجیب حلقهٔ ذکر را برپا دارند و اهل طریق را سرگرم سازند سردی و خنکی نصیب اعدا باد با اهل ذکر و طالبان صادق صحبت دارند و بغیر ایشان بے ضرورت نپردازند بیت با عاشقان نشین و همه عاشقی گزین + با هر که نیست عاشق با او مشو قرین ؏ و بمقربات اعمال پردازند و طالب ترقیات بوند من استوی یوماه فهو مغبون و احبه دور افتاده را بدعائے خیر یاد آرند والسلام والاکرام۔

[1] سرنا مخفف سورنائے چه سور یعنی شادی ست ۱۲

دویست | ## مکتوب (۲۲۴) دوصد و بست و چہارم | بیت

بمُحِب علی ملتانی در شرحِ احوالِ سنجیدۂ او + اللہ تعالیٰ بمراتبِ کمال و اکمال ترقیات دہاد کتابے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند و احوالِ سنیّہ مرقوم نمودہ رسیدہ خوشوقت ساخت از تعاقب و توارُدِ فنا ہا و بقا ہا با احکامِ متباینہ ہر کدام و ظہور نمودنِ معنیِ تَخَلَّقُوْا بِاَخْلَاقِ اللّٰہِ تَعَالٰی بروجہِ کمال کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید اَللّٰھُمَّ زِدْ و آنچہ نوشتہ اند پس ازان کیفیتے روے داد ماہیّتِ خود را ماہیت ارکان صلوٰۃ بخشوع بازیافت و ارکانِ مذکور و خشوع را اجزاے ماہیّتِ خود ذوقی نمودہ این دید و این یافت خیلے غالب ست مطالعۂ آن بسیار خوشحال ساخت امید ست کہ این فنا و بقا کہ بارکانِ نماز بحصول پیوستہ است وسیلۂ وصولِ حقیقتِ آن شود و تحقق بصورت بہم آغوشیِ حقیقت رساند نماز معشوقی ست دلربا در عالمِ غیب الغیب حقیقتے دارد کہ فوقِ ہمہ حقائق ست حدیثِ نفیس قِفْ یَا مُحَمَّدُ عَلَیْہِ السَّلَامُ فَاِنَّ اللّٰہَ یُصَلِّی ایمائیست بآن حقیقت **بیت** چکد مشکِ تر از دستم گر آن گیسو بچنگ افتد + دمد صبح از گریبانم گر آن مہ در کنار آید + وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

بیت | ## مکتوب (۲۲۵) دوصد و بست و پنجم |

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم ولد شیخ میر در شرحِ حالِ او + بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید از شوقِ ملاقات برنگاشتہ بودند ازین جانب نیز احبہ را مشتاق دانند و حدیثِ نفیس وَاَنَا اِلَیْھِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا مِنْھُمْ برخوانند نوشتہ بودند کہ گاہے می یابد کہ نورے در سینہ بس روشن ست و گاہے آن نور را در تمامِ اعضاے خود می یابد چنان متخیل میشود کہ گویا تمام وجود نورِ محض ست الخ بلے ہر فیض و نور کہ از عالمِ غیب برین کس مے آید اول بر سینہ مے آید کہ محلِ علم و دانش ست و موضع لطائف عالمِ امر کہ اقرب ست بعالمِ قدس ہر چند بعد

حصولِ کمالاتِ نبوت دولتِ قرب نصیب عالَمِ خَلق میشود و عالَمِ اَمر تابع او لیکن این قربِ بعد کسب کمال ست و قرب عالَمِ امر خِلقی و جِبلّی و بُعد ورود بقدرِ سینه به سائر اعضا میرود و تمام وجود را نور میسازد با آنکه گویم که مضغهٔ قلبیه از عالَمِ خلق ست و محلِ آن سینه است پس سینه مخصوص بعالَمِ امر نشد چون آیهٔ کریمه نازل شد اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِهٖ فِی النَّاسِ الاٰیۃ رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلّم فرمود اَلنُّوْرُ اِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَتَحَ فَقِیْلَ هَلْ لِذٰلِکَ عَلَمٌ یَا رَسُوْلَ اللهِ فَقَالَ عَلَیْهِ وَاٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اَلتَّجَافِیْ عَنْ دَارِ الْغُرُوْرِ وَالتَّاهُّبُ لِدَارِ الْقَرَارِ درین حدیث ایماء ست بآنکه نور اول بر سینه فرود آید ازدید قصور اعمال و افعال و اقوال و نیاتِ خود و خراب و ابتر یافتن خود را مرقوم نموده بودند نیکست این دیدِ قصور قیمتِ اعمال را میفزاید و بقبول نزدیکتر میسازد چه توان کرد نصیبِ ممکنِ بیچاره قصور و نقص ست و ابتر و خراب تر از عدم چه چیز خواهد بود کمالات همه باهلِ آن عائد ست کُلُّ شَیْءٍ یَرْجِعُ اِلٰی اَصْلِهٖ اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا هِیَ نوشته بودند که شخصے از ازار صعب داشت و معالجات کارگر نمیشد روزے توجه باینجانب نموده و خود را از میان کشیدم متوجه آن مریض شدم بعد از توجه رفتنِ دلِ مریض بهم رسید یک جزے آزارِ او در خود یافتم باز توجه باینجانب نمود آزار از فقیر هم برطرف شد واضح گردید موافقِ اعتقادِ شما بشما مینمایند اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ آنچه درباب فرزندی ابوالقاسم نوشته بوضوح پیوست الله تعالیٰ جزائے خیر دهاد وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

مکتوب دو صد و بست و ششم (۲۲۶)

بسیادت پناه میر محمد اسحاق ولدِ شیخ میر در بشارت بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَالشُّکْرُ وَالْمِنَّةُ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی حَبِیْبِهٖ مُحَمَّدٍ وَاٰلِهٖ وَالتَّحِیَّةُ مکتوبِ مرغوب رسیده خوشوقت گردانید الله تعالیٰ بعافیت و استقامت دارد و در مراتبِ قرب ترقیات کرامت فرماید بشارتے که هنگامِ رخصت بشما گفته بودم الحال هم که ملاحظه مینماید آن معنی در شما مطالعه میکند و شمارا

مورد آن انوار و اسرار در میاید بلکه بیشتر از سابق معلوم میگردد و ترقی دران مقام بفہم مے در آید
اما دخول درمقام فوق واضح نمیشود و فقیر درین باب بے توجّہ نیست امیدوار باشند جواب اسولہ
شمار امیان حضرت یا استصواب فقیر نوشتہ است مطالعہ خواہند نمود و فقیر خالی از ضعف نیست
و کتابتہائے بسیار نوشتنی بود بنا بران خود نتوانست نوشت بخلوت راغب باشند و اوقات را
در اہم امور مصروف سازند و از تذکر موت و قیامت فارغ نبوند جاءت الراجفۃ تتبعہا
الرادفۃ جاء الموت بحذافیرہ مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است والسلام
علیکم و علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی الہ الصلوات والبرکات

العلی	مکتوب (۲۲۷) دوصد و بیست و ہفتم	دونیست

بسلطان وقت مد ظلہ العالی در بیان معارفے کہ تعلق بفنا دارد ۞ بسم اللہ الرحمن
الرحیم الحمد للہ الذی نور قلوب العارفین بذکرہ وانطق السنتہم بشکرہ و
غمر جوارحہم بخدمتہ وسقاہم بمحبتہ شراب معرفتہ واشہد ان لا الہ الا اللہ
وحدہ لا شریک لہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم
وعلی الہ واصحابہ نجوم الہدی صلوۃ وسلاما دائمین ابدا قال اللہ تبارک و
تعالی کل شیء ہالک الا وجہہ وقال النبی صلی اللہ تعالی علیہ وعلی الہ
وسلم ولنعم ما قال لبید شعر الا کل شیء ما خلا اللہ باطل ۞ ماسوی حق جل وعلا
ہالک ولاشے محض است باطلے ست حق نما و عدمے ست وجود آسا ذاتا و عدم ست کہ ماوائے ہر
شر و نقص ست وجود و توابع وجود از صفات کمال درو مستفاد و مستعار از مرتبہ وجوب و پرتو
کمالات اوست تعالی پس خیر و کمال ہمہ عائد بآنجناب قدس باشد و شر و نقص بتمام راجع بممکن بود کریمہ
ما اصابک من حسنۃ فمن اللہ و ما اصابک من سیئۃ فمن نفسک مؤید این معنی ست
ممکن از کمال نا وانی ذات خود را فراموش ساختہ است و از شرارت و نقص ذاتی خود چشم بستہ بکمالات

عاریتی خود را خیر و کامل خیال کرده است و مبدأ خیرات دانسته و بنیاد دراز برین بے بنیاد نهاده و ازین رهگذر دعوی همسری بمولاے خود جل شانه پیدا کرده و رعونت و انانیت اماره ازینجا ناشی گشته عجب معامله است اصل که بکمال و جمال آراسته است در پرده است و از نظر پوشیده و ظل که منشأ نقص و شرارت ست خود را به تهمت بعنوان اصل هویدا کرده و بر نظارگیان جلوه داده بیت

پری نهفته رخ و دیو در کرشمه و ناز + بسوخت عقل ز حیرت که این چه بوالعجبیست +

و چون بسابقه عنایت سالک بر عدمیت ذاتیه خود اطلاع یابد و صفات کمال را پرتو کمالات او یقین نماید و این کمالات را درست باصل حواله کند و خود را که مرآت این کمالات بود خالی محض یابد و عدم صرف بیند بفناے حقیقی مشرف شود و از انانیت اماره وا رهد و اماره بتدریج باطمینان رسد این زمان نعمت در حق او تمام شود للمولوی قدس سره بیت

چون بدانستی که ظل کیستی + فارغی گر مردی و گر نیستی +

اما بعد فرمان عالی شان در اسعد ازمنه پرتو نزول انداخته فقراے بینوا را انواع بهجت و شرف رسانید بیت

از آمدنش چو گل شگفتیم + دامن دامن بهار رفتیم +

و از فصاحت نظم رنگین و دلکش و بلاغت معانی و نکات آن چه توان نگاشت

؎ فَفِي كُلِّ لَفْظٍ مِنْهُ رَوْضٌ مِنَ الْمُنٰى + وَفِي كُلِّ سَطْرٍ مِنْهُ عِقْدٌ مِنَ الدُّرَرِ +

کیفیت سبق باطن را در کتابت فقیرزاده بیش نوشته است بنظر عالی در آمده باشد استمداد توجه غائبانه ازین شکسته فرموده اند هرچند از راه دعاگوئی قدیمی سابقا هم اکثرے بدعا و توجه آنحضرت مشغول بوده درینولا که این قسم مهربانیها و خصوصیت درمیان آمده خود بجمع همت بطریق معهود این سلسله علیه در ترقی باطن و ازدیاد کیفیت آن و استقامت و نصرت ظاهر نیز مقید است و بهیچ وجه بتقصیر رضا ندارد و از بار گرانبار جهانداری و حسن خاتمه اظهارے رفته بود چون او سبحانه از کرم خویش خوف درین باب عنایت فرموده است امیدواریها حاصل گشت این خوف کارهاے صعب را آسان میگرداند در حدیث آمده است لَا يَجْتَمِعُ خَوْفَانِ خَوْفُ الدُّنْيَا وَخَوْفُ الْآخِرَةِ اداے خدمات و لوازم خیرخواهی فقیرزاده چون منظور نظر عالی شده موجب سعادت و باعث

امتیازِ او گردیده والحق که فقیر زاده که صاحبِ کمالاتِ صوری و معنویست و بعزلت و عدم اختلاط خو کرده و بصحبت چندانے سرے نداشت لیکن محض خیر خواہی او را برین معنی آورده است در بابِ برادرِ دینی که نیز بکمالاتِ ظاہر و باطن آراسته است کرم فرموده بودند سابقاً ہم حقِ صحبت بمشار الیہ ہم ادا میکرده الحال بموجبِ امرِ عالی بیشتر از بیشتر خواہد کوشید مربیِ حقیقی اوست جلّ شانہٗ خود در طلب میدارد و در طلبِ خود میدواند و خود راهِ وصل میکشاید مصراع ع از ما و شما بہانه بر ساخته اند + آفتابِ سلطنت و کوکبهٔ معدلت تابنده و درخشان باد +

مکتوب (۲۲۸) دو صد و بست و ہشتم

دو بیست

بدوست محمد بیگ در فضائلِ نماز و در بیانِ آنکه لذتے که در ادائے فرض آن رو میدهد اصل ست + ابوابِ ترقیات مفتوح باد دو کتابتِ شما پے در پے رسید خوشوقت ساخت آنچه از جمعیت در نماز و گرمی در ذکر و حلقهٔ یاران نوشته بودند نعمتِ عظمے ست شکرِ این نعمت بجا آرند و در ازدیادِ جمعیتِ آن کوشند مخدوما لذتے که در نماز خصوص در نمازِ فرض رو میدهد از اصالتِ نسبت مشعر ست و از انجامِ کار مخبر نوشته بودند نوافل که به نیتِ تکمیلِ فرائض کرده شود ہمان لذت مے بخشند بعد ازان ہر چند میخواهد این نیت در نوافل دست نمیدهد و اگر بتکلّف لحظه نیت میکنند بیحلاوتی مے انجامد باید کنند مدارِ کار بر فرائض ست گو در نوافل آن نیت دست ندهد ہیچ فکر نکنند و در تکمیلِ نسبتِ فرائض و لذتِ آن کوشند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۲۹) دو صد و بست و نہم

بخواجه کلان خواجه مزاری نقشبندی پسر خواجه عوض مزاری بخاری در بیانِ آنکه ظل ہر چه دارد از اصل ست لیکن از کمالِ نادانی اصلِ خود را فراموش کرده است و در حلِ واقعهٔ او بسمِ اللهِ الرحمٰنِ الرحیمِ الحمدُ للهِ العلیِّ الاعلیٰ والصلوٰةُ والسلامُ علیٰ نبیّهٖ وحبیبهٖ المصطفیٰ و علیٰ

آلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ الْبَرَرَةِ التُّقٰی اما بعد صحیفۂ گرامی از ان جناب باین درویش دلریش رسید
مُشرّف ساخت سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعتِ علیّه و سُنّتِ سنیّه مستقیم بوند و از
ظلّ باصل آیند و از لفظ بمعنی گرایند و خوش گفت **بیت** تو مے ز وجودِ خویش فانی + رفته
ز حروف در معانی + حصولِ ولایت مربوط ست بوصول باسمے که مبدأ تعیّنِ سالک ست و فنا ست
دران اسم و سالک ظلِّ آن اسم ست و ظلّ هرچه دارد از خیر و کمال و حُسن و جمال همه پرتوِ اصل ست بوجود
در هیچ چیز استقلال ندارد و لیکن ظل از کمالِ نادانی اصلِ خود را فراموش کرده است و بوجود گرفتار
گشته و کمال و جمال که از اصل ست از خود دانسته خود را کامل و مبدأ خیرات تصوّر نموده است و رعونت
و انانیّت پیدا کرده و ازین رهگذر همسری و شرکت بمولائے خود جُسته **بیت** پری نهفته رُخ و
دیو در کرشمه و ناز + بسوخت عقل ز حیرت که این چه بوالعجبی ست و چون سابقۂ عنایت دررسد و کمال
و جمالِ اصل هویدا گردد و این کمالاتِ انعکاسی را درست باصل بسپارد و بر عدمیّتِ ذاتیۂ خود عالم
و بینا گردد و خود را هالک و لاشئ یابد آن زمان سررشتۂ سعادت بدست آید و از شرارتِ امّاره امید
نجات یابد مولوی قدس سرّه **بیت** چون بدانستی که ظلّ کیستی + فارغی گر مردی و گر زیستی
الله تعالی امثالِ ما دور از کاران را بطفیلِ شما شاهبازان که جانشینِ بزرگان‌اند و بمجاورتِ روضۂ مقدّسه
مستسعد ایمانے باین معانی دهاد و شربے ازین مشرب روزی کناد از انوار و برکاتِ آن موطن
همواره چشمِ انتظار در راه ست و از فیوض و اسرارِ آن جائے امیدوار **بیت** درین دیار بدان زنده
ام که گاه گاهے + نسیمِ عاطفتے زان دیار مے آید + واقعۂ طویل که بر نگاشته اند نیک ست و از مناسبات
معنویه مُخبر و خطرۂ سوالِ مقطّعاتِ قرآنی هم مشعر از انست و اجتماعِ حلوائے تر با دو پیازه در
یک طبق گویا ایمائیست به نسبتِ خاص آنحضرت که مقتبس از انوارِ خاتم الانبیا ست علیه و
علیهم الصلوات و البرکات و خواجه هاشم علیه الرحمة اشاره بآن نموده آنجا که گفته **بیت**
بشیرینی نمکِ زیبا نیاید + چه اعجاز ست کاین لب مینماید + و شما را که ازان نعمت داده اند بشارتے
ست شگرف باید دانست که بزرگانِ ما بر وقائع و منامات چندان اعتبار ننهاده اند معتبر بهمان نسبت

که در بیداری روی نماید خواب مبشر استعداد دست جانی باید کند که معامله از قوت بفعل آید و آواز
گوش باغوش رسد والسلام اولاً و آخراً

دویست

مکتوب (۲۳۰) دو صد و سی ام

بحاجی حبیب الله حصاری در تعبیر وقائع و منامات او و باشرح احوال یاران او و ما یناسب ذلک

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله علی نعمائه والصلوة والسلام علی افضل انبیائه وعلی آله واصحابه وسائر احبابه اما بعد مکاتیب شریفه بتعاقب یکدیگر رسیده مسرت بخش گردید آنچه از منامات و وقائع و احوال خود و احوال یاران خود و اظهار شوق و آرزومندی و مقدمات کسر نفس خود و دید قصور و استفسار روایات فقهیه درباب ارسال فش بین الکتفین والصاق کعبین در رکوع و جز آن همه بوضوح انجامید و فرحت بر فرحت بخشید و آنچه نوشته اند که روزی بخاطر رسید که با اینهمه گفتگوی خلق و سست نهادی یاران حال تو چون خواهد شد الهام بگوش رسید فسیکفیکهم الله الی آخر الآیة بسیار خوشوقت ساخت و امیدوار گردید این کلمه مبارکه جامع خیرات و برکات ست و مبشر درجات و قربات و آنچه دیده اند که شما بر تخت نشسته اید و تجویز بادشاهی بر شما کرده اند و برین معنی اتفاق نموده و همه مردم رو بشما آورده اند و تعظیم میکنند و مبارکباد میدهند و شما تعجب میکنید که این معامله چگونه صدق داشته باشد و حال آنکه معامله من درین ایام بیاس گشته است و خود را لاشئ محض میدانم مخدوما هیچ جای تعجب نیست این یاس و این لاشیئیه مفید سلطنت معنوی ست هر چند معدوم و لاشئ تر ظهور کمالات و حریت از رقیت و تخلق باخلاق که از جمله آن ملکیت ست زیاده تر و هر چند مایوس تر از ظلال وارسته تر و دختر بادشاه که بشما عقد کرده اند میتواند که مبدأ التعین شما باشد عقد بستن بآن متحقق شدن ست بآن و فنا و بقا ست بآن و چون آن مبدأ التعین جزئیست از جزئیات شان کلی که مبدأ التعین پیغمبرست که شما بر قدم او هستید لاجرم آن دختر نموده اند که این جزئی از آن کلی بظهور آمده است و

متولد شده وآن شان کلّی حکم بادشاه دارد بر جزئیات بے واسطه وبواسطه خود در واقعۂ دیگر که نوشته اید اند
خود عریان شدید ومرا نیز عریان ساخته در آغوش کشیدید وبدن وروئے خود را بر من میمالیدید وباہم در
جامۂ خواب خوابیده راز ہائے پنہان باہم میگفتیم الخ بسیار خوب ست واز مناسبت تامّه مخبر واز
نصیب یافتنِ اسرار نہانی مُشعر واقعه که برادرِ شما دیده است ورسول صلی اللہ تعالیٰ علیه وآله وسلّم
او را در کنار کشیده اند وحضرت ایشان قدّسنا اللہ سبحانه بسرّه از یک جانب ایشان وفقیر از جانب
دیگر وفقیر زاده ها وسائرِ یارانِ فقیر ہمه ہمراه اند الخ خوشوقت ساخت امید که از برکاتِ آن حضرت
علیه الصلوٰة والسلام بہرۂ تام یابد مطالعۂ احوالِ مشارالیه نیز خوشوقت ساخت وہمچنین
احوالِ ملّا فتح اللہ که نوشته بودید نیک واصل ست واحوالِ یارانِ دیگر ہم خوب ست حق سبحانه وتعالیٰ
روز بروز ترقیات دہاد مخدوما آنچه حضرت ایشان ها در باب صعوبت تخلص از دقائق شرک خفی وعود
نمودن کلمۂ اثبات که در ضمن کلمۂ نفی واثبات ست از ہمه نہایتہائے ایشان وعدم لیاقت آن بجناب
مقدّس یعنی بکلمۂ لا اله الا اللہ اثبات الوہیت خود میکنند والا اللہ ایشان ہم با ایشان عائد
است نه بآن ذروۂ عُلیا فرموده اند وخود را ازین حکم استثنا نموده ونیز آنچه برین فقیر در حرم
کعبۂ معظمه روئے داده نوشته بودند ونیز اظہار نموده بودند که از آن زمان که این معارف شگرف دیده است
میانِ خوف ورجاست ترسان ولرزان ست نمیداند که از کدام طائفه باشد سعادت آثارا این ترس
ولرزه برجاست دردیست که درمان ندارد ودائیست که دواپذیر نیست **شعر** لقد عضّت
حیّة الهوی کبدی ✤ فلا طبیب لها ولا راقی **بیت** ہمه صبح وصل جویان من شام امید
که سیاه بخت ہجرم شبِ من سحر ندارد ✤ شہبازے باید که خلیل وار علیه الصلوٰة والسلام از ہمه
ماسوی روتافته وبترانۂ لا احبّ الآفلین مترنم گشته از دقائق شرک وارہد ومتبرّی گردد و
قبلۂ توجّه را احدیّت ذات تعالیٰ ساخته برزبان درفشان آرد انّی وجّهت وجهی للّذی
فطر السموٰت والارض حنیفا وما انا من المشرکین این معنی را اکثر مردم بتمام مدعی اند
اما کسے که بحقیقت این معامله برسد واز دقائق شرک وارہد حکم عنقاءِ مُغرب دارد دیگران از من خود

مکرر مینویسید مخدوما آنجا را خالی گذاشتن معقول نمینماید بہرحال اگر شوق غالب آید تا ہفت استخارہ بکنند بعد اقبالِ قلب متوجہ این حدود گردند و ملا فتح اللہ را بجائے خود نصب نمایند بعد استخارہ والسلام

مکتوب (۲۳۱) دو صد و سی و یکم

علٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

بمیرزا لطیف بخاری در آنکہ سلطانِ ذکر از مخترعات نیست از بزرگان آمدہ است و در مقاماتِ کسرِ نفس و دیدِ قصور۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خصوصًا عَلٰی سَیِّدِ الْوَرٰی بَدْرِ الدُّجٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ نُجُوْمِ الْهُدٰی مکاتیب شریفہ بتعاقبِ یکدیگر رسید سببِ مسرت گردید اللہ تعالٰی سلامت دارد و بر جادہ شریعت علیہ و سنتِ سنیہ مستقیم کند و ابوابِ ترقیات را مفتوح سازد اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ مرقوم نمودہ بودند کہ در وقتِ زیارتِ بزرگان از جانبِ دمیدنِ صبح چیزے آمدہ فرو میگیرد و کیفیت و حضوری حاصل میشود لیکن نمیدانند کہ آن چہ چیز است مخدوما این انوار و برکاتِ نسبت است کہ از بزرگان بشما میرسد شکرانہ بجا آرید و قبول نمائید و بترانہ ہَلْ مِنْ مَّزِیْدٍ مترنم باشید واقعہ دور و دراز کہ دیدہ و نوشتہ اید کہ چہار باغے ست آراستہ الخ و بعد از بیدار شدن از خواب خود را غرقِ فیض یافتید نیک و روشن ست حق سبحانہ از واقعہ بوقوع آرد و از گوش بآغوش رساند نوشتہ بودند کہ روزے از حقائق و معارفِ ایشان میگذشت سخن از سلطانِ ذکر مذکور شد رئیسِ اہلِ مجلس سوال کرد کہ تا حال باین اسم ذکرے مسموع نشدہ و در کتابہا نیز بنظر نہ در آمدہ آیا این سخن اولیاءِ سابق ست یا حالتِ ایشان ست مخدوما سلطانِ ذکر در طریقۂ ما زبان زد و شائع و ذائع ست و ما از پیرانِ خود شنودہ آمدہ ایم مخترعِ ما نیست ہر چہ ہست از بزرگان ست خدمتِ شیخ عبد القدوس کہ از اکابرِ مشائخِ ہند بودہ اند قریب بزمانِ حضرت خواجہ احرار قُدِّسَ سِرُّهُمَا در آخرِ عمر استغراق و بیخودی بر ایشان غالب شد چنانچہ اکثر روز در استغراق میبودند در اوقاتِ نماز باوازِ بلند ایشان را بیدار میساختند سرِ آن از ایشان پرسیدند فرمودند دل را بذکر بسیار کوفتم سلطانِ ذکر ہر زمان غالب می آید و مرا از من میربا ید مرقوم نمودہ بودند

اگر دہ تن از یاران و خلفائے تو درین ملک باشند گنجایش دارد کہ وسعتِ این حدود بسیار ست خبر
گرفتنِ طالبانِ حق بتو مفوض داشتہ اند ضرور ست کہ از ربعِ مسکون خبرگیری مخدوما این مسکین
خود را در هیچ شمار نمی آرد و هالک و لاشئ مے پندارد و بنابران بامرے نمیتواند پرداخت و بشرکتِ
مولائے حقیقی جلّت عظمتہٗ خود را نمیتواند منصوب ساخت بیت من هیچم و کم ز هیچ هم بسیارے
و ز هیچ و کم از هیچ نیاید کارے ÷ مربیِ حقیقی اوست تعالیٰ و ربعِ مسکون و جز آن همہ در تحتِ تصرفِ
اوست عزّ برهانہٗ مصراع از ما و شما بهانہ بر ساختہ اند ÷ هر کسے را میخواهد کہ بتوسطِ یکے از
دوستانِ خود فیض مند و بکمال برساند آنکس را بصحبتِ او میرساند یا این را بآنکس میرساند آرے
اگر مامور بچیزے شود امرِ دیگر ست آن زمان موافقِ امر ناگزیر ست بالجملہ امثالِ ما هیچدانان دور
از کار راسوگ هجر و ماتمِ عصیان داشتن از همہ چیز ضرور و لابد ست و گوشۂ انفرادی با مراعاتِ
شریعت اَتم خلق را باو سپردہ همت را در کسبِ مرضیاتِ او سبحانہ چست باید بست و ذکرِ
اسم ربک و تبتل الیہ تبتیلا درین ضمن هر کہ مناسبت دارد فیض خواهد برد والا لا والسلام
اولاً و اخراً

مکتوب (۲۳۲) دو صد و سی و دوم

در بعضے اسرارے کہ در شرحِ احوال کہ بمخدوم زادۂ عالی درجہ شیخ سیف الملۃ والدین سلمہ ربہ رقم
فرمودہ اند ÷ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند
مکتوبِ مرغوب کہ متضمن اذواقِ علیہ و اذواقِ سنیہ بود خوشوقت ساخت و سببِ فرحتِ دل و
راحتِ جان گردید نوشتہ بودند کہ باوجود نسبتِ محبوبیت و اسرارِ متعلقۂ آن جانبِ تکمیل و ارشاد
روز افزون ست چرا روز افزون نبود کہ افضلِ محبوبان سرورِ دین و دنیاست و جانبِ ارشاد و
تکمیل در وے علیہ و علیٰ آلہ افضل الصلوات و اکمل التحیات از همہ زیادہ تر بود مرقوم
نمودہ بودند کہ بعضے اوقات بمباشرتِ امورِ مباحہ نزول واقع میشود و تا بآن امور تشبث نمایند
معاملۂ تکمیل زبون مے افتد بے ارتکابِ رخص و مباحات تقویتِ جانبِ بشریت کہ ممدِ تکمیل ست

میکنند و ارتکاب عزیمت و مستحب پرورشِ جانبِ ملکیت مے نماید که بار ارشاد کار ندارد وَلِکُلٍّ وِّجْهَةٌ
اولیاءِ غیر مرجوعین در تکمیلِ جانبِ ملک و ملکیت کوشش مینمایند و از کمالاتِ بشریت و دعوت حظّے
ندارند و اولیاءِ مرجوعین تکمیلِ هر دو جانب میکنند و ملکیت را با بشریت جمع ساخته اند این اکابر
بمرادِ حق جلّ و علا قائم اند شعر لِاَنِّیْ فِی الْوِصَالِ عُبَیْدُ نَفْسِیْ + وَفِی الْهِجْرَانِ مَوْلَی الْمَوَالِیْ
بیت هجرے که بود مرادِ محبوب + از وصل هزار بار خوشتر + مضمونِ حدیث ست اِنَّ اللهَ کَمَا یُحِبُّ
اَنْ یُّؤْتٰی بِعَزَائِمِهٖ یُحِبُّ اَنْ یُّؤْتٰی بِرُخَصِهٖ باید دانست که مباح که مقرون به نیتِ صالحه
شود داخلِ مستحبات میگردد و رخصت عزیمت میشود نَوْمُ الْعُلَمَاءِ عِبَادَةٌ شنوده باشند علی
الخصوص مباح که بامرِ او تعالی بوقوع آید داخلِ فرائض و واجبات میگردد چنانچه این معنی بتفصیل از
مکتوبات جلد ثانی حضرتِ ایشان واضح و لائح ست نوشته بودند که در مجالسِ سلطانی طرفه اسرار لازم
الاستتار جلوه میدهند و بمجردِ دخول بآن محافل بعروج و نزولِ خاص ممتاز میسازند بلے اهلِ کمال
از هر بقعه فیوض و اسرارِ مناسبهٔ آن بقعه اخذ مینمایند و از هر زمین کمالِ مناسبِ آن زمین میگیرند
زمینے را مناسبت بمعاملات فناست و زمینے را موافقت بکمالاتِ بقا بقعه الیست بعروج مناسبت
دارد و بقعه بنزول حرمِ مکه را کمالات و معاملات جدا است و حرمِ مدینه را فیوض و کاروبار جدا مصرع
هر خوش پسرے را حرکاتِ دگرست + در احوالِ بندگانِ حضرت برنگاشته بودند که از وسعتِ لطیفهٔ
اخفیٰ و مناسبتِ تام بآن خبر میدهند از مطالعهٔ آن فوقها کرد لطیفهٔ اخفیٰ اعلائے لطائف ست
و ولایتِ آن فوق سائر ولایات ست و این لطیفه را خصوصیتے ست خاص بسرورِ کائنات و مفخرِ
موجودات عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ فقیر نیز ایشان را مناسبتے
بلطیفهٔ اخفیٰ درمیابد وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللهِ سُبْحَانَهٗ

مکتوب دو صد و سی و سوم (۲۳۳)

بملا شاه مراد پیشاوری در ترغیبِ گماشتن بر توجهات بر طلابِ فیض بلیغ مرقوم گردید بسم الله

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب سیدہ مسترت بخش گردید بعافیت باشند و بر جادہ شریعت علیہ وسنت سنیہ مستقیم بوند و از ظل باصل آیند و از اسم بمسمّیٰ گرایند و بکار خود سرگرم باشند و در تعمیر باطن بجان کوشند تا راہ ترقی مفتوح بود و از سرگرمی یاران خود نوشتہ بودند شکر خداوندی جلّ شانہ بجا آرند و توجہات بحال شان بگمارند و در ترقیات شان کوشند بیت آسمان سجدہ کند بہر زمینے کہ درو ۔ یک دو کس یک دو نفس بہر خدا بنشینند ۔ لیکن بکمال خود بیشتر سعی نمایند و بخلوت راغب بوند کہ تکمیل دیگران فرع کمال خود ست والسلام اولاً و آخراً

ن: بگمارند

مکتوب (۲۳۴) دو صد و سی و چہارم

ن: دویست

بخواجہ محمد وفا حصاری در ارجاع حوادث بارادہ او تعالیٰ و تعبیر واقعہ ۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب وصول یافت آنچہ از تفرقات و حوادث روزگار مرقوم نمودہ بودند بوضوح انجامید مخدوما ہمہ را از حق باید دید تعالیٰ و کشائش کار ہم از و سبحانہ باید جست وان یمسسک اللہ بضر فلا کاشف لہ الا ہو در کتابت سابق دو واقعہ نوشتہ بودند در یکے پیغمبر خود را و در دیگرے حضرت عیسےٰ را علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰات و التسلیمات بسیار روشن و عالی ست خوشوقت ساخت و امیدوار گردانید و از واقعہ دوم مناسبت شما بحضرت روح اللہ ظاہر میشود علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام حق سبحانہ و تعالیٰ از برکات و انوار ایشان بہرہ ور سازد والسلام مخدوما در کتابت خود نام فقیر را بالا دست از نام حق جلّ و علا نوشتہ اید خوب واقع نشدہ است توبہ بکنید من بعد چنین واقع نشود ظاہر البطریق سہو واقع شدہ باشد بہر حال توبہ و انابت در کار ست ابواب ترقیات مفتوح باد

ن: و تعالیٰ، کشایش کار

ن: خود را

ن: مفہوم

مکتوب (۲۳۵) دو صد و سی و پنجم

ن: دویست

بملا قاسم پسر صوفی مغربی در شرح حال او کتابتے کہ از راہِ محبت ارسال داشتہ بودید رسیدہ خوشوقت ساخت آنچہ از تصفیہ عناصر اربعہ عموماً و تصفیہ عنصر خاک خصوصاً نوشتہ بودند مطالعہ آن بسیار محظوظ ساخت حالتے ست بس شگرف و ہمچنین حالتے کہ در نماز رو میدہد اصیل ست و از حالات معراجیہ است کہ خواص عباد را رو میدہد نوشتہ بودند کہ در ابتدا محبت حق را جل و علا آن قدر مشاہدہ میکرد کہ از بیان خارج بود و الحال نہ محبت او را در خود مشاہدہ میکند و نہ عدم محبت را بلے محبت و عدم محبت از نسب و اعتبارات ست تا معاملہ در صفات و اعتبارات ست محبت را گنجایش ست و چون از صفات و اعتبارات معاملہ فوق رود محبت و عدم آن ساقط شود و در رنگ سائر نسب محبت نیز در راہ ماند والسلام

مکتوب (۲۳۶) دو صد و سی و ششم

بمیر عثمان کولابی در حل سؤال او کہ در ابتدا ظاہر در رنگ باطن سرگرم ست بعد ازان رفتہ رفتہ سرگرمی سابق در ظاہر نمیماند بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوۃ و ارسال التحیات میرساند صحیفہ شریفہ کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادہ شریعت و طریقت مستقیم بوند و از ظل باصل آیند و از لفظ بمعنے گرایند نوشتہ بودند پیش ازین کہ در سکوت مے نشستم عجب کیفیت و جمعیت در جمیع لطائف حاصل میشد اکثر جذبہا میشد کہ بے شعور میساخت و شب و روز ظاہر بکار مقید بود و الحال کہ نسبتہائے بے کیف شدہ است و دل را بے تعلقی از دنیا و آخرت بروجہ کمال پیدا شدہ است ظاہر در کار بے پروائی میکند و سستی مینماید سبب چیست بدانند در ابتدا ظاہر و باطن مختلط اند و از انوار و برکات باطن ظاہر سیراب و بہرہ ور ست بنا بران ظاہر نیز در رنگ باطن با حضور و سرگرم ست چون باطن از ظاہر جدائیگی گزیند و تعلق او ازین گسستہ شود و معاملہ از ابتدا بتوسط آید حضور و آگاہی باطن بظاہر کمتر سرایت کند لاجرم ظاہر اگر بے پروائی نماید و سستی پیدا کند گنجایش دارد

که حرارت و سرگرمی او عارضی بوده نه ذاتی نوشته بودند الحال که در سکوت می نشینم خود را گم می یابم و بعضی تجلیها و نورانیتها دست میدهد نیک است عزیزی گوید ؎ گم شدن گم شدن دین منست دیگری گوید اَشْتَهِی عَدَمًا لَا اَعُوْدُ اَبَدًا امید است که این گم شدن و عدمیت شمول پیدا کنند و مراقبه و غیر مراقبه یکسان شود والسلام

مکتوب دو صد و سی و هفتم (۲۳۷)

بابا مان بیگ در آنکه از تفرقات صوریه از آنجناب مقدس محجوب نباید شد و در تعبیر واقعه که دیده بوده بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰة و ارسال التحیات میرساند مکتوب شریف رسید خوشوقت ساخت از تفرقات دنیاوی و کثرت قروض و بدسلوکی اهل خانه شکایت نموده بودند همه را از حق باید دید تعالی و تقدس و بعروض این امور از و سبحانه نباید محجوب شد و باین علاقه تفرقات صوریه را از اسباب جمعیت معنوی باید ساخت بیت در دل ما غم دنیا غم معشوق شود + باده گر خام بود پخته کند شیشهٔ ما + راهبری و از راه دانی پرسید که از هجوم خطرات پریشانم گفت بمقتضای اَلَا اِنَّهٗ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ چون احاطه و شمول مطلوب معلوم است خطره را از اسباب وصل باید شمرد نه از موجبات فصل و پیوسته ابواب مشاهده را مفتوح باید داشت و روزن غفلت را مسدود و این جواب هرچند بر قاعدهٔ توحید و اتحاد است لیکن علاقهٔ ظلیت و اصالت هیچ جا رفته است و از ظل باصل شاهراه است و آنچه در خواب دیده اند که پیش فقیر بساط شطرنج پهن کرده گذاشته اند و فقیر بشما میگویم که همه مردم که حاضر اند همراه ما شطرنج بازی کرده اند الحال نوبت شماست بیائید همراه ما بازی کنید و شما شروع در بازی کرده اید که بیدار شدید مخدوما بساط شطرنج و بازی کردن بآن گویا عبارت از باختن وجود بشریت در حق جل و علا یعنی دیگران باخته اند الحال نوبت تست و این باختن عبارت از تخلص است از تعلقات بشری و فناست از صفات آن بیت پارسا را مقام گفت و اللّٰه راست گفت + او بدید بر دو جهان از امن هیکت باختم +

بشیخ محمد باقر لاهوری در شرح احوال او که بر نگاشته بود. بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة
وارسال التحیات میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد است المسئول من الله سبحانه عافیتکم و
استقامتکم ظاهراً و باطناً آزار فقیر بر یک نهج است فرصت ظاهر نیست غایة الامر بهمین آزار
برداشته بیرون می برند و بنماز جمعه هم حاضر میکنند آنرا فرصت گویند یا نه **شعر** لیتک تحلو والحیوة
مریرة + لیتک ترضی والانام غضاب + لیت الذی بینی وبینک عامر + وبینی و
بین العالمین خراب + مکاتیب شریفه پی درپی رسید ذوقین ساخت مرقوم نموده بودند که
گاه گاه قسم دوم مقام رضا یعنی رضاء آنطرف بیخواست پرتو انداز میگردد و فقیر نیز پاره امداد در
ازدیاد این کیفیت نموده حق سبحانه بروجه کمال بغذی گرداند باید دانست که این رضا مقدم است بر رضای
دوم که رضای بنده باشد چه تقدم ازانطرف است پس برین تقدیر اگر این قسم رضا را قسم اول بگویند
انسب بود کوکبی که در پیشانی مشهود میگردد چون پیشانی محل ظهور شقاوت و سعادت است میتواند
که نور ایمان در پیشانی متمثل بکوکب شده باشد و چون سینه محل علوم و اسرار است پس دو کوکب که در
یمین و یسار سینه مشهود است اشارت بود باحاطه نور علوم و اسرار سینه را از مشاهده برکات
ماه مبارک رمضان و عشره اعتکاف و لیالی ختم قرآن مجید و مشاهده انوار و لمعات بخود و بمردم
جوار و گاهی بامام و جمیع صف اول و معلوم کردن خوشوقتی جناب قدس نسبت بخود و معلوم نمودن رضای
ماه مبارک ازین کس و مغفرت ذنوب سابقه و یافتن مناسبت باسرار متشابهات و مقطعات و
و شب اخیر بحسرت وداع نمودن که نوشته بودند همه بوضوح پیوست و خوشوقت ساخت و در ماه
شوال که مکاشفه عظیمه روی داد و مکرر مکرر این خطاب جهت شنیده که صریحاً خطاب بشما نمودند
که این کلام شفاها بوده وکان فضل الله علیک عظیما از خواندن این معنی ذوقها روی داد
که چه نوید اعملوا آل داود شکرا وقلیل من عبادی الشکور آنچه از احوال یاران خود
و ترقیات بعضی از ایشان و گرمی مجلس بر نگاشته بودند بوضوح پیوست اللهم زد. **بیت**
آسمان سجده کند بهر زمینی که درو + یک دو کس یک دو نفس بهر خدا بنشینند + والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۳۹) دویست و سی و نهم

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در جواب کتابت او و شمه در بیان انوار و اسرار روضهٔ منورهٔ حضرت مجدد الف ثانی رضی الله تعالی عنه با ذکر مجملے از احوال و مقامات یاران حضور و اشعار بکمال حضور خود

بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰة و ارسال التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی رسیده خوشوقت ساخت حمداً لله سبحانه که بعافیت بوطن مألوف رسیدید و اوقات بجمعیت میگذرد و یاران سرگرمند و واردات و کیفیات گوناگون رو میدهد و بعضے عقدهاے دقیقه که از مدتے آرزوهاے حل آن داشتند درین سفر حل شد لیکن تفصیل آن ننوشتید و شرح واردات و کیفیات ننمودید بهر حال همواره در ترقیات باشند و جمعیت و استقامت ظاهر و باطن موصوف گردند اظهار شوق ملاقات و شوق زیارت روضهٔ منوره نموده بودند فقیر را نیز مشتاق دانند و از انوار و اسرار روضهٔ متبرکه که همواره مستفیض و مستنیر بودند این درویش دلریش برکات و فیوض این بقعهٔ مبارکه را چه تواند بیان نمود که از فهم و وهم امثال ما قاصر فهمان بیرون ست مصراع

اے از خیال ما برون در تو خیال کے رسد ؎

تخم ولایت ست که در زمین هند سبز گشته است و باب زمزم و کوثر تربیت یافته لاجرم رشک هند و ولایت شده است و ثمرات و نتایج آن مماثل ثمرات و نتایج حرمین شریفین آمده و مجاوران و زائران او ازین برکات بهره منداند و ازین ثمرات مستمند مصراع

هنیئاً لأرباب النعیم نعیمها ؎

فقیر مدتے ست که بضعف بدنی گرفتار ست و از کار اهم فرومانده مع ذلک اهل طلب را از اطراف و اکناف در رنگ مور و ملخ میریزند بقدر طاقت باحوال آنها پرداخته میشود و آثار عظیم در مسترشدان پیدا میشود و شعلهٔ شوق و آتش شان مے افزاید و سربلند میشود و تخلص از علائق و آزادی از ماسوی در اول قدم حاصل مینماید خنکی و گرفتاری نصیب این بیحاصل آمده است وقوعهٔ هجر و دوری بنام او بر آمده چه توان کرد بیت

هجر ار که بود مراد محبوب ؎ از وصل هزار بار خوشتر ؎ این هجر سبب وصل

جمع کثیر ست واین دوری باعث قرب حضوری دیگران واین خنکی وگرفتاری وسیلۂ شوق وآزادی خلق بسیار ست فہم من فہم والسلام اولاً وآخراً

مکتوب دویست وچہلم (۲۴۰) دوصد

بمحمد میرک بیگ بدخشی گرز بردار در ذکر احوال حافظ محمد صادق کابلی بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند کہ احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم واستقامتکم ظاہراً وباطناً معلوم شریف باشد حقائق ومعارف آگاہ اخوی اعزی شیخ محمد صادق از اخص اصحاب و خلص احباب این جانب ست بلکہ از راہ ولادت معنوی داخل فرزندان ماست بالتماس شمار وانہ آن حدود نمودہ شدہ است امید کہ یاران و دوستان از صحبت مشار الیہ مستفید و مستفیض خواہند شد والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی

مکتوب دویست وچہل ویکم (۲۴۱) دوصد

بحافظ محمد صادق کابلی در جواب کتابت او و در آنکہ اجازت مقید باشخاص معدودہ داخل خلافت نیست الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالی ابواب ترقیات را ہموارہ مفتوح داراد کتابت شریف کہ بنام این مسکین نمودہ بودند بمطالعہ مبتہج ومسرور گردید از تعمیر اوقات بہ تلاوت قرآن مجید بر نگاشتہ بودند اللہم زد از تکرار کلمہ طیبہ ننوشتہ اند ازان ہم خالی نباشند و بیاران ہم صحبت دارند و توجہات را از آنہا دریغ نکنند و در آمدن استعجال ننمایند وہر جا کہ باشند احبہ را بدعا یاد دارند در باب اجازت اہل سیاہ نوشتہ بودند کہ مردم گفتگو دارند مخدوما آنچہ شما در جواب آن مردم گفتہ اید سخن ہمانست بزرگان ما اہل ابتدا را کہ رشدے در صحبت آنہا مے بینند این قسم اجازت مقید باشخاص معدودہ دادہ اند کہ درین طریقہ علیہ صحبت بشرط فنا در یکدیگر بہ از عزلت ست چند کہ یکجا مشغول شدہ بنشینند اولی ست از آنکہ تنہا مشغول باشد چہ در

کلام

اجتماع فیض یکدیگر بہ ہمدگر منعکس میشود و این داخل خلافت نیست کہ آنرا شرائطست و این قسم رخصت ہم مشروط باستقامت ست بر شریعت و رسوخ بر محبت شیوخ والسلام

هم دیگر

مکتوب (۲۴۲) دوصد و چہل و دوم

دویست

بمخدوم زادہ عالی درجہ شیخ سیف الدین سلمہ اللہ وابقاہ در شرح احوال سلطان وقت سلمہ ربہ باذکر بعضے معارف مناسبہ آن بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب سید خوشوقت ساخت آنچہ از احوال پادشاہ دین پناہ مرقوم نمودہ بودند ہمہ بوضوح انجامید در طبقہ سلاطین ظہور این نوع امور از غرائب روزگارست اللہم زد سالک چون صفات خود را پرتو صفات حق یابد جل شانہ تجلی صفات بود و کمال این تجلی آنست کہ این صفات را ملحق باصل یابد و خود را کہ مرآت آن کمالات بود خالی محض یابد و عدم صرف بیند این زمان نہ ذکرے بود و نہ توجہے و حضورے چہ بعد از لحوق کمالات باصل این امور نیز عائد بآن جناب مقدس میشوند بعد ازان اگر ذکرست خود بخود ست و اگر توجہ و حضورست ہم خود بخود عارف درین ہنگام رخت بصحرائے عدم کشیدہ است و از ہمہ منتسبات تہی گشتہ این حالت معبر بفنائے نفس ست خوش گفت بیت معشوق اگرچہ گشت ہمخانہ ما ٭ ویران تر از اول ست ویرانہ ما ٭ نوشتہ بودند کہ مبدء تعین خود را صفت علم یافتہ اند و میفرمایند کہ باین صفت مبارک بیشتر مناسبت یافتہ میشود از مطالعہ آن حظہا نمود نزدیک بود کہ رقص کند حق سبحانہ از برکات این صفت بزرگ بہرہ تام عطا فرماید انہ قریب مجیب والسلام

اللہ

مکتوب (۲۴۳) دوصد و چہل و سوم

دویست

نیز بمخدوم زادہ باستحقاق شیخ سیف الدین سلمہ اللہ وابقاہ ٭ نامہ نامی آن فرزند گرامی رسید بہجت افزا گردید کتابت محب الفقراء کامگار خان را جوابے کہ متضمن فوائد و نصائح

ضروریہ است نوشتہ فرستادہ است حق تعالیٰ تاثیر بخشد بیت نصیحت گوش کن جاناں کہ
از جان دوستر دارند + جوانان سعادتمند پند پیر دانا را + والسلام +

مکتوب (۲۴۴) دو صد و چہل و چہارم

دو صد و چہل و چہارم

بہ بختاور خان در ذکر بعضے اسرار کلمہ مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰہِ بَاقٍ + حامدًا و
مصلیًا اللہ تبارک و تعالیٰ مشمول الطاف و عنایات خویش داشتہ بجذبات قویہ معنویہ مکرم و
ممتاز وارادا استماع اخبار توفیق و حسن نشاۂ حق طلبی و خدمت و رعایت فقرائے باب اللہ آں
مشفق بے اختیار بران مے آرد کہ بدعائے ظہر الغیب از دیاد این امور مشتغل باشد و توجہ غائبانہ
برائے ترقی درجات صوریہ و معنویہ ایشان بر گمارد و مصراع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر ست
تمامترین عبارات در سیر و سلوک اہل اللہ این آیہ کریمہ است مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰہِ
بَاقٍ + طالب صادق تا از منتسبات تہی نگردد وجود و سائر کمالات کہ پرتو کمالات اوست تعالیٰ
باصل حوالہ ننماید و بآنجناب قدس نسپارد بانوار لایزال بقا نیابد بیت گر بر سر کوئے عشق ما
کشتہ شوی + شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم + شاہبازے باید کہ در بحار اسرار این کریمہ غواصی
نماید و از عموم دو کلمہ ما کہ دران کریمہ واقع ست بہرہ ور گردد اشفاق پناہا شیخ محمد باقر کہ بجائے
فرزند ماست و بکمالات صوریہ و معنویہ آراستہ شکر گذاری اشفاق ایشان مکرر نوشتہ سبب
مسرت فقرا گردید و باعث از دیاد دعا گوئی گشت خدمت و رعایت درویشان باب اللہ
وسیلہ ترقی دارین ست و سبب کشایش مشکلات دولت دارین مکمل و محصل باد + +

مکتوب (۲۴۵) دو صد و چہل و پنجم

دو صد و چہل و پنجم

بمخدوم زادہ عالی درجہ صاحب کمالات اصلیہ و اصل اسرار و معاملات بلند حضرت خواجہ محمد نقشبند
در جواب بعضے احوال و اذواق آن مخدوم زادہ کہ بزبان قلم بآنحضرت معروض داشتہ بودند بالبشارت

حصول این اسرار عالیہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی آنچہ از اذواق علیہ و مواجید سنیہ و شمول عنایات و مواہب کہ در مادہ خود احساس نمودہ اند و سرفرازی یافتن باسرار خلت و ملقب شدن بالقاب بزرگ و مشاہدہ نمودن عجائب غنج و دلال و ملہم شدن بنزول بے کیف بعد از ان احساس این نزول و درمیان آمدن اموری کہ لا عین رأت و لا اذن سمعت کہ برنگاشتہ بودند ہمہ بوضوح پیوست و سبب لذات معنویہ گردید علو رتبہ این اسرار را چہ بیان نماید کہ از حیطہ درک عقل و تصویر خیال بیرون ست من لم یذق لم یدر فقیر نزدیک باین چیزہا در مادہ شما معلوم میکند و الغیب عند اللہ تعالیٰ ہر چہ نوشتہ اید باجمال نوشتہ ظاہرا تفصیل را بمشافہہ حوالہ نمودہ اید بلے این نوع امور بنوشتن راست نمے آید بلکہ بہ بیان ہم نمے درآید ہمان قصہ است کہ نوشتہ اید و یضیق صدری و لا ینطلق لسانی دیگر فقیر از دعا و توجہ دربارہ مرض شما غافل نیست و شفائے شما را مے خواہد بلکہ مے بیند والسلام

مکتوب (۲۴۶) دویست و چہل و ششم

نیز در تصدیق بعضے اسرار لازم الاستتار مخدوم زادہ برجادہ حضرت خواجہ نقشبند کہ بزبان قلم معروض داشتہ بودند الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی چہ نویسد کہ از مطالعہ رقعہ شریفہ کہ مشتمل بر الہامات عجیبہ و القاب غریبہ و خطابات علیہ و تشریفات و تکریمات سنیہ کہ بآن ممتاز و سربلند شدہ اند چہ قدر خوشوقت و متلذذ گردید و آنچہ از اسرار خلت و محبت و تحقق بآن کہ از اسرار لازم الاستتار ست باجمال مرقوم نمودہ بودند و از مشاہدہ احوال انوار و برکات این شہر مبارک و معاینہ نمودن فتح ابواب آسمانہا و ابواب جنان ہمہ بوضوح پیوست امور یست کہ دیدہ عقل و فکر در درک آن خیرہ و درراہ ست جز بانوار الٰہی و تائیدات نامتناہی بآن پے نتوان برد احتیاج بتصدیق این فقیر ندارد مع ذلک

تصدیق در تصدیق ست واقعہ کہ دیدہ اید و تعبیر آن خواستہ محتاج بہ تعبیر نیست از کمالِ مناسبت معنوی خبر میدہد تا بجائے رسیدہ است کہ باتحاد کشیدہ و شرکت در معاملات پیدا شدہ و جہتِ تاکید بدان رؤیا کفایت نانمودہ الہام باین معنی فرمودہ والسلام

مکتوب (۲۴۷) دو صد و چہل و ہفتم

نیز بمخدومزادہ برگزیدہ صاحبِ اسرار و مقامات علیہ حضرت خواجہ نقشبند سلمہ اللہ و ابقاہ در بشارت بحصولِ صحت ، بعد الحمد والصلوٰۃ ابوابِ ترقیات ہموارہ مفتوح باد واقعہ کہ در بابِ ترقیاتِ معنویہ خود دیدہ اید مبارک باشد مشتاقِ استماع آنیم فقیر از دعا و توجہ غافل نیست و ترقیِ باطن و استقامتِ ظاہرِ شما در یوزہ مینماید و در بعضے اوقات صحت و شفائے شما معاین میشود و اطمینان برین معنی بحصول مے انجامد والغیب عند اللہ سبحانہ خاطر خود جمع دارند و صحت را بیقین تصور نمایند العاقبۃ بالعافیۃ

مکتوب (۲۴۸) دو صد و چہل و ہشتم

بمخدومزادہ برجادہ شیخ عبدالاحد در بشارت حصولِ مناسبت بعضے اسرار و معاملات

بعد الحمد والصلوٰۃ نمودہ مے آید رقعہ شریفہ رسیدہ و مضامینِ دلکش آن دلنشین گردید و اشعارِ رنگین آن متلون و ذوقین ساخت و در اثنائے این نوشتن شمارا مناسبے بمقامِ صباحت یافت بلکہ نصیبے از آن معلوم کرد و بعضے لوازم آن مقامِ شگرف در شما مشاہدہ نمودہ و نیز مناسبتے بمقطعاتِ قرآنی مفہوم میگردد ہرچند نداند کہ این مناسبت از کدام رہگذر باشد چہ مقطعات کنایات از معاملات ست ہر کرا معاملہ حاصل ست مناسبت و نصیب ہرچہ گفتہ شود در حق او صادق ست والا مناسبت چگونہ باشد درین حیران ست و مسموع نشدہ است کہ معاملات عبارت از چہ چیز ست تا اثبات و نفی آن

نمووه آید و در باب اشتراطِ تلقینِ طُلّاب بامرے یا عدمِ اشتراط ہیچ حُکمے نمیتوانند کرد نہ در مادۂ خود و نہ در دیگرے بہ تلقین نمیدانند کہ این فقیر را اشتغال باین امر مرضی ست یا غیر مرضی واین تصرف در ملکِ او عزّ شانہٗ وصرفِ وقت کہ عزیز ترینِ اشیاست در پے خلق چگونہ است ازین ممر جگر کباب و دیدہ پُر آب ست نوشتہ بودند کہ خود را از خاصان نمیدانم کہ خاصان از قربِ عظیم باشند الخ باین فقیر شمارا از خاصان مے شمرد و قربِ شمارا بیش از بیش مے فہمد بیشتر ہر چہ بنویسند والسّلامُ اوّلاً و آخراً

مکتوب (۲۴۹) دو صد و چہل و نہم

بشیخ محمد باقر لاہوری در جواب عریضۂ او ۔ حامِدًا وَّ مُصَلِّیًا وَّ مُسَلِّمًا اَمّا بعد میرساند مکتوب شریف رسیدہ بہجت افزا گردید کیفیتے کہ در نمازِ عشار و دادہ بود از مُشاہدۂ خواہش از انطرف و ظہورِ آثارِ آن در خود و نیز شنودنِ آواز بکرات از سینہ در نمازِ وتر کہ ما ترا میخواہیم بوضوح پیوست اَللّٰهُمَّ زِدْ حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی ذٰلِكَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِهٖ وَالسَّلَامُ عَلَیْكُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب دو صد و پنجاہم

بحاجی شیخ محمد فضل اللہ در جواب عریضۂ او کہ مشتمل احوالِ خود و احوالِ یاران خود بود بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَارْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوبِ مرغوب کہ متضمنِ واقعہ روشن و احوالِ پسندیدہ یاران بود رسیدہ مسرت بخش گردید حق سبحانہٗ ہموارہ در ترقیات داشتہ از کمالاتِ سابقان بہرہ ور کناد و یارانِ طریق ہم در ترقی باشند توجہات را از ایشان دریغ ندارند و ایشان را مرایائے کمالاتِ خود دانند و از ترقیاتِ شان شکر بجا آرند و آنچہ نوشتہ اند کہ در ماہ رمضان در مسجد معتکف بودم در واقعہ مے بینم گویا شب جمعہ است و نورے ساطع شدہ کہ از روز ہم روشن

گشتہ و من شبِ قدر گمان مے برم الخ نیک و مبارک ست و شبِ قدر معبّر بشبِ وصال ست از برکات آن زیادہ ازین چہ باشد کہ بخدمتِ سرورِ دین و دنیا دران شب مُشرّف شدید و شہادتِ نبوت و رسالتِ او صلّی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ و سلّم دادہ اید و آنچہ خود را بعنوانِ رسالت دیدہ اید و در عدادِ رُسل داخل یافتہ علیہم السّلام مُبشّرِ کمالاتِ رسالت و نبوت ست نہ منصبِ رسالت و نبوت کہ ختم یافتہ است والسّلام

مکتوب (۲۵۱) دو صد و پنجاہ و یکم

دربیانِ طریقِ توجّہ و نصیحت بہ فقیرِ حقیرِ جامعِ این مکتوباتِ شریف حاجی محمد عاشور بخاری احمدی معصومی نقشبندی؛ الحمد للّٰہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الّذین اصطفیٰ اخوی اعزّی محمد عاشور سلامِ عافیت انجام خوانند کتابتے کہ از راہِ محبّت فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت از اجتماعِ یاران نوشتہ بودند حق سُبحانہٗ دوستانِ ما را جمعیت دارد و راہِ ترقّی بکشاید نوشتہ بودند کہ طریقۂ توجّہ بمن نگفتہ مخدوما توجّہ امریست ظاہر احتیاج بہ بیان ندارد بہر روش کہ بدلِ خود متوجہ شوید بدلِ طالب نیز بہمان روش توجّہ باید کرد و در حلقۂ یاران بنشینند و خود را درمیان نبینند و بہ باطنِ بزرگان متوجہ باشند و در تعمیرِ اوقات و نفیِ وجودِ بشریت بجان کوشند و دوستان را بدعا یاد آرند والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۲۵۲) دو صد و پنجاہ و دوم

اُرسلَ الی الشّیخ عُمر الحضرمیّ فی النُّصحِ والدُّعاءِ علیٰ سبیلِ البشارۃ؛ الحمدُ للّٰہِ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الّذین اصطفیٰ افناکَ اللّٰہُ عزّ وجلّ عنکَ وعمّا انتسبَ الیکَ و ابقاکَ بہٖ وبکمالاتِ اسمائہٖ وصفاتہٖ وھٰذہِ الدّولۃُ القُصویٰ لا تتیسّرُ اِلّا بمتابعۃِ السُّنّۃِ والاجتنابِ عنِ البدعۃِ والرُّسوخِ علیٰ محبّۃِ الشّیخِ والفناءِ فیہِ رزقکَ اللّٰہُ سُبحانہٗ ھٰذہِ المعانی ذوقاً وشوقاً وایماناً واحتساناً بحُرمۃِ

سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمُطَهَّرِ عَنْ زَیْغِ الْبَصَرِ

مکتوب (۲۵۳) دویست و پنجاه و سیوم

ع۲ محمد اشرف المتوفی ۲ صفر ۱۱۱۷ھ

بمخدومزادہ عالی درجہ جامع الکمالات الصوریۃ والمعنویۃ نعم الخلف محمد اشرف در اندرز و نصائح نافعہ بابشارۃ عالیہ در مشرب محمدیہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب مرغوب محبت اسلوب فرزندی ارشدی نور حشمی رسیدہ خوشوقت ساخت مضمون آن بوضوح پیوست احوال نویسان باشند و اوقات را بوظائف طاعات و مراقبات معمور دارند و از زوال و ظلال باصل و مدلول حقیقی روآرند و از علم بحیرت و از گفت بخاموشی و از پوست بمغز و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت بیت

قومے ز وجود خویش فانی * رفتہ ز حروف در معانی *

ہر چند مطلوب حقیقی چنانچہ ورائے لفظ و معنی و بیرونِ پوست و مغز ست وصل ازان دولت نیز در رنگ ظل در راہ ست ع

اصل و فرع انے سرائے روز بہی * ہر دو مانند جیب و کیسہ تہی *

اما چون کسے با اہل این نسبت علیہ فی الجملہ محبت و ارادت درست گرداند امیدست کہ باندازۂ آن نقاب از جمال این معنی باو بکشایند و شربے ازان مشرب عطا فرمایند و آنچہ نوشتہ بودند کہ خود را محمدی المشرب مییابم مبارک ست سعادت آثارا فقیر نیز این معنی را بشامّے فہم ان ربک واسع المغفرۃ

مکتوب (۲۵۴) دویست و پنجاه و چہارم

بمخدومزادہ برجادہ عارف باللہ شیخ صبغۃ اللہ[1] در ترغیب تربیت طلبہ و رضامندی اخوان طریق

فرزندی توفیق آثاری لازالت کرامتہ واستقامتہ بجمعیت باشند حمداً للہ سبحانہ کہ اخوی محمد حنیف[2] از شما بسیار رضامند و رضامندی اخوان طریق از نعم جلیلہ او سبحانہ است در حدیث نفیس آمدہ است من لم یشکر الناس لم یشکر اللہ یقین کہ بیشتر ہم در رضامندی

ه این مکتوب نیز از نسخۂ خواجہ [illegible] بنقل آمدہ ۱۲

ع۱ صبغۃ اللہ المتوفی ۱۱۲۱ھ ع۲ محمد حنیف المتوفی ۱۰۸۵ھ

ایشان خواہند کوشید و دیگر چون جمعے مستورات از ارباب طلبہ بشما مربوط اند خود را بہر نوع جمعیت داشتہ آن جماعہ را سبب جمعیت گردند و احوال را نویسان باشند واللہ سبحانہ الموفق

مکتوب (۲۵۵) دو صد و پنجاہ و پنجم

الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین محمد و آلہ و اصحابہ اجمعین ترقیات ظاہری و باطنی و عروجات صوری و معنوی ایشان از حضرت وہاب العطیات جل برہانہ مسئالت نمودہ می آید باجابت قرین باد بحرمۃ جدکم الامجد علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات مصرع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشترست آدمی تا زمانے کہ گرفتار ما دون اوست تعالی و ساحت سینہ وے بہ نقوش ماسوی منقش بمرض باطن گرفتارست و از قرب او تعالی دور و مہجور فکر ازالہ این مرض درین فرصت یسیر از اہم مہام ست و علاج دفع این علت معنوی در مہلت قلیل از اعظم مقاصد ازالہ این مرض را مربوط بذکر کثیر داشتہ اند و طہارت باطن را از لوث ماسوی منوط بیاد او تعالی گردانیدہ اند یا ایہا الذین آمنوا اذکروا اللہ ذکرا کثیرا و سبحوہ بکرۃ و اصیلا ذکر کثیر وقتے متحقق گردد کہ غفلت در قفائے آن نبود کہ درین راہ سم قاتل ست و ممد مرض باطن عزیزے فرماید کہ لو اقبل مقبل علی اللہ مدۃ عمرہ ثم اعرض عنہ لحظۃ فکان ما فاتہ اکثر مما نالہ و کمال این ذکر آنست کہ ماسوی مذکور از ساحت سینہ رخت بربندد و کوس رحلت زند و از جمیع بالستیہا پاک و مصفا شود نہ از شادی دنیا شادان گردد نہ از غم آن غمگین بحدیکہ اگر بتکلف اخطار ماسوی نماید میسر نیاید بواسطہ نسیانے کہ باطن را از ماسوی حاصل گشتہ است و بدون این نسیانے ذکر او سبحانہ با یاد ماسوا مختلط ست و ہر چہ دران شرکت غیر ست شایان جناب قدس او تعالی نیست الا للہ الدین الخالص قال اللہ تعالی واذکر ربک اذا نسیت اے ماسوا تعالی اینحالت معبر بفنا ست و قدم اول ست درین راہ سیر الی اللہ اینجا بانجام

میر سد بعد ازان شروع در سیر فی اللہ و سیر در کمالاتِ اسمائی و صفاتی اوست تعالی این سیر را
سیرِ معشوق در عاشق نیز گویند چہ عاشق درین موطن از سیر بسیر گشتہ است بیت آئینہ صورت
از سفر دور ست ٭ کان پذیرائے صورت از نور ست ٭ و کمالِ این سیر مربوط بنشاءِ اخرویست
معاملاتِ این نشاءِ فانیہ نسبت بمعاملاتِ آن نشاء شبحے بیش نیست حکم شبنمے دارد
نسبت بدریائے محیط پس نظرِ عالی ہمتان مقصور بر نشاءِ اُخروی ست و بکمالاتِ این
نشاء مغتر و سیراب نمیگردند لہذا از حالِ آن سرورِ انس و جان خبر دادہ اند کَانَ رَسُوْلُ اللّٰہِ
صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ دَائِمَ الْحُزْنِ مُتَوَاصِلَ الْفِکْرِ با وجود این ہمہ کمالات کہ
اورا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ حاصل بود خورسند نبود و ازین نشاء اعراض نمودہ
اَللّٰہُمَّ الرَّفِیْقَ الْاَعْلٰی گویان رخت بآخرت برد و در آخرت ظاہر ست کہ این حزن مرتفع
خواہد شد اِنْ شَاءَ اللّٰہُ تَعَالٰی چہ آن موطن موطنِ حزن نیست موطنِ حزن دنیاست کریمہ وَلَسَوْفَ
یُعْطِیْکَ رَبُّکَ فَتَرْضٰی مؤید این معنی ست و شروعِ معاملہ کہ بآخرت موعود ست از موت ست
اَلْمَوْتُ جِسْرٌ یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ کریمہ مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ
لَاٰتٍ ایمائیست ازان و رمزے آن معاملہ اگر بعضے را در نماز کہ معراجِ مومن ست و از دنیا
گسستن و بآخرت پیوستن ست رو دہد گنجایش دارد و در حدیث شریف آمدہ است کہ در وقت
نماز حجابیکہ درمیانِ بندہ و خداست جَلَّ وَعَلَا مرتفع میگردد و اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ وَقُرَّۃُ عَیْنِیْ
فِی الصَّلٰوۃِ نیز اشارہ است بآن بالجملہ محلِ رضا و شادی آخرت ست و محلِ درد و فقدان
دنیا بہترینِ امتعہ این موطن درد و اندوہ ست و گوارا نعمِ این مائدہ سوز و گداز آرامِ اینجا در
بے آرامی ست و ساز در سوز وصلِ اینجا طلبیدن دریا را در کوزہ جستن ست و آفتاب را در طشت
آب دیدن این نشاء بیش از مزرعہ نیست مر آن نشاء را ہر قدر افزونیِ زراعت نمودہ آید
توقعِ ثمراتِ بے اندازہ است این دار دارِ عمل ست دارِ اجر در پیش ست در وقتِ عمل جزا
طلبیدن بے حاصل ست اِلَّا مَنْ اَعْطَاہُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ لِدُنْیَاہُ حُکْمَ اٰخِرَتِہٖ فیجود

اَنْ یُوْشِیَ عَلَیْهِ مِنْ اَجْرِهِ الْمُعَدِّ فِیْ هٰذِهِ النَّشْأَةِ وَلَمْ یَنْقُصْ مِنْ اَجْرِهٖ فِی الْاٰخِرَةِ
کَمَا قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی فِیْ شَانِ خَلِیْلِهٖ عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَاٰتَیْنَاهُ
اَجْرَهٗ فِی الدُّنْیَا وَاِنَّهٗ فِی الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِیْنَ بیت اگرچہ این لحظہ ممکن کار شب
نیست ٭ زبخت مقبلان این ہم عجب نیست ٭ ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ
مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ فقرا اینجا اخوی اعزی معارف آگاہی محمد ہاشم
کہ از جملہ مغتنمانِ روزگارست واز خوردی در خدمت وتربیتِ اہل اللہ کلان شدہ وہموارہ
اوقات او مصروفِ طاعات ست وبواسطۂ قلتِ اسبابِ معیشت وکثرتِ متعلقان خیلگی
مشوش الاوقات میباشد چون اطلاع این احوالِ این قسم مردم بایشان کہ مربی ومہربان
فقرا اند از جملہ ضروریات بود بنابران جرأت نمودہ گستاخی مینماید کہ اگر از سرکار امدادے
بمتعلقانِ او کہ قوتِ لایموتِ ایشان میشدہ باشد شود موجبِ ترقیاتِ دنیا وآخرت ست
چہ نعمتے ست کہ درویشے نان از ایشان بخورد وقوتِ آنرا صرفِ عبادات
وطاعات خداوندی جل سلطانہ نماید
والسّلام اوّلاً وآخراً

بقلم محمد عبد اللہ عفی عنہ و والدیہ

قد تمّ الجزءُ الثالثُ من المکاتیب المعصومیّة بعون اللہ وفضلہ ومنّہ وکرمہ
والحمد للہ علی ذلک وجمیع نعمائہ کما ینبغی ویحری ویلیہ الجزءُ الاوّلُ فالثانی انشاء
اللہُ تعالیٰ ہذا من الترتیب المعکوس الرجوع من الاٰخر الی الاوّل والاشتغال بالاھم
فالاھم وقد افرغنا الوسع والطاقۃ لتصحیحہ وتنقیحہ وما کنا لنھتدی لولا ان ھدٰنا اللہ و
صلّی اللہ تعالیٰ وسلّم وبارک افضل الصلوات والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقہ سیدنا
محمد وعلی آلہ وصحبہ اجمعین وعلینا معھم برحمتہ وھو ارحم الراحمین واٰخر دعوانا ان
الحمدُ للہِ ربِّ العالمین وانا العبدُ المصحح المدعو بنور احمد عفا اللہ عنہ وعن اسلافہ
وعن المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات سنۃ ۱۳۴۰ من الہجرۃ النبویۃ علی صاحبہا
الف الف تحیۃ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اشاریہ
مکتوباتِ معصومیہ

الف

ب

ش

ض

ط

ع

فهرست جدید کتاب مستطاب جلد ثالث از مکاتیب خواجه محمد معصوم سرهندی قدس سره